LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

PREL. ALEKSANDRAS DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS

UŽGESĘ ŽIBURIAI

Biografijų ir Nekrologų Rinkinys

ROMA 1975

NEGĘSTANTIEJI ŽIBURIAI

(LUMIÈRES QUI DEMEURENT)

Redaguoja Kun. Antanas Liuima, S. J.

I tomas

PREL. ALEKSANDRAS DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS

UŽGESĘ ŽIBURIAI

Biografijų ir Nekrologų Rinkinys

ROMA 1975

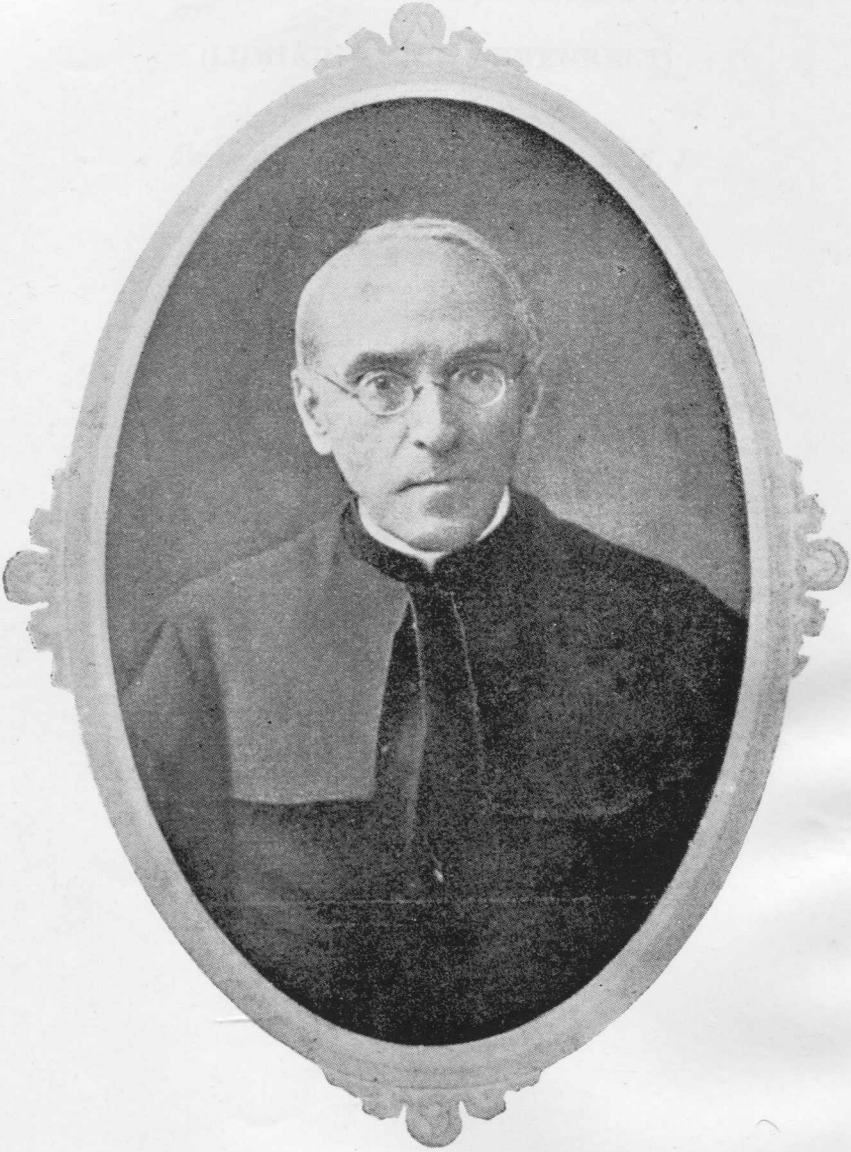

Prel. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINYS

1 Nr.

UŽGESĘ ŽIBURIAI

BIOGRAFIJŲ IR NEKROLOGŲ RINKINYS

PARAŠĖ

Prel. ALEKSANDRAS DAMBRAUSKAS-JAKŠTAS

LIETUVOS UNIVERSITETO GARBĖS PROFESORIUS
LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS PIRMININKAS

REDAGAVO
IR JO 70 M. SUKAKTIES PAMINĖJIMĄ PRIDĖJO
D-ras J. TUMAS
LIET. KAT. MOKSLO AKADEMIJOS NARYS

1 9 3 0

ZAVIŠOS IR STEPONAVIČIAUS SPAUSTUVĖ KAUNE, GEDIMINO 5

Perspausdinta fotomechaniniu būdu

Perspausdinimo išlaidos apmokėtos
p. ELENOS MICKELIŪNIENĖS

1974
LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINYS
Piazza della Pilotta 4
ROMA

Perspausdino Pontificia Università Gregoriana spaustuvė Romoje

Prakalba.

Savo netrumpam gyvenime turėjau progos palydėti į kapus nevieną mūsų rašytoją, mokslininką ir šiaip jau Bažnyčios ar visuomenės veikėją. Kaip publicistas, aš minėjau spaudoje jų nuveiktus darbus, išleistus veikalus, įsigytus nuopelnus. Tie paminėjimai buvo netygūs: vieni ilgoki, kiti trumpučiai – nekrologų formoj.

Surinkęs juos kūvon, leidžiu nūn šioj knygoj. Ji turės dvi dali: pirmojon bus įdėti paminėtinieji lietuviai, antrojon – kitataučiai. Abi tiedvi dali suskirsčiau toliau trimis skyriais: pirmajn sudėjau rašytojus, antrajin – mokslininkus, trečiajin – Bažnyčios bei visuomenės veikėjus.

Čia buvo ir keblumų: mat, kai kurie tų vyrų yra buvę drauge ir rašytojai ir mokslininkai, pav. vysk. Baranauskas; kiti vėl buvo rašytojai ir visuomenės veikėjai, pav. vysk. Valančius. Skirdamas juos tam ar kitam skyriui, aš žiūrėjau ne tiek jų gyvenimo, kiek savo paminėjimų formos. Taigi aptibūdindamas vysk. Baranauską, kaip matematiką, turėjau įdėti jį antrajin skyrium, o vysk. Valančių – trečiajin, nes mano straipsny jis charakterizuojamas labiau kaip Bažnyčios veikėjas, o jo raštų darbai ten vos trumpai tepaliesti.

Gerb. skaitytojai šiuose mano paminėjimuose ras nušviestą nevieną svarbų mūsų netolimos praeities įvykį, nevieną įdomią aptinkybę bei smulkmeną. Tatai džiuginu savę viltimu, kad šis mano veikalas nebus be naudos mūsų kultūros istorijai ir mūsų maža tepažįstančiam žmones jaunimui.

Pagatios laikau savo paseiga tarti čia nuoširdžiausį ačiū tiek L. K. Mokslo Akademijai už daibų šios knygos išleidimą, tiek ir nenuilstamam mūsų spaudos darbininkui aukštai gerb. kan. J. Jamui už rūpestingą jos redagavimą.

Kaunas
12. XI. 29

A. Jaušta

SUMMIS AUSPICIIS

SENATUS POPULIQUE LITUANI

VIR

CLARISSIMUS ET ILLUSTRISSIMUS

FRANCISCUS JODELĖ

SCIENTIARUM TECHNICARUM PROFESSOR ORDINARIUS PUBLICUS

LITUANAE UNIVERSITATIS RECTOR MAGNIFICUS

EX DECRETO ORDINIS MATHEMATICORUM ET PHYSICORUM PRAESIDENTE AMPLISSIMO ET SPECTATISSIMO H. T. DECANO

SIGISMUNDO ŽEMAITIS

MATHEMATICORUM PROFESSORE EXTRAORDINARIO PUBLICO

VIRUM REVERENDISSIMUM ET ILLUSTRISSIMUM

ALEXANDRUM DAMBRAUSKAS–JAKŠTAS

METROPOLITANI CAPITULI CAUNENSIS PRAELATUM

UNIVERSITATIS LITUANAE PROFESSOREM H. C.

QUI SUIS LIBRIS HAUD PAUCIS SE PRAEBUIT
BENE VERSATUM IN DIVERSIS MATHEMATICIS DISCIPLINIS
NEC MINUS MERENTEM DE ILLIS
QUIPPE QUI PRIMUS INFERENDO ET DONANDO
PATERNIS PENATIBUS SCIENTIAM HANC EXACTISSIMAM
QUASI MATHEMATICARUM SCIENTIARUM SIGNIFER FACTUS SIT
INAUGURANS HASCE IN LITUANIA IAM INFLORESCENTES LITTERAS

MATHEMATICORUM DOCTOREM HONORIS CAUSA

DECLARAVIT

QUOD FELIX FAUSTUMQUE SIT

CAUNAE A. D. XIX CAL. IANUARIAS A. MCMXXVIII.

F. JODELĖ
H. T. RECTOR.

Z. ŽEMAITIS
H. T. DECANUS.

Prelatas Aleksandras Dambrauskas

Minint 70 m. jo amžiaus sukaktį
1860-VIII-27 — 1930

Lietuvių Katalikų Mokslo Akademiją, susidariusią 1922 m., veda antras iš eilės mokslavyris Matematikos Garbės Daktaras prelatas Aleksandras Jakštas-Dambrauskas. Pirma vedė Teologijos Daktaras arkivyskupas Juozapas Skvireckas, Šv. Rašto vertėjas ir dėstytojas.

Atatiko kirvis kotą — katalikų mokslas kun. Dambrauską. Abudu, Dambrauskas su mokslu, susijo pačioje jaunystėje ir nebepasimetė iki gilios senatvės. Štai kun. Dambrauskui sueina jau septynios dešimtys metų amžiaus ir 40 m. mokslo bei literatūros darbo.

Dideli skaitmens tirštai pažymėti mokslo vaisiais. To dėliai L. K. M. Akademija pirmoji skubinas pasididžiuoti šiuo savo Pirmininku ir padėkoti Apvaizdai už tą jai suteiktą dovaną; drauge ir visuomenei atmena jubiliejaus datą, kad laiku pasidarytų tam tikras išvadas.

Kun. A. Dambrausko sukaktis esame jau minėję bent du kart. Žiūr. apie tai Vaižganto Raštų IV t. 169—211 p. Gausime pagerbti jį trečią kartą; duok Dieve, ir ketvirtą ir dar daugiau. Protu dirbą žmonės ilgaamžiai. Gerbėme gi a. a. Joną Basanavičių keliais atvejais, vis tokia-pat, gal net didėjančia, meile; vis mes nestigome nei medžiagos pasidžiaugti, nei gražių žodžių tam pareikšti. Jei būtų galima pramanyti tokios ypatingos svarstyklės pilietiniams nuopelnams sverti, tai, mano išmanymu, ant dviejų lėkščių sukrauti visokeriopi Basanavičiaus ir Dambrausko nuopelnai dažnai svyruotų. Kun. Dambrauską ir jo rolę lietuvių kultūros istorijoje aš leidžiu lygiomis su Basanavičium; tai mažiausia. O kartais Dambrauskas būdavo net gyvesnis mūsų visuomenės nervas.

Argi nėra ko džiaugtis, susipratus, kad mūsų turima ne vienas Basanavičius, stovėjęs tautos kultūros sargyboje? Kad vienas veikėjas netenka puošti kito veikėjo plunksnomis, nes katras turi gana savųjų?

Lietuvių Visuomene! Pirmiausia ar tu nepamiršai, kad kun. Dambrauskas, mokinys, kapelionas, tremtinys, profesorius, Draugijos geroms knygoms leisti įsteigėjas, prelatas, redaktorius etc. mažai tebuvo kūnu atplyšęs, o širdimi niekados nebuvo atplyšęs nuo visos lietuvių tautos organizacijos?

Mūsų Jubiliatas kun. Aleksandras Dambrauskas gimė 1860 m. rugpiūčio 27 d. (mano raštuose klaidingai padėta 25 d.) s. st. Kuronių kaime, Pagirio par. Ukmergės aps. iš Andriejaus Dambrausko ir Kotrynos Vaičiūnaitės. Šituos Dambrauskus (buvo tos pavardės ir dáugiau kuroniečių) seniau žmonės Jakštais vadindavo; spėjama nuo Jakščipio (Jakštupio), ties kuriuo turėjo būti pirmykštė Dambrauskų sėdyba. Senoji karta ir dabar juos Jakštais tebevadina.

Jakštai-Dambrauskai tevaldė 20 ha ir buvo karališkiai (gosudarstviennyje krestjanie). Viso Kuronyse buvo 21 kiemas tikrų lietuvių. Bendroji kaimo kalba, kaip ir visų pagiriečių, buvo lietuviška; Dambrausko tėvas kitaip nemokėjo; Rožančių kas šventadienis giedodavo lietuviškai, tame giedojime gavo dalyvauti ir patsai Aleksandras. Ir kuroniečių pavardės: Rymas, Argustas, Kiljonas, Kriščiūnas, Minkštimas, Počiūnas, Pakalniškis ir k. lietuviškos. Tik vėliau kuris ne kuris svetimas atėjo su lenkiška kalba (Senkevičius), vienas kitas išpuikęs pavardę pakeitė (Rymavičius, Grigaravičius). Dabar ir tie jau susipratę lietuviai, vaikelius katekizuoja lietuviškai ir į mokyklą leidžia lietuvišką. Jei ką mūsų Jubiliato pavardė klaidintų, tegu jie įsidėmi jo kiltį: ji nesuteršta jokiomis svetimomis priemaišomis.

Dabar Kuronys išėję vienkiemiais. Prel. Aleksandro brolis Pranciškus (iš pamotės gimęs) pasirinko galūlaukes, už pusantro kilometro nuo buvusios sėdybos, ir gavo 45 ha. Nusikėlė ir trobas. Iš didžiulės senosios gryčios su saklyčia pasistatė gražų naują gyvenimą. Mes čia senajai Jubiliato gimtai vietai, kurios nė žymių nebėra, atsiminti dedame senojo gyvenimo atvaizdą. Jis mums brangus ir reikšmingas.

Tikrą brolį kun. Aleksandras teturi vieną Antaną. Jis užkuriomis yra išėjęs į Žižmius, smulkių bajorėlių kaimą, ir ten sudarė lietuvišką šeimą. Jo sūnus Leonardas dabar lanko Lietuvos universitetą; dvi dukterys, Elena ir Stasė, išėjusios „Saulės“ kursus Kaune, mokytojauja pradžios mokyklose.

Tikrųjų seserų kun. Al. visai neturėjo. Iš pamotės gimusios: Ona buvo ištekėjusi už Okainėlių Švobos Truskavos p., o Kotryna už Vaičiūno Pagirio miestelin. Abidvi sudarė grynai lietuviškas šeimas.

Už kilometro nuo Pagirio m. yra dviejų ūkininkų ir keleto mažažemių Maišymų kaimelis, iš kur buvo kilusi kun. Aleksandro motinėlė Vaičiūnaitė, krikštomotina antra Vaičiūnaitė ir dėdė priv. advokatas Petras Vaičiūnas, paskui vedęs bajoraitę Paškevičiūtę ir pats tapęs „Wojczyn-Wojciechowski“. Motinėlė mirdama Aleksandrą paliko dešimties metų. Jį tuojau pasiėmė Vaičiūnai. Senelė ir tetulės mylėjo, dėdė advokatas davė pradžią mokslo. Maldaknygė teko skaityti lenkiška, nes 70-taisiais metais lietuviškų visai nesimaišė, rusams lietuvių spaudą uždraudus. Kun. Aleksandras žiemos metu buvimą Vaičiūnuose mini mielai maloniai. Vasarą nenoromis gaudavo grįžti į tėvelį. Neilgai trukus, tėvelio brolis kunigas Stanislovas Dambrauskas, Kriukų klebonas, Aleksandrą pasiėmė į save ir leido į Šiaulių gimnaziją. Apie tą laiką čia nekalbėsiu: prašom pasiskaityti paties Jubiliato atminimų parodytose mano raštų vietose.

Išbuvęs aštuonerius metus Šiaulių gimnazijoje, Al. Dambrauskas brandos atestatą gavo 1880 m. birželio 16 d. ir įstojo į matematikos-gamtos fakultetą Petrapilio universitete. Tačiau jau pavasarį 1881 m. kovo 5 d. atsiėmė dokumentus ir birželio 24 d. perkėlė juos į Žemaičių kunigų seminariją Kaune. Čia trejus metus tepabuvusį, 1884 m. liepos mėn. 6 d. vyskupija pasiuntė jį savo lėšomis į kunigų akademiją Petrapilyje, kurią baigė 1888 m. Teologijos Magistru antro laipsnio.

Al. Dambrauskas jau gimnazistu būdamas, drauge su Jonu Spuduliu, Ant. Vileišiu (paskui medikais) ir k. domėjos lietuviškųjų dalykų ir pagarsėjo lietuviu patriotu. Juo gilyn ėjo jo mokslas, juo tvirtyn tautiškas nusistatymas. 1888 m.

rugsėjo 21 d. naujas Magistras buvo paskirtas Panevėžio realinėn mokyklon kapelionu, kun. Jačinauskį iškėlus Kaunan. (Kunigu įšvęstas t. m. birželio 29 d.). Čia vos pusę metų tepadirbėjus, kun. Aleksandrą ištinka katastrofa. Griežtai užprotestavęs prieš vertimą, kad katalikai melstųs už carą rusų cerkvėj, patenka į Kretingos vienuolyną ir penkeriems metams (nuo 1889 m. birželio iki 1894 m. geg.) į Naugardo Ustiužną. Iš pradžių rodės ji niekais paversianti visą jo pasigamintąjį mokslą ir gabumą, skiriamą lietuvių tautai ginti nuo pašalinių ir vidurinių priešininkų. Tolimas svetimas kraštas, svetimi žmonės, priverstinis neveiklumas rodės ištižins energingą ir atgrasins pasiryžusį. Bet tai būta Apvaizdos plano. Kun. Dambrauskas, turėdamas daug laisvo laiko, kaip tik čia įsiskonėja mokslus: parašo „Pišma katoličeskago bogoslova k pravoslavnomu", atskira knyga, kritiką kosminio ratavimo teorijos („Przegląd Katolicki"), užsiima lietuviška hagiografija, o nuo 1891 m. tampa nuolatiniu lietuviško užsieninio „Apžvalgos" laikraščio bendradarbiu. Atitikęs tikrąjį pašaukimą būti publicistu, Ustiužnoje pavaidina tiesiog providencialę rolę — dr. Vincą Pietarį laimėja lietuvių literatūrai: Savasis duoda mums „Algimantą" ir keletą tomų kitų raštų.

„Baustas" valdininkas nebeturėjo teisės valdininkauti. Sugrįžęs iš ištrėmimo Kaunan, kun. Dambrauskas ilgai buvo be vietos, stumdomas šio to padaryti laikinai.

1895 m. sausio 14 d. buvo paskirtas patarnauti Kauno kalėjimui. 1896 m. sausio 15 d. — klausyti velykinės Vilniaus apygardos kariuomenės, stovinčios Kaune. Gruodžio 27 d., iškilus kun. Miniotui į Vilniaus vyskupiją, laikinai valdyti filialę šv. Gertrūdos bažnytėlę (dabar Tėvų Marijonų). 1898 m. sausio 11 d. — kunigų seminarijos mokytoju. 1900 m. spalio 30 d. Žemaičių vyskupo M. Paliulionio sekretorium, pakeičiant kan. A. Karosą (dabar Vilkaviškio vyskupą).

Tačiau ir šis nenuolatinio darbo laikas, kaip ir ištrėmimo, veltui nepraėjo. Stipri kun. Dambrausko individualybė, stipriai išauklėta katalikiška nuotaika vertė jį visur dirbti tautinės kultūros darbą, kad ir blogiausiomis sąlygomis. Be nuolatinio darbo lietuviškai publicistikai ir poezijai, semina-

rijoje mokytojaudamas kun. D. parašė: „Doctrina ecelesia russicae de libris deuterocanonicis".

Nuo šio laiko Rusų valdžia ima darytis kun. Dambrauskui palankesnė: ji sutinka nuo 1902 m. rugsėjo 1 d. įsileisti jį į kunigų akademiją bažnytinės istorijos ir patrologijos profesorium. Kun. D. net bandomąją prelekciją parašė. Bet dalykai kitaip susidėjo: gavo dėstyti Šv. Raštą.

Petrapilyje tuo pačiu žygiu kun. D. gauna religiją dėstyti: nuo 1902 m. lapkr. 4 d. Ksenijos institute, o nuo lapkr. 11 d. Elzbietos institute. 1903 m. baland. 6 d. gauna kryžių (napierstnyj krest), o 1906 m. kovo 14 d., aplenkiant vieną ordeną, gauna tiesiog Šv. Onos 3 laipsnio. Tai įtaka akademijos vyresnybės, prof. Dambrauskui palankios.

Profesoriavimas Petrapilyje trijose mokyklose, sakyčiau, pavojingesnis buvo kun. Dambrauskui, neg ištrėmimas: čia jis, pernelig užimtas privalomomis paskaitomis, galėjo išgaišinti visą savo besusidarančią visuomeninę nuotaiką. Čia jis parašė: „Praelectiones exegeticae 1, In Evangelium S. Joannis, 2, In selectos psalmos, 3, In Hexaemeron". Kiek jas praplėtęs, būtų sudaręs disertaciją Teologijos Daktaro laipsniui gauti; bet tam dalykui reikėjo tūkstančio rublių: disertacijai išspausdinti, baliui iškelti etc. Ir prof. D. nesidoktorizavo Ir nerimo. Vasarą 1906 m. paliko akademijos mūrus, kur buvo atatvertas nuo gyvojo visuomenės darbo tuo laiku, kai siautė reakcija, kai gyvas darbas dirbti buvo reikalingiau, o tinkamų žmonių nebuvo.

Sugrįžęs Kaunan nebepriėmė jokios privalomos tarnybos, ėmės laisvo lietuviškos religinės kultūros darbo. Įsikūrus Šv. Kazimiero Draugijai geroms knygoms leisti, iš Šv. Tėvo gavo jai atlaidus, 1907 m. įsteigė „Draugiją", literatūros, mokslo ir politikos mėnesinį laikraštį, ėjusį iki 1923 m., ir šioje pozicijoje palieka iki šiam laikui. Jis dalyvavo visose pastangose iškovoti tautinei lietuvių kultūrai laisvę, reagavo į visus gyvuosius reikalus. Jis džiaugės ir bąrės, mokė ir taisė. Ir klausė jo visi, ne viena konservatyvioji dalis visuomenės. Būtų labai didelis rejestras dalykų, kuriuos kun. Dambrauskas nusvėrė. Jei dr. Jonas Basanavičius buvo lietuvystės apoteoza, tai kun. Dambrauskas buvo jos šaknis. Aš nematau kito

žmogaus, kurs taip organiškai būtų sutapęs su lietuvių tauta, tiek aršiai gynęs Katalikų Bažnyčią, kaip D.

1914 m. gegužės 28 d. Žemaičių vyskupas kun. Al. Dambrauską įškėlė tiesiai kapitulos prelatu, aplenkdamas kitus laipsnius. Tam tikrą reskriptą dedame čia ištisai, nes charakteringas yra nuopelnų įvertinimas.

Franciscus Karevič
Dei miseratione et Sedis Apostolicae gratia
Episcopus Samogitiensis.

Dilecto Nobis in Christo Presbytero Alexandro Dambrauskas, Theologiae Magistro.

Diuturnae sacerdotalis vitae Tuae optima specimina, egregiam scientiam, litterarum studium, morum integritatem aliaque virtutum documenta perspecta habentes, operae pretium duximus in Tuorum meritorum laudabile testimonium Te ad insignem dignitatem praelaturae in Nostro Cathedrali Capitulo promovere cum titulo Cantoris. Itaque omnia praelaturae iura ac privilegia Tibi conferentes, dum de hac promotione praesentibus litteris Nostris Tuae Dignitati notum facimus, omnia simul bona ac fausta in Domino Tibi adprecamur benedictionemque pastoralem perlibenter impertimur. In quorum fidem hoc rescriptum manu Nostra subscriptum sigilloque Nostro munitum dari mandavimus.

Caunae,
die 28 Maii 1914.

1915 m. kovo 1 d. paskirtas vizitatorium Žemaičių vyskupijos vienuolynų, pakeičiant kan. Pr. Kriškijoną.

Nepaprastos vertybės yra dalykas, jis tenka mums priešakinėn vieton įdėti Jubiliato garbės vainike, kad kun. Dambrauskas niekad neieškojo asmeninių gerumų, nesiekė karjeros ir garso, pigiai gaunamo šiam tam papataikaujant. Kun. Al. Dambrauskas - Adomas Jakštas - A. J. - Druskius etc. viską drąsiai nušviesdavo stipria savo individualybe, „jakštiškai" sakoma; dėl to tekdavo pasiginčyti, bet negalima buvo nesiskaityti. „Geriau nepakliūti Jakštui į nagus"; už pasipriešinimą duodavo ir pasivydamas pridėdavo. Sakoma, paprato nepriklausomai dirbti, vadovauti. Bet tas pats Jakštas pigiai

būdavo ir nulenkiamas tuo vienu geru viešai jam tartu žodeliu. Niekados nepaliko ir geru už gera neatsimokėjęs, kaip už bloga neatsikirtęs. Savo teises gynė viešai, o privilegijų iš niekur nelaukė. Savo talentu, giliu savo mokslu, savo padėtimi kun. Dambrauskas niekados nepirkliavo, niekados nesidairė pasiilgdamas ar rankas nuleisdamas: o kas gi man atlygins už visas mano dedamas pastangas?

„Nenuolankus“ (niepokorny) atestavo kun. Dambrauską akademija išleisdama; „nenuolankaus“ ir vyskupas Paliulionis nepaėmė į seminariją profesoriauti; bevelijo eilinį jo vieton žmogų. Seminarijoje būtų išvengęs kalbamosios katastrofos, ištrėmimo; bet tikrų tikriausia nebūt pasidaręs toks, koks mums dabar miela malonu pagerbti — Jakštas. Dabar mums aišku, koks išmintingas esti Dievo lėmimas, net kai priešginybes žmogui gyvenimo kelyje deda. Kas uitas neužuitas, verstas neišverstas, tas retas plaukėjas nenugrimzdęs svetimoje jūroje. Dabar mums aišku, jog Al. Dambrauskas niekur kitur nebūt taip tikęs, kaip vargdamas tarp savųjų dėl tautos ir Bažnyčios. Digitus Dei fuit; jis pravedė kun. Dambrauskui rolę, o kun. Dambrauskas ją suprato ir vienas pirmųjų lietuvių išėjo iš pasyvumo — ne savo garbei.

Kun Dambrauskas griežtai visą savo veikimą reguliavo deviza: Ad majorem Dei gloriam. Aš nežinau nė mažmožių, kurių kun. Dambrauskas nebūt Dievui skyręs, ko jis Dievo vardu nebūt baigęs. Viską mėgiamą: tautą, kultūrą, meną, mokslą angštai sumezgė su Dievo apreikštąja Katalikų religija; jos dėsniais, jos dvasia persunkė viską pasauliška. Ir matematiką? Taip. Po teologijos kun. Dambrauskas geriausiai išmano matematiką; tačiau nėra jos vergas, specialistas; priešingai, ir matematiką jis pavergė aukštajam filosofijos tikslui; nefilosofuojąs matematikas jam tėra pusė vertybės. Dėl to taip gerbia Hoene-Wronskį.

Aukščiausį gyvenimo tikslą Dievui tarnauti, jo valią vykinti net ir tautinį darbą dirbant, Al. Dambrauskas suprato labai anksti dar universitete studentaudamas. Iš pradžių mielai prisidėjo prie lietuvių studentų ratelio, kuris ryžos tautybę gaivinti, lietuvių literatūrą kurti, lietuvių kalbos mokytis ir ją dailinti, ekonominius santykius Lietuvoje tirti. Bet

kai patyrė kraštutiniųjų tendenciją pakirsti Bažnyčios ir katalikų kunigų itaką Lietuvos liaudžiai, gilinti tuomų kovą,— kriste atkrito nuo jų į priešingą lagerį. Aišku jam pasidarė: reikia išnešti sveikos religinės savo tradicijos, prisirinkti kuodaugiausia moksliškai nesugriaunamų argumentų už Kristaus Religiją, už jos dogmatus, už jos rolę kasdieniame privačiame ir viešame gyvenime. Iš universiteto pabėgo į dvasininkų mokslo įstaigas ir ten visu atsidėjimu rinkos žinių reikalingų būsimajai kovai su priešingomis Katalikų Bažnyčiai srovėmis pačioje Lietuvoje.

Mokslas kun. Dambrauskui buvo reikalingas Religijai tarnauti, Religija reikalinga žmonijai lietuvių tautos asmenyje tarnauti. Lietuvių tautybės liktis kun. Dambrausko sąmonėje buvo, lyg Angelo Sargo, Katalikybės sparnais apgaubta nuo pravoslavų grobuonies erelio. Tad Religija ne tam vienam tikslui — amžinajam išganymui, bet ir patektės gerovei. Taip prieš jauną mokslavyrį anksti atsistojo pilietinė krikščionies pareiga būti religinio įsitikinimo ir tautinės kultūros sargyboje. Gera tautybė, geras mokslų žinojimas; tačiau visako ultima ratio — Dievas, jo Apvaizda, jos parodomieji amžinieji tikslai. Net kai rašo geometrijos, trigonometrijos, logikos vadovėlius, kai tiria matematikos problemas, seka daugelio mokslų pažangą ir jų tariamus naujus žodžius, kai seka literatūros keliomis kalbomis plėtotę, — visu kuo tik lygina kelią į sąmonę aukščiausiajai Būtybei. Ne kuriuo kitu tikslu kun. Dambrauskas tampa ir Esperanto tarptautinės kalbos pionierius; ne pirklybai, bet katalikiškai vienybės idėjai.

Keliolika krypčių, keliolika pozicijų ir viską dirba pats, niekur kitais nepasivaduodamas, nors troško susilaukti padėjėjų. Jis pats vienas — hagiografas, asketas, apologetas, teologas, filosofas, matematikas, tautininkas, publicistas, poetas, menininkas, moralizatorius, satirikas, bibliografas, kritikas, redaktorius, leidėjas, organizatorius. Kiekoje dalykų orientuojas! Nes nuolat skaito, mokosi, papildinėja savo intelektą, kaip kokią nuolat kunkuliuojančią, nuolat sviegus vandenis išverčiančią verdenę. Ir ji trykšta nuolat, gyvai ir tyrai, šaltai gaivinančia, karštai tvirtinančia srove.

Dar jaunas būdamas pavyzdžiu sau laikė Gratry veikalą

„Les Sources“ už tai, kad pilnas entuziazmo ir piešia kelią į plačią krikščionišką sintezę teologijos, filosofijos ir pozityvinio mokslo. Tuo pat tikslu imasi ir pats studijuoti darvinizmą, materializmą, pozitivizmą, kosmologiją; klauso Mendeliejevo, Posses, Tangancevo, Andriejevskio, Solovjovo, pravoslavijos teologų. Buvo kurį laiką linkęs manyti galima būsiant bet kuris Religijos dogmatas įrodyti tokia pat precizija, griežtumu, kaip ir matematikos tvirtinimas. Bet supratęs savo klaidą, ieškojo naujų kelių į tiesą.

Pagaliau, keletas žodžių apie patį kun. Dambrausko darbo būdą. Pirmiausia jis pagarsėjo poetu-eilininku, dviem leidiniais. Dabar paruoštas spaudai visų eiliavimų storokas tomas. Poetinėje kūryboje jis klasikas, daug dėmesio kreipiąs į taisyklingą formą ir į filosofinį turinį. Matematiku išauklėtas, Dambrauskas griežtas galvojime, griežtai nuoseklus ir kūryboje. D.—poetui daugiau rūpi pakombinuoti, neg pavaizduoti. Už gražią formą ir aiškią mintį daug Dambrausko eilučių tapo klasinės, užkariavo sau vietą visose chrestomatijose.

Kone tuo pačiu žygiu pasireiškė ir matematiškais darbais. Be žinojimo dalyko ir jo literatūros, čia Dambrauskas yra taręs daug nauja lietuvių ir esperanto kalbomis. Sudėjus krūvon, susidarytų storas tomas. Už visa tai yra laimėjęs iš Lietuvos Universiteto gamt.-mat. fakulteto Daktaro laipsnį honoris causa. Matematiškų darbų įvertinimą parodo čia dedamas diplomas. Jį yra davęs vienas gerųjų mūsų universiteto profesorių matematikų. Žiūr. diplomą.

Iš beletristikos srities, griežtai imant, kun. Dambrauskas nėra nieko davęs mūsų literatūrai. Bet plačiau imant beletristiką, gražiąją literatūrą, įtraukiant į ją poeziją, irgi susidarytų gerokas bagažas. Be monologo „Nebaigtas pamokslas“, skirto scenai, žymią vietą čia paimtų vadinamosios satiros, raštai gyvaisiais dienos reikalais, išdėstyti sūriai. Šiuose raštuose labai daug kartaus sąmojaus. Gauti tomą ydas pliekiamųjų raštų būtų nemažas laimėjimas. „Garnys“ papešioti būtų labai pravartu.

Užtat lietuvių literatūrą kun. Dambrauskas seka taip pat atsidėjęs, kaip ir šiaip-jau visuomenės dvasios pasireiškimus.

Kun. Dambrauskas bet-kurio rašto turi duoti recenziją tikroje prasmėje: bent vienu feljetonu paminėti gera ir bloga. Kun. D. ir čia dažnokai pasako karčios teisybės, tačiau tik ten, kur pajunta nenatūralumą, kraipymąsi, pozą, nusidėjimą menui. Šiaip-jau geroji ir malonioji kun. D. recenzijų šalis, kad jis raštu džiaugias, nepavydėdamas jo. Tiesa, nudažo savo asmenybe; bet kaip gi kitaip? Nuo savęs neatskirsi. Tų recenzijų žiūrėk du tomu: „Mūsų Naujoji Poezija" 400 p. ir „Mūsų Naujoji Prozos Literatūra" 178 p.+XXXV p. Viso 1203 p.

Tąsą sudaro šitas štai „Užgesusių Žiburių" tomas. Ten apie darbus, čia apie pačius darbininkus. Taip raštus, taip rašytojus kun. D. recenzuoja, paduoda daugybę faktinosios medžiagos būtinos bet-kuriam kritikui. Plačiau parašytose biografijose: Pietario, Kaupo, Tumo ir k., mes randame gausiau inventarinės medžiagos, kruopščiau surankiotos iš autentiškų šaltinių. Tarp šitų raštų kai kada apie 30 m. atstumo. Jie palikti pirmykščioje redakcijoje, kad sudarytų istorinę medžiagą spręsti apie patį rašytoją Jakštą-Dambrauską.

Tur būt, taip pat šiemet pasirodys išspausdintas didžiulis tomas, virš 500 p., vardu: „Mokslas ir tikėjimas", kukliai dar pavadintas senuoju esperantišku vardu: „Mažytės mintys apie didžiuosius klausimus". Čia kuklumas kaip ir nereikalingas: profesorius Dambrauskas apie didžiuosius klausimus moka rimtai, giliai pakalbėti, dažnai paberdamas originalių, kaip ir matematikos raštuose, minčių; pavyzdžiui, naujas bandymas Eucharistijos paslapčiai paaiškinti (Esmėkita), materijos paslaptis, žmogaus paslaptis, tikėjimo paslaptys, „Didžioji Realybė" ir Dievas. Prof. Dambrauskas drąsus papolemizuoti su visais autoritetais, prof. Būčiu, prof. Čepinsku, prof. Mykolaičiu, pravoslavų ir kalvinų teologais, su politikais ir publicistais; bet-kam atsituri, o jam atsiturėti nepiga.

Pagaliau, kun. A. Miluko raginamas, yra surinkęs pastaruosius (1927—29 m.) publicistiškus savo straipsnius į atskirą leidinį. Jis taip pat, tur būt, išeis 1930 m.

Ir dar būtų tomas šiaip jau mokslo raštų.

Visais tais darbais Jubiliatas laiko apgaubęs visą gyvenimą per visus 40 paskutiniųjų metų, pradedant nuo jo ištrėmimo į Rusiją. Tardamas gerbiamajam prelatui Aleksandrui

Jakštui-Dambrauskui-Druskiui jubiliejinį žodį, aš tyčia susilaikau nuo sezoninio panegiriko, kad jo paties didybė savaime kiltų visuomenės sąmonėje.

Visuomene, atmink, kad esame turėję didį darbininką, didį rūpintojėlį, krikščionį mokslininką publicistą, tą tretį šalia dr. Vinco Kudirkos ir dr. Jono Basanavičiaus!

Dr. Juozas Tumas
L. K. M. Akademijos narys.

PIRMOJI DALIS

★

PAMINĖTINIEJI LIETUVIAI

I. RAŠYTOJAI
II. MOKSLININKAI
III. VISUOMENĖS VEIKĖJAI

I. RAŠYTOJAI.

D-ras Vincas Pietaris [1]).

(1850—1902).

(Referatas, skaitytas L. K. Mokslo Akademijoj 1925 m. kovo 29 d.)

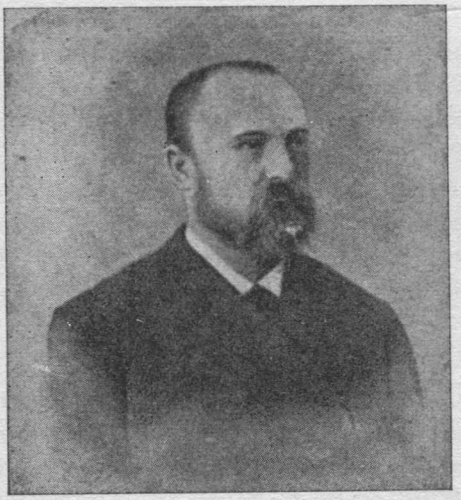

Kad Vincas Pietaris yra žymiausias mūsų beletristas, tai žino kiekvienas lietuvis inteligentas. Bet, deja, tasai žinojimas tebelieka vis bergždžias. Arčiau susidomėti tuo mūsų „aušrininku", plačiau aprašyti jo gyvenimas, niekam kol kas neatėjo noro. Tiesa, d-ras J. Basanavičius „Dirvoje" [2]) yra davęs šiek-tiek medžiagos P-rio biografijai; kai-ką yra surašęs ir pats „Algimanto" autorius savo knygoje „Iš mano atsiminimų" [3]). Bet tuo viskas ir pasibaigė.

---

[1]) Rusiškai P-ris pasirašinėdavo Petter, lietuviškai Piettaris, lyg jo pavardė būtų susidarius iš dviejų šaknų — piet- ir tar-. Bet mums ši filologija atrodo abejotina.

[2]) 1903 m. 3-ias n-ris, 93—120 psl.

[3]) Išleista Chicagoj 1905 m.

Skaitant naujausią J. Tumo parašytąją Maironies biografiją [1]) ir atsiminus P-rį, net gaila darosi: ten benediktiniškai surankiota net mažiausios smulkmenos, čia gi kol kas tam mūsų beletristikos tėvui beveik nieko nepadaryta. Mūsų literatūros istorijoj tai didžiulė nedovanotina spraga. Jai dalimi užkišti ir pagamintas šitas rašinys. Jis senai man rūpėjo, bet susikrovę kiti darbai vis neleido tos mano pareigos atlikti. Tikriau tarus, tai buvo ne tiek literatiška, kiek šventa prietelystės pareiga, nes man teko garbės per penkerius metus su P-riu draugauti, vienam miestely gyvenant, o kita tiek lig jo mirties su juo laiškais susirašinėjant. Tie jo man rašyti laiškai ir mano atsiminimai ir bus beveik vienatiniai šio rašinio šaltiniai. Viena kita papildomoji žinutė yra paimta iš d-ro Basanavičiaus rašto „Medžiaga d-ro V. Pietario biografijai" ir iš S. Čiurlionienės straipsnio, įdėto senoj „Vilty" 1912 m. P-rio dešimtmetėms mirties sukaktuvėms paminėti [2]). Šis mano rašinys nebus tikra P-rio biografija, bet tik medžiaga jai. Jame aš stengiuos labiausia nušviesti paskutinį P-rio gyvenimo laikotarpį, būtent nuo 1889 lig 1902 m.

I.

Į pažintį su Pietariu likimas yr mane suvedęs gana nepaprastu būdu. Tai įvyko 1889 metais. Būdamas tuo laiku Panevėžio realinės gimnazijos kapelionu ir žinodamas, kad mokiniai katalikai caro dienomis neteisėtai varinėjami cerkvėn melstis už Rusijos valdovą pravoslavų apeigomis, aš per tikybos pamokas pakviečiau savo klausytojus artimiausią caro šventę ateiti paskirtu laiku katalikų bažnyčion, kur, man pačiam mišias laikant ir „Te Deum" giedant, galėsią katalikiškai pasimelsti už carą. Žymi mokinių dalis paklausė ir cerkvėn nebėjo. Gimnazijos valdžia palaikė mane tvarkos ardytoju ir įskundė Vilniaus Kuratoriui. Iš šio gavau pareikalavimą pasiaiškinti. Padariau tai raštu, kur išdėjęs visą dalyką, nurodžiau, buvusios pamaldų už carą tvarkos nenaturalumą ir neteisėtumą. Valdžios, žinoma, tuo neįtikinau. Anaiptol, pasirodžiau jai tikras maištininkas, pavojingas esa-

[1]) Sk. J. Tumo: Jonas Maironis-Mačiulis. Kaunas, 1924.
[2]) „Vincas Pietaris", „Viltis" 1912 m., 80, 81, 82, 83, 84 n-riai.

mai valstybės tvarkai. Kaipo tokį, ji netrukus nuveždino mane į Kretingos vienuolyną „atgailoti“, o paskiau birželio mėn. tų pačių 1889 m ištrėmė penkeriems metams į Naugardo guberniją „pod nadzor policiji“. Pranešimą apie tai gavau iš vakaro, kad, susikrovęs daiktus, rytojaus dieną anksti galėčiau būti pasirengęs kelionėn. Ją atlikau laimingai, kun. C. Jačinausko tokio pat, kaip ir aš, kaltininko ir dviejų žandarų lydimas. Iš Kretingos per Mažeikius ir Petrogradą atvykau Naugardan. Vietos gubernatorius ištrėmimo vietą paskyrė kun. Jačinauskui — Valdajų, o man apskrities miestą Ustiūžną. Čion atvykau jau tik su vienu palydovu, kurs ir įteikė mane „pod razpisku“ vietos sprauninkui. Šis pasirodė geras žmogus, bet skeptikas, nes nenorėjo tikėti, kad valdžia vien tik už liepimą vaikams melstis už carą savoj bažnyčioj taip smarkiai būtų mane pabaudus. Įtikėjo tik daug vėliau. Tuo gi tarpu, paėmęs iš manęs parašą, kad aš be jo žinios iš Ustiūžnos neišvažiuosiu, patarė susiieškoti sau butą ir apsigyventi jo globai pavestame mieste. Kad iš bado nenumirčiau, gailestingoji rusų valdžia paskyrė man, kaipo inteligentui, po 6 rub. mėnesiui „posobijos“.

Išėjęs nuo sprauninko, buvau tikrai susirūpinęs, kur aš čia nežinomam miestely rasiu sau įmanomą pastogę. Bet vos padariau keletą žingsnių didžiąja Ustiūžnos gatve, kaip štai pamačiau man priešais beateinant dailų tvirtą vyrą. Jis prisiartinęs, kilstelėjo kepurę ir pasveikino mane tardamas dailiai lietuviškai:

— Tegul bus pagarbintas! .

Tai ir buvo d-ras Vincas Pietaris.

Kresnas, apskritaveidis, sveikai raudonas, vidutinio ūgio jis padarė man labai malonaus įspūdžio [1]). Nuo šio pirmo pasimatymo pasijutom sau artimi, lyg tartum kaž-kiek metų būtumėm kits-kitą pažinę.

---

[1]) Basanavičius šiaip charakterizuoja P-rio išvaizdą: „V. P-ris buvo žemo stuomens, stiprios kompleksijos, su plačiais pečiais ir krūtine, sveikai išveizdinčiu veidu; po vienos ligos, kurią, jam matematikos skyriui esant, perleisti teko, buvo gana nutukęs; vėliau jis neretai skųsdavos ant laringito (laryngitis catarrhalis). Šiaip buvo sveikas. Plati aukšta kakta, išmintingai žvelgiančios akys dabino jojo šiaip nelabai dailų, su menka, reta barzdute papuoštą veidą; plaukus turėjo tamsiai palvus“. („Dirv.-Žin.“ 1903 m., 96 p.).

Iki atvyksiant Ustiūžnon aš apie P-rį nieko nebuvau girdėjęs. Taigi man buvo įdomu jis arčiau pažinti. Tą mano žingeidumą vėliau jis mielai patenkino plačiai apipasakodamas savo kilmę ir jaunystę. Iš čia sužinojau, kad jis buvo suvalkietis, dorų, protingų, kad ir neperturtingų ūkininkų sūnus, gimęs 1850 m. rugsėjo 21 d. Man jis nesykį yr pasakojęs, kad jo giminė esanti labai sena, išsikėlusi iš Prūsų Lietuvos ir rodęs net sename to krašto žemėlapy Pietarėlių (vok. Peterellen) kaimą, iš kurio, jo išmanymu, galėję ateiti jo proseniai.

V. Pietario gimtinė buvo Žiūriai-Gudeliai, kitaip Vekeriotiškiais vadinami. Šito kaimo laukai guli tarp Šešupės ir ežero, labai gražioje vietoje. Dailūs šios ūpės krantai, Gajų, Vartų kalnai ir daubos, o ypač Piliakalnių pilekalnis, yr padarę P-riui jaunystėje gilios įtakos, sužadindami jame savo tautos ir krašto meilės. Dar kūdikiu būdamas, jis mėgęs labai paupiu bėgioti, ten su smiltimis ir akmenėliais žaisti, žuvis gaudyti, o paūgėjęs, vasarą meškerioti. Kaipo jauniausis vaikas, buvo tėvų ir seserų lepinamas, o ypatingai mylimas savo vyresniojo brolio Kazio, kuriam vėliau teko po tėvui valdyti ūkis gimtame Žiūrių-Gudelių kaime. Iš jaunų dienų P-ris rodė nemaža išminties, geros atminties ir gabumo mokytis, bet nemėgo ilgai ant knygos knobsoti, mokinosi gerai, atsilsėdamas [1]).

Kaipo visų mylimą, Vincą leido ir į mokslą. Šio pradžia buvo nekokia. Pirmiausia mokinęs jį kaimo „daraktorius“, paskui leidė jį Pilviškių pradinėn mokyklon, iš čia Mariampolės progimnazijon; ją baigęs, įstojo Suvalkų klasikiškojon gimnazijon. Čia jis mokinosi daug geriau, neg Mariampolėj, bet pirmuoju mokiniu nebuvo, nes nemėgo kalbų, o ypač senoviškųjų — lotinų ir graikų.

Iš pat jaunų dienų buvo rimtas, mėgo labiau galvoti, neg žaisti, bet draug turėjo palinkimo ir sąmojingai juokuoti, ko nemaž buvo prisiklausęs iš gabaus juokdario savo brolio Kazio. Iš jo ir iš savo tėvų Vincas buvo išmokęs dailiai lietuviškai, nes jo šeimynoj kitaip ir nekalbėta. Taigi nenuostabu, kad dar jaunutis būdamas jis jau pasirodė karštas

[1]) „Dirva-Žinynas“ 1923 m., 94 p.

lietuvystės mylėtojas. Lietuvių kalbos branginimą jis yr parodęs jau 3-ais progimnazijoj buvimo metais. Savo knygoj „Iš mano atsiminimų“ jis taip apie tai pasakoja: „Būnant man trečioj klasėj, mūsų mokyklos inspektorius Al. Langry stengės įrodyti lenkiškosios kalbos gražumą ir lietuviškosios biaurumą. „Ji taip elgetiška, sakė jisai, jog lig šiam laikui neturi jokios gramatikos“. Atsimenu ir šiandien šituosius jo iš tarpo kitų žodžių. Klausau aš ir galvoju: jeigu tiesa, kad ji neturi gramatikos, tai aš tą gramatiką sustatysiu, ir kad tu nemistum, jeigu da aš tau į nosį jąja neįdursiu!..“ [1]). Vadinas, P-ris išlaikė lietuvystės kvotimą visai panašiu būdu, kaip ir Baranauskas.

Baigęs Mariampolės progimnaziją, nuvyko draug su Petru Kriaučiūnu į Suvalkų gimnaziją. Abudu padarė apžadus žadinti lietuviuose tautinį susipratimą ir nebeduoti lenkams jų lenkinti. Suvalkuose lenkų gimnazistų skaičius buvo daug didesnis negu lietuvių. Tai matydami lietuviai susispietė tvirtan būrin ir nutarė nepasiduoti lenkams. P-ris buvo jų vadas. Jis patiekė draugams šitokį sumanymą: „Kaip tik ateis koks lenkas mus ganabyti, tai aš jį stversiu ir palaikysiu, o judu suduokit jam. Tai bus lietuviška falanga“. Savo žodį P-ris ir vykino, nes buvo stipraraumenis vaikinas. Tai, žinoma, buvo tik fiziškas apsigynimo būdas, kurio vertė buvo nekokia.

Bet šalia fiziško ginklo jis netrukus griebias ir dvasiško: V-oj ar VI-oj klasėj būdamas, jis rašo lietuvių kalbos gramatiką, bet nugirdęs, kad ji jau yra parašyta, meta tą darbą. Bandė rašyti lietuviškai ir eiles, bet, jo paties pasakymu, jos buvę nelemtos, nors jo draugui Juoz. Lenkevičiui patikę.

Per 1863 m. lenkmetį dėl ištikusio ekonominio krizio namie, negalėdamas užsimokėti už mokslą, vienerius metus dykai praleido, prabuvęs iki Kalėdų namie. Antrą pusmetį gyveno Suvalkuose ir versdamos lekcijomis, atostogoms parsivežė namon 11 rublių kišenėje; jais, sakėsi, „visus namus pakėlęs“. Po atostogų įstojo į VII-ją klasę; ją baigęs, gavo lietuvių stipendiją ir nuvyko į Maskvos universitetą, kur ir

[1]) Šioj ir žemiau dedamose ištraukose iš Pietario raštų aš jo vartotus polonizmus pakeičiau visur lietuviškais žodžiais, o kai-kur ir jo lietuviškus žodžius kitaip sugretinau.

įstojo fizikos-matematikos skyriun. Jį 1875 m. su matematikos kandidato laipsniu baigęs ir numanydamas, kad tyroji matematika nekaip žmogų teaprūpina, įstojo tiesiog II-an medicinos skyriaus kursan, apsiimdamas iš kai-kurių mokslų išlaikyti papildomus kvotimus vėliau; tai ir yr laimingai atlikęs. Maskvos universitete P-ris susipažino su Basanavičium. Šis jauną Pietarį charakterizuoja šitaip: „Kaipo medicinos studentas, jis buvo gana darbštus, gabiai mokinosi ir gerai visus ekzaminus atlikdavo. Nuo 1873 m. iki 1879, kada mudu drauge baigėva medicinos skyrių, visą laiką intimiausiai sėbravova. Jungiąs mus ryšys daugiausia buvo lietuvystė. Pasakos iš mūsų tautos praeities, svajonės apie jos šiandienius reikalus ir jos likimą — buvo kasdienė mūsų pasikalbėjimų tema, o nekartą ir karštų disputų. Mat, kuomet aš pradžioj istorijos-filologijos skyriuj būdamas ir daug Lietuvos istorija, etnografija užsiiminėdamas, buvau jau par excellence nacionalistu tapęs ir maniau mums mūsų tautos atgaivinimą ir jos švietimą reikėsią istoriškais mūsų praeities pamatais remti, P-ris, labiau realistiškai į tą dalyką žiūrėdamas, reikalavo platinimo žinių, ypač reikalingų materialei žmonių gerovei kelti, to dėl jau tuomet buvo užsiėmęs vienos agronomiškos brošiūros vertimu“. Iš čia kildavę karštų ginčų, kurie baigdavęsi net susipykimu, nes P-ris užsispyręs laikydavos savo nuomonės. „Manydamas pasiekt lietuvių išganymą tik jų materialės kultūros kėlimu, jis, kaipo matematikas, taip lygiai vėliau medicina užsiiminėdamas, maža ką teskaitė apie Lietuvos istoriją, ir tik vėliau, jau gydytoju būdamas ir pradėjęs literatūra užsiiminėti, pajuto nemenką spragą savo tautiškame apsišvietime, bet toli nuo didesnių bibliotekų gyvendamas ir pinigų stigdamas, jau ne taip lengvai galėjo papildyt, ką jis Maskvoje dar būt galėjęs lengviau padaryti. Beveik vienintelis jo užsiėmimas laisvomis nuo mokslo darbo valandomis — buvo griežimas smuiku, laikraščių skaitymas, neretai — kortos, kuriose jis laimės neturėjo. Kaipo autodidaktikas, jis griežime smuiku tobūlybės pasiekti negalėjo, nes muzikos lekcijų neėmė. Gražiai tik griežė lietuviškų dainų melodijas. Prieg tam tarpais, nors labai retai, būdavo, užsiima ir piešymu lietuviškų motyvų;

taip jis, atsimenu, turėjo iliustravęs kai-kurių dainų tekstus. Geriausiai, rodos, buvo papiešta jauna lietuvė, rymant. ties kūdikiu kabančiame lopšy, kaip iliustracija žinomos dainos:

Močiute-motinėle, močiute-širdužėle,
Vai tu turėjai didelį vargelį,
Kol mane užauginai.
Dienelėms ant rankelių,
Naktelėj — į lopšelį.
Tu nurymojai baltas rankeles,
Į mane žiūrėdama.

Prie to turėjo dar gana gerai nupieštų iš Gvagnino „Sarmatiae Europeae descriptio" paveikslų kelių Lietuvos kunigaikščių, k. š. Gedimino, Algirdo, Kęstučio ir k., kuriuos vėliau jis man parodė; pagal tuos jo piešinius buvo produkuota Amerikoj tų kunigaikščių paveikslai.

Savo santykiuose su nepažįstamais arba menkai pažįstamais, ypač kitataučiais, P-ris būdavo šiurkštus ir šaltas; ilgo laiko reikėdavo, iki sutirpdavo ledai apie nepasiekiamą širdį. To dėl retai kam tepavykdavo susieiti su juo į artimesnę pažintį. Dar ir intymioje pažinty su juo visada jausdavai sausą, trumpai savo mintis reiškiantį matematiką. Pats jis buvo linksmo būdo, nes vargo savo jaunystėje nepažino; su draugais buvo ne labai taikus, nes iš mažumės buvo pratęs „komandieruot" artimais sau žmonėmis. Su tarnystės kolegomis dažnai susibardavo. Kalba jo buvo trumpa, stati, sausa, dažnai pilna aštrios ironijos ir humoro.

Iš savo universiteto draugų artimesnę pažintį teturėjo vien su Basanavičium; su kitais nesugyvendavo, nes mėgdavo į akis jiems jų klaidas rodinėti. Su rusais, nors ir jų širdy neapkęsdavo, dar pažintį palaikydavo; bet nuo tikrųjų lenkų, o ypač lenkbernių, visados laikydavos iš tolo. Į jų susirinkimus ne tik pats niekad neidavo, bet ir Basanavičių prikalbinėdavo neiti, nes tarp tuometinių lenkų studentų viešpatavo „duch patryotyczny polski". Dar lenkus draugus iš Vilniaus, Minsko, Gardino, kurie save net „litvinais" vadindavo, P-ris pakęsdavo, bet su koroniarzais ir lietuviais lenkber-

niais nesyk per aštriai susikirsdavo. Kartais iš to kildavo net rimtesnių konfliktų. Pav. 1878 m. sausio m. mozūriukas Grudzinskis, P-rio sarkazmais užsigavęs, išvadino jį „przeklęty litwin“ ir net spiovė P-iui į veidą. Šis, ilgai nelaukdamas, išsitraukė iš po kailinių geležinį plaktuką, kurį kaip kokį ginklą drauge nešiojos, kaip kirs mozūrėliui. Gerai, kad ne į galvą, tik į petį pataikė, — o mozūriukas buvo silpnas, žemo ūgio vaikėzas — ėmė jam ir perkirto kailinių gelumbę ir padarė kontuziją. Grudzinskis pakėlė tarp studentų didelį triukšmą prieš tokį negirdėtą „lietuviškąjį barbarizmą“. P-ris pareikalavo garbės teismo. Iš lietuvių tame teisme dalyvavo Basanavičius, Oleka, Kudirka ir k. Ištyrus, pasirodė Grudzinskio kaltybė, kaip ant delno, ir mozūrėlis buvo priverstas P-rį atsiprašyti.

Medicinos skyrių baigė P-ris 1879 m. Kaipo valdžios stipendiatui, buvo pasiūlytos jam dvi vietos: viena Sibirijoje, antra Demjanske. P-ris išsirinko šią antrąją. Čia pagyvenęs penkerius metus, persikėlė Ustiūžnon. Štai, dėl ko aš čia jį ir radau.

Supažindinęs skaitytoją su P-riu, laikau savo pareiga patiekti platesnių žinių ir apie pačią Ustiūžną, kur P-ris savo gyvenimą baigė. Pilnas Ustiūžnos vardas yra: Ustiūžna-Železnopolskaja. Mat, jos apylinkių laukuose esama geležies rūdies. Jono Žiauriojo laikais tas rūdis kasdavo, versdavo geležim; iš jos darydavo kavalerijai pasagas, ginklus, vinis. Savo vardą ji yra gavus nuo savo padėties prie upės Ižinos įtekmės į Mologą, įtekančią už 60 varstų į Volgą (Ustje Ižiny — Ustjužna). Ji yra apskrities miestelis, turėjęs tuomet, 5000 gyventojų ir 10 cerkvių. Tris pastatytas per kelis žingsnius viena prie kitos. Vieną pastatęs turtingas pirklys; jis, susipykęs su antru pirkliu, taręs: „tu į mano cerkvę nevaikščiok“. Užgautasis atsakęs: „jei taip, tai aš pasistatau savo cerkvę, į kurią tu nedrįsk man nei kojos kelti“. Panašiu būdu atsiradus ir trečioji. Mano laikais jos ištisus metus stovėdavo uždarytos, be vienos dienos, kurią jose būdavo laikomos pamaldos. Šiaip jau miestelis nebjaurus: gatvės tiesios, plačios, cerkvės kai kai-kurios gražios, renesanso architektūros, nieko bizantiška savy neturinčios. Gyvenimas ty-

lus, ramus. Judėjimo beveik jokio. Be didžiosios gatvės, visos kitos, ypač pakraštinės, vasarą virsdavo žaliomis vejomis, nes buvo negrįstos. Aikštė vidury miesto taip-pat visą vasarą žaliuodavo, temindoma vien naktį joje besiganančių palaidų arklių. Ant Mologos kranto žaliavo originalinė beržų aleja. Neatsimenu, kad būčiau kada matęs Ustiūžnoj bent vieną profesionalą vežėją. Tevažinėdavo retkarčiais didžiąja gatve vien turtingų pirklių žmonos ir dukterys. Net ir vaikai čia buvo ramūs, tylūs; bent man neteko girdėti jų rėkaujant, nei matyti besipešant. Pragyvenimas buvo be galo pigus. Iki artimiausiai gelžkelio stočiai į vieną pusę buvo 180 varstų, į antrą — 120. Artimiausias garlaivis vasarą būdavo už 60 varstų Mologoj.

Į tokį tat užkampėlį buvo lemta patekti man, o keleriais metais prieš tai ir P-riui.

Kaipo seniai jau čia begyvenančiam, P-riui buvo gerai žinomi visi Ustiūžnos gyventojai ir jų butai. Bet, matyt, manydamas, kad mano finansai nekokie, nurodė jis man butą gana demokratišką — iš vieno vidutinio kambario ir sandėliuko: šis turėjo man būti koplyčios vietoj. Buto savininkė senutė rusė, jaunystėj gyvenusi Varšuvoj, taigi apie katalikų kunigus turėjo supratimo, priimti mane savo nuomininku nepabijojo. Mandagūs buvo ir kiti ustiūžiečiai; nė iš vieno jų nesu prityręs jokio nemalonumo, nors vaikščiojau kunigo rūbais. Išsikraustęs iš lagamino savo knygas ir saviškai sutvarkęs kambarį, kuriame teko ir valgyti, ir miegoti, ir rašyti, tapau Ustiūžnos, kad ir negarbingu, vis dėlto piliečiu.

Pirmutinė mano vizita, žinoma, buvo P-riui. Jis gyveno poniškai, miesto aikštėje, gražiuose pirklio Pozdiejevo namuose, užimdamas jų antrame aukšte be virtuvės 6 ar 7 kambarius. To reikalavo ne tik oficialė jo, kaipo apskrities gydytojo, padėtis, bet ir jo šeimynos reikalai. Mat, jis jau Demianske buvo vedęs ir tuo laiku turėjo ketvertą vaikučių Penktasis gimė kiek vėliau.

Pietario žmona buvo visais atžvilgiais artima moteries idealui: daili, simpatinga, geraširdė, apsišvietusi, gera šeimininkė, vaikams visa širdžia atsidėjusi motina, vyrui ištikimiausia

ir nuoširdžiausia gyvenimo draugė; ji vieną teturėjo trūkuma — buvo rusė pravoslavė [1]), ne lietuvė.

To tikybos skirtumo savo jaunystėje P-ris nejautė, nes, kaip ir kiti anų laikų jo draugai studentai, žiūrėjo į tai per liberalizmo akinius.

Kas kita tautybė. Kad tarp lietuvio ir ruso esama didelio skirtumo, tai Pietariui buvo aišku, juoba kad jis dar Maskvoj bestudentaudamas buvo jau didelis lietuvių patriotas ir laikė ne mažu savo nuopelnu, kad patį Basanavičių lietuvystėn atvertęs. Taigi vesdamas savo Marją Nikolajevną, o meiluojamai tariant, Marusią, negalėjo jis to tautybės skirtumo nematyti. Jei jį kuriam laikui buvo pamiršęs, tai čia kalta pirmoji meilė ir jos monai.

Tos meilės apsvaigintas, pirmąjį savo moterystės laikotarpį praleido jis, laimės taurę begerdamas ir apie nieką kitą negalvodamas. Bet vėliau, susilaukęs vaikų, ėmė vis labiau jaustis suklydęs ir nesyk, kaip žemiau pamatysim, laužė sau galvą ir ieškojo kelių tai klaidai atitaisyti.

Žmona čia, žinoma, buvo nieko nekalta; ji karštai mylėjo savo vyrą ir stengės jį padaryti laimingą. Žinodama, kaip jos vyras myli lietuvių tautą, ji išmokino ir vaikus, kad tėvo paklausti, tinkamai jam atsakinėtų. Tėvas tuo džiaugės ir man nesykį teko tų kvotimų būti liudytoju:

— Kas tu esi? — klausdavo tėvas vaiko.

— Ja litoviec, arba ja litvinka, — atsakydavo motinos pamokyti vaikai.

Gražu tai buvo girdėti, bet liūdna darės atsiminus, kad tie Pietario „litovcai“ ir „litvinkos“ nė žodelio nemoka lietuviškai...

Neiškenčiau prie progos pačiam P-riui to nepasakęs ir draug pasiteiravau, kaip jis, toks patriotas, galėjo tokį klaidingą žingsnį padaryti, vesdamas rusę.

---

[1]) Apie P-rio žmonos kilmę paskelbta kelios nuomonės. Basanavičius laiko ją „apmaskolinta vokietaitę“, Miklašius — tiesiog „maskolka“, Čiurlionienė — „surusėjusia lenke“. Ši pastaroji nuomonė benebus tik artimiausia tiesai. Reikėtų tik čia įnešti mažą pataisą, kad toji „lenkė“ Kosovičiūtė buvo kilusi iš Lietuvos lenkų, nes P-ris, remdamasis žmonos genealogija, buvo šventai įsitikinęs, kad jo žmona kelintoje kartoje esanti kilus iš lietuvių.

P-ris atvirai prisipažino suklydęs, bet draug nurodė ir jo kaltę mažinančias aplinkybes; jos buvusios šitos. Baigdamas universiteto stūdijas, Pietaris atostogomis viešėjo pas motiną. Ši, parėjus sykį iš vietos klebono kun. Varkalos, papasakojo sūnui, kunigėlis pataręs jai melstis į Šv. Dvasią, idant jos sūnus Vincas pasitaisytų ir metęs bedievystę, sugrįžtų prie Dievo. Kuo rėmės klebonas, sakydamas tai Pietarienei, nežinia; greičiausiai tai buvo davatkų plepalai, kuriais kun. Varkala, matyt, buvo patikėjęs, nes P-ris niekados bedievis nėr buvęs ir bedievystės neplatinęs. Taigi įpykęs dėl neteisingai daromų sau priekaištų, jis motinai juokais atsakė:

— Neimk, mama, to į širdį. Šv. Dvasia geras yra daiktas, bet ji labiau reikalinga pačiam klebonui. Man gi labiau pritiktų jo jaunoji gaspadinė.

Motina neiškentė nepasigyrus tuo sūnaus sąmojum savo draugėms, šios su pagražinimais pakartojo kitoms, galop Pietario žodžiai, įgavę naują redakciją, pateko klebonui į ausį.

Šis palaikęs tai savo gero vardo įžeidimu ir pasidaręs atviras Pietario priešas. Kur tik galėjęs, stengęsi jį atvaizduoti kuo juodžiausiai, taip kad P-ris negalėjęs niekur iš namų nė akių parodyti. Dėliai to vėliau jis nė Lietuvon negrįždavęs ir tuo būdu dėliai kun. Varkalos šmeižtų netekęs galimybės susieškoti sau tėvyškėje žmonos lietuvaitės katalikės.

Be abejo, visa tai turi faktiško pagrindo; galėjo kun. Varkala P-riui nusidėti, skleisdamas apie jį nepalankias žinias; vis dėlto tai P-rio žingsnio pilnai pateisinti negali. Dėl vieno Varkalos žodžio nebuvo reikalo užsikasti Rusijos užkampy, sutraukius ryšius su tėviške.

Tiesa, tie ryšiai buvo nutrūkę tik laikinai. Vėliau P-ris susirašinėjo su broliu Kaziu, kurį jis labai gerbė, o jau jo mokėjimu pasakyti tiesiog negalėdavo atsigerėti. Visus savo „atsiminimus“ jis daugiausiai yr surašęs iš brolio žodžių ir tikrino, kad brolis kur-kas geriau sugebėdavęs papasakoti. Štai jo paties žodžiai: „Ilgu man ir nuobodu be savo žmonių. Laukstu, jog nėra jau brolio. Širdį man skauda, jog aš nesuspėjau sunaudoti jo puikią kalbą, jo tarimo būdus, jo protą pilną lietuviškos dvasios. Tai ne tik mano vieno nu-

stojimas. Sveikas matei ir girdėjai tik menką šešėlį to, kas buvo mano brolyje... Ir tas menkas šešėlis Tamstai panešėjo į epopėją. Bet jeigu Tamstai būtų tekę paklausyti tą epopėją iš pirmų lūpų!.. Kaip dabar aš prisimenu praeitį, tai man atrodo taip, jog šalia mano brolio reikėjo turėti stenografas ir siekti užrašyti diena nuo dienos ir jo pasakas apie atsitikimus Lietuvoje ir jo ištarimus, galop ir daugumą jo darbų. Ir turiu pridėti, jog ne dėl kito ko, bet kaip tik dėl to, kad mano brolis buvo savo gadynės lietuvio tipas, tipas saugimis ir išbujojęs prie ypatingų, tiktai vienai senai Lietuvai tepriderančių aplinkybių. Veltui aš siekčiau sugrabinėti visa, kas mano atminty apie jį užsiliko. Jau neišeis iš to, kas išeidavo iš jo burnos... Mano atminimai jo pasakų, palyginus su jo pasakomis — tai išsikvėpęs ir prarūgęs vynas, palyginant su geru vynu“ [1]). Tam tai savo broliui norėdamas padaryti malonumo, jis buvo sumanęs išmokyti savo vaikus lietuviškai. Bet čia iškilo klausimas, kaip tai padaryti.

Motinai lietuviškai nemokant, beliko ar pačiam užsiimti tuo mokymu, ar pavesti tai samdytai lietuvaitei guvernantei, ar galop partraukti iš Lietuvos vaikams rusiškai nemokančią auklę lietuvę. Bet pats užimtas ligoniais, tai važinėdamas po apskritį ir ištisomis dienomis kartais namie nebūdamas, imtis vaikų mokymo negalėjo. Išlavintų lietuvaičių, kurios būt galėjusios vaikus mokyti lietuviškai, tuomet nebuvo. Pats P-ris irgi dar nebuvo parašęs savo „Keidošių Onutės“, kur pirmą kart nurodyta kelias panašioms išlavintoms lietuvaitėms gaminti. O be to, jei jų ir būtų buvę, mokyti vaikai be tam tikros vaikų literatūros nebuvo galima, o lietuviškos knygos anuo laiku, kaip žinom, buvo griežtai uždraustos ir persekiojamos. To dėl beliko nebent parsitraukti lietuvaitė tarnaitė. Bet ši, būdama bemokslė, ne ką būt galėjus penketą P-rio vaikučių išmokyti. Namie būdamas pas brolį, P-ris to nežiūrėdamas, buvo kvietęs vieną-kitą lietuvaitę tarnaitę važiuoti su juo Ustiūžnon. Bet šios, sužinoję, kad ten nėra nei bažnyčios, nei katalikų kunigo, atsisakė vykti. Galop, jei ir būtų

[1]) Sk. laišką iš 1900 m. birželio 21 d.

sutikusios Ustiūžnon vykti, būtų galėjusios sudaryti P-riui rimto pavojaus. Nes žinia, kad P-ris yr parsigabenęs kaž kokią rusiškai nemokančią lietuvaitę ir įsakęs jai šnekėtis su vaikais lietuviškai, anksčiau ar vėliau būt' plačiai pasklidus miesčiuke su 5000 gyventojų, atkreipus net valdžios akį ir būt' galėjus turėti rimtų pasėkų jam pačiam, o ypač jo šeimynai, kurios, vietos netekęs, kurį laiką nebūtų galėjęs tinkamai išlaikyti. Kad nukentėti būtų tekę jam vienam, jis to nebūt' pabugęs. Bet įtraukti vargan draug ir šeimyną, to jis tarės neturįs teisės daryti. Dėliai to jis ir vengė visa, kas tik galėjo padaryti jį įtartiną valdžiai. Bet savo dvasiai atgaivinti jis betgi gan dažnai važinėdavo Lietuvon. Tai matyti iš Basanavičiui rašyto (94. I-7) laiško, kur P-ris taip apie save rašo:

Jau kelintas metas, kaip aš, mets į metą, lankau tėviškę. Tai marti tai brolis suserga, tai brolis taip išsilgęs namo parsivilioja pasimatyti. Ir mets į metą suku aš aplink savo tėviškę, kaip paukštis, ratus. Ir mets nuo meto tie ratai siauryn eina.

„Ilgai, sugrįžus, man rodosi, kad kvėpuoju Lietuvos oru, ilgai mano pajautos gyvena tėvynės įspūdžiais. Upių upelių skardys, seni prabočių kapai, kur ant jųjų liūdi plati žilo Nemuno vandens erdvė, Neries patogios vingys, tušti šilai, gryni Padauguvės smiltynai su nuliūdusia liaudim, — ilgai mano akyse dungso"...

Kaip veikė P-rį Lietuvos gyvenimas, tai matyt iš šių topat laiško žodžių:

1892 m. parvažiavęs į Lietuvą, grįžtu sykį nedėldienį su broliu iš lauko... Ties viduriu kiemo lyg stabas mane ištiko. Išgirdau giedant giesmę sutartinai dar man negirdėtu balsu. Giedojo mano brolio dvi dukteri ir, rodos, keturi vaikinai. Giesmė buvo gan tiesmuka, kaip ir daugumas lietuviškų giesmių, bet turėjo savy tiek liūdnos grožybės, jog jąja aš ilgai atsigerėti negalėjau. Ji monotoniška, bet klausydamas užmiršti apie tai... Tai tartum volungė rykauja liūdnai sodo medžiuose, tai lyg šile vėjas gaudžia dejuoja. Kyla atminty seni, užmiršti jaunų dienų vaizdai: plačios lankos paupyje saulėtvankoje mirgančios ir dūzgiančios visokių vabalėlių balsais, skambančios paukščių giesmėmis... Tai skardo vėsa užsupa, tamsi nakties slapta tvosteli... Neapsakoma galybė giesmėje gyvena.

Kapai ant kapų, ant kapų kapai — tai mūsų tėvynė. Tie kapai medžiais, medeliais apželę. O tie medeliai mūsų krauju ir ašaromis laistyti. Argi dyvai, kad taip liūdnos giesmės jų paunksnyje dygo? Mūsų dvasios išminties ir jausmų pajėgos nuo amžių giesmėj ir pasakoj tvenkėsi. Ar dyvai, kad jos dėl to galingos?

Ir vėl lietuviška giesmė skrenda į lietuvio namus ir vėl Medžiojima tartum pabudusi rėkia: „auginkite girias“!

Pernai vėl buvau namie. Kaip Atlasas, imdamasi įgydavo naujų pajėgų, pripuolęs bent akimirkai prie žemės, taip ir kiekvienas iš mūsų įgyja naujo veikimo ilgam, pabuvęs tėvynėj. O tas gimtasis kampas tai neapsakomai dosni versmė visokių senovės palaikų, visokių senybės ženklų ir mūsų senovės kultūros žymių.

Tose kelionės į Lietuvą P-ris užsukdavo į Kauną ir lankydavo anų laikų garsiuosius mūsų veikėjus. Pav. viename laiške praneša Basanavičiui (31. III. 92) štai kokių žinių:

Būdamas Kaune, aš netyčiomis pasimačiau su Jaunium. Apie Baranauską gana daug girdėjau, bet, tiesą sakant, svarbaus mokslo intereso pas jį nejaučiau ir ne buvau. Jis yra poeta. Na, o aš poeziją, kad ir labai mėgstu, betgi mažiau negu kalbą ir istoriją. Tu rašai juodu esą tavo neprieteliai. Apie Baranauską nieko negaliu pasakyti, bet apie Jaunių noriu ginčyti. Apskritai apie jį kalbant, turiu parašyti, kad jis man atrodė protingu žmogum... Kitaip sakant, jis man pasirodė ne tamsiu fanatiku, bet žmogum, kuris gali ir kitus suprasti, ne vien kunigus. Maža to, minėdamas tave, jisai nekalbėjo, būk esąs tavo priešininkas ir neprietelis... Galop, apskritai kalbant, aš manau, kad nėra nei priešininkų lietuvių, nei tinginių, nei gerų, nei brudų... yra tik vieni lietuviai.

Taip rašyti tegalėjo karštas tautininkas, branginąs ir savo kraštą ir savo tautystę. Dėliai to su savo tautyste P-ris nuo nieko ir nesislėpdavo, nors viešai demonstruotis su ja nemėgdavo. Mielai palaikydavo santykius su vietos šventikais ir žymesniais valdininkais, išskyrus tik savo šmeižėjus, kuriems rankos nepaduodavo. Porą kartų į metus darydavo pas save pokylius, kur susirinkdavo visa Ustiūžnos inteligentija. Man bent du kart į mėnesį tekdavo dalyvauti jo šeimyninėje arbatoje. Tų arbatų programa paprastai susidėdavo iš dviejų dalių. Pirma gerdavom, užkandžiaudami ir šnekėdami su žmona ir vaikais rusiškai. Čia P-ris pasakodavo, ką važinėdamas po apskritį yra pastebėjęs, ką įdomu ar juokinga yr matęs bei girdėjęs mieste. Kartais prisimindavo įvairių kuriozų iš praeito savo gyvenimo Maskvoj ir Lietuvoj studentavimo ir gimnazijos laikais. Atmintį turėjo nepaprastai gerą, pasakot labai jam sekdavosi, ypač geroj nuotaikoj esant. Taigi ir kalbos jam niekad netrūkdavo. Žmonai ir vaikams atsisveikinus ir nuėjus gult, jis vesdavos mane į savo darbo

kambarį. Čia tai prasidėdavo kita šneka, atvira, jokiu atžvilgiu nevaržoma. Kalbėdavomės, žinoma, lietuviškai.

Mano rolė tuose pašnekėsiuose daugiausia buvo pasyvi: aš paprastai klausiau, palikdamas P-riui sunkesnį pasakojimo darbą. Pasakoti gi jis, matyti, mėgo, taigi ir džiaugės radęs Ustiūžnoj bent vieną jį suprantantį klausytoją. Tų pasakojimų tema būdavo paprastai jo mylimoji Sūduva, jos gražioji Šešupė, jos gyventojai lietuviai, prūsai, žydai, o ypač P-rio gimtinis Žiūrių-Gudelių kaimas. Kiekvieno to kaimo gyventojo jis žinojo netik vardą ir pavardę, bet ir smulkią jų charakteristiką ir net jų šeimynų naminę istoriją, siekiančią jų tėvų ir senelių, iliustruotą konkrečiais jų gyvenimo atsitikimais, darbais bei įdomiais žodžiais. Neretai pasitaikydavo tuose pasakojimuose dalykų netikėtinų, pasakingų. Aš tuomet išreikšdavau abejojimo dėl tų faktų tikrenybės. P-ris nenusileisdavo, sakydamas taip tikrai buvę, nes jam tai pasakojęs jo brolis Kazys, kurs nebuvęs melagis. Ir toliau pripasakodavo dalykų, dar nepanašesnių į tiesą.

Tokie mudviejų pašnekesiai užsitęsdavo kartais lig 11-12-ai. Jie man buvo nepaprastai brangūs, nes P-ris pasakodavo gyvai, dailia lietuvių kalba, papuošta senoviškais, tikrai lietuviškais, bet mano negirdėtais, žodžiais. Aš tiesiog stebėjaus, kaip tas žmogus, jau tiek metų nuo Lietuvos nutolęs, taip viską atmena ir taip dailiai moka kiekvieną dalyką išdėti. Po kelių tokių Pietario draugystėje praleistų vakarų aš kartą atsisveikindamas tariau jam:

— Labai ačiū už visus tuos įdomius dalykus. Tamsta dailiai juos papasakojai, aš mielai jų klausiaus. Bet kas iš to? Aš ne istorikas, mano atmintis trumpa. Nei aš jų surašyti, nei atminti netesėsiu... O tuo tarpu tie dalykai taip įdomūs, kad būtų tikrai gaila, jei jie, pasilikę nesurašyti, dingtų. Ar žinai, ką? Pabandyk visa tai fiksuoti plunksna. Mokėdamas taip dailiai pasakoti, sugebėsi ir surašyti...

Šis mano patarimas, man matos, padarė jam įspūdžio. Nes kad ir išsikalbinėjo kalbos ir rašybos nemokąs, bet po kiek laiko mudviejų pašnekesiai virto formalėmis paskaitomis. P-ris užuot pasakojęs imdavo man vis dažniau skaityti iš savo parašytų rankraščių. Dažniausiai buvo tai vaizdeliai,

novelės, apysakaitės iš lietuvių bei žydų gyvenimo. Man tie nauji dalykai labai patiko. Taigi, žinodamas mūsų anuometinės beletristikos, ypač originalės, neturtingumą, aš ėmiau prikalbinėti, kad leistų savo raštus lietuvių spaudon. P-ris iš pradžių nė girdėt apie tai nenorėjo. Mat, visa mūsų spauda ėjo tuomet iš Prūsų ar iš Amerikos ir rusų valdžios absoliučiai buvo užginta. Dalyvavimas joje buvo laikomas prasikaltimu ir skaudžiai baudžiamas. P-ris tai žinojo, taigi ir pareiškė man, kad nė vienos savo ranka parašytos eilutės negalįs leisti užsieniuosin, nes rašto paslapčiai aikštėn išėjus, nukentėtų netik jis, bet ir jo šeimyna, ko jis leisti neturįs teisės.

Tuomet aš padariau jam šitokį pasiūlymą: jis man teikia savo rankraščius, aš juos perrašau savo ranka; originalus grąžinu autoriui, o nuorašus siunčiu ištikimiems asmenims, kurie ir persiųs į Prūsus.

Šiam pasiūlymui P-ris nerado nieko beprikišti ir sutiko; patarė tik dėl atsargumo rankraščius siųsti ne iš Ustiūžnos, bet iš tolimesnių miestų, k. š. Rybinsko, Jaroslavlio ir kitų.

Turėdamas daug atliekamo laiko, aš mielai perrašinėjau P-rio rankraščius, ištaisydamas jų rašybą, nes ji buvo savotiška, paremta vien suvalkiečių tarme. Tuo būdu aš perrašiau jo „Raugalų Raulą“, „Spargučio žiedą“, „Kaimo teismą“, „Vincą Zanavyką“, „Anuo metu“, „Iršką“, „Du žydu draugu“ ir kitas apysakaites ir, prisilaikydamas aukščiau minėtų atsargumo priemonių, siųsdavau „Apžvalgai“, vėliau „Tėv. Sargui“. Rankraščiai laimingai patekdavo Tilžėn ir po kiek laiko pasirodydavo išspausdinti. Vieną kitą savo raštą P-ris tarės būsią geriau paskelbus „Varpe“ ar „Ūkininke“; juos perrašęs, siųsdavau į tuos kairiuosius spaudos organus. Po kiek laiko gaudavau iš Lietuvos tų-pat laikraščių naujus numerius su P-rio raštais ir įteikdavau autoriui. Perskaitęs juos, jis nudžiugdavo, pamatęs, kad jo darbas niekais nenuėjo, kad yra skaitomas, kad ir slapta, įvairiuose Lietuvos kampuose. Jam buvo aišku, kad toji laisvoji, rusų necenzūruojamoji lietuvių spauda stipriai veikia liaudį ir kelia joje tautinį susipratimą. Taigi tos kontrabandos paragavęs, P-ris vėl imdavos plunksnos ir rašydavo naujų vaizdelių ir pasakojimų;

jie man vėl tekdavo perrašinėti. Numanydamas, kad Lietuvoj yra du neigiamuoju elementu — rusai ir žydai, P-ris į savo scenas iš lietuvių gyvenimo dažnai įtraukdavo ir tų svetimų tautų atstovus, ypač žydus, nesigailėdamas jiems kartais ir aštresnių satiros žodžių. M. Biržiška savo „Mūsų raštų istorijoj“ (1920, 100 psl.) prikiša už tai P-riui „klerikalinę antisemitinę tendenciją“. Priekaištas, mano išmanymu, visai nepamatuotas. Tai vis tiek-pat, kaip kaltinti Gogolį jo antirusiškumo tendencija, remiantis jo raštais, kur yra aikštėn iškelta gan daug neigiamų rusų gyvenimo pusių. Bet kaip Gogolio nieks nekaltina nusidėjus rusų tautai, nes žino, kad jis savo tipus nėra iš piršto išlaužęs, bet ėmęs iš gyvenimo, taip lygiai negalima daryti priekaištų ir P-riui, kam jis savo pasakojimuose žydus nesimpatinga šviesa nušvietęs. Padarė jis tai dėl to, kad jis žiūrėjo į mūsų žydus sveiko tautininko akimis ir naudojos gyvais faktais, likusiais vietos žmonių atminty ir daugiausia papasakotais jo brolio Kazio. Jei rusai ir žydai ne vieną lietuvį nesykį yra nuskriaudę, ir tokių faktų tikrai būta, tai ir P-ris, būdamas realistas, turėjo pilną teisę juos savo pasakojimuosin įtraukti.

Pietario pažiūroms į žydų klausimą pas mus pažinti pravartu pasiskaityti jo apysakaitė „Du žydu draugu“ [1]). Vienas jų vadinos Joškus, antras Mauškus. Juodu abu egoistai, nesidrovi kits kitą apgauti, o būvio kovoj net pasiryžę viens kitą nužudyti. Bet aukštesnioji instancija, rabinas ir kahalas, juos sutaikina ir įsako iš Olekos pavogtą grobį teisingai pusiau pasidalinti. Po 20 metų Oleka sužino, kas jį apvogė. Teisme jis nieko laimėti nebegali. Tat eina pas rabiną. Šis malšina Olekos pyktį katės prilyginimu. „Kai katė pelę pagauna, tai ji paėda, o kai nepagauna, turi ieškotis maisto kitur. Taip ir žydeliai“. Nepatenkintas tuo žydų pasiteisinimu, Oleka grįždamas namon galvoja, kaip čia žydų nusikračius, bet nieko sugalvoti negali.

„Suprato tik aiškiai žydų galybės priežastį; suprato taip pat ir mūsų silpnybės priežastį. Žydas kiekvieną žydą broliu laiko, žydas žydą sušelpia, žydas žydui padeda, žydas žydą užstoja, žydas žydo neišduoda, žydas ir neprieteliui žydui atleidžia, su juo susitaikina ir pelną pasi-

[1]) „Apžvalga“ 1896 m. 1 ir 2 n-ris, 3—7 psl.

dalija, kaip Joškus su Mauškum. Na, o kaip lietuviai su lietuviais pasielgia?! Pasigailėk, Dieve! Pešasi, mušasi, bylinėjasi, vienas kitam nebūtus daiktus pramano, vienas kitam koją pakišti siekiasi, viens kitą skriaudžia, žandarais siundo, pas žydus patarimo ieško, kaip savo brolį lietuvį sunaikinti"...

Matom, P-ris daugiau bara lietuvius, neg žydus. Jokio čia šaržo, jokio žydų gyvenimo iškraipymo nerasi. Jis tepastebi vien, kad Oleką namon begrįžtant liūdnos mintys buvo apėmusios, o nuo savęs tik tiek tepriduria:

„Na, ir man tai pasakojant nelinksma, nelinksma, tur būt, ir jums, skaitytojai. Bet prabočykit — ne mano kaltė. Kaltas čia gali būti Joškus, Mauškus, kaltas rabinas ar Olekas, tik ne aš, to atsitikimo pasakotojas. Aš papasakojau, kaip po teisybei buvo... Ir man patiktų kitoks tos pasakos galas, bet ką padarysi, kitokio nebuvo. Kitaip bus tik tada, kada lietuviai susipras esą broliai, kai ims kits kitą šelpti, kits kitą ginti, kits kitam nepavydėti, kits kito neišdavinėti, gyventi meilėj krikščioniškoj, kaip Dievas įsakė ir kaip protas rodo"...

Žinodamas gerai, kad visa prekyba Lietuvoj yra žydų rankose, kurie patys vieni ir reguliuoja prekių kainas, P-ris rašo straipsnį „Keletas žodžių apie didesniuosius mūsų reikalus" [1]), kuriame ir ragina lietuvius imtis prekybos. Kad dėl šių ir panašių reiškinių žydai gali apšaukti P-rį antisemitu, tai aš suprantu. Bet kad toks blaivas kritikas, kaip M. Biržiška, tą pačią giesmelę gieda, tai mane labai stebina. Nes kiek man teko arčiau pažinti P-rį, jis visai nebuvo žydų priešas. Anaiptol, kaip jau aukščiau esam matę, jis gerbė tą tautą dėl jos solidarumo, energingumo, mokėjimo gintis nuo priešų, t. y. dėl tų savumų, kurių lietuviams daugiausia trūksta. Žydų Patriarchą Mozę jis laikė tiesiog genijum. Į klausimą dėl ko Mozė, išvedęs žydus iš Egipto, nevedė jų tuojau į pažadėtąją žemę, Pietaris turėjo savotišką atsakymą. Mozė, girdi, numanęs, kad su žmonėmis, pasilgusiais Egipto duonos ir svogūnų, prisigėrusiais Egipto stabmeldiškos dvasios, jis niekuo būdu negalėsiąs užkariauti Palestinos; taigi tyčia ir vedžiojęs žydus per 40 metų po tyrus, kad seniai, tebeatmeną Egipto tradicijas, išmirtų, o jų vietą užimtų nauja karta, gimusi tyruose, augusi sunkiose gyvenimo aplinkybėse, pripra-

[1]) „Apžvalga" 1896 m. 1 ir 2 n-ris.

tusi prie kareiviškos disciplinos. Tik su tokiais vyrais jis tikėjos nuveikti stiprius ir daugingus Palestinos autochtonus. Ir jis neapsiriko...

Tikri antisemitai į Mozę taip nežiūri. Taigi daryti P-rį antisemitu yra tiesiog tiesai nusidėti.

Jei ko jis instinktyviai nemėgo — tai rusų. Jų neigiamąsias ypatybes jis buvo gerai ištyręs. Jas betyrinėdamas, jis yr pasidaręs išvadą, kad rusai yr kilę iš senovės žiaurių hunų. Vėliau tą savo hipotezę jis praplėtė, įrodinėdamas visi slavėnai esą hunų ainiai. Man jis nesykį ją yr dėstęs. Galop, trumpai surašęs, įdėdino „Žinyčion". Pamatą tai hipotezei jis manė radęs Jornando ir Varnefrido Pauliaus raštuose. P-rio straipsnis šituo klausimu baigiasi šiais žodžiais:

„Visa tai būtų pusė bėdos; tai tik bėda, kad dabar iš slavėno lenda hunas".

O kadangi iš slavėnų jis geriausiai pažino rusus, tatai ir nenuostabu, kad jų atstumiančias savybes kuo gyviausiai nupiešdavo. Kas norėtų tuo įsitikinti, tepaskaito bent popo Kosto ir Romano charakteristikas „Algimante".

Tyrinėdamas rusų būdą, P-ris rūpinos pažinti ir jų istoriją, sužinoti, kaip jie plėtės, kilo, augo, stiprėjo, iki galutinai tapo milžinu, pavojingu Europai. Remdamasis tais tyrinėjimais, jis yr pasidaręs išvadą, kad priemonės rusų galybei sukurti buvusios trys: teisybės nežiūrinti apgaulė, krikščioniškumo nepaisąs žiaurumas ir į nieką neatsižvelgiąs fiziškos jėgos vartojimas. Tai esanti rusų santykių su kitataučiais kvintesencija.

Kaipo lietuviui, P-riui pirmiausia rūpėjo rusų santykiai su mūsų tauta dabarty ir praeity. Tam tikslui pradėjo jis skaityti senovinius rusų metraštininkus ir istoriškųjų dokumentų rinkinius. Viename iš jų surado 1440 metais padarytą tarp Naugardo ir Did. Lietuvos kunigaikščio sutarties raštą. Iš čia sužinojo, kad XV amž. Lietuvos ribos yr siekę Demiansko apskrities. Šiame dokumente sužymėta, kiek kuris kaimas ar miestelis turėjo mokėti Lietuvos kunigaikščiui duoklės. Pav., Kunskas turėjęs mokėti kunigaikščiui rublį, o tijūnui pusrublį. Moriovas 2 keturiasdešimti (dva soroka) vove-

rių ir petrinės rublį, Žabnas — dvyliką kiaunių ir keturiasdešimt voverių ir dar petrinės rublį ir t. t. Dar labiau nustebo, suradęs savo kelionėse po Demiansko apskritį, daugybę aukštų piliakalnių, vietos žmonių tebevadinamų „lietuvių piliakalniais“ (litovskija sopki). Jie daugiausia susispietę tarp kaimų Mošino ir Kariutino, kurie anot P-rio, senovėj turėję skambėti Mūšynė ir Kariuotynė. Visa tai yra P-rio plačiai aprašyta ir paskelbta „Apžvalgoj“ [1]).

Tos taip toli siekiančios Lietuvos ežios P-riui buvo malonu minėti. Bet iš antros šalies rusų ekspansija, nustūmusi lietuvius siauruosin Nemuno pakraščiuosin, žadino jame gilaus susirūpinimo. Anų laikų Rusija atrodė jam lyg kaž-kokia baisi, tamsi jėga, galinti visai sunaikinti mūsų tautos gyvybę ir prie to sąmoningai einanti. Tų baimingų minčių kamuojamas, jis 1900 metais štai ką yr parašęs:

„Jeigu ji (Rusija) nori išveržti iš visų turtus ir veržia, tai ar ji išverš? Žinomas dalykas — išverš. Jeigu mes negalėjom ikišiol atsiginti, tai ir toliau negalėsime. Svetimi negins. Bet gal man pasakyti kas, jog ateis laikas, kada svetimos šalys supras pavojų sau ir ateis mums į pagalbą. Tokiam aš atsakysiu šitaip: visoj Europoj be Rusijos yra 200 milijonų žmonių. Rusijoj gi 130 milijonų. Neužmirškime, jog per metus priauga Europoje dviem šimtam vienas nuošimtis liaudies; Rusijoje — vienam šimtui vienas nuošimtis. Ir taip kiek priauga visoje Europoje, tiek priauga ir Rusijoje nuo vieno šimto, o nuo 130 milijonų jau duoda Rusijai viršaus priaugimo, neg visoj Europoj. Ir taip per metus visoj Europoj priauga mažiau, neg vienoj Rusijoj. Per tai, kai praslinks šimtas metų, vienoje Rusijoj žmonių bus tiek, kiek yra visoje Europoje. Ir Europa visa drebės nuo vieno Rusijos žodžio...

Ir taip kasmet Rusija artinas prie tokio padėjimo, kokiame ji valdys netik mumis, bet ir visą Europą... Dėl to apie gynimą mus nėr kas nei mąstyti. Europa pati savęs nebegalės apginti“ [2]).

Žiūrint vien šalto proto akimis, kitaip ir nebuvo galima tuomet galvoti. Rusijos galybė buvo faktas, su kuriuo būtinai reikėjo skaitytis. Jei P-ris tik ką pažymėtu pesimistišku

---

[1]) „Šiaurinės ežios mūsų tautos ir mūsų kunigaikštystės senovėje“, „Apžv.“ 1893, 18, 20, 21 n-riuose. Šis straipsnis, kaip matyt iš P-rio laiško, rašyto 10-III-1884 m. d-rui Basanavičiui, buvo jau parašytas 1883 m. ar dar anksčiau. Sk. Dirva 1903 100 psl. Dar prieš tai 1879 metais P-ris turėjęs parašęs brošiūrą „Svarbiausios rodos apie sodą“, bet ir tos nenorėjo leisti savo vardu.

[2]) Neužpelnyti Muravjovo laurai. „Žinyčia“, 1900, 2 n-ris, 109 psl.

pareiškimu ir būtų baigęs, tai jis būt suklydęs. Tačiau jis vadovavos ne vien proto, bet ir tikybos šviesa. To dėl jis savo straipsnį užbaigė šiais kilniais žodžiais:

„... Jeigu mes negalime pasitikėti nei savo pajėgomis, jei mes da mažiau tegalim pasitikėti Europa, tai mes galime pasitikėti Dievu ir Jo valia. Mūsų šalis jau nepirmą sykį mato tokią vergovę. Užėmė ją arši gotų tauta ir valdė ilgus laikus; gotai išnyko, mes likom. Užėmė mūsų šalį per mūsų neapsižiūrėjimą lenkų klastininkai, valdė ilgus laikus; lenkai su savo nutautusiais bajorais žlugo, o mes likom. Dievo valia! Gal mes dar nepražūsime, gal ir šita vergovė išnyks, o mes liksime“ [1]).

Matom, P-ris pasirodė čia tikras pranašas. Rusija parpuolė, Lietuva iškilo. Rusija, kurios galybės jis taip bijojo, tikrumoj buvo milžinas molio kojomis.

Bet anais laikais nieks to suprasti negalėjo. Nesuprato nė P-ris. Suhipnotizuotas naujai padarytu Rusijos aliansu su Prancūzija, jis ilgai laužė sau galvą, kaip čia ir pačiam ir visai Lietuvai išsigelbėti iš po carų letenos. Pirmiausia jis kreipėsi į d-rą Basanavičių, gyvenusį tuomet Bulgarijoj. Klausė jo, bene galėtų jis tenai su šeimyna kaip nors rasti vietos, iš kurios būtų galima šiaip taip prasistumti ir kartu su juo laisvai darbuotis Lietuvos labui. Basanavičius atsakė, bet neigiamai. P-ris, kaip paprastai, tarė sau, „teesie Dievo valia“ ir vargo toliau Ustiūžnoj. Bet visai nurimti negalėjo. Čia tai ir prasideda įvairūs P-rio projektai Lietuvai nuo rusų atvaduoti. Pamatinė tų projektų mintis buvo ši: lietuviams išsigelbėti nuo paskendimo Rusijos jūroj nėra galima. Kad lietuviai visai nežūtų, reikia jie visi iš Rusijos išvesti, kaip kitados Mozė buvo įšvedęs žydus iš Egipto ir tuo juos išgelbėjęs. Šią savo idėją P-ris išdėjo man taip karštai ir kategoriškai, kad aš nė nedrįsau ginčyti jos galimumo. Jei jau kitos išeities nėra, kaip tik išvesti, tai ir veskim. Bet kur? Čia aš atsiminiau skaitęs kitą kart apie antvyskupį Zaleskį lietuvį, kad jis, būdamas Apaštališkojo Sosto delegatu Indijoms, lankęs Ceilono salą ir galėjęs su vietos gyventojais susišnekėti lietuviškai. Jei taip yra, tai ceiloniečiai būsią gal mūsų tolimi giminiečiai, taigi lietuviams sugyventi su jais nebūsią

[1]) Ten pat.

sunku. O kadangi ten žemė derli, gamta graži ir klimatas puikus, tat ir reikią lietuvių emigraciją užuot Amerikon, kur jie greit suamerikonėję visai nutausta, kreipti Ceilonan. Pietaris mano projektą atmetė, nurodydamas, kad Ceilonas yra anglų valdžioje, o anglai negeresni už rusus; užtenka tik prisiminti, ką jie daro Irlandijai. Tuomet, nebeatsimenu, kaip Ceilono vieton buvo tam pat tikslui pasiūlytas Madagaskaras. Šita sala yra didžiulė, gamta ir klimatas neblogesnis už Ceilono. Tik mūsų nelaimei kaip tik tuo laiku caras Aleksandras III sudarė aliansą su prancūzais. Šie, būdami Madagaskaro valdovai ir rusų aliantai, aišku, nebūt' galėję palaikyti lietuvius prieš rusus. Tuo būdu Madagaskaro projekto teko atsisakyti.

Po kiek laiko P-ris pranešė man suradęs naują būsimajai Lietuvai žemę — Argentinoj. Mano paklaustas, dėl ko jis Argentiną laiko mūsų kolonizacijai tinkamą, P-ris atsakė, kad ten žmonių sulyginti maža, neapgyventų plotų didelė daugybė, klimatas visai toks pat, kaip Lietuvoj, javai sėjama tie pat, kaip ir pas mus. Belieka tik pasiųsti lietuvis delegatas, kurs nuvažiavęs Argentinon parinktų tinkamiausią lietuviams vietą ir susitartų su vietos valdžia dėl pasirinktos srities perdavimo lietuviams. P-ris buvo taip persiėmęs tuo Argentinos projektu, kad net norėjo lietuvių delegato Argentinon misiją pats prisiimti. Tam tikslui, žinodamas, kad oficialė Argentinos kalba yra ispaniška, buvo sumanęs išsimokyti ispaniškai. Kad šis sumanymas buvo rimtas, matyt tai iš fakto, jog P-ris buvo parsitraukęs iš Peterburgo ispanišką-rusišką žodyną ir ėmęs jį nejuokais studijuoti. Bet po kiek laiko, šalčiau pagalvojęs, atlyžo ir iš minėto žodyno tik tiek teturėjo naudos, kad galėjo konstatuoti, jog ispaniškas žodis zopotto ir lietuviškas čebatas yra kits kitam tiek skambėjimu, tiek prasme visai artimi.

Šiandien visa tai prisiminus, atrodo keista, kad P-ris, žmogus visais atžvilgiais šviesus, galėjo pasiduoti tokioms fantastingoms svajonėms ir rimtai svarstyti tokiuos neįvykdomus projektus. Bet psichologija tuos keistumus seniai jau yra išaiškinus. Mat, žmogus, gyvendamas sunkiausiose aplinkybėse, kol gyvas, niekados nenustoja vilties ir liūdną tik-

renybę stengias pasaldinti bent išsvajotomis galimybėmis. Ir juo tikrenybė yra baisesnė, juo daugiau žmogus gamina sau fantastingesnių išeičių iš savo faktiško skurdo. Šių dienų Rusija teikia tam puikiausių iliustracijų. Bolševikų žudomi žmonės yra linkę patikėti kiekvienu žadančiu jiems palengvinimą gandu, kad ir fantastingiausiu. Tokių gandų nūn pilna yra visa Sovietų valstybė. Jie remiasi naujomis pranašystėmis, regėjimais, stebuklais ir eina skersai ir išilgai Rusijos, visur mielai žmonių gaudomi ir šventai tikimi. Panašiai yr buvę ir su mumis, nes kas dabar yra rusams bolševizmas, tas lietuviams anais laikais buvo caro Aleksandro III despotizmas. Taigi ir P-rio projektais skaitytojai neprivalo perdaug stebėtis.

Aukščiau esu paminėjęs, kad M. Biržiška yra prikišęs Pietariui netiktai antisemitišką, bet ir „klerikalinę" tendenciją. Koks jis buvo antisemitas, jau matėme. Pažiūrėkim nūn, koks jis buvo klerikalas.

Klerikalais, paprastai, vadinama tie, kurie pataikauja kunigams. Jei P-ris būtų buvęs klerikalas, tai jis nebūt' užsitraukęs savo klebono papeikimo ir nebūtų buvęs šio išvadintas „bedieviu". Bet, matėm, P-ris buvo kun. Varkalos priešas, o ne prietelius. Antra, jei P-ris būtų buvęs klerikalas, jis būtų labiau branginęs katalikų tikybą ir nebūtų nusidėjęs Bažnyčiai, vesdamas rusę stačiatikę. Bet P-ris tai padarė. Kame tat jo klerikalizmas?! Nebent tame, kad jis giliai tikėjo į Dievą ir tą savo įsitikinimą vienur kitur savo raštuose viešai yr pareiškęs. Bet tuomet visi katalikai reiktų pavadinti klerikalais, ko betgi nei mokslas, nei protingi žmonės nedaro. Taigi P-rio klerikalizmo nėra nei jo gyvenime, nei raštuose. Jis yr M. Biržiškos iš piršto išlaužtas. Klerikalas P-ris niekados nėra buvęs; bet nuo to laiko, kai man pačiam teko jis pažinti, galiu tikrai paliudyti, kad jis buvo praktikuojąs katalikas. Kaipo gyvenąs Naugardo gub., jis priderėjo plačiai Naugardo katalikų parapijai. Oficialiu tos parapijos ganytoju buvo Naugardo bažnyčios klebonas. Sykį į metus jis aplankydavo žymesniuosius tos gubernijos miestus, klausydavo vietos katalikų išpažinties, laikydavo pamaldas, krikštydavo vaikus ir atlikdavo kitokias religijos pa-

reigas. Apie kunigo atvykimą būdavo iš anksto pranešama vietos valdžiai, kuri ir pagarsindavo apie tai vietos katalikams. Sužinojęs kunigą atvykstant Ustiūžnon, P-ris rūpindavos surasti tinkamą pamaldoms butą, padėdavo kuo galėdamas išpuošti altorių, pats atlikdavo išpažintį, klausydavo mišių, eidavo prie šv. komunijos ir, pamaldoms pasibaigus, kviesdavos kunigą pas save pietų. Vėliau ir man tekdavo jo išpažinčių klausyti. Bet ir čia jis kartais pasirodydavo originalas. Pav. kartą po išpažinčiai prie pietų ėmė juokais kritikuoti dabartinius kunigus: jie, girdi, visai nemoką parinkti sunkesnių „pakūtų". Štai, kad ir šiandieną, kunigas skiria man, kai keliausiu pas tolimą ligonį, atkalbėti rožančių! Na, kaš čia per „pakūta"?!.. Ak aš rožančių kalbu kiekvienoje kelionėje"...

Nebūdamas garbnora, P-ris, be abejo, neturėjo čia tikslo pasigirti savo maldingumu. Greičiausia jis bus norėjęs pažymėti, kad nuodėmė yra didelis daiktas — Dievo įžeidimas, to dėl ir atgaila už ją neturinti būti maža.

Kaip giliai P-ris pasitikėdavo Dievo Apveizda, parodo jo laiškai. Pav. viename iš jų, rašytame man 1901 m. gruodžio 5 d. jis rašė:

„Pernai man buvo labai sunku. Užgulė neišbrendamos bėdos ir paskandino mane... Bet štai atidavė man vienas skolininkas netikėtai šimtą rublių..., jau aš kaip ir oro gavau kvėptelti. Davė valdžia pusę pensijos už metus (į pusantro šimto rub.), ugi žiūriu nuo manęs nukrito visos bėdos... Atėjo betgi naujas metas su naujais vargais ir vėl ėme mane skandinti... be jokios vilties. Baimė pradėjo mane imti. Reikalai dideli ir da auga kasdiena... Mečiausi šen, mečiausi ten, ir jokios vilties pagerinti padėjimą. Prieš 35 m. būdamas tokiame jau padėjime, kaip dabar, aš per neprotą ėmiau rūžyti Dievui: „jeigu Dievas būtų teisingas, ak tiktai. Jis ir mano daliai galėtų ištekti ką nors". Netrukus Visagalis parodė man visą mano kvailumą. To maža. Jis man tada parodė, jog paragavimas vargo ir nelaimės man buvo labai reikalingas... Daugely dalykų tada Viešpats mane pamokino. Dabar aš būdamas sunkiame padėjime visados atsimenu aną pamokinimą ir tyliu kalbėdamas sau: „Dievas geriau žino, ko man reikia„... Ir visados paskui randu, jog tai šventa teisybė. Šįmet man buvo labai sunku, sunku... be prošvaistos... be vilties... Aš atsidėjau ant vieno Dievo su aklu Juo pasitikėjimu. Šiandien mano ateitis vėl jau lyg nušvito iš jo valios... O tolesnėj ateity irgi žiba nors ir nedidelė yiltis. Garbė tesie Dievui"...

Kitur nusižemindamas kaltina pats save, rašydamas:

„Mano bedugnė mano rankomis iš pusės iškasta. Na, ir tai tiek to! Ką Dievas duoda, viską reikia priimti ir laba ir pikta, ypač jeigu randi pats save kaltu".

Kad ir nemaž gera padaręs, jis nesijaučia turįs kokių nuopelnų pas Dievą. Dėliai to vienoj vietoj ironiškai pats apie save rašo:

„Jeigu Viešpats už nuopelnus dalytų dovanas, tai man liktų nebent tuščia Dievo dovanų skrynia"...

Dar kitur priduria:

„... su ašaromis prašiau šv. Dievo tarnų užtarti mane prieš Viešpatį. O gal jie ir permaldaus Visagalį. O jeigu ne, tai aš tik viena galiu pasakyti, kad Dievas teisingas yra savo darbuose ir da didelio gailestingumo. Jis žino mūs darbus ir baudžia, kaip tėvas, ir bausdamas veda keliais, kurių mes nesuprantame. Mano padėjimas ne vieną jauną lietuvį gal persergės nuo klaidų, kurias aš dariau, tegu kuoplačiausiai žino, tegul mano padėjimas eina mūsų brolių naudai ir laimei"...

Tokio Dievo Apveizdos ir teisybės supratimo net ne pas kiekvieną dvasiškąjį rašytoją berasi. Šiuo atžvilgiu iš Pietario yra ko pasimokyti ir kunigui.

Tvirtai tikėdamas į Dievą ir mylėdamas Jį, P-ris giliai taip pat atjautė ir meilės artimo svarbą tautos ir žmonijos gyvenime. Jo išmanymu, ši meilė artimo iš lietuvio pirmiausia reikalaujanti mylėti kiekvieną kitą lietuvį. Lietuvių tiek nedaug, kad kiekvienas iš jų reiktų branginti, kad ir nevisai geras. Taigi ir nereikią žiūrėti, kad šis ar tas lietuvis šiandien yra brudas, nes ryt po ryt jis gali pasitaisyti ir tapti naudinga mūsų tautai jėga. Taip nusistatęs, jis buvo griežtas priešininkas visokių peštynių dėl partijų ar pasaulėžiūrų skirtumų. Taigi perskaitęs mano įteiktą Amerikos „Vienybę Lietuvninkų" 1891 metų ir supratęs iš jos negeistiną d-ro J. Šliūpo veikimą amerikiečių lietuvių tarpe, P-ris sumanė šį atvirą laisvamanį atvesti į gerąjį kelią. Tam tikslui jis parašė ilgą, jausmingą J. Šliūpui laišką, stengdamos įrodyti, kiek žalos Lietuvos dalykams daraą šio į nieką neatsižvelgianti kova su religija ir Bažnyčia. Kad Šliūpas geriau duotųs pagaunamas, P-ris pareiškė, kad ir pats esąs daug skriaudos iš kunigų prityręs, tačiau dėl bendro lietuvystės labo išsižadėjęs kerštо kunigijai, nes žinąs, kad ne vienas jos at-

stovas dirba naudingą Lietuvai darbą. Taigi savo pavyzdžiu ragino ir Šliūpą taip pat pasielgti. Laiškas buvo išsiųstas ir, be abejo, yr patekęs į Šliūpo rankas. Bet visa P-rio iškalba ir širdies jautrumas nuėjo niekais, nes Šliūpas, žinoma, yra lyg akmuo neperkalbamas. Mat, laisvamanybė jam dogma.

Be jautrios širdies ir literatiško gabumo P-ris turėjo dar ir kitų talentų. Pirmiausia jis buvo labai pažangus gydytojas. Sėkmingesniam gydymui jis sumaniai sunaudodavo savo gilų ligonių ir prastų žmonių psichologijos žinojimą. Be to, uoliai sekdavo naująją medicinos literatūrą rusų ir prancūzų kalbomis ir bandydavo surasti ligoms naujų vaistų. Tie jo bandymai neliko be pasėkų. Kai-kurias ligas, pav. škorbutą, jis lyg ranka nuimdavo. Bet už vis didžiavos jis savo išrastais naujais vaistais ir nauju metodu dėmėtajam tifui gydyti. Šį išradimą jis taip brangino, kad laikė didžiausioj paslapty ir tik mirdamas teketino savo žmonai atidengti savo sekretą, kad ji galėtų iš to turėti gero pelno. Bet, deja, šią paslaptį jis, rodos, bus su savim pasiėmęs į karstą. Šiaip jau žmonėse turėjo didelio pasisekimo ir gerą praktiką.

Antra, kaip jau aukščiau esam minėję, P-ris buvo taip pat ir matematikas. Turėjo nemaža matematikos literatūros, kuria mielai leido man naudotis, o vėliau ir visai ją dovanojo. Tiesa, teoretiškais to mokslo klausimais jis maža tesidomėjo, bet mechanikos dalykais jis ir vėliau laužė sau galvą. Tai matyti kad ir iš šito fakto. Sykį, po vieno ilgesnio pašnekesio apie išgelbėjimą lietuvių nuo rusifikacijos pavojaus, P-ris paslaptingai prabilo: „Ar žinai, ką? Lietuviams išvaduoti labai daug padėtų pavandeninis laivas. Jo konstrukcijos principas yra neabejotinas, aš esu jį matematiškai ištyręs. Turėdami tokį laivą, lietuviai galėtų nugramzdinti visą rusų laivyną ir tuo įbauginti patį carą. To laivo planą aš turiu gatavą. Žinoma, jis reiktų gamintis kuodidžiausioj paslapty. Atskiros jo dalys reiktų užsisakyti įvairių kraštų (k. š. Amerikos, Anglijos, Vokietijos) fabrikuose; šie, jas padarę, turėtų siųsti išradėjo nurodyton vieton. Čia jos slapta turėtų būti sudėtos ir gatavas laivas slapta vandenin įleistas“... Man visa tai atrodė svajonė, bet P-ris rimtai įrodinėjo, kad jo pro-

jektas ir galimas ir tikslus, nors to laivo plano neparodė. Matyt, jis tebuvo vien jo galvoje.

Galop, turėjo P-ris dar ir dailininko talentą, mokėjo dailiai piešti tušu ir aliejiniais dažais. Du savo paveikslu dovanojo jis ir man. Viename yra išreikštas „tikras" Kristaus veidas, pieštas tušu iš senovinės kamėjos, antrame Kristus nuimtas nuo Kryžiaus, adoruojamas angelų, kopijuotas ant drobės dažais iš senovinio Skiavonės paveikslo. Abu dailiai atrodo, o man asmeniškai jie amžinai pasiliks neįkainojamai brangūs, kaipo mirusio draugo atminimas [1]). — Be šių dviejų buvo jis dažais nupiešęs dar ir keletą Lietuvos reginių, kurie kybojo jo kambariuose, kaipo dailus sienų papuošalas. Turėdamas geras, toli matančias akis, P-ris sugebėdavo pagauti įvairiausius šviesos ir varsų atspalvius [2]). Taigi, be abejo, būtų galėjęs tapti žymiu Lietuvos dailininku, jei tik būtų turėjęs daugiau laiko lavintis dailėje.

---

[1]) Apie šiuodu paveikslu savo laiške rašytame 1899 m. liepos 29 d. P-ris šiaip man rašė:

„Atsimenate gal, anais metais aš sakiau Jūsų Mylistai apie Kristaus paveikslą, atmuštą nuo akies žiedo, esančio pas popiežių. Ilgai aš rengiausi nupiešti tą paveikslą padidintoje išvaizdoje, bet vis negalėjau prisirengti tai per tinginį, tai per darbus. Neperseniai vienok, atsidūręs stvėriausi aš už to piešinio ir atlikta. Kristaus paveikslas išėjo suvis vidutinis. Žinomas dalykas, jog tas paveikslas nieku nepanėši į piešiamus ligšiol. Viešpaties Kristaus veidas vaiskus, orus ir su dėme semitiškos kilmės. Tai ne veidas vokiečio, piešiamo vokiečių, tai ne veidas psalomsčiko ar diačko, piešiamo gudų. Aš girdėjau iš vieno gudo truputį lyg apšviesto, bet tikinčio žmogaus:

— Ot, šitokį Kristų aš suprantu. Jis galėjo toks būti!

Jei Jūsų Mylista norėsite, tai aš ir Jums nupiešiu (tušu, ne dažais) ir nupiešęs atsiųsiu. Įsismaginęs, aš ėmiau ir toliau apie piešimą trūstis. Pas vieną pažįstamą pamačiau abrozėlį: Angelai, besimeldžiantieji prie nuimto nuo kryžiaus V. Jėzaus kūno. Piešinys esąs Skiavonės. Tiesą sakant, tai ne pabaigtas piešinys, tik eskizas, bet man jisai iš tarpo matomų kasdien patiko ir aš jį persidirbau. Kopija išėjo labai pusėtina. Vieną tik perdirbau — tai Kristaus veidą. Jis man pas Skiavonę nepatiko, dėlto aš, sekdamas paveikslą, esantį pas mane (aukščiau aprašytą), veidą truputį perdirbau. Paveikslėlis išėjo nedidelis. ilgio $^3/_4$ aršino, pločio $^1/_2$ aršino. Labai puikios išvaizdos neturi, bet nuo jo dvelkia kaž kokiu orumu. Kristus, kaip gali suprasti, guli oloje, olos tuštumoje... apšviestas gana efektingai saulės šviesa, krintančia iš viršaus per olos landą".

[2]) Pav., viename laiške rašo: „Pakelėje patėmijau bent-kelis girios medžių dažų tonus, kurie užsiliko mano atmintyje nuo senų dienų, nuo pirmos kelionės po apšarmojusias skujotas girias"...

Be medicinos, visi kiti P-rio pamėgimai (literatūra, matematika, dailė) buvo drauge ir mano pamėgimai. Taigi ir nenuostabu, kad linkom į kits kitą. Nepraeidavo savaitė, kita, ar man jo, ar jam manęs neaplankius. Šnekų niekados nepritrūkdavo. Turėdamas tokį draugą, nė nepajutau, kaip mano penkerių metų ištrėmimas pasibaigė. Kad ir nebuvo jis sunkus, bet savo ilgumu vis dėlto įkyrėjo. To dėl, bausmės galui atėjus, aš, susikrovęs daiktus ir atsisveikinęs su Pietariais ir kitais artimesniais pažįstamais, grįžau su džiaugsmu Kaunan, kaipo savojo vyskupo sostinėn. Vyskupas tuomet buvo Paliulionis. Jis bandė mane vienur-kitur skirti, bet Kauno gubernatoriui Klingenbergui netvirtinant, pasilikau gyventi Kaune be vietos. Pranešiau apie tai Pietariui, jis man atsakė. Tuo būdu prasidėjo mūsų susirašinėjimas laiškais. Būdamas atsargus, Pietaris mano laiškus perskaitęs naikino, aš gi dėjau juos vieną prie kito, taip kad ilgainiui jų susidarė nemaža krūvelė. Žemiau aš pasistengsiu padaryti iš jų nevieną ištrauką P-rio charakteristikai papildyti.

Savo laiškuose P-riui aš liesdavau kauniškį lietuvių gyvenimą. Ne koks jis buvo anais laikais, bet vis šiaip-taip krutėta, kiek po rusais buvo galima. Tie mano laiškai, matyt, žadino P-ryje vis didesnio pasilgimo Lietuvos, ir jis 1899 metais, pavasarį, išsirūpinęs sau keturių mėnesių atostogas, atvyko su šeimyna Kaunan. Apsigyveno Rotušės aikštės 4-me n-ry, antrame aukšte nuo gatvės. Manė per tą laiką įgysiąs praktikos ir galėsiąs su šeimyna išsilaikyti. Vaikų leidimas mokslan vaidino čia irgi nemažą rolę. Mat, Ustiūžnoj tebuvo vien mergaičių gimnazija, taigi trys sūnūs teko leisti mokytis Naugardan bei Pskovan. Pietario biudžetui tai buvo nelengva pakelti. Kaune gi P-ris ne be pamato manė vaikų leidimas į mokslus daug pigiau atsieisiąs. Bet kadangi Kaunas paprastai vasaros metu tuštėja, tatai ir P-ris ne kiek praktikos tesurado. Pasirodė, kad be algos pragyventi su tokia šeimyna, kaip P-rio, negalima. Gauti gi valdišką vietą jis, kaipo katalikas, nesitikėjo. Taigi išbuvęs Kaune keletą mėnesių, norom nenorom turėjo grįžti atgal į Ustiūžną.

Tas nepasisekimas apsigyventi Lietuvoj nemaža slėgė „Keidošių Onutės“ autorių. Jo laiškuose iš to laiko ima rastis

tam tikros melancholijos. Norėdamas jį nuraminti, aš 1901 metais, vykdamas Peterburgo akademijon, nutariau pakeliui aplankyti savo draugą. Radau jį sveiką, bet gerokai atsimainiusį. Gyveno jis jau prastesniame bute, nors ir pačioje didžioje Ustiūžnos gatvėje. Matyt, tuo norėta sutaupyt šiek tiek skatiko, kad užtektų vaikų mokslui apmokėti. Priėmė mane atviromis rankomis; buvo prirengęs net atskirą kambarėlį mišioms laikyti. Bet aš, neturėdamas su savim bažnytinių rekvizitų, negalėjau tuo pasinaudoti. Viešėjau porą dienų. P-ris parodė man savo naujos kūrybos vaisius, jų tarpe — didžiulę istoriškąją apysaką „Algimantas“. Tarėmės, kaip ir kur ji išleisti. Buvo sutarta, kad P-ris, ją užbaigęs ir išdailinęs, nusiųs man į Peterburgą. Taip tą dalyką baigę, atsisveikinom, ir aš nukeliavau savo naujon vieton. Kaip paprastai, aš ir iš Peterburgo rašiau jam keletą laiškų. Jis man atsakinėjo. Bet po metų netikėtai gavau iš Pietarienės telegramą: „Vyras sunkiai susirgęs, prašo Tamstą atvykti“. Su ta telegrama nuėjau pas metropolitą Klopotauskį ir išdėstęs jam trumpai, kas yr P-ris, prašiau atleisti mane kelioms dienoms, kad galėčiau savo draugui atlikti paskutinį patarnavimą. Klopotauskis leisti atsisakė, bet patarė telegrafuoti apie tai Naugardo kuratui. Pildydamas šį patarimą, aš mušiau telegramą kunigui Kazilevičiui: „Prašau mano lėšomis tuojau vykti į Ustiūžną, suteikti paskutinius sakramentus d-rui Pietariui ir jei mirtų, jį katalikiškai palaidoti“. Šis paklausė ir nuvažiavo, bet rado jau P-rį ką tik mirusį. Taigi tegalėjo tik iškilmingai palydėti P-rio kūną į kapus. Aš gi, žmonai prašant, nupirkau Peterburge metalinį vainiką, kurs ir buvo uždėtas ant P-rio kapo, ir parašiau jo nekrologą rusiškai, kurs ir buvo įdėtas kunig. Uchtomskio laikraštin „Peterburgskija Viedomosti“ (Nr. 280, 1902 m.). Palaidotas P-ris Ustiūžnos pravoslavų kapinėse.

Kadangi man rūpėjo paskutinės P-rio valandos, tatai ir prašiau jo žmonos detaliai man tai aprašyti. Bet šiai, kaipo suvargusiai moteriškei, to padaryti neįstengiant (ji tepadarė tai tik daug vėliau), pavadavo ją vyriausioji jos duktė Antanina, kuri tuomet buvo jau baigusi gimnaziją. Štai svarbiausios jos laiško ištraukos.

„Tamsta žinai, kokia nelaimė ištiko mus taip netikėtai ir greitai. Dar rugsėjo 8 dieną tėvelis vaikščiojo su mumis mūgėje [1]), nors jautės nekaip; mat, kamavo jį kosulys, naktimis blogai miegojo, ir šoną jam skaudėjo. Rugsėjo 9 d. gavo važiuoti į Ochoną už 62 varstų nuo Ustiužnos numirėlio apžiūrėti. Diena buvo vėjuota ir šalta, bet tėvelis nesidavė man ir mamai įkalbamas ir apsivilko seną vatinį paltą ir net kalošų nepasiėmė. Kely jis smarkiai peršalo. Ochonoj dar jį pašaukė prie mirštančios d-ro Bončkausko sesers. Tėvelis ten nuvyko už $1^1/_2$ varsto, bet kely jam pasidarė taip bloga, kad jis, netekęs kvapo, turėjo atsisėsti ant kelio ir vos ten nenumirė. Namon sugrįžo rugsėjo 10 d. visai susirgęs, visą naktį vaitojo, nesumerkė akių, mėčiojos, dusulio kamuojamas. Bet ryto metą atsikėlė ir 12 d. dar vargais negalais aplankė tėvą Makarijų (šventiką). 13 d. atgulė ir jam pasidarė taip bloga, kad mes telegrafavom Ochonon d-rui Bončkauskui, kad jis atvyktų, 14 d. jis buvo pas mus, ištyrė tėvelį ir rado jame kapilarinį bronchitą, šiaip jau nieko pavojinga. 15 d. tėvelis jautėsi žymiai geriau, juokavo net vargšelis, nors ir nebeįstengė garsiai kalbėti, tik pasnibždom [2]). Vakare sukvietė mus visus pažiūrėti, kad jis yr atgulęs, bet po teisybei jis gulėti negalėjo ir ištisas naktis praleisdavo, sėdėdamas susirietęs ir snausdavo rankomis pasirėmęs. Mięgot jis nemiegojo nuo 10 rugsėjo. Rugsėjo 16 d. tėveliui pasidarė vėl blogiau, o 17-ą jis vos neužduso, visas pamėlynavęs. 17-ą vėl mušėm telegramą d-rui Bončkauskui, bet kai tėveliui dar sunkiau pasidarė, pakvietėm d-rą Pieškonskį, kurs su ašaromis prikalbinėjo tėvelį pakviesti d-rą Kostiną, su kuriuo tėvelis buvo piktuoju. Šis užrašė vaistų ir tėvelis sutiko juos imti. Kostinas pareiškė, kad tėvelio liga pavojinga. O, kokia tai buvo baisi diena! Mes negalėjom net verkti, nes tėveliukas su baime žiūrėjo į mūsų akis. Išblyškęs, raudonais taškais skruostuose, įdubusiomis baimingai žiūrinčiomis akimis, kas valandėlę nuo baisių skausmų mušamas prakaito, tėvelis mėčiojos lovoj nebeįstengdamas nei atsisėsti nesusirietęs, nei atsigulti, privargintas nemigos naktimis.

Prie šių kūno kančių prisidėjo dar ir dvasios kančia — tai sąmonė, kad mirtis artinasi. Taigi visiems, kas tik tą dieną jį buvo aplankę, sakė „sudieu“ ir vos kvapą beatgaudamąs kartojo: „mirštu“. Ypač jį kamavo susirūpinimas, kad jis mus palieka be duonos kąsnio. Dieve, kaip jis kankinosi. Daktarai užrašė jam deguonį; jis kiek galėdamas stengės įtraukti jo į plaučius, bet palengvėjimo nesusilaukė, nes deguonis nebegalėjo patekti plaučiuosin dėl bronchų uždegimo, kurios visos buvo šlapumo pilnos. Naktį tėvelis baisiai prisikentėjo. 18-ą jam pasidarė kiek geriau, jis tapo gyvesnis ir stengės mums drąsos priduoti. Bet 19-ą naktį tėvelis vos nenumirė. Aš pati bėgte bėgau daktaro. Šis

---

[1]) Ustiužnoj rugsėjo 8 d. esti didelė metinė mūgė.

[2]) Vėlesniame Pietarienės pranešime pažymėta, kad tą dieną jis yr kalbėjęs su žmona „apie savo mielą Lietuvą ir savo norą jai dar kuo nors patarnauti“.

atvykęs pasakė, kad jei tėvelis neužmigs ir iki ryto nepagerės, tai turės mirti už kelių valandų. Tamsta suprasi, ką mes tuomet turėjom jausti; jis regimai geso ir tą dieną jam pasidarė taip bloga, kad jis visus susikvietęs tarė atsisveikindamas: „Mylėkit mamą, gyvenkit draugiškai ir nebūkit savy piktuoju". Aš negalėjau nei verkti, mama ir Mania (sesuo) verkė kituose kambariuose. Tėveliui davinėjome šampano, kamparo, digitalio; naktį pagaminom šiltą vonią ir taip dar 19-ą atkovojom jį nuo mirties. Naktį jis net buvo užmigęs dvi valandi. 20-ą jam buvo bloga, jis nebeturėjo jėgų atsikosėti ir tekvėpavo visą laiką deguoniu. Vakare jis ūmai užmigo ir iš pradžių pramiegojo $1^1/_2$ valandos, jam pasidarė lengviau ir jis tarė: „Seniai jau man nebuvo taip lengva" ir godžiai gėrė pieną; 8 val. 40 m. jis vėl užmigo. Mes nudžiugome, mama manė, kad jis ištikrųjų taisos ir nuėjo kiek pasilsėt. Aš pasilikau prie jo krėsle besėdinti. Lygiai valandai praslinkus, jis atsisėdo. Aš nubėgau į kabinetą pas daktarus. (Mat, pastarąsias dvi dienas daktarai paeiliui pas mus dežūravo), bet tėvelis šaukė vien Kostiną. Šis kaip tik tą dieną buvo pas mus. Kostinas atvykęs paklausė tėvelio, kaip jaučias? Šis vargiai atsakė: „nežinau, nesuprantu". Aš nušluosčiau jam šaltą prakaitą ir manydama, kad jis Kostino žodžių nesuprato, vėl paklausiau: Ar Tamstai geriau? Jis ir man atsakė: „nežinau, nesuprantu, ar aš miegu, ar ne?" Aš sakau: „Tamsta nemiegi, atbudai, išmiegojęs pustrečios valandos, Tamstai geriau?" O jis vėl: „Nesuprantu, greičiau mane prikelkit" ir ėmė palengvėl lenkti galvą į pagalvį, lyg užmigdamas. Aš pamačiau, kad čia bloga ir nubėgau pas daktarą, o šis su ašaromis tarė: „aš čia nieko daugiau negaliu ir nieko daugiau nežinau". Aš prikėliau mamą iš miego, bet ji nieko nesuprato ir mes ją varu atvedėm prie tėvelio. Čia subėgo daktarai, pakėlė tėvelį už pečių ir jis tyliai, tyliai numirė. Veidas pirma buvęs suvargęs, ūmai pakitėjo, tapo ramus ir nuostabiai malonus ir net lyg šypsąs. Tokis jis liko iki ketvirtadieniui, kuomet mes jį laidojom. Mama buvo lyg stabo ištikta ir nesiliovė verkus. Mes jai davėm pilną šampano stiklinę ir ji mūsų paguldyta lovon visą naktį išmiegojo. Tėvelį nuplovė, apvilko ir paguldė ant stalo. Ustiužnos gyventojai parodė mums daug užuojautos. Mūsų pažįstamos ponios visą laiką lankė mus, taip kad net ir tėvelio mirimo dieną nebuvome vienos. Mums surinko apie 200 rub., kad mes galėtumėm pragyventi, iki susilauksime valdiškos pensijos".

Aprašydama savo tėvo mirtį, Antanina Pietariūtė, be abejo, yr nupiešus paskutines jo valandas tikrai. Ji surašė visa, ką jos akys matė. Bet kas darėsi sergančio ir mirštančio dvasioj, to ji žinot negalėjo, juoba, kad P-ris, savo kitaip tikinčios šeimynos įsitikinimų drumsti nenorėdamas, niekad apie savo religinius įsitikinimus nekalbėdavo, nors pats, kaip matėm, nebuvo šiaudų katalikas. Tikybos svarbą gyvenime, o dar labiau mirties valandoje jis šventai gerbė. Tai matyti,

kad ir iš šio įdomaus atsitikimo, padariusio jam labai didelio įspūdžio. Sykį Demiansko ligoninėj jam teko matyti mirštant kažkaip ten užklydusį lietuvį kaimietį. Žinodamas, kad kunigo nesulauks ir kad aplinkui svetimi, kitaip tikį žmonės, šis prieš mirdamas, sujungęs visas paskutines savo spėkas, ėmė taip karštai ir savotiškai kilniai melstis ir nuodėmių atleidimo Dievo prašyti, kad P-ris tai matydamas ir girdėdamas nustebo ir susigriaudino. Šį atsitikimą P-ris pats nesykį man yr pasakojęs, pridurdamas, kad jis vieną tokią krikščionišką mirtį savo amžiuje tematęs. Taigi galimas daiktas, kad ir P-ris, tokioj pat padėty atsidūręs, buvo atsiminęs aną mirštantį lietuvį ir jo žodžiais ar savais panašiais į Dievą šaukės. Tam jis užtektinai turėjo laiko ir progos, ištisas naktis lovoj susirietęs besėdėdamas, nėkieno nematomas, pats vienas su Dievu kambary bepasilikęs. Šiaip ar taip, gyvenęs, kaip katalikas, jis be abejo ir mirti norėjo, kaip katalikas.

Nūn belieka dar tarti keletas žodžių apie P-rio laidotuves. Jų aprašymą randame tame pat A. Pietariūtės laiške. Štai kai kurios jų smulkmenos:

„Laidotuvių reikalu rūpinos d-ras Pieškonskis su Trusoviene. Osinovskaitė, Mandelštamas ir Korti irgi darė, ką galėjo. Tėvai Makarijus ir Dimitrijus (šventikai), neatsižvelgdami į tai, kad vienas gali netekti pensijos, kitas tarnybos[1]), ateidavo kasdien ir laikydavo po keletą kartų į dieną panichidas už tėvelį, iki kunigui (Kazilevičiui) atvažiavus. Labai tamstai ačiū už jį; tėveliui, aš manau, buvo malonu, kad jį laidojo tikras lietuvis...

„Laidojom rugsėjo 23 d. 10 val. ryto. Žmonių buvo dideliausia daugybė. Kūną į kapus nešė tėvelio pažįstamieji. Brolis Jurgis teatvyko draug su kunigu Kazilevičium ir buvo tėvo mirtimi tiesiog prislėgtas. Jį visą laiką ramino Pieškonskis".

Taip tai draugų pagerbtas, šeimynos gailiai apraudotas, pravoslavų šventikų ir katalikų kunigo atgiedotas surado sau P-ris amžino atilsio vietą tolimoje Rusijoje, svetimose Ustiūžnos kapinėse, nesulaukęs spaudos grąžinimo nei Lietuvos nepriklausomybės. Toks buvo Dievo lėmimas. Teesie šventa Jo valia, kaip dažnai sakydavo nabašninkas.

Minėtame Pietariūtės laiške radau dar ir šį prierašą:

---

[1]) Mat, melstis už nestačiatikį šventikams buvo draudžiama. Taigi tėvų Makarijaus ir Dimitrijaus žygis buvo jiems ne be pavojaus.

„Kun. Kazilevičiaus patariama siunčiu Tamstai visa, kas lietuvių kalba tėvelio palikta. Aš manau, kad tėvelis bus patenkintas, jei vienas kitas jo rašinys bus naudingas Lietuvai. Prašom peržiūrėti visa, ir kas tiks, paleisti į žmones".

Siuntinys atėjo drauge su šiuo laišku. Rankraščių buvo gerokas pundas. Jų tarpe radau užbaigtą „Algimantą", kurį ir pasiunčiau netrukus kun. Milukui. Be „Algimanto" buvo čia: „Iš mano atsiminimų" ir kai kurie smulkesni dalykai, drauge ir kelios P-rio užrašų knygos su ištraukomis iš rusų kronikų ir kitų perskaitytų veikalų. Kas tiko spaudai, buvo anksčiau ar vėliau išsiuntinėta tai Amerikon, tai į Prūsus. Užrašų knygos lieka pas mane.

Mirdamas P-ris paliko žmoną ir penketą vaikų: dvi dukteri Antoniną (Tonia) ir Marę ir tris sūnus — Jurgį (Žoria), Adelfijų (Adia) ir Vincą (Vitia). Antonina yra baigus aukštesnius mokslus; kurį laiką priešpat karą mokytojavo Tauragėj, čia ir ištekėjo už ruso mokytojo. Buvo sveika, stipra, energinga, linksmo būdo. Marė paaugus susirgo nervais ir įgavo palinkimo į melancholiją. Iš sūnų Jurgis pasirodė turįs gabumo piešti karikatūras; jų jis yr nemaža pripiešęs, bendradarbiaudamas Maskvos satiriškuose laikraščiuose. Adelfijuje pasireiškė paveldėtas iš tėvo literatiškas talentas. Jis rašė rusiškai puikių, tikrai poetiškų eilėraščių. Viešėdamas su motina kurį laiką Anykščiuose, jis yr gražiai apdainavęs Lietuvos gamtą.

Apie Vincą, visų jauniausį, aš neturiu jokių artimesnių žinių. Karui užėjus, visi jie išsikraustė Rusijon. Ar jie tebėra gyvi, man, deja, neteko sužinoti.

II.

Visa, kas aukščiau parašyta apie Pietarį, užtektinai charakterizuoja jį, kaipo rašytoją, lietuvį ir žmogų. Tačiau ši charakteristika toli gražu nėra pilna. Jai papildyti reikia dar pažinti ir Pietario vidaus gyvenimas. Medžiagos tam tiekia jo laiškai. Jų jis yr parašęs gana daug. Vieni, pav. Basanavičiui rašyti, yra jau paskelbti. Kitų tepaduota vien šiokios tokios ištraukos, o yra ir visai nepaskelbtų. Aš čia tenau-

dosiuos daugiausia man rašytais P-rio laiškais. Jų viso labo užsiliko 36 pilni, ir kelios dingusių nuotrupos. Jie apima laikotarpį nuo 1894 lig 1902 m. Jų parašymo laikas daugelyje nepažymėtas. Darė tai P-ris iš perdidelio atsargumo. Kiti vėl, būdami pradėti vienu laiku, o užbaigti kartais po kelių savaičių, nei negalėjo turėti vienos griežtos datos. Pav. vienam laiške pažymėta: „pradėta prieš užgavėnes, o pabaigta dabar"; kitame man praneša: „Vakar sugrįžau iš apskrities ir šiandien pabaigiau senai pertrauktą laišką". Dėliai to sutvarkyti jie griežtai chronologiškai beveik negalima.

Jų turinys labai įvairus. Pirmąją vietą juose, žinoma, užima P-rio ir jo šeimynos reikalai, bandymai ištrūkti iš Ustiūžnos ir gauti vietą kitur; toliau jo literatiški sumanymai, polemika su recenzentu jo „Keidošių Onutės", lietuvių spaudos klausimas, įvairiausi mokslo dalykai, pradedant nuo medicinos ir baigiant archeologija ir praistorija. Vis tai labai įdomu, taigi ir tariuos, būsią ne pro šalį davęs čia iš tų laiškų trumpesnių bei ilgesnių ištraukų. Pradėsiu nuo mokslo dalykų.

Kaip daugelis lietuvių, P-ris buvo didelis mokslo mėgėjas. Viskas jam rūpėjo, kiekviena nauja knyga jį domino. Bet draug jam buvo aišku, kad žmogus apžioti tegali vien siaurą mokslo sritį. Todėl viename laiške jis melancholiškai ir pažymi:

„Kaip pagalvojau, jog akyva tiek daug pasauly, o žmogaus amžius taip trumpas, tai ir prapuola noras viską matyti ir viską skaityti. Ir tik su atsidūsėjimu primenu, jog taip daug ir taip artimų dalykų nežinau, kaip lietuviškos pasakos, kurios galėtų šiek tiek nušviesti man mūsų prosenių senovės būdą. Bet ką padarysi! Turiu apsieiti ir be to. Ak škotai apsieina be kelnių"...

Iš čia matom, kad mokslas P-riui buvo brangus ne pats sau, bet kaipo priemonė Lietuvai ir jos praeičiai geriau pažinti. Tai patvirtina ir tolesnis to pat laiško tęsinys, nes P-ris rašo ten štai ką:

„Noriu su Tamsta pasidalyti viena labai keista mintimi. Danguje tarp matomų žvaigždžių vienas laiko judančiomis, kitas nejudančiomis. Tarp nejudančių skaitoma ir Gryžulio ratai. Bet jau Cassini įrodė, kad daugumas taip vadinamų nejudomų žvaigždžių slenka sau iš palengva padange. Paskutinių laikų astronomai šitą mintį tiktai patvirtino. Slenka iš lėto beveik visos žvaigždės, slenka ir Gryžulio ratai. Šita

žvaigždyno išvaizda nevisados tokia buvo, kaip dabar, ir tai labai akyva. Pirmiausia neužmirškim, jog lietuviai šitą žvaigždyną vadina Gryžulio ratais. Paskui paimkime ir pažiūrėkime, kokia jo išvaizda dabar, ir kokia buvo prieš 50.000 metų. Dabar šitas žvaigždynas turi išvaizdą randelio su rankavetu, arba jau daugiausia vežimo su dyseliu, prikergtu prie vieno rato. Prieš 50.000 metų žvaigždynas turėjo išvaizdą pirmagalinių ratų su dyseliu ir su skieto vežimo dalia. Aš tokią išvaizdą mačiau knygoje „Astronomičeskije viečera" Kleino. Ir tai man bruka mintį, jog labai gal būti, kad lietuviai vardą žvaigždynui yra davę prieš 50.000 m., kitaip sakant, jau prieš 50.000 m. darė kad ir silpnus astronomiškus stebėjimus, taigi buvo ne gyvuliai, bet žmonės".

Toji pastaba stumia P-rį toliau — ieškoti lietuvių kultūros senumo įrodymų. Be Gryžulio ratų, jis randa dar du šitokiu įrodymu:

1. „Šveicarijos kalnuose rado ąžuolinį laivą... užsilikusį nuo tų gadynių, kada marios bangavo po dabartinę Šveicariją. To laivo išvaizda suvis panaši į avižos valtį, o valčia vadina pas mus ir a v i ž o s v a l t į ir l a i v ą.

2. Freitagas aprašydamas senovės europiečių gyvenimo būdą... sako, jog kultūros pradžią vokiečiai ėmę ne iš Romėnų, tiktai iš tautų, gyvenusių į rytų ir žiemių kampą, Labos upės apygardoje. O tenai prieš vokiečių atėjimą gyveno tiktai lietuviškos tautos, nuo kurių užsiliko žymės upių, ežerų, kalnų ir kitų prigimtų daiktų varduose".

Kad ir branginę P-ris tuos savo įrodymus, bet laikė juos ne visai užtenkamais. Jis malonėjo surasti kitokių dar įrodymų senovės mūsų pasakose ir padavimuose. Todėl ir rašė toliau:

„Kad tose mūsų pasakose nesykį yra užsilikę keistų žinių, tai galite matyti iš šito:

1. Vienoje pasakoje, kurią girdėjau iš savo motinos, pasakojama apie kares lietuvių su „kryžiokais". Taip stačiai pasakoje jie ir vadinama „kryžiokais". Toje pasakoje yra epizodas panašus į epizodą iš Persų istorijos.

2. Antroje pasakoje... yra žinia, jog po žeme gyvena bobutė (tur būt stabmeldiška Žeminėlė), turinti ir dukterį ir sūnų. Toje gi pasakoje pasakyta: „O po žeme, kaip ir ant žemės: ir saulė šviečia ir mėnulis".

Toliau cituoja P-ris porą žinių apie mūsų senovės kultūrą, paimtų iš senų metraščių, būtent:

1. „Atvažiuodami pas Krivių-Krivaitį klausinėdavo, kur patekęs toks ir toks jų giminė, tiktai ką miręs. Paduodančių tą žinią išmanymu, Krivių-Krivaitis su pagalba „velnio“ apipasakodavęs atkeliavusiems, kaip numirėlis buvo pasirėdęs, kaip miręs“. Pietaris, laikydamas velnio hipotezę „obskurantiška“, spėlioja, atskiros Krivių žinyčios susisiekdavusios telefonu ar kitu kokiu panašiu įtaisu.

2. Tai žinia apie lietuvių mokėjimą daryti ledą vasaros metu. „Ikšiolei mūsų mokslininkai tegalėjo daryti ledą tiktai po nedaug ir brangiai. Tiktai su atradimu skysto oro įgijo sekreto ir pigaus ir platesnio darbo“. Bet, deja, tą žinią, draug su daugeliu kitų senovės žyniai ir burtininkai yr s:: savim nusinešę į žemę.

Kaipo mūsų senos kultūros padarai, rūpi P-riui ir senoviniai lietuvių parėdai. Tam tikslui jis studijuoja archeologiją. Beskaitydamas Tolstojaus ir Kondakovo leidinio „Russkija drievnosti“ penktąjį sąsiuvinį, jis rado 49 psl. galvos parėdo rasto Liucino kapuose paveikslą. Ten pat 94 psl. rado piešinį galvos parėdo, rasto Kazaniaus gub., 95-me psl. jis rado nupieštą „Longobartiškę koroną“. Pranešdamas man apie tai, jis taip toliau rašo 1900 m. gegužio 19 d.

„Negaliu Tamstai nei pasakyti, kaip tai mane sudžiugdė šitie radiniai. Dabar galiu pasakyti: jeigu zanavykiški t r e s a i buvo diademos prototipu, tai mūsų p a k a l k ė tapo „Longobartų koronos“, o gal ir visų kitų prototipu. Sakyti galima, jog kaip tresai, taip ir pakalkė yr ėmę pradžią iš svetimų parėdų. Tiesą sakant, man vis tik tiek. Bet kad suprastumei, dėlko aš rašau pirma tą, o ne kitą mintį, pasakysiu štai ką: kai matai einančią karėlką, pasirėdžiusią šventadieniškai, tai atrodo, lyg ant jos galvos būtų pakalkė, tiktai užskleista skepeta. Karėlkai skepetą numetus, pamatai savo apsirikimą: ant jos galvos ne pakalkė, tik lyg kepurė ar bobiškas gobtuvas su dugnu. Ir taip mūsų kaimynai finai-karėlai vartoja panašų galvos parėdą. Bet dėlko su dugnu? Gi dėlto, kad jie gyvena šaltoje šaly, kur pakalkė būtų buvus labai prastas uždangalas galvai žiemos metu. Longobartai turėjo suvis tokią jau pakalkę, kaip mūsų. Bet atsiminkime, jog tie longobartai yr išėję iš šaltos Skandinavijos. Išeidami iš ten, jie būtų atsinešę galvos parėdą su dugnu, kaip finų parėdas. O jeigu pas longobartus randame be dugno, kaip pas mūsų kampo lietuvius, tai turime manyti, kad arba jie tą parėdą pasiskolijo, arba prasimanė patys būdami šiltoje šalyje— Italijoje. (Iš finų jie negalėjo imti, nes šių parėdas su dugnu). Speliodami, jog iš longobartų mes ėmėme pakalkę, turime tarti, jog longo-

bartai iš Italijos atbėgo į Lietuvą savam naujam išradimui parodyti. Lietuviai Italijoj nežymu, bau būtų buvę, Kristui gimus, o jeigu ir būtų buvę, tai sunku būtų jiems nunešti pakalkės paveikslą į Kazaniaus rėdybą ir nunešus, numesti ten, nepaliekant aiškesnės žymės pas finus. Jeigu ten paliko atdarą (Kazaniuje), tai jau ir pas finus nekitokią būt' palikę. Finai atėjo vėliau į mūsų šalį, nei longobartai ir net nei gotai ir hunai slavėnai. Tiktai pasitraukus į vakarus slavėnams su gotais, į tuščias vietas įėjo finai ir plačiai pasiliejo po Europos rytų šalį. Longobartai-viniliai ėjo pro mūsų šalį tada, kai nebuvo nuo mūs' arti finų, dėlto vienoks galvos parėdas buvo pas mus, da neatsiradus finams ir jų grebšiukui. Kazanius ir jo rėdyba senovėje buvo tai sodybos Kamos-Bulgarų — tautos, aukštos pramone ir išradimais, kuri galėjo dirbti ir mūsų šaliai. O antra — Tulos rėdyboj gyveno mūsų tautiečiai ir galėjo nesykį patekti į Kazaniaus rėdybą ir ten numirti ir tapti pašarvotais. Bet tai vis tiek. Man gana to, kad aš matau panašius galvos parėdus vartotus giliausioje senovėje".

Betyrinėdamas senovinės lietuvių kultūros žymes rusų veikaluose, P-ris rasdavo žinių ir apie senovės rusų kultūrą. Bet ši, arčiau prisižiūrėjus, pasirodydavo esanti ne savita, bet svetima, skolinta. Taigi jis tame pat laiške ir praneša man toliau:

„Naugardo (seniausios) Sofijskos cerkvės vartų padailinimai yra daryti V o k i e t i j o j e ir su l o t y n i š k a i s parašais. Seniausi dvasiški (pravoslavų) palaikai kvepia... katalikyste! Seniausi Vladimiro, Suzdaliaus ir kitų mūsų cerkvių padailinimai panašūs į longobartiškių ir šveicariškių bažnyčių padailinimus. Antra... ir kiti tokiu būdu palaikai rusų dvasiškos architektūros yra taipogi su katalikišku kvapu... Čion galima dar pridėti, jog tautiškas rusų „garsus" eposas, naujaisiais tyrinėjimais pasirodė paimtas iš indiečių, turkmenų ir kitų Azijos tautų".

Tai pažymėjęs P-ris ir klausia:

„Kame tas didelis dvasiškas rusų tautos lobis" — ir neturėdamas ką į tai beatsakyti, baigia pastaba: „Mūsų dvasios palaikus užtrynė lenkai, trina ir toliau lenkai, vokiečiai, rusai... bet kur tik tie mūsų palaikai prasimušė, kur tik užsiliko, ten ir matai savitą ir aukštą kultūrą!.."

Domėjosi P-ris ir žiniomis iš senovės rusų cerkvės istorijos. Taip pav. viename laiške pranešė man šitokią žinią:

„Nesenai į mano rankas pateko knyga: „Opisanije Kijevo sofijskavo Sobora i Kijevskoi ieparchii, Kijev, 1825 g".

Kaip tai reikia suprasti tokią žinią (žiūr. 72 psl. 6 eilę), kurią paduoda minėta knyga apie aštuntą ir devintą (nuo pradžios) Kijevo metropolitus:

„8, Joann III Skopiec, rodom grek, posviaščon Konstantinopolskim patriarchom Nikolajem Gramatikom v 1089 g. Velikoju Kniažnoju Annoju Vsievolodovnoju iz Grecji privezionnyj. Po skazaniju Nestorovu on byl „muž ne knižen, i umom prost i prostoriek“...

„9, Efriem Skopiec“...

„Ar tai tiesa, jog tai buvo romytiniai? Kitaip sakant, ar tai tiesa, jog pirma romytiniai buvo tokioje pagarboje Rytų bažnyčioje?“

„Apie 32-ą Kijevos metropolitą Gerasimą pasakyta, jog jį romytiniu padarė Didis Lietuvos kunigaikštis Švitrigaila. Mat, Gerasimas, būdamas visos Rusijos metropolitu, gyveno Smolenske (Lietuvos valdžioje) ir kai Jogaila numetė nuo sosto Švitrigailą, tai Gerasimas viltaviliškai apgaudamas savo geradarį Švitrigailą, susižinojo tuojau su Zigmantu, nauju valdovu, už ką Švitrigailos, sužinojusio jo klastas, ir buvo nubaustas“.

Dėl paduotų faktų tiesos čia netenka abejoti. Tai išaiškinama anų gadynių žiauriais papročiais. Bet ir XX-sis amžius nelabai tegal čia didžiuotis. Sužvėrėję šiandieniai bolševikai elgėsi su rusais hierarchais dar žiauriau, negu Švitrigaila su Gerasimu.

Tame pat laiške įdėta ir antra įdomi žinelė: „108-me psl. pasakyta, būk Konstantinopolio patriarchai Mitrofanas II (1443 m.) ir Grigas Mamma (pakeltas patriarchu 1446 m.) buvo priklausą popiežiaus. Bet kaip matyt toliau iš teksto, ir kiti vėlesnių gadynių Konstantinopolio patriarchai priklausė popiežiaus“. „Kas tai būtų“, klausia P-ris ir teisingai atsako: „Komedijos ir komedijos be galo su tikėjimu!..“ Tam mes pilnai pritariam.

Kitame laiške (1901 m. gruodžio 22 d.) praneša man, kad iš vietos progimnazijos bibliotekos pasiėmęs perskaityti šias knygas: *Aug. Kotzebue* „Lietuvos kunigaikštis Švitrigaila“, „Ežero Ladogos pakraščių akmens amžiaus žmogus“ ir prof. *Antonovičiaus* „Monografijos iš Vakarų ir Piet. Vakarų Rusijos istorijos“. Visose jose jis yr radęs įdomių žinių. Bet labiausiai jį sudominę vokiečių ir rusų melai apie Gedimino kilmę. Vokiečiai Olyvos vienuolyne XV amž. rašytoj kronikoj yr padarę Gediminą kunigaikščio Vitenio arklininku. Rusai gi patį kunig. Vitenį pavertę Smalensko bei Polocko kunigaikščiu, Gediminą daro jo vergu ir arklidžių sargu (koniušec). Šias pasakas kartoja lenkai Bielskis, Dlugošas ir k. Tuo tarpu Rygos magistras savo laiške, rašytame Gediminui 1323

m. sakosi: „Noveritis, nos litteram vestram accepisse in qua percepimus quod pacem et treugas nobiscum contrahere essetis parati, sicut Vithene bonae memoriae frater vester et antecessor nobiscum habuit". Vadinas, Ryga žinojo, kas buvo Gedimino tėvas, bet rusai ir lenkai to žinoti nenorėjo. Dėliai to P-ris, pasipiktinęs šituo slavišku vylium, yr pridūręs dar šią pastabą:

„Dlugošius važinėjo su Jėgaila į Lietuvą lietuvių krikštyti. Gyveno jis laikuose, kada buvo gyvas ir Jėgaila ir Skirgaila ir Švitrigaila... Gedimino anūkai. Argi tie anūkai nežinojo, kas buvo jųjų senis, kas prosenis? Dlugošius įteikė Jėgailai proseniu kaž kokį Palemoną, norėdamas įsigerinti..."

Taigi baigia patarimu:

„Tas žinias, kurias mums kiša lenkai ir kiti kaimynai, geriausia nuvertus, kaip mėšlą į šalį. Lenkų istoriški darbai ir raštai tai grynas mėšlas".

Bendrai imant, čia P-rio, be abejo, perdėta. Bet kad naudojantis rusiškais ir lenkiškais šaltiniais bei tyrinėjimais, reikia būti labai atsargiem, tame jis nėkiek neklydo.

Būdamas Kaune, aš pirkinėdavaus naujai pasirodžiusius lenkų veikalus apie Lietuvą ir, peržiūrėjęs, siuntinėdavau P-riui. Jis atidžiai juos perskaitydavo ir man rašytuose laiškuose pareikšdavo savo kritiškų pastabų. Tos pastabos gana įdomios, taigi kaikurias čia ir paduodu.

Perskaitęs pasiųstą jam Prochaskos „Codex epistolaris Vitoldi", P-ris savo laiške (1901 m. 31 gruodžio) man pranešė, radęs jame porą įdomių žinių:

„Man stebėtinu dalyku visados rodėsi, jog Vytautas, imdamas dones iš kitų šalių, gardų ir kaimų, niekados nemini, bau ėmęs iš mūsų šalies (Sūdavijos). Nenoromis kilo mano galvoje mintis, jog Vytauto gadynėse mūsų šalis turėjo būti visai tuščia — be gardų, be kaimų... Iš kitos pusės man žinoma, jog prieš Vytauto laikus mūsų šalis buvo užgyventa, jog ir jo gadynėse mūsų kampas ne be liaudies buvo. Ot, iš „Codex'o" aš sužinojau, jog musų Pašešupį kryžiokai laikė savu ir darydami paliaubas su Lietuva, atsargiai siekėsi padaryti taip, kad kairysis Šešupės krantas tektų jiems. Kita pusė „Codex'as" rodo, jog Pašešupis buvo taip tuščias, jog po jo girias kryžiokai duodavo teisę ir Jėgailai ir Vytautui medžioti ir žirgus ganyti po jo lankas. Bet buvo jau mūsų krašto gardelis „Šakiai", nors ir jis prigulėjo tada kryžiokams.

„Senpilė (Starapolė, Mariampolė) tur būt jau gulėjo irose, nes kitaip ji, kaipo stovinti Šešupės tiesiajam krante, būtų mokėjusi Vytautui do-

nę... Bet tai vis, kaip matome, žinios turinčios vietinį interesą. „Codex'e" betgi randas ir platesnės reikšmės žinia, demaskuojanti lenkų melus, metamus Vytautui, būtent, kad jis po kovai ties Grünwaldu tyčiomis metęs Jėgailą su jo lenkais ir atsitraukęs šalin. „Codex'e" padėta yra žinia, jog ir prieš kovą ties Grünwaldu tarpu kryžiokų buvo „liga". Tąja liga užsikrėtė lietuvių kariuomenė ir dėliai to išsitraukė iš Prūsų, sumažinusi iki pusei savo skaičiaus".

Iš to matom, kaip kiekvieną žinelę P-ris stengėsi sunaudoti lietuvių naudai. Kiekvieną klaidą ar netiesą apie Lietuvą jis giliai atjaučia, lyg tartum ji būtų palietusi jį patį.

Gavęs iš manęs Krokuvos Akademijos išleistas lietuvių dainų melodijas, P-ris, turėdamas namie fortepijoną ir žmonos padedamas, lygino kiekvieną tų melodijų su jaunystėje girdėtomis jo tėviškėj. Apie to lyginimo rezultatą, P-ris viename laiške (1901 m. gruodžio 31 d.) išsitaria šiais žodžiais:

„... Turiu prisipažinti, jog peržiūrėdamas mūsų dainų gaidas, turėjau nemaloniai nustebti. Ir vienos ir kitos man žinomos dainos gaida pasirodė iškreipta, sudarkyta... Tiesa, visose išlaikyta bendras atspindys, prideras lietuviškoms gaidoms, bet ypatingas originališkas kiekvienos gaidos būdas išnyko neatšaukiamai. Tegu aš jaunas būdamas išsitraukiau iš tėvynės ir menkai dainų teatmenu, vistik, ką atmenu, tai pervirš skiriasi nuo įdėtų šioje knygoj ir skiriasi jų nenaudai. Paimkim kad ir 1004 melodiją (137-me psl.). Kai įsiklausiau mūsų kampo melodiją, tai toje melodijoje jauti netiktai vyro širdgėlą, bet ir prie kokių apystovų ta daina buvo sudėta; jauti apsupančių pirmą dainos sustatytoją neišbrendamų girių gausmą, girdi girių aidą pakartojantį aidą ir pritariantį dainiui. Ne baltgudijos plynios, ne Malorosijos tyrai, tiktai platūs mūsų kampo šilai tegalėjo pagimdyti tokią melodiją, su jos plačiais atdūsiais, su žalios girios ošimu ir aidais... Ar gauni tokio įspūdžio klausydamasis melodijos padėtos 1004-am n-ry? Aš turiu pasakyti, kad aš tokio įspūdžio negavau. Tuo tarpu nuo mūsų kampo melodijos ne tiktai aš, bet ir kiti ką tik aprašytą įspūdį, o ne kitokį gauna. Aš tai sakau, remdamasis gan inteligentiškų žmonių žodžiais. Zmogus su jausmais melodijoj 1004-oj atvaizduotas ieško nuošalios vietos. O kur gali rasti nuošalesnę vietą, kaip girioje? Tokiu būdu mūsų kampo melodija (1004-ji) atatinka ir dainos turiniui. Argi per tai negali manyti, jog šitos giesmės mūsų gaida — yra originalas, o Veliuoniškių — tai netikusi kopija?"[1]...

---

[1]) Greičiausia ji bus iškreipta Z. Noskovskio, tų gaidų harmonizariaus.

Rašydamas tai P-ris priduria, kad jis nenoris būti „savo mėšlyno“ patriotas, bet kad jam atrodo, jog jo kampo melodijos pačios vertos yra išlaikyti nuo pražūties.

Be gaidų jis tyrinėjo ir dainų tekstus. Perskaitęs apie mūsų dainas „Žinyčioj“ Samogitos stūdiją ir radęs ten tvirtinimą, kad dažnai lietuvių dainose minimas skaičius „devyni“ bus beturįs simboliškos bei šventos reikšmės ir imtas iš skandinaviškos mitologijos, P-ris daro pastabą:

„Šitas sprendimas netiesus. Devynmetis oro ciklius patėmytas yra visoje vidurinėje Europoje ir neliečia jisai žiemių Europos, o per tai neliečia ir Skandinavijos. Dėlto, jeigu lietuviai ir ėmė simbolišką skaitmenį „devyni“ iš kurios tautos, tai ėmė ne iš skandinavų... Anaiptol —skandinavai patys ėmė tą skaitmenį iš vidurinės Europos tautų... o gal būt ir iš lietuvių, kurių kalboje devyni turi artimą skambėjimą su dievas“...

Kitame gi laiške (1899 m. gruodžio 20), remdamasis gautais iš manęs žemaičių vyskupų fotografiškais atvaizdais, daro apie vysk. Merkelį Giedraitį šią pastabą.

„Vysk. Melchioro Giedraičio veidas grynai žemaitiškas... Tokį tipą aš patėmijau ir Trubeckiuose, nors jau senai išsigimusiuose. Tik žinomas dalykas vysk. Melchioro grynesnis, labiau lietuviškas tipas“.

Su šiomis pastabomis galima ir nesutikti, bet jos dėliai to nenustoja savo vertės, pasilikdamos rimtos, ramios, objektyvios. Kas kita P-rio kritika lenkų veikalų apie Lietuvą. Čia kartais jis perdaug būdavo vienašališkas. Aš jam tai atvirai parašiau, perskaitęs jo persmarkų Mierzynskio „Romovės“ įvertinimą. Į tai pasiteisindamas jis man šiaip atrašė (1901 m. sausio 23 d.):

„Žinomas dalykas, jog sunkiausia yra mums patiems nuspręsti savo idėjų ir darbų vertę tuose dalykuose, kuriuose pasimaišo jausmai: piktumo, meilės, pavydo. Bet ten, kur mes einame vedami vieno proto, ten mes retai teklystame. Su dideliu nustebimu turiu pasakyti, jog tokiuose atsitikimuose tankiai ir niekam vertas žmogus tampa kuo ne filosofu. Iš kasdienio gyvenimo mes žinome, jog kuo šaltesnio būdo žmogus, tuo jis mažiau klaidų daro... mažiau jausmai jį aptemdo. Ar aš rašydamas Jums apie Mierzynskio „Romove“ galėjau būti jausmų aptemtas? Ne! Suvis ne! Dėlko gi aš parašiau taip, kaip parašiau? Ne be reikalo. Lenkai rašydami apie mus daro klaidų. Daro klaidų su skriauda sau ir mums. Pikta jie daro ir sau ir mums. Argi jie tokius darbus ištikrųjų nori daryti? Ne! Suvis ne! Jie mano, kad jie atlieka labai išmintingus ir gerus darbus savo naudai. Kaip jie, šitie lenkų

rašytojai, perspėti nuo tokių darbų, kurie dabartinėj gadynėj gali atnešti tiktai vieną skriaudą ir jiems ir mums? Argi tinka tokiam perspėjimui meilūs ir saldūs žodžiai, ar ne geriau nuplėšus teisingais žodžiais visus parėdus nuo klaidžių jų darbų, parodyti tikrą jų vertę ir tikrą išvaizdą?

„Kaip aš Jums parašiau apie „Romovę", taip ir kiekvienas apsišvietęs lietuvis manys, perskaitęs tą knygelę. Jeigu joje būtų parašyta teisybė, tai būtų labai gerai. Iš jos mes pasimokytumėm. Niekai tame, jog ta knygelė turi savyje bendrą lenkišką tendenciją, kurią sutarpusi Lietuvos visuomenė tiktai su paniekinimu ir neapykanta nustums nuo savęs. Bet ir tai būtų nieko. Nesiliovus lenkams taip rašyti, pagalios, metas nuo metų rasis vis aršesnė ir gilesnė neapykanta tarp lenkų ir lietuvių. Ir dvi tauti, gyvenusi podraug, pradės kniautis, kaip du priešu su didžiausia skriauda abiem. Rasis ir kitos tam priežastys... Kniūvynė seks kniūvynę, nelaimė—nelaimę... Kam to? Ar negeriau išsyk visai išvilkus lenkų darbus aikštėn, ir parodžius juosius ir patiems lenkams ir kitiems, kokie tie darbai ištikrųjų yra. „Sine ira et studio" aš paėmiau ir padariau tai. Viena puse aš parodžiau lenkų rašytojo melą, kita— jog lenkams nėra ko girtis, o lietuviams nėra priežasties labai žemintis prieš lenkus ir kitus. Ypač, jog nėra ko mums gėdytis mūsų praeities. Gali labai būti, jog mano žodžiuose girdis dalimi išjuokimo. Bet, matote, sunku iškęsti ne šyptelėjus, kai skaitai tokius darbus, kaip Mierzynskio, kuriuose „su patepimu pranašauja", kaip gaidys vištoms mėšlyne. Ir pranašauja neva mokslo vardu, o iš tikrųjų tam, kad mūsų inteligentų tarpe rastų gana kvailo proto žmonių... Rašydamas apie Mierzynskio darbą, aš viena teturėjau mintyje - „suum cuique"..

Nepatenkintas liko P-ris ir pasiųstąja jam Latkovskio knygele „Witold, wielki książę Litewski". Savo kritiškas pastabas apie ją buvo surašęs, bet man neatsiuntė, pažymėdamas tik, kad jo mintys tuo klausimu buvę „peraštrios, nors ir teisingos".

Kitam laiške (1900 m. sausio 28 d.) apskritai apie lenkus taip atsiliepia:

„Lenkai visados save laikė ir dar tebelaiko didelio proto žmonėmis, ypač dideliais politikais. Taip. Palygindami juos su mumis, turime pripažinti, kad lenkai mus ne sykį apgavo, apgavo, kaip mažus vaikus. Bet ir čia vis tik reikia pridėti, jog apgavime Jėgailos kalti ne lietuviai, tik pats Jėgaila — kvailys; apgavime Liublino unijos laikais kalti ne lietuviai, bet gudiškųjų Lietuvos sričių bajorai; patys lietuviai ir tada suprato lenkų darbus ir tada verkdami ir pirštus sau griaužd ami grįžo namon iš Liublino ir norėjo kilti prieš Zigmuntą Augustą ir prieš visą Lenkiją, sukergtą su gudiškomis sritimis. Bet gana apie tai. Praeitis negrįš".

Toliau tame pat laiške P-ris kalba apie lenkų sukilimus prieš Rusiją.

Apie Kosciuškos sukilimo („kumpokų“) priežastį sakos nesuradęs tikresnių žinių, bet apie antrąjį („krakosų“) sukilimą paduoda iš F. F. Vigelio knygos „Zamiečanija na nynešnieje sostojanije Bessarabiji. Pisano v oktiabre 1823 goda. Moskva Universitetskaja tipografija 1892“ (252 psl.) šitokią ištrauką: „Nie znaju, pravo, kak pristupit mnie k izobraženiju dostopamiatnoj zimy s 1829 na 1830 god, kogda kazalos mir i tišina vodvorilis v cieloj Europie, no kogda opytnyje liudi čujali uže približenije neskončajemo burnych vremion, posredi koich my živiom i ponynče; odni ožidali ich s tainym udovolstvijem, drugije s užasom. Čto kasajetsia do menia, to skvoz poluprozračnują poviazku, pokryvajuščuju moi glaza, mnie vsio predstavlialoś v radužnom svietie; ja mečtal o blagodienstvii i moguščestve mojego otečestva“.

Pacitavęs tuos žodžius, P-ris nuo savęs priduria:

„Kad nebūtų abejojimo, apie ką rašoma, straipsnių rodyklėje apie šitą straipsnį pasakyta: „XII pered polskim miatežom“.

Reikia pridėti, kad Vigelis buvo gubernatorius ir galop nuo 1829 lig amžio galui (1856) gyveno Peterburge, tarnaudamas svetimų tikybų departamente, ir mirė jo direktorium.

„Ir taip, ar neakyva? Lenkai rengia sukilimą, o rusai laukia jo su džiaugsmu? Jie ne tik žino, jog bus sukilimas, bet pirm laiko juo džiaugiasi... Na, va už šita negali laikyti lenkus labai kvailais. Bet štai kame visa svarba: skaitydamas Saltykovą (Ščedriną), randi keistų žinių, kurios rodo, jog maištus Lenkuose tyčia patys rusai sukėlė, kad gautų juos malšinti (žiūr. „Istorija odnavo goroda“). Ot už šitą lenkai ir yra dideli kvailiai“.

Ir baigia šia pastaba:

„Ir taip nuo seno reikėjo lietuviams turėti savo protą... Pasitikėjo lietuviai... lenkais politikais ir... pelnė!“...

Kitam laiške apskritai apie lenkų tautą taip rašo:

„Tauta tokia, kaip lenkai, laukia sau išgelbėjimo iš anglų, iš prancūzų ir sekdama anų kurstymus, tai kyla ir daro maištą, tai tyli, — tokia tauta niekados sau nepadarys gera, ji bus per amžius tiktai marionetė kitų rankose“.

Tyrinėdamas istoriją, P-ris neužmiršdavo ir dabarties reikalų. D-ro Basanavičiaus paklaustas, ar neturi ko parašęs „Aušrai“, P-ris 10. III. 1884 m. atsako:

„Aušrai“, pagal mano mintį, nieko nėra. Bet, gal būt, atsiras“.

Ir čia pat priduria:

„Labai ir labai reikėtų mudviem pasimatyti ir pasišnekėti. Ir apie „Aušrą“ ir apie kitus dalykus. Pagalios — pasimatyti, pasišnekėt, kaip senovės pažįstamiem sėbram. Jeigu būsi netrukus Lietuvoje, tai prašyčiau tave atvažiuoti į Ustiūžną pas mane. Šitas pasimatymas yra labai reikalingas. (Apie to pasimatymo reikalą mini P-ris ir 86. III. 27 laiške).

P-ris prie to pridėjo dar ir kelionės maršrutą ir išlaidų apskaitymą, viso labo 60 rub. Bet Basanavičius neatvyko, gal dėlto, kad P-ris tame pat laiške į B-čiaus paklausimą, ar jis galėtų gauti Rusijoj vietą, atsakė neigiamai ir patarė pasilikti Bulgarijoj.

Kitame laiške Basanavičiui 13. XI. 89 apie „Aušrą“ P-ris taip rašo:

„Kaip gimė „Aušra“, aš nežinojau ir nelaukiau jos gimusios. Gavęs vieną antrą numerį, nežinojau, kaip man būti su jais[1]). Kai aš jau buvau pasiryžęs, tu paliovei man rąšęs ir visi mano projektai pasklydo. Atokiai nuo tėviškės, negirdėjau, kaip blykstelėjus „Aušra“ vėl užgeso. Pirmi numeriai man patiko. Aš norėčiau žinoti, kas do priežastis jos užgesimo. Ar negalima būtų jos atgaivinti?“

Tuo susirūpinęs, P-ris klausia, kiek „Aušros“ visi numeriai mokama, žada atsiųsti pinigus, bet prašo „Aušrą“ siųsti į Prūsus geram tikram žmogui, iki P-rio vardu kas jų pareikalaus. Prašo taipgi dėti po jo raštais pavardę „kokio vanago ar varno“, o ne jo pirmutines raides.

Be istorijos ir literatūros rūpėjo P-riui ir medicina. Kaip jau aukščiau minėjau, jis buvo, ar bent tarėsi, išradęs naujus vaistus dėmėtai šiltinei gydyti. Apie tą savo išradimą jis nesykį man yr kalbėjęs Ustiūžnoj, nesykį jis yr rašęs apie tai ir savo laiškuose. Pav. viename laiške pasigirdamas praneša:

---

[1]) Basanavičius „Aušros 1-2 n-rį buvo nusiuntęs P-riui dovanai, bet P-riui laiške parašius, kad jos, kaipo valdžios uždrausto dalyko, nesiųstų, paliovė siuntinėjęs ir laiškus rašęs. P-ris vėliau jam tai prikaišiojo, rašydamas: „Kas do priežastis? Tu lyg bijaisi gauti iš manęs laišką ir slepi savo adresą“. (Laiške 18. IX. 95).

„Kuo toliau, tuo svarbesni patyrimai pas mane randasi dėmėto tifo gydymo srityje".

Antrame pranešęs, kad Ustiūžnoj buvo atsiradę namaža limpančių ligų, priduria:

„Žinomas dalykas, jog ir aš tifu pasinaudojau truputį dėl mokslo. Ir da sykį įsitikinau, jog tifo gydyme aš stoviu ant tikro kelio, nors vienkart su tuomi įsitikinau, jog da kai-kas lieka ištirti",

Bet kiek vėliau pasirodė, dalykas esąs daug painesnis, neg P-rio iš pradžios manyta. Nustebintas tuo, jis taip man rašė:

„Neseniai gavau pragumą išbandyti dėmėto tifo gydymą. Pasirodė, jog mano gydymas suvis negelbsti. Nesuprantu, kas tai buvo ikšiol, iki pradžiai 1898 m., nes nebuvo jokio atsitikimo, kuriame nebūtų nuo mano gydymo ko ne stebuklingos pasekmės. Dabar tas pats gydymas lieka be jokios pasekmės. Tiesa, iki šių metų turėjau aš labai gerų ir išbandytų vaistų. Bet, kaip sau norite, ir dabar, ką turiu, tartum geri, o vienok jokios ir jokios įtekmės ligai nedaro. Bet jeigu tifo gydymas da neatmintas, tai gimdyvių karštligės (febris puerperalis) ir gimdyvių pilvo plėvės uždegimo (peritonitis) gydymas ir prie naujų vaistų puikiai eina, kaip ėjo ir prie senų. Gali sakyti, šitos ligos gydos stebuklingai. Manau, kad ir gydymas difterito taipgi ir prie naujų vaistų seksis. Kitaip sakant, visa mano išradimo svarba, siekianti mokslišką pusę, užsiliks. Ta išradimo dalis, kuri buvo be pamato, gal būt žus. Bet, tiesą sakant, aš nemanau, bau ir tifas nepasiduos. Man rodos, kad po metų, antrų aš suseksiu, dėlko nauji vaistai negelbsti, o susekęs tai, žinosiu dėlko senieji gelbėjo".

Kitame laiške praneša:

„Neperseniai Adolfas (P-rio sūnus) susirgo žarnų tifu. Gydydamas jį, pirmą sykį pabandžiau remtis netiktai su tifu, bet ir su ligomis, prisimetusiomis prie jo. Ir pasirodė aiškus dalykas — mano gydymas tifo tikras. Jeigu, nežiūrint tifo, karštis nekrinta žemyn, tai neatšaukiamai yra prisimetusi prie tifo kokia nors liga".

Laiške, rašytame 27 III 96 d-rui Basanavičiui, šiaip praneša:

„Apie savo mediciniškus moksliškus darbus neturiu daug ką kalbėti, nors šį-tą ir spėjau saviškai perdirbti. Taip gydymą chroniškojo reumatizmo, arba kaip jį Zacharinas vadina, chroniškojo artrito, aš sužinojau. Taipgi džiovos (tuberkuliozo) gydyme, tur būt, suradau geriausią iš visų žinomų. Plaučių uždegimo gydymą, ypač po influencai, netikėtai gerai pastačiau, neišskiriant nei pneumonia crouposa labaris jos pikčiausioje formoje serpiginoziškoje. Bet įdomiausių rezultatų gavau, gydydamas visokias žarnų ir pilvo ligas, išskyrus vėžį (carcinoma). Anais metais pas mus pasirodė liga, panaši į cholerą, mes ją vadiname vasarine tryda (cholera nostras). Nuo šios ligos pasveikdavo negreitai,

o dažnai ir mirdavo į 24 val. arba ir anksčiau po apsirgimui. Mano praktikoje išeidavo įdomus dalykas: žmogus pasveikdavo po pusei valandos. Aš labai norėjau tada susitikti su tikrąja cholera".

Toliau rašo, bandęs taikinti savo gydymo metodą susirgusiems tikra cholera Peterburge, Vilniuj, Viesiogonske, bet ūmo išgydymo nesusilaukęs. Bet užtat gerų rezultatų davęs tifo (typhus exanthematicus) gydymas. P-ris šiaip apie tai rašo:

„Pas mus pernai buvo smagi tifo epidemija. Žinomas dalykas, aš pirmiausiai siekiausi sunaudoti ją moksliškai ir praktiškai gydymo naudai. Kas pasidarė? Mano rankose ligoniai ėmė taisytis nuo 11 d. ligos. Kaip 11 diena, taip „lysis" (ne „crisis"). Tuo tarpu kiti ligonys taisėsi į 17, 21 dieną".

Išpradžių P-ris manęs, tai esąs atsitikimo dalykas. Paskui ėmęs spėlioti, tai esą gydymo pasekmė. Ir pradėjo ieškoti dar greitesnio pasveikimo. Ir nustebęs gavo į 5 dieną, paskui į 2 dieną ir galop į 36 val. nuo gydymo pradžios. Bet epidemijai pasiliovius, P-ris nebegalėjo savo tyrimų užbaigti, ir sužinoti:

„ar galimas dalykas, kad ligonis, turįs 40° karščio, rytoj teturėtų 37°"?

Tam tikslui jis labai norėjo turėti dėmėtosios karštligės atsitikimų vėlybų ir taip sunkių, kad jau jokios nebūtų vilties pasveikti...

„Jei ir šitokiuose atsitikimuose gydymas duotų ūmą pasveikimą... na, tai galėčiau jau laikyti darbą baigtu"...

Kitam laiške (V. VI. 97) tam pačiam savo mokslo draugui praneša, suradęs abortyvišką dėmėtosios šiltinės (typhus exanthematicus) gydymą.

„Kai kurie detaliai dar neištirti, dėlto ir apgarsinti jų ikšiol negaliu, bet faktas yra faktu: gydymas atrastas. Iš šalies žiūrint, atrodo, jog gydymo principas turės platesnės svarbos, nes juo remiantis bus galima gydyti ir kitos apkrečiamosios ligos. Aš jau bandžiau su puikia pasekme gydyti gimdyvių karštligę. Nebūtų nuostabu, jei ir džuma pasiduotų, nes kiek teoretiškai žinau ją, tai ir prie jos gydymo galima pasielgti pagal atrastą idėją. Pas jus dabar gal atsirasti tifas, dėlto aš tau skubinu pranešti. Pasveiksta ligoniai po 6 — 36 val. gydymo, vedamo mano būdu".

Kiek galima suprasti iš tų ištraukų P-rio mintis, jo tifo gydymas buvo paremtas netik tam tikrais naujai išrastais

vaistais, bet ir tam tikru nauju jų vartojimo metodu. P-rio išmanymu, jo vaistai ir metodai turėję tikti ne vien tifui, bet ir kitokių rūšių karštligėms.

Dėliai to jis buvo sumanęs tų vaistų gamybą suorganizuoti en gros ir gauti iš čia didelio pelno. Laiškuose Basanavičiui P-ris tai vadina savo „gešeftu". Bet tam „gešeftui" pastatyti ant kojų reikėjo P-rio apskaitymu 10 — 20 tūkstančių rublių. Jų gi nei P-ris, nei Basanavičius neturėjo. Taip jo vaistai ir tebuvo pagaminti minimalėse dozėse. Kas tai buvo per vaistai, iš ko jie sudaryti, P-ris laikė tai giliausioje paslapty, niekam nieko nesakydamas.

Toks savo išradimo branginimas profesionalo-gydytojo lengva suprasti. Jei tokį išradimą būt' padaręs koks vokietis, jis būtų jam visai atsidavęs, jį tyrinėjęs, tobulinęs ir galop būtų pagarsinęs pasauliui, kaipo naują stebuklingą specifiką, pakrikštijęs jį kokiu „salvartifu" ar kitu dar keistesniu vardu. P-ris, kaip ir daugelis gabesnių lietuvių, nesitenkino viena kokia specialybe. Jis jautės ne vien daktaru, bet lietuvių mokslininku ir rašytoju. Taigi ir nenuostabu, kad jam mūsų spaudos klausimas irgi labai rūpėjo. Kiekviena kieno nors pastanga lietuvių spaudai atgauti buvo be galo brangi. Pav., man pranešus, kad vysk. Paliulionis įsakė man paruošti rusų valdžiai memorialą lietuvių spaudos grąžinimo reikalu, P-ris tuojau atsiliepė laišku, kuriame be kitko įdėjo šias pastabas:

„Jeigu nėra tame labai didelio reikalo, tai Jūs tą referatą sulaikykite pakol. Bet jeigu yra reikalas ir vyskupas to nori, tai apie sulaikymą nėra ką nei šnekėti. Matote, man rodosi, jog pirma, neg siųsti tokį referatą, reiktų pabandyti kelias jam praskinti, nulyginti ... parašyti porą, antrą tam tyčia pagamintų straipsnių, kurie paaiškintų viena puse spaudos reikalą ir neleidimo pavojingumą, kita gi puse tie straipsniai ypač turėtų siekti parodyti tikrą žmonių padėjimą su jų palinkimu prie Rusijos... Prie tokių aplinkybių Jūsų referatas ar tiktai nebūtų tuoju kirčiu, kuris darbą baigia".

Patarimas buvo geras, bet praktikoj neįvykdomas, nes rusų spauda anais laikais tokių straipsnių nepriimdavo. Dėliai to ir Paliulionio memorialas buvo pasiųstas oficialiu keliu Vidaus reikalų ministeriui, ir be abejo draug su panašiais kitų memorialais tapo atiduotas tam tikrai komisijai. Nelauk-

damas nieko gera iš tų komisijų, P-ris 1900 m. kovo 24 d. taip man rašo:

„Kai apie komisiją, tai, man rodos, kiekvienas iš mūsų iš viršaus žino, kam jos darbai bus verti. Kur sprendžia apie reikalus žmonės, nieko apie tuos reikalus nesuprantantieji, ten nelauki gera. Daug da bus tokių komisijų. Pereis šimtai metų ir vis da bus tokios komisijos, viena už kitą judresnės! Mes negalim laukti nei mielaširdystės, nei teisybės, nei pagalbos iš nieko. Žmonių gyvenime tai tavo, ką pats paveldi, ką pats savo vieku paimi ir pasisavini. Jau tai nebe reikalo yra pasakyta: „padėki pats sau“. Šitas pasakymas pritinka kiekvienam žmogui. Bet jis pritinka ir kiekvienai tautai“.

Todėl prisiminęs dar kartą Muravjovo spaudos uždraudimu sužadintą tautinę lietuvių sąmonę, P-ris toliau taip rašė:

„Dėl ateities mes neturime krūpauti. Dirbti ateičiai mes turime, rūpintis reikia ir labai, bet krūpauti nėr ko. Ką mes pajėgomis negalėsime, tai Dievas padarys per komisijas“.

Taigi ir baigia kilniu šauksmu:

„Rankas į darbą, viltį Dievop! Ne tame darbas, kad komisijos nesupranta mūsų kampo reikalų, tiktai tame, jog mes visi Dievo valioje. Komisija, siekdama vienus siekius, pasieks suvis kitokius, neg ji norėjo. Ot, šitame ir yra Dievo valia! Mūsų žmonės, kaip bičių spiečius, ir iš to mėšlo, kurį pagamins komisijos, pasisavins sau po Dievo vadovybe tiktai tą medų, kurį ras purvuose. Pasitikėkime Dievu ir jo visagalingumu! Mūsų žmonės nei maištų, nei jokių piktenybių nenori. Jie nori tiktai laisvai sau dirbti savo tėvų žemėje ir melstis pagal savo tikėjimą. Nori jie mažai, bet drūčiai, ir dėl to reikia tikėtis, jog kada nors Dievas ir į juos atsižvelgs; supras pagalios ir valdžia, jog mūsų ramiai tautai galima duoti ne tik tokios jau tiesos, kaip ir kitoms, esančioms po rusų valdžia, bet ir viršesnės da... Tikėkimės ir laukime! O ką reikės, padarys Dievas ir per kvailas komisijas... Pagalios ir tai reikia pasakyti, jog ir komisija gali bent viena atsirasti su protu“...

Kaip nūn matome, P-rio pasakyta čia tikra tiesa. Praslinkus ketveriems metams nuo to laiško parašymo, spauda buvo lietuviams grąžinta. Nelaimė P-rio, kad jis peranksti mirė.

Be spaudos rūpėjo jam ir kiti Lietuvos reikalai. Savo laiškuose jis teiraujas apie kun. Jauniaus sveikatą, džiaugias, kad Seinų vyskupu paskirtas Baranauskas, lietuvis, gailestauja dėl rusų teismo nuteistų ištremti lietuvių. Perskaitęs rusų laikraščiuose straipsnį apie Prūsų lietuvių kilimą, P-ris su džiaugsmu praneša:

„Ten rašo, būk lietuviai pergalėję vokiečius ir pasiuntę savo žmogų atstovu į parlamentą vietoj vokiečio. Iš savo pusės aš turiu pasakyti, jog (jeigu taip iš tikrųjų) garbė ir lietuviams, kurie susiprato, jog taip reikia padaryti, garbė ir vokiečiams, kurie leido tai padaryti... Kaunas arti sienos. Ar negirdėjote, ar tai teisybė?“

Lietuvių tautinio susipratimo ženklai P-rio buvo visur rankiojami. Pav. iš 1898 metų daktarų ir aptiekininkų sąrašo P-ris pažymi šiuos statistikos davinius:

„1896 metais lietuvių aptiekininkų Rusijoj yra buvę 144
1897 „ „ „ „ „ „ 133
1898 „ „ „ „ „ „ 141“

P-ris daro iš čia išvadą, kad daugelis aptiekininkų, užsirašę pirma lenkais, dabar eina rašytis lietuviais, ir kaltina aukštos kilmės lietuvius, kad jie vis dar užsispyrę tebesirašo lenkais.

Taip pat džiugino jį ir uždraustos spaudos besiplėtojimas Prūsuose ir Amerikoj. Kaip aukščiau matėm, jis mielai ją skaitė. To dėl ir nenuostabu, kad jos, mąn Ustiūžną apleidus, nebegaudamas, labai ilgėjos, kaip tai matyti iš jo laiškų. Pav. viename pažymi: „pradedu išsiilgti skaitymo“. Rusų knygų jam netrūko ir Ustiūžnoj. Bet jis troško pasiskaityti naujos uždraustos lietuvių literatūros, kaip ir matyt iš išreikšto kitame laiške noro žinoti turinį „Ž. ir T. S.“ (tai yra „Žinyčios“ ir „Tėvynės Sargo“) ir pridurtos pastabos: „dėku Jums pasakyčiau už pranešimą“.

Drauge atsiranda jame karšto noro tai vargšei lietuvių literatūrai, kiek galima, daugiau patarnauti. Tuo tikslu jis imasi energingai plunksnos darbo: rašo įvairių straipsnių ir plačią istoriškąją apysaką („Algimantas“), parengia spaudai savo atsiminimus („Iš mano atsiminimų“), pasiunčia „Tėv. Sargui“ naują apysakaitę „Keidošių Onutė“. Drauge įgauna daugiau drąsos, siunčia užsienio redakcijoms savo rankraščius originale, nebesirūpindamas jų perrašymu svetima ranka. Sena baimė, kad jo rankraščiai nepatektų rusams į rankas, matyt, buvo žymiai sumažėjusi ar net ir visai dingusi, nes pav. laiške rašytam 1894 m. lapkričio 4 d. deda atvirą prierašą: „siunčiu Jums ką galiu ir ką ištenku; norėčia, kad „Tamsios pajėgos“ būtų įdėtos“.

Vienur kitur pažymi gan aiškiai ir savo naujus literatiškus sumanymus. Pav. viename laiške klausia mano nuomonės: „kokia knygelė būtų reikalingesnė mūsų kampui — ar fizika, ar geometrija, ar algebra? Jeigu mums kada nors leis spaudą, tai gerai būtų turėjus jau pagamintą tokią knygelę, greičiau tada būtų galima ji atspausdinti“...

Kaipo matematikas, P-ris be abejo būt' galėjęs parašyti įvairių matematikos vadovėlių, bet nesant tuomet nei lietuviškų gimnazijų, nei leidėjų, jis pats vėliau suprato, kad tai perankstyvas darbas, taigi ir turėjo nuo jo atsisakyti.

Negalėdamas lietuviškai varyti mokslo darbo, P-ris grįžta prie savo mėgiamosios beletristikos. Jo galva buvo pilna įvairių temų. Vienam laiške jis pav. klausia: „Ką Jūs sakytumėt apie mano „Mūsų godotiną poną Jošelį Zobildovskį“ su dviem kunigais įvairių pažiūrų — senu lenku ir jaunu lietuviu? Jo dar nėra, bet gali atsirasti“. Ar tikrai atsirado, nežinau. Bent neatsimenu tos apysakos skaitęs nei P-rio rankraščiuose, ne spaudoje.

P-rio galvoj ima kaskart labiau kristalizuotis idėja originalės apysakos iš Lietuvos istorijos. Tai matyt iš vieno jo laiško, kur tarp kitko pasakyta:

„Kas man atėjo į galvą. Mūsų praeitis guli nedirbta pūdymu. Tiesa, kitataučiai bandė ja naudotis. Bet taip ją iškraipė, jog pavertė nieku. Nei jie mūsų istorijos nežino, nei būdo nesupranta,... nei teisybės rašyti nenori. Dyvai, jog tarp lietuvių nesiranda toks, kuris norėtų pasinaudoti gimtąja praeitimi. Tegul per nepratimą rašyti ir sykį ir antrą nepasisektų, bet jau trečią kartą rašant, vis tik rastųs vietų ir labai gerų“.

P-rio išmanymu, tokia apysaka reiktų rašyti pirma rusų kalba. Jis tik bugštavo, kad tokioj apysakoj teksią lyginti stabmeldiškąją Lietuvą su krikščionimis ir kai kur tas lyginimas galįs išeiti krikščionių nenaudai. Gal dėlto ir priėjo išvadą, geriau būsią to lyginimo nedarius.

Bet ilgiau pasvarstęs šį klausimą, pats nuo rusų kalbos atsisakė ir ėmė galvoti apie parašymą istoriškos apysakos lietuviškai. Ji turėjo vadintis „Algimantas“.

Apie savo sumanytąjį „Algimantą“ jis per atsargumą praneša trečiame asmeny:

„Viens mano pažįstamų rašė man apie jo sumanytą apysaką iš Algimanto laikų, padavė ir pirmos dalies turinį. Tendencija ten gal ir rastųs, bet, man rodos, bus tai labai nuobodus dalykas... Kaip paskaitai Senkevičių ir pamąstai apie kitus rašytojus, tai taip atrodo, jog geriau būtų, jeigu jie eitų ką kita daryti, o ne užsiimtų rašymu“...

Tą savo perdėtą Senkevičiaus talento aukštinimą P-ris dar anksčiau reikšdavo savo pašnekesiuose. Aš tą jo entuziazmą stengiaus bent kiek atšaldyti, nurodydamas, kad Senkevičiuje pirmą vietą užima lenkas, o paskiau jau dailininkas rašytojas, jojo gi „Potopą“ smerkiau, kaipo veikalą grynai tendencingą lietuvystei juodinti, o lenkystei į padanges kelti, primindamas drauge, kad lietuviška istoriška apysaka, kad ir su mažesniu talentu, bet lietuvių dvasioje parašyta, bus šimtą kartų lietuviams naudingesnė už visus Senkevičiaus „Kmicicus ir Podbipiętas“. Vėliau perskaitęs to pat Senkevičiaus „Krzyžacy“, P-ris ir pats įsitikino, kad Senkevičiaus talentas yra nelygus, einąs silpnyn. Tuo padrąsintas P-ris ir ėmė rašyti savo „Algimantą“, ir kaip matom, visai neblogai savo uždavinį įvykino.

Tuo pačiu laiku jis parašė ir savo „Keidošių Onutę“. Man pranešus, kad vieno recenzento išmanymu, toje apysakoje nėsama tikro nuoseklumo, akcija einanti šuoliais, veikėjų apsiėjimai neišmotyvuoti, lietuviškoji inteligentija tarsi tyčia suodžiomis nupiešta: mokytojas bedievis ir niekšas, lenkstudentis paleistuvis ir iš visų pusių brudas, Vincų Vincas lietuviškos idėjos apaštalas ir pranašas — ir tas, anot tos patarlės, išlėkęs kaip sakalas, nutūpęs, kaip vabalas“, — P-ris pasijuto užgautas ir atsakydamas recenzentui taip rašė:

„Apie šitą recenzento nuomonės dalį aš turiu truputį pašnekėti. Paimkime pirmiausia lenkstudentį. Argi jis pridera lietuvių inteligentijai? O jeigu jis pridera, tai kas tada nepridera lietuvių inteteligentijai? Lenkstudentis intriguoja, dirba visą amžių lietuviams kliūtis ir recenzentas tokį žmogų skiria lietuvių inteligentijai! Apie tai gali tik viena pasakyti, jog recenzentas nežino, ką jis rašo. Lenkstudentis ne lietuvių inteligentas, tik tamsiausio vandens niekšas, sulenkėjęs lietuvis ir lenkų pašlemėkas.

Nurodęs, kad lenkstudenčio tipe glūdi dviejų tikrų studentų Č. ir U. žymės, o taipgi kad galįs nurodyti ir moky-

tojo bedievio gyvą prototipą, P-ris priduria, kad recenzento logikos laikantis, reiktų vilkus ir šunis laikyti avimis, nes

„kaip vilkai, taip ir šunes drasko avis ir pjauja, kaip pjauja lietuvius lenkstudenčiai".

Atrėmęs šį pirmutinį priekaištą, P-ris toliau pats nurodo, kaip reiktų jo „Keidošių Onutė" suprasti. Pasak jo ta apysakaitė esanti „parašyta taip, jog priekinis asmuo joje stovi Onutė", „Kaip aš numanau, rašo toliau P-ris, ji rodo, kokia yra geistina lietuvė mergina". Ideališko lietuvio vyro tipą parodyti, nežymu, bau ir norėjo autorius. Dėlko gi vienok tokį o ne kitokį išveda autorius Vincų Vincą? Argi tai jis daro netyčiomis, ar jis tyčia išveda jį, kad sudarkytų galop ideališką tipą, suvesdamas su gude. Ar galop autorius kam kitam jį išveda?

Atsakydamas į tuos klausimus, P-ris taip toliau tęsia:

„Pagalvokim truputį. Akcija eina tame tarpe, kada ką tiktai dar prasidėjo atsirasti lietuvystės idėja, kada tą idėją ir lenkstudenčiai ir lenkkunigiai visomis pajėgomis siekėsi užtroškyti. Kiekvienas troškinimo būdas buvo geras. Studentai ir lenkai inteligentai prasimanydavo tyčia visokių niekų prieš lietuvius studentus ir per kunigus ir davatkas paleisdavo į apygardą, kur lietuviai gyveno. Tie paskalai draskė lietuvių garbę, teršė juos jų giminių akyse ir darė jiems daug pikta. Lenkai mokytiniai per lekciją pririšdavo lietuviui virvę prie kojos ir susitarę keli traukdavo tą virvę po suolais, lauždami tam koją. Lenkai studentai vogdavo lietuvių laiškus ir skaitydavo juos. Tarp lietuvių studentų tyčia suvedžiodavo liežuvius supykdyti jiems. Jei kur galėdavo, tai tyčia purvais aptėkšdavo. Ką gi matome Onutėje? Autorius išveda lietuvį. Tą lietuvį lenkai, lenkstudenčiai ir lenkkunigiai persekioja. Persekioja karštai. Savo žaru pyksta ant jų ir Vincų Vincas. Lenkai dergia jo garbę, jis gi tolyn traukiasi nuo lenkų ir nuo kunigų. Galop veda gudę. Kas ji privertė tai padaryti? Ar jo įpykimas ant visa, kas tik yra lenkiška, ar negalėjimas sau rasti pačios dėl supurvinimo jo savųjų tarpe, — vis tiek, apysakoje šita klausimo pusė nubrėžta ir to ikvaliai. Autorius savo atliko. Jisai parodė, jog vaidai gali atvesti tiktai pulką tokių Vincų Vincų. Jisai perspėjo Onutės lūpomis apie tai. Jis neišsitarė, jog toks Vincų Vincas — tai lietuvio idealas. Dėl ko gi taip užsimanė recenzentas matyti Vincų Vince idealą? Jeigu jau jam prireikė vyro idealo, tai dėl ko jis jo neieškojo Onutės vyre? Argi jis to gemančio tikro lietuvio tėvynainio tipo nepatėmijo? Onutė, ideališkas lietuvės merginos tipas, pasisaugojo eiti už Vinco".

Kitaip sakant, lietuvystės idealas, kaip jį supranta autorius, nėra Vincų Vincas.

Polemizuodamas toliau su recenzentu, P-ris priduria:

„Rūgodamas autoriui už Vincų Vincą, už jo žemą nutupdymą, recenzentas nenori žinoti, dėl ko taip atsitiko, jog Vincų Vincas vedė gudę. Jis nenori patėmyti, jog aplinkybės, pagimdžiusios Vincų Vincą da ir šiandien ne suvis prašalintos, jos gali ir toliau pagaminti ne vieną Vincų Vincą ir da pikčiau padaryti. Recenzentas nematė nei Onutės, nei kunigo lietuvio, nei Onutės jaunikio. Kodėl gi jis mato gerai lenkstudentį?"

Ir baigdamas atsako į tai, jog visoj recenzijoj

„kyšo vien pikta lenkiška klasta".

Vincų Vince P-ris yra išvedęs save patį. Dėliai to jis savo replikoj ir stengės ypatingai nušviesti sąlygas, pastūmėjusias Vincų Vinčą vesti gudę. Taigi „Keidošių Onutėje" yra netiktai „Dichtung und Wahrheit", bet ir tam tikros P-rio autoapologijos.

Jis pyko ant recenzento ne dėl nurodytų tos apysakaitės silpnų pusių, bet dėl to, kad recenzentas lenkstudentį priskaitė prie lietuvių ir net tvirtino, kad toks tipas esąs negalimas. Savo apysakos silpnas puses P-ris ir pats vėliau pripažino, rašydamas:

„Dabar trumpai pasakysiu: tai ne apysaka, tai polemizmo straipsnis. Kaipo apysaka — tai niekam netikęs veikalas. Bet polemika jame puiki. Aš su pamėgimu tai patėmijau".

Pats dirbdamas išsijuosęs beletristikos srity, P-ris gailestavo, kad neatsiranda pas mus kitų gerų jaunų beletristų. Štai jo žodžiai:

„Dyvai man, jog prozoje nesiranda darbininkų. Tegu jau mūsų kalba eiliuoti nesuvis skani, bet proza vis tik galėtų užsimanęs ne vienas ką nors pasakyti; tuotarpu gryna ir tuščia..." „Viens tik, vienų viens Antanas Valys buvo prataręs žodį ir tas ūmai nutilo..." „Sakytum, lietuviai be gabumo, bet ir tai netiesa. Senkevičia ak tai lietuvis, Chodzko irgi lietuvis. Ir tarp naujesnių lenkų rašytojų randi dažnai lietuvių... Bet jei mūsų jaunoj kartoj pradeda atsirasti dainiai, tai veik atsiras ir pasakrašiai. Tikiu, jog Dievas da duos mums to sulaukti".

Bet laukdamas naujų talentų, P-ris neniekino ir tų, kurie anuomet ėmė rodytis mūsų literatūroj. Džiaugėsi jis, kaip minėjom gražia „Antano Valio" pradžia, susidomėjo ir manąja pirmą kart išleistąja „Dainų skrynele", o apie mano „Lietuvio ir kataliko dainą" parašė man platų laišką, patiek-

damas jame ištisą įdomių kritiškų pastabų eilę. Svarbiausios iš jų dvi. Pirmiausia prikišė man perdidelį krikščionišką nusileidimą žydams ir atatinkamą dainos dvieilį, siūlė man savotiškai pataisyti, ko aš negalėjau priimti, nes pietariška pataisa turėjo gana aiškų pobūdį kurstymo lietuvių prieš žydus. Antras priekaištas, kad aš perdaug aukštai iškeldamas religinę tiesą, atrodau, lyg žeminąs šiaip jau mokslą, be kurio Lietuva negalinti pakilti materiališkai ir išsivaduoti iš vergavimo kitataučiams. Plėsdamas toliau savo mintį, P-ris paduoda puikią mokslo apologiją, rašydamas:

„Mokslas parodo Dievo didybę ir galybę, mokslas gali paremti ten tikėjimą, kur jis rodosi silpnas; dėl to mokslas neskelbia nei prieš didžiausią „Tiesą".

Ir baigia pastaba:

„Į mokslą reikia raginti visais būdais mūsų žmones, jame mūsų viltis medžiagiškos liuosybės nuo žydų ir kitų, jame mūsų ir amžina viltis, nes geriau supratę Dievo rankų darbą, geriau mokėsime garbinti ir Sutvėrėją".

Bet visi tie P-rio priekaištai ir įrodinėjimai buvo be pamato, kaipo kilusieji iš gana paviršutiniško mano dainos teksto supratimo. Nes mokslo svarba Lietuvai buvo ten aiškiai pabrėžta žodžiais:

Na, mokslinčius kas gal peikti?
Te jie dirba, kiek tik gali.
Triūsas jų ne vienam daikte
Gal pakelti ir mūsų šalį.

Taigi čia tarp mano ir P-rio pažiūrų į mokslą nėra jokio esmingo skirtumo. O jei pas mane buvo toliau pridurta:

Bet jei skelbia kas prieš tiesą,
Neklausau tokio skelbiko,

tai čia aišku, jog turėta omenyje ne pats grynasis mokslas, bet prisiplakę prie jo parazitai, kurie bepopulerizuodami mokslo davinius, subjektyviai juos nušviečia savo pasaulėžiūrai žmonėse paskleisti. Taigi P-rio čia aiškiai prašauta pro šalį.

Bet laikydamas mano dainą neatatinkamą mūsų tautos reikalams, P-ris randa ją grožio žvilgsniu „netikėtai gražią

ir gerą“ ir baigia savo kritiką prisipažinimu, kad jis ją dėl to taip aštriai sukritikavęs, kad ji „savo gražumu papirko“ skaitytoją ir kad jam gaila buvę, kad ji ne tokia, kaip jam norėjos.

Jaunas būdamas, P-ris, matėm, bandė ir pats eiles rašyti. Vėliau prozai atsidėjęs, buvo metęs tą darbą. Bet kaikada, ypatingam ūpui užėjus, pasiduodavo vėl eilių rašymo pagundai. Pav. viename laiške pranešė man:

„Neperseniai pateko man į rankas rusiškos eilės; patiko jos man truputį, ir dėl to iš nuobodumo išverčiau aš jas; bet prisipažįstu ne visas ir truputį atsilikdamas nuo originalo“.

Pavasario balsai.

(Pagal A. Tolstojų)

Skamba ošia balsai.
Ar ne vėjas tai gaudžia?
Ar ne paukščių sapnai
Į varpus vario siaudžia?

Ar ne tyšk' paunksny
Tamsiam nuolata sriova?
Gal stiklai skamb' pilni?
Gal kardų žvanga kova?

Su balsais atmintis
Jaunų metų dar kyla
Ar tai laimės viltis?
Ar tai vargas taip byla?

Kas supras, kas pažins?
Kokios skamba ten dainos?
Tik nuo jų merd' širdis,
Tik nuo jų galvoj mainos...

Ir pasiaiškindamas pridūrė:

„Man kas patiko šitose eilėse, tai tas neapibrėžtas jausmų tamsumas, kurie ištikrųjų kyla žmogaus širdy, matant atgyjantį prigimimą ir sujudusį darbe, kada kiekvienas vabalėlis, triūsdamas apie maistą, dūzgia, tartum „hosana“ Dievui giedodamas“

Pietario vertimas neperpuikus, bet vis dėl to žymu jame tam tikra poetiškoji gyslelė. Patsai P-ris teisingai laikė save ne poetu, bet prozaiku. Jo talentas, matėm, buvo žymus, tikrai vyriškas. Jam pilnai išsirutuloti ir pasiekti tobulybės tetrūko vienos sąlygos: kasdieninio susidūrimo su lietuviais ir gyve-

nimo Lietuvoje. Tai buvo nuolatinis P-rio idealas, kurio jis karštai troško ir darė pastangų jam pasiekti. Ir juo P-rio gyvenimas ėjo prie galo, juo tas troškimas darėsi karštesnis. Negalėdamas gauti vietos Lietuvoj, jis ima svajoti apie apsigyvenimą bent tarp Amerikos lietuvių. Tai matyti iš jo paklausimo viename laiške:

„Nežinau, ar nemanyti man ką apie kun. Burbą. Ką sakysite? Ar nepaklaustų kas apie vietą man pas jį".

Šiam projektui pasirodžius neįvykdomam, P-ris ima kaskart dažniau klabinti savo medicinišką vyriausybę, prašydamas perkelti jį kur nors arčiau tėvynės — į Estiją ar Kuršą. Nesulaukdamas atsakymo, buvo pats, matėm, atvykęs su šeimyna Kaunan, bet išgyventi iš praktikos negalėdamas, turėjo grįžti vėl Ustiūžnon. Iš ten po kiek laiko pranešė man „po sekretu", kad manąs grįžti į Vakarų šalį.

„Prižadėjo man vietą toje šalyje ir taip man nupasakojo, jog ta vieta galės būti ne tai Mintaujoje, ne tai Revelyje. Galutinai bus žinoma Lapkričio mėnesy".

Jei P-ris būtų buvęs turtingas, ir galėjęs gerai patepti ar bent pavaišinti reikalingus žmones, rasit, šis perkėlimas ir būt' įvykęs. Bet P-ris, matėm, buvo tuomet kaip tik grynas beskatikis; tatai ir iš to projekto nieko neišėjo. Likimas laikė P-rį lyg kalte prikaltą prie įkyrėjusios jam Ustiūžnos ir teleido vien svajoti apie Kauną, Mintaują ir net Karaliaučių. Tai buvo visų liūdniausia P-rio tragedija. Ją dar sunkesnę darė skurdi P-rio materialė padėtis ir kaskart blogyn einanti sveikata. Jo laiškai, ypač pastarųjų ketverių metų prieš mirtį, pilni nusiskundimų dėl vargo, skurdo ir dėl menkėjančių kūno pajėgų. Jau 1898 m. spalio 23 d. rašo:

„Pas mane nieko gero: pradedu skursti ir vargti".

1899 m. spalio 19 d. praneša:

„Mane išvertė iš tarantaso ir sutrynė drūčiai kairiąją koją. Aš neva vaikščioju, bet šlubuodamas".

Kiek vėliau pažymi:

„Aš drūčiai sėstu. Beveik diena nuo dienos jaučiu mažyn einančias ir pajėgas ir energiją. Būtų lyg per anksti, bet ką padarysi, jeigu taip greitai mano organizmas sudribo".

Kitur nurodo ir savo ligas. Pav., laiške, rašytame 1899 m. balandžio 13 d. praneša:

„Sveikata mano metas nuo meto eina menkyn. Širdies liga didinasi ir neduoda man vaikščioti, o važinėti nesveika, nes krato ir didinas liga".

O kiek vėliau pažymi:

„Sęstu labai greitai. Baigia mane širdies liga (vitium cordis et stenocordia)".

Be to kamavo jį ir morališki rūpesčiai, nes pav., vienam laiške praneša:

„Šeimyna mano sveika, dėku Dievui, tiktai nerimastis mane ima pažiūrint į ją. Reikia mokyti, o aš to neištenku".

Norėdamas savo biudžetą šiek tiek padidinti, P-ris pastarais dvejais metais imasi mokytojo pareigos mergaičių gimnazijoje Ustiūžnoj. Dėsto čia algebrą, geometriją, fiziką, susiartina su jaunaisiais mokytojais ir draug su jais veda kovą su senaisiais pedagogais biurokratais. Šis naujas darbas ir nauji suerzinimai, žinoma, nepadeda P-rio sveikatai taisytis. Ir ji, kaip matėm, palengvėl geso, ir netrukus visai užgeso. P-ris mirė kaipo uolaus savo pareigų ėjimo auka, kaipo tikras gyvenimo kankinys. Neradęs ramybės ir atilsio žemėj, teilsis bent nūn anapus mirties angų, apšviestas nežemiška šviesa.

Taip tai atrodo P-ris iš savo laiškų, raštų, pažiūrų ir gyvenimo. Nūn belieka padaryti iš to visa paskutinės bendros išvados.

III.

Rašytą 1912 m. savo straipsnį apie V. Pietarį S. Čiurlionienė pradeda šiais žodžiais: „Ką gi galima pasakyti apie Vincą Pietarį? juk jo darbų neįrašysime į mūsų atgimimo istoriją, kuri mums sako apie Daukanto dėl tėvynės vargus, Kudirkos kovą ir žuvimą, Višinskio jaunos gyvybės suardymą. Juk Pietaris tai ne vadas, ne žvaigždė, kuri kelią rodo". Dėl ko ši rašytoja stato čia Daukantą, Kudirką ir net Višin-

skį aukščiau negu Pietarį, man nevisai aišku. Greičiausiai bus gal dėl to, kad anie, Čiurlionienės išmanymu, buvo kovotojai, o P-ris — ne.

Bet čia reiktų neužmiršti, kad ir kovotojų esama visokių: vieni varo priešą iš apkasų durtuvais, stodami su juo akis į akį, kiti ardo jo apkasus savo armotų šūviais visai nematomi, ir priešo nematydami, pasislėpę kur už tolimos kalvos. Kad P-ris nėjo į atvirą ataką, tai tiesa. Bet kad jis savo publicistikos stambiais šūviais, paleistais iš tolimos Ustiužnos, nebūtų apardęs rusų pozicijų Lietuvoje, to, tur būt, niekas šiandien neišdrįs neigti. Taigi jis irgi reikia laikyti kovotoju ir ne bet-kokiu, tiktai savotišku, ne tokiu, kaip Daukantas, Kudirka ir kiti. Tam buvo ir priežasčių, pareinančių nuo naujų aplinkybių. Daukantas pav., buvo kur kas geresnėse salygose, galėjo nėkieno nekliudomas rašyti ir spausdinti savo veikalus. P-ris tos brangios laisvės neturėjo. Kudirka kad ir varžomas spaudos uždraudimo, turėjo savo kūrybai paskatinimų, susidurdamas kasdien su kitais mūsų veikėjais ir gyvendamas Lietuvoje savo tautiečių tarpe. P-riui ir to nebuvo lemta susilaukti. Jis gyveno pats vienas toli nuo Lietuvos, apsuptas rusų, nei vieno lietuviško gyvo žodžio beveik neišgirsdamas. Ir visgi to visa nežiūrėdamas, jis dirbo Lietuvai nemažiau už Kudirką. Gerai suprasdamas, jog Lietuvos negalima pakelti, nepakėlus pirma lietuvių moterų, jis savo „Keidošių Onutėje“ pirmutinis patiekia aplinkybėms pritaikintąprojektą jaunoms lietuvaitėms pralavinti. Savo gi rimtais politikos straipsniais, jis, matėm, yr išpranašavęs ir skaistesnę Lietuvai ateitį. Taigi nemažiau už Kudirką pridera jam ir tikro tautos vado vardas. O jei net Višinskis vadinamas nūn mūsų tautine žvaigžde, tai jau P-ris tektų pavadinti pirmaklase žvaigžde, šimtą kartų skaisčiau spindinčia savo talentais, o dar skaisčiau savo kentėjimais ir savo gyvu pasitikėjimu Dievo Apveizda. Pietario asmeny, galima sakyti, buvo susilieję du amžinu paveikslu: vienas prikaltojo Prometėjaus, antras kentėtojo Jobo. Analogija tarp jų pilniausia, tik žymiai sumažintoje išvaizdoje.

Iš antros šalies visas P-rio gyvenimas, jo veikalai ir laiškai visada liks gyvu įrodymu, kad gilus mokslas nėra tiky-

bos priešas. P-ris buvo daktaras, kaip kiti netikį daktarai, ir dagi giliau už nevieną jų ištyręs medicinos mokslą ir daręs net toj srity svarbių išradimų. Bet P-ris yra drauge ir aukštosios matematikos žinovas, kuo kiti netikį daktarai pasigirti negali. Jei bedievybė būtų proporcionalė mokslo didumui, tai P-ris būtų turėjęs virsti didžiausiu bedieviu. Bet kaip matėm, jis liko netik tikinčiu, bet ir praktikuojančiu kataliku. Kuo tai išaiškinti?

Atsakyti į tai nesunku: pirmiausia tuo, kad tikėjimas nėra mūsų proto padaras, kokia filosofiška išvada, bet tam tikra viršgamtinė dorybė, bei Dievo dovana, kurios reikia trokšti ir iš Dievo prašyti. Antra gi tuo, kad pirmutinė tos dovanos gavimo sąlyga yra žmogaus nusižeminimas, pripažinimas savo dorinio nevertumo. P-ryje tos sąlygos būta; mat, padarytoji jo klaida — rusės vedimas — žymiai palengvino jam nusižeminimo įgyti. Tos klaidos jis negalėjo užginčyti ir dėl to, nors jaunystėj ir buvo linkęs puikybėn, kaip matyt iš jo susikirtimo su kun. Varkala, tačiau visą savo tolesnį gyvenimą jis jautės esąs nusidėjęs Lietuvai ir Bažnyčiai ir laikė save ne aukštesniu, bet menkesniu už kitus. O kadangi giliai tikėjo, kad jo gyvenimas nėra betikslis, tatai nesykį, viešai prisipažindamas prie kaltės, reikšdavo pageidavimo: „Tegu mano gyvenimas esti persergėjimu kitiems“. Tame krkščioniškame nusižeminime ir glūdi P-rio gilaus tikėjimo paslaptis. Kitur dvigubas daktaras ir drauge praktikuojąs katalikas yra paprastas dalykas; pas mus gi, ypač anais laikais, tai buvo tikra retenybė. Kaipo tokia, ji verta netik pagarbos, bet ir gyvesnio susidomėjimo, ypač iš moksłus einančio jaunimo šalies, juoba, kad šis žmogus netik klaidas darė, bet ir turi tikrų nuopelnų, ypač literatūros srity.

Norint prideramai įvertinti P-rį, kaipo literatą, reiktų parašyti atskira plati studija apie jo veikalus, įvertinant kiekvieną jų kritiškai. Ilgainiui, tikuos, tai ir bus padaryta mūsų jaunų kritikų. Bet tam reiktų, kad visų P-rio raštų leidėja „Atžala“ užbaigtų galop savo garbingą darbą. Ikšiol tų P-rio raštų teišėjo vos du pirmuoju tomu. Viso labo jų bus kokie 6 — 7. Duok, Dieve, kad mes jų kuogreičiausiai susilauktu-

mėm. Daugiausia vietos juose užims beletristika — apysakos, novelės, vaizdeliai. Iš jų susidarys dailus, nevystąs garbės vainikas P-riui, kaipo „mūsų beletristikos tėvui“. Tai yra didžiausis jo nuopelnas. Bet be šio jis turėjo ir kitų.

Pirmiausia, kaipo gilus žmonių ligų tyrinėtojas ir naujų vaistų išradėjas, P-ris galima drąsiai statyti pavyzdžiu visiems mūsų gydytojams. Iš tikrųjų, kiek tai pakiltų pas mus medicina, ir kiek gyvybių būtų išgelbėta nuo mirties, jei mūsų jauni daktarai pasiryžtų eiti P-rio nurodytu gilaus ligų tėmijimo ir atsargaus eksperimento keliu.

Kitų jo talentų, k. š. dailininko, matematiko, pedagogo, numizmatiko aplinkybės neleido prideramai išplėtoti. Bet ir tai, kas jo tose srityse padaryta, rodo jo nepaprastą gabumą ir sumanumą.

Koks buvo P-ris, kaipo žmogus, mes matėm jau užtektinai iš jo gyvenimo, veikalų ir laiškų. Matėm ten jį jaunystėj klystantį, bet matėm vėliau ir savo klaidą išpažįstantį; matėm jį uoliai Lietuvai besidarbuojantį ir savo nelengvą kryžių per gyvenimą kantriai benešantį ir krikščioniškai Dievo lėmimams pasiduodantį.

Tie patys šaltiniai yra mums parodę ir P-rio tikybinius įsitikinimus. Gal būt, kad intelektualė tikybinių tiesų pusė ir nevisada jam buvo aiški, bet savo dvasios gelmėje jis tikėjo taip, kaip daugumas ano laiko lietuvių, iš to pat „Šaltinio“, kaip ir jie, besimelsdamos, nors vienąme laiške ir parūgojo dėl jo kalbos netyrumo, ragindamas kunigus ištaisyti jo stilių ir apkuopti nuo biaurių polonizmų. Taigi, kad ir gyveno toli nuo Lietuvos, kūnu atskirtas nuo lietuvių, bet dvasia jis visada buvo glaudžiai susirišęs su savo tauta, gyvavo jos idealais, vargo jos vargais, tikėjo jos tikėjimu, neniekindamas nieko, kas jos branginta ir gerbta. Dėliai to P-rio gyvenimas ir darbai visada pasiliks mums brangūs, nieks neišdrįs išbraukti jų iš mūsų istorijos lapų, lygiai kaip ir P-rio vardo — iš mūsų literatūros. Teisingu S. Čiurlionienės pasakymu, P-rio kūriniuose pilna „jautrios, švelnios poezijos, kuri be jokių galvojimų stačiai už širdies stveria. Ypač tai žymu „Algimante“. „Savotiškumas, meilės spinduliais apsiaustas, žėri iš kiekvieno lapo tos mūsų vienintelės istoriš-

kos apysakos...“ Visa, ką apie senovės nepriklausomąją Lietuvą galėjo išsvajoti nukankinta širdis, visa tai surašė supančiota P-rio ranka, ir turime tatai „Algimantą“, turime prieš akis kaip gyvus tryliktojo šimtmečio lietuvius“. Ir kas svarbiau — jie čia pasirodo ne giriniais barbarais, bet tauta, pasiekusia gan aukšto kultūros laipsnio, darančia tolimų žygių į kaimynų kraštus, turinčia švelnių papročių, gražių dainų, padorių žaidimų ir kitko. Visa tai parašė P-ris kaip ir atkeršydamas Senkevičiui už jo „Tvaną“, kur lietuvių kultūra tendencingai nutylėta ir jos vietoj teparodyta pasityčiojimui tik vienas mūsų liaudies gyvenimo vaizdelis, būtent, kaip lietuvis-meškinas suka pono lenko dvare girnas ir laiks nuo laiko mėto mergoms flirto žodį „padlos“. Tą pasityčiojimą P-ris gyvai atjautė; to dėl lyg atsilygindamas už jį, kur tik galėjo, stengės demaskuoti lenkų rašytojų melus apie Lietuvą.

Tai yra dar vienas įrodymas, kad P-ris netūnojo pasyviai Ustiūžnos užkampy, bet, kaip budrus kareivis, sargyboj pastatytas, gynė kiek įstengdamas ir Lietuvos reikalus ir jos idealus ir net jos tautinę garbę, begėdiškai žeidžiamą lenkų ir rusų.

Aukščiau esam matę Basanavičių charakterizavus P-rį, kaipo „sausą matematiką“. Tačiau ši charakteristika toli gražu neatsako tiesai. P-ris turėjo jautrią širdį ir giliai atjausdavo ne vien savo, bet ir kitų vargus. Norint tuo įsitikinti, užtenka perskaityti kad ir P-rio laišką (18—25. X. 90), rašytą Basanavičiui, šiam žmonos netekus. Štai to laiško pradžia:

„Mielas Jonuti! Labai man graudu, skaitant tavo nelaimes. Tavo nuopoliai ir kentėjimai man labai suprantami. Nesykį ir aš mačiau savo šeimynos brangius man ir artimus tik per plauką nuo mirties, — mano laimė, kad taip neatsitiko. Bet kentėjimą ir man reikėjo nukęsti... Nieks nuo šio nėra liuosas. Ir svetur gaila taip kilnios dvasios žmogaus, kaip buvo tavo pačiutė. Gaila da labiau tuom, jog mirė taip toli nuo mūsų šventos Lietuvos, kur gal būt sveikatoj ir meilėj būtų galėjusi ilgą amžį sukakti. Tokia tai jau mūsų dalis! Savo sveikatą ir galvas guldom toli nuo numylėtos Lietuvos ir kaip paukšteliai liūdim svetimose šalyse, laukdami giedrios dienos — sugrįžimo į savo mielą tėvynę. O jos kaip nėr, taip nėr...

Lanksto mus, kaip vėtra medelius, į visas puses, sklaisto, kaip dūmus, smarkus šiaurys. Bet ažuolėlis vėjo pučiamas auga.

Skauda tau, brolau, širdį? O kokiam lietuviui neskauda jos?! Manko tave tavo nelaimė, kaip vėjas medelį: Neužmiršk, brolau, neužmiršk kad tu lietuvis ąžuolėlis, turi, vėjo pučiamas, bujoti, nes ir visi tavo broliai vėjo pučiami.

Ko nusigandai, kad saulė užtemo? Ar tavo broliams ji šviečia? Pažiūrėk, kaip plati Lietuva, kraštas nuo krašto — tik vienas vargas ir vienos ašaros.

Mums nėr ką dejuoti. „Terpi, kazače, atamanom budeš".

Jonai, Jonai! Pažiūrėk, kiek darbų lietuviškoj dirvoje ir kaip menkai darbininkų!

Argi tu, stovėdamas geriausiam padėjime nuleisi rankas?!.."

Ir tie vyriški P-rio žodžiai, drauge pilni gilaus lirizmo, be abejo yr padarę Basanavičiui didelio įspūdžio ir pažadinę, nusikračius nusiminimo, vėl „skambtelt į darbų stygą" ir pradėtąją tautystės vagą varyti pirmyn be paliovos su dar didesne energija.

Taigi P-rio neveltui gyventa. Jo būta tikro veikėjo, daug karštesnio ir sąmoningesnio už nevieną kitą garbinamą mūs „aušrininką".

Istorijos uždavinys — atiduoti kiekvienam veikėjui pagal jo nuopelnus; ji nemėgsta taip panegirikų, taip ir pamfletų. Turėdamas tai omeny, aš ir stengiausi laikytis čia pilniausio objektyvumo. Ir būsiu tikrai patenkintas, jei šis mano rašinys atkreips mūsų visuomenės akį į „Algimanto" autorių ir padės būsimiems istorikams nustatyti atatinkamą jam garbės vietą mūsų veikėjų panteone. To jis ir savo darbais ir kentėjimais yra pilnai užsipelnęs.

Jo kūnas dabar guli svetimoj šaly, tolimosios Ustiūžnos kapinėse. Sutrūnijusiam kūnui, žinoma, vistiek, kur gulėti. Bet ne vis tiek mūsų visuomenei. Ji, mano išmanymu, bent P-rio kaulus turėtų pargabenti Lietuvon, kurią jis tiek mylėjo, taip jos ilgėjosi, bet nesusilaukė laimės jon sugrįžti.

Kun. Jonas Balvočius-Gerutis [1]).

(1842 — 1915).

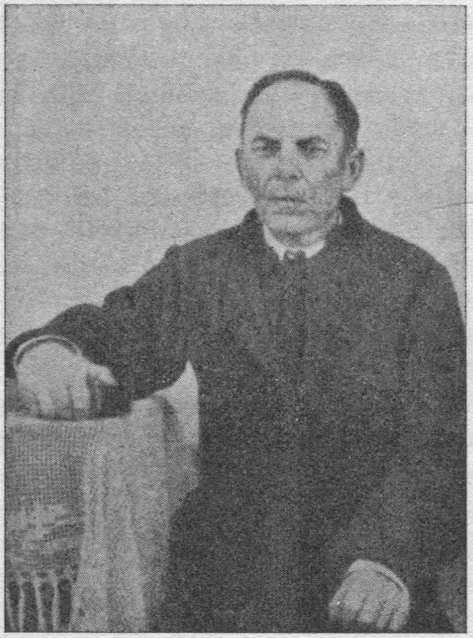

Apie nabašninkus lietuviai turi patarlę: „kol gyvas, tai šioks toks, o numiręs vis geras“. Vadinas, numirusiems daug kas atleidžiama, dovanojama, jei tik gyvi būdami buvo bent „šiokie-tokie“, ne niekšai. Senovės rymiečiai tą pačią mintį truputį kitaip išreikšdavo, sakydami: „numirėlį pagerbk, arba nieko apie jį nesakyk“, t. y. pagerbk, jei buvo pagarbos vertas, nutylėk, jei jos neužsipelnė.

Kad lietuviai moka gerbti savo mirusiuosius, tai visiems gerai žinoma. Kas tuo netikėtų, tenueinie į kaimo šermenis, tepaklausai lietuviškų raudų, o pamatys, kiek ten švelnaus jausmo, kiek gyvos iš širdies plakančios poezijos.

---

[1]) Spausdinta „Draugijoj“ 1919 m. 98—99 n-ry.

Tiesa, aukštesniame kultūriniame gyvenime viešai raudoti dėl mirusio žymaus veikėjo nepriimta. Čia raudas pavaduoja trumpi nekrologai, plačios biografijos, asmeniški atsiminimai ir kitoki pagarbos raštai. Taikindąmasis prie šio papročio, ir aš, kalbėdamas apie J. Gerutį, nesiremsiu nei asmeniškais jausmais, nei skaisčiais poezijos vaizdais, bet vien gryna tiesa, pasemta iš tikrų tikriausių šaltinių, nes iš paties nabašninko užsilikusių laiškų. Tariuos tuo būdu galėsiąs geriausiai įrodyti mūsų visuomenei, kad a. a. Jonas Gerutis ir gyvas būdamas buvo ne „šioks-toks“, o numiręs tapo mums dar brangesnis, kaip tikrai nepaprastas žmogus.

Tiesa, minėtų Geručio laiškų užsiliko dėl daugumo neperdaugiausia, viso labo bus apie 50. Visi jie trumpoki ir jų turinys neperįvairus. Daugiausia kalbama juose apie tris dalykus: apie spaudos reikalingumą, apie literatiškus Geručio projektus ir apie jo asmeniškus reikalus. Taigi tuo remdamasis ir aš šį savo rašinį paskirstysiu trimis dalimis:

1) ką Gerutis yra daręs mūsų spaudai atgauti,
2) ką jis davęs mūsų literatūrai ir
3) kaip jis paskutinę savo amžiaus dalį yr pergyvenęs.

Kitaip sakant, remdamasis Geručio laiškais, pasistengsiu nupiešti jį, kaipo kovotoją dėl spaudos grąžinimo, kaipo žymų mūsų rašytoją ir galop, kaipo žmogų ir kunigą.

I.

Gerutis gimė 1842 m.; baigęs mokslą Varnių seminarijoj ir Dvasiškojoje Akademijoj Petrapily, tapo pašvęstas kunigu 1871 m. Tuo būdu savo kunigavimą Geručiui teko pradėti pačioje lietuvių spaudos uždraudimo pradžioje, kuomet Lietuvoje nebuvo jokio laikraščio, jokios knygos, nebent senos užsilikusios maldaknygės ir kantičkos. Maža to — neturėjo tuomet dar mūsų visuomenė jokių savų draugijų nei organizacijų. Tik ką prieš tai pasibaigusis lenkmetis nešė paskui save kasdien naujų suvaržymų, visokių biurokratiškų priekabių. Dėl vieno kito persiėmusio lenkų idealais ir da-

lyvavusio maište lietuvio kunigo (k. š. Mackevičiaus, Noreikos) visa kunigija tapo pripažinta neištikima, atiduota policijos priežiūrai. Be policijos žinios neturėjo teisės toliau savo parapijos ribų pavažiuoti, nei į atlaidus artimiausion bažnyčion nukakti. Net ir savoj bažnyčioj kunigas buvo suvaržytas, nes negalėjo sakyti pamokslų, kaip tinkamas. Savi pamokslai sudėstinėti tam tikru Vilniaus generalgubernatoriaus cirkuliaru buvo uždrausta, jų vietoj buvo paliepta, pamokslus sakant, laikytis griežtai vienintelio valdžios patvirtinto, lietuvių kalbon išversto ir rusų raidėmis išspausto vadovėlio: Bialobrzeskio ir Filipeckio homilijų [1]). Lipdamas į sakyklą, kunigas turėdavo neštis su savimi tos knygos egzempliorių. Žinoma, nieks beveik to vadovėlio pamoksluose nesilaikydavo, bet į sakyklą daugumas jį nešdavos iš baimės, kad koks šnipas neapskųstų policijai kunigą neklausant valdžios įsakymų.

Į tokias sąlygas patekęs jaunas Gerutis, žinoma, pats vienas ne ką tegalėjo bepadaryti. Norom nenorom turėjo jis taikintis prie aplinkybių ir daryti tik tai, ką kiti kunigai darė. Tai jis ir darė neprasčiau už kitus: klausydavo išpažinties, sakydavo pamokslus, lankydavo atlaidus. Gavęs po kiek laiko Vadoklių kleboniją su nemaža žemės prie jos, gerai sutvarkė savo ūkį, iš ko turėjo nemaža ir pelno. Su kunigais kalbėdavosi lenkiškai, nes tuomet klebonijose buvo tokia mada. Bet lenkystės idealai niekad nebuvo jį suvilioję. Savo dvasioj jis visada jautėsi esąs lietuvis, lietuvių atgijimo nelaikė jis svajone, anaiptol, tikėjo mūsų tautą galint atgimti, to dėl karštai laukė jos atgimimo ir kiek galėdamas rūpinos jį pagreitinti. „Aušros“ atsiradimas 1883 metais dar labiau jį užgrūdino tame įsitikinime. Kiek vėliau pasirodžius Prūsuose „Apžvalgai“, o paskui „Tėvynės Sargui“, jau nebeabejojo, kad tai aiškūs prasidedančio lietuvių atgimimo pragiedruliai.

Tų laikraščių sumanytojai ir vedėjai buvo visi jauni žmonės, maž kam težinomi. Daug kas, o ypač senesnioji kuni-

[1]) „Išguldymai šventų evangelijų ant visų nedėlių ir švenčių ištisų metų“. (Maskolinėmis raidėmis). Dalis I — 1869 m. Vilniuj pas Syrkiną. Dalis II ten pat 1870 m.

gijos karta, žiūrėjo į juos šnairiai, su neslepiamu nepasitikėjimu, o kartais net ir „litvomanais“ pravardžiuodavo. Gerutis tų pravardžiavimų nepabijojo. Jis, kad ir apysenis, atvirai stojo jaunųjų veikėjų eilėsna ir ne vien žodžiu, bet ir skatiku palaikė jų darbą. Kelias į Vadoklius pas „dėdę Gerutį“, „Apžvalgos“ ir „Tėvynės Sargo“ gadynėje gerai buvo žinomas tų laikraščių vedėjams ir platintojams, ir jie retai kada iš ten tegrįždavo vieno kito šimtuko spaudos reikalams neiškauliję.

Šelpė Gerutis mūsų užsieninius laikraščius dėl to, kad matė gyvą mūsų spaudos reikalą. Bet iš antros šalies, jis gerai numanė, kad tokie laikraščiai, kuriuos skaitydamas turi dairytis, ar koks šnipas tavęs nemato, o perskaitęs turi juos kišti pečiun ar slėpti už devynių sienų, maž tegali Lietuvoje išsiplatinti, o daug ką gali bėdon įklampinti. Gerutis gerai žinojo, kiek dėl tų laikraščių buvo kratų daryta, kiek žmonių nubausta. Tie lietuvių spaudos persekiojimai neaplenkė nei paties Geručio parapijos. Vieną tokį atsitikimą jis savo laiške, rašytame baigiantis 1898 metams, šiaip aprašo:

„Vyresnybė kaimuose audras verčia. Prieš Žolinę Alančių sodžiuje per pačią sumą iškratė penkis ūkininkus. Niekam nesant namie, rado viską užrakinta. Sudaužė jutrinas, sulaužė uždarius, su kirviais suskaldė skrynias. Kažin kurion gryčion įeiti neįveikdami, išplėšė stogą ir įlindo. Belįsdami užgavo du puodu svįesto. Puodai sutižo ir sviestas pasklido. Nutvėrė keturias maldaknyges ir vieną numerį gazietos 1887 metų. Su taja gazieta buvo aprištas palivonas sklidinas su grietine. Žmonės guodžiasi pražuvę daug pinigų. Gal iš talkininkų kuris ir paglemžė. Juk gi buvo dvylika jų. Nuskriausti varguoliai apsiskundė gubernatoriui. Man matos, dykas galas. Kitas dejuoja: kas čia bus? Tas sambruzdis pakėlė didelę bailę tarp kaimiečių. Dažnas bijo ištolo lietuviškos knygos. Vaikai išdyko, pasiaugėliai bedieviais virsta, seniai rauda. Gausūs vaisiai spaudos uždraudimo.

Šis laiškas, vaizdžiai nupiešdamas anos gadynės santykius, parodo drauge, kaip jie slėgte slėgė žmonių dvasią. Už lietuviškų raštų laikymą ir platinimą žmonės bausta sunkiau, kaip už arklio ar kitko pavogimą. Policijai tame dalyke buvo duota didelė laisvė. Ji jąja savotiškai ir naudodavosi. Radus pas kurį žmogelį lietuviškų knygų, traukdavo atsakomybėn ne tik jį patį, bet dažnai ir vietos kunigus, nes, girdi,

jie apie tas knygas turėję žinoti. Taip atsitiko ir su Geručiu Alantiečių byloje. Policija pasinaudojus kuo galėjo iš kaimiečių, nepasidrovėjo kibti ir į patį Gerutį, kaipo į vietos klebоną. Buvo paduotas tam tikras įskundimas Panevėžio žandarmerijai. Savo laiške vasario 7 d. 1899 metų Gerutis šitaip išdėstė to skundo turinį:

Tik ką išknebinėjau skundo mazgą. Pernai kaž-koks šaldra buvo atsiplovęs Alančių kaiman vaikų mokytų, bet susiriejęs su gaspadoriais ištrūko kažin-kur. O čia jo nueita Subačiun ir pasakyta žandarui, būk Vadoklių parapijoj Alančiuose esanti krautuvė su lietuviškomis knygomis ir būk aš žinąs apie tai. Tuojau žandaro pranešta Panevėžio majorui. Majoras paliepęs akių mirksnyje Raguvos pristavui padaryti kratą. Krata buvo 26 liepos. Kratyti iškratė, bet nieko nebuvus, nieko nerado. Sukakus kokioms trims savaitėms, tą skundėją rado mirusį šone Krekenavos. Ar jis pats mirė, ar jį kas nugalabijo, giltinė juos žino, ir, rasi, tie, kurie lavoną skrodė ir kurie mėsinėjo. Policija ėmusi samprotauti, čia esą jis nužudytas Alantiškių mužikų su manąja žinia, kam pranešęs apie krautuvę.

Kaltinamam dėl vienų lietuviškų knygų platinimo jau grasė nemaža bausmė; o čia, matom, buvo prikabinta da, kad ir netiesioginis, bet visgi pritarimas žmogaus nužudymui. Pigu suprasti, kaip visa tai įbaugino Gerutį. Viename savo laiškų jis karčiai graudoja dėl žmonių neteisybės ir sakosi taip tuo susikrimtęs, kad negalįs „nei valgyti, nei miegoti, nei dirbti“ [1]).

Geručio laimei šis skundas nepasiekė tikslo. Apskričio žandarmerija pati pamatė, kad čia kunigas pritraukti nėra kaip. To dėl viskas pasibaigė nieku. Bet šis faktas parodė Geručiui dar aiškiau, kaip dideliai reikalingas yra mūsų spaudos atgavimas bei jos legalizavimas. To dėl nuo šio laiko jis ima tuo klausimu uoliai rūpintis.

Tiesą pasakius, šis dalykas jau ir prieš Alančių atsitikimą jam rūpėjo. Nes dar 1898 m. kovo 3 d. jis man, kaipo vysk. Paliulionies sekretoriui, buvo atsiuntęs šitokį konfidencialį pranešimą:

...Norėčiau pamėginti padunksnoti durysna Ministro, be neleistų man spausdint lietuvišką gazietą. Visupirma padaryčiau tai ant popie-

[1]) Laiške rašytame 25. I. 1899,

riaus (prošenije), o kada taip nesisektų, galėčiau pats nuvažiuoti Petrapilin. Esu tenai gyvenęs keletą metų, be vadovo įeičiau kur reikia. Netikiu, kad mane už tai pakartų.

Bet kaipo atsargus žmogus, klausė, ką vyskupas apie šį jo sumanymą pasakytų. Atrašiau pranešdamas, kad vyskupas tam visai pritaria ir nurodžiau vieną petrapilietį, kursai tuo klausimu taipgi rūpinos, pridurdamas, kad norint Petrapily šis tas gauti, reikia šis tas ir pakišti.

Į tai 1898 m. lapkričio 24 d. gavau šitokį Geručio atsakymą:

Kalba mudviejų nėra kalba mažų vaikų. Pažadėtas daiktas lygiai pas mane, lygiai pas Tamstą. Jei petrapilietis bijodamas bijo ir netiki man, aš galiu priketintą sumą paguldyti pas Tamstą už rankos. Bus kas gera, tada paduosi ją kam reiks; nieko nebus — sugrąžinsi man atgal. Išlyga ta pati: pakišys tebūn iš apačios, ne iš viršaus. Spaudos leidimas tebūn visuotinas, o ne vienos kokios knygutės, brošiūrėlės, ar kalendoriaus. Be šito „gana, Jurgi, bemainyti, geriau vogti" Tegu gazietos ir neduotų, balos jų nemato! Visgi kelias būtų prabrauktas. Pridursiu pagalop: sulig parašytumei Tamsta prie manęs, spaudą esant jau už ančio, pats galėčiau nuvežti žadėtuves Kaunan...

Kaip pigu suprasti, tos „žadėtuvės" buvo ne kelių šimtukų, bet žymiai stambesnės. Tokiam svarbiam reikalui, kaip spaudos atgavimas, Gerutis skatiko negailėjo. Tai aišku iš jo laiško rašyto 1899 m. sausio 1 d., kuriame jis tarp kitko praneša apie savo pasiryžimą aukoti kiek reiks šiais žodžiais:

Pažįstamas rašo man iš Petrapilies, būk dabar peržiūrintys išnaujo ministerijose reikalą lietuviškos spaudos, ir, kiek esą girdėti, išrišiantys žmoniškai. Duotų tai Dievulis! Kas pasidarė su mano prižadais, nėra žinios. Aš laikau juos atkišęs. Kaip tik, duok, aš tuojau, še...

Iš tolesnių laiškų matyti, kad Gerutis ir pats buvo bandęs įvykdinti savo aukščiau minėtąjį sumanymą „padunksnoti ministro durysna" tam tikru prašymu. Nes gavus šį prašymą, ministerija paliepė surinkti žinių apie Gerutį, kas jis per žmogus. Šie tyrinėjimai vėl buvo bent kiek įbauginę spaudos prašytoją, nes jis 1899 m. 10 sausio štai ką rašė:

Mano kailį, girdi, deria. Neseniai Vilnius, pralenkdamas Kauną, paklausė Aukmergės: teduodanti jam žinią, kas aš toksai? ką veikiąs kokius užmanius turįs, kaip su minia elgiąsis ir t. t.... Atsakę būk be skriaudos, kad ir be mano žinios. Kam ta žingeidystė, giltinė gali žinoti. Čia bus arba spauda, arba skauda...

Kiek vėliau pats įsitikino, kad čia „skaudos“ nebūta, bet draug nebūta nė „spaudos“. Apie tai praneša pats viename savo laiške rašydamas:

Pagrečiui trys vyrai (tie-pat iš miesto) rugsėjo mėnesį maldavo lietuviškos gazietos. Visiems trims atsakė, ne. Manąjį prašymą (kovo 30 d.) nusiuntė į „Glavnoje Upravlenije po dielam piečati“. Ir po šiai dienai jis tenai tebetupi. Man nepasakė, ne, bet ir nepasakė, taip.

1899 m. balandžio 28 d. vėl pasiskųsdamas rašo:

15 kovo Ministras Vidaus Dalykų sugrąžino Ramigaliečiams jų pernykštį prašymą ir pasakė: knygų lotyniškomis litaromis neduosiąs; kad nori, gudiškomis teimą.

Rudenį tų pačių metų (6 lapkričio) vėl rašydamas graudoja:

Visi prašymai, visi maldavimai, visi prižadai per nieka liko. Spaudos kaip nebuvo, taip ir ligšiol nėra, ir Dievas žino, ar sulauksim kada. Dabar nutilo visos bylos, lygu niekados ir nebuvo...

Šalia to priduria pastabą:

Girdėjau, kalba žmonės, būk prūsų lietuviai tverią naują laikraštį mokytiems vyrams. Bet kas iš to, kad mums nebus leista skaityti.

Mėnesiui praslinkus, vėl skundžiasi:

Mano išmanymu, Lietuvai spaudos reikia, ne kito ko. Be spaudos mes esame lyg be galvos. Tegu amerikiečiai šita daiktą iškaulytų mums, tai jie būtų garbės verti.

Kiekvienas gandas apie spaudos leidimą pripildydavo Gerutį džiaugsmu. 1900 m. rugpiūčio 24 d. pav. jis rašo:

Nepažįstamas petrapilietis S... rašo man šiandien: Šv. sinodas ir Didžioji Cenzūra leido man lietuvišką spaudą lotyniškomis raidėmis. Sakosi jis buvęs kanceliarijoje „Glavnavo Upravlenija“ ir pats savomis akimis matęs tą rezoliuciją. Jei gromata S... os nėra mistifikacija, tada čia būtų linksma naujiena. Aš manau p. S. neturi jokio reikalo meluoti. Gale gromatos dėkoja man begalo už rūpesčius ir kviečia, tegul aš jį aplankąs Peterburge.

Ar čia būta tiesos, ar gal p. S. buvo tyčia paleidęs tą žinią, kad tik Gerutis su savo „žadėtuvėmis“ Patrapilin greičiau atvyktų, sunku šiandien ką nors tikra pasakyti. Tiek tik težinoma, jog Gerutis, kurs tik liepiamas tevažiuodavo, Petrapilin nenuvažiavo, ir pati žinia apie spaudos leidimą pasirodė buvusi netikra. Po kelių mėnesių ministerija pranešė apie tai Geručiui oficialiu raštu. 1901 m. vasario 25 d. Gerutis apie tą pranešimą štai ką rašo:

Visu pirma parašyta ant lakšto kertelės „paslaptu“ (Kodel? Ar vagystė?). Pristovas bijojo duoti išrašą, kad nebūtų jam bloga. Antra, nėra

paminėta atsakyme, jog tai „otklonit“ visiems ir viską. Jis paliečia stačiai mane vieną. Kiti, man rodos, gali kaip prašę prašyti. Aš ketinu pamėginti dar vienur...

Ir kaip matyti pamėgino, 1902 m. vasario 11 d. praneša:

Mūsų spauda atsidūrė Švietimo ministerio kanceliarijoje. Vienas galiūnas, mano primalonėtas, buvo nukakęs tyčiomis Petrapilin, bet grįžo nieko nepešęs. Pradžiugino mane tik tuo, jog esą jam sakę Ministerijoje: „lietuviai telaukią kantriai ir sulauksią“. Duok, Dieve!

Po visų nepavykusių bandymų ir apsivylimų Geručiui nieko nebeliko, kaip tik paklausyti šio ministerijos patarimo ir „kantriai laukti“. Nuo 1902 m. jis tai ir darė. Pasklydus vienam kitam gandui, spaudą jau esant leistą, jis ir tikėjo, nes karštai to norėjo, bet draug ir netikėjo, bijodamas, ar tai nebus naujas tik melas.

Galų gale, 1904 m. balandžio 24 d. caras Mikalojus II tam tikru ukazu, kaip žinome, pagrąžino lietuviams spaudą. Sužinojęs apie tai, Gerutis savo laiške iš 27 balandžio tų pačių metų tiek tik teparašė:

Širdis ko neplyšo man iš džiaugsmo, kad išgirdau leistą spaudą. Ačiū K. Būgai, jis pirmasis pranešė apie tai.

Tuo būdu dalykas, dėl kurio Gerutis ministeriją klabino, dėl kurio buvo pasiryžęs net stambesnę sumą paaukoti, kurio taip karštai geidavo, įvyko, nors asmeniškas Geručio prašymas ir tapo atmestas. Bet tai nė kiek nemažina Geručio nuopelnų. Dėl spaudos rašė daug kas: rašė vysk. Paliulionis, rašė gr. A. Tiškevičius, rašė Jaunius, rašė Sviatopolk-Mirskis, Liubimovas ir k. k. Kiekvienas iš tų raštų skyrium, be abejo, būt pasilikęs be pasėkos. Bet visi jie sudėti krūvon parodė rusų biurokratijai, kad tai yra klausimas, kurio negalima pakišti pastalėn, kad jis reikia būtinai išspręsti. Tuo bendru daugybės žmonių „šturmu“ biurokratija tapo nuveikta. Ji pamatė turinti būtinai leisti lietuviams spaudą — ir leido. Tai buvo didelis lietuvių laimėjimas. Kas daugiausia prisidėjo prie to laimėjimo, šiandieną sunku pasakyti. Greičiausia bus čia laimėjimas bendras visų, kurie šiaip ar taip dėl spaudos laisvės kovojo. Tarp tų kovotojų, matėm, žymią vietą užima ir Gerutis. Už tai jo vardas ir bus amžinai minimas mūsų spaudos istorijoje.

II.

Darydamas, kas buvo galima, dėl spaudos atgavimo Gerutis ir be spaudos nesėdėjo rankas sudėjęs. Jis žinojo, kad yra spauda Prūsuose, Amerikoj, kad ten leidžiami laikraščiai, spausdinamos knygos. Jis suprato, kad su spausdinimu lietuviškų veikalų bėdos nebus, kad tik būtų kas rašo. Tuotarpu rašytojų anais laikais kaip tik ir buvo neperdaugiausia. Tai matydamas, Gerutis, kad ir apysenis, pasiryžo pats stoti rašytojų eilėsna. Pabandęs pabrėžti vieną kitą dalyką, išvydo, kad rašyti lietuviškai toli gražu nelengva. Nėra klasiškų pavyzdžių, trūksta dažnai žodžių. Kas gi buvo daryti? Gerutis renkasi tinkamiausią kelią: jis stengias mūsų kalbą geriau pažinti. Tam tikslui 1898 m. jis ir rašo „žodynėlį lietuviškai lenkišką“ (apie 1000 žodžių), o pats savimi nepasitikėdamas, prašo draugo „netikusius žodžius pabrėžti, neteisingas išraiškas teisingomis užvaduoti, blogas geresnėmis pakeisti“.

Koks buvo to žodynėlio tolesnis likimas, nežinome. Greičiausia jis bus žuvęs.

Laiškas apie žodynėlį rašytas buvo 1898 metais spalių 19 d. Tame pačiame laiške praneša Gerutis ir apie kitą savo literatūrišką sumanymą šiais žodžiais:

Baudžiuosi parašyti pasaką „Du Broliai“... Įtalpa būtų: senis Kaupas grynas lietuvis leistų vyresnį sūnų Joną žmonėsna tealgaun. Jonas patektų pakarčiui klebonijon, dvareliuosna bajorijos ir būtinai sumaitotų lietuvišką savo kalbą. Sugrįžus Jonui namol, senis Kaupas negalėtų klausyti pagadintos sūnaus kalbos ir brolis Jono Kazys (buvęs gimnazijoj ir mokąs svetimų kalbų) nuolatoms taisytų, kaip tie svetimi vardai išsireiškia mūsiškai, k. š. veselė — vestuvės, macnus — tvirtas, padabnas — panašus, paveidus, kieravoti — taikinti ir t. t....

Draugui sumanymą pagyrus, autorius pradėjo rašyti, bet iš „Dviejų Brolių“ galų gale išėjo apysakaitė: „Jonukas Karklynas eina Lietuvos pažintų“, išleista 1903 m. kun. Miluko Shenandoah Pa. Autorius pasirašė Prieteliu, bet kad ši slapivardė pridera ne kam kitam, tik Geručiui, tai savaime aišku iš šių faktų:

1) Apysakaitės kalba ir stilius grynai gerutiški.

2) Jonuko tėvo, senio Karklyno knygynėly paminėta „Sodžionių teologija“ ir „Rymo-Katalikų Bažnyčios apeigos“, t.y. du Geručio veikalu, kuriuodu jis tuomet turėjo jau parašęs, bet dar neišspausdinęs.

3) Pats apysakaitės turinys labai panašus į aukščiau išdėtąją Geručio pasaką apie „Du Broliu“. Nes kaip ten, taip ir čia Jonukas, turtingo ūkininko sūnus, nėkieno neverčiamas, tik Lietuvos gyvenimą pažinti norėdamas, eina liuosa valia tarnauti vienais metais sulenkėjusių bajorų akalicon, kitais doro lenko pono dvaran, trečiais — sulenkėjusion klebonijon. Šitas siužetas duoda autoriui progos satiriškai nupiešti mūsų smulkiąją bajoriją ir senos kartos kunigiją, o taipgi parašyti, ką gera galėtų padaryti lietuviams doras dvarininkas, kad ir tikras lenkas.

Vietomis autoriaus satira perdaug nukrypsta šaržo linkon, taip kad šiai apysakaitei nevienas dalykas galima prikišti dailės atžvilgiu. Bet dėliai savo gyvumo ir kalbos originalumo, ji, kaipo primenanti geriausius Valančiaus pasakojimus, dar ir šiandien mielai galima skaityti.

Pabaigęs „Jonuką Karklyną“, Gerutis 1899 m. verčia platų Lunkevičiaus veikalą „Apeigos Rymo-Katalikų Bažnyčios“. Po „Apeigų“ buvo sumanęs dar kartą originaliu būdu užklupti rusų cenzūrą, nes 1900 m. 4 rugsėjo šiaip rašė savo draugui.

Pradėjau pasakas Krylovo. Siunčiu Tamstai dvi pasaki dėl peržiūros, ar bus geros... Išvertęs ketinu leisti Didžiojon Cenzūron, benepasigailės nors savo Krylovo. Nebus nieko, tenebūk! Argi tiek saulės, kiek pro langą.

Deja, diplomatiškas Geručio sumanymas nuėjo niekais. Cenzūra nepagailėjo nė savo Krylovo. Jo pasakos Geručio verstos išėjo 1902 m., tik ne Rusų, bet Prūsų Lietuvoj, Tilžėj.

Tiesą pasakius, apysakos ir pasakos buvo Geručiui vien poilsio darbas. Savo pirmiausia pareiga jis laikė — gaminti žmonėms dvasiško turinio knygų, parašytų netik dailia, bet ir suprantama lietuvių kalba. Tas dalykas jam labiausiai rūpėjo. Dėliai to jis ir troško, kad ir kiti kunigai užsiimtų

populiaria dvasiška literatūra taip karštai, kaip jis tai darė. Tuo atžvilgiu nabašninkas kartais pasirodydavo net vienašališkas ir nevisai teisingas. Taip pav. gavęs 1904 metais dviejų jaunų lietuvių kunigų daktariškas disertacijas, negalėjo susilaikyti neparūgojęs, rašydamas draugui šiais žodžiais.

Aš nusiminiau be galo perskaitęs jiedvi. Dieve tu mano! kaip ta garbės silpnybė aplenkia viską ir Tėvynės reikalus net; kad tuodu vyru būtų pavedusiu tą laiką Lietuvai, kurį pravertė berašydamu kanakokius traktatus, kas čia būtų buvę dvasiško pelno žmonėms! Teologijų yra ir be to pilni knygynai ir bado su jomis nėra nė kiek, o mūsų rašliava varguolė laukia nesulaukusi gabių darbininkų. Berods, rašo šis ir anas, bet kas iš to, kad rašo neišaugalos, o milžinai rašo svetimiesiems.

Turėdamas tai omenėje, Gerutis pasirinktoje sau srityje dirbo išsijuosęs. Taip 1901 m. lapkričio 13 d., sukritikavęs vieną atsiųstąjį jam dvasiško turinio rankraštį, praneša:

Kalėdose baigsiu manąjį. Praminiau vardu „Sodžionių teologija“. Taipogi užraukiau Visuose Šventuose „Šiapus ir anapus grabo“.

1902 m. birželio 12 d. rašo:

Baigiu versti „Išvakares“. Prašau papiršti vėl ką nors. Dykas nemėgstu tupėti.

1902 m. gruodžio 27 d. praneša:

Dabar rašau 52 pamokslu be kunigo. Tuos pavesiu tiems, kurie lieka šventadienyje namie.

Šis darbas pas jį, matyt, ne slinkte slinko, bet bėgte bėgo, nes rugsėjo 16 d. sekančių 1903 m. rašo:

Pamokslus pabaigiau, prirašęs 107 arkušus.

Parašęs aukščiau paminėtas storas dvasiškas knygas, Gerutis klausia draugo:

Bene užteks dvasiškos įtalpos. Rasi nevodytų išvertus jeibkokį svietišką (šiaipjau) dalyką.

Draugui pritarus, grįžta prie beletristikos, tik neverstos, bet originalės, nes 1903 m. rugsėjo 16 d. pranešdamas apie „Pamokslų“, užbaigimą priduria:

Imsiu netrukus rašyti originalę brošurėlę „Susiskaldėliai ir pašvaitoriai“. Ketinu nurodyti dvi lietuvių nelaimi: žemės skaldymą tarpo brolių ir pašvaitą žmonių.

Tas darbas netrukus irgi buvo pabaigtas, nes 17 vasario 1904 m. rašo: „Susiskaldėlius ir pašvaitorius“ jau esąs pabaigęs.

Spaudos dar nėsant, rankraštis nukeliavo Amerikon ir ten kun. Miluko buvo išspaustas, bet negreitai, nes vos tik 1908 m.

Pabaigęs „Susiskaldėlius“, klausė, kas dar reikėtų parašyti. Jo mat laikytasi principo: rašyti ne tai, kas ant seilės užeina, bet tai, kas šioj valandoj lietuviams labiausiai yr reikalinga.

Draugas patarė parašyti apysaką apie kunigų gimines. Tema buvo interesinga, tik gana opi. Taigi prieš pradėsiant rašyti Gerutis išdėstė draugui savo abejojimus šiais žodžiais:

Pabaigęs „Susiskaldėlius ir pašvaitorius“ galėčiau dar pamėginti. Bet čia atsirado kliūtis. Nekunigai sako: teparašąs aš šitą veikalą po paveikslu komedijos. Būsiant tai nemaža pašalpa lietuviškam repertuarui, kurs ištikrųjų nėra tuo tarpu gausus. Kunigai gi peikia ir ūturiuoja, būk toks darbas paženminsiąs dvasišką pašaukimą, suteiksiąs inteligentams patogumo pasijuokti iš kunigijos, o žmonių visai nepamokysiąs. Žinoma, pridera nuo to. kaip bus parašyta ir iš kokios kertės autorius žiūrės į kunigų giminaičius; o žiūrėti galima iš dviejų šalių: iš grynai dvasiškos ir iš grynai materialės. Šiedvi kone visuomet maišos. Tai viena. Kita aš neesu joks dramaturgas ir aimanuoju, ar man pavyks juokus rašyti ir giminaičių silpnybes sugauti. Visą apsvarstęs prašau Tamstos patarimo.

Draugui patarus laikytis apysakų formos, Gerutis paklausė ir 1904 m. birželio 18 d. jau pranešė esąs parašęs „Kunigo giminę“. Ji išleista tapo to paties kun. A. Miluko Amerikoj 1906 m. Yra tai viena iš geriausiai pavykusių Geručio apysakų. Jis čia yra daug tiesos pasakęs ir kunigams, perdaug giminėmis apsikrovusiems, ir jų giminėms, žiūrintiems į kunigą, kaip į melžiamą karvę.

Pabaigęs „Kunigo giminę“, buvo užsimanęs versti lietuvių kalbon Reymonto „Chlopus“. Laiške rašytame 1904 m. gegužės 21 d. šį savo sumanymą taip motyvuoja:

Be nebūtų naudinga išvertus tuos „Chlopus“. Žinoma, reiktų kaiką permainyti ir pritaikinti prie lietuvių psichologijos. Bet man regis tokių vietų atsirastų nedaug, nes „Chlopai“ yra visur vienodi.

To dėl prašė nupirkti tą veikalą ir iškaulyti iš autoriaus leidimą sulietuvinti jo darbą.

Draugui nurodžius, kad tokio veikalo „lietuvinimas“ kažin, ar bus galimas ir autorių vargiai leisiant tai daryti, Gerutis nuo to sumanymo atsisakė.

Kadangi spaudos susilaukus iškilo maldaknygių reformos klausimas, tai Gerutis, suprasdamas gyvą pataisytų maldaknygių reikalą, pasiryžo kiek galėdamas prie to darbo prisidėti. Taigi 1904 m. spalio 2 d. siunčia savo draugui šitokį prašymą:

Prašau maloniai, atsiųsk man savo „Valandas", kurias pataisei ir kurios, girdėjau, yra jau atspaustos. Jos yra man labai reikalingos patalpinimui „Aukso Altoriuje", kurį aš dabar taisau. Noriu išlaikyti vienodumą.

Būdamas pats jau senis, Gerutis tą savo „Aukso Altorių" rengė panašiems į save apyžlibiams seniams, todėl ir nutarė tą maldaknygę išleisti stambiomis raidėmis, kad lengviau būtų paskaitoma. Tuo tikslu buvo pradėjęs tarybas su p. Smilga Petrapily, bet šiam tokių didelių raidžių, kokių autorius norėjo, neturint, kreipėsi į Zavadzkį ir tas galų gale tą Geručio pataisytą maldaknygę išleido, davęs jai vardą: „Aušros Žvaigždė arba maldų knygelė skiriama seniems žmonėms" Vilniuje 1904 m." 1913 metais tos maldaknygės išėjo ketvirta pataisytoji laida.

Šalia maldaknygės 1904 metams baigiantis ištaisė Gerutis savo Amerikoje išleistąsias „Bažnyčios Apeigas" ir pabaigė „Pamokslai be kunigo", kuriuos išpradžių buvo pavadinęs „Sodžionių skelbtuvė", nes savo laiške 1905 m. 15 vasario rašo:

Pabaigiau „Sodžionių skelbtuvę". Padariau 101 arkužą, kur man dabar ją dėti.

Iš pradžių buvo norėjęs, kad šis veikalas išeitų prie kurio nors laikraščio priedu, paskui buvo manęs dovanoti jį Peterburgo labdaringajai Draugijai su teise tepasilaiko ji sau visą pelną iš to leidimo. Bet tokio laikraščio neatsiradus, o Peterburgo Draugijai nepanorėjus savo lėšomis leisti tokį didelį veikalą, rankraštis nukeliavo Amerikon ir ten 1906 m. kun. Miluko tapo išspausdintas.

Pabaigęs „Pamokslus be kunigo", imasi tuojau kitų darbų. Taip, laiške 1905 m. rugsėjo 9 d. praneša:

Baigiu vertęs Weiss'o „Moterystę ir jos šeimyną",

o spalių 28 d. tų pačių metų rašo:

„Moterystę ir šeimyną" pabaigiau. Taipogi baigiu „Nekaltybė, žiūrint iš filozofijos kertės".

Tame pačiame laiške džiaugiasi atsiradusiais naujais laikraščiais rašydamas:

Tai pridygo lietuviškų laikraščių, kaip grybų. Norėčiau ir aš įsipiršti už korespondentą.

Žinoma, tai buvo vien juokui pasakyta. Korespondentu jis netapo, liko tuo, kuo buvo — rimtų veikalų rašytoju, ypač dvasiško turinio. Suteikti lietuviams sodiečiams daugiau dvasiškos šviesos — tai pirmiausis buvo jo rūpestis. Dėliai to 1905 m. 28 rugsėjo jis rašo:

Galėčiau išversti dar ką nors — kad ir iš prancūzų kalbos — jeigu Tamsta papirštumei, by tik tiktų žmonėms. Apšvietuoliai apsieis be mano vertimų.

Sodiečių dvasiškų reikalų žiūrėdamas, jis tame pat laiške šitaip dar graudoja:

Lietuviški laikračiai dygsta vienas po kito, o dvasiškasis tebeauga motinos įščioje. Kuomet jis užgims? Žmonės laukia išsižioję.

Netrukus Geručio geismai išsipildė. Atsirado ir dvasiškų laikraščių. Kaune pradėjo eiti „Nedėldienio Skaitymas", Seinuose „Šaltinis". Taigi Gerutis nusiraminęs — varo toliau savo darbą. Parašęs daug knygų, paskirtų dvasios reikalams patenkinti, sumanė ir kūno reikalų neaplenkti. To dėl 1906 m. sausio 10 d. praneša:

Pateko man įdomus vokiškas veikalas: Die neue Heilmethode: Lehrbuch der naturgemässen Lebenssweise und der Gesundheitspflege. Arzneilose Heilweise von M. Platen.

Ta knyga šneka apie žmogaus sveikatą ir nurodo, kad esą galima būti sveikam be jokių vaistų. Reikia tik protingai naudotis vandenimis, oru, saulės šviesa ir gyventi sulig gamtos dėsnių. Aš ketinu ją versti mūsų kalbon. Ar būtų gerai?

Draugui pritarus, per 14 mėnesių dirbo atsidėjęs, taip kad pradžioje 1906 m. vertimas šio storoko veikalo buvo pabaigtas. Jį išleido kauniškė Šv. Kazimiero Draugija 1907 m. vardu „Sveikata".

Įdomi šio veikalo prakalba, susidedanti iš penkių eilučių. Stai ji:

Skaityk šitą knygą atsidėjęs. Jei gyvensi taip, kaip čia kad yra parašyta, tuomet nereikės tau nei daktaro, nei aptiekos. Pats būsi sveikas ir kitam galėsi patarti, kokiu būdu išvengti ligos. Sveikata yra nejuokai! Tai visas žmogaus turtas.

Iš šitų žodžių matyt, kad vertėjas laikė šį veikalą labai svarbiu. Gal dėl to jis liepė pridėti prie jo ir savo fotografiją, ko prie kitų raštų nedarydavo.

Vienas tos knygos recenzentas d-ras Avižonis prikaišiojo kadaisia, kai-kuriuos dalykus esant joj nemokslišk ai ir netikrai išdėtus. Kritikui, kaipo alopatui, matyt, nepatiko išdėstyta šiame veikale nauja natūralė gydymo metoda, vadinamoji naturopatija, stengiantisi kiek galima apsieiti gydyme be vaistų. Kad toki metoda alopatams atrodė įtartina, tai pigu suprasti, dėl to jie ją ir stengės, kaip įmanydami, kritikuoti. Bet nežiūrint to, naturopatija šiandieną Vokietijoj, Amerikoj ir kitur ima sparčiai plėtotis, stumdama lauk seną perdaug sav mi pasitikinčią alopatiją. Neseniai apsilankiusis[1]) Kaune Ame ikos lietuvių atstovas d-ras Julijus Bielskis pasirodė esąs rgi įsitikinęs naturopatas. Taigi ir Geručiui pridera ne pa eikimas, bet garbė už tai, kad jis pirmutinis savo „Sveikatoj" paskelbė mūsų literatūroj tą naują ir tai dar lig tol nežinon ą naturopatijos metodą.

Šalia „Sveikatos" 1906 m. išvertė Gerutis iš vokiečių kalbos kun. Hansjakob'o veikalėlį „Tvėrimo dienos", davęs jam vardą „Pasaulio įkūrimas". Šį vertimą išleido Kauniškė Šv. Kazimiero Draugija 1907 metais.

Beskaitydamas „Draugiją", 1907 m. rado ten gan palankią recenziją Naudet'o veikalėlio „Pourquoi je suis catholique"? Gavęs netrukus iš redakcijos ir patį veikalėlį, išvertė jį lietuvių kalbon. Tai buvo pirmutinis rašinys, kurį Gerutis pagamino ne sodiečiams, bet mūsų inteligentams, pateisindamas šį darbą tuo, kad „mūsų inteligentai irgi yra kalti tos klaidos, apie kurią kalbama knygutėje". Toji klaida — tai gėdėjimasis vadintis ir būti kataliku. Šits vertimas išspaustas 1907—1908 m. „Draugijoj" (15 ir 16 n-riuose).

Be to tais pat (1907—1908) metais išvertė Gerutis iš vokiečių kalbos Wetzel'io knygelę apie Švenč. Sakramentą, pavadinęs ją „Meilės paminklas" ir savotiškai perdirbo trumpą Flamariono astronomiją, davęs jai vardą „Sodiečių dangus". Abi tiedvi knyguti išleido Kauniškė Šv. Kazimiero Draugija —

---

[1]) Rašyta 1916 m.

pirmutinę 1908 m., antrą 1909. Pastaroji turėjo nemažą pasisekimą. Net ir antikatalikiškoji kritika ją pagyrė.

Pabaigęs tuos mažesniuosius veikalėlius, Gerutis sumanė sulietuvinti garsaus Brehmo raštus apie žvėrius ir paukščius. Tam dalykui paaukojo jis nemažiau dvejų metų (1909—1910). Išvertęs pasiūlė juos Šv. Kazimiero Draugijai; šiai pabijojus didelių išlaidų ir atsisakius, pavedė juos Seiniškei „Šaltinio" Bendrovei, kuri ir išleido juos vardu „Zoologija, skiriama sodiečiams". Pirmas šios Zoologijos tomas išėjo Seinuose 1912 metais, antras 13-ais.

Apsidirbęs su Brehmo gyvuliais ir paukščiais, vėl grįžta Gerutis prie dvasiškos literatūros. 1911 m. iš prancūzų kalbos verčia Guiberto veikalėlį „La formation de la volonté", duodamas jam vardą „Valios nusistatymas". Šis vertimas, kaipo skiriamas inteligentams, įdėtas tapo 1911 metų „Draugijon" (50 ir 51 numeriuosna).

Be to tam pačiam laike perdirbo iš Duplessy gan platų apologetiško turinio veikalą, pavadinęs jį „Nuomonės Garbenio, jo giminaičių ir prietelių". Šio veikalo susidarė du storoku tomu, kuriuodu ir išleido Šv. Kazimiero Draugija Kaune 1912 m.

Baigiantis 1912 metams, sukakęs 70 m. amžiaus, pranešė beverčiąs iš prancūzų kalbos asketišką knygelę „Mirties akivaizdoje" ir tuo norįs užbaigti savo literatūrišką darbavimąsi. Vertimas pavyko išversti lig galui ir veikalas tapo Šv. Kazimiero Draugijos išleistas Kaune 1913 metais.

Nuo šio laiko, matyt, nujausdamas, kad jo gyvenimo dienų nedaug beliko, nutarė jokio didesnio darbo nebeimtis, bijodamas, kad neliktų nebaigtas. Tačiau, kaipo tikras darbininkas, nenorėjo likti visai be darbo. Tatai, buvo sumanęs rašinėti „Vilčiai" trumpus feljetonus tėmomis iš Bažnyčios istorijos. Kiekvienam tos istorijos žymesniam nusidavimui turėjo būti paskirtas atskiras feljetonas. Tam tikslui prašė Šv. Kazimiero Draugijos partraukti plačią Rohrbacher'o Bažnyčios istoriją prancūzų kalba. Knyga buvo partraukta, bet sunkiems karo metams užėjus, darbštus senelis savo prižadėjimą ištesėti jau nebegalėjo.

1914 metais priešpat karą Gerutis tam tikru oficialiu raštu visus savo veikalus tiek Amerikoj, tiek Europoj išleistus pavedė nuosavybėn Kauniškei Šv. Kazimiero Draugijai, lyg norėdamas parodyti, kad jis neveltui yra jos garbės narys.

Pagalios, lapkričio 1915 metų susirgęs, padarė testamentą ir priėmęs Šv. Sakramentus, ramiai baigė savo darbštų gyvenimą. Jo kūnas palaidotas Uliūnų kapuose (Ramygalos par.) tarp tų pačių sodiečių, kuriems gyvas būdamas žodžiu ir plunksna tiek darbavosi.

III.

Pažinę Gerutį — rašytoją, pažiūrėkim dabar, koks jis buvo žmogus ir kunigas. Tam tikslui, iš Geručio jaunystos jokių žinių nelikus, padarykim bent trumpą peržvalgą jo gyvenimo pastaraisiais 17 metų.

Pirmių-pirmiausia pažymėtinas čia vienas puikiai Gerutį charakterizuojąs faktas. 1897 metais tik-ką pašvęstas pavyskupis G. Cirtautas, pavaduodamas vyskupą Paliulionį, lankė Panevėžio dekanato bažnyčias. Pamaldoms pasibaigus, senu papročiu buvo keliami vyskupiški pietūs, kuriuose šalia kunigijos paprastai dalyvaudavo ir vietos ponija. Suprantamas dalykas, jog visos kalbos per pietus buvo lenkiškos. Tokia tuomet buvo visuotinė mada. Gerutis pirmutinis sumanė tą madą sulaužyti. Tam tikslui Panevėžio klebonijoj prabildamas į vyskupą, apsakė lietuviškai eilėmis miesto išvaizdą, naujosios bažnyčios gražumą ir ją pastačiusio klebono kun. Chodoravičiaus nuopelnus. Šis Geručio drąsus žygis padarė nemaž triukšmo. Senieji kunigai ir ponija raukėsi, vadino lietuvišką jo prakalbą „netaktu“, jaunieji džiaugės ir sakė už tai Geručiui ačiū [1]). Ta eiliuotoji prakalba, rodos, buvo

[1]) Antrą dieną Ramygaloje taip-pat per iškilmingus pietus vėl prašneko Gerutis lietuviškai rimtais žodžiais, gailestaudamas, ko dėl lietuviška kalba pačių lietuvių tarpe ir taip iškilmingoje valandoje, kaip vyskupo apsilankymas, negaunanti sau pirmos vietos, ko dėl ta kalba vien kaimuose tekenčiama, o dvaruosna neįleidžiama, ko dėl?.. Čia vyskupas sudraudė kalbėtoją, kam sėjąs nesusipratimą bei separatizmą tarp klebonijos, dvaro ir sodžiaus. Senelis nutilo, toliau nebekalbėjo, bet savo širdy pasiliko prie savo įsitikinimų, kaip tai matyt iš tolesnio jo gyvenimo ir veikimo.

pirmutinis Geručio literatiškas darbas. Eilės, kiek atsimenu, buvo nekokios, bet kalba daili. Supratęs poetiško talento neturįs, Gerutis eilių daugiau neberašė, jų vietoj ėmėsi paprastosios prozos.

Kaip jau aukščiau matėme, literatiškai darbuotis ištikrųjų jis tepradeda 1898 metais, t. y. turėdamas 56 metus. Daug kas iš šiaip jau žmonių ir net iš pačių kunigų, susilaukę to amžiaus, paprastai jaučias apsilpę, nuvargę, jie jau nebesvajoja apie jokius didesnius darbus, ieško tik ramios vietelės, kurioje liuosi nuo sunkesnio užsiėmimo galėtų ramiai baigti savo gyvenimą. Gerutis nebuvo toks. Jis, kuriam sunkios aplinkybės neleido darbuotis plunksna jaunystėje, pašvenčia literatūrai visą savo senatvę, nepraleisdamas per ištisus 17 metų beveik nė vienos dienos ko nors neparašęs.

Šitas senelio darbštumas yra juo labiau pagarbos vertas nes kaip tik senatvėje jam teko patirti visokių nemalonumų ir pažeminimų.

Geručio nelaimės prasidėjo, galima sakyti, nuo anos aukščiau minėtos pirmutinės lietuviškos prakalbos. Senesniųjų kunigų tarpe imta nuo to laiko kalbėti, kad Gerutis jau persenęs, suvaikėjęs, nebetinkąs klebonu bebūti, kad jis reikia kitur iškelti. Ypač vienam Geručio kaimynui lenkui tai parūpo. Mat, jis žinojo, kad Vadokliuose prie bažnyčios yra nemaž žemės, kad parapija ten neperdidelė, rami, darbo nedaug, to dėl ir norėjo pats ten patekti. Bet tam tikslui reikėjo Gerutis išgriaužti. Taigi žodžiu ir raštu ėmė vyskupą šturmuoti, kad Geručio Vadokliuose nelaikytų, kad ten duotų kunigą jaunesnį, darbštesnį, uolesnį...

Šio savo tikslo skundikas nepasiekė, nes Vadoklių klebonijos negavo, bet jo skundas vis dėl to neliko be pasėkos. Vyskupas, girdėdamas vieną kitą kart nepergerai atsiliepiant apie Gerutį, kaipo kleboną, paliepė jam galų gale atvykti Kaunan pasiteisinti. Tai buvo padaryta 1902 metams prasidėjus. Kaipo apsunkęs ir nevisai sveikas žmogus, Gerutis važinėtis dideliai nemėgo. To dėl vasario 11 d. parašė vyskupo sekretoriui laiškelį, kuriam tarp kitko randame šitokį prašymą:

Prašyčiau parašyti, ar negalėčiau aš pratęsti mano apsilankymą pas Jo Mylistą lig gegužės. Šaltyje sunku yra man toli važinėti, dėl to,

kad sausgėla kamuoja mane. Aš neesu padaręs jokio kriminolo ir dvejetas mėnesių, rasi, nepakenktų interesui. Jei Jo Mylista panorės barti ar bausti, ras mane, kaip dabar, taip ir pavasarį...

Šis laiškas pasirodė vyskupui patvirtinąs kitus pranešimus apie Geručio nesveikatą ir negalėjimą eiti klebono pareigų, to dėl ir nutarė nebereikalauti Geručio Kaunan, bet patarti, teatsistatydinąs pats nuo klebonavimo ir teprašąs Dusetų altarijos. Sekretorius buvo pabandęs užtarti ir prašė vyskupo duoti Geručiui kitą kleboniją, kad ir mažesnę, bet vyskupas griežtai atsakė: tevažiuojie Dusetosna, ten turėsiąs daug laiko ir galėsiąs sau rašyti.

Sužinojęs apie tai iš vyskupo sekretoriaus, Gerutis 1902 m. kovo 8 d. rašo:

Prašau Tamstos nebedaryti jokios protekcijos. Testojas Jo Mylistos šventa valia. Jeigu aš esmi nebetikęs vyskupo akyse Vadokliuose, eo ipso negaliu būti tikęs ir kitur. Tinku būtinai priimti Dusetų altariją ir nebenoriu nieko kito. Ta viena tik užgauna skaudžiai mane, kad privatiška skunda gavo viršų, o man nebuvo leista nusiteisinti. Bet ką padaryti! Juk be Dievo valios niekas neatsitinka. Šiandien parašiau palieptą prašymą ir padaviau Raguvos žingūnėje. Lauksiu iš Tamstos žinios ir pagal jos pasielgsiu.

Tai parašęs, pradėjo tuoj išpardavinėti savo ūkio daiktus ir rengtis kelionėn į Dusetas.

Tuo tarpu oficialis paskyrimas ėjo, kaip paprastai, negreitai. Geručiui pasirodė perilga laukti, to dėl kovo 31 d. tų pačių 1902 m. jis vėl rašo vyskupo sekretoriui:

Ką dėl mano dimisijos aš neabejoju ją gausiąs. Juk gi girdėjau ne iš kieno kito, tik iš paties Jo Mylistos burnos, mane nebegalint valdyti parapijos. Ko bereikia daugiau? Aš pasirėmęs ant švento Jo žodžio, viską išpardaviau, visokį skaitlių su interesantais užbaigiau ir tupiu Vadokliuose, lyg tas kiškis rugienose. Vis ta pati, ar yra sutarta ligšiol ar nėra, aš prašiau 8 kovo atleisti mane, prašysiu 8 balandžio, 8 birželio ir t. t.; prašysiu patol, pakol išprašysiu. Nenoriu gi aš nieko keisto, noriu tik to, ką man Jo Mylista priketino, noriu Dusetų altarijos.

Savaitei praslinkus, 1902 m. gegužės 5 d. siunčia vyskupo sekretoriui kitą laišką:

Prašau duot man dispoziciją kuo greičiausiai. Aš gavęs ją neišbėgsiu tuojau, bet galėsiu ramiai pardavinėti likusius daiktus ir ruoštis išpalengvo kelionėn. Dabar esu nei pakartas, nei nuleistas.

Po tuo laišku pasirašė „Vadoklių ex-klebonas arba išklebonis“.

Tasai Geručio noras gauti kuogreičiausiai dispoziciją ir apleisti Vadoklius vyskupui pasirodė įtartinas. Sužinojęs apie tai, Gerutis po kelių dienų 1902 m. gegužės 12 d. vėl rašo vyskupo sekretoriui:

Matau iš viso Jo Mylistą laikant mane netikusiu ne vien dvasiškuose, bet ir žemiškuose dalykuose. Būk tai aš norįs išbėgti iš Vadoklių, palikęs užpakalyje akmenis ir vandenį. „Après nous le deluge“. Ne. Nedariau taip ir nedarysiu. Anaiptol, palieku viską gražių gražiausia. Ūkė yra sutvarkyta, duok Dieve, kad būtų visur taip. Daržai yra pasodinti ir dirvos jau pasėtos, pievos iškuoptos, malkos suskaldytos; triobos vienos naujos, kitos geltonos, stogai geri, bažnytėlė skaisti. Kam aš būčiau čia reikalingas, ištikrųjų nenumanau! Kaipo klebonas, esu nutartas netikęs ir to dėl mano tolesnė būsena nepridurs parapijai jokios naudos. Sunku yra bebūti vyskupystėje vyskupo nekenčiamam. Rasi kuomet pasirodys mane nebuvus tokiu, kokiu pastatė mane skundėjas. Tuo tarpu reikia gerti taurę lig dugno, visgi tai nėra be Dievo valios.

Galų gale gegužės pabaigoje ar birželio pradžioje susilaukė dispozicijos ir atvyko Dusetosna. Apžiūrėjęs sau paskirtą altariją, 1902 m. birželio 12 d. taip rašo vyskupo sekretoriui:

Dusetų altarija (9 sieksniai ilgumo, be stogo, palaikė), reikalinga remonto apie 600 r. Aš pataisysiu ją savo kaštu, bet prašau Tamstos nuoširdžiai sužinoti iš Jo Mylistos, ar aš galiu tikėti pabaigsiąs amžių joje? Rasi, laikui praslinkus, tapsiu išmestas kitur. Tuo tarp priseitų man statyti ir lopyti visas Žemaičių vyskupijos altarijas. Aš neapsiimu to padaryti, dėl to vien, kad palikęs Vadokliuose 9000 rub. įvairiems fabrikams, nemaž nuskriaudžiau savo „iščinį“. Dabar nebeturint šaltinio, reikia ypatingai susičiaupti.

Gavęs užtikrinimą, kad galėsiąs Dusetose gyventi kiek tinkamas, sutaisė altarijos butą ir pradėjo darbuotis. Darbavos ne tik knygas berašydamas, bet ir bažnytinius patarnavimus atlikdamas. Mielai klausydavo išpažinčių, lankydavo ligonius, sakydavo paprašytus pamokslus. Ramus, darbštus senelis žmonėms labai patiko. Ir jis pats buvo patenkintas naujų gyvenimu. Tik laiške iš 1902 m. liepos 10 d. juokais skundžiasi:

Ne visi mane myli, kai-kurie norėjo, kad išvažiuočiau iš Dusetų. Sako: tas altarista suvalgys visus gaidelius, neliks nė mums. Dusetose tiek yra vištų, kad priperės užtektinai visiems. Nustūmė mane nuo sakyklos. Rasi dėl tų viščiukų, kas ten žino. O aš vis šneku: „boba iš vežimo, arkliui lengviau". Ar Tamsta žinai, kiek pas mane yra dabar liuoso laiko, tai nėra ir žmogui kaip pasakyti. Aš prisirašysiu lig mirties. Įleido manę lyg tą lydį vandenin arba išmetė, kai čigoną per tvorą...

Bet retkarčiais, matyt, senelis krimtos dėl perankstyvo ir neužpelnyto nustūmimo iš klebonų altarijon, nes viename iš vėlesnių laiškų (1902 m. spalio 11 d.) duoda juokais savo draugui, jei kada tapsiąs vyskupu, šitokį patarimą:

Kad priseis skersti kunigus altarijoms, prisilaikyk šios mano praktiškos rodos. Neskersk niekuomet jauno, nei apyjaunio, nes tokie yra nemalonūs klebonams. Neskersk sveiko, nes tvirtas altaristas yra krislas klebono akyse. Taikyk visuomet, kad paskerstas būtų diengalis be dantų, su drebančia žila galva, žlibas, be kojų, ypatingai dabok, kad būtų beliežuvis, nes jei jis skardžiau pagiedos ir aiškiau ištars už kitus, tai jau bus bėdos. Pati geroji, jei altaristas bus nukeipęs, apsisnargliavęs, mažamokslis, su gramatiškomis klaidomis kalboje ir rašyboje. Trumpai pasakius, jei bus gaidžių nukapotas, tuomet bus kaikurių mylimas ir gerbiamas. Kas tų privalumų neturi, tas nėra geistinas altarijoje. Rūpinkis kad altarija nebūtų niekados tuščia, nes vakacijos laike tirpsta ir nyksta jos žemė. Kaip tai tikos ir su manim, vietoj dviejų margių senų senovės, kurias valdydavo mano pranokėjai, radau ir gavau nieko.

Kitame laiške 1902 m. spalio 21 d. apie save ir apie altaristų padėjimą irgi gan ironiškai atsiliepia šiais žodžiais:

Žmonės ir Tamsta laiko mane kažkokiu „šiltu dėde". Kunigas Žongolavičius spėja mano iščinį siekiant šešiosdešimt tūkstančių net. Aš nepykstu už tai ir nerūpinuos išblaškyti tokių nuomonių, nes mamona, kad ir vaidentuvėje atsiradusi, suteikia jos valdytojui svieto akyse godą, kai-kuomet ir garbę. O gi kas čia kratos nuo šių dviejų? Kiek tenai būtų nebuvę pas mane rublių, jie netupi užsmaugti čeresle; tankiai atsiduria gan vienur, gan kitur be Petrapilės augintinių. Vėl gi altarista netur užmiršti esąs atskirtas nuo visokio parapijos pelno. Vis tai apsvarsčius jis turi elgtis atsargiai. Mišioms nutrūkus ar tai per ligą ar per senatvę, altaristas yra ubagų ubagas. Aš neprisistebiu užtektinai, ko dėl šita kunigų rūšis liko taip vyskupo apleista...? Jokio labdaringo įkūrimo nėra dvasiškiems seneliams, nebent klebonų ūpas. Gaila, kad vilkai pranyko Lietuvoje, bent būtų kas suėda karščius!..

Neužpelnytas pažeminimas, kaip pigu suprasti, negalėjo nekamuoti kokį laiką Geručio dvasios. Iš čia, beabejo, ir ėjo jo aukščiau išdėtos perdaug pesimistiškos pažiūros į altaristų padėjimą. Tiesa, kaipo kunigas, jis priėmė šį pažeminimą, tarsi paties Dievo jam skirtą. Bet kaipo žmogus, negalėjo susyk su tuo apsiprasti. Dėl to gi viename iš laiškų (1903. XI. 16) savo draugui skundžiasi:

Kaip tai staigi atmaina! Kol buvau klebonu, visi lankydavo mane su džiaugsmu. Dabar ir pakviesti nebelanko.

Taigi kviesdamas kiek vėliau (21. XI. 1903) savo draugą pas save, rašo lyg pasiteisindamas:

Nors vakacijos dar už girių, miškų, aš manau bene sutiksi Tamsta laikyti jas Dusetose pas altaristą. Slaptis yra ne altarijoj, bet šimte ir viename ežere su dvigubai tiek kalnų. Dusetos, pasakysiu Tamstai, yra Lietuvos Šveicarija.

Gal tie gamtos gražumai, o greičiau krikščioniškas atsidavimas Dievo valiai netrukus padarė, matyt, savo įtakos naujam „Dusetų altaristui“, nes jis kitame laiške apie tą patį laiką praneša draugui:

Man yra dabar labai gera ir malonu Dusetose. Geisčiau čia numirti. Tegu ir prikišau 600 rublių, bet visgi priėmiau likimą iš Jo Mylistos rankų...

Kad ir sakėsi norįs čia gyvenimą baigti, tačiau nebuvo jam lemta Dusetose numirti. Išbuvęs daugiau, kaip ketverius metus, pasiprašė vyskupo leidimo apsigyventi Jėriškyje Ramygalos parapijoj. Nedidelė bažnytėlė dėl buvimo čia buvo, bet klebonijėlė reikėjo pačiam pasistatyti. Vyskupui leidus, Gerutis 1907 metais apleidžia Dusetas ir įsikuria Jėriškyje. Priežasčių šio vietos apmainymo galėjo būti neviena. Pirmiausia čia buvo arti nuo Vadoklių, kame Gerutis keliasdešimts metų pragyveno ir kame visi žmonės jam buvo pažįstami; antra — čia jis buvo pats vienas, visai nepriklausomas, pats sau „ponas“, o trečia, gal pati svarbioji, tai Geručio gilus įsitikinimas, kad ten, kame žmonės yr pastatę bažnyčią, turėtų gyventi ir kunigas. Jis net manė, kad būtų geriausia, jei Lietuvos bažnyčios būtų kad ir mažesnės, bet užtai tankesnės, „bent per 5—6 verstus viena nuo kitos

ir prie kiekvienos kad gyventų kunigas". Savo pažiūras šiuo dalyku Gerutis yra išdėstęs Garbenio nuomonių antroj daly 27-me skyriuje. Visas šis skyrius Geručio originaliai parašytas, nes pas Duplessy apie tai nėra nė žodelio. Pirmykščio to straipsnio redakcija buvo dar gyvesnė ir aiškesnė, bet vysk. Cirtautui kai-kurie Geručio įrodinėjimai pasirodė perdaug radikalūs, to dėl jam liepiant šis 27 skyrius teko leidėjams antru atveju spausti bent kiek apkarpytoje ir sušvelnintoje formoje.

Laikydamasis išdėstytų tame skyriuje savo pažiūrų, Gerutis tarėsi esąs Dusetos ne tiek žmonėms reikalingas, Jėriškyje būsiąs kur-kas reikalingesnis. Ir ištikrųjų neapsivylė, nes jam čia apsigyvenus, ir seni ir jauni, turėdami bažnyčią už versto už dviejų, ėmė kas šventadienis rinktis mišių, pamokslų klausyti, pradėjo skaityti dvasiškas knygeles, labiausia parašytąsias savo naujo klebono. Taigi šiame kitados apleistame užkampyje Geručiui apsigyvenus, atsirado ilgainiui netik tikybiškai, bet ir tautiškai susipratusių žmonių.

Išbuvęs Jėrišky apie aštuonetą metų, Gerutis dėliai tų pat priežasčių užleido Jėriškį kam-kitam, ir baigiantis 1914 metams persikėlė Uliūnuosna tos pat Ramygalos par., kame lig tol nebuvo buvę kunigo. Čia taipgi ištaisė bažnytėlę ir klebonijėlę ir kiek galėdamas tarnavo vietiniams kaimiečiams. Tai buvo paskutinė jo vieta. Čia jis ir mirė. Prieš mirsiant susilaukė garbus senelis pripažinimo savo nuopelnų netik iš visuomenės, bet ir iš dvasiškos vyresnybės. Naujasai Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius tam tikru ganytojišku raštu dar 1914 m. pakėlė Gerutį į garbės kanauninkus. Ši, kad ir vėlokai atėjusi, garbė, be abejo, buvo nabašninkui maloni, bet iš kitos šalies buvo pridarius jam bent-kiek rūpesčio. Mat, jis buvo pabugęs, benereikėsią, kanauninku tapus, važiuoti Kaunan ir pasirodyti Katedroj. To gi važinėjimo jis ir jaunesnis būdamas labai bijodavo. Taigi per draugą prašė vyskupo, kad jį paliuosuotų nuo Kauno ir leistų baigti savo amžių kaime. Prašymas buvo išklausytas: senelis, buvęs visą amžių kaimo kunigu, kaime tarp kaimiečių ir mirė.

Aukščiau paduotos ištraukos iš Geručio laiškų gan aiškiai nupiešia jį, kaipo žmogų ir kunigą. Jei čia prie Geru-

čio charakteristikos liekia kas bepridėti, tai nebent pabrėžti jo gilus demokratizmas. Dėl bėgimo, tiesa, jis nuo ponų nebėgo, bet ir jų draugystės nėkiek neieškodavo. Kur kas labiau mėgo jis prastus lietuvius kaimiečius. Atėjusius pas jį su reikalais maloniai išklausydavo, mielai su jais pasikalbėdavo. Iš čia jis prisirinko daugybę grynai lietuviškų žodžių, patarlių ir šiaipjau dailių išsireiškimų. Susidurdamas nuolat su kaimiečiais, jis gerai permanė jų būdą, suprato jų vargus ir reikalus, juoba, kad ir pats Vadokliuose beklebonaudamas maž kuo tesiskyrė nuo savo parapijonų. Valgė prastus kaimietiškus valgius, vasaros metu nusimetęs kunigišką jupą, vienmarškinis nesidrovėdavo šieno papiauti ar pagrėbti. Jis teisingai manė darbą niekam gėdos nedarant. Kaimynai, matydami jį neleidžiant pinigų brangiems valgymams ir gėrimams, laikė jį šykštuoliu ir paleido gandą — jį esant piningą. Tačiau jo testamentas parodė, kad tas įtarimas buvo neteisingas. Tiesa, pinigų jis nemėtė, mokėjo taupyti, bet gyviems tautos reikalams jis netik rublio, bet ir tūkstančio nesigailėdavo. Dėliai to jam mirus, ne kas ir beliko, o ir tie patys likučiai teko taipgi kultūriniams dalykams, nes toki buvo paskutinė Geručio valia.

Antra žymi Geručio ypatybė — tai tvarkos mėgimas. Kol jis buvo klebonu, laikė tvarkoj savo bažnyčią ir jos trobesius, savo ūkį ir turtą. Netekęs klebonijos, taisė, tvarkė naujus sau paskirtus butus, tvarkoj laikė visą savo gyvenimą, o ypač savo raštus. Pradėjęs kokį literatūrišką darbą, nemesdavo jo kol nepabaigdavo. Ta pati tvarka žymu ir jo kalboj. Rašydamas ką, stengdavos išdėti savo mintis aiškiai, trumpai, vengdamas bet kokio painumo bei neaiškumo. Dėliai to nerasi pas jį niekur tuščių, nereikalingų žodžių. Jam žodis buvo lyg pinigas, veltui niekur jo nemėtė. Dėliai to pav. jo veikalų prakalbos dažniausiai trumpučiukės, vos iš kelių eilučių tesusidedančios.

Aiškią jo kalbą visai atitinkąs buvo ir jo raštas. Raidės stambios, tiesios, lyg liete nulietos. Peržiūrėjęs 50 jo laiškų, neradau nei viename jokio sutepimo, jokio braižymo. Viskas ten švaru, dailu, savo vietoj.

Kaip raštuose, taip ir šnekoj nemėgo Gerutis nereikalingų žodžių. Esant reikalui, kalbėdavo aiškiai, rimtai, bet nedaug, tiek, kiek reikdavo. Nėsant apie ką kalbėti, bevelydavo patylėti arba savo senovinę ilgacibukę pypkę parūkyti. Tai, rodos, buvo jo vienatinė silpnybė.

Iš šalies tekdavo išgirsti daug ką vadinant Gerutį originalu. Jei tvirtą būdą, laikymąsi savo nuomonių, ėmimą viso ko proto žvilgsniu, vengimą bergždžio sentimentalizmo laikyti originalumu, tai, be abejo, Geručiui, kaipo „sau-žmogui“ to originalumo netrūko.

Taja prasme jis ir gyvas būdamas buvo originalas, ir paskutinėj savo ligoje tokiu pat originalu pasirodė. Nes žinodamas gerai, kad mirštančiam žmogui draugų apsilankymas bei užuojauta neką bepagelbsti, jis bevelijo paskutines dienas pasilikti pats vienas su Dievu, nėkieno nekliudomas. To dėl kaimynam kunigam atvykus jo aplankyti, pusiau juokais, pusiau rimtai tarė:

Be reikalo čion važiavote. Išpažintį iš viso gyvenimo aš atlikau, testamentą padariau. Numirti aš ir be jūsų numirsiu. Taigi jums čia nėr kas beveikti. Grįžkit, sveiki, namon savo darbo dirbti.

Šis pasakymas parodo dar kartą, kad Gerutis ėmė viską net pačią mirtį vien proto žvilgsniu. Tačiau būtų didelė neteisybė pavadinti jį žmogum be jausmo, be širdies, be meilės. Kad jo turėta meilės jausmo ir nemažo, tai parodo jo raštai. Matė jis, kad kaimiečiai per neišmintingą žemės dalijimąsi nuskursta, daros nelaimingi; jam jų pagailo ir jis rašo „Susiskaldėlius“. Regėjo jis savo amžiuje nevieną kunigą nežmoniškai išnaudotą savo besočių giminių, tatai sujudintas jų vargu jis ir kūria savo „Kunigo giminę“. Žinojo jis daugybę jaunimo ištvirkstant, virstant netikėliais, jam ir jų pagailo ir jis rašo savo „Paklydėlius“, „Garbenio nuomones“. Galop matė jis visą Lietuvą neturint įmanomos populiarios literatūros, doro pasiskaitymo, jam pagailo savo krašto, savo brolių sodiečių — ir jis knyga po knygai verčia, leidžia, spausdina prikišdamas net prie jų iš savo kišenės nevieną šimtuką. Argi bereikia geresnio įrodymo tikrai nepaprastos Geručio širdyje meilės? Žmonės be meilės, gryni

egoistai, temylį vien tik save, kaip gerai žinom, to juk nedaro. Gerutis nepanešėjo į juos. Visa jo nenuilstančio darbštumo paslaptis tai ta, kad jis savo brolius lietuvius buvo dideliai pamylėjęs. Už tai jis ir nūn netik pagarbos, bet ir meilės vertas. Ir, man rodos, neapsiriksiu pasakęs, kad ir Lietuva nepasiliks skolinga Geručiui už jo didelę meilę ir iš savo šalies atsilygins jam visuotina meile, ilgai-ilgai minėdama jį netik kaipo žymų savo rašytoją, bet ir kaip brangų, meilės vertą žmogų.

Kun. Antanas Kaupas [1]).

(1870—1913).

Ir vėl mūsų visuomenė neteko vieno savo žymiausių vyrų. Toli nuo tėvynės, Chicagos mieste 1913 spalių 27 d. pasimirė kun. Antanas Kaupas, „Draugo“ redaktorius ir nuolatinis „Draugijos“ bendradarbis.

Man pačiam neteko jo pažinti. Bet jo laiškuose, man, „Draugijos“ redaktoriui, rašytuose, yra nemaž žinių, kuriose, kaip veidrodyje, atsimušė kilni nabašninko dvasia, gyvas ir veiklus jo būdas, jo aktyvus santykis su gyvenimo nuotykiais, jo šviesios pažiūros į įvairius visuomenės klausimus, jo įvykdinti ir neįvykdinti sumanymai, — trumpai sakant, žymi jo

[1]) Spausdintas „Draugijoj“ 1913, 83 n-ry.

vidūjo gyvenimo dalis, kuri net ir jo artimiems draugams gal visai buvo nežinoma.

Tuo būdu žemiau paduodamos žinios, rasi, dėl pilnumo ir nebus pilnos, užtat turės vieną vertę: jos bus paimtos ne iš subjektyvių biografo spėliojimų, ne iš gyvenimo įspūdžių, bet iš paties nabašninko laiškų; kitaip sakant, bus tai ne dirbtinė biografija, bet tikra autobiografija, iš kurios paaiškės, ne kaip tas ar kitas rašytojas į kun. Kaupą žiūri, bet kaip pats jis į save žiūrėjo ir kaip, matyt, norėjo, kad ir kiti į jį žiūrėtų.

Progą tai autobiografijai parašyti davė ši aplinkybė: 1907 m. buvo įsteigta Peterburgo Dvas. Akademijoj nauja sociologijos katedra. Akademijos valdyba ėmė ieškoti tinkamų kandidatų tai katedrai užimti. Vienas lietuvių kauniškių patarė kun. Mačiuliui, buvusiam tuomet Akademijos inspektoriui, kviesti profesorium kun. Kaupą, kaipo pasižymėjusį savo raštais sociologijos srityje. Tas sumanymas pripažintas tinkamu, bet pirm paduosiant jį Akademijos valdybai svarstyti, kun. Mačiulis panorėjo plačiau sužinoti apie mokslišką kun. Kaupo kvalifikaciją, jo gyvenimą ir socialį veikimą. Kun. Antanas 1907 m. gegužės 10 d. atsakė į tai man gan ilgu, bet labai įdomiu laišku, kuriame tarp kitko ir randame ištisą jo curriculum vitae, suformuluotą šiais žodžiais [1]):

„Mano praeitis neturi daug šviesių ruožų. Visaip su manim buvo — ir tasai visaip suvedė mane su realiu gyvenimu labai arti. Gimiau Gudeliuose Ramygalos parapijoje (1870 m.). Iš mažens buvau nelabai suvaldomas. Mokinausi Šiauliuose ir mokinausi pusėtinai iki ketvirtai klasei. Penktoje patekau į draugiją, laikančią slaptą biblioteką uždraustų knygų. Ėmiau skaityti Dobroliubovą, Pisarevą ir kitus 1860-ųjų metų kritikus. Pisarevas padarė man ypatingos įtakos savo kritiškumu. Pradėjau ir aš mandrauti. Pisarevo įtakoje nustojau mokytis lotynų ir graikų kalbos (mat, kalbos numirusios, kam dar mokytis to, ko jau nėra). Rezultate pereinant iš penktos į šeštą klasę, reikėjo turėti „pereegzamenovką“ iš lotynų kalbos, o šeštoje paliko mane antriems metams be egzameno. Mėgdavau anuomet labai daug „filosofuoti“ apie viską: evoliuciją, revoliuciją, socializmą ir t. t. Pasitaikė kartą atosto-

[1]) Be keleto rašybos ir stilistiškų pataisymų — jokių kitų permainų ištraukose iš kun. Kaupo laiškų nedarėme.

gose, pašnekoje su tokiu pat „filosofu“, kaip ir pats, ginčytis už Darviną, dagi policijanto akyse. Tapau įskųstas gimnazijos vyresnybei, kuri mane ir išvarė po atostogų iš gimnazijos už... b e d i e v y b ę. Gražus rekordas žmogui, kurį šią valandą daugelis laiko stambiu katalikų bažnyčios gynėju.

Po metų įstojau į Kauno seminariją. Tenai iš pat pradžių turėjau nelaimės nepatikti E. Barauskui, seminarijos inspektoriui. Po dviejų metų buvau iš seminarijos išvarytas dėl susirašinėjimo su senais draugais aplinkiniais keliais. Sykį padaryta pas mene krata. Atrasta „Aušra“, Spencer'io „Fizyologija šmiechu“, Ribot'o „Choroby woli“ ir pora kitų raštų, kurių patsai titulas nepatiko inspektoriui... Kaip ten buvo, taip buvo, gan tiek, kad 1890 m. tapau iš seminarijos pavarytas, tiktai bent-kiek vėliau, kaip kiti. Man rodos, kad rektorius Cirtautas truputį prilaikė mano pusę.

Iš seminarijos nuvažiavau tiesiog į Peterburgą, kur beveik ištisus metus gyvenau studentų draugijoje. Apsiklausiau visko. Apie visokius — i z m u s galėjau šnekėti, kaip ir kiekvienas studentas, nors jų gerai ir nesupratau. Kalbant atvirai, man pačiam nuostabu ir net atrodo stebūklinga viena aplinkybė, apie kurią niekam neesu sakęs, nė rašęs. Būdamas Kauno seminarijoje ir jausdamas ant savo galvos Damoklo kalaviją — išvarymą, sykį padariau pats sau prižadą niekados neatsigulti nesukalbėjus 1 Tėve mūsų ir 3 Sveika Marija; taip pat niekados neapleisti mišių šventomis dienomis. Šitą prižadą pildau iki šiolei. Pildžiau jį ir Peterburge. Manrodosi, kad tai yra toji įcentrinė galybė, kuri ir anuomet nedavė ir ligšiolei neduoda man iškrypti iš vėžių. Bet apie tai pašnekėti plačiau galima tik privačiai.

Iš Peterburgo parvažiavau pas tėvus, o atostogoms pasibaigus, iškeliavau į Kauną. Tenai mokinau „švedus“, o pats mokinausi iš vieno vaikino 7-os ir 8-tos klasės kurso. 1892 m. vasario mėn. pas šeimininką, pas kurį gyvenau, policija padarė kratą. Rado „Varpą“ ir porą kitų užsienio laikraščių ir spausdinių. Šeimininkas pateko kalėjiman, o man ir kitam dar vaikinui policeimeisterio sekretorius patarė apleisti Kauną kuo greičiausiai. Paklausiau patarimo ir po 3 dienų buvau Mintaujoje. Bandžiau duoti egzameną į 7-ją klasę, bet man neturint paliudijimo iš policijos, manęs nė prie egzamenų neprileido.

Tuo būdu mano karjera Rusijoje buvo jau baigta. Parvažiavau namon, kur išbuvau visą pavasarį. Nežinojau ką daryti, ypač kad tuojau patėmijau, jog policija daboja mano žingsnius. Žmonės patarė man keliauti į Ameriką. Apsiėmiau, bet pinigų neturėjau. Tačiau užtarus geriems žmonėms (vienas iš jų kun. Maciejauskas, dabartinis Švėkšnos klebonas) gavau šipkartę iš Hamburgo ir 50 r. kelionei. Chicagon atvykau 1892 m. rugp. 26 d. Sunkiai padirbti negalėjau, lengvesnio darbo negavau, o čia keli ramygaliečiai apsiėmė mokėti už mano mokslą — taigi už 3 ar 4 savaičių atsidūriau lenkų seminarijoje Detroit'e. Turėjau šiokių-tokių gabumų, už kuriuos patikau nemažai anuolaikiniam

vice-rektoriui, o dabartiniam rektoriui kun. Buhaczkowski'ui. Jo tiktai dėka, tapau kunigu. Nes kliūčių prieš įsišventimą turėjau nemaža. Gadino man daug Kauno Seminarijos rektoriaus laiškai. Bet Detroit'o seminarijos vyriausybei ir kitiems kunigams užtarus, visas kliūtis pergalėjau ir tapau įšvęstas kunigu 1896 m. gegužės 6 dien. Beveik metus klebonavau mieste Wilkes-Barre, o nuo 1897 m. iki šiai dienai esu klebonu lietuvių parapijos Scrantone (Pennsylvanijoje).

Toks tai mano curriculum vitae. Kaip matai Tamsta, pasigirti neturiu su kuo. Jau mano pati praeitis gali uždaryti prieš mane aukštą Akademijos slenkstį. Bet praeityje pamačiau gyvenimą tokį, koksai yra, ne kokis jisai turėtų būti. Buvau arti susidūręs su studentais, bedieviais, socialistais, anarchistais, teroristais, darbininkais, kapitalistais, inteligentais, tamsuoliais ir t. t., ir t. t. Pats dirbau pjovyklose, mačiau kaip kiti dirba dirbtuvėse ir kasyklose. Du sykiu buvau seminarijoje, kurioje susipažinau su Katalikų Bažnyčios mokslu. Gyvenau kitados *tarp* darbininkų, o dabar gyvenu *iš* darbininkų — taigi tosios klasės pastangos pagerinti savo būvį man ypatingai rūpi. Neesu iš prigimimo nei agitatorius, nei vadovas. Taigi pasiliko man niekas kita, kaip žiūrėt, tėmyti, tyrinėti ir savo pastabas plunksna surašinėti. Turiu gan gerą plunksną, bet iš to dar neišeina, kad rašymas atseitų man lengvai. Ne, dažnai tenka ilgokai pamąstyti, kol sakinys susistato atsakomai. Rašydavau kitados laisvomis valandomis — laikui užmušti. Dabar jau kas kita. Tuomet buvau tiktai diletantas, dabar jau gretinuosi prie (si minus sapienter dicam) specialistų, bet prie tos kategorijos man dar labai toli.

Socialiais dalykais pradėjau užsiiminėti neseniai, nuo 1901 m. Ligi to laiko laikiau save apšviestu: rodėsi man, kad pažįstu socializmą ir daugelį kitų daiktų. Bet apie tą laiką paėmiau į rankas Galinskos-Daszynskos stūdiją „Przełom w socyalizmie" — ir pamačiau, kad apie socializmą nė supratimo neturiu. Prisipažįstu, jog turėjau 2 ar 3 sykius perskaityti tą nestorą, dargi populiariai parašytą knygą, kol apsipažinau paviršutiniai, kas yra socializmas ir kokios nūn atmainos (persilaužimas) jame darosi. Po to ėjo Catherei'no „Socialism Exposed and Refuted". Catherein'as buvo jėzuitas, kurs sykiu su Pesch'u paragintas Kettelerio pasiėmė studijuoti socializmą. Jo veikalėlis nepadarė man didelio įspūdžio, nes apie kai-kurias socialistų teorijas (pav. apie pridedamąją vertybę) jisai vos tik užsiminti teužsimena. Įdomesni man buvo „Przegląd'o Wszechpolski'o" argumentai. Mat, anuomet lenkų „narodowi demokraci" dikčiai susipyko su socialistais ir pradėjo peštis su šiais — argumentais ad hominem. B. Ostoja parašė brošiūrą „Uwagi krytyczne nad socyalizmem współczesnym", kurioje sukritikavo iš dalies socialistų teorijas, bet daugiau jų strategiką ir taktiką. Tačiau kas yra socializmas, aš ir tuomet dar nebuvau gerai supratęs.

1901 m. pabaigoje perskaičiau Max'o Kirsch'o storoką knygą „Democracy and Socialism". Kirsch'as gyvena Australijoje, priklauso prie

„single-taxer'ių" ir regimai yra užsiėdęs prieš socialistus, kurie Australijoje laiko galvas labai aukštai iškėlę. Tasai rašytojas užmetė man ant socializmo daug naujos šviesos. Rezultate — parašiau savo „Socializmo silpnos pusės". Paskui pradėjau tyrinėti tąją doktriną plačiau, visados griebdamos pirmųjų šaltinių. Broks'o (socialisto) „Social Unrest", Ghent'o (taippat socialisto) „Our Benevolent Feudalism", Seligmano „Economic Interpretation of History"; Hilquit'o (ortodoksalio socialisto) „History of Socializm in America", ir kiti socialistų ir nesocialistų raštai davė man daug medžiagos. Pradėjau rašyti seriją straipsnių vardu: „Iš studijų apie socializmą". Spėjau parašyti tik du. Berašant trečiąjį („Socializmas ir Moterystė") ištiko mane noras rašyti apie Amerikos lietuvių gyvenimą. Tasai rašymas privertė mane pažiūrėti realiam gyvenimui tiesiog į akis. Nuo tos valandos nustojau besiinteresavęs teorijomis ir mečiau šalin stūdijas apie socializmą. Politiškoji ekonomija, kuri žiūri į tai, kas yra, o ne kas gali būti, pasidarė man artimesnė už socializmą. Pradėjau skaityti Bonar'o, Gide'o, Seligman'o ir kitų ekonomistų veikalus. Pas Gide'ą radau paminėtą socializmo doktriną, kuri man labai patiko. Pradėjau žiūrėti į ją arčiau ir veikiai pamačiau, kad be sociologijos pažinimo čia ne ką tepadarysi. Griebiausi tad už Ward'o, Ross'o, Blackmar'o, Giddings'o ir kitų sociologų raštų. Nestudijavau jų sistematiškai; žinios iš jų semtos visados tarnavo man praktiškiems siekiams. Atspindį to, ką skaičiau, galima rasti „Patrimpo Laiškuose".

Praeitą rudenį parsivežiau iš kun. Kuro Morawski'o „Świętych Obcowanie", iš kurio pamačiau, kad autorius bandė išdėstyti tą, kas ir man gulėjo ant širdies, t. y. papamatuoti solidarizmo doktriną. Morawski's turėjo vieną silpnybę: buvo perbailus. Tasai bailumas, tie bereikalingi apsisaugojimai prieš, neduok Dieve... „herezį", dikčiai apsilpnino jo paskutinio veikalo svarbumą. Bet reikia pripažinti, jog savo pamatuose „Świętych Obcowanie" yra monumentalis veikalas, ir tiesiog gaila, kad antorius nespėjo jo pabaigti.

Antra knyga, kurią tuomet parsivežiau iš kun. Kuro, buvo neseniai mirusio vyskupo Stang'o veikalėlis: „Socializm and Christianity". Tenai radau daug gerų daiktų, bet man nepatiko žeminimas dabarties ir perdidelis idealizavimas priešreformacinės praeities.

Pasiryžau tat eiti savais takais.

Pradėjęs rašyti „Evoluciją ne Revoluciją", maniau, kad lengva bus išaiškinti pasiimtą tikslą trumpai. Nenorėjau rašyti sentimentaliai. Man rūpėjo savo nuomonė paremti rimtais, moksliškais argumentais. Pamačiau tad, kad negalėsiu tikslo atsiekti be sociologijos pagalbos. Dėl to tapau priverstas padaryti netikėtą ekskursiją į sociologijos dirvą. Mano uždavinys buvo įrodyti keletą dalykų, tarp kurių svarbiausiais yra: 1) sinergijos principas, t. y., kad geresnės gyvenimo formos yra atsiekiamos ne per aklą kovą vienų su kitais, bet per bendrąjį darbą visų krūvoje; 2) kad sykį susikrovusios socialės struktūros nelengva su-

griauti; 3) kad net persenusios struktūros nesiduoda sugriauti tiesioginiu būdu, t. y. kad reikia jos griauti indirecte. Vis tai turėjo parodyti, jog revoliucija labiau yra žmonių gerovės stabdytoja, nekaip gamintoja. Dėl to tai savo raštą pavadinau vardu „Evoliucija, ne Revoliucija". Jei Dievas duos sveikatos, tikiuosi tatai įrodyti moksliškai. Dabar mane stabdo įvairūs neramumai, tąsynės po teismus su savais parapijonais (dagi už tai, kad noriu būti savo avių ganytojas, ne samdininkas) ir t. t. ir t. t., — dėl to didesnę savo laiko dalį esu priverstas sunaudoti tokiems dalykams, kurie klausimui išspręsti nieko nepadeda, bet tiesiog užstoja kelią. Dabar Tamsta mane matai, kaip ant delno. Ko vertas ir kiek esu vertas — spręsti Tamstai, ne man".

Berašydamas šiuos žodžius kun. Kaupas gavo mano antrąjį laišką, kur buvo išreikšti kun. Mačiulio paklausimai apie moksliškąjį a.a. Antano cenzą. Atsakydamas į tai, garbus nabašninkas pridūrė dar šias trumpas apie save informacijas:

„1) Neturiu jokio moksliško laipsnio, bet žmonėms padedant, galėčiau jį įgyti netrukus. Aš į moksliškus laipsnius netikiu, bet manau, galėčiau gauti šiokį tokį laipsnį už „Evoliuciją ne Revoliuciją"; 2) su lenkais nesipykstu, nors širdingų su jais susinešimų neturiu; 3) iškalbos didelės irgi neturiu, bet skaityti lekcijas pataikyčiau; 4) apie mano „mores" galėčiau pristatyti paliudijimus kitų kunigų, o iš savo vyskupo galėčiau gauti kuo puikiausias rekomendacijas; 5) esu Amerikos pilietis, bet neesu nustojęs teisės grįžti į Rusiją. Pasas galima būtų išdirbti New-Yorko konsulate; 6) rašiau, kad sociologijos nestudijavau sistematiškai, bet esu joje tiek versatus, kad pasišventęs vien tam mokslui, per du mėnesiu galėčiau pasipažinti su juo pilnai; 7) dar vienas daiktas: aš orientuotis gerai nemoku, taigi eiti į disputas nemėgstu. Mano profesija yra tėmyti ir svarstyti.

Iš to visko gal nieko nebus, ir greičiau nieko nebus, bet kiek man kiti sakė, aš būčiau geresnis sociologijos mokytojas, nekaip doctor ex libro doctus".

Šie kun. Antano spėjimai visai išsipildė; sociologijos katedra teko kun. Matulevičiui, žmogui labai gabiam, iškalbiam, bet praktiško gyvenimo maž tepažįstančiam ir įpratusiam daugiau į jį žiūrėti sub specie aeternitatis ir to dėl po kelių metų nuo sociologijos perėjusiam prie teologijos, o nuo šios pastarosios prie asketikos. Kun. Kaupas tuo būdu pasiliko Amerikoje ir savo santykius su Lietuva palaikydavo vien rašinėdamas tai į „Viltį", tai į „Draugiją". Apie jo bendradarbiavimą „Viltyje" visuomenė jau žino iš pačios

„Vilties“ [1]). Mums belieka papasakoti apie literatiškus jo santykius su „Draugijos“ redakcija.

Bendradarbiauti „Draugijoj“ kun. Antanas pradėjo 1906 m., t. y. nuo pat „Draugijos“ atsiradimo. Pirmais savo rašiniais buvo jis sumanęs išaiškinti solidarumo idėją draugijoje. Apie tai savo laiške 5. XII. 1906 tarp kitko rašė man šitaip:

„Jeigu Tamsta priimsi tą raštą į savo laikraštį, tai galėsiu geriau apdailinti ir geriau papamatuoti (į „Žvaigždę“ rašau be jokio pataisymo į estetiškas straipsnio puses). Raštas galės eiti per keletą numerių, bet prižadu taip rašyti, kad kiekvienas numeris turėtų pilną užbaigtą savyje klausimo dalį. Darbo negalėsiu pradėti be kokio mėnesio arba ir dviejų, nes reikia daug daiktų atsiminti, daug dar persiskaityti. Reikia žinoti, kad Amerikoje draugijos klausimai iššoko aikštėn tiktai labai neseniai, ir kad praktiški jankės teorijų nelabai tepaiso. Čia tai atviras laukas draugijos klausimų tyrinėjimams. Pasirūpinsiu būti aktualiu, nes šioje valandoje draugijos klausimai mainosi, kaip varsos kaleidoskope“.

Tą darbą kun. Kaupas pradėjo daug anksčiau, negu buvo manęs, nes „Evoliucijos ne Revoliucijos“ pradžia išsiųsta jau 21. XII. 1906, t. y. vos porai savaičių tepraslinkus. Savo laiške, pridėtame prie rankraščio, kun. Antanas tarp kitko praneša:

„Šiandien išsiunčiau apdraustam laiške Tamstos vardu pradžią rašto vardu „Evoliucija ne Revoliucija“. Aš esu patyręs, kad daugelis žmonių nesupranta prideramai draugijos klausimų, dėl to kad nežino sociologijos pamatų, ir per tatai įpuola į paklydimus (pav. kun. B. Šlamas pametė kunigystę ir virto socialistu). To dėl susimaniau parašyti bent apskritais ruožais tą sociologijos dalį, kur yra kalbama apie sociales spėkas, veikiančias draugijoje. Tos spėkos veikia visur ir jų pažinimas gali daug padėti sprendžiant socialį klausimą ir Lietuvoje. Užbaigoje žiūrėsiu daugiau į Amerikos santykius, kuriuos geriau pažįstu. Lietuvoje, sako, paskutiniu laiku labai daug esą atmainų. Gal ir nepataikyčiau“.

Paskaitęs „Draugijos“ 4 n-je mano recenziją savo neseniai išleistų „Karvojaus Laiškų“, atsakė man 9. II. 1907 šitaip:

„Labai žemai ačiū už pagyrimą „Karvojaus Laiškų“. Man pačiam patinka tiktai keletas. Taigi taisyti arba populiarizuoti juos neturiu jokio noro... Bet norėčiau, kad krūvoje išeitų ir „Patrimpo Laiškai“, kurių yra parašyta apie 33. Juos peržiūrėjęs ir išmetęs iš jų nereika-

[1]) Sk. Vaižganto Raštų XIV t. 130—167 p.

lingus daiktus, galėčiau pristatyti iškarpose iš „Žvaigždės“. Šitie straipsneliai daug rimtesni už „Karvojaus Laiškus“, ir nevienas man prikiša, kad nebus prideramai suprantami žmonėms. Prisipažįstu, kad kai-kurie jųjų buvo rašyti tyčia aukštesne kalba, kad būtų suprantami tiktai apšviestesniems. Aš nenoriu būti demagogas ir dėl to veliju, kad kai-kurie erzinantieji dalykai būtų parodyti sušvelnintame arba bent ūkais apvilktame pavidale. Ypatingai gavau barti už „aukštą“ demokratijos formų aprašymą (referendumas, iniciatyva etc.). Bet tikroji demokratija gali tarpti ir plėtotis tiktai tokiose vietose, kur ypatingai yra išsilavinę telezyje. Ne tiktai Lietuvos, bet ir Amerikos lietuviai nesupranta prideramai, kas tai yra savivalda, to dėl pavojinga būtų duoti jiems į rankas ginklas, su kuriuo jie galėtų ieškoti didumo viršenybės. Mus Amerikos kunigus praktika pamokino, jog demokratiškas parapijų sutvarkymas neatnešė nieko kito, kaip tik pragaištį tikėjimui ir parapijai ir kunigui. Populiariai rašyti apie tokius dalykus, mano nuomone, būtų pavojinga. Bet žmonija eina prie šitokių gyvenimo formų — taigi būtinai apie jas reikia rašyti nors atsargiai“.

Tame-pat laiške į mano priekaištą, kad „Kar. Laiškuose“ neteisingai atsiliepta apie Margalio eilėraščius, kun. Kaupas štai ką atsakė:

„Savo laiškuose esu užgavęs netiktai Margalį, bet ir Uosį ir kun. Zilinską ir daugelį kitų rašytojų. Tegu jie man atleidžia, nes ištiesų užgavimai nebuvo padaryti su noru įžeisti. Anie visi straipsneliai nebuvo rašyti sistematiškai. Nebuvo net minties, kad pasirodys atskiroje knygutėje. Vienos minutės įspūdis atsiliepdavo visame straipsnelio tone. To dėl labai būčiau džiaugsmingas, jei Margalis dovanotų man už įžeidimą, kurį esu jam padaręs, aptardamas jį iš vienų arba dviejų eilėraščių“.

Kad kun. Kaupas nebuvo koks rašytojų ėdikas, parodo tai, kad ir šie žodžiai iš to paties laiško:

„Evoliucijos ne Revoliucijos“ antrąją dalį jau pasiunčiau Tamstai. Pamatęs „Šaltinyje“ Dumbrės straipsnį panašioje dvasioje, ketinau darbą mesti, bet atsiminęs, jog mano raštas remsis daugiau tyrosios sielos pamatais, pradėjau rašyti išnaujo. Dabar reikia tiktai patėmyti, jog p. Dumbrė turi ištiesų smagią ir labai naudingą plunksną“.

Ne vien lietuvių raštais, bet ir kitais naujai kilstančio kultūrinio lietuvių gyvenimo apsireiškimais kun. Antanas karštai domėjos ir stengdavos naujus sumanymus kiek galėdamas remti. Pav. sužinojęs, kad Kaune esąs Viešas Lietuvių Kat. Knygynas, tuoj sumanė sušelpti jį savo knygomis.

„Šiomis dienomis, rašė man 9. II. 1907., išsiųsiu Kauno Katalikų Viešajam Knygynui... didelį pakį knygų. Yra tenai visos lietuviškos kny-

gos ir knygelės, kurias palaikiau nereikalingu balastu mano namuos. Yra ir senų laikraščių, nors, rodos, nekomplete. Iš lenkiškųjų yra keli kompletai „Tyg. Ill.“, „Kraj“, „Przeg. Wszechp.“ ir kitų laikraščių. Taip pat kai-kurie veikalai Prūso, Tetmajerio ir Wyspianskio. Iš angliškų laikraščių atkreipiu dėmesį į „Literary Digest“, kuriame trumpai sutvarkyti kelerių paskutinių metų svarbesni atsitikimai politikoje, moksle, literatūroje, dailėje etc. ir paduota viešoji apie juos opinija. Norėjau įdėti, kaipo papuošimą knygynui (nes visi gražiuose apdaruose) veikalus Kiplingo, Washingtono, Irvingo, Stevensono ir Bulwero Lyttono — bet vietos pritruko. Tikiuos, kad visas siuntinys laimingai atkeliaus Kaunan“.

Siuntinys laimingai atėjo, taigi dabar Kauno Lietuvių Kat. viešasis knygynas turi pareigos bent fotografiją savo geradario kun. Antano ant sienos pakabinti.

1907 metais kun. Kaupas buvo sumanęs parašyti straipsnių eilę apie laimės ieškojimą. Savo laiške 8. VIII. 1907 jis apie tą dalyką praneša man šiais žodžiais:

„Melsčiau Tamstos pagalbos arba patarimo viename reikale. Norėčiau parašyti apie laimės ieškojimą žmonėms, kaipo draugijos uždavinį, ir meilę, kaipo šiam tikslui atsiekti įrankį. Tamsta gali suprasti, jog mano noras labai sunkiai teišpildomas, o siekis mano menkomis spėkomis gal visai nepasiekiamas. Reikia atsakyti į klausimą: ar tik dėl laimės žmogus gyvena pasaulyje? Kas yra laimė? Kas laimę suteikia? Kaip prieiti prie laimės ir t. t. Atsakymą į šitokius klausimus turiu po ranka, bet beveik jie visi yra išėję iš po bedieviškų plunksnų. Remiasi jie „sveiku protu“, bet mano protas daugelyje dalykų su „sveiku“ nesutinka. Norėčiau gauti pagalbos iš šalies. Gal Tamsta žinai kokius veikalus šitame klausime? Gal kas kitas žino? Juk yra tokių knygų. Filosofams jos turi būti žinomos.

Čia neužtenka kovoti prieš socializmą ir į tai panašius izmus, bet reikia pastatyti kitokį idealą, gražesnį, labiau patraukiantį — kitaip juk žmonių nuo socializmo ir radikalizmo neatitrauksime. Socialistai daro labai daug stambių klaidų, kuriomis galima pasinaudoti kitoms idėjoms praplatinti, kol jie patys nepamatys savų klaidų. Štai norėčiau pastatyti arba, geriau sakant, pabandyti pastatyti tokį idealą. Jeigu žmonių draugijos siekiu padarysime ieškojimą laimės netiktai kitame gyvenime, bet dar čia žemėje, tai galėsime, man regis, — atimti kozirį iš socialistų rankų. Pradėjus rašyti apie tą dalyką, reikėtų atsakyti netik į klausimą, kas yra laimė, bet ir į daugelį kitų: kas yra dora? kas tobulybė? kas tiesa? kas klaida? kas naudingumas? kas teisybė? ir t. t. Štai ligšiol socialistai, šnekėdami apie tuos daiktus, už pamatą sau pasiima Marx'o „istoriškąjį materializmą“.

Bet nuo kelerių metų jaunesnėsės socialistų kartos, ypač Anglijoje ir Amerikoje, bando atsistoti visai ant kitų pamatų; jie net neslepia, kad už tųjų pamatų užėmimą jiems teks kariauti tiktai su vienu priešu — Katalikų Bažnyčia. Aš labai retai kada tepaimu į rankas socialistų organus, bet užtai visados peržiūriu bepartiviai radikalius laikraščius, kuriuose socialistai gali išreikšti savo mintis be jokio suvaržymo ir dogmatizmo. Taigi, man rodosi, privalau turėti šiokią tokią kompetenciją, jei sakau, kad yra pamatas, ant kurio projektuoja atsistoti socializmas, — bet jeigu ant šito pamato atsistotų pirmiau katalikystė, ji tai pritrauktų prie savęs plačias minias, užkirsdama kelią socializmui. Pamatas patiems socialistams pasirodo ligšiol ūkuose, bet jau tas faktas, kad jie bijosi, idant jo neužimtų Katalikų Bažnyčia, pasirodo labai įdomus apsireiškimas.

Jeigu man pasiseks pradėti darbas, tai mano pasistengimu bus prisidėti bent truputėlį prie pastatymo to pamato, kursai galėtų suvesti krūvon visą žmoniją — net patraukti prie savęs pačius socialistus, kuriems jau pradeda nusibosti seni pamatai. To dėl klausiu Tamstos, ar negalėtumei nurodyti pats ar per ką kitą, ar nėra kokių raštų apie tą patį dalyką jau parašytų kieno norints".

Kaikuriuos nurodymus, kad ir nepilnus, aš jam buvau davęs. Bet tuo metu kun. Kaupas negalėjo sumanytu darbu užsiimti, nes turėjo daug nemalonumų, dėliai kraustymos iš Scranton'o. Tai matyt iš jo laiško 17. IX. 07:

„Nenorėjau labai eiti į naują vietą, nors tai parapijos didumo atžvilgiais buvo promocija, — bet vyskupo valia... Besikraustant viskas tapo sumaišyta — ir nebus sutvarkyta be kokios savaitės arba daugiau. Daug daiktų sudeginau, tame skaičiuje ir pusl. 22, kurio Tamsta pasigendi. Manau, kad mano kaltybės buvo daugiau, nekaip kieno kito. Prisipažįstu, kad perrašinėjimo labai nemėgstu, beveliju siųsti raštus taip, kaip jie išeina iš po pirmos plunksnos, bet šitą puslapį mačiau (labai suterliotą) dar pereitą savaitę ir... sudeginau... Jo turinį prisiųsiu už kelių dienų, kai tik apsistosiu ant vietos"...

Dėliai tų ir kitų kliūčių gražus sumanymas parašyti apie laimės ieškojimą taip ir pasiliko sumanymu. Bet socialiai klausimai buvo po senovei mylimiausia kun. Antano mokslo sritis, į kurią jis laisvomis valandomis nuolat grįždavo. Tai matyt, kad ir iš pirmutinio laiško, parašyto man 11. X. 7 t. y. tik ką kun. Antanui atvykus naujon vieton į Pittston'ą. Tame laiške jis štai kuo džiaugiasi:

„Atsiradome vienodame krepšyje su Tamsta. Tamstos approximatio intellectus ad rem yra tas pat, ką norėjau padėti kai-

po pamatą sumanytajam [1]) straipsniui (o iš dalies ir padėjau „Evol. ne Revol“.), approximatio legis humanae ad legem aeternam arba approximatio ordinis terrestris ad ordinem coelestem. Čia ant žemės tobūlo gyvenimo nepasieksime, bet nuolatos prie jo artinamės, ir mūsų pareiga yra prie jo artintis; — taip lygiai kaip absoliūčios tiesos nepažinsime, bet turime pareigos ją pažinti. Ir pažįstame ją per approximationem. Bet čia pasirodo naujas faktorius, apie kurį ligšiolei žmonės nedaug ką terūpinasi. Kiekviena approximatio būtinai reikalauja socializacijos, kitaip progreso nebus. Pavadinkime approximationem atsiekimu. Pav. Bell'is — telefono išradėjas — savo pastanga atsiekė naują daiktą, prie kurio žmonija pirmiau nebuvo priėjus, bet jeigu jisai savo išradimo nebūtų praplatinęs tarp žmonių, jeigu jį būtų pasidėjęs į kišenių arba kiti būtų uždraudę jį skelbti, be abejo, to atsiekimo, be kurio šią valandą civilizuotas žmogus tiesiog negali apsieiti, žmonija nebūtų pažinojusi ir civilizacijoje būtų užsilikusi keliomis dešimtimis metų užpakalyje. Taip darosi visur ir visame kame. Žinomas tiktai daiktas, kad naujų daiktų uždraudimais nedaug ką tepadarysi... Socializacija naujų approximationum turi įvykti visur su mažiausiomis kliūtimis. Žmonija dar tesiranda kūdikystės stovyje ir laikyti ją tokiame stovyje būtų tiesiog prasikaltimas Dievui.

Bet atsiekimų socializacija negalima įvykdinti be priemonių. Žmogus gali žinoti, pav., jog gyventi meilėje ir tiesoje yra daug geriau, nekaip gyventi taip, kaip jisai dabar gyvena; bet kas iš to, kad nežino, kaip tatai atsiekti! Kitas gali iš patyrimo žinoti, kaip tatai galima būtų padaryti, bet nežino, kaip savo patyrimą praplatinti tarp žmonių. Čia tai reikia iš naujo socializacijos.

Patys atsiekimai, atsiekimų socializacija ir socializacijos priemonės yra tas dalykas, apie kurį svajoju rašyti, žinoma, jeigu Dievas duos sveikatos“.

Praslinkus savaitei 5. XI. 07 pasižadėdamas atsiųsti Mackaye'o knygos „Economy of Happiness“ recenziją, kun. Antanas priduria šitokią pastabą:

„Aš neatsimenu, ką rašiau apie Mackaye'ą. Gal mano žodžiuose ir buvo kokia herezė, kurią Tamsta išnašoje be abejojimo pažymėsi. Bet galop kas yra laimė ir kas yra tiesa? Kas yra nelaimė, kas yra klaida? Ar žmonių valioje nebus jie tiktai relatyvūs terminai?

Mackaye'is užsispyręs tvirtina, kad jeigu yra žodis laimė, tai jisai turi reikšti ką nors pozityvaus. Apibrėžti tą žodį kitais žodžiais negalima. Reikia laimę atjausti, taip kaip pav. norint žinoti, kas yra dantų skaudėjimas, reikia būtinai turėti dantų skaudėjimą, arba —

[1]) Apie laimės ieškojimą.

suprasti, kas yra baltumas, raudonumas etc., reikia būtinai pamatyti baltą, raudoną etc. daiktą. Peržiūrėjęs Mackaey'o knygą stropiau, parašysiu recenziją „Draugijai". „Economy of Happiness" padarė didelį triukšmą, o kaip tvirtina kai-kurie rašytojai — padarys epoką draugijos filosofijoj".

Tame pačiame laiške kun. Antanas priduria dar šias savo pastabas apie Rusijos revoliuciją:

„Evoliucija ne Revoliucija" buvo parašyta po įtaka pastarųjų atsitikimų Rusijoje. Man buvo nusibodę bežiūrėti į kėlimą į padanges revoliucijos ir peštines už aukas „revoliucijai". Revoliucija, revoliucija!.. girdėjos iš visų pusių. Kas aršiau, revoliucija buvo statoma, kaipo įrankis Rusijos gyvenimui pagerinti, kaipo toks daiktas, kuriam esą lemta atnaujinti žemės veidą. Mano rašto siekiu buvo parodyti, jog įrankis yra netikęs ir žemės veido neatnaujins. Ar tikslą pasiekiau — nežinau".

Šiandien po šešių metų matome, jog kun. Kaupas tame dalyke pasirodė tikras pranašas, nes kad „žemės veido" atnaujinimas neįvyko — tai faktas.

Tikėti į tą „žemės veido" atnaujinimą per revoliuciją tegalėjo vien bemoksliai studentukai, apie sociologiją jokio supratimo neturintieji, o ne kun. Kaupas, kurs tame laike kaip tik buvo labiausiai užsiėmęs socialių klausimų tyrinėjimu, kaip tai matyt iš to pat laiško, kame tarp kitko rašo man:

„Paskutiniu laiku tiesiog įsimylėjau į sociologiją. Kokia čia plati dirva tardymams! Ketinu net perstudijuoti keleto sociologų veikalų sistematiškai ir pats parašyti platesnį socialogijos vadovėlį. Leidėjų, rodos, atrasiu. Patyrimai parodė man, kad apologetika geras daiktas, bet Tamsta pats žinai, kad gintis vienam sunku. Kur kas geriau, jeigu ateina kas trečias pagalbon. Jei toks pagelbininkas yra „mokslas", tai ko daugiau ir benorėti! Aš į „mokslą" nelabai tetikiu, taip kaip daugelis gydytojų nelabai tetiki į vaistus, — bet jau pats žodis „mokslas" taip magiškas, kad gali apkerėti didžiausį netikėlį. Man rodos, kad ateis laikas, kuomet tas pats „mokslas", kursai ligšiol pasekmingai griovė Bažnyčią, dar pasekmingiau ją apgins. Pav., kaip puikiai galima išaiškinti vadinamų viduramžių „tamsybę" su sinergijos principu! Arba kokia dėkinga dirva būtų rašytojui, kursai apsiimtų parašyti apie Bažnyčią, kaipo apie įcentrinę galybę, kuri paviršutiniai stovėdama vietoje, verčia visą civilizaciją suktis aplink save. Čia būtų labai žingeidu susekti tikrus ryšius tarp Bažnyčios ir naujosios gadynės politiškų, tikybinių, moksliškų ir kitokių judėjimų. Arba — žiūrint sociologiškai — kokią žmonijos istorijoje rolę yra atvaidinę didieji šventieji Augustinas, Pranciškus, Katarina Sienietė ir t. t.? Protestantai ir šiaipjau netikėliai pradeda rimtai tyrinėti viduramžių šventųjų gyvenimus.

Dėl ko to negalėtų padaryti katalikai?.. Štai yra tik pora dirvelių kataliko mokslininko tardymams. Tamstos patėmijimas, kad ateis toks naujasai Tomas Akvinietis ir pritaikys naujalaikinius mokslus prie Bažnyčios mokslo, yra labai teisingas".

Sekančią dieną 6. XI. 07 vėl atsiuntė laišką su nauju pasiūlymu:

„Manau, kad „Draugijai", kaipo apšviestesnių lietuvių organui, nebūtų pro šalį padavinėti ne tik katalikiškų, bet ir kitokias nuomones išreiškiančių svarbesniųjų laikraščių turinius. Šiuo sykiu siunčiu kaikurių straipsnių peržvalgą mėnesinio laikraščio „The Arena". Tasai laikraštis yra labai radikalis, bet ne partyvus. Jame išsikalba — visi, kas tik nori — sociologai, single-taxleriai etc., bet redakcija regimai yra linkusi įgyvendinti tyrąjį demokratizmą — Henry George'o teoriją. Tasai laikraštis Katalikų Bažnyčiai labai priešingas. Bet aš jį mėgstu tiesiog dėl to, kad nuomonės jame išreikštos išeina daugiausiai iš širdies. Daug klaidžių dalykų jame esti paduodama, bet veidmainingumo tai, kiek tėmijau, trūksta. Progresivioji pastorių partija šitą laikraštį žymiai palaiko.

Apskritai sakant, ligšiol atradau Amerikoje tiktai tris laikraščius, vertus skaitymo pas plačiau žiūrinčius į draugijos klausimus žmones: „The Arena", „The Independent" ir „The Literary Digest"; teko girdėti, kad „The Living Age" irgi naudingas, bet jo ligšiol dar nemačiau.

Man rodos, kad padavinėjimas „Draugijoje" tų laikraščių turinio — su tam tikrais patėmijimais — nieko nepakenktų Lietuvos visuomenei. Šitų laikraščių turinius padavinėsiu sistematiškai".

Tą prižadėjimą tūlą laiką kun. Antanas ir vykdė. Bet gan greit permainė savo nuomonę, nes 14. XII. 07 jau rašo man štai ką:

„Siunčiu Tamstai peržvalgas „The Independent'o" ir „The Arena". Jei nebus vietos, gali Tamsta tuos raštelius numesti į kraitę. Susimaniau daryti šitaip: Jei Tamsta pavelysi, rašysiu kas mėnesį laiškus iš Amerikos, kuriuose pasistengsiu supažindinti skaitytojus su literatiškomis naujienomis anglų literatūroje. Sykiu eis netik laikraščių, bet ir naujų knygų peržvalga. Tokios korespondencijos pasirodo beveik visuose rimtesniuose laikraščiuose. Man rodos, kad „Draugijai" toksai darbas nieko nekenks, dar galės kitataučių akyse pastatyti ją aukščiau. Man bus toksai darbas naudingesnis, nes galėsiu rašyti sistematiškai — feljetono formoj — ir galėsiu duoti geresnį susipažininimą su naujausiomis srovėmis angliškai šnekančių žmonių mintyje. Mane daugiausiai interesuoja draugijos klausimai — taigi apie juos ir bus rašoma daugiausiai. Pirmutinį laišką gal Tamsta gausi netrukus".

Deja, to laiško teko laukti daug ilgiau, nekaip jo autorius tikėjosi. Atsirado kliūčių. Jos išdėstytos laiške 17. II. 08:

„Mano laiškai iš Amerikos“ ligšiol dar neįvyko. Mat, norint atsižinoti, kas visuose Amerikos laikraščiuose rašoma, reikia vaikščioti į viešąjį knygyną, kursai ir pas mus yra. Tuo tarpu, kai rengiuosi eiti į knygyną, susyk po vieno straipsnio „Viltyje“ įspūdžiu susimaniau parašyti apie „Vidurinį kelią“. Straipsnį pasiunčiau „Vilčiai“. Prasidėjo Kalėdos, o po jų kalėdojimas. Į knygyną vėl negalėjau eiti, nes jisai esti atdaras tiktai pavakariais, t. y., kai turiu vaikščioti po žmones. Rytais turėdamas laiko pradėjau piešti apie „Vienybę“. Straipsnis rašytas „Patr. Laiškų“ pavidale — tiktai bus gal kiek ilgesnis. Nieko ypatingo tenai nebus, bet kuomet dabar pas Tamstas daug rašoma apie vienybę, gal ir mano žodelis parūpės kam nors“.

Be to, bekalėdodamas buvo gerokai susirgęs, paskui atėjo velykinė išpažintis, kvitelių dalinimas, važinėjimas pas kitus kunigus su dvasiška pagalba ir t. t. Visi tie dalykai nedavė jam veikti plunksna beveik nieko.

„Bet tokiose aplinkybėse atsiranda noras daryti viską g e r a i. Kitaip sakant, produkuoti žmogus negali, bet užtai kritikuoti gali, kiek tik širdžiai patinka. Nemiegojęs beveik tris naktis, nusikankinęs su žmonėmis ir svečiais, sėdžiu dabar savo kancelerijoje, ir laukdamas interesantų, peržiūrinėju savo „Eugeniką“. Kiek ten reikia pataisymų! Išėjau iš punkto, kad norint gerint žmonių rases, reikia būtinai dar labjau suvaržyti dabartines moterystės formas. Taigi teko rašyti apie dabartinius suvaržymus lytiškų susinešimų (pati moterystė, monogamija, endogamija, egzogamija, celibatas ir t. t.). Galton'as norėtų, kad šitie suvaržymai būtų ištobūlinti, taptų „moksliški“, kas reiškia, jog, jo nuomone, žmonės reikia pradėti veisti taip, kaip kad yra veisiami karveliai, arkliai ir kitokie „rasiniai“ gyvuliai. Aš su ta nuomone negaliu sutikti, nos žmogus, kaipo turįs protą ir laisvą valią, turi būti saikuojamas kitokiu saiku. Taigi išeina keblumas, apie kurį reikia pagalvoti ir atsakomai parašyti. „Eugeniką“ atsiųsiu vėliau, nekaip maniau“. [1]).

Tuo pačiu laiku buvo pradėjęs rašyti seniau-jau sumanytąjį sociologijos vadovėlį. Pasibaigė vienu įžanginiu straipsniu, atsiųstu „Draugijai“, o apie tolesnę to vadovėlio tąsą laiške 9. V. 08 pranešė štai ką:

---

[1]) „Eugenika“ užsiimti paragino jį klausimas apie l a i m ė s i e š k o j i m ą. Visuomenės laimė pareina nuo atskirų šeimynų laimės, o šeimynų laimė — tarp kito ko taipgi nuo kūno tobulumo. Tam gi pasiekti reikia tikro mokslo. Tuo ir yra e u g e n i k a.

„Sociologiją“ leisti per „Draugiją“ neapsimoka. Norėčiau iš jos padaryti vadovėlį, o tat reiškia, kad reikia joje kalbėti trumpai ir „cum autoritate“. Nei „Įžangoje (į sociologiją) nei „Eugenikoje“ taip nekalbėjau. Reikia daug kas pertaisyti, sutrumpinti, pridėti, etc. Tikrai sakant, jos dar nei rašyti nepradėjau, nes laukiu reikalingų knygų.

Gyvenu mažame mieste, kuriame — nors ir yra viešasis knygynas, bet jame anų raštų neradau. Taigi teko griebtis Philadelphijos antikvarijų, kurie nežinia dėl ko, man reikalingų knygų ligšiol dar nepristatė“.

Be šitų kliūčių atsirado netrukus nauja, daug didesnė, dėl kurios kun. Antanas turėjo beveik visiškai užmesti mokslišką darbą.

„Buvau jau, rašo jis 20.V.08, bebaigiąs vieną straipsnį į „Draugiją“, kurį laikiau gan svarbiu ir interesingu, bet parvažiavęs namon, negalėjau jo surasti. Manau, kad tarnaitės bevalydamos namus jį kur nudėjo, arba tiesiog sudegino. Jeigu atrasčiau, tai pribaigčiau ir atsiųsčiau Tamstai.

Bet čia ateina vienas keblumas. Mes, Amerikos lietuviai kunigai, turėjome 5 d. š. m. susivažiavimą New Yorke ir nutarėme leisti naują laikraštį vardu „Katalikų Draugas“. Mane privertė būti to laikraščio redaktorium, iki atvažiuos kitas (nominatim kun. A. Civinskas, jei apsiims). Tuo tarpu aš statau bažnyčią ir turiu atlikti šimtą kitų reikalų. Tamsta gali įeiti į mano padėjimą. Laisvų valandų neturėsiu iki kol kitas nepavaduos manęs. Žodžiu, „libera ars“ yra tuo tarpu pasibaigusi“.

Tos redaktorystės kun Antanas labai bijojo, kaip tai matyt iš šių to paties laiško žodžių:

„Man nepatinka nauja rolė—redaktoriaus. Norėčiau labai nuo to darbo išsisukti. Blogiausia, kad pedaug viršininkų — su gerais norais, bet mažu prityrimu. Aš norėčiau būti laikraščio viršininkas, duoti jam „toną“, — bet štai atsiranda kiti, kur nori įvesti į laikraštį vieną ir kitą daiktą, bet tokį, kursai galėtų redakciją išstatyti pajuokai. Antra vertus, tokiam žmogui (ypač dar kitais darbais naudingam visuomenei) nesinori pasakyti atvirai į akis, kad „nedarytų to“. Na, ir bėda! Kaip nesmagu, kad žmonės šiaip jau inteligentiški nesupranta naujausių laikų dvasios, nežino, kad tie patys ginklai, su kuriais kariauta ligšiol prieš tikybą ir sveiką protą, grįžiasi prieš pačius kariautojus. Dar liūdniau, kad daugelis mano, būk senovės atšipę bažnyčios ir tikėjimo apsigynimo įrankiai gali būti sunaudoti dabartiniams siekiams. „Ay, there is the rub“, kaip pasakė Hamletas. „Patekęs į netikėtą ir negeistiną rolę, nežinau nei ką daryti. Dabar tik nerimastauju, sukinėjuos ir — nerandu nieko“...

Tai buvo bet gi ne visai tiesa, nes 17. VI. 08 jis atsiuntė „Draugijai" recenziją d-ro Civinsko veikalėlio apie socialistus. Apie tą recenziją pridurta šitoks paaiškinimas:

„Jinai buvo parašyta ne iš noro padaryti kokią nuoskaudą tam labai gabiam rašytojui, bet iš noro, kad apskritai lietuviai užsiimtų gilesniais socialio klausimo studijais. Juk tokiomis kritikomis Marx'o vertybės teorijos, kaip „kad aš medžiodamas nušausiu vieną dieną varną, o kitą dieną lapę -- tai nušauta varna bus lygiai verta lapės" — neįtikinsi nieko. Tai nėra argumentas".

Tame pat laike kun. Antanas sutiko taipgi parašyti referatą Kauniškiems socialiams kursams apie lietuvių išeivystę Amerikon, apsiimdamas jame atsakyti į šiuos keturius klausimus: 1) Dėl ko lietuviai eina svetur? 2) Ką kitose šalyse gauna? 3) Kaip kitur į juos žiūrima? ir 4) Kaip į juos naujos gyvenimo sąlygos atsiliepia?

Bet redaktorystės pareigos nebeleido jau platesniais moksliškais darbais užsiimti. Man dėliai to parūgojus, atsakė 28. VI. 08 šitaip:

„Gal Tamsta ir tiesą sakai, kad man neapsimoka užsiiminėti tokiais daiktais, kaip redaktoriavimas. Až pats jaučiu, kad tokiam darbui esu netikęs. Bet tuo tarpu nėra kam redaguoti laikraštis, o laikraštis mums būtinai reikalingas. Nei „Žvaigždė", nei „Katalikas" neatstovauja katalikų visuomenei. Dvasiškija nemyli „Kataliko", o „Žvaigždė" nėra populeri pas šiaip jau žmonelius. „Žvaigždę" ligi šiol palaikė Susivienijimas L. R. K. A. (Ką tik įvykęs seimas Clevelande atmeta ją), o „Katalikas" pereitais metais įgijo nemaž ėmėjų tiktai dėliai vaidų tame pačiame Susivienijime. Abudu laikraščiu nesidalija skaitytojais. Tikras daiktas yra, kad Amerikos lietuviai katalikai galėtų išlaikyti dar dutris laikraščius šalia „Žv." ir „Kat." Amerikoje laikraščius išlaiko ne ėmėjai, bet skelbimai ir spaustuvės darbai. Mes tikimės, kad ir tų ir tų turėsime užtektinai. Aš redaktorium ilgai būti neketinu, tik iki kol neatvažiuos kun. Civinskas ar kitas kas"...

Kitame laiške 30. VI. 08 vėl skundžiasi, kad „mes lietuviško katalikiško laikraščio neturime", sako, kad toks laikraštis būtinai esąs reikalingas, bėda tik, kad nėr kas jį veda. Pasiliekant prie parapijos, vesti laikraštis esą fiziškai negalima. Ką ir paaiškina šiuo pavyzdžiu:

„Pav. šitą laiškelį rašau jau trečią dieną... Tai šis, tai tas, tai kas kita. Negalima nei minčių surinkti, nei pradėto darbo vesti iš aukšto, išgalvotais keliais. Kitokio gi laikraščio vedėjo, atsakomo, ištikimo no-

rinčio pasišvęsti Amerikos lietuvių gelbėjimui nuo bedievystės, rodosi, sunku surasti. Ir čia tai guli visa bėda, kokios nejaučia nei lenkai, nei slovakai, nei kitokie ateiviai!..“

Bet ir prie tokių nepatogių aplinkybių kun. Antanas vis dar negalėjo mesti pradėtų darbų. Tarp kitko nemaž rūpėjo jam eugenikos klausimas. Apie tai jis tame pačiame laiške štai ką pridūrė:

„Kalbant apie eugeniką, neproporcialumas guli tame, kad praktiškasis klausimo išsprendimas dar, galima sakyti, nei nepradėtas. Aš pats labai įtariu, kad pati eugenika — kaipo mokslas yra tai protestas prieš dabartinį ištvirkimą ir palinkimą prie „laisvosios meilės“. Jeigu eugenika pradėjo interesuotis platesnės minios, tai greičiausiai dėl to, kad Darvino skaistybė atsimušė ir ant jo pusbrolio Galton'o. Be to Galton'as yra „Fellow of Royal Society“ (ten prileidžiami vien pasižymėję mokslo dirvoje ir praktiškiems eugeniškiems tardymams pats yra pašventęs žymią pinigų sumą). Man rodosi, kad „eugenika“ yra „gero gimdymo mokslas“, nekaip gero auginimo... Eugenikai rūpi, kad žmonės užgimtų geri, sveiki, gabūs etc., o neprileisti prie gimdymo nedorų ir ištvirkusių etc. asmenų. Šičia tai guli visas klausimo svarbumas. Išspręsti jis taip sunku, kad galima daryti tiktai bandymai. Galop tokius daiktus gali geriausiai žinoti tėvai, motinos, patyrę akušeriai... Profanui jie neprieinami“.

Kad eugenikos negalima atskirti nuo auklėjimo, kun. Antanas gerai tai suprato; todėl tame pačiame laiške randame pridurtą dar šitokią pastabą:

„Žinoma, atsakomas jaunuomenės auklėjimas labai svarbus dalykas. Amerika besigirdama savo viešųjų mokyklų sistema, susilaukė protesto net iš pačių mokytojų — nes iš mokyklų yra išvarytas Kristus. Rusijos mokyklose Kristus yra palaikomas, bet savotiškai, nenaturaliai... Pasėkos dar labiau apverktinos, nekaip Amerikoje. Amerikos besimokinanti jaunuomenė ieško pramogos sportuose, atletikoje ir panašiuose daiktuose — tuotarpu Rusijoje (jei neklystu) nuo kelių dešimčių metų visi fiziški sportai yra laikomi jaunuomenės paniekinime, iš ko naturaliai turi kilti kitokios rūšies sportai: kišimos į politiką, suokalbiai, tikėjimo paniekinimai (kaip tai nesenai pasitaikė Mariampolėje), ištvirkimas, girtavimas etc. Išeina štai kas: Amerikoje didesnė gyventojų dalis neišpažįsta jokio tikėjimo, bet retas yra priešingas tikėjimui (Ingersoll'io ir kitų ateistų raštai ir viešos prakalbos labai mažai teatsiliepia į visuomenės gyvenimą), kuomet Rusijoje didesnė inteligentijos dalis yra netik ateistai, bet dar tikėjimui priešingi. Kas čia kaltas, nežinau. Atsimenu tiktai, kad Francija XVIII-me šimtmetyje buvo panašiame padėjime“...

Laiškelyje rašytame 18. VII. 08 tarp kitko praneša:

„Apie celibatą buvau pasiuntęs ilgoką straipsnį — bet gali tamsta jo visai nedėti, nors žinios apie tą klausimą daugiausiai semtos iš dvasiškos valdžios patvirtintos „The Cath. Encyclopedia". Straipsnyje „Su tikėjimu ar be tikėjimo" nelaikiau reikalingu ilgai kautis su Spencer'iu, nes straipsnis buvo rašytas sociologišku, ne teologišku atžvilgiu. Tačiau jei Tamsta taip greitai nedėtum, galėčiau Spencer'iui ir jo pasekėjams duoti daugiau. Pagalbon pasiimčiau filosofijos profesorių Bostono universito Browne'ą, kursai savo „Teizme" sumušinėja Spencer'į žingeidžiais filosofiškais įrodymais".

1908 spalių 6 d. siunčia „Draugijai" savo „Visuomenės psichologijos" pradžią, kurią ir toliau tęsė kol galėjo.

Laiške rašytame 30. IX. 08 vėl praneša:

„Esu pasiryžęs parašyti platesnę apžvalgą šių (1908) metų šitų laikraščių: „The Independent", „The Arena", „The Annals of American Academy of Politikal and Social Science" ir „The American Journal of Sociology". Žinoma, įvyks tai po Naujųjų Metų.

Už keturių dienų rinkimai. Be abejo, pasiliks prezidentu Taft'as. Prie progos pritaikintą straipsnį apie vidurinę Amerikos politiką atsiųsiu anksčiau už pažadėtąsias recenzijas. Žinoma, jei galėsiu, t. y. jei turėsiu laiko ir būsiu sveikas".

Laiškelyje rašytame 17. XI. 08 džiaugiasi užbaigęs „nemielą darbą", t. y. savo referatą Kauniškiams socialiams kursams „apie išeivystę į Ameriką".

Bet nepatogios aplinkybės vis labiau jį atitraukia nuo mylimojo darbo mokslo srityje.

Pradžioje 1909 metų (4. I. 09) gavau iš kun. Antano šitokį liūdną pranešimą:

„Mane pradėjo persekioti lyg koks f a t u m. Nespėjau dar visiškai atsitaisyti nuo ligos (buvau įpuolęs į ją iš dalies iš savo kaltybės), kaip mano bažnyčia sudegė. Reiškia tatai, kad bus daug susikrimtimų, lakstymų, barnių — žodžiu bus daug darbo ir vargo. Tokiu būdu savo pažadėjimo apie Amerikos laikraščius negalėsiu išpildyti, bet atliekamose valandose pasistengsiu varyti toliau, bet jau palengva".

To savo pasižadėjimo kun. Antanas nenorėjo palikti tuščiu žodžiu. Negalėdamas parašyti platesnių straipsnių, siuntinėjo tai knygų recenzijas, tai Amerikos laikraščių turinius, drauge pasiskųsdamas dėl savo sunkaus padėjimo. Taip pav. laiške rašytame 1. VI. 09 praneša:

„Rytoj turime „Kat. Draugo“ direktorių suvažiavimą. Gal kas ir išeis iš šitos košės. Ligšiol norai geri, entuziazmo neperdaug. Aš negaliu gauti vikaro... ir kabu ore: nei čia atsiduoti visai laikraščio reikalams, nei pasišvęst pilnai parapijos dalykams. Rezultate—laikraščiui netenka beveik nieko, o parapijai—tiktai tiek, kiek reikia būtinai, man gi pačiam pasilieka susikrimtimas, nerimastavimas ir susinervavimas“.

Per ištisus 1910 ir 1911 metus, užimtas „Draugu“ ir kitais reikalais, beveik nieko „Draugijai“ neparašė. Tik 20.XII. 11, perskaitęs „Draugijos“ 56—57 n-je mano straipsnį apie Jurgelionio rengiamąją enciklopediją, pranešė man esąs nusiuntęs jai du straipsniu „Šeimyna“ ir „Sociologija“. Bet pabijojęs, kad jį kas neįtartų nusidėjus krikščioniškajai sociologijai, žada abu tuodu straipsniu išspausti „Drauge“ o jų iškarpas nusiųsti Peterburgo Dvas. Akademijos profesoriams.

Tame pačiame laiške paduoda dar šitokią liūdną žinią:

„Aš šiuo tarpu labai nesmagiame padėjime. Pasiėmiau sau pagalbon vikarą, ir šis po keturių mėnesių buvimo pas mane sukėlė parapijiečius prieš mane, prasimanydamas visokių nebūtniekių ant manęs. Ir padarė tai kaip ir mano augintinis, kursai kai-kada praleisdavo vakacijas pas mane, kurį šelpiau geru žodžiu ir mamona! Šiuo tarpu dvasiškoji vyriausybė, broliai kunigai ir daugelis šiaip-jau gerų žmonių palaiko mano pusę, bet vis dėlto koktu darosi girdint, kaip mano geras vardas yra valkiojamas ant nešvarių „cholmogorų“ liežuvių. Nei rašyti, nei šiaip ką veikti nesinori. Pagalios nei minčių sukoncentruoti negalima, tik galvą skauda“.

Skaudėjo kun. Antanui be abejo ne vien galvą, bet ir širdį, ale jis apie tai nutyli ir ant rambios sąžinės „cholmogorų“ tulžies nelieja...

Dėliai tų riaušių parapijoj kun. Antanas turėjo iš Pittston'o persikelti į Chicago. Tai įvyko 1912 m.

Iš tos naujos vietos atsiuntė „Draugijai“ keletą recenzijų naujų knygų, apie save gi pranešė trumpai tik tiek:

„Dabar, kaip Tamsta žinai, gyvenu prie „Draugo“. Nelabai smagu, nes pašaukimo į redaktorius neturiu. Darbo yra užtektinai, bet vis lieka laiko skaitymui ir net recenzijų rašymui. Asmeniškai kalbant, žiūriu į dabartinį savo užsiėmimą kaipo į pasilsį, nes iš tiesų perkentėjau nemažą nervų sukritimą. Dar ir ligšiol neesu pilnai atsigavęs“.

Po mėnesiui (12.XI.12) vėl atsiminė „Draugiją“, atsiųsdamas jai platesnį pranešimą apie įsikūrusią Amerikoj „Šv. Kazimiero Seserų Kongregaciją“.

Galop 1913 m. liepos 17 d. parašė dar vieną recenziją Sir Bertram'e C. A. Windle'o „Facts and Theories". Tai buvo paskutinis kun. Antano rašinys įdėtas „Draugijon".

Neilgai trukus po to 29. IX 13 gavau šį laiškelį:

„Gerb. kun. Redaktoriau!

Rašau šitą laiškelį, taip sakant, iš ano svieto. *Cursum consummavi.* Vis maniau, kad man kas viduriuose negera, paskum — kad turiu nervų nusilpnėjimą. Artesnė diagnozė parodė, jog mane kankina vėžys krūtinėje. Taigi trumpas laikas man bepalieka gyventi ant žemės. Nemanau, kad pratęsiu iki Visų Šventųjų. Nieko negaliu veikt — nei rašyti, nei skaityti.

Taigi sakau sudiev ir meldžiu atminti mane savo maldose.

Su didžiausia pagarba

Kun. A. Kaupas".

Tai buvo paskutinis jo laiškelis. Atsakydamas į jį aš paabejojau daktarų diagnozės tikrumu, išreiškiau nuomonę — tąją ligą nėsant neišgydomą, bet „Draugo" pranešimai apie ėjimą kun. Kaupo sveikatos menkyn parodė, kad kun. Antanas neklydo. 1913 m. spalių 27 d. jis aprūpintas šv. Sakramentais dievobaimingai persiskyrė su šiuo pasauliu.

Kun. Kaupo mirtis yra katalikiškai lietuvių spaudai didis smūgis. Ji, mirus tam nenuilstamam plunksnos darbininkui, neteko vienos didžiulės savo spėkos. Tai pažymėta beveik visuose ikšiol pasirodžiusiuose kun. Kaupo nekrologuose. Iš tų — savo turiningumu pasižymi įdėtieji: „Žvaigždės" 45-me n-je 1913 m., „Vilties" 135 — 142 n-riuose (kun. J. Tumo), „Draugo" 45 — n-je ir k.

Surankioti visas žinias ir iš jų sudaryti pilną kritiškai parašytą kun. Kaupo biografiją — tai ateities darbas. Mano tikslas buvo pagaminti atskirą tam būsimam darbui plytelę, o draug ir išreikšti brangiam nabašninkui savo pagarbą ir nuoširdų dėkingumą už jo raštus, pagamintus „Draugijai". Jų sąrašą žemiau paduodame.

Kun. A. Kaupo raštai „Draugijoje“.

Straipsniai.

Evolucija ne Revoliucija „Dr.“ Nr. Nr. 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12.

„The Independent“. „Dr.“ Nr. 12, 446—447 p.

„Vienybė“ „Dr.“ Nr. 14, 135—143 p.

Sociologija: vardas, istorija, tikslas ir vieta. „Dr.“ Nr. 17, 15—23 p.

Laiškai iš Amerikos. „Dr.“ Nr. 17, 41—51 p.; Nr 18—19, 288—296 p.

Eugenika. „Dr.“ Nr. 18—19, 144—257 p.

Su tikėjimu ar be tikėjimo. „Dr.“ Nr. 20, 401—408 p.

Šis tas apie celibatą. „Dr.“ Nr. 20, 419—422 p.

Visuomenės psichologija. „Dr.“ Nr. 25, 25—30 p.; Nr. 27, 332—342 p.; Nr. 44, 276—286 p.; Nr. 60, 347—356 p.

Lietuvių išeivystė Amerikon. „Dr.“ Nr. 31—32, 316—327 p.

Recenzijos.

G. F, Wrigt. Scientifie Confirmation of Old. Testament History. Ohio, Oberlin.

Spindulys. Savaitinis Iliustruotas Laikraštis, pašvestas reikalams Lietuvių Amerikoje. Pittsburg Pa. Gegužio 10 (May) 1907, Nr. 1, Vol. 4. „Dr.“ Nr. 6, 189—190 p.

Boredom by Maxim Gorky. „The Independent“ Aug. 8, 1907, Trees by Franc Crane, ib. Aug. 29, 1907. „Dr.“ Nr. 11, 338—340 p.

The Catholic Encyclopedia. Vol. I. „Dr.“ Nr. 11, 341 p.

The Catholic Encyclopedia. Vol. II. „Dr.“ Nr. 13, 98—99 p.

The Annals of the American Academy of Political and Social Science. November, 1907. „Dr.“ Nr. 13, 99—100 p.

J. Baltrušaitis. Revoliucija. Jos prasmė, priežastys ir pamatas. Plymouth Pa, 1908. „Dr.“ Nr. 15, 312—313 p.

James Mackaye. The Economy of Happiness Boston, 1906 (533 p.). „Dr.“ Nr. 17, 91—95 p.

D-ras. A. Civinskas. Socialistai. Kas jie? Iš kur atsirado? Ko nori? Shenandoah, Pa. 1908. „Dr.“ Nr. 18—19, 315—317 p.

The Catholic Encyclopedia. Vol. III. „Dr." Nr. 18—19, 321—323 p.

Rev. J. A. Dewe. History of Economics or Economics as a Factor in the Making of History, New-York 1908, (334 p.) „Dr." Nr. 22, 201—204 p.

W. D. B. Bliss and *Rudolph Ph. D.* The New. Encyclopedia of Social Reform. New York, 1908, (1320 p.). „Dr." Nr. 24, 413 p.

W. Graham Sumner. Folkways a Study of the Sociological importance of usages, manners, customs, mores and morals. Boston, 1907. „Dr." Nr. 34, 204—207.

Socialism. Tract four the Times. New-York 1912 (272 p). „Dr." Nr. 71—72, 296—297.

Rev. J. Husslein S. J. The Church and Social Problems. New-York 1912 (211 p.). „Dr." Nr. 71—72, 297—298.

Sir Bertram C. A. Windle. Facts and Theories, Be inge Consideration of Some Biological Conceptions of to day. 1912 (163 p.). „Dr." Nr. 79—80, 283—286.

Amerikos Laikraščių turiniai.

„The Arena". September 1907;

„The Independent" October 1907;

„Charities and the Sommons Octob. 5, 1907. „Dr." Nr. 12, 470—472.

Kun. Juozas Šnapštys-Margalis.

(1877—1921).

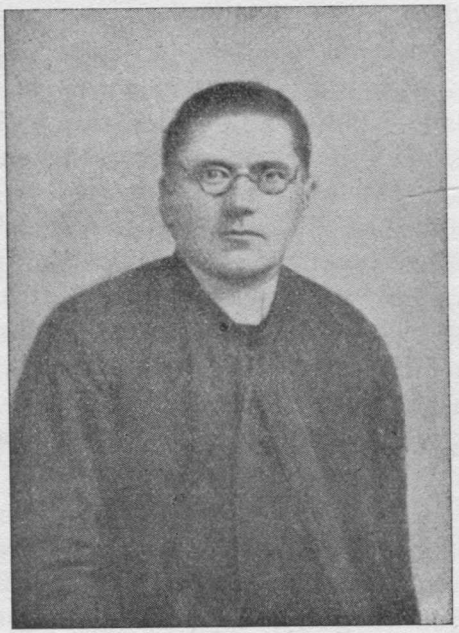

Miręs Sudeikiuose 1921 m. kovo 24 d. „Volungės“ autorius susilaukė mūsų spaudoje įvairių paminėjimų ir kritikų. Ką apie jį yra rašęs F. Kirša „Sekmojoj Dienoj“, ne mūsų protui ši gudrybė suprasti. Dėliai to apie tai mes čia nė nekalbėsim.

Po Kiršos užsiėmė Margaliu pirmaklasis mūsų literatas Vaižgantas ir pirmaklasis kritikas (Vaižganto net kritikų karalium apšauktas) Radzikauskas. Jų abiejų straipsniai, kaipo žmoniškai parašytieji, suprast buvo nesunku. Nustebino tik mus įdviejų nuomuonių griežtas skirtumas. Mat, Vaižganto išmanymu Margalis buvęs „didelis talentas, tik neišnaudotas iki galo per valios silpnumą“; tuo tarpu Radzikauskas kategoriškai yra nusprendęs, Margalį neturėjus jokio talento,

tiesiog buvus „nulį“. Šią savo nuomonę gerb. kritikas ne tik drįso viešai paskelbti, bet ir su pasididžiavimu pareiškė, tai esąs galutinas kritikos žodis: būsimieji kritikai jojo atliktąjį darbą „daugiau galės nebekartoti“. Vadinas, prikryžiavo, palaidojo ir, akmenį užritinęs, ant jo padėjo parašą: niekas buvęs, nieku virto, nieko nepaliko!..

Karalių autoritetams šiandieną apskritai nebetekus prestižo, negaliu ir aš tą mūsų „kritikų karaliaus“ autokratišką nusprendimą laikyti galutina tiesos išraiška, juoba, kad abiejų autoritingų Margalio teisėjų nuomonės yra diametraliai priešingos. Iš logikos dėsnio A yra = A niekam da nepavyko išvesti, kad A būtų = ne-A. Taigi tas pats Margalis nieku būdu negalėjo būti drauge ir „didelis talentas“ ir „nulis“. Čia katro nors iš teisėjų suklysta, o gal net ir abiejų drauge. Šiaip ar taip neabejotinai klaidos esama. Klausimas tik, kaip ji surasti?

Kadangi čia ginčijamasi apie Margalio t a l e n t ą, tai pirmiausia pažiūrėkim, kaip Vaižgantas ir Radzikauskas tą žodį supranta.

Vaižgantui, kaip ir šiaip-jau žmonėms, talentas — tai žymus tam tikras gabumas. Vaižgantas įrodė Margalį tokių gabumų bei talentų turėjus nevieną. To „plačioje prasmėje“ talento neneigia Margalyje nė pats Radzikauskas. Štai jo žodžiai: „Margalis, kaip ir kiekvienas kitas sugebąs surasti rifmų*) ir šiokių tokių poetikos figūrų, žinoma, turėjo eiliavimo talentą“. Vadinas, čia abu Margalio kritiku sutinka. Nuomonių skirtumas eina iš to, kad Radzikauskas dideliais talentais kūrybos srity telaiko vien „įžymius iš kūrėjų tarpo“. Jie, kad ir „neatrasdami naujų Amerikų bei savų įstatų nediktuodami, tačiau sekdami genijų atrastais keliais bei įstatais... sugeba sukurti kartais tiesiog genialumo dvasia dvelkiančius kūrinius“. Kitaip sakant, didieji talentai, Radzikausko išmanymu, tai „pirmieji po genijų“. Visa tai būtų labai gražu, jei kritika turėtų tam tikrą neklystantį g e n i j o m e t r ą, kurio pasigavus galėtų griežtai nuspręsti: tas

*) Rifmos — grynai rusiškas terminas. Europa težino vien rimus (slg. vok. Reim, fran. rime, lenk. rym ir tt.)

rašytojas yra genijus, tas pirmas po genijum, tas antras ir t.t. Kad rusų Bielinskis tikrai yra įvertinęs Puškiną ir Lermontovą, tai tiesa. Bet nemažesnis už juos genijus Mickevičius, deja, savo laikų kritikų ne tik genijum, bet ir dideliu talentu nebuvo pripažintas. Vadinas, taip dainių, taip kritikų esama visokių ir jų kategoriškais sprendimais nevisada galima pasitikėti. Tatai tenepasižeidžia ir Radzikauskas, kad mes jo stūdiją apie Margalį nelaikom galutinu kritikos žodžiu. Ypač kad ji toli gražu nėra pilna: gerb. kritikas pergreit joj apsidirbo su Margalio kūryba, paėmęs iš jos vos tik vieną dalelę, apsireiškiusią jo eilėse, ir tas pačias įvertindamas ne objektyviai, bet greičiau partyviai. Skaitant tą Radz. stūdiją, taip ir atrodo, lyg pats autorius, būdamas poetas ir kurstomas profesionalinio pavydo (jalousie de métier) būtų sumanęs tyčia nustumti Margalį nuo Lietuvos Parnaso, kad pačiam ten jo vieta tektų. Darbas visai nenaudingas ir nereikalingas, nes mūsų Parnasui, deja, kol kas visai da negresia jo įnamių perdidelio patirštėjimo pavojus. Antra vertus — tas darbas yra ir nevisai sąžiningas. Laikantis Radzikausko metodos, kritikoje pigu netik Margalį sutriuškinti, bet ir „nuliais“ paversti net tokius „žymius“ mūsų rašytojus kaip L. Gira, J. Turčiniškis ir k.

Didžiausis Radzikausko priekaištas padarytas Margaliui — tai šio neoriginalumas, tai nuolatinis kuo nors (Maironiu, Nekrasovu, Kraševskiu ir k.) sekimas. Kad patriotiškose Margalio dainose esama panašumo į Maironio dainas, tai dalimi tiesa. Bet, kad Margalis būtų parafrazavęs Maironį, to kritikas neįrodė. Nes Maironis buvo Margalio profesorius ir klierikams savo „Pavasario balsų“ rankraščio, spaudai esant uždraustai, kaipo užginto vaisiaus, skaityti neduodavo. Taigi gana abejotina, kad Margalis būtų rašęs savo „Jaunuomenės dainą“, turėdamas rankoj Maironio „Jaunimo giesmę“. Nes jei Margalis būtų turėjęs šios pastarosios tekstą, jis visai nebūtų rašęs savo „Jaunuomenės dainos“. Juoba kad Margalis dainas rašydavo kaip tik dainuoti, ne skaityti. Išgirdęs kokią lenkų ar rusų dainos dailią melodiją, Margalis sužavėtas jos grožiu, stengdavos tuoj tą dainą išversti, kad ir lietuviai galėtų ją ta pat melodija dainuoti. Iš čia ir atsi-

rado jo „Žemaičio“ ir „Aukštaičio daina“, „Atsisveikinimas su giria“ ir k.

Sakyt, kad čia viskas skolinta, svetima, nieko savo, būtų ne tiesa. Kiekvienoje kad ir perdirbtoje iš svetimo teksto dainoje žymu savotiškas Margališkas originalumas, stengimasis pritaikinti svetimas dainas lietuvių gyvenimui. Jei jau pats kritikas „pirmiems po genijų“ rašytojams leidžia „sekti genijų atrastais keliais“, tai nėra pamato kaltinti už tai ir Margalis, kaip nekaltinama Baranauskas, kad jis, rašydamas savo „Anykščių Šilelį“, yr sekęs Mickevičium tiek turinio, tiek formos atžvilgiu. Poezijos grožis pareina ne nuo temos naujumo, bet nuo jos poetiško išreiškimo.

Taigi ne tuo Margalis kaltas, kad jis naudojos dažnai svetimomis temomis, bet tuo, kad neperdailiausiai jas sulietuvindavo.

Radzikausko išmanymu Margalis buvęs joks poetas, tik šioks toks eiliadirbis. Šiam tvirtinimui kritikas nepasigailėjo citatų. Bet jau ir tos pačios citatos parodo kritiką einant ne objektyvios tiesos, tik tam tikros tendencijos keliu.

Pirmiausia jis nepasirūpino net gauti naujausį paties autoriaus išleistą „Volungės“ tekstą; jam užteko jau kelintą kartą leidžiamos sudarkytos prūsinės to veikalo atspaudos. Bet ir toj prūsinėj laidoj randame ne vien sekimų, bet ir originalių, tikrai poetiškų dalykų. Imkim štai kad ir „Pavasarį“.

Nupliko jau visi laukai,
Vanduo vagas ant kalno griaužia.
Upeliai, upės, ežerai
Žiemos uždėtą tiltą laužia.
Linksmai šaipydamos gamta,
Per sapną regi metų rytą.
Apdrungo oras ir nušvito,
Saulutė juokiasi karšta...
Patrimpas, galvą apsikaišęs,
Laikydamas rankose rėtį,
Visokias sėklas susimaišęs,
Keliauja pilna sauja sėti...

Patrimpui savo sėjos darbą pradėjus, atgyja visa gamta:

Žaliuoja pievos ir laukai,
Pražydo girioje žibutė;

Gelsvi purienų burbulai
Ant balų pūpso pasipūtę.
Pijolkos kvepia ant kalnų;
Lapuoja krūmuose avietės,
Iš žemės lenda susirietęs
Ir apinys tarp kūlynų...

Neužmiršta Patrimpas ir miškų.

Bežiūrint žaliąją kepurę
Visi medeliai mūsų turi...
Nuo tolo sodai jau baltuoja
Ir kas tik gyvas, kaip matai,
Tą oro permainą pajuto.
Atskrido pempės ir starkai
Kalenti ant lizdų sukruto.
Aukštai iškilęs vieversys,
Apreiškė, kad šalčiai praslinko.
Išgirdęs tai paukščių būrys,
Giedot į girią susirinko.

Čia jau ir pats Radzikauskas nedrįsta Margaliui „nulį“ pastatyti; mums gi tas dalykas tiekia tikro poetiško pasigėrėjimo ir rodo Margalį turėjus nemenką poeto talentą.

Tą pat patvirtina ir kiti jo gamtos aprašymai, k. š. „Gimtinės paminėjimas“, „Birželio rytas kaime“, „Vasaros vakaras“, „Vieversėlio daina“ ir t. t.

Kad mokėjo Margalis giliai atjausti ir asmeniškus pergyvenimus, tai žymu kad ir iš šių jo eilių:

Dainuoju tankiai aš su pažeista krūtine,
Ne mano tai kalčia, jog sopa man širdis,
Vainikan mano daug dyglių įpynė,
Skaudi patekusi man žemiška dalis...

Pasiskundimas tikrai jautrus ir giliai poetiškas. O štai kitas:

Aš jaučiu savyje ir galią ir troškimą
Tarnauti artimui, kariauti ir mylėti.
Ant aukurų širdžių dedu štai įkvėpimą,
Idant šventa ugnis pradėtų te žibėti.

Bet kas išvys gilybę dūšios mano?
Giesmės kas talpią prasmę stengsis permanyti?
Kas tai užjaučia ir išmano,
Jog ašaromis skurdūs atbalsiai rašyti?

Jog netušti skunda, eilėmis perstatyta,
Jog nešalti jausmai ir kančia melaginga,
Bet jog šneka širdies kraujuose pamirkyta,
Užvirusi skausmuos, teisi, neveidmaininga?

Tariamės ir patys skaitytojai mato, kiek čia gilios, iš sielos trykštančios poezijos. Panašių dalykų yra „Volungėje“ ir daugiau, bet vietos trūkumas neleidžia jų mums čion dėti.

Apie Margališkį Krylovo ir kitų sakmių vertimą kritikas netarė nė žodžio. Tuotarpu savų gerų sakmininkų neturėdami, ilgai da turėsime naudotis seniu Krylovu. Jį yr vertę Gerutis, Jablonskis, bet jų prozos atpasakojimai toli gražu negali užvaduoti gana dailaus Margalio vertimo. Kad skaitytojai turėtų supratimo apie jį, dedame čia pav. „Didvyrio“ tekstą:

Senovėje perkėlė kokį ten didvyrį
Iš patalo šilkų turtingo
Šalin, Plutono valdomon galingo;
Aiškiau pasakius — ans didvyris mirė,
Ir kaip senovėj būta,
Jo pragaro teisman pakliūta.
Tuoj tardymas: — „Kas tu? o kuomi tu buvai?
Ką dirbai? kur tu gyvenai“?
— „Gimiau aš Persijoje, valdininkavau,
Buvau menkos sveikatos, vis negalavau,
Tat amatui nestengdams ištesėti,
Sekretoriui turėjau viską užtikėti“.
—„Tuojau į rojų jį“! — „Ką darot? Kur teisybė“?
Merkūrijus sušuko nekantrybėj!
— „Brolau!“ Eakas tarė: — „tau turiu priminti,
Kad nenujėgi reikalo pažinti:
Regi, kad buvo šis numirėlis kvailys!
O jei valdžia pasinaudojęs būtų jis,
Galėjo visą kraštą nuterioti!
Ir tau nekartą būtų tekę apsiašaroti.
Už tai tikrai ir eina jis į rojų,
Kad jis nedirbo, o sekretoriai už nosies jį vedžiojo“.
Ant žemės iš aukštųjų valdininkų rastumėm nevieną,
Kurį pasiųsk į rojų nors šiandieną.

Tiesa, kaip Margalio eilėse, taip ir verstose sakmėse, pasitaiko nuo lietuv. kalbos nukrypimų, bet jie piga prašalinti ir to dėl vertimai dėl jų nenustoja savo vertės. Laikyti jie

„nuliu“, tegalima nebent užmiršus elementarius teisybės reikalavimus.

O jau apie paliktus Margalio beletristikos dalykus „kritikų karalius“ teikės visai karališkai užmiršti. Tuo tarpu Margalis ir toje srity yr parodęs nemenką talentą. Tai galima matyt iš jo apysakaičių: „Daug išmoko“, „Skurdas“, „Alenytė“ (įdėtų „Vienybėj“ 1918 m.), „Motinos kryželis“, „Petras Patarška“, „Dvidešimtojo amžiaus nelaisvėje“, pasirodžiusių „Kauno kalendoriuje“ 1919 — 1921 metams. Surinkus jas krūvon, susidarytų gerokas įdomių vaizdelių tomas. Visi jie parašyti gražia kalba, pasižymi rimtu turiniu, sumania fabula, gyva veikiančiųjų asmenų charakteristika ir geru lietuvių gyvenimo pažinimu. Taigi net ir kaipo beletristas Margalis nėra nulis. Visa jo nelaimė, kad per valios silpnumą jis savo nemenko talento neišnaudojo iki galo, maža skaitydamas, maž savo rašinius, ypač eiles, tobulindamas. Mat, jam labiau rūpėjo gyvi žmonės, negu knygos, labiau gyvenimas, negu teorija. Jei jis ką rašė, tai vien norėdamas liaudžiai patarnauti. Iš jos išėjęs, jis ją mylėjo, jai dainavo, rašė jai net linksmas juokingas daineles, visai neteisingai Kiršos pavadintas „kalatuškomis“. Tai jokios kalatuškos, bet savotiška liaudies humoristika. (Sulyg. dainas „Atvažiavo meška su alučio bačka“, „Šaltyšius“ ir k.). Geresnių tos humoristikos pavyzdžių nieks liaudžiai iš naujesnių poetų ik šiol nėra pagaminęs.

Apskritai Margalis rašė ne sau pasigėrėti, bet liaudžiai į gera pakreipti, joje geresnių jausmų sužadinti. Net ir gydyti jis yr pradėjęs aukštesnių motyvų stumiamas. Mat, jam Šimbarke bekamendoriaujant, vietos felčeriui latviui pradėjus draug su vaistais varyti antireliginę propagandą, Margalis, pasimokinęs medicinos, ėmė pats teikti liaudžiai pagalbos ligoje, atitraukti jai nuo lankymo bedievystės apaštalo. Margaliui gydymas taip pavyko, kad bedievukas-felčerėlis visai neteko praktikos. Iš apmaudo buvo įskundęs Margalį net žandarams, kaipo neištikimą rusų vyriausybei, bet nieko nepešė, nes skundas buvo melagingas. Tuomet pasiskundė vysk. Paliulioniui, kad per Margalį netekęs duonos kąsnio ir su

šeimyna turįs badauti. Šį kartą skundikas laimėjo, nes Paliulionis uždraudė M. gydyti ir iškėlė jį iš Kuršo.

Kad Margalis gerai nusimanė ekonomijos, ūkio, politikos klausimuose ir daug straipsnių apie tai yr parašęs, tai nurodė jau Vaižgantas. Mes čia galime dar pridurti, jog M. yr padėjęs D-rui Basanavičiui išversti lotiniškai jo memorialą Šv. Tėvui apie lenkų kalbą Lietuvos bažnyčiose. Vertimas, tiesa, neperklasiškas, bet parodąs Margalio nepaprastą palinkimą dėtis prie kiekvieno Lietuvai naudingo darbo.

Taigi darant bendrą išvadą, drąsiai galima pasakyti, jog M. buvo ne „nulis“, bet vaisingas spaudos darbininkas, simpatingas liaudies dainius (sakytumėm net mūsų Syrokomlia), populiarus beletristas, geras Krylovo sakmių vertėjas. Kad jis daugiau nepadarė, tai čia kaltos jo gyvenimo aplinkybės, jo valios silpnybė ir jame glūdėjęs nelaimingas „šeduviškis“ atavizmas [1]).

[1]) „Draugija“ 5—6 (125—126) n-ris, 1921.

Jonas Biliūnas.

(1879—1907).

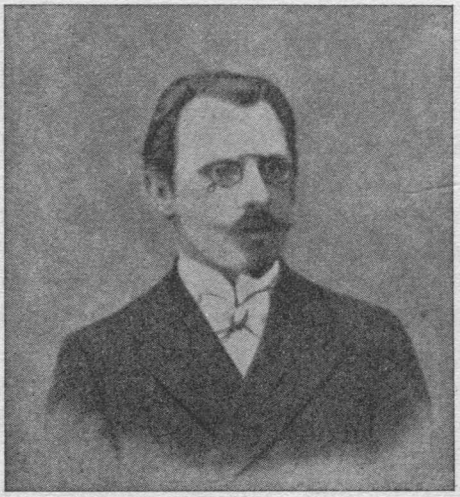

Beširdė mirtis vėl amžinai užmigdė jauną, gabią mūsų literatišką spėką. Netekome Jono Biliūno.

Jis buvo anykštietis, ūkininkų sūnus. Kaip daugumas mūsų jaunimo, daug vargo yr prityręs mokslus beeidamas. Gimnaziją išėjo Liepojoje. Studentu išvytas iš Dorpato universiteto dėl kilusių riaušių, kurį laiką mokės Leipzige ir Ciuriche. Bebadėdamas ir džiovą gavo. Bandė nuo jos gydytis Kryme, Kačergynėj, Zakopanuose, bet nebuvo lemta vargšui sveikatos susilaukti.

Nuo pat jaunystės jis mėgo knygą ir raštą. Ypač linko prie gamtos mokslo šakų—fizikos ir zoologijos. Kad ir buvo kurį laiką pasidavęs socializmo įtakai, tačiau, kaipo platesnių pažiūrų žmogus, greit suprato, jog socializmas tegalįs pilnai patenkinti vien tik siaurapročius partijos fanatikus, nepratusius grynai moksliškai galvoti ir giliau į gyvenimą žiūrėti.

Tatai metęs šiurkščią socializmo „kovą“, jis griebės pozityvaus kūrybos darbo literatūros srityje, kur ir pasižymėjo kaipo tikrai talentingas apysakėlių rašytojas. Dalis jų yra išėjus atskiroj knygutėj („Įvairūs apsakymėliai“ 1907). Geriausi iš jų „Žvaigždė“, „Pakeleivingi“, „Nemunu“, „Tikėjimas“.

Visuose tuose apsakymėliuose aprašo Biliūnas lietuvių gyvenimą, tokį, kokį pats matė, piešia jį dailiai artistiškai, rimtai, be jokios literatiškos šarlatanerijos, kurioje kai kurie jaunesnieji mūsų literatai tariasi radę naują pritinkamesnį dailei „rūbą“.

Biliūno apysakėlės parodo, jog autoriaus mokėta akylai žiūrėti į gyvenimą. Gaila tik, kad jo tetėmyta vien tamsesnės gyvenimo pusės. Iš čia, tur būt, ir eina tas faktas, jog maž ne visi Biliūno nupiešti vaizdeliai aptraukti lyg dūmais tylios melancholijos apsiaustu.

Rašymo darbe,matyt, jis ieškojo užmiršimo savo skausmų. To dėl rašė, kol galėjo. Dar prieš pat mirimą rinko medžiagą apysakai „Auštant“.

Kokios buvo Biliūno religinės pažiūros, mes nežinom. Tačiau įdėtas „Vilties“ 26 n-je 1907 m. Biliūno laiškas aiškiai parodo, kad jis rūpinosi susipažinti ir su katalikų tikėjimu. To dėl p. A. J. pasakymas „Žarijoj“ (23-me n-ry), kad Biliūnas „gyveno šiuo svietu, o kas bus po to, nekrimto jo mintis ta“ — neatsako tiesai [1]).

---

[1]) „Draugija“ 12 n-ris, 1907.

II. MOKSLO VYRAI.

Kun. Ambroziejus Kašarauskis[1]).

(1821 — 1882).

Apie kun. Kašarauskį ir jo mokslišku raštus man teko išgirsti dar jaunystėj. To kunigo-mokslininko asmuo mane labai sudomino. Taigi gavęs žinią apie jo mirtį, aš ėmiau rūpintis partraukti jo rankraščius Kauno Seminarijon. Iš mano dėdės kun. Mykolo Skarupskio, Kašarauskio draugo, aš žinojau, kad tie rankraščiai lieka globoje kun. A. Gromadzkio, Tomsko klebono, pas kurį kun. Kašarauskis pastarais laikais yra gyvenęs ir miręs.

Tebebūdamas tuomet klierikų, aš numaniau, kad patsai tų rankraščių atgauti negalėsiu, nes nežinomam klierikui negi sutiks Tomsko klebonas patikėti. Kas kita, jei tų rankraščių pareikalautų Seminarijos rektorius. Turėdamas tai omenyje, aš sustačiau gan jautrų laišką ir, nuėjęs pas rektorių prel. Jer. Račkauskį, meldžiau, kad jis pasirašytų jį ir pasiųstų kun. Gromadzkiui. Laiške buvo prašyta, kad gerb. klebonas Kašarauskio, kaipo Žemaičių vyskupijos kunigo, rankraščius teiktųs sugrąžinti Žemaičių Seminarijos bibliotekai. Vėliau sužinojau, kad ir paties Kašarauskio būta tokios pat valios.

Prel. Račkauskis, man dalyką paaiškinus, laišką mielai pasirašė, ir rankraščiai po kiek laiko parėjo Kaunan. Tai buvo 1883 metais.

O kadangi kun. J. Viksvai ir man buvo tuomet pavesta Seminarijos biblioteka tvarkyti, tatai ir tie rankraščiai pateko

[1]) Pranešimas skaitytas Liet. Kat. Mokslo Akademijos posėdy lapkričio ? d. 1924 m., paskelbtas „Tautoj ir Žody" 1925 m. — Kun. Kašarauskio fotografijos nepavyko man surasti, nors kan. Tumas ir sakės ją kaž kur matęs.

mano rankosna. Jų buvo didokas glėbys. Kiek galėdamas, aš suskirsčiau juos turiniu; padalinęs trimis storais tomais, aptaisydinau ir įdėdinau 29 spinton, pažymėdamas 160 n-riu.

Didžiausią tų rankraščių dalį sudarė K-skio ištraukos iš jo skaitytų veikalų; toliau ėjo juodraščiai įvairių straipsnių, pradėtų, bet nebaigtų rašyti veikalų, keletas pamokslų ir vienas neapsakomai ilgas, bet dideliai įdomus K-skio laiškas kun. H. Kossowskiui, laikraščio „Przegląd Katolicki" bendradarbiui Varšuvoj. Rankraščius, liečiančius šiaip ar taip Lietuvos dalykus, aš sudėjau atskiran toman, įvardinęs jį „Lituanica".

Berengdamas 1924 m. spaudon biografijų rinkinį, aš atsiminiau ir kun. K-skį. Peržiūrėjęs išnaujo jo raštus, radau juose nemaž autobiografiškų žinių. Kai kurias kitas patiekė man gerb. kan. J. Tumas. Jomis tat remdamasis, aš ir sustačiau trumpą žemiau dedamąjį kun. K-skio gyvenimo aprašymą.

I.

Kun. A. Kašarauskis yra gimęs 1821 m. Pavandenės par., augo Kolainiuose. Jo tėvas Mykalojus rašydavos lenkiškai Kossarzewski, taigi tą pavardę vartojo savo raštuose ir kun. Ambroziejus. Žeimatijon Kossarzewskiai buvo atėję iš kažin kur nuo Linkuvos; jie buvo proletarai bajorėliai, ėję palei dvarus, didžponių klingės laikydamiesi. Žemaičiai Varniškiai Kossarzewskius vadindavę Kašarauskiais. Bajorų papročiu Mykalojus Kossarzewski-Kašarauskis savo sūnų pakrikštydino dvejopu vardu: Ambroziejus-Pranciškus. Paties kun. Ambroziejaus liudymu, jo tėvas buvęs inteligentas. Tautystės atžvilgiu kun. K-skis laikės anos gadynės bendro mūsų bajorijos nusistatymo: „gente lituani, natione poloni". Tai matys iš jo laiško į „Viestniko Europy" redakciją, kuriame save vadina „lenku ir lietuviu". Kad lietuviškai gerai mokėjęs, rodo jo raštai, nors pats savo veikalus rašė daugiausia lenkiškai arba rusiškai.

Kur ėjo mokslus, nepavyko sužinoti; jo raštuose tepasakyta, kad „baigęs lavinimąsi (edukację) mokymo įstaigose".

Pavartodamas šią daugiskaitą, kun. K-skis greičiausia bus turėjęs omenyje apskrities mokyklą ir Varnių Seminariją. Šion jis bus pastojęs 1841 m., nes vasario 22 d. (s. st.) 1844 m. jis buvo įšvęstas kunigu.

Palinkimą į dvasios dalykus jis, matyt, yra turėjęs nuo pat jaunystės, nes vienoj vietoj šitaip apie save atsiliepia:

„Kai mano am. at. tėvas, žmogus inteligentiškas, šviesus ir protingas, diegdavo į mano vaikišką protą svarbias ir didžias (tikybos) tiesas ir davinėdavo jaunam amžiui būtinai reikalingų perspėjimų, tai man, tuomet vaikui dar tebesant, atrodydavo keista ir nemalonu, kad bekartoja tokius dalykus, prie kurių mano širdis, be jokio pašalinio žadinimo, seniai jau buvo prilipus".

Bet šalia aukštų religijos tiesų, tiekiančių Dievo pažinimo, traukė savęsp jauną Ambroziejų ir plati gamtotyros sritis. Apie tai jis šitaip rašo:

„Vos baigiau lavinimąsi mokymo įstaigose, tuojau ėmiau savitai studijuoti gamtos mokslus ir užsiėmiau gilių tyrimų reikalaujančiais mokslo klausimais, kas man daugely atvejų netik nebuvo sunkenybė, bet anaiptol—vienatinė gyvenimo pramoga. Imdamasi to, aš buvau įsitikinęs, kad kunigui gamtos dėsnių žinojimas yra labai reikalingas. Tai yra pripažinęs ir Leonas XIII, kurs besilankantiems pas jį vyskupams nuolat kartoja ir pataria raginti savo globai pavestus kunigus imtis gamtos mokslų".

Nuo savęs gi priduria dar šią pastabą:

„Mano išmanymu, jėzuitai yr tapę katalikystės pažiba, pavyzdžiu ir žiedu vien dėl to, kad jie šalia scientia sanctorum-apaštališkų dorybių, stūdijuoja taipgi ir šiaip jau mokslus ir per tai yr įgiję pasauly tokio autoriteto, kad priešai bijos net vieno jų vardo".

Kun. Ambroziejuje atsirado karščiausio noro irgi tuo keliu eiti. Negavęs Seminarijoj aukštesnio mokslo, jis stengiasi susipažinti su gamtotyra, naujas mokslo knygas beskaitydamas. Mokėdamas vokiškai ir prancūziškai, jis plačiai ima naudotis Vakarų Europos mokslo literatūra. Per keletą atostogų jis pažino beveik visus Lietuvos augalus. Botanika ir augalų fiziologija buvo jo jaunystėj pirmieji pamėgtieji mokslai. Vėliau iš eilės stūdijavo fiziką, zoologiją, mineralogiją, chemiją, mediciną, ir kitus su šiais turinčius sąryšio mokslus, neišskiriant astronomijos. Iš pradžių tik skaitė, ką kiti yra suradę ir aprašę, norėdamas susirinkti daugiau ži-

nių apie mokslo dalykus ir nepasilikti mokslo užpakaly. Vėliau ėmė kritiškiau žiūrėti į mokslininkų teorijas, lyginti jas su griežtai konstatuotais faktais ir daryti savų išvadų. O kadangi apie 1860 m. labai buvo madoje geologija bei geognozija, tatai imasi jos ir K-skis, juo labiau, kad čia nereikėjo nei teleskopų nei kitokių brangių prietaisų. Kiekvienas žemės klodas buvo mūsų mokslininkui užrašytas mokslo puslapis, kiekviena žvyro sauja ir net mažiausis žvirgždelis buvo atskira raidė, tik reikėjo visa tai gerai įsižiūrėti ir įsiskaityti. Ne tik Lietuvoj dalyvaudamas 1853 m. Komarovo ekspedicijoj į Papilę, bet ir vėliau Bijske gyvendamas savo ekskursijose į Altajaus kalnus imdavosi paprastai šalia kastuvo ir plaktuko dar paprastą valgomąjį peilį; kastuvu nustatydavo žemės klodus, peiliu tų klodų viduję sudėtį. Tie tyrimai parodė, kad ką kita sako žemės archyvai, o ką kita geologų knygos. Čia tai mūsų mokslininkas pradėjo abejoti mokslininkų profesionalų autoritetu: ėmė pats giliau tirti dalykus, giliau juos tikrinti ir lyginti su anais laikas viešpatavusiomis teorijomis, netiktai geologijoj, kurioj rado 80 viena kitai prieštaraujančių pažiūrų, bet ir kituose moksluose, k. š. filosofijoj, astronomijoj, meteorologijoj, fizikoj, fiziškoj geografijoj; jis pastebėjo, kad mokslams, išskyrus grynąją matematiką, botaniką ir mineralogiją, trūksta tvirtų pamatų, kad jie paremti daugiausia hipotezėmis, spėliojimais ir dirbtinėmis formulomis. Nuo to laiko ir prasideda savitas kun. K-skio mokslo darbas.

Tuo savo atsidėjimu mokslui jis įgyja garso visoj Lietuvoj. To dėl mielai jį lankydavo anų laikų Lietuvos mokslininkai: Mikuckis, Akelevičius, Daukša, Herburtas, prel. Lipskis ir k. Gerbė jį ir rusai, priimdami tikruoju nariu Kauniškin Statistikos Komitetan ir nariu-bendradarbiu Vilniaus Archeologiškojon Komisijon. Vysk. Valančius paveda jam sustatyti botanikos vadovėlį savo sumanytai prirengiamajai Seminarijon mokyklai (Petit séminaire). Nestigo ir norinčių išnaudoti K-skio mokslingumą: Vilniaus Zavadzkis siūlė jam prirengti spaudon sutrumpintą Bobrovskio lotinišką-lenkišką žodyną, Petersburgo Dvas. Akademijos rektorius Kazlauskis — Menochijaus komentorių vertimą savajai „Biblijai“. My-

lėdamas labiau gamtos mokslus, K-skis nuo tų daugiau mechaniškų, nors ir pelningų darbų, atsisakė. Stebėjimas, esamųjų teorijų kritika, ieškojimai gamtotyroj naujų kelių — tai buvo mėgiamiausis kun. Ambroziejaus užsiėmimas.

Bet be gamtos rūpi jam ir visuomenės reikalai ir vidujis paties žmogaus ir gyvulių gyvenimas; jis atsidėjęs stūdijuoja jaunystėj garsaus Wundto veikalą „Die Seele der Tiere", skaito Libelto Estetiką ir daug kitų veikalų. Visa tai jis atlieka su plunksna rankoj, išsirašydamas sau iš jų svarbesnes vietas. Tų išrašų jis turėjęs jau 1863 m. apie tūkstantį lankų, smulkiai prirašytų įvairiomis kalbomis.

Šalia to jis neapleisdavo ir savo oficialių pareigų. Vyskupo įsakytas, jis keletą metų mokytojavo Telšių dvarininkų mokykloj, vėliau vedė kunigams-demeritams skirtą Pataisomąjį namą prie šv. Roko bažnytėlės Varniuose.

Rengdamasis 1862 m. vykti Romon, vysk. Valančius savo kelionės draugu buvo pasirinkęs kun. Ambroziejų ir pranešęs apie tai rusų valdžiai, bet Vilniaus jeneral-gubernatorius Nazimovas „dėl neramių laikų" patarė tą kelionę atidėti.[1])

Patarimas buvo lygus įsakymui: Valančius liko Lietuvoj, ir kun. Ambroziejui neteko pamatyti Vakarų Europos.

Tuo tarpu jau buvo prasidėję nelemtos lenkų demonstracijos bažnyčiose. Kaipo griežtas visokių revoliucijų priešininkas, K-skis ir į rengiamąjį lenkų sukilimą negalėjo kitaip žiūrėti, kaip vien neigiamai. Štai kaip jis aprašo lenkmečio pradžią:

„Audra skubiai artėjo; tokiam atvejy nei „Šventas Dieve" negalėjo padėti, nes žmonėse nebebuvo geros valios. Lenkų pasaulis sukruto, papūtė garibaldizmo dvasia. Atsirado raudoni marškiniai, garibaldiečių kepurės, garsaus saliečio revoliucionieriaus paveikslai ir emblemos; net ir gražioji lytis pasidavė tai manijai. Prasidėjo demonstracijos. Visus pagavo nepaprastas paskubis veikti. Kurstė prie to nepaprastas garibaldiškio žygio pasisekimas. Viskas tuomet ėmė virti, žmonių protai pamišo, kiekvienas, lyg įkaušęs, davės patraukiamas į tą nepaprastą judėjimą. Kas nedūko, buvo laikomas tėvynės išdaviku (pav. Miniševskis, Vieliopolskis, kun. Kaisevičius)".

---

[1]) Neleidimo motyvai plačiai išdėti kun. Aleknos monografijoj: Žemaičių vysk. M. Valančius, Kaunas, 1922, 141 pusl.

Gerai suprasdamas visą to judėjimo apgaulingumą, K-skis buvo parašęs atsišaukimą, kuriame bandė nuplėšti kaukę nuo Lietuvos „neva geradarių", „pseudo-patriotų", lenkmečio kėlėjų. Bet nei vienas lenkų laikraštis nesutiko išspausdinti tą atsišaukimą, taip jis ir dingo paslapty.

Jei tat K-skis taip buvo priešingas lenkų sukilimui, tai kaip jis galėjo būti pasmerktas, kaipo lenkmečio šalininkas? Į tai jis paduoda šitokį atsakymą:

„Terorizmo laikais, norint bet-ką pražudyti, užtekdavo vien jo pavardė paminėti. Šešiolika jau metų (tai buvo rašyta 1879 m.) tenka man sunki bausmė kentėti ne vien už kitų įsišokimus ir savavalią politikoj, be jokio iš mano šalies prisidėjimo, bet ir del grynai religinių dalykų. Tas ekstrapolitiškas dalykas buvo šios rūšies. Priešpat lenkmečiui ištinkant, kai Žemaičiai visi kaip vienas ėmė rašytis blaivybės draugijon, tuo pačiu laiku pasireiškė ir kitas fenomenalinis nuotykis: žvdai ėmė virsti katalikais nepaprastai dideliu skaičium. Katalikų Konsistorijoj tų katechumenų bylos ėjo viena po kitai. Dėliai tos priežasties vyskupas Valančius kai-kada susirūpinęs atsiliepdavo: „ar nėra tai paskutinės dienos artėjimo ženklas"? Iš visos vyskupijos, iš įvairių parapijų norį krikštytis žydai siųsta Varniuosna pas vyskupą. Vyskupas gi, per Konsistoriją ir vietos policiją atlikęs reikalaujamus formalumus, paprastai tuos katechumenus, kad prirengčiau prie krikšto, siųsdavo man, kaipo artimiausiai gyvenusiam patogioj ir erčioj vietoj, turinčiam dagi prie savęs kunigų būrelį ir to dėl apsaugotam nuo antpuolių, nes gyvenančiam čia pat šalia vyskupo ir Konsistorijos po akių vietos policijos. O nors naujai atvykusiųjų pas mane atskyrimas nuo svetimų žmonių ir buvo visiškas, betgi pasimatymas su jų artimais giminėmis vyskupo gan dažnai buvo leidžiamas, tik ta sąlyga, kad tai įvyktų mano akivaizdoje. Dėliai to man tekdavo matyti skaudžių, jaudinančių, sielą veriančių scenų, betgi leisti išsivesti bei pagauti be paties katechumeno sutikimo aš nieku būdu negalėjau, nenusidėdamas savo pareigai. Varnių žydai, kurių skaičius tuomet buvo ne mažas, nežiūrėdami to, kad aš tik buvau aukštesnės dvasiškos valdžios įrankis ir vykintojas, o ne jų vientikių atvertėjas, nutarė visą savo pyktį ant manęs išpilti ir man net atvirai tai pareiškė. Kitais laikais gal tai ir ne taip greitai būt įvykę, bet užėjus karo stoviui ir terorizmui, jie pasinaudojo tuo savo aukai pražudyti tuojau. Jų laimei, o mano nelaimei, atsirado parsidavėlis žmogus, kuris, jiems prašant, neteisingai įskundė rusams, kad aš savo prakalboj kaž ką neprotinga prieš valdžią išsitaręs. Kaip vėliau pasirodė, buvo tai puskarininkis (praporščik) Viežbickis, lenkas, rodos, nuo Gardino, tarnavęs kurį laiką Varniuose rusų kariuomenėj, kuris, trokšdamas pasižymėti ir mokėdamas gerai lenkiškai, gera valia rėdy-

davos klieriko rūbais, valkiodavos po kaimus, kaipo kunigas, provokatoriškai prikalbinėdamas kaimiečius eiti maištan, kad paskui galėtų juos išduoti rusams ir išsiųsdinti Sibirijon... Su tuo parsidavėliu aš turėjau nelaimės susitikti tiktai vieną kartą ir tai oficialiai, viešai, karo operacijų metu, po atviru dangum, kai jis dar tebetarnavo kariuomenėj, kaipo nedidelio būrelio vadas, apsiaustu ginkluotais kareiviais. Jau viena ši aplinkybė gali įrodyti, kad aš viešoj vietoj, karo operacijų metu, ginkluotų jėgų akivaizdoje į žmogų nepažįstamą negalėjau nieko priešinga valdžiai kalbėti arba jai negerbimą rodyti... Tai pripažino karo teisme mano vėliau pakviestieji liudytojai, tikri rusai paaficieriai, jo pavaldiniai, draug su juo tą valandą ten buvusieji. Vienas jų vadinos Solovjovas. Jie priešais savo vadą paliudijo, kad nė vieno įtartino žodžio iš mano lūpų neišėjo. Teismo pirmoj ir antroj instancijoj tiesiog stebėtasi, už ką mane nekaltą apkaltino, patys teismo nariai man pačiam tai atvirai sakė... To visa nežiūrint, tapau išsiųstas administratyviu būdu; mat, tuomet manyta, kad jei kurs kunigas teisme išsiteisinęs, tai bus atsiekęs tai savo gudrumu (vidno, sumiel koncy v vodu spriatat").

Tuo būdu Varnių žydai, pasinaudodami niekšu provokatorium Viežbickiu, atkeršijo kun. K-skiui. Jis buvo išsiųstas Sibirijon „na poselienije" ir galėjo laisvai sau pasirinkęs vietą gyventi.

Varomas ištrėmiman, jis tepasiėmė su savim tik brevijorių ir mikroskopą. Visą savo gražią biblioteką ir savo užrašus turėjo palikti. Kan. Tumas sakosi be ne tris tomus tų užrašų matęs Telšių ar Raseinių vienuolyno knygyne.

Sibirijoj pirmiausia apsigyveno jis Bijske prie pat Altajaus kalnų. Anot kun. Gromadzkio, ištrėmimas padėjęs kun. K-skiui įsigyti daugiau mokslo žinių. Bebūdamas Bijske, jis darydavo tolimų ekskursijų Altajaus kalnuosna, laipiodavo po aukštus skardžius, landžiodavo baisiosna olosna, na, ir rasdavo visur savo Žemaičiuose padarytų išradimų patvirtinimą.[1])

Iš Bijsko vėliau persikėlė Tomskan. Čia užsiiminėjo laikrodėlių taisymu. O kadangi Tomske buvo nemaž vagių, tai būdamas atsargus, K-skis tuos laikrodėlius laikydavo tam tikram maišely, kurį iš namų išeidamas imdavos su savim. Kartą teko jam nueiti pas gerą pažįstamą į svečius.

[1]) Sk. *Justino Dovydaičio* knygą: „Z listów Sybirskiego Misionarza", 78 psl. ir doc. J. Tumo: „Siaulėniškis Senelis", paskaitos, 28 psl.

Kaip paprastai, jis nuėjo su savo maišeliu, kurį ir pakišo po šeimininko lova. To gi laikyta pora kambarinių šuniukų Svečiams susėdus arbatos gerti, pasigirdo nežmoniškas šuniukų lojimas. Mat, šių išgirsta po lova kažką betiksint. Svečiai nuėjo žiūrėti, kas ten pasidarė. Kun. K-skis turėjo pasisakyti, pakišęs ten savo maišelį su laikrodėliais.

Sibirijoj bebūdamas ėmė jis rašyt rusų kalba platų veikalą, kuriame norėjo išdėti visus savo tyrimų ir išradimų rezultatus. Pilna to veikalo antraštė buvo ši:

Novaja i vsieobščaja
Kosmogoničeskaja teorija
a imienno

Novaja teorija vulkanov, novaja teorija proischoždienija ziemnogo šara, novaja teorija častic, vchodiaščich v sostav vsiakago tiela, novaja teorija neviesomych tiel, novaja teorija zvuka, novaja teorija vietra, novaja teorija dviženija i pokoja, novaja teorija ogniennych meteorov i voobšče vsiech sil, diejstvujuščich v prirodie.

Sostavlena po zapiskam, izyskanijam i ličnym nabliudienijam ksiendza *Ambrosija Kossarževskago*, byvšago štatnago učitielia i člena učionych obščestv.

Veikalas išėjo storas, apie 100 lankų in-4. Autorius pabaigė jį rašęs 1871 m. ir pasiuntė Kijevan, III-jam rusų gamtininkų susivažiavimui. Rankraštis buvo gautas, susirinkime jis ėjo iš rankų į rankas. Bet autoriaus prašymas nebuvo išpildytas, nes rusai gamtininkai netik to veikalo nei viso, nei dalimis neišspausdino, bet nepasirūpino net autoriui sugrąžinti. Kai po kelių mėnesių K-skis to pareikalavo, gavo oficialį pranešimą, kad jo rankraščio niekur nesurasta.

Tuo būdu mūsų gamtininko ilgų metų darbas nuėjo niekais. Jo rankraščiuose, patekusiuose Kaunan, teliko iš to didžiulio veikalo vos prakalba ir atskiros nuotrupos. Kas iš jų buvo galima sugraibyti, paduosime žemiau.

Nepasisekimas su rusišku mokslo veikalu buvo nemažas smūgis seneliui mokslininkui. Kitas nemažesnis smūgis sutiko jį iš šalies lenkų laikraštininkų.

Susitikęs pats su energingai protestantų Sibirijoj varomąja propaganda katalikų tarpe, kun. K-skis parašė straipsnį, įvardintą: „Propoganda ludzi złej wiary, ukazana dla przestrogi wierzącym katolikom“ ir pasiuntė laikraščiui „Przegląd Katolicki“ Varšuvon, prašydamas išspausti ir išleisti net atskira brošiūra; leidimo išlaidas pasiėmė užmokėti savo lėšomis. Į tai redakcija nieko neatsakė ir, tik gavus griežtesnį autoriaus laišką, pranešė, kad ji neapsiimanti to padaryti. Autorius niekaip negalėjo suprasti, dėl ko jo straipsnis atmeta. To dėl norėdamas gauti tikresnių žinių, parašė aukščiau minėtąjį ilgiausį laišką kun. H. Kossowskiui. Ar šis jam atsakė ir ką, žinių neradom. Bet ir be atsakymo dalykas čia aiškus. Varšuvos kunigams labai rūpėjo pasirodyti rusų akyse valdžiai ištikimais. Kadangi susižinojimas su ištremtais Sibirijon kunigais galėjo mesti šešėlį ant jų politiško „čystumo“, tat jie su tokiu kietu nuobradu, kaip kun. K-skis, da mažiau tebuvo linkę turėti bet-kokių reikalų.

Toks egoistiškas Varšuvos kunigų pasielgimas skaudžiai užgavo K-skį. Jo lenkiškas patriotizmas ima palengvėl aušti. Norėdamas ištirti, ar tik vieni kunigai lenkai taip jam nepalankūs, jis parašęs grynai moksliską straipsnį „Apie voratinklius pasirodančius pavasarį ir rudenį“, nusiuntė vienam Varšuvos mokslo žurnalui. Bet ir šio rašinio neįdėta. Minėdamas apie tai kun. Kossowskiui, mūsų gamtininkas, lyg pasiteisindamas, ironiškai priduria: jis pasiuntęs Lietuvos voratinklius, nes „iš Koronos“ gauti negalėjęs.

Žmogui, galinčiam ir turinčiam apie ką rašyti, tasai slopinimas balso lenkų spaudoj buvo labai skaudus, K-skis ypatingai tai atjautė. Dėliai to ir nenuostabu, kad jo laiške Kossowskiui randame šį nusiskundimą:

„aštuoniolika metų bežiūriu progos, kad galėčiau atsiliepti katalikiškai katalikų laikrašty. Dariau įvairių ilgų bandymų šiuo atžvilgiu, ir nei vienas man nepavyko“.

Tas nepasisekimas buvo dar skaudesnis tuo, kad 1862 m. vasario mėn. K-skis buvo gavęs iš laikraščio „Pamiętnik religijno-moralny“ redaktoriaus kun. Szelewskio formalinį

pakvietimą bendradarbiauti tame lenkų kunigijos organe[1]). Vargšas nesuprato, kad nors jis ir nepakitėjo, užtat pakitėjo lenkų kunigijos santykiai su juo. Jie buvo laisvi, o jis tremtinys, valdžios pasmerktas, nuo visuomenės atskirtas ir to dėl laisviesiems pavojingas, lyg koks baisia liga apsikrėtėlis. Vienas tik Valančius, turėdamas užtektinai drąsos, nebijojo susirašinėti su juo privačiais laiškais.

Dešimtį metų pabuvus Sibirijoj, buvo leista tremtiniams kunigams grįžti Europos Rusijon, išskyrus tik Lietuvą. Daugelis, tuo pasinaudodami, persikėlė Kuršan. K-skio jų skaičiuje nebuvo. Jis gera valia pasiliko Tomske. Dėl ko? Į šį klausimą šiandieną atsakyti sunku. Greičiausia bus tai padaręs dėl dviejų priežasčių: viena — kad tuo metu kaip tik (1875 m.) jo draugas ir geradaris Valančius buvo miręs, o antra—dėl pablogėjusios jo sveikatos. Būdamas paliegėlis ir pasenęs, ir turėdamas įmanomą gyvenimą Tomske, jis, matyti, buvo nebetekęs energijos ir noro dangintis toliman Kuršan ir ten, besitrankant be vietos, pritirti gal dar didesnio vargo negu Tomske. Taip ten ir liko.

Prieš pat mirtį dar kartą bandė pagarsinti savo išradimus rusų progresistų laikrašty „Viestnik Europy“. Tam tikslui parašė įdomų laišką to laikraščio redaktoriui. Bet kadangi K-skio rašinys buvo perdaug specialinis, tatai ir čia nerado vietos.

Taip mūsų gamtininkas nei pas lenkus, nei pas rusus nesusilaukė pripažinimo. Tai buvo jo gyvenimo tragizmas. Visas jo gyvenimo darbas nuėjo niekais. Ta mintis buvo skaudžiausis seneliui smūgis. Jis jo nebeiškentė ir 1882 m. gruodžio 14 (26) d.[2]) Tomske persiskyrė su šiuo pasauliu.

---

[1]) Tiesa, šio pakvietimo iniciatyva buvo išėjus iš vysk. Valančiaus, o ne iš Szelewskio. Mat, šiam negudriai paprašius Žemaičių Konsistorijos žinių iš Žemaičių vyskupijos kunigų gyvenimo, Valančius nurodė lenkui redaktoriui reikalingumą turėti savo korespondentas-bendradarbis mūsų kunigijos tarpe, pridurdamas, kad tokiu bendradarbiu galėtų būti kun. K-skis. Tuomet tik Szelewskis teparašė savo pakvietimą K-skiui.

[2]) Žemaičių Vyskupijos rubricelėj 1883 paskelbta, kun. K-skį mirus gruodžio 14 d. 1880 m. Bet tai yra aiški spaudos klaida, nes jei jis būt miręs 1880 m., tai žinia apie jo mirtį būtų buvus įdėta Rubricelėn 1881 m., o ne 1883 m. Be to minėtas laiškas į „Viestnik Europy“ yra rašytas birželio 1881 metų.

II.

Pažinę kun. K-skio gyvenimą, pažiūrėkim, kokios buvo jo pažiūros mokslo srity. Svarbiausias jo veikalas „Novaja i vsieobščaja Kosmogoničeskaja Teorija“[1]), matėm, yra žuvęs Kijeve. Rankraščiuose, patekusiuose Kaunan, beliko tik to plataus veikalo juodraščiai, bet toli gražu ne visi. Mes bandysime remtis tuo kad ir nepilnu šaltiniu. Gauta šiuo būdu K-skio pažiūrų santrauka, žinoma, bus taip pat nepilna. Bet ji vis dėlto duos mums galimybės pažinti bent atskirų K-skio teorijų branduolį. Mes išdėsime jas, kiek bus galima, paties K-skio žodžiais, neįsileisdami į jų kritiką. Pradėkim tat pirmiausia nuo veikalo prakalbos. Ji skamba šiaip:

„Aš patiekiu sąžiningam skaitytojui peržiūrėti veikalą, pripildytą ypatingai svarbių pastabų ir įvairių naujų teorijų. Mokslo medžiagos jame surinkta didelė daugybė, tiktai suglaustoj ir trumpoj formoj. Pilnų disertacijų ir ištisų sistemų čia nėra, bet tai išėjo ne iš mano kaltės“.

Pažymėjęs, kad veikalui pribręsti reikia atatinkamų aplinkybių, būtent, tam tikrų priemonių, pagalbos, dvasios ramumo, užuojautos, ir kad pats to visa neturėjęs, autorius toliau taip rašo:

„Pikto likimo numestas pasaulio pakraštin, begyvendamas tarp nekultūringų žmonių, aš neturėjau kuo sustiprinti savo protą, nei su kuo pasidalinti savo mintimis. Daugiau neg 18 metų aš buvau vienišas proto atžvilgiu, be knygų, be lėšų, visų apleistas ir užmirštas; aš neturėjau net teisės savo gyvenimą laisvai tvarkyti. Jei ir užrašinėjau knygon savo moksliškas pastabas, tai dariau tai atitrūkdamas ir laiks nuo laiko. Dėl suirusios sveikatos ir dėl šaltinių bei mokslo įrankių trūkumo šios pastabos negalėjo būti nei pilnos, nei tinkamai sutvarkytos. Tie netobulumai yra padidėję dar labiau per tai, kad mano kelionėje net mano užrašų juodraščiai, kaipo įtartini popieriai, buvo atimti, ir aš jų daugiau nebemačiau. Iš pirma surinktų užrašų beliko pas mane labai nedaug, man teko iš nauja jais užsiimti“.

Taigi iš tų užrašų bandė dar kartą gyvenimo pabaigoj sudaryti naują rinkinį mokslo straipsnių, papildytų naujais tyrimais. To darbo tikslas buvo — „išaiškinti kai kurie tamsūs ir slaptingi mokslo klausimai“, o taipgi „nuvargusiam ir darbuotis papratusiam protui pateikti peno ir pramogos“.

---

[1]) Pirmoj redakcijoj jis buvo pavadintas „Zapiski i etiudy nabliudatelia prirody“, vėliau „De principiis universi“.

Autorius sakosi, pakartojąs čia savo išdirbtas pažiūras, neminėdamas visiems žinomų svetimų. Tas K-skio pažiūras žemiau ir paduodame atskirais straipsneliais.

1. Materijos teorija.

Savo pirmykščiame stovy materija yra buvusi vienalytė, dujota, nematoma. Kitėdama ji pagamino dabartinį, nuolatinį, nevienodų jos dalių stengimąsi prasiskverbti į viena antrą, susijungti ir vėl sudaryti visur vienodą masę.

Materijos atomai reikia suprasti ne kaip tam tikros, toliau dalinti negalimos dalelytės, bet kaip tam tikros dujos (slg. vok. Atem, Odem, kvėpimas, dvasia). Visi chemijos elementai yra sudėti iš tos pat pirmykščios materijos, skiriasi tik jos didesniu ar mažesniu sutirštėjimu bei susikibimu. Dėliai to jie galima vadinti izomeriškais bei alotropiškais kūnais.

Materija gali būti ketveriopame stovy: kietam, skystam, dujotam ir spindulingam. Šį pastarąjį K-skis sakos devyniais metais anksčiau išradęs negu Crooke'as.

Materija žemės gabaluose randas inercijos valdžioj ir to dėl neįstengia nei savaime judėti nei jungtis. Norint priversti ją reaguoti, reikia ji sutrupinti, vad., panaikinti jos susikibimo stovis. Corpora non agunt, nisi soluta. Taigi privalom materiją ar ugny suskystinti, ar vandeny ištirpyti, kad jos dalelės galėtų laisvai judėti ir keisti savo vietą, giminumui veikiant. Bet kas čia pasakyta, teatsako vien chemiškam veikimui. Norint kalbėti apie fizišką jos veikimą į tolį, materijos gabalams nesusiduriant, turim pasigauti tam tikslui švelnesnių veiksnių bei jėgų, k. š. lakių dujų ir spindulingų skysčių (magnetizmo, elektros, šviesos, šilumos), kurie paprastai prie kietų kūnų prikimba. Bet kadangi tie skysčiai yra lakūs ir vieno kūno ilgai laikytis negali, tatai jie kas valanda gauna atšokti ir vėl grįžti, kad galėtų išlaikyti tam tikrą pusiausvyrą. Jų veikimo srity įvyksta nuolatinė fliuktuacija, kartais net staigi ir galinga. Tie tai skysčiai, eidami kiaurai per akmeninius gabalus ir gamindami aplink juos tam tikrą atmosferą, sudaro jų lyg gyvybinį elementą. Kiekviena materijos dalelė, kiekvienas

žvirgždelis turi savo atskirą atmosferą ir dagi ne vieną. Žemė, pav., turi net penkias atmosferas: azoto, deguonies, vandens garų, vandenilio ir angliarūkšties. Visos jos jungias su kitomis, maišos savitarpy, bet gi kiekviena priklauso kitų dėsnių ir atrodo nepareinanti nuo kitų.

Tas pat ir su mažytėmis materijos dalelių atmosferomis. Kiekvieną iš tų dalelių, lyg debesiu, apsupa netik anos penkios atmosferos, bet ir kitos daug subtilesnės ir daugingesnės, būtent, magnetizmo, elektros, šviesos (daugiausia nematomos) ir šilumos. Tos atmosferos glūdi viena kitoj, skverbias viena į kitas ir neretai traukia viena kitas. Kiekviena iš jų turi savo atskirą judrumo laipsnį ir bangavimo sistemą: mat, kitas yra magnetizmo judesių lengvumas, kitas elektros, kitaip laikos tuo atžvilgiu šviesa, kitaip šiluma, o tai dėl nevienokio jų tamprumo, nes kiekvienas iš tų spindulingų skysčių, kaip tai jau pastebėta dujose, turi savo veikimo būdą. Dujų difuzija įvyksta visai atskiru būdu, nepareinančiu nuo jų plėtimosi laipsnio. Sutirštinimas vienų dujų, nepadidina kitų difuzijos. Visai taip pat laikos ir spindulingieji skysčiai, bet tik tol, kol judėjimas juose eina be paskubio; bet lig tik jiems, pusiausvyrai ūmai dingus, tenka ūmai blokštis iš vienos vietos kiton, jie, belėkdami su dideliu greitumu, traukia paskui save ir materiales daleles, sudarydami neretai žmonėms visai nepageidaujamų pasėkų.

Chemiški kūnų skirtumai eina iš pirmykščios materijos sutirštėjimo. Pav., akmuo yra ne kas kita, tik susibūrusi elektra, kuria jis ir dabar gali pilnai virsti, ėmus jį nuolat trinti. Vadinas, iš etero kietas kūnas, ir iš kieto kūno eteras. Eteras gi tai elektros substratas.

2. Traukos bei gravitacijos teorija.

Pasauly viską matom nepaliaujamai judant, nuolat besisukant, besikeičiant. Tačiau, nežiūrint to, tvarka ir harmonija jame nei valandėlei nedingsta. Kūnai milionais mylių nutolę, laikosi vieni kitų, lyg būtų virvėmis pririšti. Artimiausi daiktai užleidžia vietą kitiems, keičias, bet tuo nesudaro nei suirutės, nei sustojimo, nors daiktų yra neapsakomai didelė dau-

gybė. Taigi tenka tarti, kad visus juos valdo vienas dėsnis. To dėsnio nuo amžių yra ieškoję išminčiai. Kepleris atrado planetų bėgimo dėsnius. Newtonas nurodė jų priežastį. Jo mokslas šiandien yra visų priimtas. Jis išaiškina Koperniko sistemą ir visus dangaus kūnų judesius. Tačiau visuotinoji trauka nepaliauja buvus slaptinga ir neišeina iš hipotezės stovio, nes jos kilmė pasilieka neaiški. Ši jėga neišaiškina visų apsireškimų ir neapima visos būtybių grandinės. Jos veikimui nepasiduoda kūnai besvoriai (imponderabilia) ir net gazai ne visada jos klauso. Jų jungimosi dėsnis prieštarauja svorio dėsniui (slg. skysčių difuziją). Netiesą tat yra pasakęs Laplace: „Je n'ai pas besoin de cette hypothèse (de Dieu), la loi de la gravitation universelle suffit à tout"... Vienos traukos neužtenka, nes šalia jos gamtoj išeina aikštėn jai priešinga atstumiamoji jėga (vis repulsiva), kurią matom vienų kūnų tamprume, atomų neglaudume, dujų besiskėtime, šilumos, elektros, magnetizmo atstumiamuose apsireiškimuose, nekalbant jau apie mechaniškąją nuocentrinę jėgą, kylančią kūnams greit besisukant.

Šių dienų pažiūromis, nuo visuotinosios traukos pareiną ne tik dangaus kūnų sąryšiai, bet ir kritimas kūnų mūsų žemės paviršiuje, traukimasis gabalų ir lašų vienų į kitus, jungimasis pūslelių putoje, glaudumas glodintų stiklų, lipnumas skysčių, kapiliarumas, skverbimasis vienų skysčių į kitus, sugeriamybė (popiery bei audiny) ir t. t. Be to tąja pat trauka aiškinama laikymasis sukibusių molekulų kietuose kūnuose, mechaniškas atomų sąryšys, chemiškasis giminumas, elektros ir magnetizmo trauka... Bet visos tos jėgos nesiduoda sujungti krūvon, kiekviena iš tų grupių turi savo ypatingą pobūdį ir visai kitokią kilmę.

Prie tos priešingybės dviejų jėgų, traukiamosios ir atstumiamosios, prisideda dar ir kitos sunkenybės. Trauka lengva suprasti tarp dviejų kūnų; kas kita, kai prie dviejų prisideda dar trečiasis kūnas; tuomet jų savitarpis veikimas labai sunku apskaityti (pav. saulės, žemės ir mėnulio). „Trijų kūnų" uždavinys tebėra dar po šiai dienai griežtai neišspręstas. O ką besakyti apie traukos veikimą tarp saulės, saturno, jo žiedų ir 10 mėnulių!

Be to žvaigždžių ir planetų judėjimams išaiškinti reikalinga yra dar trečioji — stumtelėjimo bei metimo jėga (siła pchnięcia, motus proiectionis), veikianti liečiamosios kryptimi į kūnų kelią. Jos veikta tiek kartų, kiek yra kūnų bejudančių ratilėtais keliais. Visa tai painioja jau ir be to painų dalyką.

K-skis toliau įrodinėja, kad visuotinoji trauka nėra pirmykščias bei pamatinis materijos dėsnis, ji esant kito daug bendresnio dėsnio vien atskiras žygis. Tuo visubendriausiu dėsniu būsią materijos pirmykščioji vienalytybė ir šiandienis jos siekimas iš nevienalytybės grįžti pirmykščios pusiausvyros stovin. To dėl visoki pasauly kitimai, įvairūs susikibimo stoviai (kietas, skystas, dujotas), formų įvairumas, kūnų bei elementų savybių nevienodumas, spinduliavimas bei garavimas, materialinės emanacijos bei emisijos (pav. šviesa), visoks mechaniškas bei chemiškas judėjimas, visokios įvykstančios žemės rutuly atmainos šilimos, oro, vėjai, uraganai, žemės drebėjimai, vulkanų išsiveržimai, žodžiu sakant, visas organiškojo ir neorganiškojo pasaulio mechanizmas, visi tie kintamų būtybių antplūdžiai ir nuoslūgiai, — visa tai pareina nuo vienos vyriausios priežasties — nuo materijos ne vienalytybės ir įvairaus jos sutirštėjimo būdo bei laipsnio, nuo masių santykio — svorio, tūrio, erdvės, kiekio ir eilės atžvilgiu, kaip jos savytarpy jungias ir kombinuojas.

3. Šviesos teorija.

Mokslininkai turi nūn dvi šviesos teoriji: vieną emisinę, antą — undulacinę. Teorija, aiškinanti šviesos prigimtį etero virpėjimu, negali išsilaikyti. Nes jos laikantis kaip, pav., išaiškinti faktas, kad šviesa gali įeiti kūnuosna, juose liktis ir po kiek laiko vėl iš jų išeiti? Toks šio spindulingo skysčiaus likimas kūnuose vadinas jo paslėptuoju stoviu, o pats jo švytėjimas — forforescencija. Tokių kūnų, galinčių šviesą pagauti ir vėl išleisti, yra nemaža. Jų labiau žinomi yra šie: sieros kalcis, floro kalcis, sieros stroncis, chloro kalcis, sieros baris, deimantas ir k.

Kai kurie jų gali švytėti ištisus mėnesius. Vadinas, čia spindulingoji lakioji šviesa įeina kristalan, jame sutirštėja, nustoja lakumo ir lieka rimties stovy, o išeidama iš jo vėl tampa spindulinga ir laki. Kur gi čia nuolatinis mechaniškas veikimas ir nepaliaująs etero virpėjimas? Virpanti styga, sykį sustabdyta, daugiau nebevirpa, jei jos iš nauja kas neužgaus. O sustabdyti judėjimas etero, kurs kiaurai eina per visus kūnus, negi galima. Be to remiantis virpėjimo teorija negalima išaiškinti nei chemiškas spindulių veikimas, nei jų glaudus susijungimas su kūnais, iš kurių jie vėl išeina laisvi. Lygiai negalima išaiškinti nei elektros statiškojo stovio.

Tuo būdu, visuotinojo undulacinės teorijos viešpatavimo laikais, K-skis turėjo drąsos laikytis Newtono emisinės teorijos, prie kurios dalimi grįžta ir dabartinis mokslas.

4. Žemės atsiradimo teorija.

Mano tyrimai, sako K-skis, verčia mane manyti, kad žemė yra meteorologiškas padaras, atsiradęs ne iš ataušusios lavos, buvusios pirma skysčio stovy, bet, sulyginti, šaltu ir sausu keliu iš smiltėto bei dulkėto debesio, nusėdusio ir susibūrusio vienan gumulan. Šis dulkėtas debesys yra susidaręs iš dujotos pirmykščios materijos tokiu pat būdu, kaip ir ledo kristalai, plaukioją ore, susidaro iš nematomų vandens garų stipraus šalčio metu. Tokiu pat būdu ir dabar oro erdvėse atsiranda krintančios pasatų dulkės ir sausasis rūkas, liekanos kadaisia buvusių kosmiškų ir geogoniškų nuosėdų, atsiradusių tirštėjant bei chemiškai besiskaidant sausoms dujoms iš silicijo vandenilio, chloro silicijo, floro silicijo rūgšties ir k. Šitas dulkėtas debesys yra susidaręs panašiu būdu, kaip dabar kad susidaro ore meteoriškieji debesiai, gaminantieji savy atsiradimo metu meteoriškas dulkes ar susikristalizavusius akmenų bei metalų gumulus (aerolitus), virtusius kietomis masėmis magnetizmo ir elektros jėgų veikimu. Šioms pirmykščioms dulkėms nusėsti bei susispiesti yra padėję siautusios anais laikais vietomis su pertraukomis smiltėtos audros su žaibais, kurie, bangiškai veikdami į dulkių debesį

savo elektra jungė ištisus žemės klodus, vandeniui bei jo garams padedant. Tos nuosėdos, lyg per sietą sijojamos, krito atvejų atvejais ir nelygiai pirmykščiai susidariusin gumulan, kuris tuo būdu yr tapęs visuotinos traukos centras. Jame audroms siaučiant ir dulkėms bekrintant, yra susidarę žemės klodai, sluogsniai ir tarpusluogsniai (prosloiki), visai panašūs mūsų paprastų sniego pusnynų sluogsniams, susidarantiems pūgos metu, o taipogi ir amžinai aukštų kalnų šlaitus dengiančių ledynų tarpusluogsniams. To dėl įvairios rūkšlės ir įdubimai sluogsniavimuose ir visokios aukštumos žemės paviršyje yra pasidarę ne žemės žievei kylant bei žlungant, ne skalaujamojo vandens veikimu, bet daugiausia pasikartojamuoju su pertraukomis sausų dulkių kritimu ir viešpatavusio tuomet vėjo pūtimu. Ugninis atvejais vėjas ir elektros jėga buvo anos pirmykščios materijos tvarkytojai; jie tai ir sudarė viduję žemėj sudėtį ir išmaišė visas jos dalis; jie veikė mechaniškai, fiziškai ir chemiškai. Įvairaus laipsnio elektros ugnis tirpino gatavų jau kristalų, smiltelių ir dulkelių briaunas ir tuo jungė jas uolosna. Ta pati ugnis žaibo pavidale, prasiskverbdama kiaurai per žemės tirščius, palikdavo juose įvairių gyslų; ta pati ugnis, belėkdama dideliu greitumu ir tuo patraukdama paskui save dujotų-žemėtų dalelių bangas, kiaurai pereidavo per organizmų liekanas, kurios nuo to suakmenėdavo. Suakmenėjimai ir visos flecinės formacijos, ne diluvialinės neišskiriant, yr atsiradę ne pasaulinio tvano metu, bet šešių kosmogoniškųjų dienų tarpe, kai dar žmogaus nebuvo. Be to tvanas, be vietos apardymų, ir tai tik pradžioje, nieko kita padaryti negalėjo. Didžiausios audros nepadaro jūros paviršiui įdubimų didesnių per 100 pėdų. Žemės apardymai, kad ir įvykdavo, bet nuo visai kitokių priežasčių, kaip tai matyti iš glodintų suakmenėjimų ir apgraižytų akmenų. Dideli akmenys, išmėtyti žemės paviršiuj, nėra atėję su ledu iš šiaurės ar iš pietų, bet yra nukritę iš oro. Vadinamos „kaulų uolos“ atsiradę iš kalnų atkrantėsna uragano krūvon suneštų įvairių gyvulių ir užverstų storais dulkių klodais. Nuo vandens, o gal ir nuo elektros, mėsų krūvos, kad ir iš visų pusių pridengtos, ėmė pūti ir nykti, liko tik kaulai ir tos tuštumos, kuriose pra-

džioj yra buvusi mėsa. Anais audringais laikais užsilikę gyvi mamontai ir pirmykščiai elniai, užtikti dulkių audros, likdavo užpilti ir pasilikdavo stovimoj padėty, kaip jie kartais ir nūn atrandami. Iš tos priežasties visos žemės formacijos yr atsiradusios beveik vienu laiku, ir todėl milionai metų, kurių mokslininkai reikalauja jų susidarymui, reikia laikyti išmislais ir pasakomis.

Norintiems pažinti mūsų flecinių kalnų struktūrą, K-skis siūlo padaryti šį gan lengvą eksperimentą: reikia prirengti dvejopos rūšies miltelių (pav. kalkių ir suodžių) ir sijoti per tankų sietą, kol susidarys kūgio pavidalu kauburėlis. Piaunant peiliu tą kauburėlį, galima bus pamatyti įvairūs klodai, visai panašūs savo sluogsniavimu mūsų smėlio, molio bei žvyro kauburiams. Taigi autorius ir daro išvadą, kad mūsų kalnai ir kauburiai yra susidarę ne okeanų bangavimu ir ne žemės žievės pakilimu aukštyn, bet kritimu iš žemėtų banguotų, o kartais ir koncentriškų debesų, plaukiojusių anais laikais žemės atmosferoj. Dėliai to K-skis net žemės žievės idėją, o taipgi jos ugningo vidurio teoriją laiko gryna nesąmone.

5. Vulkanų ir žemės drebėjimų teorija.

Vulkanais daug užsiiminėta, manyta, kad jie nemaž padėję ir žemei susiformuoti. Dar ir šiandien laikoma jie tam tikrais garvilkais bei kaminais, susisiekiančiais su ugniniu žemės vidum. Ši nuomonė, kad ir atrodo iš pirmos pažiūros panaši tiesai, negalima laikyti tikra, nes pats ugninis mūsų žemės vidus tėra kol kas vien hipotezė. Jos laikytis — tai vis tiek, kaip kad kas sakytų, jog debesys, iš kurio kyla žaibas, esąs tikra ugnies jūra. O antra — tie garvilkai, turintieji jungti žemės paviršių su jos vidum, yra grynas prasimanymas; tokių garvilkų gamtoj visai nėra. Jų vietoj yra vien tam tikro gilumo žemės įdubimų kalnuose (vulkanų krateriai-žiotys), visai užkimštu dugnu, kaip tai galima matyti Islandijos geizeriuose. Tas pat galima konstatuoti, atidžiai tiriant pačius vulkanus, pav., Amerikoj ir kitur.

Žemė yra didžiulis elastiškų (dujotų) ir spindulingų substancijų rezervuaras, galįs kaip anglis įsiurbti dujų; ji yra

persisunkusi magnetizmu ir visa pilna elektros. Šie iš visų spindulingų kūnų subtiliausi ir judriausi skysčiai sudaro lyg žemės kvėpavimą, bei jos kraują, tekantį jos viduriuose. Tie skysčiai esti glaudžiai susijungę su kietais kūnais, nors dalimi gali nuo jų atitrūkti ir pasklysti tuščioj erdvėj į visas šalis, kur jie, bent kiek praskydę, sudaro tam tikrą kietų kūnų atmosferą. Jų plėtimasis eina iš to, kad jie yra dideliai judrūs ir linkę grįžti pirmykščios pusiausvyros stovin. Ir kaip tiktai toji pusiausvyra kur nors žemės rutoj[1]) būna pertraukta, tuojau susidaro plačioj erdvėj judėjimas. Iš čia kyla atmosferiškos audros, o taipogi ir uraganai žemės viduje.

Pasigaudamas toliau dviejų elektros rūšių: mažiau sutirštėjusios ir to dėl subtilesnės negatyvios ir labiau sutirštėjusios ir to dėl mažiau judrios, pozityvios elektros, ir išaiškinęs žaibo mechanizmą jų susijungimu kibirkštyje, K-skis taip toliau tęsia:

Ugniakalnių išsiveržimas įvyksta, kai virš debesų artėja žemėn kosmiškasis žemėtas debesys, susidaręs iš sauso permatomo rūko, lydimo dažnai vandens garų, panašus pirmykštiems geogoniškiems debesiams, pritvinkęs negatyvios elektros: tuomet pozityvioji elektra ir magnetizmas, veikiantieji visada kartu ir savytarpy besijungiantieji, kaip azotas su deguoniu atmosferoj, ištrykšta iš žemės ir jungias su spindulingąja meteoriškąja substancija, artėjančia į mus iš erdvės gelmių. Šis susijungimas įvyksta įvairiose aukštumose, kartais net po žeme, k. š. pav. žemės drebėjimuose, o kartais keliais tūkstančiais pėdų virš vulkano žioties. Susidariusioj lavoj vienos materijos dalys turi telūrišką kilmę, kaipo imtos iš žemės ir elektros iš ten atneštos, — tai pačios lengviausios ir nežymios; kitos iš aukšto — iš atmosferos, ir šios sudaro tai, kas vadinama vulkano išsiveržimo produktais, būtent, pelenai, lava, smiltys, akmenys, kuriais neretai apipiliama vulkano apylinkės. Jei šis fenomenas įvyksta jūros gelmėje, tai susidaro sala, kurią betgi bangos užlieja.

Žemės drebėjimai pareina nuo žemiškųjų masių sudėties įvairumo ir nuo jų įvairaus elektros laidumo. Kai žemėj kur nors nutrunka pusiausvyra, elektra ir magnetizmas tuoj

[1]) Ruta -- vieton rutulio pastatyta Terminologijos Komisijos.

ima judėti, bet dėl ivairių žemės sluogsnių tie skysčiai savo kely sutinka kliūčių. Dėliai tų kliūčių žemės masėse vietomis susispiečia daug elektros, pakyla jose temperatūra, jos ima virpėti, išduodamos įvairių garsų.

Tėmydamas per mikroskopą vandens lašelį, susidūrusį valandėlei su karminu, Brownas pastebėjo, kad varsos dalelės lašely nuolat juda. Šis įdomus, gerai dar neištirtas fenomenas, vadinas B r o w n o judėjimu. Bet jei vandens laše, kurs yr pilnai vienalytis, randame nuolatinių judėjimų, tai kas daros žemės rutoj, sudarytoj iš tiekos elementų ir užimančioj tiek erdvės? Šią rutą veikia netik artimieji debesys, susidarą atmosferai keičiantis, bet ir tolimi dangaus kūnai. Antplūdžiai ir nuoslūgiai tai aiškiai įrodo. Panašūs bangavimai randas ir elektromagnetiniame okeane, tik jo bangos yra taip lengvos ir subtilės, kad paprastu laiku nelengva jos pastebėti.

Iš tos vulkanų teorijos, kurią aš čia pirmą kartą patiekiu, sako K-skis, plaukia išvados: 1) kad kūgio pavidalo ugniakalniai yra ne kas kita, kaip panašumas į anglio kūgelius, susidarančius (senovinėse) elektros lampose ir atkreiptus į tą aparato dalį, iš kur plaukia pozityvioji elektra; 2) kad galimi vulkanai be kratero, kaip tai ir yra atrasta Naujam Pietų Wallise.

Norint gerai suprasti vulkanų fenomenus, reikia gerai pažinti smarkių viesulų bei sūkurių-tifonų apsireiškimai.

6. Vėjų teorija.

„Teorija, aiškinanti vėjų atsiradimą šilumos veikimu, kurios ikšiol laikosi beveik visi fizikai ir meteorologai, yra neapgalvota ir negudri, ypač netinkanti smarkiems vėjams išaiškinti. Beveik kiekvienas jos įrodinėjimas prieštarauja gamtos apsireiškimams. Tos teorijos įkūrėjai yra pastebėję, kad, atidarius šilto kambario duris ir laikant uždegtą žvakę, galima matyti dvi priešingi oro srovi, vieną šaltą, einančią žemyn, o antrą šiltą, kylančią aukštyn. Šį paprastą gamtos apsireiškimą jie pritaikė ir visoms oro srovėms atmosferoj. Bet, kiek man žinoma, niekam neatėjo galvon susidomėti tuo, kad atmosferoj nėra jokių uždarų vietų, panašių į kambarį, ir nėr kiaurynės, panašios į duris, per kurią suspaustas oras galėtų veržtis. Be to ir duryse oro judėjimas yra ne gulsčias, bet statmenas — iš apačios viršun ir iš viršaus apačion, ir prieg tam taip silpnas, kad begalėtų nebent epušės lapus pajudinti, o ne patį medį.

Tai teorijai apibendrinti sugalvota kaž kokios pusiaujo ir ašigalių oro srovės, lyg tartum žemė būtų kokia ruta, ir lyg tartum vėjai pūstų meridianu vienu užsimojimu ir galėtų perpūsti visą pusrutį. Bet iš meteorologiškųjų žemėlapių, pridedamų prie ministerijos leidžiamojo laikraščio Sievernaja Počta, pasirodo, kad tokių pas mus vėjų nėsama, kad vėjai mūsų krašte yra apsireiškimai labiau vietiniai negu bendri, nes kiekviena gubernija tą pačią dieną turi savo ypatingą vėją, savo jėga ir kryptimi neatsakantį vėjams gana artimų kaimyninių gubernijų. Net ir toj pačioj vietoj ir tuo pačiu laiku pasitaiko keletas vėjų".

Čia autorius pasakoja, kad Bijske matęs sykį, jog apačioj žemai pūtęs vienas vėjas, o aukštai — kitas, kaip rodo plaukiančių iš kamino dūmų kryptis. Toliau K-skis taip rašo:

„Ypatingai pažymėtina tai, kad kur tos teorijos nurodymu vėjų turėtų būti, ten jų nėra. Pav., jų neturėtų būti užšalusioje šiaurėje žiemos metu, o ten jie kaip tik siaučia visa jėga (būranai); neturėtų jie būti vidūdienį bet kokioj vietoj, kaipo labiausiai nutolusioj nuo apšviestų tuo laiku rutos krantų, o vėjai daugiausia tuokart ir pakyla. Ir priešingai — jiems labiausia reiktų pūsti rytą ir vakarą, saulei tekant ir leidžiantis, t. y. dienos ir nakties sienose, dviejų nelygiai įkaitintų pusručių srity, o jie lyg tyčia tuomet ir pasiliauja. Galop jie priešingai teorijos nurodymams kyla ne iš tos pusės, iš kurios jų tektų laukti. Ten, kur tikrumoj pučia vakaris vėjas, ten pagal teoriją turėtų pūsti rytys ir priešingai. Ši teorija reikalauja, kad aukštais oro sluogsniais plauktų šiltoji srovė, einanti nuo pusiaujo, o žemais — šaltoji, einanti nuo ašigalių, bet taip nėra; priešingai, oras įkaista nuo saulės tik žemuose sluogsniuose, o aukštai jis yr labai šaltas, kaip tai rodo oro lakūnų stebėjimai.

Dar šiaip taip būtų galima sutikti su taja teorija, jei gamtoj tebūtų vien silpni vėjeliai, k. š. krantiniai (brize), kintamieji kalnų krantuose, ir vėjai, sekantieji saulę giedriomis dienomis. Bet gamtoj, kaip žinom, yra galingų vėjų, šturmų, uraganų, sūkurių. Sakoma, kad sūkuriai atsirandą dviem priešingom oro srovėm susitikus, bet šitoks aiškinimas yra vaikiškas, lygiai kaip kad kas žaibą stengtųs išaiškinti dviejų debesų, lyg dviejų kalnų, susitrenkimu. Sūkurių būna taip galingų, kad jie kartais geležinius dalykus susuka uždaruose kambariuose. Vadinas, čia veikia ne šiluma ir ne sukamasis oro judėjimas"...

K-skio išmanymu vėjai yra magnetizmo ir elektros jėgų padaras. Artėjant priešingiem dviejų magnitų poliam, jaučiama tarp jų šalčio: artėjant vienodiem dviejų magnitų poliam, kįla šiltas dvelkimas. Medikams ir fizikams yra žinomas elektros vėjelis (aura electrica), einąs iš elektriškų prie-

taisų smaigalių. Tai yra išskaidytas elektros veikimas. Vėjas (o taip pat vandens viesulai, uraganai, sūkuriai ir žemės drebėjimai) eina ne iš mechaniško veikimo bei oro statikos, bet iš greito jame smerkimosi spindulingų skysčių (elektromagnetizmo), daug judresnių neg šiluma, kurie savo tėkme patraukia ir mažiau judrų orą, kaip kad oras, būdamas sujudintas, traukia su savim mažiau judrias jūros bangas, malūno sparnus ir kitką.

Pripažindamas, kad magnetizmas, būdamas visų spindulingų skysčių subtiliausis ir judriausis, įstengia patraukti tirštesnę už save elektrą, o ši—dar inertesnę šilumą, K-skis tvirtina, kad vėjų bei sūkurių esama ne vien žemės paviršiuje, bet ir jos viduje. Ten tie skysčiai įsigalėję veikia su nepaprasta jėga, sudaro ugninius kamuolius, tirpina uolas, gamina vulkanų išsiveržimus. Paprasti vėjai niekuo nesiskiria nuo vėjų, viešpataujančių žemės gelmėse. Aristotelis vadino juos p n e u m a; magnetizmas ir elektra senovėj laikyta s a u s o m i s ž e m ė s e k s h a l i a c i j o m i s. Skirtumas nuo paprasto vėjo tik tas, kad prie magnetinio stūmėjo ir ištisos eilės tirštesnių skysčių vagonų, einančių draug su juo ir paskui jį, nėra gale prikabinto, sulyginti, sunkaus oro vagono, kaip tai esti pas mus žemės paviršiuje.

7. Krintančių žvaigždžių teorija.

Šių dienų mokslas mano, kad krintančios žvaigždės — tai kieti kūnai, besisuką pasaulio erdvėj beveik planetiniu greitumu ir tepastebiami, kai įeina žemės orbiton. Mokslininkų išmąnymu jie užsidegą, besitrindami į žemės atmosferą.

Kaip klaidinga yra ši pažiūra, pakankamai, anot K-skio, įrodą kad ir šie pastebėjimai.

Žinodamas, kad krintančių žvaigždžių gausiausis laikotarpis yra lapkričio nuo 10 lig 15 d., aš, rašo K-skis, stengiausi surasti patogiausį laiką joms stebėti, bet visos dienos buvo tuomet ūkanotos ir tik lapkričio 13 d. (1863 m.) pasirodė giedri. Išėjau tad vakare 8 val. su tarnu į artimą Varnių aukštumą ir ten apie valandą žiūrinėjau į šiaurinę dangaus

skliauto pusę. Buvau dideliai patenkintas apsireiškimais, kurie man teko pamatyti. Per trumpą laiką priskaitėm 27 skriejančias žvaigždes įvairaus dydžio ir įvairiomis kryptimis. Didžiausios ir skaisčiausios man teko pastebėti apie poliaus žvaigždę šalia Grižalo Ratų iš rytų pusės. Tų apsireiškimų pobūdis pasirodė visai kitoks, negu galėjau įsivaizdinti iš kitų mokslininkų aprašymų.

Pirmiausia nustebino mane krintančių žvaigždžių bėgimo lėtumas, ypač didesnių ir skaistesnių. Užuot planetinio greitumo išvydau vien jų slinkimą, riedėjimą ir šokinėjimą: vienos leidos, lyg vorai voratinkliu, pasipurtindamos ir pašokėdamos; kitos bėgo, kaip akmenys nelygia vieta, daiktais po kelis kartus sustodamos savo bėgime; kitos spindėjo beskriedamos įvairiaspalvia šviesa, taip kad stebėtojas lengvai galėjo patėmyti jų šviesos didėjimą bei mažėjimą.

Kitas mane sudominęs dalykas — buvo tai kreivi bei laužtiniai jų bėgimo pėdsakai. Vieni jų buvo sulenkti įvairiomis kryptimis, sudarydami lyg zigzagą, kiti nubrėždavo didesnius bei mažesnius lankus.

Trečia—tai, kad viena žvaigždė pakilo statmenai iš apačios viršun, kas yra ir kitų mokslininkų (Brandes'o) pastebėta.

Bet puikiausiu to vakaro fejerverku buvo didelis ugninis Aitvaras — D r a c o v o l a n s, kurį pirmą kartą savo gyvenime temačiau ir kurio niekad neužmiršiu. Palyginti jis galima su gražiausia ilga, smaila, ištiesta kometos uodega. Atrodė lyg didžiulis kardas (keliolikos gradų), smailai užbaigtas. Jame pirmiausia buvo galva ir ilga pasišiaušusi ietis, leidusi iš savęs ugninius spindulius, nukreiptus į užpakalį. Kaklas bei rankavietas ir pats to ugninio baisūno galas buvo be spindulių. Išėjo jis iš aukščiau nurodytos vietos (apie poliaus žvaigždę) ir nulėkė į rytus per keliasdešimts gradų ir ten pranyko nepalikdamas jokios žymės. Slinko jis gulmenai ir palengvėl, lyg koks žaltys, ir tai mus labiausiai stebino.

Iš tų pastebėjimų savaime aišku, kad tiek krintančios žvaigždės, tiek bolidai yra ne kas kita, tik įvairiausi elektros apsireiškimai mūsų atmosferoj. Jų greitumas yra nevienodas, lygiai kaip ir pačios ore plaukiojančios elektros. Šis univer-

salinis skysčius, iki lieka ore pasklydęs, yra nematomas, bet kai žaibo greitumu susikaupia tam tikromis sąlygomis vienon vieton, ūmai nušvinta, net dieną, sudarydamas matomą, nors be griausmo, didesnę ar mažesnę kibirkštį, iš kurios kartais išleidžia ir kietą kūną, kaip tai matom perkūno ugniniose rutose. Tų apsireiškimų tolumas būna taip pat įvairus, kaip ir jų greitumas. Kai kurie esti taip arti, kad beveik galima jie paliesti. Stengtis surasti jų paralaksės tuščias darbas".

8. Įvairenybės.

Be aukščiau paduotų teorijų K-skio rankraščiuose radau nemaža ir kitokių įdomių pažiūrų, kurios anais laikais buvo tikrai pažangios. Pav., K-skis įrodinėja, kad juodoji spalva nėra tai spalvų negacija, jų nebuvimas, bet savita, atskira tikra spalva. Jis tvirtina, kad ji pastebiama net vaivorykštėje.

Kitur jis kalba apie savaime judančius akmenis, kuriuos graikai vadindavę ἔμφυχοι λίθοι. Apie vieną tokį akmenį jam (1863 m.) pasakojęs Jokūbas Zaremba, valstietis ūkininkas iš Užlunkio vienasėdžio (tarp Balsių ir Nevaičių Kauno gub.), žmogus regimai protingas, 44 m., kuris tvirtinęs, kad Šventosios dvarely (Šventy myza), pas vietos užvaizdą (rodos Boskį) matęs kadaisia žalmargą akmeninę rutą, kuri, audros metu padėta ant stalo, griaustiniui net toli griaujant, imdavus savaime po visą stalą bėgioti, išduodama balsą, panašų vapsvos zvimbimui, kuris net kitam kambary buvo girdimas. Pranešimas baigias šia K-skio pastaba: „To del reikia manyti, kad neklydo Plinijus, tvirtindamas, kad ir akmenys turi savo balsą".

Kitur paduoda kaip faktą, kad kepamieji duonos bakanai, kartais, atsistoję pečiuj, ima suktis apie savo ašį.

Negalima čia ne priminti ir K-skio pažiūrų į saulės sistemą. Viešpataujanti Kopernikinė teorija jam neatrodė tikra; jo išmanymu tikresnė esanti Tycho de Brahės teorija, kuri ir įsigalėsianti ateityje. Reikalaujamas toj teorijoj neapsakomai didelis saulės bėgimo greitumas neatrodė K-skiui negalimas: anaiptol jis tuo greitumu aiškino saulės negęstantį ugningumą.

Be to savo raštuose K-skis primygtinai įrodinėjo būtiną reikalą — tyrinėti mitologiją, visokius žmonių pasakojimus apie raganas, burtininkus, kaukus, laumes, aitvarus, vaiduoklius, velnius, dvasias, sapnus ir kitus panašius dalykus, mokslininkų laikomus nebūtais, bet okultizmo ir spiritizmo šiandien rūpestingai aprašomus ir tiriamus.

9. Kašarauskis — lituanologas.

Ragindamas kitus tyrinėti folklorą, K-skis domėjos ir lietuvystės dalykais, skaitė, kas kitų buvo lietuviškai rašoma, darė iš lietuviškų veikalų ištraukų, rinko lietuvių pavardes, žodžius. [1]) Dėliai to tarp jo rankraščių atsirado ir lietuviškų ištraukų ir net ištisų raštų.

Pirmoj vietoj pažymėtinos ištraukos iš Pabrėžos veikalo „Tayslós Augumyynis". Čia paduota įdomus Pabrėžos maršrutas bei botaniškoji kelionė Lietuvos augalams tirti. Turėdamas savo herbariuje apie 800 augalų, Pabrėža, tuo nesitenkindamas, daro naują ekskursiją. Iš Kretingos vyksto jis Palangon, kur sakosi radęs daugybę niekur kitur nematytų augalų. Iš Palangos per Darbėnus ir Laukžemį pasiekęs Šventąją Kuršo gub. Iš čia per Lenkimus aplankęs Rucavą ir Paurupį Kurše. Toliau vykęs į Skuodą, Mosėdį, Šates, Aleksandriją, Salantus, Šateikius, Platelius, Tirkšlius, Žagarę, kur vėl perveizėjęs Kuršo pasienį. Iš Žagarės keliavęs į Žarėnus, Šakyną ir Lauksodį. Iš čia grįžęs į Plungę ir per Kartiną, Gargždus, Endriejavą, Vieviržėnus, Švėkšną pasiekęs Tilžę ir Šilgalį, kur radęs labai įdomių augalų. Savo kelionėj labiausiai lankęs upių, upelių, ežerų pakraščius ir paskardžius, labiausiai tų, kurios yra didelės, k. š. Minija, Jūra, Akmenė ir k.

Ištraukoj be minėtojo Pabrėžos veikalo pažymėta dar šie, kaip nebaigti.

1) Wejkałs augimiu sógadniuju, padalits į ketóres atskidas.

---

[1]) Ivinskis viename savo laiškų vadina K-skį „genialiu lyginamosios Žemaičių kalbos tyrėju". (Sk. *J. Tumas:* Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. Kaunas 1924, 37 p.). Deja, K-skio rankraščiuose mes neradom jokių pėdsakų šiai Ivinskio nuomonei patvirtinti.

2) Rodiikle augimiu swejkatai wodiętiu.

3) Irąkis waisyma ir lajkima augimiu.

Po to eina keletas rankraščių, rašytų Pabrėžos ranka ir rašyba. Štai tų raštų vardai.

1) Rodiikle warduu sawyszkuju, kaip kóres augimes wadyn Žemaytee, 6 psl. in-4°;

2) Sóraszims waarduu Laatwyszkuju, kaap nekòres augimes pasypraatina wadinty Kóórszinikaa, yszimts yszweykala Oekonomisch-Technische Flora von Wilhelm Chr. Fiebe, Riga 1805, 20 psl. in-4.

3) Sryje warduu augmyniiczyniu weyslyyniu yr skyrtyyniu, 10 psl. in-4.

4) Sorinkyms waardu Prusams sawotyszkuju, kaap kóres augimes wadyn. Iszraszits ysz weykala „Hagen Preussens Flora, 1818, 6 psl. in-4.

5) Augalų aprašymas lietuviškai be vardo, 108 psl., in-4. Labai įdomus; paduota čia nurodymų, kur kokia žolė, bei augalas auga, kokių tur ypatybių.

6) Išrašai lenkų kalba iš Wyzyckio žolyno, 1845 m. 20 psl. in-4.

Visi tie Pabrėžos rankraščiai greičiausiai bus mūsų botaniko užrašai bei medžiaga platesniems jo veikalams. Į klausimą, kaip jie pateko pas K-skį, atsakyti nesunku. Kaip aukščiau matėm, botanika buvo pirmasai mokslas, kuriam K-skis karštai buvo atsidėjęs. Kaip jaunas to mokslo mėgėjas, K-skis, be abejo, laikė savo pareiga susieiti į artimiausią pažintį su garsiausiu tuomet Lietuvos botaniku Pabrėža ir to dėl be abejo buvo aplankęs jį Kretingoj. Čia draug su kitais moksliškais nurodymais yra pasiskolinęs arba ir dovanai gavęs iš Pabrėžos minėtuosius rankraščius, kaipo šiam gal jau visai nebereikalingus bei sunaudotus kituose veikaluose.

Kadangi be botanikos ir kitų gamtos mokslų K-skis buvo įsitikinęs folkloro rinkimo ir tyrimo reikalingumu, tatai nenuostabu, kad jis domėjosi Lietuvos vietų vardais ir mūsų žmonių pavardėmis. Tai įrodo tarp jo rank-

raščių užsilikęs nemažas vietų vardų ir pavardžių rinkinys. Jis rašytas, kaip atrodo, ne K-skio ranka. Tie vardai ir pavardės surinkta iš Kaltinėnų, Laukuvos, Luokės, Papilės, Pavandenės, Tverų, Užvenčio ir Varnių parapijų. Tas sąrašas pagamintas prieš 1863 m. Vietų vardai užrasyti lenkiškai, žmonių pavardės — lietuviškai. Tarp šių pastarųjų yra daug labai įdomių, pav. Aizas, Anusas, Jusadis, Dunokas, Maura, Gobeta, Musenius, Minuta, Blaušas, Lukas, Ulša, Uksas, Getuntis, Benilis, Sausdargas, Pikulis, Perskaudas, Biržulis, Nutautas, Zamas, Desnis, Girižius, Maulius, Velionis, Vaišis, Jokšas, Donis, Greitis, Samalius, Arvasas, Bukšteinis, Varenius, Garbinčius, Bajus, Lapgaudas, Lybartas, Duršas, Liubštinis, Gudis, Gaušinis, Gimberis, Bubinis, Urnis, Kurzas, Bužonas, Grumslis, Vyžingis, Bliudsukis, Baukys, Kilvinis, Lukopis, Velvekis, Adna, Čolius, Buša, Baitis, Vytis, Smitris, Lida, Liudis, Gudis, Ornis, Knita, Rabuižis, Balbadis, Šmaras, Suidis, Luinis, Urvakis, Surblis, Ubis, Tirkšlis, Švipis, Visminas, Kaudris, Irnius, Šiušis, Burgaila, Saikas, Buris, Čuludis, Parieštis, Dilbitis, Uža, Šiušia, Kateivis, Vaikašis, Žiauris, Palpinas, Gemdis, Skiotis, Lainis, Raustis, Šlaustis, Kergis, Mamonas, Raudis, Narsėjas, Dijokas, Sadis, Melenis, Skyrius, Kumža, Labitis, Kuoris, Čiuža, Virpilius, Geltis, Dausinis, Treinis, Geryba, Kniža, Milgaudas, Sauga, Ovija, Vaidava, Kiudis, Liaudis, Vintilas, Ukrinas, Burnis, Demis, Veiza, Pareigis, Kaunius, Selionas, Dajovas, Aspis, Veikšas, Žadis, Astilius, Pulkis, Kavida, Liauba, Dimšla, Radis, Tuklis, Tulčis, Šustinas, Pėža, Liubertas, Ištaris, Ašmantas, Viknius, Brizgėjas ir t. t.

Kadangi rankrašty raidžių ilgumas nepažymėtas ir pavardės surašyta žemaičių tarme, tat, jas lietuviškai perrašydamas, nežinau, ar vienur kitur nesu suklydęs. Man labiau rūpėjo pati mūsų pavardžių struktūra.

Iš patiektų aukščiau pavyzdžių matom, koks yra įvairumas lietuvių pavardėse, ir kiek jose yra užsilikę grynai lietuviškų šaknų. Už tų vardų ir pavardžių rinkimą ir išlaikymą pridera K-skiui irgi nuoširdi padėka.

Be abejo, mokslo srity K-skis nėra taręs paskutinio žodžio; jo teorijoms galima nevienas dalykas prikišti; kai-kur

jo pažiūros buvo gan vienašališkos, keistokos ir nepertvirtai pagrįstos. Bet jis visą amžių dirbo mokslo srity, tyrė gamtos faktus, lygino juos, darė iš jų naujų išvadų, ieškojo vieno, aukščiausio, visus gamtos apsireiškimus apimančio dėsnio, ir manė jį suradęs. Dėl to dėsnio vertės galima ginčytis, bet negalima nepripažinti K-skiui tikro mokslininko vardo. Būsimasis mūsų kultūros istorikas šalia Pabrėžos, mūsų pirmojo botaniko, šalia prel. Rodavičiaus, mūsų pirmojo minerologo-kolekcionieriaus, turės paminėti ir K-skį, kaipo mūsų pirmąjį tikrą gamtos tyrėją. Jo teorijoms tikriau įvertinti labai praverstų turėti jo 1871 m. Kijeve dingęs kapitalis veikalas. Mums matos, jis bus kur užsimetęs vienoje Kijevo bibliotekų. Nuoširdžiai linkiu mūsų jauniems mokslininkams ilgainiui jį surasti.

Kaune, 9. X. 24.

Oponentų pastabos ir mano jiems atsakymas[1]).

Po šio mano pranešimo prasidėjo diskusijos. Rektorius Būčys[2]) pažymėjo, kad Kašarauskis nebuvo sistematiškai mokinęsis, kad nemetodiškai dirbęs, ir to dėl jo mokslo darbai liksią bevaisiai; mokslininkai praeis pro jį, nieko iš jo tyrimų neimdami. K-skis padauginęs tik diletantų mokslavyrių à la Jaunius bei Basanavičius skaičių. K-skis liksiąs mums pavyzdžiu, kaip nereikia mokslo darbas dirbti.

Prof. d-ras Česnys, palaikydamas tą d-ro Būčio nuomonę, davė man patarimą, kad aš, kai savo pranešimą spausdinsiu, labiau pabrėžčiau jo pabaigoje K-skio diletantiškumą' jo teorijų problematiškumą.

Progos šioms pastaboms pareikšti, matyt, yr davęs mano posakis, kad „būsimasis mūsų kultūros istorikas... turės paminėti ir K-skį, kaipo mūsų pirmąjį tikrą gamtos tyrėją". Šis pavadinimas mano oponentams, matyt, pasirodė pergarbingas, neužpelnytas ir to dėl neatsakąs tiesai. Sugretinimas gi K-skio su Jaunium ir Basanavičium ir neigiama pažiūra į šių dviejų mokslo darbus, kaip man matos, yr ne

[1]) Jis suformuluotas kiek vėliau.

[2]) Paduodu čia ne oponentų žodžius, tik jų mintis, kiek jas atmenu.

pačių oponentų sugalvota, tik aiškiai iš Būgos pasiskolinta. Matyt, jų manyta, kad moksle peritis ir arte credendum est, ir kad Būgos nuomonė apie Jaunių ir Basanavičių esanti paskutinis mokslo žodis, nuo kurio nebėra apeliacijos.

Deja, aš čia su mano oponentais negaliu sutikti. Mokslininkų, taigi ir Būgos, sprendimas yra tiek tik tevertas, kiek jis rimtais įrodymais pagrįstas. Tvirtinimus neįrodytus kiekvienas tur teisės be įrodymų atmesti. Būgos pažiūra į Jauniaus ir Basanavičiaus mokslo darbus kaip tik ir yra tos rūšies.

Priėmęs Jauniaus teorijas be kritikos, Būga ir išsižadėjo jų be kritikos. Užteko jam vieno kito Endzelino žodžio, kad tai padarytų. Bet mokslas tuštumos nemėgsta. Vieton išgriautų teorijų reikia statyti kitos; to nepadarius, mokslo faktai liks neišaiškinti. Pav., turime tokių žodžių kaip — plakti, pliekti, plūkti. Jų giminystė neabejotina, lygiai kaip ir vidurinių balsių skirtumai. Kuo tai išaiškinti? Jaunius aiškino tai savo „išdubusių šaknų“ teorija[1]). Jei Būga nuo jos atsisakė, tai reikėjo jam sutverti naują, savąją. Bet to jis nepadarė. Kitas pavyzdys: Jaunius mokino, kad latvių zaba — pušnis yra giminė su liet. žabikas — terba, maišelis ir lotynų habitus — drabužis[2]). Jis tvirtino tai, remdamasis lyginamosios kalbotyros daviniais. Kuo Būga rėmės, atsisakydamas nuo to, mes nežinom. Ėmus panašiais konkrečiais faktais kibti į Būgą, jis, esame tikri, savo atsisakymą nuo Jauniaus būtų priverstas žymiai susiaurinti.

Antra vertus, Jaunius buvo gilus lyginamosios kalbotyros žinovas. Apie Būgą to pasakyti negalime. Jis tiek tik jos težinojo, kiek iš Jauniaus buvo pasiėmęs. Universitete jis tąja mokslo šaka nesidomėjo ir jos, kaip reikiant, nestudijavo. Taigi, kaipo ne specialistas toje mokslo šakoje, jis ir negalima laikyti kompetentingu Jauniaus teorijų vertintoju.

Galop tenka dar pažymėti ir tas faktas, kad Jaunius visai nepanešėjo į filologus svajotojus à la Akelevičius. Jis blaiviai studijavo filologiją iš anų laikų mokslo knygų ir laikraščių.

---

[1]) Būga. Aistiškos studijos 5 pusl.
[2]) Būga. Op. c. 31 pusl.

Tuo atžvilgiu jis galima pavadinti tikras vokiečių filologų mokinys ir sekėjas. Taigi, norint prideramai įvertinti Jauniaus teorijas, reiktų jos moksliškai sulyginti su teorijomis, viešpatavusiomis anų laikų filologiškoj literatūroj. Dėliai to, mano išmanymu, būtų labai pageidaujama, kad mūsų Universiteto humanitarinis skyrius kuriam nors gabesnių studentų paskirtų daktariškai disertacijai temą: „Jauniaus teorijos XIX amžiaus filologijos šviesoje". Tiktai tokia, sąžiningai parašytoji monografija tegalės tinkamai įvertinti Jauniaus mokslą.

Panašiai tenka pasakyti ir apie Basanavičiaus archeologiškas stūdijas, Būgos taip nemoksliškai suniekintas. Tikrumoje Basanavičius toli gražu nėra jau toks diletantas, kaip Būgai ir kitiems mūsų mokslininkams nearcheologams atrodo. Kas yra skaitęs Basanavičiaus mokslo veikalus, tas negal sakyti, kad mūsų patriarcha elgtųs patriarchaliai su tiesa ir nesilaikytų moksliško metodo: anaiptol, Basanavičius visur operuoja patikrintais faktais, kiekvieną svarbesnį tvirtinimą remia Vakarų Europos mokslo tyrimais. Tų tyrimų citatėmis išmarginti maž ne visi jo stūdijų puslapiai. To dėl, jei mes sulyginsime Būgos pašieptąją Basanavičiaus „trakologiją" su paties Būgos „patamologiškais" tyrimais, kur jis, remdamasis vien upių vardais, prieina toli siekiančių istoriškų išvadų, tai dar nežinia, kurioj pusėj pasirodys daugiau fantazijos: pas Basanavičių, ar pas Būgą? Galop ir abiejų metoduose yra nemaž bendra, nes abu operuoja vardų panašumais. Kai Būga drąsiai tvirtina, kad slavų Lučesa ir lietuvių Laukesa esąs tas pat upės vardas, aš tiesiog stiebiuos, nes čia drąsi hipotezė, skelbiama tikru faktu, nors tam Būga neturi visai rimtų įrodymų.

Pagalios, jei kam-kam, tai tik jau ne Būgai nuvainikuoti Jaunius ir Basanavičius ir paversti diletantais. Jei jau kalbėt apie diletantizmą, tai Būga tarp jų bene bus tik pats didžiausis. Nes išskyrus jo žodyną ir nebaigtą „kirčio ir priegaidės mokslą", visas likusis jo mokslo bagažas yra labai lengvutis. Iš kalbų be lietuviškos Būga temokėjo kai-kurias slaviškas, romano-germaniškas ir bent kiek suomių kalbą. Persų zendas, indų sanskritas, net ir semitų kalbos buvo

jam terra ignota. Taigi platesnių sintezių kalbų moksle Būga prieiti negalėjo. Tuo tarpu Jaunius su visomis tomis kalbomis buvo gerai apsipažinęs.

Pridurti reikia dar ir tai, kad Būgos kritiškumas buvo irgi nekoks. Užtenka peržiūrėti kad ir jo žodyno planas[1]), kad suprastumėm, kaip tam žmogui trūko sumanumo net savoj srity. Taigi ir pasitikėti Būgos kritiškais įvertinimais Jauniaus ir Basanavičiaus mokslišku nuopelnų mes neprivalom. Be abejo, jųdviejų mokslo darbuose yra netobulumų, kurie reikia pašalinti. Ilgainiui tai, tikimės, ir bus padaryta. Bet jų veikaluose yra ir pozityvių dalykų, kurie liks moksle ilgam, o gal net ir visados. Mūsų profesorių pareiga yra priminti tai studentams, o ne diskredituoti seni mokslavyriai.

Kas čia pasakyta apie Jaunių ir Basanavičių, galima pritaikinti ir Kašarauskiui. Savo veikalų netobulumus jis pats geriausiai žinojo ir viešai, kaip aukščiau matėm, pareiškė. Būdamas be reikalingų knygų, be mokslo priemonių ir net savų užrašų netekęs, jis, kaip pigu suprasti, negalėjo visuose savo teorijose išlaikyti pilną mokslišką griežtumą. Silpna jo pusė buvo taipgi menkas matematikos, o ypač racionalės mechanikos žinojimas. Gadino dar jo mokslo išvadžiojimus peruolus pigaus konkordizmo ieškojimas Biblijai su mokslu taikinti ir noras apie kalbamąjį dalyką parodyti visą savo erudiciją iškratyti visus savo užrašus. Dėliai to jo raštų planas neretai išeidavo painus, neaiškus, nors pats dėstymas pas jį yra logiškas, griežtas ir lengvai suprantamas. Kai-ką galėjo atbaidyti nuo K-skio raštų ir okultistiškų dalykų statymas gret grynai mokslišku.

Išradęs tiek naujų teorijų K-skis stengės jas visas bent trumpai aprašyti būsimųjų kartų naudai. Jį nuolat vargino baimė, kad jo išradimai gali pražūti, jei nebus aprašyti. Jei tos baimės nebūtų turėjęs ir būtų pasitenkinęs viena kita savo teorija, jis lengvai būtų galėjęs ją išdėti plačiai, sistematiškai, grynai mokslišku metodu. Kad jo irgi turėta tokio

[1]) Sk. mano straipsnį „Ryto“ 293 n-ry „Dėl K. Būgos žodyno“.

noro, tai matyt iš jo laiško laikraščio „Viestnik Jevropy“ redaktoriui. Ten jis tarp kitko rašo:

„Tamstai įtikinti, kad pas mane, kaip ir pas vokietį bei pas kiekvieną mokslininką, būta rimto noro ir net galimybės išsemti visą dalyką ir išdėti sistematiškai, aš čia patiekiu sąrašą mano kadaisia sumanytų veikalų:

1) Apie visatą ir visus joj pastebimus daiktus ir kūrinius;

2) Kosmogonija arba visatos pradžia ir atsiradimas, o taipgi ir pirmieji jos gyvavimo momentai su paaiškinimu Genezės knygos pirmųjų perskyrimų;

3) Fiziškoji materijos vienalytybė ir nevienalytybė vienatinės gamtos pusiausvyros ir visų sukurtų daiktų judėjimo priežastys;

4) Apie jėgas bei pasaulį judinančias priežastis;

5) Tikroji visuotinosios traukos priežastis;

6) Apie atomus nauja prasme;

7) Vulkanų ir meteorų kondensacinė-fluktuacinė teorija;

8) Regėjimo problema bei fiziologiškas reginčios akies veiksmas“...

Šis veikalų sąrašas, matyt, nebaigtas.

Jei anot patarlės, in magnis voluisse sat est, tai jau vieno šio sąrašo užtektų, pripažinti K-skį buvus gamtininką nepaprastai plačiu mokslu.

Bet, kaip matėm, jis ne vien norų turėjo, bet ir savo išradimus buvo storokame veikale surašęs. Veikalas Kijeve dingo, ir mes naudojomės ne tuo užbaigtu veikalu, tik likusiomis jo nuotrupomis. Bet ir iš tų nuotrupų gavom užtektino supratimo apie naujas K-skio teorijas. Negamtininkui pirmą kart išgirdus, jos atrodo keistokos. Bet kas seka šių dienų mokslo literatūrą, tas tikrai nustebs, matydamas, kad K-skis prieš 50 metų buvo išreiškęs pažiūrų visai artimų šių dienų mokslui. Pav., jei mes anksčiau išdėtą K-skio vėjų teoriją sulyginsime su Alberto Nodono straipsniu „Relations entre le Magnetisme et l'état de l'Atmosphère“[1]) tai mes rasime ne vieną bendrą mintį tiek pas vieną, tiek pas antrą autorių.

---

[1]) Laikrašty „Science Moderne“ 1924, spalių n-ry.

Savo vulkanų teorijoj K-skis tvirtina, kad galimi vulkanai be kratero: šių dienų mokslas pilnai tai patvirtina, nurodydamas, kad esama vulkanų net pačiam jūrų dugne[1]).

Net ir K-skio geogoniškoji teorija randa šių dienų teorijose sau panašią, būtent Hörbigerio „Welteislehre“ — pasaulinio sniego teoriją[2]). Įsileisti į platesnę K-skio teorijų kritiką ir lyginimą jų su dabartinėmis teorijomis — ne mūsų dalykas. Tą darbą paliekame mūsų universiteto profesoriams. Mums užteks pažymėjus, kad K-skio moksle eita geru keliu, nes beveik visų jo teorijų pamatan dėta elektra, su kuo sutinka ir dabartinis mokslas. Taigi K-skio būta tikro mokslininko, ne diletanto, tik gyventa ir dirbta blogiausiose sąlygose. Jei jis būtų turėjęs užtektinai laisvo laiko ir Crookeso laboratoriją ir biblioteką, jis gal būtų prašokęs net jį patį. Bet, deja, piktas likimas nustūmė K-skį Azijon, atskyrė nuo kultūringo pasaulio, nuo žmonių, užsiimančių mokslu. Kitas tokioj padėty gal būtų moraliai žlugęs, nusigėręs ar ištvirkęs; K-skį nuo to sulaikė jo gilus tikėjimas ir karštas mokslui atsidavimas. Jis darė, ką galėjo, ir ne jo kaltė, kad nepadarė daugiau ir tobūliau. Tesie gėda rusų valdžiai, nekaltą žmogų Sibirijon nugrūdusiai — ir tesie garbė šiam doram tremtiniui, net ir ten dirbti mosklo darbą nepaliovusiam!

---

[1]) Ten pat rugsėjo n-ry 1924 m. sk. straipsnį G. Thoulet'o: „Volcans sousmarins abyssaux“.

[2]) Sk. H. Fischer'o. Die Wunder des Welteises, Berlin, Paetel 1922

Vyskupas A. Baranauskas, kaip matematikas[1]).

(1835—1902).

Vienas mūsų dainius, norėdamas išgirti Lietuvą, pavadino ją „didvyrių žeme“. Žinoma, tai ne kas kita, tik menkos vertės poetiškoji hiperbolė. Joje tiek tik tėra tiesos, jog kilnesnieji mūsų tautos vyrai, k. š.: vysk. Valančius, d-ras Pietaris, d-ras Kudirka ir k., buvo tikrai žmonės nepaprasti, nes turėjo ne po vieną kokį talentą, bet dažniausiai po keletą. Tą patį turime pasakyti ir apie A. Baranauską. Nes, kaip iš

[1]) Šis straipsnis buvo skirtas „Rinktinei“ Baranausko knygai, kurią žadėjo išleisti p. Herbačiauskas. Jai savo laiku neišėjus, seiniškiai buvo sumanę išspausti jį atskira brošiurėle. Bet ir toji „žadelė“ neišsipildė. To dėl autorius buvo priverstas įdėti jį „Draugijon“ (ž. I t. 332—342 p.).

jo biografijos žinome, jis buvo netik dainius, bet draug ir teologas ir pamokslininkas ir muzikas ir filologas ir galų gale net matematikas.

Tiesa, jis pats žiūrėjo į savo užsiėmimą matematikos dalykais, kaip į silpnybę, kuria negalėjo nusikratyti; tačiau kadangi per keletą metų beveik visą savo atliekamą laiką ir visas proto jėgas buvo matematikai pašventęs, tatai pigu atspėti, kad jo veiklumas net ir toje mokslo šakoje nepasiliko be pasėkų. To dėl, palikdamas kitiems svarstyti A. Baranausko nuopelnus poezijoje ir filologijoje, aš čia stengsiuos trumpai pakalbėti apie jo matematiškus tyrinėjimus ir veikalus. Visa, ką žemiau paduodu, yra paimta iš paties Baranausko į mane rašytųjų laiškų.

Palinkimas prie matematikos apsireiškė pas A. Baranauską nuo pat mažens. Štai jo paties žodžiai:

„Dar vaikiščiu bebūdamas nugirdau apie uždavinį: kiek galima nupirkti jaučių, karvių ir veršiukų, mokant už jautį po 10 rub., už karvę po 5 rub., o už veršiuką po pusrublį, kad už 100 rublių būtų nupirkta 100 galvų. Porą savaičių kamavausi, kol išgalvojau, jog išeis 1 jautis 9 karvės ir 90 veršiukų“ [1]).

Jau tasai vienas faktas parodo gana aiškiai, netik Baranausko gabumą ir patraukimą prie matematiškų skaičiavimų, bet draug ir jo energišką būdą, nemokantį pradėtąjį sykį darbą mesti nebaigtą.

Pirmutinį moksliškąjį savo susipažinimą su matematika B-skas aprašo šiais žodžiais:

„1845 metais mane išmokino numeracijos lig bilijono, dėstymo, imstymo ir dauginimo. Pradedant nuo dalymo patsai iš knygos išmokau aritmetikos. Būdamas klieriku akademijoj, patyriau iš draugų apie algebrą ir ženklus *a, b, c,...*, + ir — ir t. t., o taip pat ir apie tai, jog: dauginant pliusą pliusu ir minusą minusu gaunama pliusas ir tiktai nevienoki ženklai padarą minusą. Ši taisyklė labai prikamavo mano protą, nes man atrodė tai esant negalimas dalykas. Nemažiau

---

[1]) Iš laiško 20. IV. 1890. Visi A. Baranausko laiškai į mane lenkiškai rašyti. To dėl prierašuose paduodu ir autentiškąjį tekstą: „Lat 40 z górą temu, będąc jeszcze pacholęciem, słyszałem zadanie, ile można kupić wołów, krów i cieląt, płacąc za wołu 10 rub., za krowę 5 rub. za cielęcia półrubla, aby było 100 sztuk za 100 rubli? Parę tygodni pracowałem, nim wymiarkowałem, że wypada 1 wół, 9 krów i 90 cieląt...“

privargino mane ir begalinė numeracija iki šv. Tomas Akvinietis išaiškino man šį klausimą savo Teologiškoje Sumoje (p. I q. 7 a. 4). Kai likau vyskupu, o Weber'is [1]) gimnazijos direktorium, mudviejų lietuviškos kalbos tyrinėjimai pasiliovė. Tuomet ir pradėjau knebinėti matematiką. Paėmęs Burenin'o ir Davidov'o vadovėlius, skaičiau ir sprendžiau uždavinius, pradėdamas nuo pirmo lakšto iki nelaipsniuotų lyginių. Be to, — apie pirmiausias geometrijos tiesas perskaičiau iš kažkokio labai trumpo vadovėlio, paskirto realinėms mokykloms, o gal net ir žemesnėms. Kai priėjau laipsniavimus ir supratau, kas yra kvadratas, kūbas ir t. t., algebra visai nustojo mane traukusi savęsp, nes laipsniavimas pavergė visas mano pajėgas. Čia padariau labai daug išradimų, naujų man, bet matematikoje jau žinomųjų nuo amžių" [2]).

Tie išradimai, kuriuos B-skas savo laiške plačiai aprašo, bet kuriuos aš čia praleidžiu, privedė jį prie atskiros matematiškųjų mokslų šakos, vadinamos skaičių teorija. Norėdamas ją plačiau pažinti, mūsų matematikas kreipėsi į savo korespondentą H. Weber'į, prašydamas nurodyti šaltinius. Šis paklausė apie tai tam tikrą specialistą d-rą Hossfeld'ą, kursai ir patarė Baranauskui nusipirkti naujausiąjį tuomet d-ro Wertheim'o veikalą: „Elemente der Zahlentheorie", Leipzig, Teubner 1887.

Toliau rašo Baranauskas:

„Tame veikale buvo mane užėmęs perskyrimas apie funkciją $\varphi(m)$, vartojamąją iš duotojo numeracijos ploto bendriems dalikliams, pašа-

---

[1]) Hugo Weber'is „Anykščių Šilelio" leidėjas. Žiūr. „Ostlitauische Texte" Weimar 1882.

[2]) Iš laiško 6. I. 1891. „Zaczynam ab ovo. W roku 1845 nauczono mię numeracyi do bilijona, odejmowania i mnożenia. Zacząwszy zaś od dzielenia, sam z książki wyuczyłem się arytmetyki. Jako alumn Akademii dowiedziałem się od kolegów o algebrze, znakach a, b, c,..., $+$, $-$, i t. p. i że w mnożeniu plus przez plus i minus przez minus otrzymuje się plus, a tylko odmienne znaki dają minus. To prawidło mocno mój umysł udręczyło, bo mi się wydawało w zasadzie niedorzecznem. Nie mniej też mnie dręczyło nieskończoność numeracyj, póki mi św. Tomasz nie wyjaśnił tej kwestyi w Summie Teologicznej pars 1. qu. 7 art. 4. — Gdym został biskupem, a Weber dyrektorem gimnazyum, nastąpiła kilkoletnia przerwa w naszych studyach nad językiem litewskim. Wówczas to zacząłem bawić sie w matematykę. Wziąwszy podręczniki Burenina, Dawidowa, czytałem i przerabiałem po kolei, zacząwszy od 1-szej karty aż do równań niepotęgowanych włącznie. Przytem główne zasady geometryi przeczytałem z jakiegoś bardzo krótkiego podręcznika dla szkół realnych, czy jeszcze jakich niższych. Gdym przyszedł do nauki o potęgowaniu, o pojęciu kwadratu, sześcianu i t. p., algebra straciła dla mnie urok, a potęgowanie pochłonęło wszystkie moje siły. Tu porobiłem bardzo wiele odkryć, nowych dla siebie, a od wieków znanych światu matematycznemu".

linti, o d-ro Meissel'io pritaikintąją apskaitymui, kiek duotame plote n randas pirminių skaičių (Primzahlen). D-ras Hossfeld'as padėjo man funkciją $\varphi(m)$ suprasti. To dėl apskaičiau, kiek yra pirminių skaičių šimte tūkstančių, paskui milione. Buvau pradėjęs daryti apskaitymą, kiek yra dešimtyje milionų, bet apskaitymo procesas pasirodė taip painus, jog per pusę metų vos tik dešimtąją darbo dalį teatlikau... Įsitikinau, kad juo didesnė $\psi\sqrt[3]{n}$ arba $\psi(n, \mathrm{m})$, juo daugiau darbo ir laiko užima apskaitymas. Apskaitymas ψ (10.000) užėmė dvi dieni. Apskaitymą ψ (100.000), dėliai įgytojo įgudimo ir tam tikrų palengvinimų, baigiau per dvi savaiti, dirbdamas kasdien po 13 valandų. Apskaitymą ψ (1.000.000) atlikau per du mėnesiu" [1]).

Eidamas toliau B-skas suprato, jog apskaitymui $\psi(10^8)$ reikėsią kelerių metų, $\psi(10^9)$ — kelių dešimčių metų, $\psi(10^{10})$ — kelių šimtų metų, $\psi(10^{11})$ — kelių tūkstančių metų ir t. t. Klausė tat d-ro Hossfeld'o, ar nėra kokių kitų formulų, kurios galėtų darbą palengvinti ir laiką sutrumpinti. Šis atsakė tokių formulų net ir aukštoji matematika da neišradusi, nors nemaž tame dalyke triūsta nuo amžių.

Tasai faktas duoda B-skui progos išreikšti keletą gražių ir kilnių minčių apie žmogaus proto silpnumą ir apie mokslo ribų siaurumą [2]).

Neradęs visoj matematikoj savo klausimo išsprendimo, ėmė patsai ieškoti naujo kelio. Tam tikslui pastebėjęs, jog visi pirminiai skaičiai, išėmus tik tris pirmuosius 1, 2, 3, eina ne pagrečiui, bet esti perskirti mažesniais ar didesniais tarpais, pradėjo su dideliu karštumu tyrinėti tuos tarpus.

---

[1]) Iš laiško 6. I. 1891: „W dziele tem zainteresował mię najbardziej paragraf o funkcyi $\varphi(m)$, posługującej do usuwania z danego zakresu numeracyi wspólnych dzielników a przez D-ra Meissel'a zastosowanej do obliczenia, ile w danym zakresie n znajduje się liczb niepodzielnych prostych (Primzahlen). D-r Hossfeld ułatwił mi zrozumienie funkcyi $\varphi(m)$. Przeto obliczyłem liczby proste w 100.000, potem w 1.000.000. Zacząłem obliczać w 10.000.000, ale proces obliczenia tak skomplikowany, że przez pół roku zaledwie wykonałem $^1/_{10}$ całej roboty... Przekonałem się że im większe $\psi\sqrt[3]{n}$ czyli $\psi(n, m)$, tem większej pracy i dłuższego czasu obliczenie wymaga. Obliczenie ψ (10.000) zajęło dwa dni. Obliczenie ψ (100.000) z powodu nabytej wprawy i niektórych uproszczeń, wykonałem w ciągu dwych tygodni po 13 godzin dziennie. Obliczenie ψ (1.000.000) wykonałem w ciągu dwóch miesięcy na kilku librach papieru ścisłemi szeregami drobnych liczb wypełnionych.

[2]) Žiūr. laišk. 6. I. 1891.

Savo išradimus tame dalyke pranešė d-rui Hossfeld'ui. Sis juos pripažino tikrais, pridurdamas, jog viena B-sko išrastųjų formulų esanti jau pirma išrasta d-ro Meissel'io ir pagarsinta 1870 m. laikraštyje „Mathematische Annalen" Bd. II, III; o kita — apie tarpų simetriją — moksle iki šiol dar nežinoma, todėl ir paskelbė ją, kaip B-sko išradimą laikraštyje „Zeitschrift für Mathematik und Physik" 1890 S. 382—384[1]). Iš tolesnės korespondencijos gana aiškiai matos, jog B-skas „tarpų teoriją"-kur kas geriau numanė, nekaip Hossfeld'as; mūsų matematikas nurodė net porą kartų tam savo mokytojui vokiečiui jo paklydimus...[2]).

Per kurį laiką B-skas buvo užsiėmęs kongruencijų teorija. Pagaliau išrado formulą: $\psi(m) = \varphi(m, n) + n - 1$, kuri praktikoje pasirodė daug patogesnė, nekaip Meissel'io seniau įvestoji. Apie šį savo išradimą B-skas parašė Krokuvos Mokslų Akademijai gan platų pranešimą, kurs, patariant prof. Mertens'ui, ir atspausta Akademijos veikaluose vardu: O wzorach służących do obliczania liczby liczb pierwszych, nie przekraczających danej granicy"[3]).

Toksai karštas „pirminių" skaičių ieškojimas, man, tiesą pasakius, atrodė gana keistas ir nesuprantamas. Išreiškiau B-skui tai atvirai viename savo laiške. Į tai gavau iš jo šitokį atsakymą:

„Užsiimu, kad netinginiuočiau, bet lavinčiau protą. Matematikos dirva yra laisva nuo politiško kurstymo insinuacijos. Taisyklės ir sutvarkymai skaičiuose traukte mane traukia savęsp, matau juose amžinų nesulaužomų tiesų spindulėlius. Skaičių aibės yra laipsniai, pakelią protą prie begalės supratimo. Daugybė tikrų, bet nežinomų dalykų, žadina pagarbą Dangaus gyventojų protui ir nuostabą dėl Dievo išminties. Matematiški tyrinėjimai padeda suprasti, jog už matematiškasias tiesas daug aukštesnės yra doros tiesos ir tikėjimo paslaptys. Jose lyg veidrodyje aš matau ir nujaučiu savo proto menkumą, dorišką iškrypimą, nuolatinės pagalbos ir rimto apie viską mąstymo reikalingumą.

---

[1]) Žiūr. laišk. 26. IV. 1891.

[2]) Žiūr. laišk. 16. VI. 1891.

[3]) Cfr. Rozpr. Wydz. mat.-przyr. Akademii Umiejęt. w Krakowie t. XXVIII, s. 192—210. — To veikalo recenziją žiūr.: „Prace matematyczno-fizyczne t. VIII str. 193—194.

Tose pastabose rasi atsakymą, ko dėl aš buvau užsiėmęs apskaitymu $\psi(10^8)!\ldots$“ [1]).

Tačiau praslinkus kuriam laikui, B-skas buvo nuo skaičių teorijos šiek tiek pasitraukęs. Atsitiko tai tuomet, kai jis buvo atsidėjęs geometrijai. Čia jį labiausiai buvo užėmęs garsusis ratilo kvadratūros klausimas. Remdamasis painiais ir net visai klaidingais protavimais, išrado B-skas formulą: $\pi = 3 + 0{,}1 \cdot \sqrt{2}$, nežinodamas, jog ji jau XIV amž. buvo išrasta garsaus italų dainiaus Dante's [2]). Ši formula duoda tikrai rezultatą gana artimą: 3,141421..., kurį imant vietoj tikrojo: 3,141592... pasidaro klaida visai nedidelė, mažesnė ne: 0,0002. Bet visgi tai klaida, kurią ir nurodžiau B-skui keliuose laiškuose. Jis betgi nenorėjo prisipažinti suklydęs, nes jam vis atrodė, kad jo išrastoji formula duodanti pilną ir tikrą ratilo kvadratūros išsprendimą, o ne vien tik apytikrį. Jis tuo dalyku taip buvo įsitikinęs, kad net rengėsi lotyniškai parašyti tam tikrą disertaciją, kurią atspausdinęs ketino nusiųsti popiežiui Leonui XIII, jo vyskupiško jubiliejaus metu, kaip dovaną vatikaniškei observatorijai [3]) Bet netrukus pats savo paklydimą pamatė, apie ką ir pranešė man, pridurdamas, jog su džiaugsmu atkalbėjęs „T e D e u m l a u d a m u s“ už tai, kad Dievas jį iš paklydimo išvedęs [4]).

Tuo laiku Amerikos lietuviai buvo pradėję rūpintis išleidimu įvairių vadovėlių. Kreipiausi tat į B-ską prašydamas, ar neapsiimtų jis išdirbti lietuviškąją geometrijos terminologiją. Į tai B-skas atsakė man, jog jis korespondencijoje su H. Weber'iu vartojąs šiuos vardus: obwód koła —

---

[1]) Iš laiško 20. IV. 1891: „Zajmuję się, aby nie próżnować i aby gimnastykować umysł. Dziedzina matematyki wolną jest od insynuacyi agitatorstwa politycznego. Łady i porządki w liczbach mają dla mnie urok, widzę w nich promyki prawd wiecznych, niezłomnych. Obszary liczb są szczeblami, podnoszącemi umysł do pojęcia nieskończoności. Obfitość rzeczy pewnych a nieznanych budzi cześć dla umysłu niebian i uwielbienie dla Bożej Mądrości. Studya matematyczne ułatwiają pojęcie wyższości nad nie praw moralnych i tajemnic objawienia. W nich jak w zwierciedle widzę i poczuwam swą nieudolność umysłową, koszlawość moralną, konieczność ustawicznej pomocy Bożej, myślenia o wszystkiem na seryo. W tych uwagach znajdziesz i odpowiedź dla czego obliczałem $\psi(10^8)\ldots$“

[2]) Cfr. Intermédiaire des mathématiciens, 1903 nr. 12 p. 326.

[3]) Iš laiško 25. X. 1891.

[4]) Iš laiško 27. V. 1892.

ratlankys, średnica — rato skersinys, promień — stipinas, przekątnia — skerskampė, wielokąt — daugiakampys, czworobok — keturšonys, trójkąt — trikampys, płaszczyzna — plotas, przestrzeń — erdvė, kąt ostry — kampas smailas, kąt rozwarty — kampas kėstas ir t. t., kitus gi vardus paliekąs nelietuviškus, k. a. punktas, linija, kvadratas, kubas, trapezas ir t. t.[1]).

Iš kitų smulkesnių dalykų B-sko korespondencijoje randas dar jo ratilan įbrėžtųjų keturšonių teorija, kritiškos pastabos apie ratilo padalinimą į 360 laipsnių ir t. t.

Kaip aukščiau matėme, B-skas taip mėgo matematiką jog pašvęsdavo jai kasdien net po 13 valandų. Kadangi prie to nėmaž neapleisdavo savo dvasiškų pareigų, k. š. kasdienių meditacijų, mišių, brevioriaus, rožančiaus ir kitų maldų, tat pigu įspėti, kokios turėjo būti pasėkos to „nesigailėjimo gyvybės dėl mokslo“. Ir ištikrųjų po kurio laiko pradėjo jausti proto nuovargį, galvos skaudėjimą ir apskritai sveikatos nusilpimą. Vysk. Paliulionis, H. Weber'is ir kiti B-sko draugai ėmė jį prikalbinėti, kad bent kurį laiką mestų savo moksliškus darbus. Paklausė tos patarties, nes ir pats suprato nelaikęs čia prideramo saiko. Štai jo paties žodžiai:

„Tariausi, labiau išlavinęs protą, sunaudosiąs jį Dievo tarnavime pagal savo pašaukimą. Tuo tarpu išėjo kitaip: palinkimas prie matematikos virto pageidimu ir atitraukė mane nuo pareigos dalykų. Dabar ir pats matau, turįs tramdyti savo matematiškus palinkimus, nes aplink galvą jau liga ima suktis“ [2]).

Nuo to laiko B-skas pradėjo mažiau skirti valandų savo mokslo darbui, ėmė skaityti lengvesnius dalykus, populiarias knygas, dienraščius, o vakarais prie arbatos — net ir dailiosios literatūros veikalus, k. š. Mickevičiaus „Pan'ą Tadeusz'ą“.

---

[1]) Iš laiško 6. VI. 1892.

[2]) Iš laiško 20. I. 1893: „Łudziłem się nadzieją większego rozwinięcia umysłu, aby go potem zużutkować w służbie Bożej na polu dla siebie właściwszem, zgodnie ze swojem powołaniem. Tymczasem wyszło inaczej. Skłonność do matematyki spotęgowała się w namiętność, oderwała mię od rzeczy obowiązkowych; umysł zaś jak był tak i pozostał tępym, niedołężnym, ograniczonym. Teraz zaś widzę się zmuszonym do hamowania popędów matematycznych, bo głowa została zagrożona cierpieniem fizycznem“.

Chodžko's pasakojimus, Senkevičiaus „Quo Vadis" ir k. Visa tai skaitydavo pats, nes kitam pradėjus skaityti, tuojau užsnūsdavo. Tačiau matematikos negalėjo visai užmiršti. Kad ir mažiau, bet visgi jąja užsiimdavo. Tų užsiėmimų vaisiumi buvo naujas veikalas, išleistas Varšuvoj paties autoriaus pinigais vardu: „O progresji transcedentalnej oraz o skali i siłach umysłu ludzkiego. Studium matematyczno-filosoficzne Warszawa 1897" in 8^0 str. IV + 95.

Transcedentaline progresija autorius vadina milžiniškais šuoliais pagal tam tikrą taisyklę neapsakomai greit augančiųjų skaičių eilę. Pažymėjus tam tikromis raidėmis tos progresijos narius, galima kiekvieną algebriškai išreikšti pirmuoju dydžiu. Bet išreikšti juos paprastais skaičių ženklais nepigu, o dažniausiai net ir visai negalima. Taip, padėjus transcedentalinės progresijos pamatan 2, apskaityti tegalima vos tik trys pirmieji šios progresijos nariai; prie 3 — tik du; pradedant nuo 5, vos tik vieną pirmutinį, o prie žymiai didesnių skaičių nebegalima jau apskaityti net ir pirmojo progresijos nario. Žmogaus protas mato, jog visi progresijos nariai yra skaičiai, kad ir labai dideli, bet visgi apibrėžti — ne begaliniai, mato taip pat, jog kelias, vedąs į juos, yra aiškus — paprastojo elementario dauginimo. Tačiau pasiekti vieną kokį šiek-tiek tolesnį progresijos narį žmogus jokiu būdu negali, nes tam tikslui turėtų dauginimo procesu užsiimti milionus ir net milionų milionus metų. O jei ir galėtų pasiekti galutinį rezultatą, tai visgi negalėtų jo išreikšti jokiu būdu, nes viso pasaulio popieriaus neužtektų tam rezultatui užrašyti. Tuo būdu atskyrus keletą apskaitomųjų atsitikimų, kiti visi progresijos nariai esti visados nuo mūsų paslėpti ir yra mums visai neprieinami.

Remdamasis tąja savo transcedentaline progresija ir filosofiškuoju tiesos apibrėžimu: adaequatio rei et intelectus, B-skas išveda šią pasėką:

„Yra tiesų prašokstančių žmogaus protą, yra tatai ir protų aukštesnių negu žmogaus. Yra begalinė tiesų aibė, yra tatai ir protas, turįs begalinę supratimo galią. Begalinis supratimo objektas nurodo, jog tur būti ir begalinis suprantąs subjektas" [1]).

[1]) Žiūr. „O progresyi transc... p. II.

Kaip mato skaitytojas, Baranausko norėta, pasigaunant transcedentalinės progresijos, atnaujinti ir atgaivinti senąjį ontologiškąjį Dievo esimo įrodymą [1]).

Šalia transcedentalinės progresijos B-skas darbavosi taipogi po senovei savo mylimoje skaičių teorijoje. Turėjo parašęs net naują gana netrumpą disertaciją, kurią per du kartu perdirbinėjo. Nusivežė ją su savim į Seinus ir, kiek žinau, niekur jos nepagarsino. Bet nei turinio, nei paties to veikalo vardo aš nebeatsimenu ir to dėl jokių platesnių žinių apie jį negaliu čia paduoti. Jeigu B-skas to veikalo nesunaikino, tai jis turėjo rastis nabašninko rankraščiuose.

Ieškojimas pirminių skaičių kaskart didesniuose numeracijos plotuose, o taip pat transcedentalinės progresijos tyrinėjimai privedė Baranauską prie klausimo, kas yra begalė (nieskončzonosć), ar ji numeracijoj galima, ar ne ir t. t. Baranausko laiškuose radau gana daug žinotinų, nors nevisada teisingų apie tą dalyką pastabų. Matematiškosios begalės tyrinėjimai savo žaru privedė Baranauską prie dviejų begalės rūšių: begalės aktualinės ir potencialinės ir pagaliau prie senos scholastiškos teorijos apie aktą ir potenciją. B-sko pažiūros tame dalyke buvo šios:

„Jeigu aktą pažymėsime raide a, nieką simboliu 0, begalę ženklu ∞, tai tie trys ženklai reikš tris sritis, netik atskiras, nieko bendro tarpusavy neturinčias, bet net ir visai viena su kita nesusiduriančias. Tarp akto ir nieko guli begalinės potencijos $p = \infty$ sritis. Taip pat ir tarp akto ir begalės yra begalinės potencijos tarpas. Iš čia eina, jog aktas nesusiduria nei su begale $= \infty$, nei su nuliu, reiškiančiu nieką. Kiekvienas aktas, atskyrus Dievą, iš visų pusių ir kiekvienu atžvilgiu yra apibrėžtas neapibrėžta potencija...“ Tuo būdu „tarpusavy susiduriančių sričių eilė bus:

$$0, \frown p, \frown a, \frown p, \frown \infty .$$

Sukūrimas iš nieko, tikrai sakant, yra tai sukūrimas iš potencijos iš nieko potencija, iš potencijos aktas“ [2]).

---

[1]) Tą įrodymą pirmiausiai suformavo šv. Anzelmas. Scholastikai nepripažino tam įrodymui svarbios logiškos konkliūduojančios vertės. Šių dienų teologiškasis mokslas tam įrodymui tepripažįsta vien istorišką svarbą. (Kun. Būčio prierašas).

[2]) Iš laiško 29 (16). VI. 1900 „Jeźli akt oznaczymy wyrazem a, nicość zerem czyli 0, nieskończoność zaś ∞, to te trzy pojęcia wyrażać będą nie tylko trzy odrębne dziedziny nie mające między sobą nic wspólnego, ale nawet nie graniczące z sobą. Między aktem i nicością leży dzie-

Galima su tomis pažiūromis nesutikti, galima sakyti, potencija kylanti ne iš nieko, tik iš Dievo, bet visgi aukščiau privestieji žodžiai parodo, jog B-skas net ir begaliniai sunkų sukūrimo klausimą suprato kur kas giliau, ne daugumas specialistų teologų.

Iš visa, kas aukščiau pasakyta, tariuos, kiekvieną skaitytoją suprasiant, jog B-skas, kad ir labai daug laiko ir triūso matematikai paaukojo, tačiau nei per valandėlę nebuvo virtęs matematiku specialistu siauromis pažiūromis, nieko be savo skaičių ir formulų nematančiu. Matematika jam niekuomet nebuvo tikslas, bet vien tik įrankis. Jos padedamas, norėjo jis savo protą išlavinti, o draug, lyg kokiomis kopėčiomis, prilipti prie dar aukštesnių doros tiesų ir net pačių tikėjimo paslapčių. Tatai matematika nei tikėjimo jame nesumažino, nei Dievo meilės neatšaldė. Karšta Dievo meilė ir didis nusižeminimas aiškiais spindulėliais žibėte žiba beveik kiekviename jo laiške. O ką dėl proto išlavinimo ir matematiškos geležinės logikos principialiniuose ginčuose, apie tai gali paliudyti patys laisvamaniai, kuriems teko su B-sku bent sykį susikirsti. Apie vieną tokį ginčą pats B-skas štai ką rašo:

„Vienas (Comte'o) sekėjas sakė man sykį, kad absoliučių tiesų visai nėsama. Esančios tik tiesos reliatyvios, t. y. tokios, kurios nuo 5 iki 10 kartų iš 100 neišsipildo. Bet buvo priverstas pripažinti, kad matematiškos ir geometriškos formulos visada išsipildo 100 kartų iš 100. Pripažinęs pagaliau absoliučias tiesas toje tik vienoje dirvoje, davėsi patraukiamas bent prie paviršutiniško peržiūrėjimo metafizikos, ir nustebo radęs ten keletą absoliučių aksiomų, k. š. jog visas koks daiktas visuomet didesnis už savo dalį; jog pasėka negal būti didesnė už savo priežastį, jog contradictio in adiecto visuomet nesutinka su sveiku protu ir t. t. Priverstas paabejoti apie Comte'o ir Spencer'io išmintį, ėmė garbinti Schopenhauer'į. Bet po trumpos analizės jo pamatinių tvirtinimų ir rezultatų pripažino, kad pesimizmas ir ūmus pozitivizmo suartėjimas su budizmu ir nirvana yra protiškas ir doriš-

---

dzina nieskončzonej potencyi, $p = \omega$. Tak samo i między aktem i nieskończonością jest przedział nieskończonej potencyi $= \omega$. Stąd wynika: akt nie graniczy ani z nieskończonością $= \omega$, ani z zerem wyrażającem nicość. Wszelki akt (z wyjątkiem Boga) ze wszech stron, we wszelkim kierunku, pod każdym względem jest ograniczonym przez potencyę nieograniczoną... Szereg dziedzin stykających się ze sobą jest: $0, \frown p, \frown a, \frown p, \frown \omega$. Stworzenie z niczego jest właściwie stworzeniem z potencyi: z niczego potencya, z potencyi akt".

kas absurdas. Paskui vienam savo draugui skundėsi, kad po ano ginčo negalėjęs užmigti visą naktį, ir galų gale nutarė: neverta, girdi, kunigams prikaišioti tamsumą ir tuo juos raginti į proto darbą, nes kunigas mokytas esąs pavojingesnis negu tamsuolis“ [1]).

Daugumas kaltino B-ską ir dabar tebekaltina dėl jo atsidavimo matematikai. Sako, kad ne matematika, rasit, būtų ir Šventojo Rašto vertimą užbaigęs, ir daug kitų lietuviams naudingų knygų parašęs. Kad čia tikrai yra tiesos dalis ir nemaža, pripažins kiekvienas. Baigdamas savo gyvenimą ir pats B-skas tai aiškiai suprato ir viešai nesykį prisipažino. Bet ar ši kaltė buvo jau taip didelė, kaip kai-kuriems dvasiškiams atrodo? Mums matos, jog ne. Nes užsiėmimas matematiškais tyrinėjimais, kaip ir šiaip jau moksliškais dalykais, nieko bloga ir priešinga krikščioniškai dorai savyje neturi. Taigi užsiimdamas matematika B-skas nei Dievui, nei Bažnyčiai, nei žmonėms nenusidėjo: jis tik sunaudojo jam Dievo duotąjį ypatingą matematiškąjį talentą. O kad šį talentą jis turėjo, tai aiškiai aukščiau jau įrodžiau. To dėl galima kaltinti B-skas ne dėl vartojimo savojo matematiškojo talento, bet vien tik dėl nesuvaldymo savo matematiškųjų palinkimų, dėl perdaug didelio jiems pasidavimo, nežiūrint į doriškąjį principą: omne nimium vertitur in vitium. Bet ir tą kaltę paskesniais savo darbais B-skas visai išdildė ir atlygino. To dėl visiems B-sko kaltintojams patarčiau velyk ištirti savo sąžinę ir suskaityti, kiek jie laiko savo gyvenime yr praleidę nieko neveikdami, arba prie žaliojo staliuko besėdėdami...

---

[1]) Iš laiško 26. II. 1893: „Jeden z jego (Comte'a) adeptów mówił mi niegdyś, że pewników bezwzględnych niema wcale. Są zaś tylko względne, t. j. takie które 5 do 10 razy na 100 chybiają. Zmuszonym zaś został do uznania, że formuły matematyki i geometryi trafiają zawsze 100 razy na 100. Przyznawszy nareszcie bezwzględne pewnikiw tej tylko jednej dziedzinie, dał się nakłonić do przeglądu metafizyki, acz pobieżnie i zdumiał się sprawdziwszy kilka aksiomatów jak np. że całość większa jest od swojej części składowej, że skutek nie jest większym od swojej przyczyny, że contradictio in adiecto zawsze jest niedorzecznością i t. p. Zwątpiwszy zaś w mądrość Comte'a i Spencer'a, uwielbiał Schopenhauer'a. Lecz po chwilowej analizie jego założeń i wyników, uznał nareszcie, że pesymizm i raptowny zwrot pozytywizmu ku budaizmowi i nirwanie jest potwornością umysłową i etyczną. Poczem przed jednym ze swych przyjaciół wywnętrzał się, że po owej dyskusyi całą noc nie mógł zasnąć, a wreszcie zakonkludował, że nie warto księżom wyrzucać ciemnoty i przez to pobudzać ich do pracy umysłowej, gdyż kapłan uczony szkodliwszym jest od nieuka“.

Kun. Kazimieras Jaunius.

(1849 — 1908).

Kaip kiekvienas nepaprastas žmogus, Jaunius turėjo savotišką gan žymų individualumą. Iš šalies žiūrint, šis Jauniaus individualumas gan keistai atrodė. Daugumas tą keistumą vien Jauniuje ir tematė, to dėl ir charakterizuodavo jį vienu žodžiu — originalas.

Originalo vardas paprastai esti duodamas žmonėms, kurių individualumas yra griežtai vienašališkas, dažniausiai paviršutinis ir to dėl pigiai suprantamas. To apie Jaunių pasakyti negalima. Jo individualumas buvo gan sukomplikuotas, iš įvairių psichiškų elementų sudėtas, iš kurių vieni buvo smulkesni, sunkiai įžiūrimi, kiti gana stambūs ir to dėl kiekvienam puolą į akį.

Iš pačių stambiųjų galima nurodyti trys: jie tai savotiškai veikdami ir darė, kad Jaunius atrodė esąs vienas, bet tarsi trijuose asmenyse: išminčiaus Sokrato, mokslininko „Stubengelehrto“ ir apsileidėlio Oblomovo.

Ir iš tikrųjų, jei arčiau prisižiūrėsime Jauniaus gyvenimui ir veikimui, tai be vargo tuoj pastebėsime, kad Jauniaus individualume aiškiai būta visų trijų ką tik paminėtųjų elementų.

Kad pas Jaunių būta elemento sokratiško ir nemenko, dėliai to, tariamės, niekas nesiginčys. Nes iš tikrųjų tarp Jauniaus ir Sokrato galima nurodyti nevienas panašumas. Jaunius turėjo nemažesnę už Sokratą dovaną traukti savęsp klausytojus ir daryti juos karščiausiais savo sekėjais ir garbintojais. Žino tai gerai visi, kuriems kada-nors teko klausyti Jauniaus aiškinimų, ar šiaip jau privačiai su juo šnekėtis. Be to — kaip Sokratas, taip ir Jaunius nemėgo rašyti. Abudu juodu iš prigimimo buvo kalbėtojai, naujo mokslo skelbėjai, tikri mokytojai, bet ne rašytojai.

Nemenkesnį už Sokrato turėjo Jaunius ir mokėjimą apseiti su įvairiausio būdo ir socialinės padėties žmonėmis. Su kuo tik J. susidurdavo — ar tai buvo bemokslis piemenukas, ar mokytas profesorius, ar prasta tarnaitė, ar inteligentė grande dame, ar paprastas ūkininkas, ar didžiūnas biurokratas — visiems Jauniaus šneka pasirodydavo maloni, rimta ir interesinga. Turėdamas sveiką natūralinį protą, J. mokėdavo net ir painiausioj padėty rasti tam tikro diplomatiško išėjimo.

Ką kun. Būčys yr papasakojęs „Viltyje“ (29 n-je) apie incidentą su surinktais Gardeno padegėliams pinigais — tai yra vienas tik iš daugybės kitų panašių faktų, parodančių, kaip dailiai ir tikrai sokratiškai mokėdavo Jaunius apseiti net su tokiais kietais žmonėmis, kokie esti gan dažnai valdininkai biūrokratai.

Galop Jaunius kaip ir Sokratas buvo žmogus lėto, ramaus būdo. Padarytas sau skriaudas dėl atjautimo giliai atjausdavo, bet kad ant savo skriaudikų būtų kada supykęs, to neteko mums pastebėti. To dėl turime drąsos tvirtinti, kad jis net ir su pikčiausia Ksantippa būt' galėjęs sugyventi, jei būtų buvęs vedęs...

Bet šale to žymaus panašumo tarp Jauniaus ir Sokrato yra ir didelio skirtumo. Sokratas gerbė praktiškąją išmintį, — Jaunius mėgo daugiau teoretiškąjį mokslą; Sokratas buvo tikras filosofas, Jaunius tikras mokslininkas ir net „Stubengelehrtas". Jo moksliškuoju objektu buvo kalba, ar tikriau sakant — kalbos. Tų kalbų jis mokėjo labai daug, bet mokinosi jų ne dėl to, kad jomis naudotųs praktiškiems siekimams, tik vien dėl to, kad galėtų jas teoretiškai tyrinėti.

Tame gi kalbų tyrinėjime elgėsi J. kaip tikras mokslo vyras. Paprastas profanas, besimokydamas svetimų kalbų, mato jose vien tik skirtumą. Tikras kalbotyrys ieško kalbose jų artimybės ir panašumo. Tos artimybės ir giminystės tarp įvairių kalbų ieškojo nuolat ir J. ir jai įrodyti surado didelę daugybę aiškių, neabejotinų dėsnių. Čia tai, mūsų išmanymu, ir bene bus tik visų didžiausis Jauniaus nuopelnas.

Išdėstyti plačiau, kaip J. kalbas tyrinėjo ir kokių rezultatų priėjo, ne mano dalykas. Priminsiu tik, kad J. laikėsi grynai moksliškų metodų ir rūpinosi pasiekti savo tyrinėjimuose kuodidžiausios moksliškos precizijos.

Žinodamas, jog kiekviena kalba tur savotiškų garsų, Jaunius stengdavosi juos kuogeriausiai ištirti. Čia jis nesitenkindavo vien paduotomis knygose žiniomis, bet rūpindavosi dar ir tam tikrais eksperimentais jas papildyti. Tiems mūsų žodžiams patvirtinti štai autentiškas faktas iš Jauniaus gyvenimo.

Dar tebebūdamas seminarijoj, J. tyrinėjo rytinių kalbų (k. š. zendiškos, hebraiškos, arabiškos ir k.) garsus. Perskaitęs specialinėj monografijoj detališką tų garsų aprašymą, J. sumanė eksperimentališkai įsitikinti, ar jis tuos garsus gerai ištariąs ir ar jų teoretiškas aprašymas yra teisingas. Tam tikslui J. nusipirko „Kynų tušo", išmaišė jį vandenyje ir patepęs tuo tepalu savo liežuvio galą, bandė kaip reikiant ištarti anuos rytiečių garsus. Ištaręs gi, žiūrėjo į veidrodį, kurioj gomurio vietoj išteptas liežuvio galas paliko juodą žymę. Taip Jauniui besidarbuojant, užėjo netikėtai jo draugas, rusų istorijos mokytojas Gukovskis, kurs, žinoma, bemaž netrūko juokais pamatęs tą sceną. „Užeinu, girdi, pas kun. Kazimierą, pasakodavo paskui nesykį, o gi žiūriu, O. Kazimir namazal

sebe jazyk vaksoj — stoit pered zerkalom i vydelyvaet grimasy".

Nefilologui tokie eksperimentai, žinoma, atrodo juokingi. Bet J. darė tai toli ne dėl juokų: jis stengėsi ištarti rytiečių garsus su pilniausia precizija. Kad J. tą preciziją tikrai buvo pasiekęs, parodo tarp kito kad ir šis paminėtinas faktas.

Sykį per rusiškus kvotimus Kauno seminarijoj J. išsišnekėjo su tuo pačiu Gukovskiu ir apskričio inspektorium apie fonetiką. Po pietų išėję daržan pamatė per kiemą einant seną čigonę. Gukovskis sušuko: reik kun. Kazimierą „išegzaminuot". Tuojau pašaukė čigonę. Jaunius liepė jai pasakyt kaip bus čigoniškai saulė. Čigonė pasakė. „Teikitės atkartot tą žodį", tarė J. Gukovskiui ir Inspektoriui. Gukovskis atkartojo ir klausia čigones: „ar taip"? Ta atsakė: „Ne, ne taip". Atkartojo inspektorius — ir tą pat išgirdo iš čigonės. — „Na, dabar jūs, kun. Kazimierai, atkartokit", tarė Gukovskis. J. atkartojo ir klausia: ar taip?—„Taip, taip, ponuli! Ištarei kaip tikras čigonėlis"—buvo čigonės atsakymas. Žinoma, ir iš to čigonės „komplemento" buvo irgi daug juokų. Bet faktas pasilieka faktu, parodančiu, su kokia precizija J. tyrinėdavo kalbų klausimus.

Tas stengimos pasiekti pilniausią preciziją tyrinėjimuose, tas tobulumo geismas (studium perfectionis), galop — tas noras tarti paskutinį žodį pajudintame klausime — buvo tarp kitko priežastis mažo Jauniaus produktivumo. Kaip su atsakymu Liubimovui spaudos klausime, taip ir kituose grynai teoretiškuose klausimuose J-us nuolat kamuodavos, negalėdamas atrasti atsakančios ir visai jį patenkinančios formos. Kiekviename dalyke jam vis atrodydavo, kad šis-tas vis reikia dar pertaisyti pakeisti, papildyti, patobulinti ir tt. Na, ir betobulinamas savo raštą, niekuomet jo nebaigdavo, imdavosi kito klausimo, su kuriuo pasikartodavo ta pati istorija — ir taip toliau per visą gyvenimą, lyg peteliškė, skraidė jis nuo vieno klausimo prie kito, nei vieno beveik kaip reikiant nebaigęs, ir jei Būga nebūtų Jauniaus teorijų rūpestingai surašęs, visos jos būtų draug su mūsų mokslavyriu ir dingę kapuose.

Tobulumo geismas ir moksliška precizija, žinoma, daiktai begalo svarbūs ir girtini, bet tobulumui pasiekti reikia energiško stengimosi, reikia tvirtos valios. O to pas J-ių, jam iš Kazaniaus išsidanginus, galima sakyti, kaip ir nebuvo. J-aus gyvenime pradėjo kaskart aiškiau reikštis trečiasis elementas — oblomoviškas. Matyt ir pats J-us tai numanė, nes sykį vienam draugui raginant jį baigti savo gramatiką, dėdamas ją ant lentynos, atsakė stačiai Oblomovo žodžiais: „Ty, Ivan, stupaj, a ja ješče podumaju". Na, ir galvojo sau toliau, — pats vienas užsidaręs, kol betyrinėdamas kaž kokį latvišką „debitivą" ir baigė savo gyvenimą.

To liūdno fakto, žinoma, mes nepakeisime. Tačiau iš kitos šalies tenka visai sutikti su tuo, ką rašo mums apie J-ių vienas iš žymiausiųjų mūsų literatų. Pakviestas, kad ką nors atsiųstų Jauniaus numeriui, jis atsakė mums privačiu laišku štai ką:

„Kalbant tarp mūsų atvirai, apie kun. J-ų neturiu ir didelio noro šį tą rašyti. Mes lietuviai nemokame eiti lygiu keliu ir mėgstame perdėti, gyvą purvais apdrėbdami, o mirusius į padanges iškeldami. Apie kun. J-ų ne mano vieno iš lietuvių nuomonė yra ta, kad, tikrai sakant, jisai, turėdamas tokį Dievo talentą ar net genijų, mus nuskriaudė, ir kad ne Būga, kas būtu labai jo palikę?.. Žinoma, daug liga prisidėjo, bet jau viską jai suversti negalima; buvo ir apsileidimo. Kiek aš pavargau, prašydamas, kad bent kalbamokslį peržiūrėjęs sutvarkytų ir perdirbtų; buvo pagalios pradėjęs, (du lanku buvo net atspausdinusi mokslų Akademija), bet metė paskui į šalį, nes dirbo ne tai, ką visuomenei naudinga matė, bet kas jam pačiam tą valandą patiko: jam rūpėjo pati filologija, kaip toki, o ne tiek Lietuvos reikalai; gerbiu jį kaip mokslo vyrą, net genijų, kursai galėjo daug Lietuvai padaryti... Bet apie tai nemalonu man ir rašyti, perdaug gal pasirodys keista mano nuomonė".

Šis nuomonės keistumas ne koks. Taip manančių pas mus yra labai daug ir vargiai kas bepasakys, kad jie čia klysta. J-ų visai išteisinti tegalėtų nebent Nitsche's teorija apie „Uebermensch'ą", stovintį anapus doros ir pareigos dėsnių. Kiek žinome, J-us apie Nitschę nieko nėr skaitęs, o

jei ir būtų skaitęs, be abejo, teoretiškai su jo pažiūromis nebūtų sutikęs. Bet praktikoje J-aus pasielgimas atrodė dažnai gan nitsche'aniškai. J-us gyveno visai užmiršęs, jog kiekvienas žmogus yra savo tautos narys, turįs savo visuomenei tarnauti, jos reikalais rūpintis, kitaip sakant — turi visuomenės uždėtas pareigas šventai eiti. Toms gi pareigoms eiti reikia — dažnai savo paties palinkimus sulaikyti, savo kai kurių užgaidų išsižadėti, daryti ne tai, kas mums ant seilės užėjo, bet tai, ką mes tą valandą mūsų socialinio padėjimo atžvilgiu turime atlikti. Tas elementares doros tiesas J-us, matyt, buvo užmiršęs, o artimiausieji jo draugai ir vyresnieji neturėjo gana drąsos J-ui tai priminti. Čia buvo kaltė netik J-aus, bet ir tų pačių jo draugų ir vyresniųjų. Nes J-us turėjo kūdikio būdą; jei jam kas būtų su meilė rimtai pasakęs, kad jis turįs būtinai tai ir tai padaryti, tai jis, esame tikri, be abejo būtų paklausęs ir kas reikia išpildęs. Tuomet ir lekcijų tiek nebūt apleidęs ir bažnyčią dažniau būtų lankęs ir kitas savo pareigas geriau būtų atlikęs. J-ui būtinai buvo reikalingas geras globėjas. To globėjo, deja, jis neturėjo. To dėl paliktas pats sau vienas jis ir gyveno, lyg kūdikis be auklės, pasidžiaugdamas vien filologija, lyg vaiko žaisleliu; amžini sielos klausimai, svarbiausi gyvenimo uždaviniai, opiausi visuomenės reikalai — buvo J-ui tikrai t e r r a i g n o t a. Vidujinis sielos gyvenimas J-uje jei nebuvo visai pranykęs, tai bent žymiai užgautas atrofija. To del nėra ko ir stebėtis, kad J-aus asmenyje galėjo atsirasti šalia tikro mokslininko dar ir tikras „Molio Motiejus" bei Oblomovas.

Tiesa, kūnas daro įtakos sielai, ir to dėl kūnui susilpnėjus, nyksta ir sielos jėgos. Bet iš antros šalies siela turi nemenkesnės įtakos ir kūnui. Ne veltui pasakyta: m e n s a g i t a t m o l e m. Dėl ko siela neįstengė nubrukti nuo J-aus jo nepaprasto, tikrai oblomoviško apsileidimo, to fakto mes nemokam kitaip išaiškinti, kaip tik prileisdami, jog vidujinis sielos gyvenimas, o ypač pareigos p a j a u t a J-uje dar prieš iš Kauno išvažiuojant jau buvo pradėjus nykti. Negaliu čia nepriminti vieno fakto. Būdamas Akademijos studentu, per vakacijas kaž ko buvau užėjęs vyskupo kanceliarijon.

J-us tuomet buvo vyskupo sekretorius. Pasisveikinęs su savo buvusiu profesorium, pradėjau šnekėtis. Mūsų šneka tuoj nukrypo filologijos sritin, ir J-us ėmė pasakoti, kad jis tą dieną laužęs sau galvą klausimu, iš kur kilęs mūsų „raistas". Ir ėmė man plačiai išvedžioti to „raisto" giminystę su zendo ir sanskrito kalbomis. Pašnekesys buvo įdomus, tęsėsi kokią valandą ar daugiau. Išėjęs ėmiau galvoti, kad malonu turėti tokį mokytą sekretorių, bet jei jis kiekvienam svečiui taip plačiai aiškina filologiškus klausimus, tai bau turi laiko oficialiniams kanceliarijos darbams atlikti. Paskui pasirodė, kad mano abejojimai buvo teisingi. J-us su kanceliariškais rašiniais nesiskubindavo, nesykį net gana svarbūs popieriai likdavo kažkur užmesti ir neišpildyti. Suprantamas dalykas, vyskupas tuo pasidžiaugti negalėdavo. To dėl ir atleido jį gan greit nuo sekretorystės, palikdamas prie vienos tik seminarijos profesorium.

J-aus laidotuvėse kun. Kavaliauskas, sakydamas lenkišką pamokslą, išsitarė tarp kitko, kad J-us buvęs Kaune persekiotas — ir kad buvęs priverstas iš Kauno išsidanginti. Nevienas, kurs tą pamokslą yr girdėjęs, galėjo šį dalyką taip suprasti, tarsi vietos dvasiškoji valdžia J-ių persekiojus. Vardan teisybės viešai prieš tą neteisingą įtarimą protestuoju. Iš lūpų vysk. Cirtauto, kurs, J-ui iš Kauno atsitraukiant, buvo tuomet Kauno seminarijos rektorius, esu patyręs, kad to J-aus persikėlimo Mogiliavo arkivyskupijon priežastis buvo ne dvasiškos valdžios persekiojimas, bet paties J-aus perminkšta ir perkaršta širdis; tas jo perdidelis jautrumas, sujungtas su neišlavinta kaip reikiant valia, ir pastūmė jį su nepaprastu paskubiu, telegramas mušant, ieškoti sau kitos vietos Mogiliavo arkivyskupijoje.

* * *

Gailistauti, kad J-us nebuvo toks, kokiu jį mes norėtumėm matyti, o da labiau pykti ant jo už tai, kad jis ne tiek padarė, kiek būt galėjęs padaryti, žinoma, būtų tuščias darbas. Norim ar nenorim, turim imti J-ų tokį, koks jis buvo

iš tikrųjų, su visomis jo geromis ir blogomis ypatybėmis. Jo geros ypatybės tebūna mums pavyzdžiu, o blogosios — tepasilieka dorišku perspėjimu.

Geros J-aus pusės buvo šios:

1) Širdies jautrumas, lipšnumas ir žmoniškumas. Tuo visiems, o ypač mūsų jaunuomenei reiktų ypatingai susidomėti. Ar šiaip ar taip versime, turime pripažinti, kad mes nepervirš tepašokome kultūroje, neišsidirbom da švelnesnių kultūrinio gyvenimo formų. Mes turim tik paviršutinį kultūringumą, — o mūsų taip vadinamųjų inteligentų apačioje dažniausiai po kultūriškų formų skraiste slapstosi labai nekultūringas, kartais stačiai girinis žmogpalaikis. Tam giriniam žmogpalaikiui mumyse pašalinti reikia ilgo ir rūpestingo širdies ir valios lavinimo. J-us turėjo gerą širdį iš prigimimo. Tai buvo Dievo dovana. Bet jei kas ir šiurkštesnę širdį turėtų — tegu nenusimina, tegu tik „suima save", tegu daboja kiekvieną savo žingsnį ir žodį, tegu kasdien tobulina savo būdą ir elgesį religijos ir etikos nurodymais, o be abejo, netik susilygins širdies gerumu su J-um, bet ir toli da jį prašoks. O rūpintis turėti g e r ą š i r d į kiekvienam iš mūsų reikia ir labai reikia.

2) J-us begalo buvo pamilęs mokslą, darbavos laikydamos grynai moksliškų metodų, stengės pasiekti tyrinėjimuose pilniausios precizijos ir tam tikslui remdavo visas savo teorijas t i k r a i i š t i r t a i s k a l b o s f a k t a i s. Čia J-nius paliko pavyzdį visiems būsimiems mokslo vyrams. Duok Dieve, kad tai suprastų visa mokslus einančioji mūsų jaunuomenė. Nes kol to supratimo nebus, kol moksliškuose mūsų tyrinėjimuose 2 — 3 faktai bus priimama, o 20 — 30 kitų tikrų tos pat kategorijos faktų ignoruojama bei atmetama, tol tikrai moksliškas darbas pas mus negalės įvykti. Mokslo vietą užims vien diletantiškumas, paviršutiniškumas ir siauraprotystė. Bus daug šauksmo: mokslas, mokslas! — o iš tiesų mokslo vietoj bus tik jo parodija bei kaukė. Tokie „mokslininkai", kurie máno, kad faktai galima svajonėmis pakeisti, arba be pilnos moksliškos precizijos tyrinėjimuose apsieiti, arba galop mokslas įgyti be darbo, — yra ne mokslo vyrai,

ne tautos pažibos, bet tikri vėjavaikiai ir nenaudėliai, kad ir kaž-kaip save reklamuotų, besivadindami idėjų bei naujų formų mylėtojais ir skelbėjais.

Sekti J-ų mokslo darbe ne kiekvienas yra pašauktas, bet neiti pėdomis J-aus-Oblomovo visi būtinai turime. Deja, to oblomoviško elemento pas mus visur pilna; jo net daug daugiau esama, nekaip paprastai manoma. Ir iš tikrųjų, jei padarysime su pilnu griežtumu sąžinės sąskaitą, tai be abejo turėsime pripažinti, jog kaip J-uje, taip ir kiekviename iš mūsų tūno pasislėpęs didesnis ar mažesnis Oblomovas, daugiau ar mažiau žymus „Molio Motiejus". Kas kaltas, kad mūsų kaimiečių tvoros iškrypę, stogai pašiurpę, kiemai nešvarūs, gryčios priterštos ir tt. Sakysite neturtas? Ne! Dažniausiai kaltas pasislėpęs mūsų ūkininke „Molio Motiejus", kurs į kiekvieną paraginimą: pataisyk tvorą, užlopyk stogą — atsako: Mano amžiui ir taip užteks!.. Kas kaltas, kad mūsų ponai baigia savo dvarus naikinti, kad beveik nieko gera mūsų liaudžiai nepadaro. Sakysite gal: Jų puikybė, poniškumas, lenkystė! Tai tiesa, bet tik per pusę; pilna tiesa bus tik tuomet, jei prie nurodytųjų ponijos jeibių pridėsime da ir ypatingą mūsų ponų „oblomoviškumą". Kas kaltas, kad Bažnyčios reikalai nestovi pas mus taip, kaip reikėtų, kad liaudis menkai tėra apšviesta net katekizme, kad rimtesnio turinio knygos ir laikraščiai maž teranda skaitytojų, kad tarp dabartinės kunigijos neatsiranda: naujų Jaunių, Baranauskų, Valančauskių, Kašarauskių ir jiems tolygių? Sakysite gal: buvęsis kunigijos suvaržymas arba atliekamo laiko trūkumas? Tai dalinai tiesa, bet kur kas daugiau čia kaltas speciališkas kunigijos oblomoviškumas, sujungtas neretai su ypatingu savo brolių kunigų literatų neapkentimu ir net gan žymiu paniekinimu apsireiškiančiu patarlėje: „Kas yra kunigas literatas?. Gi į altaristus kandidatas!"

Galop — kas kaltas, kad mūsų literatūra negali kol kas pasigirti tobulesniais veikalais, kad mūsų literatai yra gan neproduktingi, kad maž ir nepergerai terašo. Sakysite gal, tai dėl to, kad mūsų rašytojai negal gyvent iš literatūros, kad tur eiti kitokias pareigas nieko bendra su raštija neturinčias

Tai tiesa, bet irgi nevisa. Imkime kurį norime mūsų literatą ir prispyrę prie sienos pareikalaukime, tegu jis sąžiningai pasako: ar jis mūsų raštijai pakelti yra visa padaręs, ką būt galėjęs padaryti, o be abejo išgirsime iš kiekvieno: Tiesa — m e a c u l p a — ir manyje kaip ir J-uje glūdi diktokas Oblomovas ir daro iš manęs neretai apsileidėlį, „Molio Motiejų". Daug Dievo man duotos kūrimo galios liko nesunaudota. Toli neviską esu padaręs, ką galėjau... Kaltas esmi kaip ir J-s!..

Ir tai bus tikra tiesa.

Nes Dievo duotos mums kūrimo galios nesunaudojimas — tai paprasčiausias Lietuvoje apsireiškimas, o n i e k o n e v e i k i m a s, bergždžias laiko gaišinimas — tai bene dažniausia lietuvių nuodėmė. Kad žmogus tur panešėti ne į akmenį, nieko nejaučiantį, ne į medį, nieko neveikiantį, ne į gyvulį, nieko negalvojantį, bet į Dievą, visų daiktų Kūrėją ir to dėl būti žemėj lyg antruoju mažyčiu kūrėjėliu — suprast šitą taip įprastą tiesą — lietuviams vis da persunku. Jos ir kun. J-us gerai nesuprato.

Suprask bent tu, skaitytojau!

Jauniaus veikalų sąrašas.

1) Dvasiškos iškalbos mokslas.

2) Katekėza arba kateketiškas mokymas.

3) Lietuviškos kalbos gramatika Perburgo Mokslų Akademijos leidinys 1911, 216 p. in—8.

4) Dialektologičeskija osobiennosti litovskago jazyka v Rossienskom ujezdie, 1893.

5) Ponievieżskije govory litovskavo jazyka, 1900.

6) Intonacija glasnych zvukov litovskavo jazyka, 1900.

7) Praelectio qua ante diem III Idus septembris a. D. MDCCCIX scholas de litteris latinis in R. C. E. Academia c. Petropolitana ausspicatus est Casimirus Jaunis, S. Th. M.

PAMOKSLAS,

pasakytas 1908 m. kovo 1 d. Kauno šv. Kryžiaus bažnyčioje, išlydint a. a. kun. Kazimiero Jauniaus kūną į kapus.

Dovanos, tiesa, įvairios, bet ta pati dvasia. Patarnavinai yra įvairūs, bet tas pats Viešpats. Veikimai įvairūs, bet tas pats Dievas, kurs visa visuose daro. Kiekvienam duodama Dvasios apreiškimas, kad būtų iš to naudos. Vienam Dvasios suteikiama išminties kalba, kitam tos pačios Dvasios žinojimo kalba, kitam tos pačios Dvasios tikėjimas, kitam tos vienos Dvasios gydymo dovana, kitam stebuklų darymas; kitam pranašystė, kitam įvairios kalbos, kitam kalbų mokinimas. (1 Kor. 12, 4 — 10).

Kiekvienas turi sau tikrą dovaną iš Dievo; vienas tokią, kitas kitokią. (1 Kor. 7, 7).

Meilingi klausytojai!

Šitie šv. Povilo Apaštalo žodžiai savaime ateina mintin, kiek kartų gauname į kapus lydėti kurį kilnesnį žmogų ar žymesnį visuomenės veikėją. Nes iš tiesų — kas gi yra kiekvienas svarbesnis visuomenės darbas, jei ne tikras Dievui tarnavimas, t. y. Dievo valios vykdymas? Šiame regimame pasauly toji Dievo valia apsireiškia nekintamuose gamtos dėsniuose, kuriais viskas pasaulyje savu keliu eina ir nuolat jojo laikosi. Tokį savąjį kelią turi ir žmonija: ji irgi nuolat juo žengia geresnės ateities ieškodama: tiktai eina ji ne pati viena, bet draug su ja ir Dievas. Jis tai, lyg kūdikį globėjas, veda ją nuog amžių prie jos galutino, begalinės Dievo išminties užbrėžtojo tikslo. Tiesa, tas Dievo vedimas mūsų kūniškoms akims nėra matomas, bet protas, tikėjimu apšviestas, pigiai ir be vargo supranta, jog Dievas žmonijos istorijoj nuolat veikia, tiktai ne tiesiog, bet per tam tikrus išrinktuosius žmones. Suteikdamas jiems tam tikrų savo malonės dovanų ir dvasios gabumų, Viešpats naudojasi tais savo tarnais, kaip protingais įrankiais, aukščiausiems savo tikslams pasiekti. Tai yra tiesa, kiekvienam tikinčiam žmogui, kaip diena, aiški ir jokios išimties neprileidžianti. Ji pasiekia netiktai žmones Dievą mylinčius, iš geros valios jo

tarnystei atsiduodančius, bet ir atvirus Dievo priešininkus, kurie netik kad Jo valios nepildo, bet ir jos pažinti nesirūpina. Dievo tarnais būti nenorėdami, jie betgi lieka gyvais Dievo įrankiais. Nes kad ir dirba vis saviškai, vien savo asmeniškų tikslų besiekdami, bet Dievas savo begaline išmintimi taip viską sutvarko, kad iš jų egoistiškų ir net stačiai Dievui priešingų darbų išeina pasėkų, kokių vien Dievas, o ne jie norėjo. Tuo būdu, vargšai, patys to nežinodami, dirba Dievo darbą ir priešais savo norą pasilieka Dievo tarnais, patvirtinančiais aukščiau išreikštąją šv. Povilo žodžiuose tiesą, jog yra įvairūs tarnavimai, bet tas pats Viešpats, ir yra įvairūs veikimai, bet tas pats Dievas daro visa visuose, gerus žmonių darbus laimindamas, o bloguosius vien kęsdamas ir prileisdamas.

Ir iš tikrųjų visa žmonijos istorija — tai lyg didelis Dievo ūkis. Kaip ūkininkas siųsdamas savo samdininkus į darbą, vienam sako: tu eik ten; kitam: tu padaryk tai, taip pat ir Dievas kiekvienam žmogui duoda tam tikrą pašaukimą, skirdamas tam tikrą visuomenėj vietą. Vienam duoda jautrią širdį ir sako: būk dainius, žadink žmonėse gerus jausmus, kurk širdyse šventą meilės ugnį; kitam duoda ypatingą varsų ir tonų pajautimą ir sako: tu būk dailininkas, tarnauk grožio idejai; trečiam suteikia aiškų logišką protą, kad galėtų gilintis į plačią mokslo sritį ir nesuskaitomoj daugybėj atskirų apsireiškimų ar faktų surasti tam tikrus dėsnius bei nekintamus įstatus; ketvirtam duoda dar augštesnį pašaukimą — mokyti žmones tikėjimo ir doros ir vesti juos dangun, būti tarpininku tarp Dievo ir žmonių, būti jų dvasišku tėvu ir ganytoju... Žodžiu sakant — kiekvienas tur savo dovaną iš Dievo, vienas tokią, kitas kitokią (1 Kor. VII. 7), t. y. kiekvienas turi tam tikrą savo pašaukimą.

Koks buvo a. a. kun. Kaz. Jauniaus pašaukimas, žinote, mieli klausytojai, ir be paaiškinimo. Jis buvo kunigas ir, galiu drąsiai pridurti, geras kunigas. Kol buvo sveikas, ėjo dvasiškas pareigas su pilnu atsidavimu ir pasišventimu. Bet šalia to jis turėdamas iš Dievo ypatingą kalbų pažinimo dovaną, per visą savo gyvenimą nenuilsdamas dirbo taip pat

plačioje lyginamosios kalbotyros srityje, nuolat ieškodamas įstatų, nurodančių, kaip viena kalba rišasi su kitomis, kaip žodžių šaknys keitės, pereidamos iš vienos kalbos kiton ir t. t. Žodžiu sakant — ieškojo nuolat kalbų giminystės ir tai giminystei patvirtinti išrado didelę daugybę aiškių neišgriaunamų dėsnių, kuo ir įgijo aukštą garbę netik Lietuvoje, bet ir svetur, kaip vienas didžiausių kalbotyros žinovų. Tą garbę matome regimai išreikštą ir tuose puikiuose vainikuose ir tuose kaspinų parašuose ir šioje nepaprastoje gedulingų pamaldų iškilmėje. Dar geriau suprasime tos garbės teisingumą, jei arčiau prisižiūrėsime pačiam kun. Jauniaus gyvenimui.

Nabašninkas buvo žemaitis, gimė 1849 metais gegužės 6 d. Lembo sodžiuje, Kvėdarnos parap., Raseinių apsk. Gimnaziją baigė Kaune, čia pat įstojo seminarijon, iš kur, kaip vienas gabiausių auklėtinių, buvo pasiųstas Peterburgo dvasiškon Akademijon.

Jau beklierikaudamas pasižymėjo nepaprasta kalbų pažinimo dovana. Jo kai kuriuos moksliškus nurodymus įtraukė savo lietuviškon gramatikon vysk. A. Baranauskas, pažymėdamas, kad tai esą kun. Jauniaus išradimai.

Baigęs 1879 m. dvasiškąją Akademiją su laipsniu šventosios teologijos magistro, kun. Jaunius pradėjo savo kunigišką veikimą, kaipo Katedros kamendorius ir mergaičių gimnazijos kapelionas. Sekančiais metais jis paskirtas seminarijos profesorium, kur dėstė lotynišką kalbą, katekizmą, morališkąją teologiją, šventosios iškalbos mokslą ir galop lietuvių kalbą.

Kaip puikiai mokantį rusiškai Žemaičių vyskupas buvo pakvietęs kun. Kazimierą savo sekretorium. Tą pareigą ėjo nabašninkas per keletą metų, bet jausdamas savyje didesnį patraukimą prie mokslo dalykų, vyskupui leidžiant, grįžo atgal į seminariją, kame išbuvo dar septynerius metus (1885—1892).

Kaip profesorius buvo visų savo klausytojų aukštai gerbiamas ir karštai mylimas, nes ir pats labai mylėjo besimokantį jaunimą ir niekad jo nei mažiausiu skaudesniu žodžiu neužgavo.

Nėsant tam tikrų mokslo vadovėlių, kun. Kazimieras rašė pats savo lekcijas ir davinėjo klierikams persirašinėti. Tuo būdu po kelių metų darbo atsirado šie kun. Jauniaus sustatyti vadovėliai: Katekeza arba kateketiškas mokymas, Homiletika arba Dvasiškos iškalbos mokslas ir lietuviškos kalbos gramatika. Pirmuoju du veikalu tebepasilieka klausytojų užrašuose, paskutinysis buvo iš pradžių studentų dorpatiečių atmuštas hektografu, o dabar autoriaus perveizėtas ir pataisytas — pradėtas spausdinti Peterburgo Mokslų Akademijos. Visi trys minėtieji nabašninko veikalai pasižymi netik savo rimtu turiniu, bet ir labai dailia ir tikrai gryna lietuviška kalba.

Turėdamas seminarijoj klausytojų iš įvairių Lietuvos kampų, kun. Jaunius rūpinosi susipažinti su įvairiomis lietuviškos kalbos tarmėmis. Dalį tų savo tyrinėjimų, būtent, apie Panevėžio ir Raseinių tarmes, surašęs rusiškai, pagarsino Kauno valdiškame kalendoriuje (Pamiatnaja knižka).

Apskritai nabašninkas mėgo daugiau tyrinėti, negu rašyti. Iš paskirtų spaudon dalykų reikalaudavo didelio tobulumo, to dėl ir nesiskubindavo savo tyrinėjimų spaudon duoti, rasdamas juose vis da tai šį, tai tą pataisytina.

Bet privačiuose pašnekėsiuose taip su draugais, taip ir su mokslo vyrais, ypač su tais, iš kurių tikėdavos išgirsti kritiškų pastabų, nabašninkas būdavo be galo kalbus ir galėdavo po 5—6 valandas šnekėtis, stebindamas savo svečius nepaprasta atmintimi, kalbos aiškumu ir kuoplačiausiu apsipažinimu su įvairiausiomis kalbų mokslo teorijomis.

To dėl kitataučiai mokslininkai negalėdavo atsidžiaugti pasipažinę su kun. Kazimieru. Visi jie, k. š. vokietis akademikas Schiffneris, prūsas Kuršaitis, čechas Geitleris, prancūzas de Saussure, lenkas Baudouin de Courtenay, rusai: Aleksandrovas, Šachmatovas, Fortunatovas, Lamanskis ir kiti aukštoje garbėje laikė a. a. kun. Kazimierą, kaipo tikrai nepaprastą mokslo vyrą, sugebėjusį kuoaiškiausiai įrodyti, kokie turtai slepiasi lietuvių kalboje įvairiems painiausiems kalbų mokslo klausimams išspręsti.

Tačiau moksliški kun. Kazimiero nupelnai rado pripažinimą ne tiek pas mus, kiek svetur. Krakoviškė Mokslų akademija kvietė jį į profesorius Krakovon, Kazaniaus universitetas suteikė jam mokslišką laipsnį sulyginamosios kalbotyros daktaro. Peterburgo Mokslų Akademija spausdina jo lietuviškąjį kalbomokslį, Peterburgo Dvasiškoji Akademija pakvietė jį savo profesorium.

Lietuvoje, kaip jau aukščiau sakėme, J. tokio pripažinimo savo mokslišku nuopelnų nerado. Anaiptol gyventi jam čia pasirodė nepatogu. Jis pasiprašė į Mogyliavos arkivyskupiją ir, gavęs dvasiškos valdžios leidimą, apleido Kauną.

Iš pradžių gavo Kazaniaus klebono vietą ir per trumpą laiką įgijo vietos parapijiečių meilę ir pagarbą. Bet oro permaina ir įvairūs nesmagumai surišti su klebono pareigomis tokiam dideliame mieste, kaip Kazanius, sugadino nabašninkui nervus, ir buvo įvarę jam net psichiškąją ligą, kuri ir privertė jį atsisakyti nuo klebonavimo.

Pasigydęs keletą metų iš pradžių Kazaniuj, paskui Lietuvoj, nabašninkas pasveiko ir paskutinius metus išbuvo Peterburge kaip Dvasiškosios Akademijos profesorius (1899—1906), kur dėstė graikų, lotynų ir senovės žydų kalbas.

Tačiau sveikatai pradėjus eiti prastyn, jau nuo galo 1906 metų turėjo atsisakyti nuo profesorystės ir apsigyventi privačiai. Gyveno pats vienas gan angštam kambaryj — todėl paskutinį pusmetį nabašninko gyvenimas buvo tikrai vargingas. Pasklydus apie tai garsui buvo pradėta rinkti aukos mokslininkui sušelpti, bet aukos atėjo pervelai. A.a. kun. Kazimieras užmerkė akis.

Nabašninko asmenyje nustojo mūsų visuomenė netik didelio mokslo vyro, bet ir doro kunigo ir geriausio žmogaus. Ramus iš prigimimo nabašninkas buvo be galo kantrus ir geros širdies. Niekad neteko mums girdėt jį blogai apie artimą atsiliepiant. Jei jis kalbėjo, tai dažniausiai apie mokslo dalykus, arba pasakojo, kas jam atsitiko tarp žmonių gyvenant. O pasakoti jis mokėjo be galo gražiai ir užimančiai. Visur taip plačiai buvo žinomas kun. Kazimieras, kaipo žmogus gailestingas ir dosnus. Žinodami jo širdies gerumą, nesykį jį išnaudodavo visokie vargšai, o kartais ir apgavikai.

Nes kiekvienam pašalpos prašančiam niekados beveik neatsakydavo, jei tik turėdavo kokį skatiką. Tame dalyke buvo naivus ir nepraktiškas, kaip kūdikis. Jei būt daugiau mylėjęs save, o mažiau mokslą ir artimą, be abejo nebūtų užbaigęs savo gyvenimą beturčiu ir vargšu.

Kaipo kunigas, pasižymėjo taip pat dideliu sąžiningumu ir jausmais. Dėl nervų silpnybės pagrįžęs iš Kazaniaus, nebegalėjo sakyti pamokslų, nes, kaip pats aiškinos, kiekvienas jausmingesnis tikėjimo dalykas išveržđavo jam iš akių ašaras, kurių nebegalėdavęs suvaldyti. Įgavęs kojų ligą, per paskutinius metus negalėjo ir mišių laikyti. Tačiau iki paskutinės valandos neužmiršo esąs kunigas, Dievo tarnas, privaląs saugotis, neduoti jokio papiktinimo mažutėliams. To papiktinimo nabašninkas taip bijojo, kad net prireikus kokiam moksliškam dalykui nurodyti kokį nepadoresnį žodį, niekad jo lietuviškai nerašydavo, bet vartodavo tam tikslui raides arabiškas ar kitokias, paprastam žmogui neprieinamas. „Darau tai, sakydavo, tyčia, kad kartais tarnas, radęs tą žodį knygoje užrašytą paprastomis raidėmis, nepasipiktintų". Tokią tai jautrią sąžinę turėjo a. a. kun. Kazimieras.

To dėliai turime gilų įsitikinimą, jog nabašninkas, kurs taip rūpinosi niekad nei Dievui nei artimui jokiu blogu žodžiu nenusidėti, ras ir po mirčiai pas Dieviškąjį Įsikūnijusįjį Žodį malonę ir gerai užpelnytą amžinąjį atilsį.

Mes bent pasitikėdami begaliniu Dievo gailestingumu nė kiek tuo neabejojame. Nes kiek tame dalyke žmogui leista spręsti, manome, jog J. savo gyvenimu ir darbais tą amžiną atilsį pas Dievą tikrai rado ir tuomi pats savo gyvenimo tikslą pilnai yr pasiekęs.

Bet kalbant apie tai, negalima čia praeiti nenurodžius, jog tas tikslas yra ne vieno Jauniaus tiktai; jis yra bendras visiems mums. Visi mes, mieli klausytojai, be jokios išimties privalome irgi rūpintis, idant išpildę kiekvienas savo pašaukimą čia žemėj, rastumėm taipogi amžinąjį atilsį Dievuje, t. y. amžinoje Tiesoje, Gražybėje, Gerybėje ir visoko Pilnybėje. Apie tai visada reikėtų mums galvoti, o ypatingai lydint į kapus brangiausius mūsų brolius ir žymesniuosius visuomenės veikėjus. Nes jie, tie mūsų vadovai, jau amžinatvėn nu-

ėjo, mes dar ten tebeiname. Tatai užbaigtas mirusiųjų gyvenimas turi būti pamokymas gyviesiams. Kokį gi pamokymą duoda mums kun. Jauniaus gyvenimas? Jis, galima sakyti, duoda mums vieną tik pamokymą, bet už tai tokį, kursai mums labiausiai yra reikalingas — būtent, pamokymą apie svarbumą ir reikalingumą gyvenime meilės — kuoplačiausios. Ir iš tikrųjų ant viso a. a. kun. Kazimiero gyvenimo meilė blizga, lyg aukso siūlas. Iš meilės Dievo jis pasišventė Dievo tarnavimui, pasirinkdamas aukštą kunigystės pašaukimą. Vardan meilės artimo — jis karštai mylėjo brolius lietuvius — o mylėdamas juos, jis pamylėjo ir jų niekinamąją kalbą, ėmė su meile ją tyrinėti ir atradęs joje neapsakomų mokslіškų brangenybių, rodė jas kitataučiams, patraukdamas ir juos pamilti lietuvių kalbą ir pačią lietuvių tautą, tos kalbos globėją. Su meile gi savosios kalbos nabašninko širdyje jungės dar ir retai kur šiandien tematoma meilė mokslo. Ta meilė mokslo praplėtė jo pažiūras, paragino jį šalia savosios kalbos tyrinėti ir svetimąsias — ir tai netik gyvąsias, bet ir seniai jau mirusias — ir tuo būdu padarė nabašninką netik karštu lietuviškos kalbos mylėtoju, bet ir dideliu, Europoj pragarsėjusiu mokslo vyru. Savo grynai mokslіškais tyrinėjimais jis patarnavo netik Lietuvos švietimui, bet ir visos žmonijos naudai, nes galutinų tų kun. Jauniaus tyrinėjimų rezultatas buvo įrodymas bendros kalbų giminystės ir mažesnės ar didesnės jų artimybės.

Tatai lydint šiandieną į kapus nabašninko kūną, sužadinkim, mieli klausytojai, savo širdyse ypatingai tą aukštą meilės dorybę, kuri taip skaisčiai žibėjo a. a. Kazimiero sieloje. Pamilkim kaip jis visi savo Tvėrėją ir visokios Išminties davėją, Viešpatį Dievą! Supraskim, kad Jis yra begalinė Gerybė, Teisybė, Išmintis ir Meilė, kad Jis yra vienatinis visokio gyvenimo, veikimo ir mokslo šaltinis ir tikslas, kad Jis yra geriausis, mylįs mus Tėvas. O šalia to mokykimės iš nabašninko mylėti taip pat savo brolius, savo tėvynę ir savo kalbą, rūpintis netiktai tuo, kad ta meilė būtų karšta ir didelė, bet draug kad būtų ir išmintinga. O ta meilė bus tikrai išmintinga, jei mes ne vien jausmu ją remsime, bet ir giliu mokslіšku savo kalbos ir jos svarbumo bei gražybės pažini-

mu. O tu gi, mokslus einanti mūsų jaunuomene, mokykis iš to garsaus nabašninko gyvenimo branginti ir mylėti gryną, jokiomis partinėmis tendencijomis nesuterštą mokslą, stengtis jame netik su kitataučiais susilyginti, bet ir juos prašokti. Tam tikslui pamilk rimtą mokslo darbą ir moksliškuose tyrinėjimuose kuodidžiausį uolumą ir sąžiningumą. Tegu kiekvienas iš jūsų savo laiku padaro dėl mokslo kad ir nedaug, kad ir šį tą, bet gerai, o tikrai mūsų tėvynė, buvusi ikšiol ir tamsi ir juoda, taps mokslo šalis. Togi mums labai ir labai reikia. Nes šauksmų apie mokslą daug pas mus, bet tikro rimto moksliško darbo, kol kas, dar visai nesimato. Nėsant gi tikrojo mokslo, jo vietą užima mokslo kaukė arba, tikriau sakant, parodija, kuri gimdo vien žalingą siauraprotystę ir verčia vienos tautos brolius tarp savęs kovoti, be reikalo ginčytis ir neapsikęsti. Tikras mokslas nieko bendra neturi nei su partiniais vaidais, nei su jų neapykanta. Tikras mokslas visada veda vienybėn, meilėn ir santaikon ir su Dievu ir su žmonėmis. Tokį meilės gaivinamą mokslą turėjo ir tokiam mokslui per visą savo gyvenimą tarnavo a. a. kun. Kazimieras Jaunius. Tas mokslas ir ta meilė traukte traukė prie a. a. kun. Kazimiero kiekvieną jį pažinojusį žmogų. O jei žemėj meilė gimdo meilę, tai galime tikėtis, jog ir pas Dievą, kurs yra netik Gerybė, bet ir begalinė Meilė, a. a. kun. Kazimieras ras teisingą atlyginimą ir prideramą jam užmokesnį amžinajame atilsyje pas visokios šviesos Davėją ir mieliausiąjį Tėvą Dangiškąjį. Amen.

D-ras Jonas Spudulys.

(g. 7. I. 1860 † 6. VI. 1920).

Kaip vienais (1860) metais su Jonu Spuduliu gimęs, vienais (1872) Šiaulių gimnazijon su juo įstojęs ir vienais (1881) su juo ją baigęs, laikau savo pareiga tarti bent keletą žodžių apie tą savo mielą seną moksladraugį.

A. a. Jonas buvo labai gabus; visose klasėse ėjo pirmutinių mokinių eilėje. Jam lygiai gerai sekės kalbų ir matematikos mokslas. Nuo 4 ar 5 klasės ėmė uoliai mokytis lietuvių kalbos gramatikos ir rašybos. Tam tikslui susirašinėjo su kai kuriais Kauno Seminarijos klierikais, vysk. Baranausko mokiniais, rašybos dalykuose. Mat, tuomet Kauno seminarija buvo vienatinė mokykla, kur lietuvių kalba viešai ir sistematiškai buvo dėstoma.

Kiek vėliau studentaudamas Petrapilio Karo medicinos akademijoj, Jonas aktyviai dalyvavo Juškos „Žodyno“ leidime, padėdamas leidėjams savo patarimais, o atostogų metu tyrinėjo savo gimtąją Žemaičių kurtuvėniškių tarmę. Apie ją Petrapilio Geografiškajai Draugijai jis buvo parašęs net atskirą studiją, už ką yra gavęs iš jos sidabrinį medalį.

Antru jo tyrinėjimo objektu buvo lietuviški vietų vardai ir lietuviškos pavardės. Tą dalyką jis ypatingai mėgo, turėjo surinkęs daug medžiagos ir gerai žinojo to klausimo literatūrą. Viename savo man 1884 metais rašytame laiške jis buvo plačiai išdėjęs savo bandymą išaiškinti mūsų pavardžių genezę, reikšmę ir sudėties dėsnius. Tą laišką beveik ištisą aš esu paskelbęs „Žinyčios“ 1900 m., 2-am n-ry (18 — 29 psl.). Kaikurios Spudulio pastabos nėra praradusios savo moksliškos vertės ir šiandieną.

Pagrįžęs iš tolimojo Turkestano Lietuvon, jis irgi nepaliovė rūpinęsis mūsų kalbos dalykais. Tai galima matyti kad ir iš jo straipsnio, įdėto „Draugijos“ 1908 m. 15-am n-ry „Dėl kalbos dalykų“, kur autorius giliais filologiškais įrodymais griauja Būgos nuomonę apie sufikso — ystė kilmės svetimumą, užbaigdamas savo straipsnį pastaba: „neištyrus kokį dalyką iš mūsų gramatikos, neišpuola darkyti raštų kalbą, dedant antugius: — ybė, — ija, — ovė ir kitus ten, kur gyvoji kalba reikalauja antugio — ystė“)[1])

Savo dvasios kryptim būdamas pozitivistas, jis daugiau brangino patikrintus faktus, negu kad ir gražiausiai išsvajotas teorijas. Dėliai to jis nei sau nei kitiems nepripažindavo teises elgtis su gyva kalba, kaip kam patinka. Kiekvienas gyvos kalbos žodis, kiekvienas plačiai vartotas rašymo būdas jam buvo faktas, su kuriuo jis manė neturįs teisės nesiskaityti. Dėliai to jis nebuvo rašyboj ūmių reformų šalininkas: drauge su Baranausku gynė w, sz ir cz teisėtumą mūsų rašyboj, laikydamas tų rašmenų vartojimą pateisintu istorijos tradicija.

Dėliai tos pat priežasties kietai laikydamasis rašmenų ie ir uo, jis nesiskubino priimti Baranausko įvestų dviejų naujų raidžių ë ir u (su o viršuj).

[1]) Sk. „Dr.“ IV t., 297 psl.

Kaip geras matematikos žinovas, a. a. Jonas yr sustatęs ir išleidęs pirmą lietuvių kalboj aritmetikos uždavinių rinkinį pavadintą „Užduotynu“. Jis išėjo Tilžėj pas Mauderodę 1885 m. šiuo vardu: „Užduotinas tai yra rankius užduočių aritmetikos arba rokundos mokslo. Isz wisokiu pasamu sutaisė J. Gailutis“.[1]) Šis slapivardis buvo padėtas, apsisaugoti nuo rusų priekabių.

Rašinėjo, rodos, kai ką ir į rusų laikraščius, įrodinėdamas lietuvių spaudos reikalingumą, bet tikresnių žinių apie tai neturim.

Būtų geistina, kad mūsų Mokslų Draugija paimtų savo globon nabašninko rankraščius, tarp kurių gali rastis nevienas įdomus mūsų kalbos mokslui dalykas. Nedovanotina būtų klaida, jei tie rankraščiai dingtų.

Be lietuvių kalbos mėgo nabašninkas ir muziką. Dar gimnazijoj būdamas išmoko dailiai smuikuoti. Nemetė jis, kiek žinau, smuiko ir vėliau.

Su žmonėmis mokėjo dailiai sugyventi. Gimnazijoj turėjo nevieną draugą ir visų buvo mylimas dėl savo lipšnaus ir linksmaus būdo.

Nebuvo jis didelis maldininkas, bet nebuvo ir bažnyčios priešas. Man bent neteko iš jo niekad išgirst nei mažiausio religijos pašiepimo.

Nepriklausė jis ir jokiai partijai: bevelijo būti „sau žmogus“, tylus Lietuvos darbininkas. Gerų norų turėjo daug. Kai ką ir padarė, ir už tai jam ačiu. Kaltinti, dėl ko nėr daugiau padaręs, mes neturim teisės, nes nežinom visų jo gyvenimo aplinkybių. Žinom tik tiek, kad jos buvo nelengvos.

Prisiimtos pareigos nabašninkui nebuvo tuščias žodis. Jis jas stengės sąžiningai eiti. Jas beeidamas, jis užsikrėtė dėmėtąja šiltine ir, kitus nuo mirties begelbėdamas, pats rado mirtį. Padėjęs savo gyvybę už artima, tikimės, jis ras pas Dievą naują geresnį gyvenimą. Tešviečia jam amžinoji šviesa!

---

[1]) Tai bus sudėjęs kun. J. Katelė ir Povilas Matulionis. *Red.*

Kun. D-ras Simanas Šultė.

(1876 — 1920).

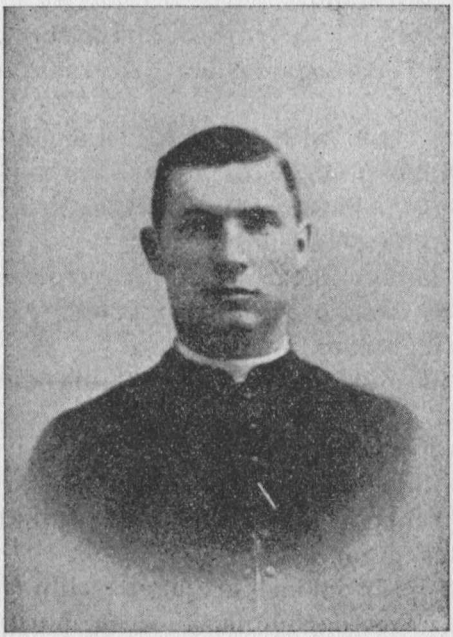

1920 m. rugsėjo 29 d. Palėvenėlėj mirė kun. Simanas Sultė. Nabašninkas buvo aukšto mokslo vyras, filosofijos, sociologijos ir teologijos žinovas, turėjo dvigubą filosofijos ir teologijos doktoratą, įgytą Louvaino ir Rymo universitetuose.

Sugrįžęs iš užsienių Lietuvon, šalia vyskupo uždėtų kunigiškų pareigų jis ėmė anksti darbuotis ir publicistikos srity. Nuo pirmųjų „Draugijos" atsiradimo metų jis buvo uolus jos bendradarbis ir šelpė ją lig mirsiant įdomiais moksliškais straipsniais. Skaičiaus atžvilgiu jų neperdaug, bet užtat visi jie savo turiniu yra autoriaus ilgesnių moksliškų stūdijų rezultatai. Štai jų sąrašas:

1) Bažnyčia ir įvairios politiškosios ekonomijos teorijos. Istoriški tyrinėjimai. „Draugija“ 1907 m. Nr. Nr. 2, 4, 6, 9, 10, 11, 1908 m. Nr. 21.

2) Dabartinis mokslo stovis evoliucijos klausime. „Draugija“ 1908, Nr. Nr. 40, 41.

3) Filosofiniai modernizmo pagrindai „Dr.“ 1911 m. Nr. 58.

4) Valios auklėjimas. Pedagogiškas piešinėlis. „Dr.“ 1912 Nr. Nr. 63, 64.

5) Teosofų pasaulėžvalga. „Dr.“ 1912, Nr. Nr. 70,[1]) 71—72.

6) Mėsa ir jos kenksmingas veikimas žmogaus kūne. „Dr.“ 1913, Nr. 79—80[2]).

Per karą, paliovus „Draugijai“ beeiti, o kun. Š. pabėgus į Rusiją, jo santykiai su „Dr.“ redakcija buvo nutrūkę. Bet vos tik „Dr.“ rado galimybės iš naujo pasirodyti, tuoj ir kun. Š. pradėjo siuntinėti jai naujų savo raštų. Dėl „Dr.“ perpus sumažėjimo, ne visi jie tegalėjo būti išspausdinti.

Bet didumas jų buvo sunaudota ir net atskiromis brošiūromis išleista. Čion pridera šie ilgesni nabašninko rašiniai:

7) Gamta ir žmogus „Dr.“ 1919 m. Nr. 97.

8) Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai. „Dr.“ 1919, Nr. 98 — 99.

9) Miškų, dvarų, fabrikų nacionalizacija gyvenimo praktikos žvilgsniu. „Dr.“ 1919, Nr. 100 — 102.

10) Savasties principas ir evoliucija. „Dr.“ 1920, Nr. Nr. 113 — 114, 115 — 116 ir autoriaus „Laiškas į redakciją tuo pat klausimu“. „Dr.“ 1920, Nr. 115 — 116.

11) Žmogaus ir piliečio teisių paskelbimas. „Dr.“ 1921, Nr. 11 — 12.

12) Laisvos mokyklos problema. „Dr.“ 1921, Nr. 7 — 8, 9 — 10.

Be to kun. Simanas yr pagaminęs keletą straipsnių ir „Ganytojui“, pasirašydamas po jais *Simano Barjonos* slapyvarde.

Čion pridera jo:

13) Lietuvos dvarų žemės padalinimas ir krikščioniškoji dora. „Gan.“ 1919 m. Nr. 8.

14) Turtuolių perteklius—varguolių tironija. „Gan.“ 1920, Nr. Nr. 2, 3.

15) Okultistinė filosofija bei teosofija. „Gan.“ 1920 Nr. Nr. 7, 8, 9.

1920 metų pradžioj „Dr.“ redakcijos įprašytas buvo pasižadėjęs parašyti ištisą straipsnių eilę apie spiritizmą, magiją, okultizmą, bet užsiėmęs žemės klausimu, nesuskubo pasižadėtojo darbo atlikti.

---

[1]) Tame pat n-ry yra įdėta ir jo recenzija Dv. Eckerio knygos „La petite Bible de l'Ecole“.

[2]) Šis straipsnis pasirašytas *Simano Griaužos* slapyvarde.

Kaip krikščionių-demokratų partijos narys ir net jos teologas-lyderis, nabašninkas karštai gyrė „Laisvėj“ tos partijos nusistatymą žemės klausimu ištisoj straipsnių eilėj, išreikšdamas kartais perdaug radikalių nuomonių apie nuosavybę ir atlyginimą, valstybei ją normuojant.

Analogiškų pažiūrų pasitaikydavo ir straipsniuose skirtuose „Draugijai“ ir Ganytojui“. Dėliai to tų laikraščių redakcijom ir tekdavo nemalonus darbas savo bendradarbio straipsnius apsagstyti redakcijos prierašais. Prikalbėti jį suminkštinti savo tvirtinimus — nebuvo galima. Jis laikydavosi principo *sint ut sunt, aut non sint.*

Kaip kietas principų žmogus, jis buvo gana sunkiai sukalbamas. Savo pažiūrų laikės įsikandęs, nors jas ir nevisada tesugebėdavo stipriai pamatuoti, ypač žemės ir nuosavybės klausimuose. Kiek žinome, pats nabašninkas labiau buvo linkęs studijuoti naujausias pseudomoksliškas sroves: teosofiją, magiją, okultizmą, modernizmą, darvinizmą, ir k., bet gyvenimo sūkurio įtrauktas į Rusijoj iškeltą ir bolševikiškai suformuluotą dvarų dalinimo klausimą, jis tarės turįs pareigos to klausimo sprendimą Lietuvoje irgi kreipti *kuokairiausiai,* kiek tik teologija leidžia.

Kun. Albertas Vijukų-Kojelavičius[1]).

(1609—1677).

PAMOKSLAS,

pasakytas Kauno Bazilikoje švenčiant 6-XII-27 jo 250 m. mirties sukaktuves.

Ieškokite visupirma Dievo karalystės
ir jo teisybės, o visa tai bus jums pridėta.
Luk. 12, 31.

Šie evangelijos žodžiai, m. Kl., šiandieną ne vienam atrodo perdėti, statą žmonėms per aukštą ir neįvykdomą idealą. Dėliai to kai kurie ir mano, kad Dievo karalystę terasim vien numirę danguje, o žemėj, girdi, jos nėsą ir negalį būti.

Bet tai yra aiški klaida, nes tik ką paminėti evangelijos žodžiai ragina mus ieškoti ne vien Dievo Karalystės, bet ir D i e v o t e i s y b ė s, kurios po mirties būtų jau per vėlu beieškoti.

Taigi iš mūsų paimto evangelijos teksto yra savaime aišku, kad Kristus yr pataręs ieškoti Dievo Karalystės mums dar žemėj begyvenant, to dėl ir Dievo Karalystė žemėj yra ne kokia utopija, bet tikra realybė.

Klaidingos pažiūros į Dievo Karalystę žemėje daugiausia plaukia iš to, kad ji daug kieno vaizduojamasi, kaip išorinė, pašalinė, mums svetima materialinė galybė. Tai yra klaida, kurią pats Kristus yr nurodęs tardamas: „Dievo Karalystė yra jumyse“ (Luk. 17, 21).

Bet jei taip, jei Dievo Karalystė pirmiausia apsireškia mūsų viduje, tai kyla klausimas: ko gi reikia iš mūsų šalies, kad toji Dievo Karalystė mumyse atsirastų?

---

1) Kun. Alberto Kojelavičiaus paveikslo nesuradom.

Į tai atsakyti visai nesunku: Reikia čia vieno: pasirinkti savuoju Karalium, pripažinti aukščiausiu Viešpačiu ir visur visada savo gyvenime ištikimai pildyti jo valią. Kitaip sakant, Dievo karalystės mumyse buvimo sąlyga yra obalsis: Dievas, o ne aš, Dievo valia, o ne mano norai. Kur yra žmogus, pasirinkęs Kristų savo Karalium ir rimtai pasiryžęs pildyti Dievo valią, ten jau yra vienas Dievo Karalystės pilietis. O kadangi tokių žmonių esama visuose kraštuose, tatai ir Dievo Karalystė žemėj turi daug valdinių ir sudaro didelę moralinę ir realinę galybę pasauly. Tais Dievo Karalystės valdiniais, galima sakyti, ir laikos pasaulis.

I.

Vienas iš tokių Dievo Karalystės piliečių ir buvo garsusis Lietuvos istorikas kun. Albertas Vijukų Kojelavičius, kurio šiandien ir minime 250 metų mirties sukaktuves.

Kalbėti apie žmogų, gyvenusį prieš tiek metų, labai sunku, nes jo gyvenimo smulkmenos, visi gyvieji jo būdo bruožai yra dingę, užmiršti. To dėl aš čia nė nebandysiu parodyti jums, m. Kl., kun. Albertą Kojelavičių gyvą, koks jis yra buvęs, bet patieksiu vien stambesnius jo gyvenimo ir veikimo nuotykius.

Gimęs jis yra 1609 m. Kaune. Pažymėtinas čia nuostabus chronologiškas supuolimas: 1609 m. miršta didis Lietuvos Apaštalas vysk. Merkelis Giedraitis; tais pat 1609 m. Dievas siunčia Lietuvai naują katalikybės gynėją kun. Alberto Kojelavičiaus asmeny, tarsi užpildydamas spragą, kurią vysk. Merkelio Giedraičio mirtis buvo padarius Lietuvos bažnyčioje.

Augo jaunas Albertas tai Kaune, tai jo tėvams priklausiusiame Vijukų dvare, nuo kurio ir yra susidarius dvilypė mūsų istoriko pavardė, Vijukas-Kojelavičius. Vijukų dvaras ir to pat vardo kaimas yra išsilaikę iki šiai dienai netoli Raudondvario, 9 kilometrai nuo Kauno.

Alberto tėvai buvo turtingi bajorai, turėję ne tik savo dvarą, bet ir namų ir plecių Kaune. Kas jie buvo per žmonės, kokios įtakos yr turėję vaikams, žinių neužsiliko. Istorija bendrai tik rodo, kad Lietuvos bajorų gyvenimas anais laikais buvo toli ne pavyzdingas: dažniausiai jų dykinėta, svečiautasi, puotauta, medžiota, bylinėtasi, keršyta, jokiais rimtais darbais neužsiiminėta, nes visus jų ūkio darbus dovanai jiems atlikdavo kaimiečiai baudžiauninkai. Ką vienas kitatautis yr pasakęs apie anų laikų Lenkiją, kad čia „ponams rojus, o baudžiauninkams pragaras", tą pat buvo galima tarti ir apie Lietuvą. Seniai Kojelavičiai buvo išimtis tik ta prasme, kad jie matyti yr buvę geri ir maldingi katalikai. To dėliai Albertas ir du jaunesniu jo broliu Kazimieras ir Petras iš namų ir iš mokyklos yr gavę gerą religinį išauklėjimą.

Nėr abejonės, kad aplinkinių dvarų bajoraičiai yr bandę traukti jaunus Kojelavičius prie savo tuščio gyvenimo, prie vaišių, pramogų ir kitko. Bet greit patyrė, kad tie jaunikaičiai yra visai kitokio tipo, su kitokiais palinkimais ir siekimais.

Šis dalykas dar labiau yra paaiškėjęs, kai 1627 m. Albertas Kojelavičius, turėdamas vos 18 metų įstojo Jėzuitų ordenan.

Lietuvos jėzuitai iš pradžių priklausė Lenkų jėzuitų provincijai. Bet 1608 m., t. y. prieš pat gimstant Albertui K-ui, buvo atskirti nuo Lenkų provincijos ir sudarė savo atskirą Lietuvos Jėzuitų provinciją. Jon priklausė jėzuitų kolegijos, įsteigtos istoriškos Lietuvos miestuose, tame skaičiuj ir Kaune. Ton tai Kauno kolegijon ir buvo priimtas jaunas Albertas K-us.

Stodamas jon, jis atsižadėjo aukštos karjeros pasauly, kurią savo gabumais būtų, be abejo, pasiekęs; atsižadėjo lengvo poniško gyvenimo, pasirinkdamas nelengvą Kristaus sekimo ir tarnavimo Jam, kaip vienatiniam savo Karaliui ir Viešpačiui, pašaukimą.

Šis Alberto žingsnis be abejonės turėjo sukelti nemažo nustebimo aplinkinėj bajorijoj. Dar labiau ji nustebo, kai Alberto pėdomis yr pasekę ir du jo broliu: Kazimieras ir

Petras. Tuo būdu visi trys broliai Kojelavičiai atsirado Jėzaus Draugijoj Kaune. Tai Draugijai aukoja jie ne tik patys save, bet ir savo turtus. Priklausantį jiems plecių Kaune atiduoda jie Jėzaus D-jos nuosavybėn. Ant to pleciaus stato savo lėšomis naują jėzuitų kolegiją ir bažnyčią prie jos. Padaryti tai jiems buvo nesunku, nes pas juos buvo viena siela, vienas tikslas, vienas idealas — praplėsti Dievo Karalystę Lietuvoj.

Tai padarę ir nė kiek nesididžiuodami savo aukomis, jie visi trys eina jėzuitų regulomis nustatytus teologijos ir filosofijos mokslus, kad ilgainiui galėtų geriau ir sėkmingiau tarnauti Dievui ir savo kraštui.

II.

Pirmasis baigia mokslus Albertas su teologijos daktaro laipsniu. Tapęs kunigu, jis, pilnas jauno uolumo, pirmuoju savo uždaviniu laiko ginti katalikų mokslą nuo protestantų priekaištų. Kaip žinom iš istorijos, didžiausio protestantizmo įsigalėjimo Lietuvoje būta XVI a. pabaigoj ir XVI a. pradžioj. Taigi Alberto K-aus laikais protestantizmas Lietuvoje buvo dar galingas. Žymiausi Lietuvos aristokratai ir ponai buvo virtę Kalvino sekėjais. Albertui savo jaunystėje be abejo yr tekę girdėti iš jų nevieną katalikų tikybai daromąjį priekaištą. Taigi pirmutine savo kunigiška pareiga jis ir laikė katalikų Bažnyčios apgynimą, pateisinimą jos mokslo, įrodymą, kad jis pilnai sutinka su paties Kristaus evangelijoje paskelbtuoju mokslu.

Tam tikslui Albertas K. 1635 m. ir išleidžia lotynų kalbà pirmutinį savo veikalą: Teologo su pastorium pašnekėsiai apie skirtumus tikybos dalykuose tarp katalikų ir kalvinistų. Vėliau tą pat veikalą jis išleidžia ir lenkų kalba, kad net ir nemokyti galėtų iš jo išmokti protestantiškus priekaištus atremti. Tasai veikalas yr radęs nemaža skaitytojų. Tai matyti iš to, kad jis po keletą kartų buvo atspausdinėjamas.

Kadangi XVII a. be kalvinų buvo Lietuvoje ir kitų protestantiškų sektų, tai klausimas: kuri iš krikščioniškų tikybų

yra tikra, anais laikais buvo labai aktualinis ir daug kas juo buvo susidomėję. Albertas K., norėdamas tą klausimą giliau nušviesti ir katalikų Bažnyčios tikrumą įrodyti, 1648 m. išleidzia irgi dviem kalbom lotyniškai ir lenkiškai naują veikalą: Pašnekėsiai teologo su politiku apie protingą vienos tikros krikščioniškos tikybos pasirinkimą.

Be protestantų kat. Bažnyčia Lietuvoje turėjo dar anais laikais priešų ir iš rusų pravoslavų šalies. Lietuvos ir Lenkijos ribose gyvenantieji rusai pravoslavai XVI ir XVII amžiuje buvo sukrutę ir pradėję rodyti gyvumo: organizavo savo tikybines draugijas, steigė Vilniuj ir kitur savas spaustuves, leido religines knygas, kuriose puldavo ne tik nuo jų atskilusius rusus unijotus, bet ir pačią kat. Bažnyčią. Kadangi tie pravoslavų raštai buvo leidžiami ne vien rusų, bet ir lenkų kalba, tatai pravoslavų priekaištai veikdavo ir katalikiškąją lenkiškai kalbančiąją Lietuvos visuomenę, įnešdami jon abejonių ir sumišimo. Matydamas tai kun. Albertas K-čius laikė sau pareiga atremti tas pravoslavų priekabes ir apginti kat. Bažnyčios mokslą. Tam tikslui jis 1667 m. lotynų ir lenkų kalbomis yr išleidęs naują apologetišką veikalą: Teologo pašnekėsiai su pravoslavu.

Be šių trijų kun. Albertas K-čius yr parašęs dar keletą kitų polemiškų bei apologestiškų veikalų. Visuose juose jis yr pasižymėjęs kaipo gabus teologas, sumanus polemistas ir populiarus rašytojas, sugebąs painiausius dalykus išdėti aiškiai ir suprantamai.

Įvertindama jauno vienuolio uolumą ir gabumą, jėzuitų ordeno vyresnybė yr pakėlus jį, dar jam jaunam tebesant, į profesorius. Profesoriavo jis iš pradžių Kražių gimnazijoj, o vėliau Vilniaus Akademijoj.

III.

Mokytojaudamas Kražiuose, kun. Albertas K-čius įveda naujieną: viešąjį gimnazijos šventėse vaidinimą. Buvo parašytas tam tikras veikalėlis lenkų kalba su įmaišytais lietuviškais žodžiais ir pirmą kart Lietuvoje pavaidintas. Tasai

pirmas vaidinimas po teisybei ir reikėtų laikyti mūsų teatro pradžia.

Atsidūręs Kražiuose, taip sakant, pačiam etnografiškos Lietuvos vidury, kun. Albertas K. ima domėtis to krašto praeitim. Pradeda jis nuo bažnytinės Lietuvos istorijos. Renka dokumentus apie Lietuvos patronus, apie pasižymėjusius savo šventumu lietuvius, apie stebuklingas Lietuvoje vietas, apie katalikybės padėtį Lietuvoje, apie prasiplatinusias Lietuvoje sektas, apie Lietuvos vienuolynus ir gimnazijas, apie Lietuvos literatūrą ir k.

Sudaręs iš tų žinių didoką veikalą, kun. Albertas K. išleidžia jį 1650 m. lotynų kalba, pavadinęs „Žinių rinkinys apie Bažnyčios padėtį Lietuvoje".

Šalia Lietuvos Bažnyčios rūpi jam ir Lietuvos istorija apskritai. Jis atidžiai skaito senesniuosius autorius, rašiusius apie Lietuvą, kritiškai jos įvertina, papildo trūkumus, kur gali. Tuo būdu sukuria plačią Lietuvos istoriją lotynų kalba, dvejuose tomuose. Pirmutinis išeina Dancige, 1659 m., antras Antverpene 1669 m. Pirmame tome patiekta stabmeldiškos Lietuvos istorija, antrame įdėta Lietuvos istorija nuo Lietuvos krikšto iki Liublino ūnijos. Garsaus vokiečių istoriko Schlözerio pasakymu, Kojelavičiaus Lietuvos istorija — tiek kalbos, tiek istoriškos kritikos atžvilgiu yra vienas geriausių XVII a. istoriškų veikalų.

Tuo savo kūriniu K. tikrai yr užsipelnęs nevystantį garbės vainiką. Tas nuopelnas yra juo didesnis, nes K. rašė savo Lietuvos istoriją po Liublino ūnijos. Dėliai tos ūnijos Lietuva buvo jau tuomet netekus savo nepriklausomybės, tapus Lenkijos dalimi. Sako, K-čių buvus palankų tai ūnijai. Bet jei ir taip būtų, visgi jis rašydamas ne Lenkijos, bet Lietuvos istoriją, yra išgarsinęs Lietuvos vardą vakarų Europoj tuo savo veikalu.

Žinodamas, jog Lietuvos istorijoj lemiančios reikšmės dažnai turėdavo Lietuvos didikai, k. š. Radvilai, Katkevičiai, Sapiegos, kun. A. K-čius rašo atskiras monografijas apie jų praeitį, jų nuveiktus valstybės darbus. Iš tų monografijų irgi išeina aikštėn, kad politiški Lietuvos didikų nusistatymai buvę visai kitoki, negu Lenkijos magnatų.

Pats kilęs iš bajorų, kun. Albertas tyrinėjo ir Lietuvos bajorų herbus. Herbais vadinas bajoriškųjų giminių garbės ženklai. Tuos ženklus senovėje karaliai turėjo teisės teikti vyrams, pasižymėjusiems savo narsumu mūšiuose su priešais ar kitokiais garbingais darbais valstybės naudai. Taigi herbais seniau buvo pažymimi užsipelnę valstybei asmenys, nelyginant, kaip kad dabar pažymimi ordenais. Skirtumas buvo tik tas, kad ordenai yr vien asmeniškos pagarbos ženklai, o gavęs herbą, turėjo teisės perleisti jį savo ainijai.

Paveldėję herbą, prisiimdavo morališką pareigą eiti pėdomis savo garbingo tėvo ar prosenuolio, kuris savo pasišventimu yr laimėjęs tą herbą. Vėliau toji herbų reikšmė buvo užmiršta ir herbai yr virtę vien tuštybės pažiba, gaunama net už pinigus. K-aus laikais herbai tebeturėjo dar savo kilnią prasmę ir buvo aukštai branginami. Dėliai to ir kun. K. jų tyrimui yr suvartojęs nemaža laiko ir pašventęs jiems du storu veikalu, pažymėdamas juose skirtumą tarp lietuvių ir lenkų bajorijos herbų.

Iš kitų K. istoriškų veikalų pažymėtinas jo pasakojimas apie atsitikimus Lietuvoje per kazokų karą ir trijų anais laikais pagarsėjusių jėzuitų biografijos, būtent Pranc. Kajetano, Laurino Bertilio ir Alfonso Rodriguez'o. Kajetanas miręs 1601 m., teišgyvenęs vos 21 metus, bet užtat pasižymėjęs dideliu šventumu. Bertilis buvo garsus XVII a. religinis poetas, kurs giedodamas savo sudėtas giesmes yr atlikęs kelionę į Rymą. Pagaliau Alfonsas Rodriguez'as buvo bemokslis, išbuvęs mažne visą amžių vienuolyno vartininku, bet pasiekęs tokio aukšto dvasiškos tobulybės laipsnio ir jos supratimo, kad yr parašęs puikių veikalų apie dvasiškąją tobulybę, kurie dar ir šiandien daug kieno yra skaitomi. Visi trys jie yra mirę XVII a., dėliai to kun. Albertas ir yra parašęs jų biografijas, kaipo savo bendralaikių.

IV.

Lieka dar tarti keletą žodžių ir apie kun. Alberto pedagogiškąjį veikimą. Kaip minėjom, jis yr mokytojavęs Kražių gimnazijoj. Bemokytojaudamas jis čia yra daugumą savo is-

toriškų veikalų sumanęs ir spaudon rengęs. Bet galutinai juos užbaigęs ir išleidęs, tik Vilniaus akademijon patekęs.

Vilnius XVII a. buvo vienatinis lietuvių kultūros centras, o Vilniaus akademija vienatinė aukštoji Lietuvos mokykla. Kun. Alberto K-aus mokslui ir nepaprastiems jo gabumams atsidarė čia labai plati dirva. Vilniaus akademijoj jis dėsto filosofiją ir saviems klausytojams gamina Aristotelio etikos vadovėlį. Atskiroj monografijoj kritikuoja Aristotelio pažiūras į tuštumą. Vėliau tapęs Vilniaus akademijos Rektorium, jis rašo kalbas pasakytas aukštiems sveciams Akademiją belankant, jauniems teologams aiškina teologijos mokslą, baigia rašyti ir spausdina seniau pradėtus savo veikalus. Iš Vilniaus skambąs jo gyvas žodis pasiekia ne tik Lietuvą, bet ir tolimus užsienius.

Tuo būdu, atsidavęs mokslui, literatiškai kūrybai ir savo vienuoliškoms pareigoms, jis praleidžia Vilniuj visą savo likusią gyvenimo dalį. Ketvirtais prieš mirtį metais (1673) jis prirengia spaudai knygą: Pavyzdžiai ir perspėjimai naudingi maldingam gyvenimui ir laimingai mirčiai. Tai buvo paskutinis jo veikalas. Rašydamas jį matyt ir pats autorius rengėsi mirti. Ir ištikrųjų mirtis buvo jau nebetoli. Spalių 6 d. 1677 m. kun. Albertas K-čius apleido šį pasaulį.

V.

Pradžioj šio pamokslo mes esam paminėję, kad kun. Albertas K-čius yr buvęs tikras Dievo karalystės ieškotojas, pasirinkęs Kristų savo karalium ir viską jam pašventęs — ir savo turtus ir save patį. Dabar pažiūrėkim, kaip kun. Alberto gyvenime yr išsipildęs Dievo karalystės ieškotojams Kristaus duotas pažadas: „o visa tai bus jums pridėta“.

Kaip kiekvienam žmogui, taip ir Albertui K-ui už vis brangus buvo jo laisvas jaunystės gyvenimas. Jis jo išsižada, numiršta pasauliui. Bet Dievas, priėmęs tą auką, prideda jam ilgo amžiaus, nes miršta jis sulaukęs 68 metų.

Išsižada jis šeimyninio gyvenimo, bet Dievas pašaukdamas vienuolynan ir kitu du jo broliu. padaro tai, kad jie visi trys vėl gyvena drauge, naujoj kilnesnėj ir platesnėj šeimynoj.

Paaukoja jis Dievui savo turtus, bet Dievas prideda jam daug brangesnių dvasios turtų - proto gabumų, valios energijos, kūrybos talentų.

Atsisako jis garbės, kurią būtų pasiekęs pasaulinėj karjeroj, bet Dievas prideda jam daug didesnės garbės, plaukiančios iš nuveiktų jo darbų ir iš paliktų veikalų.

Prieš 300 metų, kai Albertas K. stojo į jėzuitus, buvo daug bajoraičių vieno su juo amžiaus ir vienokių gabumų. Kas nuo jų šiandien beužsiliko? Gi absoliučiai nieko. Tuo tarpu Alberto K. vardas ne tik šiandieną po 300, bet ir po 600 ir 900 metų bus su pagarba minimas, kol gyvuos Lietuva, kaipo jos žymaus istoriko. Ir mes, m. Kl., susirinkom čia ne kam kitam, tik šiam garbiam nabašninkui pagerbti. Tai gražu ir girtina. Bet da gražiau bus, jei mes ne tik pasimelsim už a. a. kun. Albertą K., bet ir imsime iš jo sau gyvenimo pavyzdį.

Pavyzdį gi jis yr mums palikęs ne vieną. Pirmiausia, jis yr mums pavyzdys, kaipo žmogaus, savo gilia broliška meile. Pas mus, deja, ji šiandieną yra gan retas dalykas. Užuot broliškos meilės, mes kur kas dažniau matom tarp brolių nesutikimų, barnių, peštynių, tąsimosi po teismus dėl turtų pasidalinimo. Kojelavičių gyvenime mes nematom nieko panašaus. Buvo jie trys broliai, bet visų trijų buvo viena širdis, viena siela, vienas tikslas — Dievo karalystė. Mielas jaunime, kurs čion esi atėjęs, pamilk ir tu, Kojelavičių pavyzdžiu tą brolišką meilę ir pasiryžk su savo broliais ir seselėmis gyventi visada pilniausioj santaikoj ir vienybėj.

Tujen gi, dvasiškasai jaunime, imk pavyzdį iš Alberto K. kaip kunigo. Jis ne tik mokė anų laikų žmones, bet ir buvo savo pamoksluose ir teologiškuose raštuose visada kuo aktualiausis. Atsirado protestantai, jis kovoja žodžiu ir plunksna su jais; pakėlė galvą pravoslavai, jis ir prieš juos stoja apsišarvojęs mokslu. Visuose savo tikybiniuose raštuose jis gvildeno anų laikų klausimus. To aktualumo labai reikia ir šiandieną. Pakreipti gyvenimas geron pusėn tegalima vien jį palietus. Taip yr daręs Kristus, taip yra darę ir šv. Tėvai. Pav., Kristaus pamoksluose atsispindi visa Palestina — su jos gamta — augalais, medžiais, kalnais, kloniais su jos gyventojais — žvejais, muitininkais, šv. Rašto mokovais, su

jos politinėmis partijomis — fariziejais, sadukiejais, herodijonais. Dėliai to Kristaus pamokslai buvo visiems įdomūs ir taip veikė klausytojus.

Šv. Tėvai taipgi ėjo tuo pat keliu. Savo pamoksluose ir raštuose visada kreipė jie dėmesio į anų laikų gyvenimą, į anų laikų klaidas ir atskalas. Taigi reiktų turėti tai omenyje ir šiandieną tiek sakant pamokslus, tiek rašant dvasiškas knygas.

Protestantizmo ir pravoslavijos, su kuriais kovoja kun. Albertas K. šiandieną pas mus maž beliko. Bet užtat yr atsiradę naujos sektos, naujos srovės, niekinančios ne tik Kristų, bet ir patį Dievą. Nieko apie tai neminėti mūsų pamoksluose ir raštuose būtu nedovanotinas apsileidimas. Aktualumas pamoksluose šiandieną yra būtinas. Mokykimės jo iš to pat kun. Alberto K. Neprošalį būtų jums paskaičius ir jo brolio Kazimiero veikalas: „60 pamokslų sakymo būdų". Yra tai vienas originaliausių homiletikos vadovėlių.

Bet ne tik kaip žmogus ir kunigas, Albertas K. statytinas mums pavyzdžiu dar ir kaip lietuvis patriotas. Šiandieną, kuomet Lietuvos išdavikai pakėlė galvą ir parsidavę aršiausiems mūsų priešams rengia pražūtį mūsų tėvynei, kun. Alberto K. pavyzdys turėtų pažadinti visus lietuvius karščiau pamilti Lietuvos nepriklausomybę ir visomis jėgomis jos ginti. Būdamas bajoras, išauklėtas lenkų kultūroj ir gyvendamas po Liublino ūnijos, kuomet Lietuva buvo nustojus nepriklausomybės Lenkijos naudai, kun. Albertas K. ne tik nestoja lenkų pusėn, bet anaiptol pasirodo karštu Lietuvos patriotu. Jis rašo ne triumfuojančios Lenkijos, bet nuskriaustos Lietuvos istoriją. Visai Vakarų Europai jis parodo, Lietuvą nebuvus ir nesant Lenkija, bet sudarant visai atskirą kraštą su atskira aristokratija, atskira bajorija ir atskira liaudim.

Galop kun. Albertas K. gali būti mums pavyzdžiu ir kaip rašytojas-kūrėjas. Jis visą savo gyvenimą triūsė rašė, kreipdamas savo bendralaikių dėmesį į gyvuosius anų laikų klausimus. Mokykimės iš jo ir mes rašyti ne tai, kas mums ant seilės užeina, ar kur mus fantazija ar fanaberija traukia, bet tai, kas tuo momentu yra Lietuvai reikalingiausia ar

naudingiausia. Atsiminkim, kad kūryba yr ne vien teisė, bet ir pareiga. Toji pareiga yra mums uždėta paties Dievo. Dievas yra didis Kūrėjas, sukūręs dangų ir žemę. Bet sukurdamas ir mus savo paveikslu ir panašumu, jis suteikė mums kūrybos pajėgų ir norėjo, kad ir mes taptumėm maži kūrėjėliai, Dievo Kūrybos žemėje papildytojai. Taigi ir naudokimės Dievo mums suteiktąja kūrybos galia ir kurkim ne tik literatūros srity, bet ir moksle, ir technikoj, ir ūky, ir valstybės sutvarkyme. Kurkime net ir patys save, tobulindami savo gyvenimą, darydami save žmonėmis, kaip reikiant, naikindami savy visus kampuotumus, šiurkštumus, nelyginant, kaip menininkas ilgu kalinėjimu iš beformio marmuro gabalo padaro dailią žmogaus stovylą. Tuo mes ir skiriamės nuo gyvulių, kad jie nieko nauja nesukuria ir savęs nei kiek nepatobulina, o mes, turėdami kūrybos pajėgų, galim net sukurti ištišą kultūrą. Tokiu kultūros kūrėju ir yra buvęs kun. Albertas K. ir teesie jam garbė už tai.

Bet kadangi viena iš kultūros žymių yra dėkingumas mirusiems kūrėjams, taigi ir atsidėkokim a. a. kun. Albertui ne tik jo vardą savo atminty išlaikydami, bet ir krikščioniškai jo pasigailėdami. Tiesa, turim pamato manyti, kad šis garbus nabašninkas yr jau už savo kilnius darbus gavęs amžiną užmokestį iš Dievo. Bet kadangi ir jis buvo žmogus ir turėjo savo silpnybių, ir Dievo teisybė mums nežinoma, tatai jungdamies su Bažnyčia sukalbėkim už jį bent šią graudingą maldelę: Amžiną atilsį duok jam, Viešpatie, ir amžinoji šviesa tegu jam šviečia per amžius. Amen[1]).

---

[1]) „Tiesos Kelias", 1927 m., II t., 23—30 psl.

III. MŪSŲ VISUOMENĖS VEIKĖJAI.

A. a. Motiejus Valančius Žemaičių Vyskupas[1]).

(1801 — 1875).

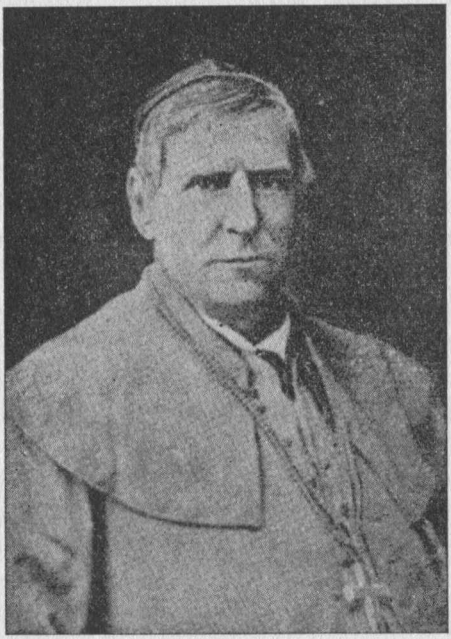

I.

Vasario 16 dieną 1901 m. — švęsta šimtametės vyskupo Motiejaus Valančiaus gimimo sukaktuvės. Šis nepaprastas vyras, netik kaip ganytojas, valdęs per 25 metus (1850 — 1875) plačią Žemaičių vyskupiją, bet ir kaip talentingas li-

[1]) Šis straipsnis lenkiškai rašytas, buvo išspaustas 1901 m. leidinyje: „Kalendarz Kat. Tow. Dobroczynności przy kośc. św. Katarzyny w Petersburgu na rok pański 1901“, 58 — 65 l.

teratas, parašęs ir išleidęs žmonėms lietuvių kalba daugybę populiarių veikalėlių, tikrai yra vertas plačiau paminėti. Deja, turtingoji lenkų raštija, kurioj netrūksta išsamių tyrinėjimų net apie menkos vertės užsienių rašytojus, neturi ikšiol platesnės stūdijos apie minėtąjį lietuvių klasiką. Tatai tariamės žemiau dedamasai trumputis straipsnis apie vysk. Motiejaus gyvenimą ir raštus būsiąs toli ne prošalį.

Darbščių žemaičių Mikolo ir Onos (Stankūtės) Valančių, (arba pagal viešpatavusią tuomet lietuviškų pavardžių lenkinimo madą, Volončevskiais besivadinusiųjų) sūnus Motiejus Valančius yra gimęs Medsėdžių sodoje, Salantų parapijoj vasario 16 d. (sen. st.) 1801 metais. Mokslus ėjo Kalvarijoj Dominikonų mokykloj. Savo mokymosi laikus labai įdomiai yr aprašęs lenkiškai parašytuose, bet niekur ikšiol nespausdintuose atsiminimuose („Pamiętnik Domowy, 99 — 117 l.). Pabaigęs šešiaklasę gimnaziją, 1822 m. spalių 1 d. įstojo į dvasiškąją Varnių seminariją. Iš čia po dvejų metų, kaip darbštus ir pavyzdingas klierikas, buvo išsiųstas Vilniaus Akademijon (Seminaryum głòwne), kame garbingai pabaigė keturių metų teologiškąjį mokslų kursą su teologijos daktaro laipsniu. Liepos 19 d. 1828 m. Vilniaus pavyskupio Tado Kundzičo Vilniaus Katedroj įšvęstas kunigu. Tais pačiais metais buvo paskirtas Moziriun vietos apskričio mokyklos kapelionu. Iš čia po šešerių metų tuometinis Žemaičių vyskupijos valdytojas kunigaikštis Simonas Giedraitis perkėlė jį kapelionu Kražių gimnazijon. Kražiuose išbuvo taip pat šešerius metus. Po 12 metų kapelionavimo — 1840 metais buvo pakviestas profesorium į dvasiškąją Vilniaus Akademiją. Šią pareigą ėjo penkerius metus, pradžioj Vilniuje, o paskui, kai Akademija perkelta sostinėn, Petrapily. Čia 1844 m. draug su kitais Akademijos profesoriais turėjo garbės prisistatyti Ciesoriui Mikalojui I. Tačiau ant Nevos krantų neilgai tepabuvo. Dėl susilpnėjusios sveikatos 1845 metais sugrįžo Žemaitijon ir spalių 1 d. apėmė Varnių seminarijos rektoriaus pareigą. Galop spalių 16 d. 1849 m. Neapolio priemiesty Portiči popiežius Pijus IX paskyrė jį Žemaičių vyskupu, o vasario 25 d. 1850 m. savo patrono šv Motiejaus dienoje jis buvo Petrapily arkivyskupo Dmo-

chowskio įšvęstas vyskupu. Iki 1864 vyskupišką buveinę turėjo Varniuose, likusią gyvenimo dalį praleido Kaune. Čia savo naujoj vyskupiškoj rezidencijoj gegužio 17 d. 1875 metais ir baigė savo darbštų gyvenimą. Tai yra svarbiausieji faktai vysk. Motiejaus gyvenime. Dabar prisižiūrėkim jo veikimui.

II.

Apėmęs ganytojavimą, rado vysk. Motiejus savo vyskupiją gana pagailėtiname stovyje. Tiesa, nestigo praretintose Žemaičių kunigijos eilėse pavyzdingų, uolių, pilnų karšto troškimo kunigų, kad liaudis būtų šventesnė, kad bažnyčios būtų papuoštos, bet iš antros šalies reikia pažymėti, kad Žemaičių vyskupijoj, našlavusioj ilgus metus be teisėto ganytojo, buvo atsiradę nemaž nuo tiesaus kelio nukrypimų, daug neteisėtumų ir net smerktinų prasikaltimų.[1]) Bažnyčios daugelyje vietų buvo irgi apverktiname stovyje: menkutės, šiaudiniais stogais, medinės, vietinių dailydžių nevykusiai surėstos, be jokių architektoniškų papuošimų iš viršaus, nešvarios ir apleistos viduje, neturičios žmoniškų bažnytinių rūbų, kartais be reikalingiausių rakandų[2]), o kas dar blogiau — daug kur net tiesiog begriūnančios. Liaudis beveik visa buvo neaprūpinta sutvirtinimo sakramentu, tamsi, nežinanti net pamatinių tikėjimo tiesų, nes parapijinės mokyklos buvo retenybė, o ir tose be rutiniško, mechaniško silabizavimo, nieko daugiau nemokinta. Taigi šiaipjau maldingi lietuviai kaimiečiai buvo paskendę įvairiuose prietaruose, duodavos išnaudojami visokiems vengrams, čigonams, meškininkams ir tolygiems parėjūnams. Be to — visoj Lietuvoj viešpatavo

[1]) Pav: apie Mintaujos kleboną kun. Joną Rudolfą pats vysk. Motiejus yr pažymėjęs, kad šis kunigas savo peiktinu pasielgimu atstūmė nuo savęs katalikus ir net tapo bažnyčiai tiek kenksmingas, kad jam beklebonaujant, apie 15000 Kuršo katalikų yra perėję protestantizman. (Žiūr. Valančiaus užrašus: „Wiadomości różne“ 16 pusl.).

[2]) Pav: vienoj (Ragelių) bažnytėlėj monstrancija buvo m e d i n ė, apklijuota paauksintuoju popieriu, o melchizedekas — iš paprastos geležinės skardos; ant vyškų per atlaidus grota mišparai su harmonika, nes vargonų nebuvo.

tuomet baisi girtuoklystė, nes ponai laikė labai daug bravarų, ir degtinė buvo pigi. Taigi ir gerta visur, kiek tinkama.

Visam tam pataisyti, papiktinimams pašalinti, bažnyčioms papuošti, liaudžiai apšviesti ir padorinti reikėjo ypatingo ganytojo. Toks kaip tik ir buvo vysk. Motiejus.

Skirdamas jam taip didelį darbą, aprūpino jį Dievas nepaprastomis prigimimo ir malonės dovanomis: tvirta sveikata, stipriu būdu, nepaprastais proto gabumais, o draug ir puikiais širdies savumais: gerumu, nepuikumu, gailestingumu, giliu maldingumu, uolumu Dievo garbei ir sielų išganymui. Ar tai kaip kunigas, ar kaip moksleivių vadas, ar kaip seminarijos rektorius, ar galop, kaip vyskupas, visur vysk. Motiejus pasižymėjo nepaprastu darbštumu ir sąžiningumu; taigi nenuostabu, kad ir Dievas visur laimino jo triūsą gausiais vaisiais.

Didesnioji tuometinės dvasiškijos dalis buvo susidarius jau tai iš jo mokinių, jau tai iš jo paties pašvęstų kunigų: vieniems iš jų jis įkvėpė tikėjimo meilę dar mokyklose bekapelionaudamas, kitus moraliai išlavino beprofesoriaudamas Akademijoj ar berektoriaudamas seminarijoj, trečius galop bevyskupaudamas, per savo pastatytuosius mokytojus išmankštinęs moksluose ir dorybėse, kunigais pašventė. Trumpai tarus, savo triūsu ir pasišventimu prirengė jis sau puikų uolios kunigijos būrį, kurio padedamas ir pradėjo energiškai vykinti savo ganytojiškus sumanymus. Vienur paraginimo žodžiu, kitur tėviška atsiliepimu tai į dvasiškiją, tai į kolatorius bei liaudį padarė tai, kad daugybė sunykusių bažnyčių atstatyta: nuo 1850 lig 1875 metų Žemaičių vyskupijoj 30 bažnyčių naujai išmūryta, 20 pastatyta naujų medinių, kitos padidinta, o visos žymiai papuošta ir pataisyta.

Nemažiau rūpinos vysk. Motiejus ir savo globai pavestąja dvasiškąja bažnyčia. Giliai širdin įsidėjęs Išganytojo žodžius, kad „Geras piemuo pažįsta savo avis ir yra jų pažįstamas“, per ilgus savo vyskupavimo metus, kol galėdavo, lankydavo vasaromis kasmet bažnyčias ir parapijas. Kiekvieną parapiją aplankė po keliolika kartų, besidarbuodamas ištisas savaites nuo ryto lig vakaro ant kojų tarp liaudies, teikdamas sutvirtinimo sakramentą ir mokydamas žmones tikėjimo dalykų.

Dėliai to visa vyskupija jį žinojo, nes nuo 1850 lig 1874 m. yra suteikęs sutvirtinimo sakramentą 752,303 žmonėms, t. y. beveik visai lietuvių tautos jaunajai kartai.

Pargrįžęs namon iš vyskupijos, žiemos mėnesius praleisdavo jau tai sustatinėdamas savo ganytojiškus laiškus, jau tai berašydamas populiarias knygeles, daugiausia religinio turinio. Karštai mylėdamas savo tautiečius ir jų kalbą, mokėjo jis ir žodžiais ir raštu, kaip retai kas, pataikinti į prastuolių protą ir uždegti jų širdis prie tikro maldingumo ir patraukti prie švietimosi. Šią pareigą jis nesykį ir dvasiškijai primindavo, ragindamas klebonus steigti parapines mokyklas. Ir šio paraginimo mielai paklausyta: lietuviai kaimiečiai, kurie, Valančiui vyskupauti bepradedant, daugumoje visai nemokėjo skaityti, karštu vyskupo žodžiu sužadinti po kurio laiko beveik visi lietuviškai skaitė, ypač savo uolaus ganytojo veikalus. Bemoksliais pasiliko nebent vienas kitas iš senesniosios kartos.

Taip per aštuonerius metus pasidarbavęs ir įsitikinęs, kad lietuviai jį pamilo ir gerbia, vysk. Motiejus pasiryžo savo žodžio ginklu stoti į kovą su didžiausiu lietuvių kaimiečių priešu—girtybe, iš kurios plaukė tiek materialinis jų neturtas, tiek doros nuopuolis, ir kuri tuomet visoj Lietuvoj buvo baisiai išsiplėtojus. Tatai prieš ją ir pakėlė vysk. Motiejus 1858 metais savo galingą balsą taip gyvu žodžiu, taip ir savo ganytojiškais laiškais, uoliausiai ragindamas lietuvius prie blaivybės. Ir šis mylimojo ganytojo šauksmas nepaliko be pasėkos. Praslinkus porai metų, visa Žemaičių vyskupija, atskyrus vieną kitą išimtį, virto lyg viena didelė blaivybės draugija. Puikūs tos dorybės vaisiai netruko viešai pasirodyti. Nuskurdusi liaudis ėmė veikiai kilti iš vargo, išsimokėjo skolas su visomis palūkanomis ir trumpu laiku pasiekė žymų gerovės laipsnį, o draug, metus girtybę, ir doroj pakilo. Matydamas tuos puikius iš blaivybės plaukiančius vaisius, pats ciesorius Aleksandras II, būdamas 1860 m. Vilniuj, teikės už tai vysk. Motiejui išreikšti savo aukščiausią padėką ir pagyrimą.

Stengdamos apšviesti ir padorinti liaudį, neužmiršo vysk. Valančius ir kunigijos. Jis gerai žinojo, kad liaudžiai išla-

vinti reikia, kad ir dvastškija šviestų jai savo mokslu, pavyzdžiu ir dora. Dėliai to jau 1851 m., vos tik buvo apėmęs vyskupavimo pareigą, padavė sumanymą dekanatinių knygynų, iš kurių kiekvienas kunigas galėtų skolintis naudingų pasiskaitymui veikalų. Ši sumanymą kunigija mielai priėmė, kuomi gerbiamasai sumanytojas buvo labai patenkintas. Be to kiekvieną iš žymesnių tuomet pasirodžiusiųjų veikalų, kaip šit Gaumė's „Zasady i całość wiary kat.“, Šmidto „Katechizm moralny“, Cezaro Cantu „Historya Powszechna“ — dar tam tikrais vyskupiškais raštais ragino pirkti.

Negalima čia nepasakyti taip pat keletą žodelių ir apie paties vysk. Motiejaus savumus. Jo nenuilstantis darbštumas, tėviškas gerumas, neregėtas uolumas, nepaprastas duosnumas buvo visiems pavyzdžiu. Atliekamomis nuo dvasiško patarnavimo valandomis griežtai laikydavosi savo darbuose dienotvarkės, sustatytos taip, kad kiekviena valandėlė būtų užimta naudingu darbu. Tuomet tai atsakinėdavo jis į užduodamuosius jam laiškuose klausimus, dėstydavo į popierėlius šv. relikvijas kryželiams, užrašinėdavo atskiron knygon lenkiškai („Wiadomości rozmaite“) savo ganytojiškus darbus ir šiaipjau žinias. Keldavosi anksti ir po mišių visą dieną būdavo kiekvienam prieinamas bet kokiu laiku. Kai kada matydavo jį keliolika kartų per dieną nusileidžiant trepais žemyn koplyčion, kokiam varguoliui sutvirtinimo sakramento suteikti, išpažinties išklausyti ar kita kokia dvasiška malone aprūpinti. Kad priėjimas prie jo būtų lengvesnis, neturėjo savo bute užvedęs jokių formalumų bei pasiskelbimų, bet kiekvienu laiku durys į jį kiekvienam visada būdavo atviros. Nežiūrint nuotalinio darbo ir belaukiančiųjų žmonių daugybės, niekad nepastebėta jį nekantraujant ar nerymaujant: visada buvo jis gerutis, tėviškai šypsąs, lygiai mielai šnekąs su kaimiečiu, kaip ir su ponu. Valgyje, kaip ir visame gyvenimo būde, laikės prastumo, nei mažiausios prabangos nemėgdamas. Valgis pas jį maž teužimdavo laiko, pasivaikščiojimui skirdavo kokią valandą, likusią dienos dalį pašvęsdavo darbui, dvasiškiems patarnavimams ir maldai. Jo uolumas nepraleisdavo nei vienos progos, kad to tikėjimo žodžiu

nesutvirtinus; tas uolumas buvo viso jo nenuilstančio veikimo akstinas, jis bus greičiausiai ir jo mirtį paskubinęs. Nes 1874 metais sugrįžęs iš užsienių, nežiūrėdamas to, kad jam per keletą mėnesių buvo gydytojų įsakyta saugotis visa, kas gali jo sveikatai pakenkti, nepanorėjo atleisti iš tolo daugingai susirinkusių kaimiečių su vaikais, nesuteikęs jiems sutvirtinimo sakramento; to dėl neišlaikė daktarų įsakytos tvarkos, ištisas dienas darbuodamos tarp žmonių rudens vėjų perpučiamas, peršalė, nuo to prasidėjo liga, kuri ir įvarė jį į grabą. Taip tai savo ganytojiškas pareigas beeidamas, didvyriškai krito vysk. Motiejus, kaip savo pasišventimo auka.

Išgirdus apie vyskupo mirtį, visa vyskupija buvo perimta giliu ir tikru gailesiu. Gailėjos jo dvasiškija, kaip geriausio ganytojo, kurs visiems buvo lygiai prieinamas, visiems lygiai teisingas, negreitas bausti, nes griežtai laikės principo: audiatur et altera pars. Kiekvieną savo vyskupijos kunigą netik pats pažinojo, bet ir turėjo atmintyje visą jo kunigavimą. Dėl to nei vienas doras kunigas nebuvo jo užmirštas; vysk. Motiejus akylai dabojo, kad kunigai, mažiau užsipelnę, netaptų pastūmėti aukščiau, nekaip paaukštinimo vertesnieji, kunigus gi visai menkos vertės, ypač nepataisomus piktintojus, siųsdavo vienuolynuosna atgailoti, arba remdamosi bažnyčios įstatais, net ir visai iš kunigų luomo išbraukdavo. Gerai suprasdamas, jog kiekvienas žmogus, kad ir kunigas reikalingas yra paraginimo prie gera, rašinėdavo įvairius laiškus dvasiškijai, vieniems dėkodamas už jų triūsą ir pasišventimą bažnyčiai, kitus bardamas dėl apsileidimo savo pareigose. Kiek tie laiškai, dažnai trumpučiai ir prastučiai, yra padarę gera, viens Dievas težino. Mes čia tiek tegalime pažymėti, kad tie laiškai pas kai kuriuos kunigus dar iš šiandien laikomi po stiklu, kaip brangiausias neužmirštinojo ganytojo paminklas.

Nemažiau gailėjos vysk. Motiejaus ir liaudis, ypač neturtėliai, kuriuos nabašninkas gausiomis išmaldomis šelpdavo. Ypač bado metu didelės minios kasdien apguldavo savo „tėvo ir penėtojo“ namus ir be maisto negrįždavo, o per didelius šalčius — ir be drabužio. Jo butas kiekvieną valandą

buvo vargdienių prieglauda, ypač iš tolimų vyskupijos kraštų pas jį atvykusiųjų. Nevienas ištisomis savaitėmis pas jį gyvendavo ir maitindavos.

Gailėjos galop vysk. Motiejaus ir nedidelė lietuvių inteligentijos kuopelė, kaip tikrojo liaudies rašytojo. Ir ištikrųjų nieks nemokėjo taip natūraliai ir tinkamai prabilti į liaudį, kaip vysk. Motiejus. Dėliai to jo raštai lietuvių kalbos tyrėjams ir mylėtojams pasiliks visuomet neišsiamiamu originalių liaudies tarinių bei išsireiškimų šaltiniu. Nes vysk. Valančius savo kalbą ir mokėjo ir mylėjo taip, kaip niekas kitas anais laikais; jis ją mielai vartodavo šnekėdamas su kaimiečiais, o taip pat ir su savo senute motina, kurią prie savęs laikė ir kuri kitos kalbos nemokėjo, kaip tik žemaitišką. Mylėdamas savo kalbą, vysk. Motiejus stengės išlaikyti ją visoje jos tyrybėje ir neapkęsdavo barbarizmų, kuriais naudodavosi prasčiau lietuviškai temokantieji. Kai sykį kun. A. Baranauskas (vėliau Seinų vyskupas) atkreipė jo dėmesį į tai, kad kai kurie liaudies pasakymai nevisai tepritinka religinio turinio raštuose dėliai savo storžieviškumo, vysk. Motiejus su paprastu sau tiesumu atsakė: „Matai, tėveli, jie gal pranykti, jei nieks jų neužrašys". Galop vysk. Motiejus nei nesistengė patikti literatams estetiškai išdailintu skoniu. Jis rašė liaudžiai ir to tik težiūrėjo, kad jį prastuoliai mielai skaitytų ir suprastų. Tasai gi tikslas jam visada pavykdavo puikiai pasiekti. Tai gali paliudyti visi iš po jo plunksnos išėjusieji raštai. Štai jų sąrašas, sustatytas paties neužmirštamojo autoriaus ranka:

1) „Žemajtiu Wiskupiste", veikalas dviem tomais; parašiau jį dar seminarijoj rektoriaudamas. Išspausdinta 1500 egz. 1848 metais.

2) „Pamokimas apej Sakramenta Dirmavones", brošiura, kurios 1850 m. išspausdinau 10.000 egz.

3) „Žine, kajp rejk atlikti spawiednę isz wisa amžiaus". Šią briošiūrą parašiau ir išspausdinau 1852 m. 10.000 egz.

4) „Tamosziaus isz Kempis" arba kninga apej sekiojimą Kristaus" išverčiau Žemaičių kalbon. Iš-

spausdino ją savo lėšomis kun. Jokymas Moncevičius 1852 m. 10.000 egz.

5) „Istorije Szwęnta Senoje Istatyma“ parašiau ir išspausdinau 1852 m. 10.000 egz.

6) „Žiwatas Jezaus Kristaus arba Istorije Naujoje Istatyma“, parašiau ir padovanojau spaustuvininkui žydui, kursai 1853 m. išspausdino 45.000 egz.

7) „Katekizmas kunega Żelwowiczes“. Šitą knygutę lenkiškai parašytą išvertė lietuvių kalbon kun. Zieneviče. Ašai gi ją 1854 m. savo lėšomis atspausdinau 10.000 egz.

8) „Žiwataj szwentuju“. Parašiau 1858 m. Spausdino Zavadzkis. Kiek egz., nežinau.

9) „Apej brostwą blajwistes“ parašiau 1858 m. p. Zavadzkis išspausdino 40.000 egz.

10) „Prade ir iszsipletimas kataliku tikieima“. Parašiau 1862 m. Zavadzkis ją dukart spausdino.

11) „Dawatku kninga“, yra tai tretininkų breviorėlis žemaičių kalba sustatytas ir Vilniuj 1863 m. Zavadzkio spaustuvėj išspaustas. Vėliau išėjo antroji laida. Ją daugiausia pirkinėjo šv. Pranciškaus tretininkai ir tretininkės.

12) 1864 metais parašiau veikalėlį „Waiku knigiele“ kuri su paveikslėliais tapo išspausdinta 1864 m. Ji labai vaikams patiko.

13) 1865 m. parašiau veikalėlį „Paaugusiu žmoniu knigiele“, kuri liko išspausdinta vos 1868 m.

14) 1865 m. parašiau antrąją šventųjų gyvenimų dalį vardu „Szwęntuju giwenimaj“, ji išspausdinta 1868 metais.

15) Dar 1864 m. išverčiau visą Karaliaus Dovido psalmyną žemaitiškai žodis į žodį. Jis išspausdintas 1864 m. vardu: „Wisas psalmes sz. Dowida Karalaus“.

16) 1867 m. surinkau patarles, kurios išspausdintos 1867 m. vardu: „Patarles Žemajcziu“.

17) Padariau ištrauką iš kun. Pabrėžos rankraščio kurs ir išspausdintas 1849 m. vardu: „Perkratimas saužines“.

18) 1868 m. sutaisiau kningelę apie brolijas, kuri išspausta 1869 m. vardu: „Apej Brostwas su istatimajs sz. Dominink a“. Išlaista 1000 egz.

19) 1869 metais parašiau knygelę vardu: „Palangos Juze“.

20) 1870 m. parašiau „Giwenimą Szwęncziauses Marios Panos“. Buvo išspausdinta.

21) 1871 m. visas Dovido psalmes išverčiau eilėmis, kad žmonės galėtų giedoti. Išspausdinta.

22) 1872 m. parašiau kningelę „Pasakoimas Antana Tretinika“.

23) 1873 m. sutaisiau žemaičių kalba vardu: „Mokslas Rima Kataliku tikieima“.

24) 1873 m. parašiau „Pamiętnik Domowy“, kurs nebus spausdintas.

25) 1873 m. išverčiau žemaičių kalbon knygelę vardu: „Garbinimas Szwęciauses Szirdies Diewa musu Jezaus Kristaus“ [1]).

Iš šio sąrašo, kad ir kiekvienam aišku, jog vysk. Motiejaus raštai buvo nekalčiausio turinio, nes beveik visi priderėjo religiniai-asketiškos literatūros rūšiai, tačiau nestigo žmonių, kuriems šitas uolaus vyskupo darbavimasis plunksna buvo nemalonus, ypač tuo, kad jis rašė vien liaudžiai ir dagi lietuvių kalba, kuri jau ir tuomet turėjo nelaimę kai kuriems tuometinės lenkystės šulams nepatikti. Tatai imta išpradžių prieš vyskupą tyliai murmėti, paskui apšaukta jis „chlopomanu“ (litvomano vardas, mat, nebuvo dar tuomet įgijęs pilietybės teisių), galop apskųsta šv. Tėvui popiežiui Pijui IX. Dėliai tų skundų vysk. Motiejus yr gavęs net du perspėjimu ir buvo priverstas aiškintis Ryme. Dėl išsiteisi-

[1]) Čia nepaminėta veikalėliai priešingi pravoslavijai, k. š.: „Iš tamsybės ved kelias šviesybės“ ir k. Rusai juos gaudė kiek įmanydami ir spėjo vysk. Motiejų juos parašius. Bet tam įrodymų nesurado.

nimo, žinoma, lengvai išsiteisino ir kaip krikščionis atleido savo skundikams, bet savo dvasioje giliai atjautė tą neteisingą garbės įžeidimą. Duok Dieve, kad panašūs nesusipratimai galop pasiliautų ir niekuomet daugiau ateityje nebeatsikartotų [1]).

---

[1]) Paduotosios šiame straipsny žinios imta daugiausia: 1) iš paties a. a. vysk. Motiejaus užrašų; 2) iš kun. Antano Baranausko (vėliau Seinų vyskupo) pamokslo, pasakytojo Kauno katedroj 20 gegužės 1875 m. įnešus nabašninko kūną bažnyčion; 3) iš dar tebegyvenusių vyresnių kunigų pasakojimų.

Vyskupas Mečislovas-Leonardas Paliulionis[1]).

(1834 — 1908).

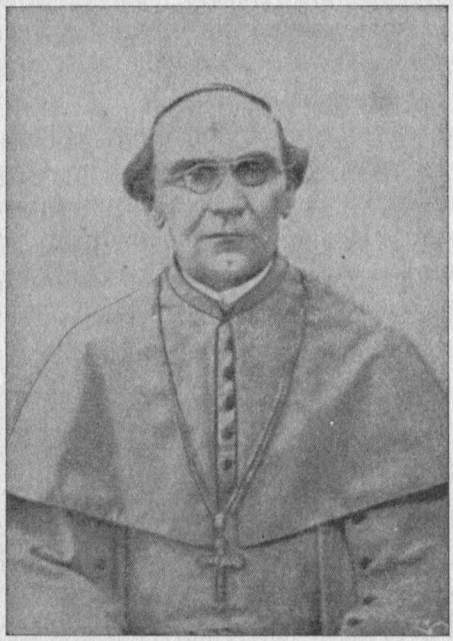

Mirusis 1908 metais gegužio 2 d. Kaune Žemaičių vyskupas M. L. Paliulionis išvyskupavo 25 metus be 20 dienų. Dvidešimts penkeri metai tai šimtmečio ketvirtis, tai ištisas vyskupijos istorijoje periodas. Jo svarba nei kiek ne menkesnė už tokio pat ilgumo vysk. Valančiaus periodą, (1850 — 1875).

---

[1]) Gimė 1834 m. Smilgių par., Panevėžio apskr., mokinosi Panevėžio gimnazijoj; Varnių seminarijon įstojo 1852 m., Peterburgo akademiją baigė 1860 m. Nuo 1860 iki 1863 m. ėjo pareigas žemaičių seminarijos profesoriaus, Kauno mergaičių gimnazijos kapeliono ir seminarijos prokuratoriaus. 1883 m. gegužio 22 d. pašvęstas Žemaičių vyskupu.

Šis straipsnis spausdintas „Draugijos“ 1908 m. 18—19 n-ry.

Be to reikia čia priminti ir tai, jog vysk. Paliulionis, bevaldydamas Žemaičių vyskupiją per visą tą laiką (1883—1908), turėjo savo valdžioj apie 600 kunigų ir apie 1,300,000 šiaip jau katalikų, gyvenusių dvejose Kauno ir Kuršo gubernijose. Tie skaitmenys gali mums duoti geriausį supratimą apie tai, kiek per tuos 25 metus teko vysk. P-niui išspręsti įvairių klausimų, kiek per jo rankas yr perėję visokių svarbių reikalų, kiek kartų teko jam karštai susiremti su kovojančia prieš Bažnyčią rusų biurokratija, kiek išleisti naujų įsakymų, kiek parašyti ganytojiškų aplinkraščių, kiek aplankyti ir pašvęsti bažnyčių, ir tt. ir tt.

Smulkiai papasakoti apie tai teįstengs nebent tik būsimasis vysk. P-nies biografas, kurs nepasigailės vargo peržiūrėti Žemaičių vyskupų kanceliarijos archyvą laikotarpyje nuo 1883 lig 1908 metų. Mes to milžiniško darbo prisiimti negalime. Todėl vietoj išsamios biografijos pasistengsime duoti čia tik trumpą jo charakteristiką, kaip vyskupo ir kaip žmogaus.

*

Tikras vyskupo Valančiaus įpėdinis[1]) vysk. P-nis tiek savo darbštumu, tiek ir ilgu 25 metų vyskupavimu ir įsitikinimų tvirtumu labai panešėjo į savo pranokėją vysk. Motiejų. Skirias juodu, mūsų išmanymu, tik tuo, kad vysk. Motiejus, neapleisdamas Bažnyčios reikalų, rūpinos daugiau sustiprinti tarp savo dvasiškųjų avelių lietuvystę, o vysk. P-niui daugiausiai rūpėjo Bažnyčios gerovė ir katalikystės reikalai. Vysk. Motiejus buvo tnetik hierarchas, Bažnyčios veikėjas, vyskupijos valdytojas, bet ir tikras patriotas, karštas savo tėvynės ir kalbos mylėtojas ir žymus lietuvių rašytojas. Vysk. P-nis jokių kitų idealų neturėjo, kaip tik būti geru katalikų vyskupu; tą vieną idealą jis tebrangino, prie jo kiek galėdamas nuolat artėjo — ir vargiai berasime kur kitą vyskupą, kurs pilniau tą idealą būtų pasiekęs. Jei apie vysk. Motiejų galima pasakyti, kad jis pirm visko jautėsi esąs žmogus ir žemaitis, o jau paskui vyskupas, tai apie vysk. P-nį tenka

[1]) Nes vysk. Beresnevičia, valdęs Žemaičių vyskupiją nuo 1875 lig 1883 m., buvo tik laikinas jos administratorius.

tarti visai priešingai: jis pirm visko jautėsi esąs vyskupas, paskui žmogus, o tik galų gale lietuvis. Vysk. Motiejus buvo vyskupas — tautietis, vysk. P-nis galima drąsiai pavadinti vyskupu — kosmopolitu, gera katalikiška to žodžio prasme. Kaip vyskupo tautiečio, Valančiaus širdyje pirmoji vieta buvo paskirta lietuviams, o jau paskui kitiems katalikams. Apie vysk. P-nį to pasakyti negalima. Jis žiūrėjo į pavestuosius savo globai tikinčiuosius, daugiau abstrakčiai; matė juose ne tiek savo brolius, kiek „dvasiškas aveles", neskirstydamas jų pagal tautystę į grupes, daugiau ar mažiau jam malonias. To dėl vysk. Motiejui už vis brangesnė buvo lietuvių kalba; jis gerbė kiekvieną jos retesnį žodį ar keistesnį tarimą, to dėl net ir savo rimtuosna raštuosna dažnai įbrukdavo kartais kai kurius net ir trivialinius žemaičių posakius vien dėlto, „kad jie nepražūtų". Vysk. P-niui — priešingai — už vis meilesnė buvo bažnytinė, tarptautinė, lotynų kalba; jis geriausiai ją mokėjo ir mėgo; po lotyniškosios — antroj vietoj stovėjo pas jį lenkų kalba: jis ją vartojo namie, privačiuose pašnekėsiuose su savo giminėmis ir kunigais, o lietuvių kalba buvo palikta pačiam gale, kaip kalba „prasčiokėlių", su kuriais, to prireikus, nabašninkas irgi mėgdavo pasikalbėti, o vyskupiją lankydamas pats daugingai susirinkusioms lietuvių maldingoms minioms karštus lietuviškus sakydavo pamokslus ir liepdavo vaikus mokyti lietuviškų poterių. Lenkų laikraščiai, k. š. „Przegląd Wszechpolski" buvo jį už tai net „litvomanu" apšaukę. Tai buvo neteisingiausias šmeižtas. Iš antros šalies kai kurie lietuvių laikraščiai, k. š. „Liet. Ūkin." ir „Šviesa" nesidrovėjo prikišti vysk. P-niui „lenkomanijos". Tai buvo irgi tokia pat, jei dar ne didesnė, netiesa. Pas vysk. P-nį nebuvo jokios „manijos". Jei jis dažniau vartodavo lenkų kalbą, tai greičiau buvo tai įpratimo pasėka, negu lenkystėn įsimylėjimas, nes kaip jau aukščiau esame pasakę, jis buvo įsimylėjęs vien mirusią klasišką lotynų kalbą, o į gyvąsias težiūrėjo tiktai, kaip į tam tikrus įrankius, ne tai ar kitai tautystei kelti, bet katalikystei stiprinti. Jei vysk. Motiejui būt tekus ne Žemaičių, bet kokia Plocko, ar Liublino vyskupija, jis ten būtų buvęs nelaimingas, o rasit ir ne labai naudingas. Jis būtų sirgęs

nostalgija, kaip jo draugas kun. Želvys[1]), nuolat svajodamas apie savo „Šventą Žemaitiją“ ir skrisdamas mintimis prie savo „brolių žemaitėlių“; su vysk. P-niu to nebūt atsitikę. Tapęs Žemaičių vyskupu, jis su tikru atsidavimu mokino savo ganymui pavestas dvasiškas, lietuviškai kalbančias avis ir neretai užtardavo net lietuvystės dalykus, kiek to reikalaudavo Bažnyčios ir tikėjimo reikalai. Bet jei šv. Tėvas būtų jį paskyręs Afrikon, negrų vyskupu, jis su lygiu atsidavimu būtų mokinęs ir anuos „juoduosius“ katalikus jų gimtąja kalba, nes vienatinė nabašninko veikimo ir darbų norma buvo Bažnyčios gerovė ir žmonių išganymas, nežiūrint visai jų tautystės, kultūros bei istorijos.

Tą gi Bažnyčios gerovę nabašninkas matė ne tiek kultūriškame ir dvasiškame lietuvių katalikų susipratime ir atgijime — kaip tuo buvo įsitikinęs vysk. Motiejus, — kiek griežčiausiame ir pilniausiame išlaikyme gyvuojančios bažnytinės tvarkos, apibrėžtos veikiančiais kanonų įstatymais, Bažnyčios rubrikomis ir Apaštališko Sosto įsakymais. Quod traditum est servare — tai buvo jo gyvenimo ir veikimo obalsis. Tam tikslui pasiekti jis ir pats karštai darbavos ir savo kunigiją darbuotis nuolat ragino, gan dažnai gailistaudamas, kad Lietuvos dvasiškija, ypač jaunesnioji, ieško kaž kokių „naujų idealų“, apleisdama tikrąsias kunigiško veikimo sritis, kaip šit: sakyklą, klausyklą, mokyklą, maldingą sakramentų administravimą ir išmintingą parapijos valdymą. Tesie kunigai geri Dievo Žodžio skelbėjai, teklauso kaip reikiant išpažinties, tenetingi mokyti vaikų mokykloje, te šventai dalija sakramentus ir rūpestingai teprižiūri parapijos reikalų — o, be abejo, mūsų Lietuva ne tik pasiliks „šventa“, bet ir užims tarp katalikiškųjų šalių pirmąją vietą“. Taip tai, nors rasit ir ne tais žodžiais, nabašninkas nesykį kalbėdavo lankantiems jį kunigams. Ir kas gi nepripažins tuose jo žodžiuose daug, labai daug tiesos. Per sakyklą, klausyklą ir mokyklą kunigija, be abejo, būt galėjus ikšiol kur kas daugiau nuveikti, nekaip ištikrųjų yra nuveikus. To dėl nabašninko rūgojimai tuo dalyku dažnai būdavo visai teisingi.

[1]) Sk. „Draugijos“ Nr. 1, 10—17 p.

Jis gerai numanė, dėl ko kunigijos darbas dažnai esti nevaisingas, žinojo ir to nevaisingumo priežastis — ir karštai rūpinos jas pašalinti.

Pradėjo nuo sakyklos. Norėdamas, kad iš jos būtų skelbiamas tikras Dievo Žodis ir tikras Bažnyčios mokslas, o ne trenksmingi, be jokio rimtesnio turinio šūkavimai, išleido įsakymą apie katekizmo aiškinimą vaikams ir suaugusiems, liepė kun. Jauniui sustatyti dvasiškosios iškalbos vadovėlį ir geidė, kad seminarijoj būtų labiau žiūrima praktiško klierikų prasilavinimo pamokslų sakyme. Savo gi bažnyčioje, Kauno katedroje pats pamokslų sakymą sutvarkė ir vietos pamokslininkams praktiškų patarimų, nurodymų ir net kritikos nesigailėdavo.

Nemaža rūpinos ir klausyklos dalykais. Išleido keletą tam tikrų paliepimų, o privačiuose pašnekėsiuose mėgdavo daug ir plačiai kunigams kalbėti apie klausyklos svarbumą ir uždavinį. Didžiojo Jubiliejaus (1901) metais taip sutvarkė tos iškilmės šventimą, kad visi, kas tik norėjo išpažintį atlikti, be vargo galėjo tai padaryti. O kai to Jubiliejaus metu pasirodė, kad mūsų žmonės tą svarbų išpažinties aktą gan formaliai tik teatlieka, nabašninkas ragino kunigiją labiau žiūrėti pamoksluose, ypač vaikų katekizacijoje — pilnesnio ir aiškesnio geros išpažinties sąlygų išdėstymo.

Gerai žinodamas, kad neužtenka vaikai gerai išmokyti: kiek yra Dievų, kas sutvėrė, kas atpirko ir t. t., vysk. P-nis tam tyčia savo išspausdintame ir visiems žemaičių vyskupijos kunigams išsiuntinėtame ganytojiškame laiške ragino kunigiją rūpestingiau mokyti vaikus tikėjimo tiesų, kad jie galėtų jas ne tik iš atminties atkartoti, bet ir giliau suprastų.

Apie vaikų mokymą mėgdavo dažnai kalbėtis tiek su klebonais, tiek ir su naujai įšvęstais kunigais, — visus nuolat ragindamas į tą šventą darbą.

Vyskupiją lankydamas nekartą teiravosi vietoj, ar vaikai mokoma ir kaip; prieš suteikiant sutvirtinimo sakramentą liepdavo kunigams išklausinėti vaikų, ar gerai moka katekizmą, ir kurie nemoka, tų neprileisti.

Norėdamas visoj vyskupijoj vaikų mokymą pastatyti kaip reikiant, atkreipė akį į seminariją, įsakydamas įvesti jon katekizavimo mokslą, kaip atskirą dalyką. Tam tikslui liepė kun. Jauniui sustatyti trumpą katekezos vadovėlį.

Nemažiau rūpėjo jam ir mokyklų klausimas. Visi gerai žino, kiek nabašninkas dėl jo neramumų yra prityręs, kiek karčių valandų pergyvenęs. 1884 metais paliepęs mokiniams katalikams melstis už carą savose katalikų bažnyčiose, o ne cerkvėse, kur mokiniai tuomet varu varinėta cariškomis dienomis, buvo už tai apskųstas aukštesniai vyresnybei ir gavo mokėti didelę piniginę bausmę; per kelioliką metų išmokėjo tos bausmės apie 50.000 rub., betgi neužsivylė, nes pagaliau anie neteisingi administratyviniai biurokratijos paliepimai buvo atmainyti ir garbinga kova dėl vaikų sąžinės laisvės laimėta.

Šalia žemesniųjų ir vidutiniųjų civilinių mokyklų nemažiau rūpėjo nabašninkui ir vienatinė dvasiškoji mokykla — Kauno seminarija. Kol sveikas buvo vysk. P-nis, dažnai ją lankydavo, ragindamas klierikus — šalia doros — pamylėti dvasiškąjį mokslą ir rūpintis jį įgyti.

Gerai numanydamas, jog to mokslo trumpu laiku pasiekti negalima, ypač klierikams, įstojusiems seminarijon su menku 4 klasių prisirengimu, pailgino seminarijos kursą ligi 5 metų; be to parūpino naujus tobulesnius seminarijos įstatus, prieš pat mirtį — parašė taisykles moksliškoms kierikų disputoms ir klierikų blaivybės draugijos įstatus. Norėdamas, kad išėję į parapijas kunigai įgytojo seminarijoj mokslo neužmirštų, išleido tam tikrą įsakymą apie kunigų egzaminus, į kuriuos šaukdavo ne tik jaunuosius kamendorius, bet ir senesniuosius klebonus ir net dekanus.

Mokslui pakelti reikalinga tam tikra raštija ar kitokios švietimo įstaigos. Gerai tai suprasdamas, nabašninkas rūpinos lietuvių spaudos atgavimu; tuo dalyku buvo nusiuntęs aukštesnei vyriausybei gan platų referatą, o privačiuose pašnekėsiuose ne sykį šį klausimą aiškino aukštesniems valdininkams. Spaudai gi 1904 metais pasirodžius, paragino tuojau kun. Karosą įsteigti „Nedėldienio Skaitymą“, išleisti „Trumpą katekizmą“, parūpinti „Platesnįjį katekizmą“ ir ap-

lamai ragino kunigiją kibti į darbą ir kurti katalikiškąją lietuvių raštiją.

Kada gi tam tikslui sumanyta buvo atskira šv. Kazimiero Draugija, ne tik ją patvirtino ir sutraukė Kaunan kunigų literatų būrelį, bet da ir išsirūpino tai draugijai iš Apaštališkojo Sosto gausių atlaidų ir pats draug su savo palaiminimu atsiuntė jos naudai gausią 300 rublių auką.

Tiesa, kitai lietuvių švietimo draugijai „Saulei“ išpradžių buvo priešingas, bet kai jos įstatymai buvo pertaisyti nabašninko nurodymu, mielai ją palaimino ir rėmė.

Gimęs iš tėvų lietuvių, P-nis mokėjo gerai anų laikų lietuvių kalbą ir lankydamas vyskupiją, mielai prakalbėdavo lietuviškai į susirinkusias minias ir nesykį pats barė tuos tėvus, kurie patys namie kalbėdami lietuviškai, vaikus mokino poterių svetima kalba. Jo nusistatymas matyt iš jo vizitos Laukesoj 1904 m. Prakalbėjęs čia pirmiausia į lenkiškai kalbančius, paskui į lietuvius šiaip prabilo: „Pasveikinęs lenkus, arba, tikriau sakant, lietuvius lenkiškai kalbančius, nes pirm kokio 100 metų čia visi lietuviškai kalbėjo, dabar sveikinu jus, mano vaikai, lietuviai, lietuviškai kalbantieji, aš jus myliu“...

Gryvoje, Laukesos filijoj, taip pat per vizitą rodė didį palankumą lietuviams. Per ingresą ragino lietuvius mylėti savo gimtąją kalbą, o apie užmiršusius lietuviškai sakė: „ir jūs pamažu, pamažu pagrįšite (prie lietuvių kalbos)“.

Ištyręs, kad Gryvoj, kaip ir Laukesoj, esama žymaus lietuvių būrio, įsakė, kad „pradžiai kas trečią šventę visos pamaldos būtų atliekamos lietuviškai. Endekų prikurstyti lenkai ir per delegatus ir raštu sakėsi lietuviškos kalbos nenorį ir nei į bažnyčią jos neįleisią, nes lietuviai Gryvoje nuo pat pradžios niekad savaip nėr giedoję. Tuomet P-nis šventoriuje atsisveikindamas viešai lenkams pasakė: „Mano vaikai, lenkiškai kalbantieji! Iš kur toji jūsų neapykanta lietuvių? Kaip jūs galite sakyti nei į bažnyčią neįleisią lietuviškųjų giesmių? Ne jūs čia esate gaspadoriai, bet vyskupas. Bažnyčioj visi lygūs, ar tai kas būtų lenkas, ar latvis, ar baltgudis, vokietis, ar lietuvis. Pats ištyriau, kad čia lietuvių yra daug, tai ir įsakiau, kad pamaldos būtų ir lietuvių kalba kas trečią

šventę. Jei čia susidarytų vokiečių ir latvių būrys, leisčiau ir jiems pamaldas jų kalba... Jokių raštų, skundų, prašymų, man nesiųskite. Aš jau visa ištyriau...“

O lietuviams pasakė, kad jie iš Dievo gautąją savo kalbą mylėtų, kad skubiai išsimokytų dailiai lietuviškai giedoti (mat, Gryvoje lenkų buvo gražiai giedama).

Nevienam vietos lietuviui dėdamas ranką ant galvos sakinėjo: „gerai, gerai, lietuviškai kalbėt neužmirškit“. Gryvoj, Laukesoj, Smėlynėj šventoriuje su kunigais tyčia lietuviškai pats šnekėjo, lyg norėdamas duoti pavyzdį vietos lietuviams.

Aplamai nabašninkas į viską žiūrėdavo katalikystės žvilgsniu. To dėl įrodinėjimai, kad šis ar tas naujas sumanymas ar organizacija esą geri, galį daug naudos žmonėms atnešti etc., jokio beveik įspūdžio nabašninkui nedarydavo. Jis tik tuomet teduodavo savo aprobatą naujiems sumanymams, kai visai įsitikindavo, kad jie yra tikrai katalikiški ir Bažnyčiai naudingi.

Tuopat katalikystės žvilgsniu nabašninkas žiūrėjo ir į mokslą. Gerbė mokslą, bet tik tokį, kurį matė tarnaujant katalikystės idėjai. Gryno mokslo, besiplėtojančio savarankiškai, visai nepripažino. Dėltogi į Baranausko atsidavimą matematikai, į Jauniaus įsigilinimą filologijon, į Maironio užsiėmimą poezija žiūrėdavo su pasigailėjimu, kaipo į silpnybę, kurios doras kunigas turėtų saugotis[1]). „Kokia bus lietuviams nauda, sakydavo, iš tų gilių matematiškų ir filologiškų tyrinėjimų, iš tų dailių eilių, aš nežinau; matau tik, kad mes neturim dar geros lietuviškos maldaknygės, katekizmo ir kitų žmonėms naudingų knygelių“... Nežinau, kaip Jaunius ir Maironis, bet Baranauskas visai sutikdavo su vysk. P-nies pažiūra ir to dėl, tapęs Seinų vyskupu, pergalėjo galutinai savo „matematiškas pagundas“ ir paskutiniais savo gyvenimo metais buvo atsidavęs vien dvasiškai raštijai, ypač Šventraščio vertimui.

Šiandie, kai spauda virto viena didžiausiųjų galybių, „plunksnos veikėjai“, ypač žymesnieji, dažnai esti dar prie savo gy-

[1]) Dėliai tos priežasties ir apie vysk. Nedzialkowskį — dėl jo literatūrai atsidavimo — nepergerą turėjo nuomonę.

vos galvos paverčiami „didvyriais“, tautiškais „dievukais“, kuriems nesigailima įvairių „garbės smilkalų“. Nabašninkas to neprotingo keliaklupsčiavimo prieš raštijos „didenybes“ visai nemėgo. Jis žiūrėjo į literatūrą ir literatus vien aukštesniu katalikišku žvilgsniu. Literatas nabašninko akyse — buvo tai žmogus, turįs iš Dievo tam tikrą „plunksnos“ talentą. Gavęs iš prigimimo daugiau už kitus, toks „plunksnos“ darbininkas turi būt aukštesnis už kitus, žiūrėti į savo literatiškąjį darbą, kaip į tam tikro, dvasiško pašaukimo vykdymą, ir nereikalauti sau už tai jokių privilegijų. Todėl vysk. P-nis mecenato rolės visai nemėgo, ir jei kuriam kunigui-literatui ir davė aukštesnę vietą (k. š. Maironiui), tai vien tik už jo kunigiškus, o ne literatiškus nuopelnus. Patys vieni literatiški nuopelnai, net ir dvasiškoje literatūroje, nabašninko akyse nedaug tesverdavo. Kai sykį aš, būdamas vyskupo sekretorius, drįsau užtarti J. Gerutį, nurodydamas, kad šis darbštus kunigas yra jau parašęs „Sodžionių teologiją“, „Rymo katalikų Bažnyčios apeigas“, „Pamokslus be kunigo“ ir tuo, kaip nemaž patarnavęs dvasiškai mūsų raštijai, vertas būtų jei ne kanauninko titulo, tai bent geresnės vietos, nabašninkas geresnės vietos jam nesurado, kaip tik... Dusetų altariją, tardamas: „ten turės daugiau laiko ir galės daugiau rašyti!“ Ir taip sakydamas, tikrai neapsiriko; paskesnis J. Geručio literatiškas veiklumas pilnai tai patvirtino.

Įsitikinęs iš asketikos, jog pas talentingus žmones esama žymaus palinkimo gerai apie save manyti, didžiuotis ir kitų panašių ydų, nabašninkas nesiskubindavo kelti gabesniuosius kunigus aukštesnėsna vietosna; anaiptol, tokiems talentingiems vyrams, tinkantiems ir visuomenėj darbuotis ir rašyti, kur kas ilgiau kartais tekdavo laukti avansų, nekaip jų draugams, kad ir nepasižymėjusiems gabumais ir mokslu, bet užtat parodžiusiems didesnį nuolankumą ir dievuotumą. Nabašninkas, matyt, laikė savo šventa pareiga: exaltare humiles.

Žiūrint į tai asketikos žvilgsniu, žinoma, negalima čia nieko prikišti. Tikrai nuolankus ir dievobaimingas kunigas gal būt kur kas Bažnyčiai naudingesnis, nekaip kitas ir labai gabus ir apsišvietęs, bet puikybės pilnas. Tačiau visa nelaimė, kad

kur-kas lengviau nuduoti dorybė ypač kalboje, nekaip talentas bei mokslas. Gyvenimo prityrimas aiškiai tai parodo. Taigi norint neklystinai atskirti tikrasai nuolankumas nuo doros kaukės, reikia turėti nepaprastas žmonių pažinimas ir net „šviesa iš aukšto“. Deja, silpnos nabašninko akys daug ko čia neužmatydavo. Dėliai to ir atsitikdavo neretai kunigų paskyrime gan svarbių klaidų. Vien tik jų dėka ir tegalima išaiškinti anas tiesiog apverktinas faktas, jog per kelioliką metų galėjo Kauno seminarijoj inspektoriauti žmogus, rasit ir labai doras, bet jokio pedagogiško talento ir takto neturįs. P-nis galop ir pats tai suprato ir savo klaidą stengėsi pataisyti, bet skaudžių tos klaidos pasėkų, žinoma, atitaisyti nebegalėjo. Panašių klaidų, gerai paieškojus, gal ir daugiau atsirastų, bet ne čia vieta apie tai kalbėti. Mums užteks pabrėžus tik tai, jog tos vysk. P-nies klaidos ėjo ne iš jo blogos valios, bet vien iš nepertobulo renkamų žmonių pažinimo ir iš bent kiek persiauro tobulybės principų supratimo ir pritaikinimo. Errare humanum est. Nuo to nebuvo laisvas ir nabašninkas, bet tuo nuo kitų skyrėsi, kad klaidą pažinęs, turėjo gana drąsos prie jos prisipažinti ir ją kiek galima atitaisyti. Nes mylėdamas už vis Bažnyčią, P-nis jai vienai stengėsi tetarnauti, jos gerovės tetroško, o ką apie jį pasakys žmonės, tuo visai beveik nesirūpindavo.

Iš kitų nabašninko nuopelnų reikia čia dar paminėti jo rūpinimąsis savo vyskupiškos bažnyčios, Kauno katedros papuošimu. Jo iniciatyva ši bažnyčia buvo viduje puikiai atnaujinta, naujais Andriolli'o paveikslais ir kanauninkų stalėmis pagražinta, nauja švenč. Sakramento koplyčia padidinta. Būtų visą katedrą ir iš oro pusės papuošęs, nes ir tam tikrą planą turėjo pasigaminęs, bet negalėjo to įvykinti dėl visai nuo jo nepriklausomų priežasčių. Be to ne be nabašninko įtakos Žemaičių vyskupija paskutiniais laikais pasipuošė daugybe naujų, dailių ir didelių parapijinių bažnyčių. Jų statymu ir puošimu nabašninkas labai domėjos ir savo paraginimais žymiai prie to prisidėjo.

Nemaž taip pat rūpinos ir bažnytinės muzikos bei giedojimų pakėlimu. Tam tikslui pakvietė katedros vargoninku žinomąjį mūsų kompozitorių p. Naujalį, rūpinos ir katedros

kamendoriais, pritraukti kunigus gerais balsais, nesigailėdavo išlaidų bažnytiniam vaikų chorui palaikyti. Labai užjautė sumanymą steigti Kaune specialinę vargoninkų mokyklą.

Žinodami apie tai, Žemaičių vyskupijos kunigai, svarstydami Kaune gruodžio 31 d. 1907 m. klausimą, kokiu būdu pažymėti būsimąjį 25 metų vysk. P-nies vyskupavimo jubiliejų, balsų daugumu buvo nutarę rinkti pinigus minėtai vargoninkų mokyklai įkurti. Nujausdamas, matyt, to jubiliejaus nebesulauksiąs, P-nis buvo uždraudęs tas rinkliavas.

Galop negalima čia praleisti nepaminėjus dar vieno labai svarbaus jo paliepimo, išleisto liepos 20 d. 1907 m. apie dekanatinius kunigų suvažiavimus [1]). Tuo savo aplinkraščiu yr padaręs pradžią vienai iš seniai pageidaujamų ir dideliai svarbių dvasiškijos gyvenime reformų. Nes jei tie kunigijos susivažiavimai bus atliekami ir toliau vysk. P-nies paduotais nurodymais, be abejo, jie padarys žymių atmainų kunigų gyvenime, sužadins juose gyvesnį religinės minties apsireiškimą, paragins karščiau užsiimti bažnytiniais ir socialiniais klausimais, pastūmės visą dvasiškiją toliau tarp savęs susispiesti ir solidariau bendrai veikti, — kas šiais naujais laikais, gyvenimo sąlygoms skubiai besikeičiant, yra begalo svarbu. Jau 1907 m. dekanatiniai susivažiamai daug gera pas mus yr padarę. Ilgainiui kunigams daugiau prie jų pripratus, nauda bus dar didesnė.

Tuo ir baigiame charakteristiką vysk. P-nies kaip vyskupo.

Apie jo asmens savybes, kaip žmogaus, galime čia tik trumpai tepridurti, jog buvo tai tikėjimo, pareigos ir širdies žmogus.

Religija buvo jam ne bergždžias formalizmas, bet tikras jo sielos ryšys su Dievu. Dievą jis jautė esant savo Viešpačiu, o save Jo tarnu ir įrankiu. To dėl ir nabašninko maldingumas buvo visada gyvas, meilė Dievo karšta, prisirišimas prie Apaštališkojo Sosto begalinis, bažnytinių įstatų bei apeigų vykdymas kuouoliausias. Net ir paskutinius sakramentus beimdamas atidžiai veizėjo, kad viskas būtu atlikta kaip Bažnyčios rubrikos įsako.

---

[1]) Žiūr. „Draugijos“ T. IV, pp. 95 - 99.

Savo pareigas eidamas visuomet buvo kuorūpestingiausias. Ir iš ryto ir popiet ir vakare, kas tik turėdavo reikalą, galėdavo jį prieiti, nes tam tikrų priėmimo valandų pas jį nebuvo. Visą korespondenciją, visokius oficialinius popierius, visokius atsiųstus raštu skundus—pats atidžiai perskaitydavo ir rezoliucijas savo ranka padėdavo. Turėdamas tikrą administratoriaus talentą, kiekviename klausime greit orientuodavos, nei vieno klausimo nepalikdavo neišsprendęs; jo rezoliucijos visada būdavo aiškios, logiškos ir kategoriškos. Daug raštų, ypač kunigams, pats savo ranka rašinėdavo. Visa tai labai daug laiko ir sveikatos jam atimdavo. Bet jis į tai nežiūrėdavo. To dėl net ir paskutinę savo gyvenimo dieną išleidinėjo įsakymus ir ant popierių pasirašinėjo.

Galop buvo tai tikrai širdies žmogus. Kiekvienam prieinamas, jautrus, pilnas geriausių norų, gyveno, galima sakyti, viena tik širdimi. Kiekvienas Bažnyčios prispaudimas, kiekviena neteisinga prie kunigų priekabė, kiekviena pačios dvasiškijos klaida ar netobulybė visuomet skaudžiu dilgtelėjimu atsiliepdavo jo jautrioje širdyje. O kadangi s i m i l i s s i m i l i g a u d e t, tatai nenuostabu, kad ir kuniguose jis labiaus brangino gerą karštą širdį, nekaip aukštą, bet šaltą protą.

Ir kas drįs nabašninką už tai kaltinti? Sirdis buvo jo visųdidžiausia jėga. Ji tai, karštu tikėjimu ir nepaprasta energija gaivinama, ir padarė jį nenuilstantį hierarchą-valdytoją, tikrą Bažnyčios gynėją ir pilnai aukštos garbės vertą bažnytinį veikėją. Kaip tokį, aukštai gerbė jį visi Rusijos katalikų vyskupai; apie jo nepaprastą Bažnyčios reikalams atsidavimą žinojo ir tolimasai Rymas[1]).

---

[1]) Sk. „Draugijos“ 18 ir 19 n-rį. Jo laidotuvių aprašymą „Vilties“ 51 n-rį 1908 m.

Vyskupas Gasparas Felicijonas Cirtautas.

(1841—1913)

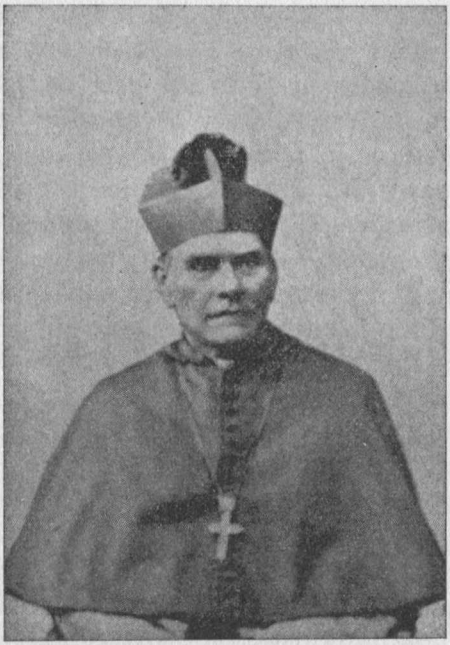

Mūsų gyvenime vyskupas labai daug sveria. Jo klauso dideliausios žmonių minios. Nėra nei vieno visuomenės sluogsnio, kurs šiaip ar taip su juo nesiskaitytų. Jo pažiūros, jo paliepimai turi didelės įtakos mūsų katalikams lietuviams, o ypač jų veikėjams. Vyskupo pavyzdys ir įsitikinimai neretai pakreipia naujon vagon mūsų tautinės sąmonės besiplėtojimą, nutiesia mūsų tautai tokį ar kitokį kelią ateitin. Tai yra bendra tiesa, kuri galima taikinti kiekvienam Lietuvos vyskupui, bet ypatingai ji tinka Žemaičių vyskupui, kaip daugiau neg milijono lietuvių ganytojui ir vadovui. Taigi ir ne-

nuostabu, kad Žemaičių vyskupo mirtį gyvai atjaučia netiktai visa mūsų visuomenė, bet ir kiekvienas atskiras doras lietuvis katalikas. O jei da mirusis vyskupas buvo aukštos doros, geros širdies ir gerų norų lietuvis, tai jo mirtis apgailima, kaipo viso krašto nelaimė. Tokis žmogus kaip tik ir buvo vysk. Gasparas Cirtautas. Prie jo gyvos galvos nedaug apie jį tebuvo rašyta. Užtat dabar jam savo amžį baigus, teisybė reikalauja, kad jo nuopelnai būtų iškelti aikštėn ir rastų mūsų visuomenėje prideramą sau pagarbą. Tam tikslui aš ir pasistengsiu šiame straipsnyje: 1) išdėstyti trumpai vysk. Gasparo gyvenimą, 2) aprašyti paskutines jo gyvenimo valandas, ir jo laidotuves, 3) teisingai nupiešti jo būdą, kaip žmogaus, lietuvio ir vyskupo, ir 4) surankioti krūvon įvairius apie jį laikraščių atsiliepimus. Iš to viso, tikimės, susidarys savaime gan gražus spaudos vainikas, kurs, mūsų išmanymu, bus daug tinkamesnis nabašninkui pagerbti, negu gyvų gėlių bei gelžies vainikai, kurių prie jo grabo irgi nestigo.

I.

Vysk G. Cirtauto gyvenimas.

Vysk. Gasparas yra gimęs 1841 metais Žemaitijoj, Vieviržėnų parapijoj, Paduriblio sodoj, didžiai dievobaimingų ir gerai pasiturinčių tėvų šeimynoj. Pradžios mokslą ėjo Raseinių pavietinėj mokykloj, paskui mokinosi Šiaulių gimnazijoj, kurią baigė su sidabro medaliu. 1862 metais įstojo Varnių seminarijon, kur išbuvęs dvejus metus, buvo išsiųstas Peterburgo dvasiškon Akademijon. Pabaigė ją 1868 metais, gavęs šv. Teologijos Magistro laipsnį. Sugrįžęs iš Akademijos, buvo paskirtas Žemaičių dvasiškosios seminarijos profesorium, kame aiškino paeiliui lotynų kalbą, Šventąjį Raštą ir dogmatiškąją teologiją. Po dešimties metų profesoriavimo buvo pakviestas Peterburgo dvasiškojon Akademijon, kame išprofesoriavo antrą dešimtmetį, mokydamas ten pamatinės specialinės dogmatikos.

1888 metais vysk. Paliulionies liko pakviestas Kaunan Žemaičių dvasiškosios seminarijos rektorium ir Šventraščio profesorium. Kaip rektorius užsipelnė jis visų mokinių ir profesorių meilę, nes visiems buvo darbštumo, rimtumo ir meilingumo pavyzdžiu. Brangindamas tas dorybes, vysk. Paliulionis meldė šv. Tėvą, kad į vietą perkeltojo Seinuosna vysk. A. Baranausko paskirtų rektorių Cirtautą Žemaičių pavyskupiu.

Rymas meiliai priėmė šį prašymą, ir to dėka lapkričio 30 d. 1897 m. matome kun. Gasparą priimant vyskupišką šventimą Peterburge ir su titulu Kastorijos vyskupo grįžtant Kaunan Žemaičių pavyskupiu.

Pavyskupio pareiga—būti diecezinio vyskupo padėjėju, pavaduoti jį kur reikiant dvasiškoje tarnyboje, ypač šiam susirgus ar kur toliau išvažiavus. Šias pareigas vysk. Cirtautas ėjo su didžiausiu atsidavimu ir pasišventimu, nesigailėdamas nei savo laiko, nei savos neperstiprios sveikatos. To dėl nenuostabu, jog vyskupui Paliulioniui 1908 m. mirus, Žemaičių kapitula tų pačių metų gegužio 8 d. vienu balsu išrinko vysk. Cirtautą Žemaičių vyskupijos valdytoju, o Šventasis Tėvas Pijus X balandžio 7 d. 1910 m. pakėlė jį diecezinin Žemaičių vyskupu. Tam tikri Apaštališkojo Sosto raštai, kuriuos savo laiku spausdinom „Draugijoje“ (žiūr. T. XI, 90—96 psl.), buvo jam įteikti Peterburge gegužio 16 dienoj, o birželio 6(17) d. tų pačių 1910 metų jisai iškilmingai įžengė Žemaičių Katedron. Toje iškilmėje dalyvavo didelis kunigijos būrys, tūkstančiai Kauno katalikų, visos kauniškių lietuvių draugijos ir katalikiškų laikraščių redakcijos. Viena tik sulenkėjusi mūsų ponija ir Kauno „lenkai“ nepasirodė, nes laikė naują vyskupą „ne savo žmogum“.

Sveikindama naują vyskupą „Draugija“ (XI t.) tarp kitko šitaip rašė:

„Visos tos biografiškos žinelės žmogui, nuošaliai stovinčiam, maž ką tepasako. Bet mums jos yra dideliai svarbios, nes jos aiškiai parodo, kad naujas mūsų vyskupas, kaip žmogus čia gimęs, čia augęs, čia mokslus išėjęs, čia Bažnyčiai tarnavęs, ateina į mus, ne iš svetur, bet iš to paties mūsų krašto, yra tos pačios mūsų tautos narys, gerai žinąs

mūsų tėvynės praeitį ir dabartį, jos vargus ir reikalus, o drauge, kaip jai nesvetimas, pigiai galės suprasti ir naujus šių laikų uždavinius, kuriuos mūsų, vos nuo kelių metų tepradėjusi kultūringai gyvuoti visuomenė, aikštėn iškelia ir jų išsprendimo ikišiol kantriai laukia...

Kaip mūsų krašto dvasiškis, jis yra jau ne nuo šios dienos Žemaičių vyskupijoj plačiai žinomas. Visi jį aukštai gerbia netik dėl jo rimtumo ir dievobaimingumo, bet ir dėliai nepaprasto meilingumo ir teisingumo. To dėl mums matos nė kiek neapsiriksime pasakę, jog nėra mūsų vyskupijoj nė vieno doro lietuvio kunigo, kurs tuo paskyrimu nesidžiaugtų ir Jo Malonybei geriausių metų nuoširdžiai šiandieną nelinkėtų.

Iš kitos gi šalies nėra irgi abejonės, jog draug su kunigais tuo paskyrimu džiaugsis ir plačios šiaipjau lietuvių katalikų minios, nes jos taip pat turėjo jau progų ne sykį matyti ir pažinti vysk. Gasparą, kai jis dar Žemaičių pavyskupiu būdamas ir negaluojantį vysk. Paliulionį pavaduodamas, lankė vyskupiją, šventė naujas bažnyčias, teikė vaikeliams sutvirtinimo sakramentą, meiliai priiminėjo su reikalais kiekvieną prašytoją—ar tai poną ar kaimietį, ar kleboną ar vikarą, nuoširdžiai ir kantriai visus išklausydamas ir niekuomet nei per sprindį nuo svarbaus valdymo dalykuose principo: audiatur et altera pars neatsitraukdamas.

Toksai visada tikrai tėviškas jo pasielgimas, sujungtas su nemėgimu skubintis ištarmes išduodant, tikrai galima sakyti, mūsų visuomenę garantuoja, jog visi naujo Ganytojo įsakymai ir paskyrimai bus artimiausi krikščioniškos teisybės idealui, kaip visada griežtai paremti tam tikrais Bažnyčios kanonais ir to dėl pilnai laisvi nuo asmeniškų simpatijų bei antipatijų, nuo subjektyvaus skirstymo pavaldinių į personas gratas et ingratas, ir visai nepareinąs nuo elgimos pagal ūpo bei pašalinių asmenų įtakos.

„Tiesa,—rašo mums vienas kunigas veikėjas—gerb. mūsų vyskupas, kaip ir kiti Bažnyčios valdytojai, ne apsieis be padėjėjų, turės rinktis sau tam tikrus patarėjus, norėdamas išleisti tą ar kitą įsakymą, įvykdinti tokią ar kitokią reformą. Tuo nėr ko stebėtis, nes ir pati Bažnyčia duoda tokiuos

patarėjus kiekvienam dieceziniam vyskupui vietinės kapitulos nariuose. Savo tikslu — yra tai puiki, amžių prityrimu sukurtoji įstaiga. Jos normalinis, kanonais paremtas veikimas, turės be abejo ir prie naujojo vyskupo savo svarbą. Taigi jei šiandieną mūsų kunigija džiaugiasi, tai visai ne tuo, kad, naujam vyskupui valdyti pradėjus, įvyks pas mus kokia nauja tvarka, bet tuo, kad su nauju vyskupu, kaip visi laukia, prasidės didesnis Bažnyčios įstatų gerbimas, įvyks seniai pageidaujamoji visų kunigų lygybė prieš kanonus, kad kiekvienam pilnai bus atiduota suum cuique jo nuopelnų bei nuopolių atžvilgiu, kad kiekviena gyva vyskupijos spėka bus tinkamai sunaudota didesnei Dievo garbei ir Bažnyčios naudai, taip kad mylėtojai darbo — bus pristatyti prie darbo, o mėgėjai atilsio, susilaukę atleidimo nuo persunkių jiems pareigų, galės pagalios tam tinkamoje ramioje vietoje ramiai sau pasilsėti"...

„Korespondento išmanymu, tai esąs bendras Žemaičių kunigijos įsitikinimas — communis vox cleri. Duok Dieve, kad tai ištikrųjų įvyktų — duodant pradžią naujai patarlei: Vox cleri — vox Dei. Mes bent neturime jokios priežasties tuo abejoti.

„Jei kas galima čia dar pridurti — tai nebent vienas daiktas, visiems ir be to gerai žinomas — būtent, neapsakomas vyskupijos valdymo sunkumas. Imkime štai kad ir Žemaičių vyskupiją; 360 bažnyčių, 600 kunigų,—kokia pusė tūkstančio mokyklų, šale neišvengiamo susirašinėjimo su visokiomis valdžios įstaigomis, — visa tai taip nuvargina žmogų, kad beveik nėra nei laiko apie kiekvieną dalyką ilgiau pagalvoti. Visokie reikalai ir popieriai, lyg niekad netilstančios vilnys, plaukia ir plaukia kasdieną vyskupo vardu ir laukia jo ganytojiško išsprendimo. Taigi matomas ant vyskupo krūtinės aukso kryžius yra ne vien pagarbos ženklas, bet ir tikras simbolis neapsakomai sunkaus ant vyskupo pečių užkrauto valdymo kryžiaus. Vyskupas Paliulionis nesykį sakydavo, kad vyskupas — tai tikras kentėtojas, nors ir be kraujo praliejimo. Kas tai supranta, tas niekados nesiskubins rūgoti, dėl ko vyskupas šito ar to tuojau nepadaro, dėl ko kiekvieno prašymo tuojau neįvykdo. Anaiptol kiek-

vienas geros širdies krikščionis turėtų įeiti į vyskupo padėtį ir stengtis palengvinti, o ne apsunkinti jo ir be to sunkios pareigos. Ypač kunigai daug galėtų vyskupui numažinti valdymo naštą, jei svarbiausius bažnyčios reikalus teisingai ir atvirai vyskupui išdėstytų. Deja, tame dalyke toli ne viskas eina, kaip reikiant. Už akių daug ko prikalbama, o atvirai nedrįstama burnos atverti, nors kartais dalykai stačiai šaukia į dangų atmonijimo. Ypač daug kalti tame dalyke dekanai— „vyskupo akys“, pasielgiantieji dažnai suvis sulig šventraščio žodžiais: habent oculos et non videbunt, habent aures et non audient, habent os et non loquentur. Dėlko taip yra? Mums matos, dėlto, kad pas mus permaž idealumo, permaž tikrai krikščioniškos Bažnyčios meilės. Bažnyčia mums dažnai tik tuščia abstrakcija, tradicinė formula, o ne tikra gyva, mistiškoji mūsų Motina, verta didžiausios meilės, pasišventimo ir garbės. Prigimtas žmonėms netobulumas temdo jos skaistybę, biaurūs papiktinimai teršia jos brangų rūbą, o mes dažnai ramiai sau tylim, nieko nesakydami, nieko nerašydami ir nič nieko neveikdami. Klaidingam misticizmui pasidavę, mes viską paliekam Dievui, tegu Jis Pats kaltus baudžia, papiktintojus teisia, visokioms nedorybėms Pats stebuklingai kelią užkerta. Taip pasielgdami darom nedovanotiną klaidą, nes užmirštam vieną iš svarbiausių religijos tiesų, jog Dievas pasaulyje veikia vien per žmones, ir kad to dėl visa žmonijos istorija yra ne kas kita, kaip vien gesta Dei per homines. Sena tai tiesa, bet visad naujus ir puikius išduodanti rezultatus, jei tik būna tinkamai gyvenime vykdinama“.

Baigdama šį straipsnį „Draugija“ nuoširdžiai sveikindama naują Žemaičių vyskupą Gasparą, pridūrė nieko kito netrokštanti, kaip vien to, kad mūsų kunigija, supratus tikras savo pareigas, padėtų naujam Ganytojui ne vien Viešpaties dirvą nuo doriškų dagių ir usnių nuravėti, bet ir ją gryna Kristaus mokslo sėkla sėkmingai užsėti.

Lietuvių redakcijų pasveikinime tarp kitko buvo dar išreikšta ir geismas, kad Viešpats Dievas, palaikydamas vysk. Cirtautą ant įteikto jam vyskupiškojo Sosto, leistų

susilaukti garbingo 500 metų Žemaičių vyskupijos įkūrimo jubiliejaus (įvyksiančio 1917) ir savo akimis pamatyti išspausdintą vieną iš visų svarbiausių lietuvių spaudos leidinių — pilną šv. Rašto lietuviškąjį vertimą. Bet kitokia buvo Dievo valia.

Sunki liga privertė vysk. Gasparą keliauti Berlynan. Čia Kehro klinikoje rugsėjo 2 d. 1913 m., imant akmenis iš kepenų, reikėjo padaryti šone didelė žaizda. Operacija tęsės apie valandą. Liga nuvargintas kūnas nebeišturėjo, ir vysk. C-tas naktį iš 3 į 4 rugsėjo užbaigė savo garbų gyvenimą.

II.

Paskutinės vysk. Cirtauto gyvenimo dienos.

Gerb. Svėkšnos klebonas, kun. Maciejauskas, man paprašius, atsiuntė aprašymą paskutinių nabašninko vyskupo pergyventų valandų. Kadangi paduotos tame aprašyme žinios daugeliui be abejo bus įdomios, taigi ir dedu jas čion nieko nuo savęs nepridėdamas. Štai ištisas kun. Maciejausko pasakojimas:

„Susitikau su a. a. vyskupu Įsrutyj (Instenburge) 27 rugpiūčio 7 val. vakaro. Vyskupas buvo labai malonus, daugel pasakojo apie visokius vyskupijos reikalus, labiausia priminė apie negerą „Vilties“ kryptį, priminė apie nemalonius atsitikimus Ežerėnų bažnyčioje, apie vieną kunigą įklimpusį į skolas ir t. t. Kai nuvažiavome į Berlyną, vyskupas apsigyveno profesoriaus Kehr'o klinikoje. Nuo trečiadienio 28 rugp. lig šeštadienio 31 rugpiūčio vyskupas praleido tą visą laiką ramiai skaitydamas laikraščius, šnekėdamas apie paprastuosius atsitikimus iš politikos ir gyvenimo klinikoje.

Šeštadienį 31 rugp. vyskupas pasakė man, kad ateičiau išklausyt Jo išpažinties. Kai aš pradėjau išsikalbinėti ir patariau pakviesti vieną iš Berlyno kunigų, man pasakė, kad Jam vistiek, kad jau Kaune atliko iš viso amžiaus išpažintį ir prisiruošė prie mirties. Šeštadienį 4 val. po pietų atėjo mano pakviestas kunigas lenkas ir išklausė J. M. vyskupą išpažinties. Sekmadienį nuo ryto priėmė vyskupas Švenčiausį Sakramentą ir praleido tą dieną užimtas malda; vakare pasakė man, kad ir rytoj, t. y. 2 d. rugsėjo atneščiau Šv.

Sakramentą ir Šv. Aliejus, nes nori pasistiprinti prieš operaciją. Pirmadienį t. y. tą pačią dieną, kai turėjo būti operacija, vyskupas priėmė Švenč. Sakramentą, paskutinį patepimą ir Generalę Absoliuciją. Vyskupas buvo labai užimtas Dievu, ir visai ramus, nors artinos operacijos valanda. Vyskupo veidas buvo labai malonus. 12 valandą atsisveikinau su vyskupu, nes vyskupą nuvežė į operacijų salę.

Vyskupo brolis d-ras Cirtautas buvo operacijos metu ir pasakojo, kad vyskupą labai greitai su vaistais užmigdė, po operacijos vyskupas paklausė, kadagi bus operacija; iš to supratome, kad sopulių operacijos metu nekentėjo. Antradienio rytą vyskupas buvo labai menkas, ir supratome, kad amžiaus galas prieina. Vakare vyskupas pasirodė kaip ir stipresnis, bet tai buvo paskutinės organizmo spėkos. Apie 8 val. vakaro vyskupas pasakė savo broliui d-rui, kad jau mato ir supranta, netrukus reikėsią mirti; tada daktaras Cirtautas ir aš paprašėme vyskupo palaiminimo, paskui man beklūpant prie lovos vyskupas p a l a i m i n o v i s ą s a v o v y s k u p i j ą. Kai įėjo į kambarį verkdamas vyskupo tarnas Vincentas, ir aš vyskupui pasakiau, jogiai Vincentas atėjo, ištarė vyskupas tuos žodžius: „testamente apie juos visus atminiau“. Kai vyskupas pasidarė dar silpnesnis, aš suteikiau vyskupui absoliuciją — išrišimą. Man absoliucijos žodžius bekalbant vyskupas mušėsi į krūtinę ir persižegnojo, ir tai buvo paskutinis kryžius, kuriuo pasistiprino amžinai kelionei. Paskui vyskupas pradėjo eiti vis menkyn, uždegėme žvakę ir įdavėme į jo rankas, ir, kaip saulutė išpalengvo nusileidžia, taip ir vyskupo ramus gyvenimas užsibaigė ramiai — kaip migte užmigo.

Mirė vyskupas trečiadienį rugsėjo 4 dieną 4 val. 40 min. nuo ryto. Vyskupo tarnas Vincentas Monkus paskutinį kartą dar savo ponui patarnavo, kūną apvalė ir aprėdė vyskupiška sutona. Vyskupui taip aprėdytam begulint, per visą trečiadienio dieną kambaryje, kur apsigyveno nuo pat pradžios perėjimo į kliniką, ateidavo lankyti nabašninką visi klinikos tarnai ir gailestingosios seserys ir su didžiausia pagarba veizėjos į vyskupo veidą sakydami, kad tokio malonaus veido pas numirusį žmogų nebuvo matę. Ir ištikrųjų tas vyskupijos

Tėvas ir po mirties toksai pat buvo kaip visados ramus ir malonus.

Nabašninko vyskupo kūnas nutarta parvežti Kaunan. Iš Kehro klinikos į Berlyno stotį grabo palydėtų susirinko nedidelis būrelis vietinių katalikų, daugiausia lenkų. Virbalyje grabas teko perkelti iš Vokiečių traukinio į Rusijos vagoną. Sužinoję, kas guli tame grabe, dievobaimingos lietuvės virbalietės pripynė daugybę gražių vainikų iš gyvų žolynų, kuriais ir papuošė dailiai netik patį grabą, bet ir visą vagoną. Tame vagone rugsėjo 7 d. 5 val. vakarą ir parvežta nabašninko kūnas. Jo sutikimą ir laidotuves gan dailiai aprašė „Viltis“ savo 106 n-je.

Pilnumo dėliai turime pridurti dar viena „Vilties“ praleistą faktą, būtent, jog Kauno lietuvių laikraščių redakcijos pagerbė nabašninką, kaip „katalikiškos spaudos globėją“ tam tikru dailiu vainiku, o šv. Kazimiero Draugija vainiko vietoj išspausdino ir dovanai išdalino išeinantiems iš bažnyčios žmonėms keletą tūkstančių lapelių su mirusiojo vyskupo paveikslu ir maldele už jį.

III.

Vysk. Cirtauto būdas.

Norint gerai pažinti žmogaus būdą, sako, reikią su juo pagyventi ilgesnį laiką, pamatyti jį įvairiose aplinkybėse susiduriant su įvairiais žmonėmis, atliekant įvairius darbus, išreiškiant savo pažiūras ir t. t. Ta paprastoji žmonių pažinimo sąlyga, žinoma, turi savyje daug tiesos, kaip išvesta iš prityrimo. Bet esama žmonių, kurių būdas lengva įspėti ir susyk, be jokio ilgesnio tyrinėjimo. Jie yra visiems aiškūs ir permatomi kaip krikštolas, be jokio prisidengimo, apsimetimo, ar noro pasirodyti kaž kuo geresniu, aukštesniu, negu iš tikrųjų kad yra. Tokiu žmogum ir buvo vysk. C-tas. Anot teisingo kun. Tumo pasakymo, vysk. Gasparo „kitaip ir neapibūdinsi, kaip tik: malonumas ir gerumas. Visados lygus, visados ramus, visados atvirai šypsantis; niekuomet nepaniūręs, nesusikrimtęs, nepiktas, — jis viena savo išvaizda jau

traukė žmones į save“ [1]). Jei jis ką laikė po uždanga, tai nebent savo talentus, protą ir dorybes.

Kaip jau anksčiau matėme, vysk. C-tas turėjo nemenkų proto gabumų ir aukštą mokslą. Tai parodo kad ir sidabro medalis, kurį gavo gimnaziją baigdamas ir ilgas jo profesoriavimas seminarijoje ir Akademijoje. Bet jis tuo niekad nesididžiavo. Nuolankus iš prigimimo, jis nemėgo blizgėti, kitus stebinti ir žavėti. Ar lekcijas aiškindamas, ar šiaip su žmonėmis besišnekėdamas, vartodavo visada paprastus aiškius išsireiškimus, neieškodamas jokių kalbos pagražinimų, nesistengdamas klausytojams įtikti ar prie jų prisimeilinti; jam rūpėjo vien pasakyti tiek, kiek reikia, ir taip, kad dalykas būtų suprastas. To dėl kad ir nebuvo iš prigimimo iškalbingas, tačiau mokėdavo kas reikia aiškiai ir logiškai išdėstyti. Klausant jo lekcijų neretai darydavos nuobodu, nes kalbėdavo išlėto, kiekvieną sakinį gerai apsvarstydamas ir tinkamiausių žodžių jam išreikšti ieškodamas. Bet jei kas pabandydavo vysk. C-to lekcijas ar prakalbas užsirašinėt, tuoj pamatydavo, jog pas jį kiekviename pasakyme randas visada aiški, gerai apgalvota ir tinkamais žodžiais išreikšta mintis, kuri ir spaudon padavus nereikalautų taisymo.

Iš kitos vėl šalies vysk. Gasparas, kaipo giliai tikįs ir maldingas, dirbo kiekvieną sau pavestą darbą ramiai, kantriai, be liguisto paskubio, taip paprasto šioje elektros ir garo gadynėje, teisingai manydamas, kad Dievas reikalauja iš mūsų ne to, kad mūsų darbų būtų daug, bet kad jie būtų tikrai geri, tobulai atlikti. Dėl to tai vysk. Gasparas pirm negu ką padarydavo, ilgai galvodavo, mąstydavo, o dažnai ir melsdavos, pagalbos iš aukšto ieškodamas.

Šalia gyvo tikėjimo ir karštos meilės Dievo nabašninkas vyskupas pasižymėjo taipgi ir didele meile artimo. Ta meilė artimo, galima sakyti, buvo visudidžioji jo dorybė. Jis vykdė ją ir žodžiais ir darbais kur tik turėjo progos. Visus, kas tik prie jo kreipdavosi su reikalais, visuomet priimdavo lipšniai, maloniai, žmoniškai. Net ir bardamas ką, darydavo tai kuošvelniausiu būdu, vengdamas aštresnių, užgaunančių žo-

[1]) Sk. „Vilties“ 106 n-rį.

džių. Būdamas pats geros širdies ir geros valios, jis niekuomet nelaikė ateinantį pas jį žmogų nedoru, veidmainiu ar melagiu. Jis manė turįs reikalą su žmogum irgi gerų norų, mylinčiu teisybę ir teisybės ieškančiu. Deja, liūdni faktai nesykį parodydavo vysk. Cirtautui, kad jis čia buvo perdidelis optimistas, laikąs žmones geresniais negu jie ištikrųjų yra. Bet jis to nelabai težiūrėjo ir savo malonaus pasielgimo su žmonėmis iki mirdamas neperkeitė. Jis bevelijo kartais apsirikti, ir palaikyti nedorą ar neteisingą žmogų doru ir teisingu, negu įtarti dorąjį nedorumu.

Žymi jo artimo meilė ž o d ž i u o s e, dar žymiau apsireikšdavo d a r b u o s e, ypač visokių vargšų ir beturčių šelpime. Jo labdaringumas buvo tikrai nepaprastas. Kauno gyventojai ilgai ilgai jį laikys savo atmintyje. Kiek jis per savo gyvenimą Kaune ir Peterburge sušelpė visokių ligonių, vargdienių, našlaičių, moksleivių, tai tik vienas Dievas težino. Šiokį tokį apie tai supratimą gali duoti likusieji nabašninko užrašai aukų „įvairiems labdaringiems tikslams“ [1]). Sąsiuvinyj, kurį turėjome savo rankose, prasideda šie užrašai nuo spalių mėn. 1911 m. Štai ką ten skaitome:

„Viso labo spalių mėn. išleista	236 r. 50 k.
„ „ lapkričio „ „	196 r. 70 k.
„ „ gruodžio „ „	522 r. 80 k.
Per visus 1911 išleista	1953 r. 35 k.

1912 metais.

Viso labo sausio mėn. išleista	603 r. 05 k.
„ „ vasario „ „	251 r. 50 k.
„ „ kovo „ „	208 r. 15 k.
„ „ balandž. „ „	114 r. 30 k.
„ „ gegužio „ „	364 r. —
„ „ birželio „ „	83 r. 90 k.
„ „ liepos „ „	98 r. 05 k.
„ „ rugpiūč. „ „	362 r. —
„ „ rugsėjo „ „	180 r. 10 k.
„ „ spalių „ „	194 r. 25 k.
„ „ lapkrič. „ „	198 r. 60 k.
„ „ gruodžio „ „	291 r. 65 k.
Per visus 1912 metus išleista	2949 r. 45 k.

[1]) Wydatki na różne cele dobroczynne i jałmużny ubogim.

1913 metais.

Viso labo sausio mėn. išleista 456 r. —
„ „ vasario „ „ 191 r. 70 k.
„ „ kovo „ „ 150 r. 45 k.
„ „ balandž. „ „ 323 r. 60 k.
„ „ gegužio „ „ 272 r. 50 k.
„ „ birželio „ „ 184 r. 75 k.

Taigi per pirmuosius šešius 1913 mėnesius labdaringiems tikslams išleista 1577 rub.

Tuos užrašus pats savo ranka vedė vysk. Gasparas iki 1913 liepos m. 19 d. Toliau juos varyti ligos suimtas — nebegalėjo. Bet savo vargšų m ė n e s i n i ų iki mirčiai neužmiršo. O jų buvo irgi gana gražus būrys: 8 gaudavo kas mėnuo po 3 rub., 20 po 1 rub., 10—po pusrublį. Tiems pašalpa buvo išduota per nabašninko vyskupo tarnus da ir už du paskutiniu mėnesiu (liepos ir rugpiūtį).

Mylėdamas visame kame tvarką, garbus nabašninkas savo aukų užrašus vedė diena iš dienos, pažymėdamas griežtai k a d a, k a m i r k i e k d a v ė. Manome būsiant čia ne prošalį davus bent keletą pavyzdžių tų užrašų. Nenorėdami daug vietos užimti, pažymėsime čia tik stambesniąsias aukas, arba tokias, kurios ypatingai pažymėjimo vertos. Štai tie užrašai:

1911 metai.

Spalių mėnuo.

4 diena Bol. L. ūkio mokyklos mokiniui ..... 130 r.
9 „ Vakarui neturtingų komercijos mokyklos mokinių naudai ..... 15 r.
11 „ Juoz. B. Peterburgo konservatorijos mokiniui ..... 30 r.
16 „ Kaž kokiam ligoniui rusui Brujevui ..... 3 r.

Lapkritys.

8 diena Našlei T-vienei rusei užsimokėti už dukterų mokslą Losickaitės gimnazijoj ..... 15 r.
17 „ Labdaringos draugijos vakarui ..... 15 r.
21 „ Lietuvių prieglaudai (už rugpiūtį, rugsėjį, spalių, lapkritį ir gruodį) ..... 25 r.
30 „ Įnaša draugijai neturtingoms gimnazistėms šelpti ..... 25 r.

Gruodis.

1	diena	Mergaitei Br-tei iš „Saulės“ kursų	35 r.
2	„	Ubagų pietums Kalėdų dieną darbo namuose	10 r.
3	„	Darbininkų juozapiečių (lietuvių) vaikų eglelei	6 r.
4	„	Lenkų juozapiečių eglelei	6 r.
9	„	Vakarui neturtingų vyr. gimnazijos mokinių naudai	15 r.
9	„	Draugijai neturtingiems gimnazistams šelpti	25 r.
12	„	Š—tei važiuojančiai Varšuvon į virimo mokyklą	100 r.
22	„	Na prijut dietej — Kalėdų šventėms	15 r.
30	„	Varšuvos konservatorijos mokiniui Št.	100 r.
31	„	M—ui Lvovo univ. studentui	15 r.

ir tt. ir tt.

Tos vysk. C-to aukos ir pašalpos retai tebūdavo vienakartės; pradėjęs ką šelpti, ypač moksleivius, jis neatsisakydavo nuo to ir tolesniu laiku. Pav. iš vyskupo užrašų gauname patirti, jog Dotnuvos ūkio mokyklos mokiniui B. L. be aukščiau minėtųjų 130 r. buvo dar įvairiais laikais duota 150 + 110 r.; našlei T-vienei rusei — dar du kart po 20 r.; mokinei Š-tei — 75 + 100, konservat. mokiniui B. 30 + 25, kursistei Br-tei — 100 + 120 + 31 + 110 + 28; gimnazistui K-ei 43 + 45 + 20 + 40 + 30 r. ir t.t.

Tą pat reikia pasakyti ir apie vargšus. Kaip jau aukščiau minėjom, vysk. C-tas turėjo tam tikrą jų sąrašą, pagal kurį vieniems siųsdavo per tarną aukas į namus, kitiems pas save jas dalindavo.

Bet šelpdavo ir sau visai nepažįstamus, įvairius perėjūnus, o kartais net ir visai pašalpos nevertus. Taip pav. vienoj vietoj randame šitokį užrašą: „N. N. alkoholikui—1 r.“, kitoj: „kažkokiai cigoniško būdo (cyganowatej) bobai—1 r.“; trečioj: „kažkokiam perdaug kalbiam artistui („verbosus“) 3 rub.“ ir t. t.

Trumpai sakant, užsilikęs vysk. C-to aukų užrašų sąsiuvinys yra begalo įdomus ir brangus veikalas, kad ir ne skirtas spaudai. Jis netik parodo gailestingą nabašninko vyskupo širdį, bet draug ir jo praktišką protą, mokėjusį teisingai nuspręsti, kiek kam duoti, kam šimtais, kam rubliais, kam kapeikomis.

Per tai jo didelis labdaringumas toli nebuvo vien jausmu paremtas, bet gerai apsvarstytas ir apgalvotas. Kur nereikia

vysk. Cirtautas pinigų nemėtė, bet kur reikia ir tūkstančių nesigailėdavo. Neatsakydavo jis savo pašalpos kitataučiams ir kitatikiams, bet už vis šelpdavo vietos katalikus ir jų labdaringas įstaigas, kaip negalinčias iš kitur pašalpos susilaukti. Daug pinigų taip pat išleido sušelpti neturtingoms bažnyčioms ir kunigams, ypač Kurše. To užrašuose neradom, bet iš kitur gerai žinom, jog taip buvo. Tiems žodžiams patvirtinti užteks čia kad ir liudijimo kun. A. V., kurs atvykęs į vysk. C-to laidotuves, kone su ašaromis man sakėsi gavęs per vysk. C-to rankas jau tai iš kolegijos, jau tai iš kitų šaltinių iki 900 rub. gydymuisi.

Tie ir kiti iš nabašninko gyvenimo faktai kuoaiškiausiai parodo, kad jis buvo tikras labdarys katalikas, o ne kaž kokios pirmeiviškos „nelaipsniuotos meilės“ šalininkas, bėręs neva savo pinigus be atodairos kam pakliūn, kaip tai drįso be jokio pamato paskelbti pirmeiviškos „Lietuvos Žinios“ savo 109-me 1913 metų n-je. Kad jis laikėsi katalikiškos „laipsniuotos“ meilės — tai parodo taip pat ir jo testamentas, kur visą savo turtą paliko k a t a l i k i š k o m s labdarybės ir švietimo draugijoms bei įstaigoms. Plačiau apie tai bus pranešta savo laiku.

Pažinę vysk. C-tą, kaip ž m o g ų, prisižiūrėkim taipgi jam ir kaip l i e t u v i u i.

Kaip jau aukščiau minėjome, lenkai vysk. Gasparą paskelbė „ne savo žmogum“. Čia jie nei kiek neapsiriko. Vysk. C-tas nebuvo lenkas: jis buvo lietuvis netik iš prigimimo, bet ir iš įsitikinimo. Gimęs žemaičiu, niekuomet jis save lenku nelaikė. Tiesa, kaip išauklėtas lenkų dvasioje, jis jaunystėje linko prie lenkų; 1863 metais buvo dagi pasiryžęs draug su kitais eiti į karą ir tam tikslui turėjo net pasisiūdinęs „ilgus, geros tvirtos odos batus“[1]). Ir vėliau visą savo amžį jis mėgo lenkiškai šnekėti, visur buvo šalininkas ramaus sugyvenimo su lenkais, bet kai pastaruoju dešimtmečiu lenkinimo tikslams imta naudotis bažnyčia ir vartoti nekultūringas priemones, ypač Vilniaus, o dalimi ir Žemaičių vyskupijoj, vysk.

[1]) Sk. „Vilties“ 108-me n-je kun. J. Tumo pasakojimą „Cirtauto ilgieji batai“.

C-tas, aiškiai pamatęs lenkų neteisybę, gyvai atjautė skriaudimą lietuvių ir visiškai pripažino jiems teisę nuo lenkų puolimų gintis taip spausdintu žodžiu, taip ir kitokiais kultūringais būdais. Dėliai to kiekvieną kultūringą lietuvių darbą visuomet mielai laimindavo, girdavo ir šelpdavo. Nebus čia nei kiek perdėta pasakius, jog nuo 1905 metų nebuvo beveik nei vieno svarbesnio atsitikimo tautiškame Kauniškių lietuvių gyvenime, kur vysk. C-tas nebūtų dalyvavęs. Štai įrodymai. 1907 m. vysk. Paliulionies įprašytas vysk. Gasparas sutinka būti pirmininku komiteto pirmiems lietuviškiems socialiams kursams Kaune rengti. Kaip pirmininkas, jis daro pas save posėdžius, į kuriuos meiliai kviečia visus komiteto narius[1]), meiliai lietuviškai su jais tariasi ir dar meiliau visus vaišina. Tiems kursams galutinai įvykus, pats juos atidaro ir juose dalyvauja, nors tuomet jau buvo išrinktas vyskupijos valdytoju. Bent kiek anksčiau jis taip pat pašvenčia iškilmingai pirmutinę lietuvių mokyklą Šančiuose ir mielu noru atvyksta į pirmutinius „Saulės“ kursų ir „seminarijėlės“ metų pabaigtuvių aktus. O ir vėliau, tapęs dieceziniu vyskupu, pats pašvenčia naujos lietuvių mokyklos Viliampolėj ir „Saulės“ namų pamatus. Dagi ir 1913 m. keliais mėnesiais prieš mirdamas[2]) netik neatsisako pašvęsti naujus šv. Kazimiero Draugijos namus, bet ir jos visuotiname susirinkime kaip ir kitais metais per 2 valandi dalyvavo. Karštai užjautė jis ir kitas lietuvių draugijas, kaip šit „Saulę“, „Blaivybę“, šv. Juozapo, šv. Zitos. Visų jų vysk. Cirtautas buvo arba narys arba šelpėjas ir visas jas net ir numiręs sušelpė paskirdamas savo testamente nemažą pinigų sumą.

Nemažiau užuojautos rodė jis ir katalikiškai lietuvių spaudai. Gerai suprasdamas jos svarbą, jis džiaugėsi jos pasisekimu ir liūdėjo dėliai varžančių jos besiplėtojimą sąlygų. Jam bevyskupaujant ir laiminant, kauniškė spauda padidėjo dviem jaunimo laikraščiais: „Ateičia“ ir „Pavasariu“ ir vienu paskirtu dvasiškijos reikalams („Bažnytinė Apžvalga“). Visiems trims jis netik davė leidimą, bet ir savo palaiminimą.

[1]) Jų buvo 12, 6 kunigai ir 6 civiliai.
[2]) Liepos 15 d.

Jo asmenyje katalikiškoji kauniškė spauda ištikrųjų nustojo savo globėjo. Pasakytumėm net tėvo, nes jis kartais kad ir bardavos del spaudos prasižengimų, tačiau darydavo tai daugiau kaip tėvas, negu kaip vvskupas. Ir tai darydavo kuorečiausiai—ir švelniausiu būdu. Užimtas plačios vyskupijos valdymu, žinoma, visų lietuviškų laikraščių skaityti jis negalėdavo, bet „Vienybę", „Rygos Garsą" ir „Viltį" diena iš dienos atidžiai skaitydavo. Ypatingai jam rūpėjo tuodu pastaruoju laikraščiu, kaip dažniau einančiu ir to dėl galinčiu turėti žmonėms didesnės įtakos. Pirmutinį iš jų — „Rygos Garsą" nesykį prieš kunigus girdavo, kaip sumaningai, ir gera kryptimi vedamąjį. „Viltimi" gi dažnai būdavo nepatenkintas, ypač pastaruoju laiku. Jos nežinia kokio vėjo atpūstas prasimanymas juodinti visą lietuvių katalikų gyvenimą, pravardžiuoti jį „katalikystės karikatūra", kaltinti katalikų moksleiviją ir jų organą „Ateitį" nebūtomis kaltėmis, o taip pat jos noras perniek laikyti visos katalikiškos spaudos nuomonę — labai vysk. C-tui buvo nemalonus. Jis teisingai matė tame bergždžią aikvojimą spėkų, silpninimą katalikiško veikimo Lietuvoje ir net tiesiog nusidėjimą tėvynei ir bažnyčiai. Pataisyti „Viltį", priduoti jai tikrai katalikišką kryptį, tai buvo vienas iš paskutiniųjų vysk. C-to geismų prieš išvažiuojant į Berlyną.

Kaip labai jam šis dalykas rūpėjo, galima matyti kad ir iš to, jog netik visiškai pritarė šv. Kazimiero Draugijos Valdybos paduotoms „Vilčiai" sąlygoms, bet ryto metą, kad ir ligos patale begulėdamas, dar kartą pasišaukęs pas save šv. Kazimiero Draugijos pirmininką paliepė prie pirma išreikštųjų pridėti dar vieną sąlygą, ir būtinai reikalauti jos priėmimo. Iš tų pašnekėsių su vysk. C-tu šv. Kaz. Draugijos pirmininkas turėjo progos patirti, jog „Vilties" klausimą nabašninkas laikė labai svarbiu ir gerai su juo buvo apsipažinęs. Pasirodė, kad jis buvo atidžiai perskaitęs net „Draugijos" 77—78 n-rin įdėtąjį A. Jakšto straipsnį „Principų klausimai", kur buvo įrodyta „Vilties" klaidos; vysk. C-tas netik tą straipsnį pagyrė, bet ir išreiškė redaktoriui užtai savo ačiū. Kitose aplinkybėse ta padėka gal nebūt padarius didesnio įspūdžio, bet dabar šis paskutinis ačiū bus amžinai

redakcijos branginamas, netik kaip palankus v y s k u p o žodis, bet ir kaip specialisto t e o l o g o minėtam straipsniui pritarimas. Rūpestis vyskupo C-to, kad „Viltis“ turėtų katalikišką kryptį, parodo, kaip jam brangi buvo katalikystė, o rūpestis, kad „Viltis“ nežlugtų, bet toliau eitų, parodo, kad ir lietuvystės reikalai buvo nemažiau jo širdžiai artimi.

Tas pat aišku taip pat ir iš kitų vysk. C-to įsakymų. Gana bus čia priminus kad ir lietuviškas kunigų rekolekcijas, įvedimą lietuvių kalbos į seminarijos dvasiškus skaitymus, meditacijas, koeferencijas, lietuvių kalbos teisių praplėtimą Kauno bažnyčiose ir t.t. Vis tai įvyko vyskupaujant vysk. C-tui ir yra jo nuopelnas, kaip ganytojo lietuvio, kurs neskriausdamas lenkų, rūpinos teisingus savo tautiečių reikalavimus bažnyčioje patenkinti.

Jei kai-kuriems karštuoliams to buvo negana, jei jie rūgojo, kad daromos lietuvystės naudai reformos eina per lėtai, palengvėl, o kitos ir visai nedaromos, tai tokiems ponams reiktų čia priminti vysk. C-to žodžiai, ištarti pačioj jo vyskupavimo pradžioje: „Neužmirškit, jog aš esu vyskupas ne vien lietuvių, bet ir kitaip kalbančiųjų, ir jog negalima visko padaryti išsyk“.

Tiek apie vysk. C-tą kaip lietuvį.

Lieka dar keletą žodžių pasakyti apie jį, kaip v y s k u p ą. Tiesa, savarankiškai jis neilgai tevyskupavo, vos trejus metus, bet ir per tą trumpą laiką savo vyskupijos valdymo būdu pasirodė iš kuogeriausios pusės. Jis žiūrėdavo į kiekvieną kunigą, o ypač į kleboną, ne vien kaip į savo pavaldinį, bet ir kaip į žmogų. To dėl pirm padarydamas kokį paskyrimą ar perkėlimą, ilgai galvodavo ir neretai skiriamojo klausdavosi, ar jis mielai naujon vieton važiuotų, ar neturi iš savo šalies kokių kliūčių ir t.t. Nenorėdamas niekam daryti nemalonumų, vysk. C-tas ir kunigų skyrime kiek galėdamas vengė visa, kas gali skiriamojo asmeniui būti negeistina ar nemiela. Tuo būdu jo pasielgimas su kunigais buvo visuomet tėviškas, draugiškas, sujungtas su nemėgimu skubintis ištarmes išduodant. To dėka, jo visi įsakymai ir paskyrimai buvo artimiausi krikščioniškos teisybės ir meilės idealui, kaip visada paremti tam tikrais Bažnyčios įstatais ir to dėl visai laisvi

nuo asmeniškų simpatijų ar antipatijų, nuo subjektyvaus skirstymo pavaldinių į personas gratas et ingratas[1]) ir visai nepriklausą nuo elgimos ūpu bei pašalinių asmenų įtaka.

Jei kas panorėtų palyginti vysk. C-tą su jo pranokėju vysk. Paliulioniu, galėtų, mums matos, be paklydimo baimės pasakyti, jog abu kad ir buvo geru vyskupu, tačiau nuo vienas antro labai skyrėsi. Mat, vyskupas Paliulionis, kaip branginąs Bažnyčioje užvis valdžią, ja labiausiai ir rėmės savo valdyme, išleidinėdamas visokius vyskupiškus laiškus, cirkuliarus, paliepimus, įsakymus, o taip pat rašydamas įvairias programas konkursiniams kunigų egzaminams, dekanatiniams susivažiavimams, jubiliejų pamaldoms ir tt. ir tt. Tuo atžvilgiu vysk. Paliulionis turėjo daug panašumų į tuos viduramžio vyskupus, kurie vyskupišką valdžią ir autoritetą statydavo pirmon vieton. Vysk. C-tas tame dalyke buvo pilna vysk. Paliulionio priešingybė. Jis visokiais cirkuliarais, aplinkraščiais maž tepasitikėdamas, jų beveik nei nerašė. Net ir tam tikro vyskupiško laiško apimdamas vyskupystę neišleido, nei jokios savo valdymo programos nepaskelbė. Viso ko iš augšto belaukdamas ir giliai tikėdamas, jog vyskupiją valdo ne vien vyskupas ir popiežius, bet ir aukščiausias ganytojas Kristus, vysk. C-tas bevelijo vyskupijos valdyme remtis ne tiek sausais įstatymais, kiek gyvu Kristaus meilės ir teisybės pavyzdžiu, kaip darydavo pirmųjų amžių vyskupai-ganytojai. To dėl jis vietoj kamuoti kunigus egzaminais, bevelijo įrengti dvasiškijai geras rekolekcijas, kad jose galėtų savo dvasią atnaujinti, labiau savo pašaukimui atsiduoti, teisingai manydamas, jog kunigas tikrai ieškąs sielų išganymo, pats ir neraginamas pasistengs įgyti reikalingą sau dvasišką mokslą.

Vysk. Paliulionis pastarais savo vyskupavimo metais buvo įvedęs taip pat dekanatinius kunigų susivažiavimus. Vysk. C-tas jų nepalaikė. Daugelis kunigų užtai rūgojo. Bet, mums matos, neteisingai. Dekanatiniai suvažiavimai būt galėję turėti svarbą, jei jų nutarimai būt galėję susi-

[1]) Į asmenius malonius ar nemalonius.

laukti įvykdinimo gyveniman tam tikrame vyskupijos sinode ir tuo būdu įgyti vyskupijos įstatų galią. Rinktis gi, tartis ir paskui visus nutarimus sukrauti archyvan — juk tai tiesiog tuščias darbas. Nemėgdamas tuščių šnekų ir darbų ir nesitikėdamas begalėsiąs įvykdinti vyskupijos sinodą, vysk. C-tas ir nesiskubino organizuoti dekanatinių suvažiavimų savo vyskupijoje. Jis bevelijo tą dalyką palikti savo įpėdiniams, kurie, rasit, savo laiku ir atnaujins pertrauktąją tradiciją, tinkamai surengdami šeštą Žemaičių vyskupijos sinodą. Reikalingą medžiagą pagamins jam būsimieji dekanatiniai kunigų susivažiavimai.

Kalbėdami apie vysk. C-tą, kaip žmogų, pabrėžėme aukščiau jo nepaprastą širdies gerumą ir meilingumą. Vyskupijos valdyme tos nabašninko vyskupo ypatybės turėjo savo gerą pusę, bet nevisada tai išeidavo valdomųjų žmonių naudai. Kęsdamas perilgai įvairius savo pavaldinių nuo doros nukrypimus ir net viešus papiktinimus, perilgai laukdamas jų pasitaisymo — garbus ganytojas kartais nenorom leisdavo savo dvasiškoje dirvoje įsigalėti raugėms, kurias stipresnioji ranka būt tuojau su šaknimis išrovus.

Tą perdidelį nabašninko vyskupo gerumą išnauduodavo neretai ir lenkai savo tikslams. To vyskupo gerumo lenkams dėka ir jų prieglaudoms daugiausiai tekdavo aukų iš vyskupo; ir lenkų kalbai bažnyčiose (pav. Karmelavoj, Žeimėj, Čekiškėj) buvo duota didesnės teisės, negu po teisybei priderėjo. Stengdamasis būti idealiai teisingas, nabašninkas ir kanauninkų skyrime laikėsi tos nuomonės, kad Žemaičių kapitulon tur įeiti tiek pat lenkų, kiek ir lietuvių. Taip bent galima spėti iš jo paskyrimų, kur šalia lietuvio kandidato visada buvo statomas ir lenkas, nors Žemaičių vyskupijoj lenkų liaudies ir kunigijos gal bus tik kokia dešimta dalis visų katalikų.

Toksai buvo vysk. C-tas, kaip žmogus lietuvis ir vyskupas. Žinoma, negalima pasigirti, kad būtumėm čia visas žinias apie jį surinkę. Mes padarėm ką galėjom. Kiti vėliau, gal padarys geriau. Bet ir iš to kas aukščiau pasakyta, yra gan aišku, jog vysk. C-tas buvo nepaprastas mūsų tautos veikėjas; o jei jis padarė kur kas daugiau gera kaip ž m o g u s, n e g u k a i p v y s k u p a s, tai čia kaltas ne jis, tik

pertrumpas jo vyskupavimas ir nepatogios aplinkybės, tarp kurių jam teko gyventi. Valdyti plačią Žemaičių vyskupiją jam buvo lemta neramiu kultūrinio persilaužimo metu, kone kasdien kildavo naujų klausimų, naujų reformų reikalavimų. Jų visų patenkinti vysk. C-tas neįstengė ar nesuspėjo. Bet jis visgi praskynė kelią naujai geresnei ateičiai. Jo įpėdiniams tolesnis darbas bus jau daug lengvesnis ir sėkmingesnis.

Mirus vysk. Cirtautui. visi lietuvių laikraščiai įdėjo apie jį tam tikrų paminėjimų. Žinoma, tie paminėjimai toli nevienodi: grynai katalikiškuose laikraščiuose — jie gyvesni ir pilnesni, pirmeiviškuose — trumpučiai ir sausi.

Pažymėti čia verta ypač „Lietuvos Ūkininkas“ (Nr. 37) kurs pagyrimu nabašninko pasinaudojo nemaloniai sau kunigijai įgnybti. Štai tas keistas pagyrimas:

A. a. Cirtautas buvo tai ramaus būdo ir geros širdies žmogus. Jis visuomet stengėsi daryti žmonėms gera, taip, kaip jis tai suprasdavo. Pažymėtina, kad neatsisakydavo sušelpti ir svetimtikių ir svetimtaučių, kas ir yra sakoma Kristaus moksle, o kas šiandieną toli gražu ne visų pildoma. Stengėsi jis taipogi išklausyti savo vyskupijos žmonių reikalų, tik visas vargas, kad jam retai tekdavo girdėti neiškraipytų žmonių reikalavimų ir norų. Kartais sutikdavo kokios nors parapijos žmones jau besibardamas ant jų, jau neteisingai juos kaltindamas, nors galų-gale sutikdavo ir išklausyti žmonių žodžių. Be abejo, darydavo tai kitų jam artimų kunigų įkalbėtas. Apskritai gi visi pripažįsta, kad buvo tai aukštos doros, geros širdies žmogus. Lieka tik išreikšti pageidavimas, kad jo vietą užimtu lygios doros žmogus.

Kad vyskupas C-tas negalėdavo išpildyti visų dažnai neišmintingų žmonių reikalavimų, tai tiesa. Bet kap jis būtų kada nors sutikęs žmones „besibardamas“, tai turim teisę palaikyti paprastu „L. U.“ šmeižimu. Nes nabašninkas bartis labai nemėgdavo, o taipgi ir kunigams „įkalbėti“ nesiduodavo.

* * *

Dar keistesnis lenkų dienraščio „Kurjer Litewski“ šmeižimas[1]). Šis neva lenkų katalikų organas savo 122 n-je

[2]) Apie kitas a. a. vysk. Cirtauto lenkams padarytas malones plačiai rašė „Siev. Zap. Žizn“ 195 ir 196 n-riuose.

nesidrovėjo, mirus vysk. Cirtautui, paleisti šitokią apie jį paskalą:

„Valdant Žemaičių vyskupiją vysk. Cirtautui, kunigai lietuviai sukilę prieš savo parapijiečius lenkus, ir vysk. Cirtautas nebeįstengęs suvaldyti tautinio pašėlimo, apėmusio lietuvių dvasiškiją, bet vis labiau pasidavęs vadovaujančių politikoje kunigų saujelės įtakai.

Ištikrųjų gi būta suvis kitaip. Vysk. C-tas niekieno įtakai nepasiduodavo ir su lietuvių kunigų nuomone nesiskaitydavo. Tai gana aiškiai parodė, kad ir pavesdamas vyskupijos valdymą lenkų veikėjui kunigui Borovskiui, nekalbant jau apie kitus lenkams palankius įsakymus, kaip šit: Karmėlavoj, Žeimėj, Čekiškėj ir kitur[2]). Jei vyskupui C-tui bevyskupaujant lietuvystė pas mus pakilo, tai ne dėl kaž kokios kunigų litvomanų agitacijos, bet paprastu natūraliu mūsų tautinio gyvenimo keliu. Tiesiog gėda „Kur. Lit." to taip aiškaus dalyko nesuprasti. Lietuvystė nėra koks numiręs lavonas, kurį nuolat reiktų elektrizuoti, kad jis šiokius tokius gyvybės ženklus rodytų. Lietuvystė yra savaime gyva, kaip niekad nemirštanti mūsų tautos dvasia.

„Kur-ui Lit." sugėdinti ne pro šalį bus čia padavus, ką apie vysk. Cirtautą rašė kauniškis nekatalikiškas, rusų kalba žydų leidžiamasis „Sievero-Zapadnyj Telegraf". Štai ką to dienraščio 243 n-je skaitome:

Žmogaus būdas ir reikšmė galima pažinti ne tiek iš jo tarnystės sąrašo, kiek iš jo gyvenimo faktų. Tuo atžvilgiu vysk. G. Cirtautas buvo toli nepaprastas žmogus.

Kai jį išrinko vyskupijos valdytoju — jis trumpoj prakalboj į kunigiją ir žmones pasakė:

— Atsineškit į mane kaip vaikai į tėvą. Pas mane rasit patarimą, paguodą, pagalbą, dovanojimą ir bausmę, jei to būsit verti.

Ir jis savo gyvenime buvo tikrai bešališkas ir teisingas. Kai iškildavo klausimas apie lietuvius ir lenkus priklausančius, jo vyskupijai ir kokia kalba turi melstis kai-kuriose parapijose, Cirtautas ramiai ir įtikinamai alsiliepdavo:

— Tegu meldžiasi kokia sau nori kalba, kad tik melstųs.

Kaip žydų laikraščiui, nei katalikystė, nei vyskupas Cirtautas galėjo ir nerūpėti; bet, eidamas iš Kauno, kur kata-

[1]) Panašų šmeižimą randame ir naujame lenkų laikraštyje „Nasz kraj" Nr. 1.

likiškojo vyskupo mirtis yra svarbus atsitikimas, tas dienraštis netik sąžiningai pranešinėjo apie mirusio vyskupo gyvenimą, ligą, mirtį ir laidotuves, bet ir pasirūpino nabašninko būdą teisingai nupiešti. Tuo tarpu lenkų neva katalikiškas „Kur. Lit.“ nevien tik ką mirusio nabašninko garbę įžeidė, padarydamas jį kaž-kokiu žaislu kunigų litvomanų rankose, bet ir nurodytąjį kaip vysk. C-to įpėdinį kun. Karevičių pasiskubino „litvomanu“ apšaukti. Ir po to viso dar drįsta tas pats „Kur. Lit.“ prikaišioti lietuviams, kad mes rinkimuose einam išvien su žydais.

Lietuvių laikraščių atsiliepimai apie vysk. C-tą surinkti mano straipsny, „Draugijos“ 1913 m. 81 n-ry.

Kun. Juozas Lideikis.

(Aldonas).

(1860 — 1898).

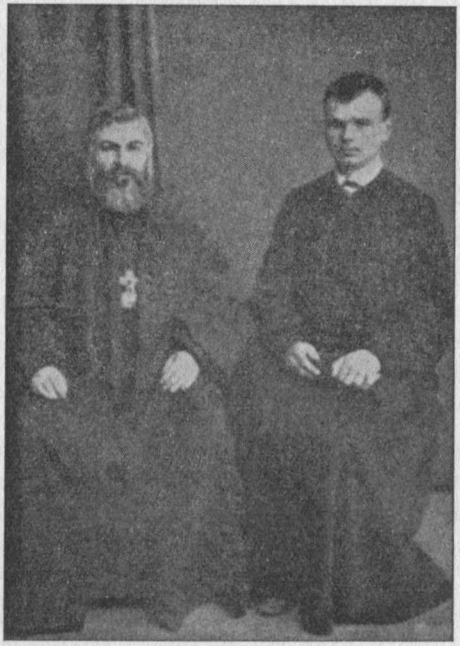

Kad ir buvo jau du kartu rašyta „Tėvynės Sarge“ (Nr. 12, 1898 ir Nr. 2 1899) apie kun. Lideikį, tačiau tariamės būsiant ne pro šalį dar sykį jį čia[1]) paminėjus. Doras žmogus juk visada vertas minėti, o kun. Lideikis, kaip žemiau pamatysim, buvo netik doras žmogus, bet dar karštas lietuvis ir doriausis kunigas. Tiesa, šioje gadynėje tenka kartais išgirsti kai kuriuos mūsų maldingus išminčius skelbiant, kad lietuvis-patriotas negalįs būti geras kunigas. Į šiuos keistus

[1]) „Žinyčios“ Nr. 1, 1900, 114 — 125 lakšt.

protavimus geriausį atsaką duoda gyvenimas kun. Lideikio, kurs buvo vienkart ir karščiausis Lietuvos mylėtojas ir ištikimiausis Bažnyčios tarnas. Parodysime tai skaitytojams, remdamiesi užsilikusiais nabašninko laiškais, kuriuose jo siela, lyg veidrodyje, yra dailiausiai atsimušus.

I.

Dorų, pasiturinčių Gruzdžių parapijos ūkininkų sūnus, kun. Juozas nuo pat jaunumės mylėjo savo tėvų kalbą. Iš jų jis kūdikiu bebūdamas išmoko nemaž gražių pasakų, o pats iš savo šalies nevieną jiems seną lietuvišką knygą perskaitė. Aišku tai iš jo laiškų. Taip antai, vieno savo draugo sykį paklaustas apie seniausius lietuviškus „Jėzaus Kristaus Gyvenimo“ leidinius, atrašė šiais žodžiais:

„Klausi apie kaž-kokią knygą, aprašančią Viešpaties kančią. Vargu atspėti, kas tai do knyga. Gal būt tai yra „Viešpaties Jezaus Gyvenimas“ parašytas Bonaventūros. Atmenu kun. Račkauskas, aiškindamas istoriją, sakė esąs „Viešpaties Jėzaus Gyvenimas“ verstas lietuviškai ir jėzuitų išleistas, pridurdamas, kad paskesniose to veikalo laidose kalba esanti bloga, bet pirmojoje buvus gera. Teko man matyti šią knygą senutę, nes daugiau per šimtą metų turinčią, — tik nežinau, ar tai pirmasis buvo leidimas ar paskesnioji atspauda, bet jos kalba buvo netikusi, medinė. Dar mačiau ir kitą biškį jaunesnį „Žyvatą V. Jezaus“, jau pačioj šio amžio pradžioj spausdintą (kiek galiu atsiminti — bene 1818 metais[1]), Mažas būdamas skaičiau kartkartėmis tą knygą netik sau, bet ir kitiems klausant“.

Iš tėvų namų nukako jaunutis Juozas Šiaulių gimnazijon, kur pramoko gražiai rusiškai, bet neužmiršo savo gimtosios kalbos. Artimiausiais jo draugais gimnazijoje buvo beveik visi tie kurie paskui pasirodė karštais lietuviais, kaip šit Juozas Žebrys, Antanas Vileišis ir kiti.

Būdamas didžiai dievobaimingas ir supratęs, jog savo tautiečiams geriausiai galėsiąs patarnauti kunigystės luome, iš penktos klasės nuvyko Kauno seminarijon, kur atydžiai klausė A. Baranauską (vėliau Seinų vyskupą) aiškinant lietuviškąjį

[1]) Čia kun. Juozo apsirikta: „Žyvatas“ buvo išspausdintas 1735 m., antrą sykį 1787 m., trečią — 1891. ketvirtą — 1899 m.

„Kalbamokslį“, kurio taisyklių, ypač rašybos dalykuose, per visą savo gyvenimą ištikimai laikėsi.

Mokėdamas dailiai lietuviškai, mėgdavo nabašninkas Juozas lietuviškai susirašinėti, ypač apie lietuvystės dalykus. Rašinėjo gan plačius laiškus savo kaimynui daktarui Jonui Šliūpui ir kai kuriems kitiems „Aušrininkams“, nors ir žinojo išaukšto „Aušros“ pakraipą nebūsiant kunigijai palankią. Dėliai tos priežasties vien tik artimiausiems savo draugams tepasakodavo savo susirašinėjimą su aušrininkais:

„Nes, matai,—taip rašė vienam savo draugui,—aušrininkai yra apšaukti, o kas su jais turi pažintį, kai kieno išmanymu, taip pat yra kaltas. Man gi matos, — galima turėti ir gerą pažintį ir vesti korespondenciją su kuo, nepersiimant jo blogomis pažiūromis. Tebūnie aušrininkai ir netikėliai, galima su jais apie tikėjimą nešnekėti, bet tiktai apie lietuvių labą. Argi Baranauskas liko liuteriu, jei su liuteriais turi pažintį? Tu tai suprasi, — bet yra žmonių, kurie nenori to suprasti. Neapkęsdami tikrų lietuvių, jie ką tik gali blogon pusėn kreipti, ir kreipia. Jau daug man dėl tos priežasties teko nukentėti „Neturėk, sako, su tokiais sėbrystės — išjuoks tik tikėjimą! O daugiau kas iš jų?“. Na, o jei nebus pažinties su jais, ar tai nuo išjuokimo sulaikys juos?..“

Pasirodžius „Aušrai“, kun. Juozas buvo vienas iš pirmųjų jos skaitytojų. Džiaugėsi su kitais lietuviais šio laikraščio atsiradimu; ką tik gera ten rasdavo — pagirdavo, bet vienkart ką pasergėdavo bloga, nebijodavo aušrininkams tiesiog į akis pasakyti, o ir savo draugams mėgdavo apie tai kartkartėmis padejuoti. Pav. vienam savo draugui šiaip tuo dalyku rašė:

„Neseniai gavau paskutiniuosius „Aušros“ numerius. Skaitau tenai apie dvi Pečiulio pačias; o, kiek žinau, jis tiktai šį metą sumanė vesti, bet dar lig šiol neturi nei vienos pačios. Ak tai ištikro aušrininkai neplautburniai! O juk to Lietuvos lenkišams ir tereikia, kad netiktai ant aušrininkų, bet ir ant visų Lietuvos mylėtojų galėtų purvais drėbti! Aušrininkai tepa visus lietuvius. O ir iš antros šalies prisižiūrint — čia yra didelė aušrininkų klaida: tiktai viešasis gyvenimas tegalima kritikuoti, o ko žmonės nemato, tai prieš Dievą tik teatsakys. Taigi ir iš tos šalies žiūrint, aušrininkai yra bobaburniai liežuvininkai. Trečia — et scandala praebent — gal būt nevisi „Aušros“ skaitytojai be sarmatos, gal dar yra ir sarmatingų. Taigi, uždrožk dar aušrininkams. Verta...“

Kitam laiške vėl šiaip dejuoja:

„Aušra“ žada išeiti su iliustracijomis, bet jei jos iliustracijos bus tokios, kaip šių metų Kalendoriuje, tai nepakels, bet gadins lietuvių dvasią. Taip Kalendoriuje randas žydės, vokytės ir kitokios miesto pliumpos tropniai išrėdytos, o kai-kurios su plikais pilvais. Štai tau porį siunčiu parodai“.

Klystų bet gi, kas remdamosi tais žodžiais, manytų, nabašninką buvus „Aušros“ priešininką. Anaiptol — jis ją ir skaitė ir šelpė, dėliai to ir geidė, kad ji būtų pataisyta, o ne pranyktų. „Aušros“ platinimos labai jam rūpėjo. 1885 metais kai per ilgą laiką nei vieno to laikraščio numerio nebuvo gavęs, teiravosi Palangoj, ar jau „Aušra“ daugiau nebeišeisianti. Draugas atrašė, kad „Aušra“ einanti po senovei, tiktai žymiai pasitaisiusi turiniu, nebesikišanti politikon, nebeužgauliojanti katalikų tikėjimo, paliovusi platinus bedievystę ir kėlus iš numirusių seną pagoniją, kaip tai pirmiau kad darydavus. Dideliai nudžiugo kun. Juozas gavęs tokią žinią. Bet netrukus gavęs „Aušros“ 1885 m. 12-tąjį numerį, šiaip toliau skundėsi savo draugui:

„Tiesa, Šliūpo nebėsant, nebėra ir tos filosofijos, kuriąja jis pripildydavo „Aušrą“. Bet ta filosofija, kaip man regis, nėra taip kenksminga (nes nemokyti jos nesuprato), kaip statūs kabinimaisi į dvasiškius. O tų kabinimųsi gana yra ir dabar“.

Ir išrašęs keletą tokių puolimų, baigia savo laišką žodžiais:

„Nedidelis tai pasitaisymas“.

Labiausiai rūgodavo nabašninkas dėl „Aušros“ aplamų jokiais faktais neparemtų užgauliojimų kunigijos, arba kai dėl vieno antro kunigo kaltės būdavo dergiama visa kunigija[1]). Iš antros šalies, kun. Juozas žinojo, jog kiekvienas kunigas yra žmogus, galįs paklysti ir užsitraukti sau teisingą papeikimą. Tatai, kaip karštas tiesos ir lietuvystės mylėtojas, negalėdavo kartais net ir pats išsilaikyti nepapeikęs kai-kurių kunigų, ypač aukštai stovinčiųjų, kurie užuot buvę savo jaunesniųjų brolių vadovais, tik paikino dvasiškąją jaunuomenę, išjuokdami lietuvystę arba įkalbinėdami, kad,

[1]) „Tegu jau sau terliotų—sakydavo—tiktai prasikaltusius,—bet kam jie mus visus šmeižia“.

girdi, „mokytis lietuviškai esą vis tiek, ką tepti sviestas ant lašinių palties“ (prelato E. Barausko žodžiai). Todėl vienam laiške šiais žodžiais skundės savo draugui[1]):

„Būdamas Kaune, sužinojau, kad dvasiškoji vyresnybė sakanti, jog lietuvių dvasia esanti labai sukilus, dėl to reikią ji mažinti. Tam tikslui lietuviškoji kalba atskirta nuo homilėtikos; homilėtika aiškinama jau nebelietuviškai, o lietuvių kalbos visai nebuvę. Dabar prasidėjusi, bet dar ligšiol apie lietuvišką nieko nebuvę sakyta, tiktai apie sutvėrimą, apie išsišakojimą kalbų ir aplamai apie visas kalbas. Lietuviškos kalbos vietoj—kažkoks mišinys—aplamoji lingvistika... Sąmprotaujama, jog viso to, kas aukščiau paminėta, priežastis — tai šie dalykai:

1) Mūsų civilė diduomenė nekenčianti „litvomanijos“ (taip anie vadina lietuvystę).

2) Dvasiškoji diduomenė, kaip šit Barauskas, Radavičius ir kiti taip pat norį nuslopinti lietuvišką dvasią pačioje šaknyje; anot jų, kas mano, lietuviui reikią mokytis savo kalbos, kad paskui tąją kalba galėtų mokyti žmones — „ten ma skrzywione pojęcia“ (Barausko žodžiai).

Tame pat laiške randame taip pat šias įdomias žinias apie lietuvių padėtį Vilniaus vyskupijoj:

„Pagalios—rašo kun. Juozas—nukeliavau į Vilniaus vyskupiją. Baisu, ką ten sužinojau. Tenai tai galima sakyti, jog jei taip patvers, išsipildys Tolstojaus[2]) žodžiai: „Za sto liet vsie litovcy budut govorit po russki“. Daugelis kunigų dešimtį kartų labiau rūpinasi lenkų kalbą įvesti, nekaip priesakų ir poterių žmones išmokyti. Vienas klebonas iš ambonos sakydamas įkiša tyčia lietuvišką žodį pajuokai, kitas vėleg atėjusį žmogų kalbina lenkiškai, bet jei kas negal lenkiškai kalbėti, tai jau klebonužis susiraukęs kalba lietuviškai, kiek interesas reikalauja. Bet jei kas moka susikalbėti lenkiškai, tai tą ir pasodina ir arbatos duoda. (O kad taip dūšių išganymu rūpintųs, kaip lietuvių kalbos išnaikinimu, tai ištikrųjų dangų gautų). Visudaugiausia tai yra tokių, kurie ar tai patys nemokėdami lietuviškai, ar tai nenorėdami nei žinoti, kad lietuvių kalba dar tebėra pasaulyje, įveda visur į bažnyčias lenkišką ir lietuvišku poterių neleidžia kalbėti, sakydami, tai esant pagoniška kalba. To dėl jau jaunimas dar gryčioje su dėdučiu ar seneliu tebekalba lietuviškai, o jau gatvėje niekaip nebekalba lietuviškai. Rusų vyresnybė, matydama lietuvninkus virstant ne lenkais, bet baltgudžiais, taip pat padeda platinti lenkiškąją kalbą. Atimlioja iš žmonių lietuviškas knygas, net tas, kurios pas Zavadzkį Vilniuj parduodamos“.

---

[1]) Laiško laikas nepažymėta, bet tikriausias jis bus rašyta 1884 ar 1885 metais.

[2]) Buvusio švietimo ministerio.

Tyrinėdamas, kokios priežastys labiausia padeda naikinti lietuvių kalbą Lietuvoje, kun. Juozas pastebėjo, kad lietuviškoji kalba ten pirmiausia ima nykti, kur bažnyčiose įvesti lenkiški giedojimai. Apie šį savo pastebėjimą šiaip rašė savo draugui:

„Paniekinimas savo kalbos, o įvedimas lenkiškosios bažnyčios giedojime netik kad neatneša naudos, bet yra didelė žala: žmonės, ypač matydami niekinamą kalbą bažnyčioj, pameta visiškai savo senučių gražias giesmes ir lietuviškas dainas. Taip šit apie Siesikus, Bukonis, Koplyčias, Žeimę šiandien vargu beišgirsi lietuviškai dainuojant. Pasakojo man vienas berniukas, kurs buvo vestuvėse netoli nuo Koplyčių. Sakės, negirdėjęs nei vienos lietuviškos dainos, bet vis giedą burliokiškas: vienas iš burliokų-sentikių tenai gyvenančių paskolintas, kitas iš kariuomenės parsineštas — o mintis daugiausia „pachabščina". Mat, tokiais jausmais gaivinama jaunimo krūtinė tokius vaisius ir turi išduoti"...

Girdžiant tai, dideliai sopėjo širdį kun. Juozui. To dėl kur tik jis tarp lietuvių gyveno, visur stengės vaikinus ir mergaites išmokyti netik bažnyčioj gražiai lietuviškai giedoti, bet ir namie, jaunimui susirinkus, dailiai ir padoriai padainuoti. Tatai kur tik gražią dainą išgirsdavo, tuoj ją sau pats persirašydavo ar kitaip kaip iš draugų išgaudavo. Taip vienam laiške tarp kitko rašo:

„Pernai Grūzdžiuose kun. C. J. prižadėjo kun. R. ir kun. K. atsiųsti „Šaulio dainą"; paklausk jį, ar pasiuntė kuriam nors iš jų tą dainą; o gal jisai turi ir pas save, tai gavęs valandėlytę atliekamo laiko gal perrašysi ir man atsiųsi".

Kad ir dideliai mėgo dainas kun. Juozas, pats betgi jokių dainų neparašė. Užuot dainų apsirinko jisai kitą poezijos plotą, reikalaujantį netiek jausmo, kiek proto. Pasipažinęs Jaltoj su armėnų kunigu (kataliku) Kušnerevu, armėniškųjų sakmių rašytoju[1]) ir rasit jo patarimo paklausęs, pradėjo rašinėti gražias lietuviškas sakmes. Jų keletas įdėta „Tėvynės Sargan", kitos tebeguli rankraščiuose.

Bet nevien tik dainos ir sakmės rūpėjo nabašninkui Juozui. Mąstė jis ir apie toli svarbesnius dalykus. Numanydamas, jog neturint dailios lietuviškos kalbos pavyzdžių negalima išmokti gražiai lietuviškai rašyti, kun. Juozas buvo sumanęs lietuvių jaunosios kartos naudai išleisti užsieniuose visus

[1]) Su juo drauge kun. Juozas atvaizduotas ir aukščiau įdėtoj fotografijoj.

vysk. Valančiaus raštus, kaip vieno iš geriausiųjų lietuviškųjų klasikų. Jei to sumanymo neįvykdė, tai tik dėl to, kad pats buvo neturtingas, o kitų geradarių, kurie būtų panorėję paaukoti reikalingų tam darbui lėšų, nesurado.

Nemaž taip pat rūpinos kun. Juozas ir Daukšos Postillos nauju išleidimu. 1884 m. jisai šiaip rašė apie tai savo draugui:

„Labai būtų gera, kad Mokslų Akademija atspausdintų Postillą savo lėšomis. Lenkiškoji Postilla išleista 1871 m. turi 79 spaudos lankų, tai tokią knygą spausdinant Tilžėje apsieitų 1800 rublių. O mums plikšams vargu būtų iš kur ištraukti toks pinigų pluokštas".

Metams praslinkus vėl rašė apie tą dalyką:

„Ačiū, kad paskatinai apie Postillą, nes visai buvau nustojęs ir bemąstyti; dabar vėl pradėsiu rūpintis—gal kas iš to ir bus; o jei ir nebus, tenebūnie mano kaltė, nes pasakyta: daryk ne kas norima, bet kas galima".

Ir pildydamas tą savo žodį, pradėjo karštai rūpintis, rašinėjo dėl to dalyko Jonui Šliūpui, buvo net nuvykęs į Užnemunę pas P. Kriaučiūną.

Bet Dievas nedavė kun. Juozui pamatyti naujai išspausdintą Postillą, nes Petrapiliškė Mokslų Akademija vos tik 1889 m. tenutarė išspausdinti iš naujo tą svarbiausią mūsų senovės raštijos paminklą.

Iš viso, kas aukščiau pasakyta, matome, jog lietuvystės dalykuose kun. Juozas ėjo per visą savo gyvenimą ne užpakalyje, bet kitų priešakyje, geriau už kitus numanydamas lietuvių padėtį ir jų tautiškus reikalus.

II.

Tapęs kunigu, kun. Juozas buvo paskirtas pirmučiausia Šėtos kamendorium. Šėtos parapija mažne visa lietuviška, bet tarp vietos bajorų ir ponelių lenkystė jau ir tuokart buvo dideliai pašokus. Kun. Juozo pranokėjas kun. Just. Dovidavičius del lenkų priekabių buvo net priverstas iš Šėtos kitur persikelti. Tatai nelengvas buvo kun. Juozo būvis Šėtoj. Tačiau jisai savo rimtu apsiėjimu mokėjo ir

bajorus apmalšinti ir šėtiškiams lietuviams naudingai bažnyčioje patarnauti. Savo nuomonę šiuo dalyku jisai šiaip išreiškė savo draugui:

„Kiek aš tą dalyką numanau, Lietuvoje turi būti lietuviška kalba bažnyčioje—ir nors mano pranokėją (Dovidavičių) ir Dotnavos kamendorių (Sereiką) Kaune per vyskupo ingresą kai-kurie dekanai iškoneveikė, tačiau, kaip dabar matau, jų darbai buvo girtini, ypač Dotnaviškio".

Netrukus po vyskupo ingresui ir pats kun. Juozas buvo savo reikalais apsilankęs Kaunan. Čia gavo išgirsti sau labai svarbią žinią, būtent. jog vyskupas Paliulionis klausiamas: kaip su tokiais apsieiti, kurie nemokėdami lenkiškai, nori vaikus lenkiškų poterių mokyti, atsakęs: „drausti, barti iš ambonos, nepriimti išpažinties". Radęs sau šiuose vyskupo žodžiuose geriausį keliarodį ir vienkart tvirčiausią apgintuvę nuo lenkomanų užsipuolinėjimų, nabašninkas pagrįžęs Šėton, pradėjo su dar didesniu atsidavimu eiti savo pareigas, kaip mokytojo ir dvasiškojo žmonelių vadovo. Neerzindamas bajorų ir ponų, bet vien tik Dievo garbės ir žmonių naudos teieškodamas, mokino vaikus katekizmo lietuviškai, suaugusiems iš sakyklos skelbė Dievo žodį gryniausia lietuvių kalba, bažnyčioje įvedė gražius lietuviškus giedojimus. Tie giedojimai ir per mišias aplamai Bažnyčios muzika, kaip matyt iš nabašninko laiškų, dideliai jam rūpėjo. Nes kovo 26 d. 1886 m. šiaip rašė jisai savo draugui:

„Po užgavėnių būdamas Kaune mačiausi su p. Kalvaičiu; išsišnekėjome apie Bažnyčios muziką. Patariau jam, kad sukilus visoms tautoms rūpintis Bažnyčios muzika, reikėtų ir mums lietuvninkams, ir kad jisai, kaip geras tos muzikos žinovas, galėtų šiame dalyke būti mums vadovas"...

Kun. Juozui prašant, A. Jakštas išvertė lietuvių kalbon lenkiškas mišių giesmes „Na stopniach Twego upadamy Tronu", o antrąsias pagal liturgijos tekstą originališkai sueiliavo. Gavęs jas, kun. Juozas šiaip Jakštui rašė:

„Kartkartėmis skaičiau tavo mišių giesmes: aplamai žvelgiant, kiek ligšioliai esu skaitęs mišių giesmių, tos tavo bus visų įvairiausios. Dabar pas mus labai paplito paprotis giedoti per mišias prie vargonų; jau ir Truskavoj ir Ramygaloj gieda, o ir Pagiry klebonas žada naują

parsikviesti vargoninką ir įsteigti gražų giedotojų chorą... Iš visų mišių yra gražiausis ten „Tikiu į Dievą“. Giedojome Šėtoj jau nekartą ir prider prie gražiausių giesmių, kurias giedame“.

Giesmės tos, tiesa, buvo kur-kas geresnės, nekaip „kantičkinės“: jose buvo išlaikyta ir ritmas ir rimas ir lietuviška kalba nepeiktina. Kaip lietuvis, kun. Juozas jas pagyrė, bet kaip kunigas, kuriam daugiau rūpėjo švento mokslo tikrumas, nekaip dailus lietuviškų žodžių skambėjimas, negalėjo dovanoti vertėjui kai-kurių, kun. Juozo išmanymu, nevisai bažnytinių sakinių. To dėl baigdamas savo laišką rašė Jakštui:

„Noriu nurodyti kaikurias silpnesnes vietas, kurios reiktų pertaisyti:

„Iš **Kyrie:** Duok paragauti mums maldos saldybės. Pagal asketikos mokslą — malda nustojanti savo nuopelnų amžinumoje, jei ieškome žemiškos paguodos.

„Prieš **Evangeliją:** jūsų ausys gaus paklausyti. „Jūsų ausys“ čia man regis labai prastas minties išreiškimo būdas ir tokiai aukštai ir šventai poezijai nepritinkamas“. „Prie **„Sanctus“:** „Ir jūs kalneliai ir tu žmogau menkas“, čia atrodo „kalneliai“ esą didesni, nekaip žmogus. Benebūtų geriau pastačius: „Ir jūs angelai etc.“ Aš mėginau visas tas tris eilutes pertaisyti ir pertaisiau šiaip:

Pakelkit balsą dvasios pagarbintos
Kožnas gimimas ir tu žmogau menkas...

„Bet tas pertaisymas labiau atsitolina nuo originalo, nors per tai ir nenustoja savo vertybės, nes yra artesnis su Bažnyčios žodžiais mišyne padėtais. Toks brangus man daiktas kaip tos mišios reikalautų platesnio pasikalbėjimo“.

Apie antrąsias mišių giesmes šiaip rašė Jakštui (Šilinio 11 d. 1886 m.):

„Ačiū, labai ačiū už mišių giesmes. Atidžiai perskaitęs bent kelis kartus, nepasergėjau jose nieko, kas reiktų pertaisyti. Tik kur-ne-kur vieną antrą žodį, regis, būtų galima pakeisti kitokiu, geriau pritinkančiu. Taip, aure, **Graduale**: Idant už visus melstumėms kasdieną. Žodis „melstis“ *lingna vernacula* reiškia kalbėjimą lūpomis ir liežuviu, malda plačiau išmanant, apie kurią šv. Povilas sako: „ar valgote, ar geriate, ar ką kitą darote, visa darykite Dievo garbei“ — patogiau reiškia kitas žodis — tarnauti. Taigi ta eilė galima būtų taip išreikšti: Idant tarnautumėm Dievui kasdieną. Ši permaina, regis, ir tuo bus gera, kad paskutinės trys minėtosios giesmės eilutės plačiau užgriebs evangelijos mintį. Ketvirta to paties straipsnio eilė:

„Idant vienybė žydėtų ant svieto“ irgi reiktų pertaisyti. „Vienybė žydėtų“ — bene bus tai gudžiavimas? Begu vartoja lietuvninkai žodį „žydėti“ gražiausiam kokio daikto būviui išreikšti?

Credo giesmėj sakant: Ažu Pontsko Piloto (liepiant Pontskam Pilotui) būtų arčiau teksto. Gimdytas, nesutvertas nors tuodu žodžiu griežtai pagal lotiniško teksto yra išpildytu, tačiau pritiktų, regis, juodu prakėsti, jei galima būtų, aequivalenter mintimi iš to paties **Credo**, kadangi tuodu žodžiu reiškia mintį antrykščią, neikiek pamatinės minties neprakėsdami, nes yra patvirtinimas ir pareiškimas ano „Užgimusį iš Tėvo“. Antra didesnė priežastis — kai kas negalėdamas suprasti dvasiško gimimo, galėtų tai suprasti materiališkai. Bet jei ir taip pasiliks, negadins giesmės. Išganytojas nenustojo sakyt, žmonės valgysią jo kūną, nors vienas antras žydas tuo ir pasipiktino“.

Perrašėme čia tyčia tuos laiškus, nes jie aiškiausiai parodo tikrai kunigišką kun. Juozo dvasią.

Su minėtomis mišių giesmėmis nuvyko kun. Juozas Kaunan, prikalbėjo p. Kalvaitį, Katedros vargonininką, parašyti lietuviškam tekstui atsakomas gaidas. Užduotą sau darbą p. Kalvaitis garbingai atliko ir tuo būdu atsirado pirmosios lietuviškos mišios su gaidomis lietuvio kompozitoriaus parašytomis.

Malonėdamas, kad šios mišios veikiau prasiplatintų Lietuvos bažnyčiose, kun. Juozas nusiuntęs jas Tilžėn savo lėšomis išspausdino. Buvo tai 1886 metais, kuomet lenkai užsieniuose šventė 500 metų nuo Lietuvos krikšto sukaktuves. Dėliai tos priežasties ir kun. Juozas padėjo ant savo leidinio šį antrašą: [1])

„Mišios ant paminklo sukaktuvių penkių šimtų metų nuo apkrikštyjimo Lietuvos, paskirtos kun. Strazdeliui [2]) sudėtojui „Pulkim ant kelių“. Tilžėje išdavėjo kaštu pas Weyerį et Arnoldtą“ (in 4—20 lakštų)

Šių „Mišių“ tekstas yra verstas iš lenkų kalbos. Antrosios „Mišios“ su originaliu Jakšto tekstu liko nespausdintos. Kaikur pas vargonininkus galima da jos rasti ir šiandieną.

Be to buvo dar užmanęs kun. Juozas išleisti bent mažutį lietuvišką giesmynėlį, t. y. dažniausiai bažnyčiose giedamųjų lietuviškų šventų giesmių rinkinėlį, nes vienam sa-

---

[1]) Paliekame netaisę leidėjo rašybą ir sintaksę.

[2]) Kun. Juozas giesmės „Pulkim ant kelių“ autorių Strazdeliu vadina nors tikroji jo pavardė buvo Strazdas.

vo laiške rašo: „Kaskart didesnis jaučiama reikalas giesmynėlio su gaidomis“, bet nemokėdamas muzikos, pats to padaryti negalėjo, o padėjėjų tam darbui nerado.

Būdamas dideliu gražaus bažnytinio giedojimo mylėtoju, o numanydamas, kad senos mūsų kantičkinės giesmės yra niekam netikusios, ragino gabesniuosius draugus rašyti naujas giesmes. Pav. 18. XI. 85 m. tarp kitko šiaip rašė A. Jakštui:

„Vieną iš tų giesmių, kurią tu man palikai per vaišes, t. y. „Sveika Žvaigžde Šviesi“, vargonininkas mėgino giedoti tąja gaida, kaip „Ave Maris Stella“ ir pasergėjau, kad neblogai siaudžia. Išmokysime ir giedotojus ją giedoti. Jei ir daugiau tokių giesmelių pabrėžtumei, nepagailėk mums suteikti“.

Metams praslinkus, kai tas pats autorius buvo atsiuntęs kelias naujas giesmes, vėl jam rašė kun. Juozas:

„Ačiū, labai ačiū už giesmes. Jos mums labai pravers“.

Tame pačiame laiške kun. Juozas paduoda gan įdomių žinią apie giesmę „Sveika Marija“:

„Giesmės: Sveika Marija Dievo Motina — rašo jis — turėsiu dabar šešis variantus. Dar pereitą metą gegužės mėn. pasiguodė man giedotojai, kad jie paskutinių tos giesmės straipsnių nemoką, tiktai pirmuosius gavę išmokti iš savo pranokėjų-giesmininkų. Pasakė taip-pat, jog ši giesmė (kaip ir daugel kitų) buvusi kun. Pažameckio rašyta, bet kaimams, kur gyveno giedotojai, degant, ir rankraščiai supleškėję. Pradėjau aš apie tą giesmę teirautis. Vieną rankraštį gavau iš Barono Kaune, antrą Grūzdžiuose, trečią radau savo parapijoj parašytą ant senos knygos aptaiso (kampaturo), galop pavyko surasti ir paties Pažameckio ranka rašytą tą giesmę. Kiekvienas rankraštis yra visai savotiškas, regimai, kiekvienas yra kito rašytojo. Pažameckio rašytoji yra įvairiausioji. Ritmas dvejose vietose ne visai dailiai skamba, bet mintis visur yra prakilni ir puiki“.

Beieškodamas Pažameckio giesmės, kun. Juozas buvo ją ir pats ištisą išvertęs.

Vertimas gana menkas; priminėm čia jį vien kaip ženklą nabašninko geros valios ir karšto noro patobūlinti bažnytinį giedojimą Lietuvoje.

Pilnas švento uolumo kun. Juozas netiktai bažnyčioje, bet ir namie pašnekėsiuose su žmonėmis, o taip pat ir savo laiškuose liubėjo laikytis padoraus rimtumo, apsieidamas kiekviename padėjime, kaipo tikras Dievo tarnas ir karščiausis

religijos užtarėjas. To dėl kur tik pastebėdavo religijai kad ir mažiausį pavojaus šešėlį ar jos įžeidimą, stengdavos ramiai, rimtai patėmytą paklydimą ar netaktą prašalinti. Pav. kai Jakštas atsiuntė jam savo dainą „Šv. Petras“, kun. Juozas šiaip autoriui atsakė:

„Daina „Šv. Petras“ gražiai ir dailiai išparodo kai kurių mūsų ūkininkų vargo priežastį. Vieną tik pasergėjimą dedu, kurs man, pirmą kartą skaitant dingtelėjo domėn. Religija yra pirmiausia tvarka pageidimams taip pat ir girtybei. O religija be apeigų, ypač pas prastus žmones, yra daiktas nesuprantamas ir negalimas. Kadangi anot tos giesmės žodžių visa, ką žmonelės tikėjimo pažadinti, veikė vargui atitolinti — nebuvo valyva, tai atrodo, lyg minėtosios apeigos būtų nenaudingos. To dėl priderėtų, kad šv. Petras, pritardamas, pagirdamas jų prisirišimą prie religijos, lieptų imtis tam tikro būdo (pametimo girtybės) vargui išvengti. Galima šie ar tolygūs žodžiai šventojo lūposna įdėti:

Regiu jūsų širdį,
Dievas maldas girdi etc“.

Taip tai dideliai jautrus buvo kun. Juozas dalykuose turinčiuose kad ir tolimą susisiekimą su tikėjimu.

Aukščiau rašėme, jog kun. Juozas, kaip lietuvis, dideliai džiaugės pirmojo lietuviško tautos dalykams paskirto laikraščio atsiradimu, bet kur kas labiau rūpėjo jam dvasiškoji literatūra. Tatai kai vienas draugas pranešė jam apie tai, kad atsirado pirmas lietuvių kalba dvasiškas laikraštėlis (rankraštinis), neapsakomai nudžiugęs, taip anam atrašė:

„Labai patiko man jūsų mintis. Juk iš tikrųjų, prie ko žmogus nepratinasi iš jaunumės, neveikia to ir suaugęs. Atsižvelgus į literatūros istoriją, regime, jog mažne visi rašytojai jau iš mažumės gudinosi prie plunksnos, ir jog iš ten daugiausia išėjo rašytojų, kur buvo panūdimas tarp mokytinių į rašymą. O mes iš tikrųjų tokių vyrų šiuo metu dideliai privalome, jau nesakant apie tai, kad gal reiks stoti į kovą dėl tikėjimo su priešais, pripūstais šios gadynės dvasia. Iš antros šalies jaučiame taip pat didį trūkumą visokių raštų, o labjausia knygų, kurias galėtumėm paduoti į žmonių rankas. Valsčiaus mokykloj norint vaikus išmokyti kokios katekizmo tiesos, reikia atkartoti ją mažiausiai šimtą kartų; aiškini — klausi vieno antro, nesuprato ar neatmena; vėl persakai — bet dar maž kas teužkliuvo vaikų atmintyje. Klausi dešimtą, dvidešimtą, penkesdešimtą kartą — ir vėl dešimtimis kartų tenka pertaisyti ir persakyti. Ryto metą klausiant dar daugumas neatmena. O juk kad būtų tam tikri katekizmai, daug palengvintų mokymą. Išdėsčiau taip, kad visi vaikai gerai suprastų, lengviau galėtų įsidėti sau

atmintin, pasiskaitydami sau iš knygelių atliekamu laiku, pavakarėje— o jų nėsant?.. Žmones spiri, kad mokytųsi katekizmo — „iš kur gi aš, dvasiškasai tėve, išmoksiu?“ — atsako dažnai — „pas mus niekas nemoka, knygos tokios mes neturime...“ Arba dažnai prašo, ar negalima gauti tokios knygelės, kur galima būtų tai rasti etc. Yra, tiesa, gražūs žemaitiškai rašyti katekizmai „Aplankymas parapijos“, „Mokšlas Rymo Katalikų“, bet to dabar negalima gauti pirkti, ir tuodu katekizmu tetinka jau gerai pramokusiems ir suprantantiems tikėjimo dalykus. Taigi dideliai reikia mums katekizmų, elementorių, maldaknygių etc. O rašytojų?!..“

Tų dvasiškųjų rašytojų skaičių neabejotinai būtų padauginęs pats kun. Juozas, bet Dievas kitaip lėmė. Liga ištrenkė jam plunksną iš rankų. Gydytojų patariamas turėjo jisai keliauti į Ufos guberniją „kumysu“ gydytųs, paskui vėl beveik ištisus metus turėjo pragyventi Kryme. Kai po dvejų metų, šiek tiek pasveikęs, Lietuvon sugrįžo, buvo paskirtas kamendorium į Žagarę. Atsitiko tai nelaimingais koleros metais. Kiek ten tuomet kun. Juozas turėjo vargo ir kaip pavyzdingai ėjo savo kunigiškas pareigas, nešdamas paskutinį palaiminimą apkrėstiesiems anąja baisia liga, mes čia apie tai nekalbėsime. Kas nor tai žinoti, tekreipias į žagariečius, kurie, tariamės, gerai dar tai atmena ir mini kun. Juozą.

Išbuvęs Žagarėje apie porą metų, kaip doras ir darbštus kunigas, buvo vyskupo Paliulionies pakeltas Suginčių filialistu. Suginčiai — tai viena iš menkiausių Žemaičių vyskupijos filijų. Bažnyčia medinė, mažutė ir gana apleista. Žmonės neturtingi, derlius menkas, nes žemė prasta, smiltėta. Kun. Juozas bet gi čion atvykęs nemaž nedejavo, anaiptol, ėmė su džiaugsmu rūpintis žmonelių švietimu, bažnyčios didinimu. Buvo jau ir planą pagaminęs ir reikiamųjų medžiagų prirengęs. Prie to nenuilstančio krutėjimo nepaleido taip pat ir plunksnos iš rankos. Atliekamomis nuo darbo valandomis surašė gražiai ir išsamiai a. a. kun. Višniausko, Utenos klebono, gyvenimą, išspausdintą savo laiku „Tėvynės Sarge“ Būtų be abejo parūpinęs ir daugiau dvasiškų knygelių, bet Dievas kitaip skyrė. Rugsėjo 26 d. 1898 m. vos 38 metus tesukakusį pašaukė prie savęs kun. Juozą, kaip jau užtektinai bažnyčiai patarnavusį ir, tikimės, suteikė jam danguje nevystantį garbės vainiką.

Prelatas Jonas Rodavičius[1]).

(1837 — 1897).

Kauno Muziejaus direktorius prof. E. Volteris šių mokslo metų pradžioj naujai atvykusiam mūsų universiteto geologijos profesoriui D-rui Sibingai yr parodęs gražią a. a. prel. Jono Rodavičiaus Kauno Muziejui padovanotą mineralų kolekciją. Jaunas mokslininkas nudžiugo, radęs mūsų mieste šį savo specialybei taip brangų radinį. Jis susidomėjo ir pačiu tos kolekcijos aukotoju.

Bet, deja, nei prof. Volteris, nei dabartiniai Žemaičių kapitulos nariai jokių platesnių žinių apie tą mūsų mėgėją-mi-

[1]) Spausdinta „Ganytojuj“ 1923 m.

nerologą neturėjo. Taip dalykams stovint, teko kreiptis į provinciją — į žmones, turėjusius artimesnės pažinties su nabašninku bei jo giminėmis. Tuo tikslu aš ir paklabinau laišku mano mokslo draugą Linkuvos kleboną kun. *Liudą Šiaučiūną* ir dabartinį Joniškio kleboną kun. *Aleksandrą Būblį*. Abudu mielai atsiliepė ir, susižinoję su nabašninko giminėmis, patiekė man geroką pluokštą žinių, už kurias aš laikau čia savo pareiga viešai tarti jiem nuoširdų ačiū, nes tos jų žinios ir davė medžiagos šiam straipsniui.

A. a. Jonas Rodavičius yr gimęs 1837 m. Kaltinėnų parapijoj, Milių[1]) vienasėdy, netoli nuo Varsėdžių. Yra tai viena iš gražiausių Akmenės upės apylinkių. Kur tik pažvelgi, puikiausi reginiai. Mat, žemė nelygi, vinguriuota, tai kyla aukštyn padangėn, tai pašlaitėmis želmenuoja, tai kur ten daubose pranyksta. Štai, šimtametis ąžuolynas, daug daug ko matęs ir, matyt, norįs savo šlamesiu papasakoti, tik, deja, nėr kas jo bylą suprastų. Štai didžiausio kalno pakriūtė, kurio viršūnėj kyšo medžių šaknys. Medžiai seni, palinkę, žiūri į gelmę ir lyg klausia, ko dėl kalno dalis atskilo, kur ji dingo. Atsistoji ant daubos kranto — net galva svaigsta — tokia gelmė, kad žmogus žemai atrodo lyg musė; nuslenki ant dugno, pakeli akis aukštyn, o dangaus vos sklypelis tematos. Pašlaitėse pilna viesulo prilaužytų, su šaknimis išrautų kelių glėbių storumo medžių; ant dugno pribarstyta akmenų. Anot žmonių pasakų, tai — ne viesulai nulaužę, ne vanduo akmenis sunešioję, — tai senovės milžinai lietuviai, besigrumdami su priešais, išrautais ąžuolais, beržais bei pušimis skaldę priešų galvas, svaidę akmenimis į bėgančiuosius.

Štai ant Akmenės kranto Makdonaldo kalnas, kur pakasti prancūzų deimantai, auksas ir sidabras, kuriuos saugąs žaltys karalaitis su aukso vainiku ant galvos. O ten Medvėgalio kalnas su savo požeminiais aukso rūmais, kurie jungias su Medininkų ežero kulgrindžiu ir Makdonaldo kalnu, kad lengviau būtų kovoti su užpuolikais kryžiuočiais. Tokiuo tai gamtos grožiu ir žmonių pasakomis apsupta buvo a. a. J. Rodavičiaus tėviškė.

[1]) Nom. Miliaĩ, žemaičių ištarimu Milia.

Jo tėvai buvo gerai pasiturį bajorai ir karšti katalikai. Naminė kalba buvo lenkų, bet neniekinta ir žemaičių šnektos. Turėdami lėšų, leido ir vaikus į mokslus. Jonas mokinosi iš pradžių Kėdainiuose, baigė gimnaziją Šiauliuose. Pajutęs pašaukimą kunigystėn, įstojo Varnių seminarijon. Iš čia, kaipo gabus mokinys, buvo pasiųstas Petrapilio dvasiškon Akademijon. Ją baigęs su teologijos magistro laipsniu, tapo 1864 m. pašvęstas kunigu. Pirmoji jo kunigavimo vieta buvo Panevėžys. Čia jis išbuvo penkerius metus (1864—1869), kaip Panevėžio gimnazijos kapelionas. Buvo tai sunkūs laikai Rusai po lenkmečiui į kiekvieną kunigą žiūrėdavo su nepasitikėjimu ir neapykanta. Kun. Jonui pavyko betgi ir mokiniams turėti įtakos ir valdžiai nenusidėti.

Iš Panevėžio 1869 m. buvo perkeltas į Smilgius klebonu. Šią parapiją valdė ištisus 16 metų (1869 — 1885) ir paliko kuogeriausį atminimą. Jo rūpesniu dailiai išpuošta sena bažnyčia, sutaisyta klebonija ir kiti trobesiai. O jau Smilgių kapai ilgiems amžiams bus paminklas kun. Rodavičiui už jo rūpesnį ir išlaidas, padėtas vietos kapus estetiškai beplanuojant ir juos puikiais medžiais, akacijomis, spirėjomis, kratėgais ir įvairiausiais žolynais bepuošiant. — „Aš nėsu matęs tokių kapų net Germanijoj, kaip Smilgiuose“, rašo kun. L. Šiaučiūnas. Tai gali patvirtinti ir tūkstančiai kitų, aplankiusių Smilgių kapus.

Kun. Jono nuopelnai buvo pastebėti ir prideramai įvertinti jo dvasiškos vyresnybės. 1880 metais jis siunčiamas Petrapilio dvasiškon Kolegijon asesorium, 1883—keliamas Kapitulos kanauninku, 1885 — prelatu ir drauge Joniškio klebonu.

Kadangi tiedvi pareigi sunkiai sutaikomi, tatai prel. Rod., pavedęs Joniškio parapijos administravimą savo broliui kun. Leopoldui, daugiausia laiko praleisdavo Kaune, o Joniškin tik retkarčiais teatvykdavo. Tačiau ir čia rūpinos tiek bažnyčia, tiek klebonijos trobesiais. Kiemą apsodino neprastais medžiais ir krūmais, viduj jų priveisė vaisinių medžių, „kad ir kamendoriai galėtų pasmaližauti be klebono leidimo“. Joniškv pastatė kamendoriams naują butą, išdabintą žemaitiškais drožiniais, ant kurių pašelmeny prilipdė

išdrožtą mešką, o paliepėse — briedžius. Iš to matyt, kad kun. R. laikė save žemaičiu — ne lenku.

Senatvėje buvo įgavęs gerklės ligą. Daktarų patariamas, 1889 m. važinėjo Kaukazan ir gydės Essentukuose, Kislovodske ir Alupkoje. Tuo pačiu tikslu viešėjo Kaukaze ir 1891 m.

Mirė Kaune ant rankų kun. L. Šiaučiūno 1897 m. gruodžio 26 d.; palaidotas Kaltinėnų kapuose šalia savo tėvų, brolių ir giminių.

Kam yr tekę arčiau pažinti nabašninkas, visi jį mylėdavo ir gerbdavo dėl jo linksmo ūpo, sąmojingumo, draugiškumo, vaišingumo, duosnumo ir nepaprasto gabumo. Jo gilus, aiškus ir lankstus protas leisdavo jam momentaliai orientuotis kiekvienoj padėty. Tai pastebėjęs, vysk. Baranauskas sykį paklausęs kun. R., iš kur jis semiąs tą brangų sugebėjimą? Šis atsakęs: „Užsiimu matematika, gvaldau uždavinius, na, o gyvenimas juk ir yra ne kas kita, kaip tiktai uždavinių gvaldymas“. Nuo to laiko ir Baranauskas ėmęs studijuoti matematiką. Kunigui L. Šiaučiūnui nabašninkas daug kartų pasakodavo, kad labiausiai mėgdavęs skaityti ir svajoti apie dangaus kūnus. Pakui buvo užėmus jį Lietuvos ir Kaukazo gamta. Be galo taipgi mėgdavo ir mediciną. Nebuvo tos žolės, kurios jis nebūtų žinojęs gydančių ypatybių. Tačiau homeopatija labiau pasitikėdavo, neg alopatija.

Kad tarp kitų gamtos mokslų nabašninkas dideliai mylėjo ir mineralogiją, tai jau buvo aukščiau paminėta. Belieka išaiškinti nūn to mineralogijos pamėgimo priežastis. Kun. A. Būblys jos ieško pačioje nabašninko tėviškėje. Jis rašo: „Mat, ten upių, upelių krantuose dar ir dabar yra daug įvairių įvairiausių titnagų, Perkūno vyliyčių, Laumės spenelių ir kitokių akmenėlių: tai juodų, tai margų, tai gelsvų, raudonų, baltų, tai pailgų, tai apvalų, o taippat ir visokios rūšies žemės gabalų... Štai iškasa iš durpynės didžiausius briedžio ragus, tai milžinišką kaulą... Viskas jam rūpi. Atradęs, pasigiria vienam kitam. Ne vienas susidomi, o ir jam pačiam užeina noras tokių retenybių ir gražybių prisirinkti kuodaugiau. O kaip šviesus žmogus, jis suranda ir atatinkamų vadovėlių ir tam tikrų patarėjų ir... štai siste-

matiškas minerologas“... Visa tai labai panėši į tiesą. Pagalios ir pačios gyvenimo aplinkybės padeda tam palinkimui į minerologiją įsigalėti. Ilgas, mėnesiais besitęsiąs Kaukazo kalnuose buvimas savaime stumte stūmė nabašninką domėtis įvairiais Lietuvoj nematytais minerolais ir rinkti jų kolekciją. Atskirų sunumeruotų minerolų joje buvo 631. Jos vertę nabašninkas gerai žinojo ir dideliai brangino. To dėl ir mirdamas rūpinos, kad ji nežūtų. Savo paskutinėj ligoj kun. L. Šiaučiūno paklaustas: kam norėtų skirti savo akmenų kolekciją ir pilnas džiovintų žolių knygas, atsakė: „Norėčiau, kad visa tai tektų Muziejui, o ne privatiniam asmeniui“. To dėl prel. R. mirus, kun. L. Šiaučiūnas apie tą nabašninko norą tuojau pranešė vysk. Paliulioniui, kuris, kun. Šiaučiūno padedamas, ir prikalbėjo nabašninko gimines pavesti jo kolekcijas miesto muziejui.

Nūn belieka tarti dar keletas žodžių apie nabašninką, kaip žmogų ir kunigą. Kaip žmogus, jis buvo ūmaus ūpo, bet mokėdavo laiku susivaldyti. Tik maskolių draugijoj, išgirdęs iš šių kokį Katalikų Bažnyčios ar lietuvių tautos šmeižtą, atsikirsdavo gan smarkiai, kartais net ir nemandagioj formoj. Pav. sykį draugystėje, vienam rusui ėmus kaltinti lietuvius, kaip fanatikus, kam jie nenorį priimti pravoslavijos ir virsti rusais, iš ko, girdi, būtų dideliausia nauda ir patiems lietuviams, nes jie taptų galingos rusų tautos nariais, ir Rusijai, kurioj būtų visi rusai ir nėvieno kitataučio, prel. Rod., neiškentęs, atsiliepė galop: „Visokių yra nuomonių:.. mat, kai kas mato ūkio gerovę tame, kad pas jį yra pilna visokių galvijų, o kai kas mano, būsią geriau, jei visi kiti gyvuliai bus panaikinti, o liks tik viena kokia jų rūšis, pav. kiaulės“... Aliuzija buvo aiški, rusas buvo bedaręs skandalą, bet prel. Rod. prieteliai stikleliu numalšino įsižeidusį Maskvos patriotą... Kitą kartą, vienam maskoliui išsitarus su panieka apie lietuvių kalbą: „Ja etaho sobačjeho jazyka nieponimaju“, prelatas atšovė: „Kaip gyvas esu, nebuvau girdėjęs, kad toks „jazykas“ yra“. O jei yra, tai mums belieka kreiptis į specialistus kalbininkus, kad jie belygindami ištirtų, kuri kalba labiau paneši į šunų lojimą. Už lietuvių kalbą aš laiduoju, kad ji nieko bendra neturi su šuns

lojimu. Aš bent jo nesuprantu: O jei Tamsta jį supranti, tai, matyt, dėlto, kad rusų kalba yr artima šuns lojimui".

1894 metais, mirus carui Aleksandrui III, vienoj mišrioj draugystėj daug gerta ir naują carą Mikalojų II į padanges kelta. Buvo ten ir lietuvių, kurie iš naujo caro tikėjos daug gera. Prel. Rod., kreipdamasis į rusus, tarė: „Nieko mes iš jūsų caro pirma gera neturėjom, nieko ir dabar negausim. Aš tik vieną tematau skirtumą tarp seno ir naujo caro, kad nabašninkas turėjo bent stiprią kumštį (kriepkij kulak), o dabartinis nei to neturi". Kilo triukšmas, bet kaž kas pakėlė taurę už visų gerovę, tuo ir nutildė „tikruosius rusus".

Kitą kartą pokyly po vakarienės prel. Rod., priėjęs dalyvavusį joje rusų popą, pasiūlė šiam cigarą, tardamas juokais: „Paki, paki, vot tebie tobaki". Šis, norėdamas atsikirsti, burbtelėjo piktai: „Sursum corda — pocielui psu v mordu". Bematant Rod. griebia popui už barzdos ir, bebučiuodamas jį, net garsiai pakšteri. Visi gardžiai nusikvatojo. Popas už lazdos ir pro duris. Buvo bekylanti iš to byla, bet Rod. prieteliams pavyko ji numalšinti.

Su jaunais kunigais ir klierikais būdavo labai populiariškas. Pamatęs kur juos, juokais sušukdavo: „Uši vvierch, derievnia! Gorod idiot"! Jiems prajuokint padarydavo kartais net šposų. Taip, sykį Palangoj beviešėdamas, radęs Kurhauze jaunų kunigų būrelį, prisėdo prie jų. Oras buvo gražus. Publikos daugybė. Orkestras pučia visais plaučiais. Bešnekučiuodamas ir bejuokuodamas, prel. Rod. ir sako: „Vyrai, ar norite? Aš, nei žodžio netardamas, sustabdysiu orkestrą". Visi, nustebę, klausia: „Na, na! Kaipgi tatai Tamsta padarysi"?—„Na, eime"!.. Ir, tai taręs, paima iš bufeto apelsiną, perpjauna pusiau, apibarsto cukrum — ir atsistojęs ties orkestro viduriu, pradeda, žiūrėdamas į muzikantus, smalsiai čiulpti, balsiai čiaukšėdamas lūpomis. Reginys! Muzikantams, ir be to nemaž seilių beturintiems, bežiūrint į tą nežinia iš kur atsiradusį prie jų smalžių, dar daugiau ima rastis burnoj seilių, taip kad visi bematant vienu metu, nepabaigę savo gaidų, trukt nuo lūpų savo triūbas, klernetus, fleitas, flažeoletus — ir muzika nutilo, lyg kirviu nukirsta. Publika stebisi, o kunigai maž ko netrūksta juokais.

Bet šis linksmas būdas nekliudė prel. Rod. rimtai eiti savo kunigiškų pareigų bei pamaldumo praktikų. Garsus buvo jis taipgi ir kaip pamokslininkas. Sykį kaž kas jį už tai net akyse pagyrė. Į tai prelatas, šypsodamasis atsakė: „Tiesa, sykį ir aš gerai pasakiau, kai Smilgiuose, perskaitęs Evangeliją, nieko nepasakiau, tik pridūriau šį priminimą: Parapijonys, mano pamokslų jūs neklausot, girtuokliauti nemetat, bylinėjęsi nesiliaujat, taigi šiandieną aš jums nieko ir nekalbėsiu... Pasėkos buvo kuogeriausios, dauguma apsiverkė, o po mišparų, susirinkę klebonijon, didžiu būriu davė pažadus taisytis ir karštai prašė, kad tik toliau nebepalikčiau jų be pamokslo“...

Šis faktas parodo, kad prel. Rod. gerai numanė minios psichologiją ir net ganytojavime buvo pilnas savotiško originalumo.

Išsinešęs iš savo gražių Milių gyvą grožio pamėgimą, jis kur tik yra buvęs — ar savo tėviškėj, ar Ždonuose pas svainį, ar Smilgiuose, ar Jonišky — visur mėgęs tvarką, dailumą, to dėl, nesitenkindamas vietos gamta, stengės kultūros darbu ją papuošti. Tai jam visada gerai vyko, nes nuo jaunų dienų turėjo įgimtą estetišką skonį. Jam patenkinti nesigailėdavo nei darbo, nei skatiko.

Laikotarpis 1864 — 1897, kuriame prel. Rod. teko gyventi ir veikti, buvo vienas iš sunkiausių mūsų istorijoj. Rusų biurokratijos nežmoniškas slėgimas, draudimas liet. spaudos, persekiojimas net lietuviškų maldaknygių negalėjo neigiamai neveikti ir į prel. Rodavičių. Nejausdamas aplink save skaisčios dvasios atmosferos, neturėdamas net gyvo spaudoj žodžio, jis buvo aplinkybių priverstas kreipti savo protą ir energiją į negyvus akmenis ir džiovintas žoles. Iš akmenų jis sudarė minėtąją kolekciją, iš žolių savo herbarijus. Teesie jam garbė ir už tai.

Anūpras Vaitkevičius.

1862 — 1912

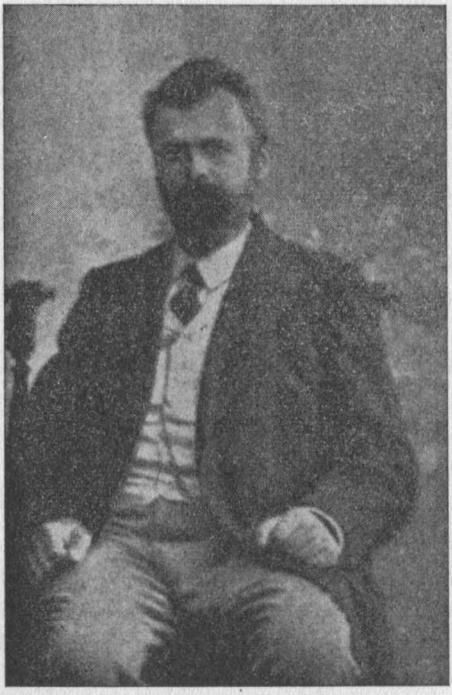

Rugsėjo 26 d. 1912 m. aprūpintas Šv. Sakramentais, mirė Kaune nuo širdies ligos dvi dieni tesirgęs ir vos 50 metų tesukakęs Anūpras Vaitkevičius, Kauniškės Šv. Kazimerio Draugijos nuo pat jos įsikūrimo bendradarbis, o draug ir josios garbės narys. Nabašninkas buvo kilęs iš Telšių aps. bajorų, gimnazijos mokslus išėjo Kaune, paskui čia pat buvo įstojęs Žemaičių Seminarijon. Po trijų metų pasiųstas Peterburgo Dvasiškon Akademijon užsipelnė ten mokslišką teologijos kandidato laipsnį. Bet permaž tevertindamas savo dvasios jėgas ir paabejojęs, ar galėsiąs kaip reikiant atlikti visas

kunigystės pareigas, gera valia pasitraukė nuo šventinimų. Tačiau ir apleidęs dvasiškąjį luomą, nepaliovė buvęs tikru Bažnyčios sūnum, doru civiliu kataliku; jokie naujausieji — izmai neįstengė jo tikėjimo išgriauti bei iškreipti; pažinęs gerai katalikų tikėjimo tiesas, jis aiškiai matė visų tų naujų obalsių vienpusiškumą ir tuštumą. To dėl ir nenuostabu, kad Bažnyčios mokslas ir priesaika V-čiui niekuomet neatrodė varžymais žmogaus proto bei laisvės.

Iš tolesnio V-čiaus gyvenimo maž žinių teturime. Darbavosi jis įvairiose privatinėse įstaigose, kurį laiką tarnavo kunigaikščio Vitgenšteino dvarų administracijoje, palikdamas visur paskui save gerą atsiminimą ir pagarbą; paskui gyveno privačiai Papilėje, buvo įsteigęs ten lietuviškąją knygynąskaityklą, o nuo 1906 m. persikėlė galutinai Kaunan. Čia būdamas šv. Kaz. Draugijos buhalteriu, atliekamu laiku daug yra pasidarbavęs Kauno lietuviškų draugijų („Blaivybės", „Saulės" ir k.) naudai. Pastaruoju laiku draug su savo žmona daugiausia rūpinosi Kauniške lietuviška vaikų prieglauda. Jam mirus, lietuviškos Kauno draugijos neteko darbštaus rėmėjo ir padėjėjo, ir tikrai idėjinio darbininko.

Be to V-čius buvo didelis lietuvių spaudos mylėtojas. Nuo 1905 m. jis prenumeravo visus Rusijoje ėjusius ir einančius lietuviškus laikraščius, rūpestingai rankiojo jų numerius, stengdamas turėti pilnus jų komplektus. Tuo būdu sudarė gražų tų komplektų rinkinį, kurį ir paliko lietuvių naudai. Rinko taipogi lietuviškųjų atviručių kolekciją.

Kol sveikesnis buvo, bendradarbiavo „Nedėldienio Skaitymė", „Vienybėje", išvertė iš lenkų kalbos veikalėlį apie vaikų auklėjimą[1]), o kitą „Krikščioniškojo darbininko gyvenimo vaizdelis" palika rankraštyje. Be to sustatė Šv. Kaz. Draugijos leidinių katalogą (dvi paskutini laidi).

Rinko taipogi knygas ir rankraščius apie Lietuvos praeitį. Dalį tų rankraščių (kun. Smigelskio užrašai) yra pavedęs „Draugijos" redakcijai. Tą meilę Lietuvos istorijos ir lietuvių kalbos nabašninkas, matyti, yra paveldėjęs iš savo dėdės

[1]) Vaikų auklėjimas (Lig šešių metų amžiaus). Lenkiškai parašė Enrikis Wernic, lietuviškai išvertė A. V. Kaunas 1906, in — 16, 42 psl. Šv. Kazimiero Dr. leidinys Nr. 10.

kun. Jeronimo Račkauskio, garsaus istorijos mylėtojo ir įvairių lietuvių kalba išleistų knygelių autoriaus[1]).

Buvo vedęs. Paliko žmoną visų gerbiamąją lietuvių moterų veikėją. Savo vaikų neturėdamas, auklėjo vieno varguolio lietuvio našlaitį

Taip perėjęs per gyvenimą gera darydamas, susilaukė ir tikrai krikščioniškos mirties. Susirgęs sunkiai 23 š. m. tuojau pareikalavo kunigo, atliko išpažintį ir dievobaimingai priėmęs Šv. Sakramentus, dievobaigai apleido šį pasaulį. Jo laidotuvės sutraukė daugybę žmonių ir beveik visą lietuviškąją Kauno inteligentiją. Iš namų į Šv. Trejybės bažnyčią nabašninko kūną nulydėjo kun. Alekna „Vienybės“ redaktorius, į kapus — kun. Dobužinskas asistencijoje kan. Prapuolenio, kun. Dogelio, Aleknos, Januševičiaus ir Dambrausko „Šv. Kaz. Dr.“ pirmininko. Šis pastarasis pasakytame kapuose pamoksle nurodė gausiam palydovų būriui nabašninko nuopelnus, kaip tikinčio kataliko inteligento, kaip lietuvio patrioto ir kaip visuomenės veikėjo.

Pamokslui pasibaigus ir paskutinį „Angelas Dievo“ užgiedojus, tarsi sujaudintas tąja griaudinga apeiga, pravirko ir beplaukiantis virš kapų pilkas Lietuvos debesėlis gausiais lietaus lašais...

Vainikus ant kapo sudėjo Šv. Kazimero Draugija, „Saulė“, vaikų prieglauda ir giminės.

Amžiną atilsį duok, Viešpatie, tam stropiam, tyliam, darbininkui![2])

---

[1]) Kilusio irgi iš Telšių aps. bajorų.

[2]) Žiūr. „Draugijos“ 69 n-ry, 80 p.

Kun. Jonas Katelė.

(1830—1908).

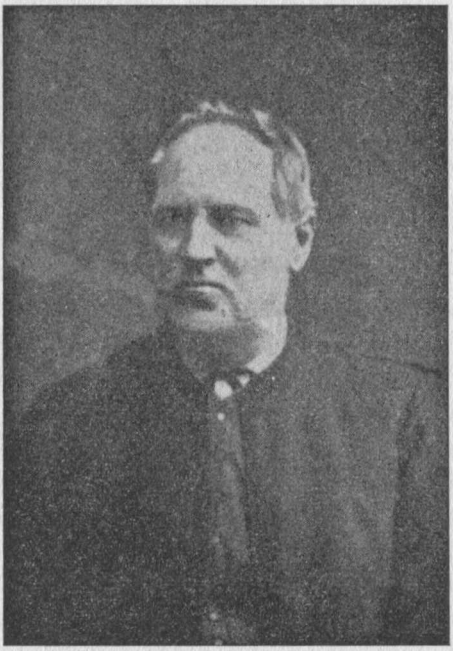

Gegužės 8 d. 1908 m. mirė garbės kanauninkas, Panemunėlio klebonas, kun. Jonas Katelė. Gimė jis 1830 m. Suvainių kaime, Kupiškio parap. Pabaigęs penkiaklasę Panevėžio mokyklą ir Varnių seminariją, buvo 1855 m. pašvęstas kunigu. Iš seminarijos išėjo lenkų patriotu, o skaitydamas vėliau uždraustus lenkų patriotiškus veikalus, užsigrūdino tame sentimentaliame patriotizme ir per visą gyvenimą pasiliko karštu „polako-litvinu“, už ką užsipelnė iš lenkų pagarbos ir malonės.

Bet šalia to nabašninkas turėjo animam naturaliter lithuanam, todėl 1872 m. tapęs grynai lietuviškos Panemunėlio parapijos klebonu, su tikru atsidavimu ėmė

šviesti savo parapijiečius lietuvių kalba: mokino juos netik lietuviškai skaityti, bet ir rašyti ir aritmetikos, ir geografijos ir net Lietuvos istorijos. Tas nabašniko ilgas veikimas buvo gan vaisingas. Jojo dėka dabar vargiai berasi tarp panemunėliečių nemokantį skaityti ir rašyti. Žinoma, tas kultūriškas kun. Katelės veikimas buvo dabojamas ir policijos. To dėl prieš atgaunant spaudą, nesykį buvo jis dėl to švietimo darbo varginamas kratomis, taip klebonijoj, taip ir aplinkiniuose kaimuose. Ieškota, mat, kun. Katelės mokyklėlių. Bet Dievui padedant, nabašninkui pasisekdavo nuo sunkesnių bausmių išsisukti.

Literatiškų kun. Katelė darbų nepaliko. Padėjo tik išleisti aritmetikos „užduotyną“, sutvarkytą Gailučio ir išėjusį Prūsuose. Pats gi jei rašydavo, tai vien lenkiškai į „Przegląd Katol.“, „Słowo“ ir „Tygodnik Powszechny“. Šiame pastarame savaitraštyje (N 30, 1877 m.) buvo įdėtas gana dailus kun. K-lės paminėjimas apie giesmės „Pulkim ant kelių“ autorių kun. Drazdauską (Strazdą).

Be to, nabašninkas mėgo rankioti archeologiškas Lietuvos krašto liekanas, skaityti rimtesnes knygas, turėjo nemenką biblioteką. Savo pažiūrose kartais buvo gan liberališkas, negindavo savo parapijiečiams skaityti netik „Liet. Ūk.“, bet ir „Žarijos“. Užjautė moterų švietimąsi. Tatai nežiūrint į paties nabašninko gan abejotinos vertės pažiūras, visas jo pozityvus veikimas buvo mūsų tautiškam atgijimui tikrai naudingas. Tatai teesie lengva Lietuvos žemelė tam darbščiam kad ir aplenkėjusiam mūsų veikėjui [1]).

---

[1]) Žiūr. „Draugijos“ 17 n-ry, 110 p.

Kun. Peliksas Sereika.

(1844 — 1913).

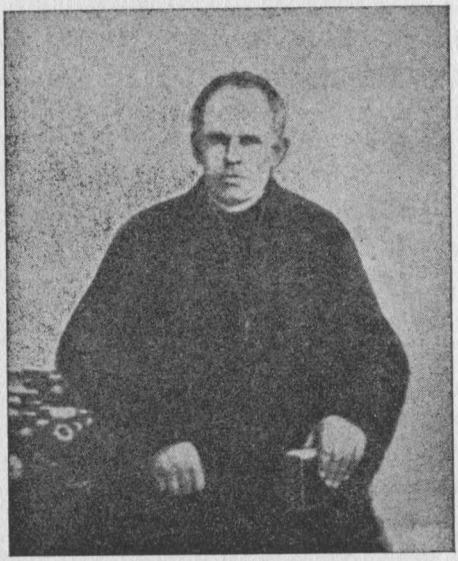

Birželio 14 d. 1913 m. pasimirė Radviliškyje kun. Peliksas Sereika. Nei vienas mūsų laikraštis plačiau apie jį nepaminėjo; tuo tarpu tylusis nabašninko gyvenimas buvo labai turtingas nuopelnais ne vien Bažnyčios, bet ir tėvynės dirvoje. Taigi bent dabar vertėtų mūsų visuomenei jį arčiau pažinti.

Kun. Peliksas gimė Dičiūnų kaime, Pušaloto parapijoj. Pelikso tėvas Anicetas buvo labai neturtingas ir tik už savo didelį darbštumą gavo sklypą žemės. Čia sumaningai ūkį vesdamas, susikrovė kiek skatiko ir išleido savo sūnų į Panevėžio gimnaziją. Užėjęs lenkmetis (1863 m.) sukliudė mokslą. Peliksas baigęs 5 klases turėjo grįžti namo. Vysk. Valančiui viešai pakvietus nebaigusius mokslo gimnazistus į

Seminariją, pastojo jon ir Peliksas. Čia jį labai spaudė rusų kalbos mokytojas. Dėl savo neturto Peliksas iš Kauno seminarijos atostogoms grįždavo namo pėsčias.

Įšvęstas kunigu kamendoriavo iš pradžių Kaltinėnuose, paskui Dotnuvoj. Radęs čia lietuvius, per bažnyčią lenkinamus, ėmė mokyt juos lietuviškai poterių ir katekizmų, ragint mylėti savo kalbą. Tuo sukėlė didelį trukšmą vietos lenkų tarpe. Pasipylė skundai, ir po kelių mėnesių kun. Peliksas buvo perkeltas į Dusetas. Čia irgi darbavos ne vien bažnyčioj, bet ir už jos sienų: mokino jaunimą skaityt, rašyt, skaičiuot, dalino lietuviškas knygeles. O kadangi tuomet tai buvo draudžiama, tai gavo už tą savo uolumą užmokėti 300 rub. bausmės ir buvo iškeltas Šiaulėnuosna. Pabuvęs čia kurį laiką policijos priežiūroj, tapo pasiųstas vyskupo į Medingėnų filiją. Čia išbuvo $4^1/_2$ metų ir ištaisęs visas triobas, gavo keltis į Laukžemę, o paskui po $1^1/_2$ metų gavo Tytuvėnų kleboniją. Bet neilgai jąją tevaldė, nes po 4 metų už uolų senų kapinių gynimą nuo vietos popo grobiko, šio neteisingai įskųstas, gavo 2 metu ir 2 mėnesiu sėdėti Kretingos vienuolyne, o paskui turėjo be vietos 9 mėnesius vargti Pašiaušiukyje ir 7 Šiauliuose. Pagalios gavo Stakių filiją. Čia irgi triusė dirbo kiek galėdamas: žmonėms prašant padarė parapiją (cirkulą), pastatė naują kleboniją, švietė jaunuomenę. Bet jausdamas savo sveikatą beeinant silpnyn, po $5^1/_2$ metų paliko Stakius ir nuo to laiko tarnavo Bažnyčiai jau vien tik kaip altarista — išpradžių Lenkimuose (4 mėn.), o paskui Radviliškyje. Čia pragyvenęs 7 metus mirė, susilaukęs 69 metų amžiaus. Nabašninko giminaitė Salomėja Šimulienė, jam padedant apsišvietusi, pastatė ant jo grabo kryžių, kaipo dėkingumo ženklą.

Žinoma, tas sausas išskaitymas vietų, kame nabašninkas kunigavo, nedaug ką tepasako. Daug svarbesnis klausimas, k a i p kun. Peliksas darbavos ir k a i p su žmonėmis apsieidavo. Tame dalyke, kaip turėjęs laimės jį pažinti, aš galiu pažymėti jame dvi ypatybi: nepaprastą atsidavimą kunigiškam pašaukimui ir meilę savo tėvų kalbos.

Kaip karštas mylėtojas Bažnyčios, jisai stengės visus savo gabumus Dievo garbei ir žmonių dvasiškai naudai pašvęsti;

to dėl bažnytines pareigas eidavo visuomet dideliai uoliai, meiliai mokydavo žmones, kantriai klausydavo jų išpažinčių, mielai lankydavo ligonius, pavaduodamas nesykį savo bendradarbius kunigus, daug už save jaunesnius ir daugiau sveikatos ir atliekamo laiko turinčius. Užtat žmonėms labai tiko ir visur buvo jų mylimas, nes savo lipšniu būdu mokėdavo įgyti jų pasitikėjimą ir meilę. Gerbė jį ne vien lietuviai katalikai, bet ir dori kitataučiai, kurie tik turėjo progos jį pažinti.

Kaip karštas mylėtojas lietuvių kalbos, kun. Peliksas neapsakomai ją brangino, pats stengėsi jos gerai išmokti ir kitus mielai mokino. Kadangi pačioje pradžioje pas mus nebuvo jokių lietuvių kalbos gramatikų, tai nabašninkas, nors ir neturėjo pretensijų būti kalbos žinovu, betgi reikalo spiriamas, pats sutrumpino vysk. Baranausko ranka rašytąjį vadovėlį ir savo lėšomis Prūsuose išleido (Kalbamokslis Lietuviškos kalbos išduotas per L. L. Tilžėje 1896). Čia ištikimai paduota visas Baranausko gramatikos turinys, išlaikyta ir jo rašyba, atskyrus tik lenkiškąją *w*, kurį kun. Peliksas pakeitė lotinišku *v*, kaip dabar kad rašoma. Tuo savo leidiniu naudodavosi kaip vadovėliu lietuvių kalbos kaimo jaunimą bemokydamas. Vaikams gi 1898 metais išleido atskirą „Lietuvišką Pradžiamokslį“, susidedantį iš abėcėlės, trumpo katekizmo ir ministrantūros.

Be tų dviejų savo leidinių daug taipgi išplatino Maironio „Lietuvos istoriją“, Gailučio „Užduotynų“, kunigo J. S. „Gimdytojams vadovėlių“ o užvis Valančiaus „Mokslo Rymo-Katalikų“. Tas knygas savo pinigais pirkdavo ir dovanai dalindavo, kad jo jauni klausytojai, kaimo vaikinai ir merginos, turėtų iš ko mokytis. Mokydavo gi juos daugiausia šventadieniais po pamaldų. Tuo būdu stengdavosi ne tik jaunimą prašviesti, bet ir nuo pavojingų vakaruškų atitraukti. Tų pastarųjų nabašninkas dideliai nemėgo. Gal dėl to jis buvo taip pat priešingas ir naujiems „Blaivybės“ ir kitokiems vakarams, besitęsiantiems iki 3 nakties arba net ir 5 ryto... Iš čia kartais tarp nabašninko ir jaunesnių kunigų, tų vakarų šalininkų, iškildavo kivirčų, kuriuose kaltė toli nevisada būdavo nabašninko pusėje.

Iš prigimimo buvo ramus, kantrus, lipšnus, bet drauge kaipo mylįs tiesą, kartais nesidrovėdavo net ir savo broliams kunigams pasakyti į akis kokį aštresnį žodį, jei to būdavo verti. Pinigų nemėtė be reikalo, bet ir nebuvo šykštus. Jis pats vienoj vietoj savo ranka rašo: „Lietuvystės reikalams išleidžiau 3 tūkstančius rub.“ Bet tai tik surašė, kur šimtais davė, o kur dešimtimis — tai ir rašyti nerašė. Asmuo gerai nabašninką pažinojęs tvirtina, kad tų smulkių aukų būsią antri trys tūkstančiai. Dėl to gi prieš mirdamas teisingai pasakė: „Atidaviau visas aukas visiems savo šilta ranka: bažnyčiai, lietuvystei, giminėms, o dabar pasilikau tik reikalams, kurie man numirus reikės atlikti“. Galop pridūrė dar: „Tegu visa dvasiškija myli Bažnyčią ir lietuvystę visa savo širdžia, o ne liežuviu, tai aukštai pakils tuodu dalyku...“

Šventi žodžiai, parodantieji, kas užvis rūpėjo kun. Peliksui. Visą amžį jis buvo geras lietuvis ir geras kunigas. Taigi ir mirtis jo buvo tikrai kunigiška. Dažnai jis meldėsi, kad Dievas suteiktų jam trumpą paskutinę ligą. Viešpats ir išklausė jo maldą. — Dieną prieš mirdamas kun. Peliksas atliko išpažintį ir nors dideliu vargu, betgi atlaikė maldingai, su ašaromis paskutines mišias. Neilgai trukus prasimušė pro burną kraujas, ir nuo to kraujo plūdimo kun. Peliksas antrą dieną persiskyrė su šiuo pasauliu.

Nabašninko gyvenimas ir mirtis teesie pavyzdžiu visai Lietuvos kunigijai. Jis nebuvo didvyris, laikė save menku ant mažo pastatytuoju Dievo tarnu, bet visą savo amželį išbuvo ištikimiausias Dievo valios vykintojas, to dėl ir neabejojame, jog užsipelnė Dievo ištikimiesiems tarnams pažadėtąją laimę dangaus karalystėje.

Kun. Mykolas Skarupskis.

(1830 — 1914)

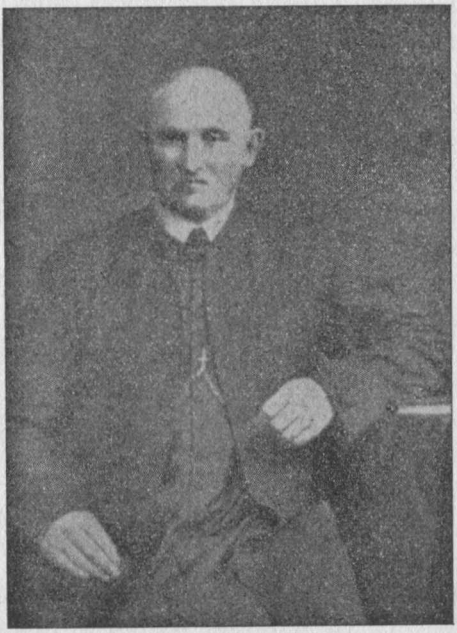

Artimos, lengvai prieinamos mokyklos yr padėjusios ne vienam kaimiečių vaikui išeiti į žmones. Ši bendra pastaba galima pritaikinti ir kun. M. Skarupskiui, kurio gyvenimą trumpai surašęs laikau savo pareiga visuomenei paskelbti.

M. Skarupskis yr gimęs 1830 m. Mielagių kaime Kėdainių parapijoj. Kadangi pirmoj XIX a. pusėj Kėdainiuose buvo įsteigta vyrų gimnazija, tatai tėvai leido Mykolą ten mokytis. Mokestis už mokslą buvo pigus, vos 5 rub. metams, valgį tėvai statydavo iš namų, taigi leidimas Mykolo į mokslus nesudarė didelės naštos tėvams. Drauge su Mykolu mokinosi ir mano dėdė, miręs Kriukų klebonu, kun. Stasys

Dambrauskas, išleidęs mane į mokslus. Mykolas taipgi buvo man dėdė, tik tolesnėj kartoj.

Mokslas Kėdainių gimnazijoj buvo neblogai pastatytas, Mokyta jau rusų kalba, tik tikybą kapelionas kun. Putramentas tedėstė lenkiškai. Jis prižiūrėdavo ir mokinių pasielgimą. Tvarka ir disciplina tiek gimnazijoj, tiek už jos sienų buvo griežta. Išdykautojai buvo baudžiami net kūno bausmėmis.

Mykolui mokslas gerai sekėsi, nes jis turėjo tam įgimtų gabumų. Bet tėvams aukštesniems mokslams eiti lėšų neturint, baigęs keturias klases, Mykolas kartu su kitais draugais 1852 m. įstojo Varnių seminarijon. Ją išėjęs, buvo 1855 m. vasario 11 (23) d. pašvęstas kunigu.

Pirmąją vietą vyskupas paskyrė jam Skapišky. Parapijos bažnylėlė buvo sena ir ankšta, o daili buvusiojo vienuolyno mūro bažnyčia stovėjo tuščia rusų valdžios uždaryta. Klebono pritariamas ir parapijiečių padedamas kun. Mykolas taip puikiai pavedė derybas su rusų valdininkais, kad graži vienuolyno bažnyčia buvo atidaryta ir atiduota vietos klebonui. Dėl šio laimėjimo parapijiečių džiaugsmas buvo neapsakomas.

Tinkamai įvertindamas kun. Mykolo sumanumą, vysk. Valančius perkėlė jį iš Skapiškio Zarasuosna klebonu. Mat, čia buvo pradėta statyti nauja mūro bažnyčia, bet nepabaigta. Kun. Mykolas su visa jaunystės energija ėmėsi to naujo darbo ir trumpu laiku pabaigė bažnyčios mūrijimą. Bet čia jauną kleboną ištiko netikėtas smūgis: naujos bažnyčios skliautuose išilgai pasirodė didelis plyšys, lyg bažnyčios sienos būtų pasirengę griūti. Pigu suprasti, kiek tai kun. Mykolui teko perkentėti dėl šio dalyko. Bet jis ir čia nenusiminė: suieškojo greit gerą meistrą; šis netrukus surado skliautų skilimo priežastį: mat, pasirodė, kad mūrijusieji bažnyčios pamatus pasielgė nesąžiningai, po viena bažnyčios siena vieton mūrinių — dėdami medinius. Medžiams apipuvus, ši siena ir ėmė šlietis į šalį. Suradęs tą mūrininkų šelmystę, gabus meistras netik pamatus sustiprino, bet pašlijusią sieną pirmykščion padėtin atvarė, taip kad plyšys savaime pra-

nyko. Pataisyta tuo būdu Zarasų bažnyčia tebestovi tvirtai ir po šiai dienai.

Beesant kun. Mykolui Zarasuose, ištiko nelemtasis lenkmetis. Kaip veiklų ir energingą žmogų, lenkai stengės patraukti savo pusėn ir kun. Mykolą, kas jiems dalimi ir pavyko. Mat, jis kaip daugelis kitų anų laikų inteligentų politikos srity neskyrė Lietuvos reikalų nuo Lenkijos. Tą ideologiją stiprino jame slapti iš užsienių gabenami Mickevičiaus, Krasinskio, Slovackio ir kitų lenkų patriotų veikalai. Juose buvo nurodoma vienintelis priešas—Rusija; apie santykius tarp Lenkijos ir Lietuvos nebuvo tuomet nė kalbos. Liublino ūnija buvo laikoma šventenybe. Taigi lenkams keliant maištą prieš Rusiją, kiekvienas anų laikų inteligentas Lietuvoje laikė savo pareiga padėti lenkams, nes kitoniškai būtų užsitraukęs „išdaviko“ bei „maskolio“ vardą.

Taip nusistatęs ir drauge būdamas labai karšto būdo, kun. Mykolas negalėjo išsilaikyti pasyviai. Tiesa, neėjo jis su ginklu mušti maskolių, kaip kun. Mackevičius, bet padėti sukilėliams amunicijos ir provianto statymu neatsisakė. Darė tai labai atsargiai, per ištikimus žmones, bet gi tokiam mažam miestely, kaip Zarasai, sunku buvo paslaptis išlaikyti. Užuodė tai žydeliai, o vienas iš jų už pinigus įdavė rusams.

Bematant kun. Mykolas suareštuotas ir nugabentas Dinabarko tvirtovėn. Per keletą mėnesių buvo laikytas atskiroj kameroj ir nuolat rusų tardomas. Rusai nujautė kun. Mykolą lenkus palaikius, bet neturėjo tikrų jo kaltės įrodymų. To dėl ilgai ji kvotinėjo, statydami vylingų klausimų, bene pasirodys savo atsakymuose pats sau prieštaraująs. Sakė, kad kiti prisipažinę ir jį išdavę, to dėl jei neprisipažinsiąs kaltas, būsiąs sušaudytas; tik atviras prisipažinimas tegalįs jį išgelbėti nuo mirties.

Bet rusai tardytojai nieko nepešė. Turėdamas daug laiko, tvirtovės kazematuose net ir be brevijoriaus paliktas, jis turėjo galimybės apgalvoti visus galimus kvotėjų klausimus ir prirengti tinkamus atsakymus. Paskelbtoji vylingai mirties bausmė davė jam progos pagilinti savo dvasiškąjį gyvenimą besirengiant prie mirties. Gilaus tikybos jausmo stiprinamas ištvėrė jis iki galui savo ilgą Golgotą Dinabarke

tamsioj kameroj belaikomas, dieną ir naktį kareivio saugojamas ir šio pro durų langelį nuolat dabojamas.

Galop teismas paskelbė savo salomoniškąjį nusprendimą: kadangi kiti kunigai yr dalyvavę sukilime, tai ir kun. M. Skarupskis negalėjęs nedalyvauti. Už šią kaltę ir siunčiamas visam amžiui Sibiran, Tomsko gubernijon.

Ten nuvykęs ir neturėdamas iš ko pragyventi, gavo samdytis žemės, plėšti dirvonus ir iš savo ūkio gamybos maitintis, dirbdamas išvien su kitais panašiais ištremtais Sibiran kunigais. Pragyvenimas Tomske buvo gan lengvas, bet dirbti lauke vasaros metu buvo tikra kankynė dėl neapsakomos daugybės uodų, kurie ten dideliausiais debesiais lakiodavo. Vienatinis nuo jų apsigynimas buvo dūmai. Nemažiau kamuodavęs jį taip pat ir savo krašto pasiilgimas.

Išbuvęs Sibire 11 metų, gavo galop leidimą grįžti artimiausion Lietuvai — Kuršo gubernijon. Apsigyveno iš pradžių Laukesoj be vietos. Po kiek laiko vysk. Beresnevičius išgavo iš rusų valdžios teisę skirti grįžusius iš Sibiro kunigus vikarais. Tokiu vikaru buvo paskirtas ir kun. Mykolas Alernėn. Tai buvo grynai baltgudiška parapija. Padėtis buvo nekokia. Vyskupas, skirdamas kun. Mykolą oficialiai vikaru, neoficialiai leido eiti jam klebono pareigas. Skirdamas vėl oficialiai jauną kunigą klebonu, neoficialiai paaiškindavo, kad jis siunčiamas ten būti vikaru. Kai pasitaikydavo jaunas kunigėlis ramus, doras, viskas būdavo gerai. Bet nestigdavo ir tokių, kurie pasinaudodami savo oficialiu klebono titulu pridarydavo kun. Mykolui nemalonumų. Bet to nežiūrėdamas, jis uoliai darbavos, švietė tamsius baltgudžius, apgynė Alernės bažnyčią nuo Kuršo baronų, sumaniusių paversti ją protestantų kirke. Byla dėl tos bažnyčios tęsės gan ilgai, kun. Mykolui teko padėti daug energijos ir skatiko. Bet jo žygis pasibaigė pilniausiu ir galutinu katalikų laimėjimu. Kitą bažnyčią ant savo nupirkto žemės sklypo pastatė Boruvkoj, nutolusioj nuo Alernės apie 20 su viršum kilometrų. Tai padarė dėl patogumo vietos gyventojams, kurie dėl tolumo labai retai teateidavo bažnyčion.

Taip besidarbuodamas išbuvo Alernėj ištisus 25 metus. Tačiau visiškai su ja apsiprasti negalėjo. Širdis jį traukė

prie lietuvių. Bet kadangi Lietuvon rusų valdžia jo neleisdavo, tatai paprašė, kad vyskupas bent perkeltų jį Laukeson, kur pusė parapijiečių yra gryni lietuviai.

Prašymas buvo išpildytas ir kun. Mykolas pagalios atvyko Laukeson. Čia jis pradėjo lietuviams sakyti lietuviškus pamokslus, o po kiek laiko įvedė ir lietuviškus giedojimus kas antrą sekmadienį. Kaip paprastai, lenkai pakėlė triukšmą ir pridarė kun. Mykolui nemaža nemalonumų. Tačiau įvesta reforma liko iki pat karui. Be to kun. Mykolas nupirko prie bažnyčios dešimtinę žemės, apsodino dailiai eglelėmis ir atidavė parapijos kapams padidinti. Iš vietos dvarininko išgavo klebonijos žemės, buvusios ikšiol pono nuosavybe, pripažinimą bažnyčiai. Buvo besirengiąs ir seną Laukesos medinę bažnytėlę sugriauti ir naują dailią mūro bažnyčią pastatyti. Tam tikslui buvo suveždinęs 25 kub. sieksnių akmenų. Bet išgyvenęs Laukesoj 12 metų ir apsilpęs, persikėlė į Radviliškio altariją. Išbuvęs čia lygiai metus, persiskyrė su šio pasauliu 1914 m., birželio 13 (26) d. sukakęs 80 metų amžiaus, nepamatęs nei didžiojo karo, nei nepriklausomos Lietuvos. Palaidotas Radviliškio kapuose.

* * *

Iš šio trumpo gyvenimo aprašymo matom, kad kun. M. Skarupskis yra užsipelnęs paminėjimą labiausiai tuo, kad jis buvo vienas iš pirmųjų kovotojų dėl Lietuvos nepriklausomybės. Jis troško matyti savo kraštą atvaduotą iš po Rusijos jungo. Tuo tikslu jis gera valia rėmė sukilėlius ir tuo savo dalyvavimu kovoje prieš rusus griežtai nusistatė, kaip nepriklausomos Lietuvos šalininkas. Visi jo tolesnio gyvenimo vargai plaukė savaime lyg neišvengtinos pasėkos iš to jo giliai patriotiško nusistatymo.

Kaip aktingas lenkmečio dalyvis, kun. Mykolas tvirtai tikėjo sukilimo reikalingumu ir naudingumu ir iškalbingai įrodinėdavo, kiek gera lenkmetis yr Lietuvai padaręs. Ar tie įrodymai turėjo pamato, tuo buvo galima labai abejoti. Neabejotina tik viena, kad sukilimas yr padaręs gera pačiam kun. Mykolui, duodamas jam progos geriau pažinti moralinę

mūsų ponų vertę. Savo jaunystėje jis buvo visur mielas svečias mūsų ponų dvaruose. Jauną, gyvą, skaistaveidį ir šviesų kunigėlį ponai ir ponios mielai pas save kviesdavo ir vaišindavo. Iš čia kun. Mykolas kad ir negalėdavo nematyti ponų daromų skriaudų baudžiauninkams, bet gi atvirai nedrįsdavo jų kaltinti ir net dalimi idealizuodavo poniją, sužavėtas jos aukštesne kultūra. Sukilimas padarė galą toms gražioms iliuzijoms. Besėdėdamas Dinabarko kazematuose, kun. Mykolas gavo patirti, kad ne vienas iš mūsų ponelių, gelbėdamas save nuo mirties, yr išdavęs rusams savo draugus. Gyvendamas Tomske, kur taip pat buvo nemaža ištremtų ponelių, turėjo progos geriau pažinti toli ne idealinį jų gyvenimą. Taigi grįžęs iš Sibiro, buvo visai nusikratęs savo jaunystės pažiūrų į poniją: matė dabar aiškiai, kad tas, seniau garbus luomas, ima kaskart labiau moraliai ir materialiai žemyn slinkti, savo kraštui beveik nieko gera nedarydamas.

Daug sunkiau buvo kun. Mykolui nusikratyti senais lenkiškais idealais, paremtais Liublino ūnija. Dėl jų jis dalyvavo lenkmety, dėl jų jis kentėjo, buvo ištremtas. Taigi man pradėjus jam aiškinti, kad tie lenkų idealai mums svetimi, kad lietuviai turi savo naujų idealų, nesiduodavo susyk įkalbamas. Bet kai lietuviams pavyko atgauti spaudą ir prasidėjo žymesnis tautinis judėjimas Lietuvoje, kun. Mykolas jį palaikė, įsirašė Šv. Kazimero Draugijon, prenumeravo lietuviškus laikraščius, platino lietuviškas knygeles lietuvių laukėsiečių tarpe, rūpinos palaikyti lietuvystę Laukesos ir Gryvos bažnyčiose ir elgės kaip tikras lietuvių patriotas.

Kaip žmogus kun. Mykolas buvo karšto būdo, greit užsidegdavo pykčiu, bet greit ir atlyždavo. Turėjo gerą iškalbą, jo kateketiški pamokslai savo laiku buvo garsūs ir mielai žmonių klausomi, nes sakydavo jautriai, vartodamas originalius prilyginimus ir taikindamas savo išvedžiojimus daugiau į klausytojų širdį negu į protą. Ir pats savo gyvenime vaduodavos ne tiek šalta logika, kiek savotiška intuicija. Jos dėka greit orientuodavos kiekviename dalyke ir prieidavo neretai tokių originalių kombinacijų, kad paprastam žmogui tik tekdavo stebėtis, iš kur jam tai galvon ateidavo. Todėl

visokiais reikalais pas jį plaukte plaukdavo žmonės ir jis nei vieno neatleisdavo neišklausęs ir nepataręs kas daryti.

Drauge turėjo tvirtą energingą pobūdį, pasiimtą darbą stengdavos išvesti iki galo ir tai jam dažniausiai pavykdavo.

Kaip praktikos žmogus, turėjo daug žinių apie ūkio ir sveikatos reikalus, bet mėgo ir literatūrą. Lenkų klasikus buvo kiaurai perskaitęs, o taipogi domėjosi ir rimtesnais filosofijos-religijos veikalais. Turėjo nemažą ir neblogą biblioteką, kurią mirdamas paliko Žemaičių Seminarijai, tik karui užėjus ji, deja, nesuskubta Kaunan pasiųsti.

Pastarąjį savo gyvenimo dešimtmetį, sveikatai menkėjant, buvo pasidavęs savotiškam pesimizmui, lengvai tikėdavo paskaloms, kad tas ir tas prieš jį intriguojąs, norįs jį iš Laukesos išstumti. To pesimizmo pagautas įtarinėjo net savo giminaitį ir auklėtinį kun. Juozą Skarupskį, vikaravusį pas jį, nusiskųsdamas man, kad ir šis varęs prieš jį agitaciją parapijoj. Visa tai buvo grynas įsivaizdavimas, blogų žmonių kurstomas, kad galėtų lengviau išnaudoti senelį kunigą ir iš jo pasipelnyti, kol galima. Aš bandžiau išsklaidyti tuos nepamatuotus įtarinėjimus, bet kun. Mykolas kalbėjo savo. „Šis liūdnas faktas įrodo dar kartą, kad kūnui senstant neretai silpnėja ir žmogaus dvasiškos jėgos; mintis ima nebeklausyti logikos dėsnių ir mėgsta sau eiti palaida, vedama vien liguistos vaizduotės ir neaiškių emocijų, kaip pas vaikus. Tokio suvaikėjimo, deja, neišvengė ir kun. M. Skarupskis. Baisus Dinabarko kalėjimas ir ilgas iki paskutiniam laipsniui nervų įtempimas negalėjo nepalikti pasėkų ir neatsiliepti senatvėje. Ne buvo tai tikra psichiška liga, bet tiktai bendras dvasios jėgų apsilpimas, nes sąmonę jis išlaikė pilną, iki galui.

Daug iškentėjęs gyvenime, teilsis bent nūn ramybėje ir tegauna gausų užmokesnį už tą gera, ką žmonėms gyvendamas yr padaręs. Tojo gi gero kun. Mykolo buvo padaryta nemaža. [1])

---

[1]) Ši, bent kiek sutrumpinta, biografija buvo paskelbta „Vienybėje“ 1914 m.

TEBEGYVIEJI.

Kan. Kazimieras Prapuolenis.

Kovo mėn. 1 d. 1928 m. sukako lygiai 70 metų nuo žymaus mūsų veikėjo kanauninko K. Prapuolenio gimimo. Dėliai to tariuos bus ne pro šalį priminus mūsų visuomenei bent žymesniuosius mūsų garbaus Jubiliato gyvenimo bruožus.

Jis yra gimęs kovo 1 d. 1858 m. Lauckaimy, Suvalkijoj. Jo tėvas, urėdaudamas vietos ponų dvaruose, buvo sulenkėjęs pusinteligentis, motina — prūsaitė, kalbėjusi savo gimtąja

plattdeutsch'o tarme. Dar vaikas būdamas, kan. Kazimieras savo tėvų namuose yra pramokęs kalbėti lenkiškai, vokiškai ir lietuviškai. Pastarosios kalbos, kaip mužikiškos, Kazimiero tėvas nemėgo ir savo jai nepalankumo nuo vaikų neslėpė.

Tačiau Kazimieras nuo pat jaunystės instinktyviai linko į niekinamąją lietuvių kalbą, brangino ją gimnazijos mokslus eidamas, neužmiršo jos ir Petrapilio seminarijon įstojęs.

Čia, kaip pasižymėjęs savo gabumais, 1881 m. buvo pasiųstas Dvasiškojon Akademijon teologijos aukštesnėms studijoms. Vienerius metus su gerb. Jubiliatu teko ir man Akademijoj drauge išbūti ir nekartą vakarais, besivaikščiojant Akademijos koridoriais, apie lietuvybės reikalus su juo šnekėtis. Mane sužavėjo jis savo dailia lietuvių kalba, švelniu sąmojingumu ir savo mokėjimu greitai kiekviename dalyke orientuotis.

Kun. Kazimierui Akademiją baigus, mudviejų keliai persiskyrė. Aš patekau ištrėmiman, o vėliau Kaunan, o jis pasiliko Petrapily. Dailiai mokėdamas rusų kalbą, jis buvo paskirtas sekretoriauti Metropolijos Kūrijoj. Savo sekretoriavimą jis yra pradėjęs prie metropolito Gintauto, tęsė tą darbą ir prie jų įpėdinių Kazlausko, Klopotausko, o taipgi ir prie laikinai valdžiusių metropoliją prelatų Daugėlos, Denisevičiaus ir vysk. Niedzialkovskio.

Būdamas tokioj įtakingoje vietoje, kun. Kazimieras mokėjo savo šefams įtikti ir juos pilnai patenkinti, o drauge ir su Tikybų Departamentu gerus diplomatiškus santykius palaikyti.

Kadangi lietuvių kolonija Petrapily anais laikais buvo didelė, o vietos bažnyčiose lietuvių kalba neturėjo jokių teisių: tai kun. Kazimieras, vietos lietuvių inteligentų palaikomas, toliai klabino Petrapilio Metropolijos Kūriją, kol, pagaliau, išgavo Petrapilio lietuviams katalikams lietuviškus pamokslus ir giedojimus kai kuriose Petrapilio bažnyčiose.

Šis lietuvių laimėjimas sukėlė prieš kun. Kazimierą didžiausį lenkų endekų inirtimą. Jie vienu balsu šaukė: tai Prapuolenio darbas.

To dėl, kai Petrapilio Metropolitu buvo paskirtas lenkas grafas Šembekas, lenkai endekai ėmė skųsti jam kun. Kazi-

mierą, kaltindami jį kaip didžiausį rusams parsidavusį lietuvį šovinistą, ir reikalauti, kad neatidėliojant atsatytų jį nuo sekretoriavimo metropolijos kūrijoj, nes jei to nepadarysiąs tuojau, tai Prapuolenis, apdūmęs galvą jo pranokėjams, apdumsiąs ir jam galvą ir jį patį pavergsiąs. Šembekas skundikų paklausė ir, dar neatvykęs Petrapilin, kun. Kazimierą pašalino nuo sekretoriavimo.

Tokiu lenko metropolito pasielgimu pasipiktino net pati rusų valdžia ir, norėdama metropolitą įgelti, paskyrė kun. Kazimierui (jo visai neprašoma) pensiją iki gyvos galvos.

Išvytas iš Petrapilio kun. Kazimieras apsigyveno Seinuose. Turėdamas daug atliekamo laiko, pradėjo tyrinėti Lietuvos ir Lenkijos istoriją ir rankioti medžiagą Lietuvos bažnyčios istorijai. Drauge bendradarbiavo vietos katalikų organe „Šaltinyje". Bet kadangi anais laikais Seinų dvasiškijos šulai — Antanavičius, Blaževičius, Jałbrzykowski (dabartinis Vilniaus arkivyskupas) vedė lenkišką politiką, tatai to nepakęsdamas, kan. Kazimieras persikėlė Kaunan.

Čia niekieno nekliudomas atsidavė istorijos tyrinėjimui, perskaitė daugybę tos rūšies veikalų, ir naudodamasis vienais tik lenkų šaltiniais, 1911 m. išleido brošiūrėlę „Polscy Apostołowie Litwy", nurodydamas joje, kaip lenkai naudojos kat. bažnyčia savo politikos tikslams Lietuvoje. Šis kun. Kazimiero rašinys sukėlė didelį triukšmą lenkų tarpe. Pats Obstas parašė jos kritiką, kur buvo daugiau plūdimų, negu faktiškos argumentacijos. Atsakydamas į tai kun. Kazimieras 1913 m. išleido storoką tomą vardu: „Polskie Apostolstwo w Litwie" (szkic historyczny 1387—1912), kur išsamiai nurodė, kiek žalos lietuviams yra padarę lenkai, pavergdami Lietuvos bažnyčią savo polonizatoriškos politikos įrankiu. Tą pat klausimą jis yra išdėstęs plačioje lietuviškai parašytoje stūdijoje „Katalikiškoji lietuvių pamokslija" (sk. „Vadovo" nr. 4—12). Be to, jo yra išleista lietuviška brošiūra „Moteriškė" ir paskelbta nemaža straipsnių įvairiuose lietuviškuose laikraščiuose.

Kai pirmoji lietuvių maldininkų kelionė Romon 1908 m. yra pirštu prikišamai parodžius lenkų intrigas Vatikane, lietuvių kunigų tarpe kilo sumanymas pasiųsti Romon savo

neoficialinį atstovą, kad gintų Lietuvos bažnyčios reikalus prie Apašt. Sosto. Vienatinis kandidatas ton vieton buvo nuodytas kun. Kazimieras. Kiek pagalvojęs, jis prisiėmė tą misiją, juoba, kad rusų valdžia sutiko pavesti jam savo žinioje buvusiąją šv. Stanislovo bažnyčią Romoje. Čia jį beklebonaujantį ir beprižiūrintį esamą prie tos bažnyčios priglaudą[1]) ir užtiko Didysis karas, iškėlęs aikštėn Lietuvos vardą ir jos nepriklausomybės klausimą. Supratęs to klausimo svarbą, kun. Kazimieras, kiek galėdamas, stengės populerizuoti Lietuvą italų spaudoje, davinėjo italų žurnalistams įvairių informacijų apie mūsų kraštą ir jo padėjimą karo metu. Jis padėjo taip pat pral. Olšauskiui iš Benedikto XV išgauti paskelbimą atskiros „Lietuvos dienos“ aukoms rinkti nukentėjusiai nuo karo mūsų tėvynei. Taip besidarbuodamas, išbuvo Romoj iki mūsų valdžios buvo paskirtas oficialinis atstovas prie Vatikano prel. Narjausko asmenyje. Tuomet laikydamas savo misiją baigtą, kun. Kazimieras pargrįžo Lietuvon.

Čia jam, kaip geram bažnytinių dalykų žinovui, mūsų valdžia buvo pavedus suorganizuoti ir sutvarkyti atskirą tikybų departamentą. Jubiliatas uoliai darbavos čia keletą metų. Bet sunki liga, kuri jam prieš kelerius metus teko persirgti, pakirto jo jėgas. Jausdamasis nebegalįs ilgiau tinkamai besidarbuoti valdžios įstaigoje, gera valia atsistatydino ir persikėlė Palangos altarijon, pasirinkęs ją savo poilsio vieta. Bet ir čia neužmiršta retkarčiais parašyti vieną kitą įdomų straipsnį į mūsų laikraščius.

Iš šios trumpai suglaustos gerb. Jubiliato biografijos kiekvienam, manau, yra aišku, kad kan. Kazimiero gyvenimas yra praslinkęs nuolatiniuose darbuose mūsų tėvynės, tautybės ir Bažnyčios naudai ir kovose už lietuvybės teises. Kiek yra jo nuveikta darbų, tiek jo įsigyta nuopelnų. Dėliai to ir nenuostabu, kad mūsų visuomenė ir Jubiliato draugai reiškia karšto noro šį jo jubiliejų tinkamai pagerbti. Aš neabejoju, kad tai ir bus padaryta.

---

[1]) Sk. jo straipsnį: „Viešnamis prie šv. Stanislovo Bažnyčios Rymė“. „Draugija“, 1923, 7—8 n-ris.

Be „Šaltinio“ ir „Vadovo“ gerb. Jubiliatas buvo nuolatinis „Draugijos“ bendradarbis. Štai žymesnieji jo straipsniai, kurie jo buvo paskelbti „Draugijoj“:

1. „Pana“ ar „Mergelė“? „Dr.“ 46 n-ry.
2. Lenkiškoji katalikystė Lietuvoje. „Dr.“ 59 n-ry.
3. A. Kumulejaus pranešimas apie aprūpinimą 20 klierikų lietuvių Vilniaus Seminarijoj 1595 m. „Dr.“ 59 n-ry.
4. Neįvykusios Lietuvos konstitucijos 100 m. sukaktuvės. „Dr.“ 60 n-ry.
5. Penktojo šimtmečio Gardelio ūnijos sukaktuvės „Dr.“ 70 n-ry.
6. Memorialas apie Lietuvos vyskupijas. „Dr.“ 1923 m., 3—4 n-ry.
7. Pašalpinis Rusijos kat. dvasiškijos kapitalas. „Dr.“ 1923, 5 — 6 nr.

Keturi pirmieji straipsniai pasirašyti jo slapyvardžiu Kunigas Apysenis, o likusieji jo tikruoju vardu. [1])

---

[1]) Sk. „Ryto“ 1 kovo, 1928 m. n-rį.

Kan. Juozas Tumas-Vaižgantas.

(Jam šeštąją dešimtį metų baigus).*)

Leistas į Dievo Kūrėjo paveikslą ir panašumą kiekvienas žmogus turėtų pasižymėti savo kūrybos gaminiais, būti mažas kūrėjėlis, papildytojas Dievo kūrybos žemėje. Bet, deja, tikrumoje taip nėra. Žymus žmonių daugumas beveik jokios kūrybos neparodo, o nemaža yra ir tokių, kurie ne tik nieko nauja nesukuria, bet dar kas kitų sukurta, griauna, ardo, naikina, parodydami tuo vien savo neigiamąjį bei velniškąjį sugebėjimą destrukcijos darbą varyti. Kai kas vadina tai neigiamąja kūryba, nes ji yra teigiamosios bei tikrosios kūrybos priešingybė, panašiai, kaip velnias amžinas griovėjas yra Dievo Kūrėjo priešingybė. O

*) Sk. „Tiesos Kelias" 1929 m. 9-11 nr.

kadangi griauti yra daug lengviau, negu statyti, o da lengviau nieko neveikti, tai ir nenuostabu, kad nieko neveikėjų turim be galo daug, griovėjų — daugiau, kaip reikia, o tikrų kūrėjų vos mažytę saujelę.

Būdami reti, kaip auksas, jie ir brangesni, neg auksas. Dėliai to kultūringos tautos juos brangina ir gerbia, jais didžiuojas ir gėris. Nestinga jų ir Lietuva. Jų vardai mūsų visuomenei gerai žinomi, taigi ir nėra reikalo apie visus juos čia kalbėti. Savo laiku jie bus tinkamai įvertinti ir pagerbti. Tačiau pro vieną jų, būtent, pro kan. Juozą Tumą, aš negaliu praeiti visai tylomis. Jo šįmet rugsėjo 20 d. įvykstąs 60 metų amžiaus ir drauge 40 metų rašto darbo jubiliejus verčia mane pabrėžti bent trumpą garbaus Jubiliato paminėjimą. Mielai imuos to darbo, nes „Pragiedrulių" autorius yra man labai brangus žmogus.

Bet iš kitos šalies mane ima baimė, ar aš ištesėsiu tai padaryti, kaip reikiant, nes Tumo-Vaižganto asmeny tiek yra įvairiausių aspektų, kad labai lengva jų vienas kitas nepastebėtas praleisti. Nes kalbant apie Tumą, reiktų jame apibūdinti: žmogus, kunigas, kalbėtojas, visuomenės veikėjas, politikas, rašytojas, publicistas, beletristas-kūrėjas, literatūros istorikas, folkloro rinkėjas, archeologas, kalbininkas, lietuvis, tautininkas, patriotas, profesorius, mokslininkas, kritikas, teologas, ir t. t. ir t. t. Kiek čia išskaityta įvairių atžvilgių, tiek ir įvairių temų disertacijoms bei monografijoms apie Tumą. Tikiuos, ilgainiui mūsų darbštūs studentai jų ir prirašys. Tuo gi tarpu, kol to nėra, kol nesurinkta reikalinga medžiaga, apie pilną Tumo apibūdinimą nėr ko nė svajoti. Tam mes visai neturim reikalingų šaltinių. Nes paties Tumo autobijografijos („Lietuvos Albume" ir jo Raštų XIV-me tome) yra trumputės, pilnos spragų ir trūkumų: greičiau tai tik chronologiškas jo gyvenimo įvykių sąrašas. Liūdo Giros parašytoji Tumo-Vaižganto biografija, kad ir yra pilnesnė, bet teužima vos 17 psl. ir baigias 1921 metais.[1]) O tuo tarpu pilnas Tumo gyvenimo aprašymas mums labai reikalingas. Nes kad ir nėra beveik Lietuvoje inteligento lietuvio,

[1]) Sk. Vaižganto Raštų I t., 5—22 pusl.

kurs būtų Tumo nematęs, tačiau tame gausingame jo draugų ar gerbėjų būryje vargiai bau susiras vienas kitas, kurs tikrai žinotų, kas yra mums Tumas ir galėtų teisingai įvertinti jo nuopelnus Lietuvai. Ypač maža kas težino apie Tumą, kaipo bažnytinį rašytoją ir veikėją. Šį pastaroji aplinkybė ir paragino mane imtis plunksnos ir pagaminti „Tiesos Keliui“ šį rašinį.

Kan. J. Tumo gyvenimas.

Savo kilme kan. Tumas yra aukštaitis, nes gimęs Rokiškio apskr., Aluotų valsčiaus, Svėdasų par., Malaišių sodžiuje 1869 m., rugsėjo mėn. 8 (20) d. Tą sodžių puošia gražus Malaišos upiūkščio slėnys Puikios ir Malaišių apylinkės. Juodonių, Yvodų, Graužių, Kovynės, Pakalninės miškeliai, Popšutės, Pagrubio, Gaidžio, Valiulio kalneliai, Juodonių piliakalnis, Alaušo, Beragio, Juodžio, Vasinto ežerai, klampios tarpinės balos, smėliakalniai, paversmiai, parudimės ir daugybė kitiems menkų, bet Jubiliatui brangių vietelių, yra jį jaunystėj džiuginę, žavėję slaptu savo grožiu ir padarę iš jo tos šalies Kolumbą ir Homerą.

Jo tėvas Anūpras Tumas, žemo ūgio, bet pečiuitas žmogelis, buvo lėtas, darbštus, vidutiniškai pasiturįs kaimo ūkininkas; turėjo jis 24 dešimtines žemės, dėl to ir buvo kaimynų vadinamas „valakininku“. Motina Barbora Baltuškaitė iš Kunigiškių, geros širdies, greito būdo ir didelio maldingumo moteriškė, savo sūnaus Juozo gimimą šv. Panelės dieną, „per pat sumą“ palaikė ypatingu Dievo malonės ženklu ir tą pat valandą paaukojo Dievui — tesie kunigas, jei tik išaugsiąs sveikas. Jam paūgėjus, ta kryptimi ir buvo kreipiamas jo gyvenimas. Šeimoje jis buvo 10-tas vaikas.

Pradžios mokslą gavo jis Kunigiškių pradedamoj mokykloj. Išėjo jį per dvi žiemas. Mokytojas, senatikis Vasilionok, nustebintas tokiuo „fenomenu“, davė Tumui entuziastingą pagyrimo lapą, kuris daug nusvėrė, stojant jam į Dinabarko realinę mokyklą. Mokslą ėmė Juozelis daugiau pastabumu ir atmintimi. Aritmetikos veiksmus dirbo kuo-

geriausiai, visai nesuprasdamas jų reikšmės. Atmintinai galėjo per vieną valandą išmokti bet kurią Krylovo pasakėčią, taip pat nesuprasdamas jos prasmės. Taigi visas jo pradžios mokslas buvo lygus nemokėjimui. Tas nieko nemokėjimas tepasirodė, kai reikėjo išlaikyti konkursinis kvotimas į pirmą klasę. Bet padėjo Juozeliui pasamdytas repetitorius, surusėjęs latgalietis Krepiš, kuris per 3-4 savaites daugiau jį išmokė, negu Kunigiškių mokytojai per dvi žiemas. Čia jis suprato mechaniškų savo darbų prasmę ir 1881 m. daugiau savo temperamentu, negu žinojimu laimėjo konkursą ir pateko pirmon klasėn. Realinėj mokykloj mokės gerai, nuo pat antros klasės laimėjo stipendiją ir pagyrimą. Vis dėlto išleidžiamoje šeštoje klasėje dėl silpnos sveikatos gavo išbūti dvejus metus ir atestatą telaimėjo 1888 m. jau vidutiniškai.

Nuo penktos klasės per trejus metus gyveno ir mokės savarankiškai. Ypač jam sekdavosi rašto darbai. Rašinėjo jis rusiškai eilėraščius ir pasakojimus. Jie buvę gan vykę, tik žuvę. Mokytojai jį protegavo, bet perdideliais darbais po 12 val. kas dieną pats sunaikino savo sveikatą. Pasidarė mažakraujis ir linkęs prie plaučių ligos.

Dinabarko realinėj auklėjimas buvo grynai pozitivistiškas. Daug matematikos ir gamtos mokslų, o beveik nieko humanitariškų mokslų. Konstatuodamas šį faktą, Tumas savo autobiografijoj nusiskundžia, kad istorija, literatūra nieko jam ten nedavusios ir kad to dėl tekę „lopytis“ draudžiamuose „lavinimos rateliuose“ ir misti Buckle'u, Draper'iu Moleschott'u, Lassaliu. Iš jų gavęs nemaža palaidų žinių, bet ištiso pasaulėvaizdžio nesusidaręs, nes jo nuotaikoje materializmas neradęs tinkamos dirvos.

Baigęs realinę, Juozas 1888 m. padavė prašymą ir be kvotimų buvo priimtas Kauno dvasiškon seminarijon. Padarė tai jis ne dėlto, kad tėvai ir seserys to labai norėjo, bet daugiau dėlto, kad rengės mirti, o mirti klieriku, už kurį meldžias tiek draugų, jam rodės, būsią išganingiau. Be to, nuo savo draugų Povilo Matulionio ir Antano Markelio buvo užsikrėtęs lietuviškumu, o lietuviškai dirbti, su lietuviais gyventi tegalėjo gan greit vieni kunigai.

Į seminariją stojo visai sunykęs kūnu; gal dėl to buvo

itin nervingas ir linksmas. Tuo laimėjo draugų ir vyresniųjų simpatiją. Kaipo realistas, lotyniškai nemokėjo nė paskaityti, bet vėliau tos kalbos tiek pramoko, kad tretį kursą galėjo baigti net su pagyrimu.

Ant pozitivistiško vidurinėj mokykloj patiesto pamato kunigų seminarija Kaune išauklėjo Tumą romantiku. Lenkiškai išmokęs, jis čia pažino didžiausius Vilniaus romantikus, kėlusius savo raštuose senosios Lietuvos garbę.

Stodamas seminarijon jau susipratusiu „aušrininkų tipo tautininku" lietuviu, Tumas rado joje tokių pat lietuvių patriotų ir klierikų tarpe. Beveik visi jie laikės tų pat pažiūrų į tautybę, skyrės tik savo taktika: vieni buvo griežtesni, siekė tautybės tikslų į nieką neatsižvelgdami, kiti atsargesni norėjo darbuotis taip, kad neįkliūtų rusų policijai. Tumas priklausė pastariesiems, atsargesniems.

Kaip kitiems, taip ir jam lietuvystės pamatu buvo lietuvių kalba. Dėstė ją tuomet seminarijoj žinomas kalbininkas kun. Jaunius. Šiam Tumas yr parašęs savo pirmutinį gražiai pavykusį lietuvių kalbos mokėjimo pavyzdį. Seminarijoj jis jau stovėjo priešakyje tautinių organizacijų, nuo 1889 m. buvo „Varpo" ėmėju ir jam žinių siuntėju. Bet drauge jis organizuoja tarp klierikų draugijėlę lietuviškoms dvasiškoms knygoms leisti, o 1890 m. įstoja į redakcinį „Apžvalgos" komitetą ir siunčia jai nemaž straipsnių, pasirašytų „Juozapo iš Popšutės" slapivarde. Ją jis sudarė, sekdamas „Liudviku iš Pakievės" — Jucevičium.

Bet seminarijoj bebūdamas, Tumas dar labiau ėmė nykti, taip kad, nebaigęs antrojo kurso, gavo išvažiuoti neapribotų atostogų. Pusantrų metų gydės namie pas tėvus kreozotu. Ar kiek padėjo ligoniui tas vaistas, sunku pasakyti. Bet tyras sodžiaus oras ir sveikas mocionas pamatinai jį išgydė.

Pagijęs, jis grįžta Kaunan teologiškų stūdijų baigti, bet nemaž nustebina savo draugus nauju nusistatymu — ligi nebus mokslas baigtas, nesidarbuoti visuomenei, neberašinėti į laikraščius... Mat, norint kitus mokyti, reikia pirma pačiam mokslo įsigyti. Nuomonė visai teisinga, parodanti, jog Tumo mokėta rimtai žiūrėti į mokslą. To dėl 1890 m. prasidėjęs jo publicistiškas veikimas kuriam laikui visai nutrūksta.

Pagalios 1893 m. lapkričio 28 d. Tumas pašvenčiamas kunigu ir siunčiamas Kuršan, Mintaujon. Čia jis tuojau prisideda prie tenykščios lietuvių veikėjų kuopelės: Jablonskio, A. Kriščiukaičio (Aišbės), M. Dovoina-Silvestravičiaus ir M. Lozoraičio, kurie visi jau darbavos lietuvių raštijai ir turėjo įpročio savybės vakarėliuose skaityti savo raštus. Ton kuopelėn patekęs, pradeda dirbti publicistikos dirvoje ir Tumas, rašydamas „Apžvalgai“ įvairių straipsnių.

Bet susikirtęs dėl tautybės su Mintaujos kunigais ir dekanu baronu von der Roppu (vėliau Vilniaus vyskupu), vasarą 1895 m. ištremiamas į Žemaičių gilumą — į Mosėdį. Tačiau ir čia nepaliauja besidarbavęs lietuvių spaudoje. Kad ir buvo atsargus, vis dėlto 1896 m. už knygas pakliuvo rusų policijai su broliu Jonu, kuris gauna už tai trejus metus sėdėti Petrapilio „Krestų“ kalėjime ir dvejus metus ištrėmime Besarabijon, o kun. Juozas namų areštą ir ištrėmimą 5 metams Rusijon. Bet šio žiauraus Vilniaus jeneral-gubernatoriaus nusprendimo nepatvirtina ministeris, ir byla pasibaigia kun. Juozo perkėlimu į Kulius (1898). Tačiau ir čia pradėto Mosėdy darbo jis nemeta.

Kuliuose jis savo demokratiškumu ir lietuviškumu užsitraukė Rietavo didiko kunigaikščio Bagdono Oginskio nemalonę. Mat, anų laikų „Ūkininke“ buvę pasirodę Oginskiui nepalankių korespondencijų. Šis ir įtarė Tumą esant tų korespondencijų autorium (nors šis nė mažiausio rašinėlio „Ūkininke“ nebuvo įdėjęs) ir apskundė vyskupui. To dėka Tumui iš Kulių teko kraustytis į menkutę Kuršėnų filijėlę — Micaičius. Parapinio darbo čia buvo visai maža, nes Micaičių bažnytėlė neturėjo savo cirkulo. Tačiau Tumas ir čia nenusiminė. Statydino bažnytinius trobesius, iš vietos bajorų suorganizavo plačią Labdarių Draugiją, patraukė prie savęs net kai kuriuos vietos dvarininkus. Bet visas šis Tumo veikimas nepatiko jo principalui Kuršėnų klebonui A. Eidimtui senų tradicijų žmogui ir kalvinui dvarininkui Jonui Grūžauskui. Šis įskundė Tumą — kurstymu jo darbininkų nedirbti akordinio darbo, o Eidimtas — rengimu „kruvinos revoliucijos“ ir neturėjimu tikro tikėjimo. Iš čia iškilo byla konsistorijoj, kur Tumas apsigynė, bet kaip neramumų kėlėją vysk.

Paliulionis vis dėl to 1902 m. perkėlė į kitą panašią „skylę“ prie Vadaktėlių bažnytėlės. Nė valandėlės nesvyruodamas ir neprieštaraudamas, Tumas iškeliavo į naują vietą.

Sutiktas kelyje vienas pagyvenęs kunigas, Tumo draugas, žinodamas gerai, kad Vadaktėliuos taip pat nėr kas veikti, padaro jam draugišką pastabą: „Tau, brolau, ten yra rimto pavojaus buteliukan įlįsti!“ Bet to neatsitiko. Tumą nuo pavojaus išgelbėjo literatiškas darbas, rankiojimas vietos vardų, susirūpinimas žmonių būvio gerinimu ir švietimu. Šis darbas sukėlė jam pavojaus iš kitos šalies. Policija areštuoja jo paštą, krečia ir kaltina dėl nelegalės literatūros skleidimo, iškelia bylą dėl „Karpio dvaro dalijimo“. Tačiau pabaustas už tai nebuvo, tik neteko teisės kada nors avansuoti į klebonus. Dėliai to pristatytas į Salamiesčio filiją nebuvo patvirtintas.

Iš kitos šalies susilaukia ir tam tikro savo darbų pripažinimo. 1905 m. panevėžiečių įgaliotas dalyvauja Didžiojo Vilniaus Seimo organizavimo darbe, apvažiuoja visas Lietuvos vyskupijas ir nukanka tuo reikalu net Petrapilin. Seime išrinktas prezidiuman, užleidžia savo vietą prof. Būčiui, pasireiškia, kaip vienas geriausių kalbėtojų, parodo nepaprastą gyvenimo reikalų supratimą, nušviečia įvairių socialių reformų būtinumą, nesibijo net „revoliucijos“ vardo, tik pakartotinai pareiškia, esąs vien Suomijoj matytos „nekruvinos revoliucijos“ šalininkas. Po Seimo tuojau imasi karštai ir energingai vykinti savo apylinkėj garsiąsias jo rezoliucijas, ypač Valstiečių Sąjungos nutarimus: jam vadovaujant, nuginkluojama rusų policija, uždaromos monopolinės, normuojami dvarų ir kumečių santykiai, užuot rusiškų valsčiaus teismų, organizuojami nauji „Penkių teismai“, valsčiuj, sušaukus didelį mitingą, jo rezoliucijos pirmą syk į valsčiaus knygas lietuviškai įrašomos.

Į visą tą Tumo socialinį veikimą, žinoma, konservatyvūs elementai žiūrėjo labai kreivai; vyskupo kanceliarijon plaukė skundai dėl Tumo žygių. Vyskupui pasirodė Tumo buvimas Vadaktėliuose nebegalimas, ir jį perkelia naujon vieton į Miškius-Sidabravą (Ščodrobavą). Čia prasidėjus po trijų mėnesių reakcijai, kaip daugelį kitų „Laisvės metų“ veikėjų,

suima, bet kun. A. Antanėliui uždėjus kaucią, paleidžia ligi teismo, tik ištremia iš Panevėžio apskrities. 1906 m. kovo mėn. pačiame polaidyje gauna arkliais keltis už 105 varstų į Pamituvio Stakius ties Raudone, bet po 9 mėnesių, 1907 m. pradžioje, kunigų deleguojamas vyksta Vilniun Petro Vileišio įsteigtajam „Vilniaus Žinių“ dienrašty darbuotis. Tačiau antilenkiška savo publicistikos kryptimi nepatinka tuometiniam Vilniaus vyskupijos valdytojui Michalkevičiui, kuris ir priverčia jį 1910 m. pasitraukti iš Vilniaus.

Gavęs iš vysk. Cirtauto Laižuvos kleboniją ir šiaip taip sutvarkęs ūkį, 1911 m. keturiems mėnesiams vyksta su kun. Olšauskiu „Saulės“ reikalais Amerikon. Sugrįžęs iš kelionės, jis 1912 m. apvažiuoja Lietuvą, skaitydamas apie emigraciją, stabdydamas, kad nevažiuotų.

1914 m. vysk. Karevičiaus iš Laižuvos atleistas vyksta sekretoriauti „Rygos Garso“ redakcijoj. Čia su kun. J. Bikinu darbuojas taip sėkmingai, kad to laikraščio ėmėjų skaičius pakyla iki 13000! Karui prasidėjus, dirba drauge vietos komitete tremtiniams ir pabėgėliams šelpti. Susidarius panašiam Komitetui Petrapily, to Komiteto pirmininkas M. Yčas kviečia Tumą, kaip įgijusį tame darbe geros praktikos, Petrapilin, pavesdamas jam to Komiteto, centrinio visiems Rusijos lietuviams, reikalų vedėjo pareigas. Kurį laiką Tumas jas eina, bet 1916 m. atiduoda labiau prityrusiam biuralistui notarui J. Linartui, o pats tremtinių reikalais atlieka keletą vargingų kelionių po Rusiją. Čia Voronežo kursuose dėsto net lietuvių literatūrą. 1917 m. važinėja net du kartu į Kijeve posėdžiavusį Tautų Kongresą, kaipo lietuvių delegatas. Pastaram Kongresui pasibaigus, 1917 m. rugsėjo 24 d. vyksta į antrą Stokholmo Konferenciją su viso pasaulio lietuvių atstovais.

Kelionės — mėgiamiausias Tumui dalykas. Jau ir pirmiau jis jų yr padaręs ne vieną, prisiimdamas įvairius delegavimus ir važinėdamas tai į Krokuvą, tai į Rytų Galiciją, tai į Latvius, tai į Estus. Tatai nėr ko stebėtis, kad jis iš Kijevo apsiėmė vykti Stokholman tautos reikalais.

Stokholme ir Kopenhagoje netikėtai gauna išbūti septynius mėnesius. Rusijoj ir Lietuvoj tuo tarpu įvyksta daug

politinių atamainų, ir Tumas iš Skandinavijos pasiryžta vykti nebe Rusijon, bet Lietuvon. Kai kam įskundus jį „socialistu“, vokiečiai ilgai nenori jo įsileisti ir nevizuoja paso. Atliekamą laiką Stokholme Tumas sunaudoja literatūrai.

Pagaliau 1918 m. sugrįžta Lietuvon ir imas Vilniuj draug su P. Klimu redaguoti „Lietuvos Aidą“. Pergyvena čia 105 d. bolševikų okupacijos, verčia Janžulienės „Darbo Mokyklą“, bando su L. Gira organizuoti profesinę lietuvių literatų ir laikraštininkų Sąjungą, kad per tai galėtų lietuviams rašytojams Vilniuj išgauti iš bolševikų šiokių tokių politiškų garantijų. Deja, tai nepavyksta, o Tumas suserga šiltinėmis ir gauna išgulėti patale per porą mėnesių. Pagijęs ir susilaukęs 1919 m. lenkų okupacijos, įsteigia griežtai opozicinį laikraštį „Nepriklausomoji Lietuva“. 1920 m. A. Smetona parsikviečia jį Kaunan „Tautos“ laikraščio redaguoti.

Nuo to laiko prasideda kauniškis Tumo gyvenimo ir veikimo periodas, gausus tiek literatiškais, tiek visuomenės darbais. Jis dalyvauja beveik visose lietuvių draugijose bei organizacijose, k. š.: „Komitete Vilniaus krašto lietuviams šelpti“, „Spaudos ir Rašto Bendrovėje“, „Tulpių Rūmų Fonde“, „Liet. Meno Kūrėjų Draugijoj“, „Draugijoj Lietuvai pagražinti“, „Liet. Kat. Mokslo Akademijoj“, „Bažnytiniam Komitete D. Vytautui pagerbti“, „Blaivybės Draugijoj“ ir kitose. Vienur jis yra pirmininkas, kitur — vicepirmininkas, trečiur—sekretorius, iždininkas, bei šiaip jau valdybos narys. Visur jis pasirodo pirmaeilis darbininkas: sako prakalbas, rašo atsišaukimus, dalyvauja tų organizacijų posėdžiuose, iškilmėse, šventėse.

Įvertindama didelius Tumo darbus ir nuopelnus Lietuvai, mūsų valdžia 1928 m. yra papuošus jį D. L. K. Gedimino ordeno 2 laipsniu.

Tumas — publicistas.

Aukščiau patiektoj Tumo biografijoj aš išskaičiau vien atskirus jo gyvenimo etapus, sausą, taip sakant, jo formuliarą, neliesdamas jo dvasios bei giliausio gyvybės branduolio. Tą branduolį, kaip žinom, sudaro jo literatiškas veikimas.

Kaip aukščiau esam matę, Tumo palinkimas į plunksnos darbą, apsireiškęs dar Dinabarko realinėj mokykloj, tęsias, lyg koks raudonas siūlas, per visą jo gyvenimą.

Dar seminarijoj būdamas, jis jau stoja „Apžvalgos“ redakcinin komitetan ir rašo jai nemaž straipsnių. Tapęs kunigu, jis ir toliau šelpia ją savo raštais. Bet po kiek laiko „Apžvalga“ jau jo nebepatenkina, jam, iš prigimties estetui, per žemas, kartais net šiurkščiai-demagogiškas „Apžvalgos“ tonas nebepatinka. Jo dvasioj palengvėl kyla kito kilnesnio, kultūringesnio laikraščio idėja. Ar Tumas suprato, kad „Apžvalgos“ storžieviškas tonas kaip tik geriausiai pasiekia liaudį ir sėkmingiausiai kelia joje lietuvišką ir katalikišką susipratimą, aš gerai nežinau. Man aišku čia viena, jog Tumui artimesnis buvo švelniakalbis „Varpas“, negu šiurkštoka „Apžvalga“. Dėliai to jis ir ima galvoti apie laikraštį, kuris galėtų užimti vidurį tarp „Apžvalgos“ ir „Varpo“. Tam tikslui jis įkuria 1896 m. savo „Tėvynės Sargą“. Jį redagavo jis su draugais, bevikaraudamas Mosėdy ir vėliau Kuliuose. Kuliuose turėjau laimės ir aš pats pamatyti „Tėv. Sargo“ redakcinį „apartamentą“. Norint jin patekti, reikėjo eiti per tamsų, kaip naktis, rūkomąjį kaminą.

Artimiausi Tumo bendradarbiai ir padėjėjai buvo rusų valdžios Kretingos vienuolyne patupdytieji kunigai: Lelys, Kazlauskas, Pronckūnas, Dogelis, Stakelė, o ypač Domininkas Tumėnas, ką tik iš Olonecko grįžęs tremtinys, geras lietuvių kalbos mokovas, kamendoriavęs Šatėse.

„Tėv. Sargas“ buvo leidžiamas dviem dalim: nekaltąja-nepavojingąja ir priešvalstybine-pavojingąja. Tačiau ir šioje pastaroje buvo rašoma daug diplomatiškiau ir švelnesne forma, negu tai buvo daroma „Apžvalgoj“.

Nuo pat pradžios aš buvau priešingas „Tėvynės Sargui“. Jo delegato Ložinskio, atsiųsto Kaunan, argumentai, turėjusieji įtikinti mane ir kitus kauniškius lietuvius „Tėv. Sargo“ reikalingumu, man atrodė visai menki ir sofistiški. Aš buvau už tai, kad lietuvių katalikų laikraštis kol kas pasiliktų vienas, bet būtų gerai pastatytas. O kadangi „Apžvalga“ tuomet buvo plačiai Lietuvoj pasklidusi ir įgijusi žmonių pasitikėjimo, tatai ir nemačiau reikalo šalia jos steigti kitą.

Tačiau Tumas, turėdamas jaunų kunigų tarpe didelės įtakos, pravedė savo projektą ir 1896 m. „Tėv. Sargas“ pradėjo eiti skyrium nuo „Apžvalgos“. Metus abu tuodu laikraščiu ėjo reguliariai ir turėjo ėmėjų, tai ir aš nebekėliau protesto, nors ir mačiau aiškiai, kad „Tėv. Sargas“ lietuvių inteligentų negali pilnai patenkinti.

Po dviejų metų to pat įsitikinimo yr priėjęs ir pats Tumas. Jis suprato, kad lietuviams inteligentams yra būtinai reikalingas visai atskiras laikraštis à la „Varpas“. Tam tikslui 1898 m. jis ir įkūrė savo „Žinyčią“[1]). Ji ėjo keturis syk per metus, žurnalo pavidale, buvo gerai redaguojama ir turėjo nemaža pasisekimo inteligentų lietuvių katalikų tarpe. Pora metų leido ją pats Tumas, vėliau, lėšų pritrūkęs, jos leidimą yra pavedęs amerikiečiui kun. A. Milukui, kuris leido ją toliau, pakeitęs tik jos vardą į „Dirva-Žinynas“. Bet visa to „Žinyno“ medžiaga buvo Milukui sustatyta ir pristatyta jos pirmojo redaktoriaus ir įsteigėjo Tumo.

Įkurti anais laikais tokiu du laikraščiu, kaip „Tėv. Sargas“ ir „Žinyčia“, buvo nemažas Tumo nuopelnas. Bet dar daugiau jis užsipelnė juodu redaguodamas. Mat, kaip redaktoriui, per devynerius metus jam teko visus rankraščius nešiotis kišenėse arba užantyje, kas anais laikais buvo nemažiau pavojinga, kaip nešiotis bombą. Iš kitos šalies, jam, kaip redaktoriui, tekdavo daugiausia ir prirašyti į tuos laikraščius. Savo raštuose jis judindavo įvairiausius klausimus, daugiausia publicistiškų straipsnių formoj.

Be raštų tekdavo jam rūpintis dar ir finansiniais laikraščių reikalais. Jų spausdinimą reikėdavo apmokėti gyvais pinigais. Šių pačiam neturint, tekdavo rinktis iš kunigų patriotų, važinėjant nuo vieno prie kito, kas anais laikais irgi buvo nelengva.

Spaudą atgavus, Tumas 1906 m. kunigų deleguojamas dirbti prie P. Vileišio įsteigtojo „Vilniaus Žinių“ dienraščio. Šiam po trumpo laiko užsidarius, jis iš kunigų ir civilių inteligentų draug su A. Smetona steigia 1907 m. naują bendrovę „Vilties“ dienraščiui leisti. Norint Tumo publicistišką

[1]) Vėliau 1907 m. jos vieton yra stojus mano įsteigtoji „Draugija“.

veikimą Vilniuj tinkamai nušviesti, tenka jis padalinti į dvi dali: į prieškarinį ir pokarinį. Prieškarinis Tumo veikimas Vilniuje beveik išimtinai koncentruojas „Viltyje“. Jis yra faktiškas jos redaktorius ir veikliausis bendradarbis. Nėra beveik „Vilties“ numerio, kur nebūtų jo straipsnių. Šalia to jis darbuojas Lietuvių Mokslo Draugijoj, padeda kelti lietuvių vilniečių tautiškąjį susipratimą, gina lietuvių kalbos teises Vilniaus vyskupijos bažnyčiose; aktingai dalyvauja viešame lietuvių vilniečių gyvenime, laikydamas jiems paskaitas, organizuodamas kultūrines įstaigas. Deja, vaisingas šis Tumo veikimas pasibaigia 1910 metais. Vilniaus vyskupijos valdytojui Michalkevičiui reikalaujant, Tumas gauna pasitraukti iš Vilniaus.

Atsipalaidavęs nuo sunkaus kasdienio redakcinio darbo, jis 1911 m. vyksta Amerikon. Čia jis atlieka plačią kelionę po Amerikos lietuvių kolonijas. Toje kelionėje pamato naują pasaulį, naujus žmones, kad ir lietuvius, ir prisirenka daug naujų įspūdžių. Pati kelionė jūra, gausingi mitingai ir susirinkimai, tiek karštų prakalbų laisvoj, nevaržomoj šaly, visa tai dar labiau sukelia Tumo literato energiją ir nuotaiką. Savo amerikietiškiems įspūdžiams jis neleido dingti, bet užfiksavo juos atskiruose laiškuose-feljetonuose. Iš jų yr susidariusi geroka knygelė, kurią 1912 m. ir išleido Šv. Kazimiero Draugija Kaune, vardu „Ten gera, kur mūsų nėra“.

Pokarinė Tumo publicistika dar labiau įvairėja ir stiprėja, užgriebiama kas kart naujesnių ir platesnių sričių. Centralinę vietą joje užima Lietuva ir jos nauji reikalai. Bet laiks nuo laiko atsižvelgia Tumas ir į mūsų kaimynus latvius, estus, suomius, skandinavus. Jis čia pasirodo esąs šalininkas jų susijungimo su Lietuva. Jo išmanymu, iš skandinavų mes galėtumėm gauti kultūros, jie iš mūsų—maisto. Toji federacija galėtų vadintis „Švedų-Lietuvių Sąjunga“, nors galėtų jon dėtis ir latviai, estai, suomiai. Tai idėjai supopuliarizuoti jis stengias supažindinti lietuvius su minėtais mūsų kaimynais, parodyti kaip jie gyvena, ką turi, ką veikia, kokie jie patys yra. Rašytuose tuo tikslu straipsniuose jis bandė įrodyti, kad tai politiškai konjunktūrai įvykus, Lietuvai būtų nereikalingi jokie pašaliniai protektoratai, federacijos bei

ūnijos. Vieniems tik lenkams toj savo konjunktūroj Tumas neranda vietos.

Kaip pripuolamai rašytieji, šie straipsniai, paties autoriaus pasakymu, išėjo „palaidi ir nelygūs“. Daugiausia vietos juose skirta latviams ir estams, mažiausia — skandinavams ir suomiams. Surinkti krūvon tie straipsniai yra išėję atskira brošiūra vardu: „Aplink Baltiją. Kas jau yra pajūryje ir kas dar norėtų ten būti?“ Vilnius, 1919.

Dar įdomesni publicistiški Tumo raštai, pasirodę vilniškėj „Nepriklausomoj Lietuvoj“ ir „Lietuvos Aide“. „Vaižganto Raštuose“ jie užima du pirmuoju tomu (I. Vokiečių okupuotan Vilniun sugrįžus 1918 metais; II. Lenkų okupuotame Vilniuj 1919 m.).

Grįždamas iš Švedijos Lietuvon, autorius džiaugias įvykusiomis po karui pas mus svarbiomis atmainomis — Lietuvos Taryba, Lietuvių Konferencijomis, nepriklausomybės paskelbimu, Seimais, Lietuvos Universiteto sumanymu..., ironizuoja dėl Lietuvos lenkų nusistatymo — nepripažinti lietuviams daugumos teisių „nei Panemunėly, nei Gegrėnuose, nei Švėkšnoj, nei Linkuvoj, nei Anykščiuose, nei Šilave...“, — gėris vysk. Michalkevičiaus „nuo 400 metų lietuvyste“ ir šaukia susijaudinęs: „Miela, miela!...“ („Oi, kiek jau atsimainyta“!). Bet pirmam jausmui atvėsus, prisimena, kad Lietuva be Vilniaus beveik negalima, ir rašo karštą straipsnį „Vilniaus reikšmė Lietuvai“. Iškilmingų pamaldų rengėjams už atidavimą Vilniaus Lenkijai atsako skaudžia filipika „Politikos nesubrendėliai!..“ Brücknerio pamfletą „Die Slawen und Weltkrieg“ puikiai sumuša, įrodydamas, kad lenkų kalba yra pusiau skolinta iš vokiečių (Kultūra iš antrinių rankų) ir to dėl teisingai pataria mums semtis kultūrą ne iš lenkų, bet iš ten, iš kur ir lenkai yra sėmęsi. Grįžtantiems iš Rusijos Lietuvon lietuviams inteligentams, vietų ieškotojams, pasako nevieną karčios tiesos žodį straipsny „Duokite“. Pateisina ir apgina siandien tiek visur ujamąjį „buržujų“ (Buržujai). O kiek gražių minčių įterpta jo straipsniuosna: „Daug ko glūdi lietuvių būde“, „Blogai darė — lietuviais arė; tik nebears“, „Nerimo laiko Ramioji naktis!“ Arba kokia puiki alegorija — satira „Gimdyvės troboje“ ir vaizde-

ly „Būras ir bernas“. O štai vėl kokie gražūs pamokslai mūsų bolševikiškos diktatūros sekėjams (Bolševizmo kopijavimas. Partijos siaurizmas ir gyvenimo šakotumas. Bene perdaug raudonumo). Nelengva jie visi čia suminėti. Perdaug užimtų vietos...

Nemažiau tiesos yra pasakęs Tumas vokiečiams ir lenkams 1919 m. būdamas Vilniuj. Pirmiesiems skirti du specialiai straipsniai: „Vokiečius išlydėjus“ ir „Vokiečių „taščit, niepuščat'!“. Antruosius tebešturmavo dėl Vilniaus savo polemikomis: „Miestų ir Vilniaus diktatūra“, „Vilnius — Lietuvos Širdis“, „Straž „Kresovos“ veiksmas“. „Klaidingos tautinės sąžinės“, „Nepriklausoma Lietuva — be Vilniaus“ ir t. t.

Be šių daugybę kitų savo straipsnių bei feljetonų Tumas yr įdėjęs į kitus rinkinius, k. š. „Lietuvių tautos valia sudaryti nepriklausomą Tėvynę“, „Tiesiant kelią nepriklausomai Lietuvai“, „Politikos ar visuomenės kunigų darbas“, „Jaunam veikėjui“ „Steigiamajame Seime 1920—1921 m.“

Kiek į visa tai įdėta darbo, minties ir širdies, joks statistikas neįstengs apskaityti. Šiek tiek suprasti tai galėtų nebent tas, kas su Tumu drauge yra dirbęs ir arčiau jį yr pažinęs. Tokiu jo bendradarbiu kurį laiką Vilniuj yra buvęs žinomas mūsų poetas L. Gira. Savo „Tumo Vaižganto biografijoj“ jis, minėdamas vilniškį Tumo publicistikos laikotarpį, taip atsiliepia: „Čia pirmą kartą visoj pilnumoj pasireiškė Tumo-Vaižganto, kaipo publicisto, talentas. Iš tikrųjų jis čia pasirodė esąs, gali sakyti, tuo atveju neišsemiamas — beveik kasdien duodamas po vieną, du, o tai ir kelis įvairiausius straipsnius: vedamuosius, feljetonus, recenzijas. Ir visi tie straipsniai, nežiūrint į jų gausybę, į nepaprastą darbo skubotumą, kiekvienas nuo kits kito skyrėsi, nieko bendra dažniausiai neturėdamí su profesionalų laikraštininkų straipsniais. Publicistiniai Tumo-Vaižganto raštai visi ir visada originalūs, savotiški, jog iš karto gali pažinti autorių — ir svarbiausia — gyvi, taip gyvi, jog dažnai labiau panašūs į novelininko, negu į laikraštininko kūrinius, kas savo metu buvo jam net prikišama, tačiau tas iš tikrųjų yra didžiausias jų pliusas, nes daugumas tų straipsnių ne tik šiandien, bet

ir visuomet yra ir bus įdomūs ir brangintini, kaip literato rašytojo, ne vien laikraštininko, žodis".

Be Vilniaus yra dirbęs Tumas žurnalistikoj dar ir Rygoj, tik trumpesnį laiką. Pakviestas 1914 m. sekretoriauti „Rygos Garso" redakcijoj, jis su redaktorium kun. Bikinu šiaip pasidalina darbu: pats imasi prirašyti pirmąjį ir ketvirtąjį puslapį, o Bikinui palieka — antrą ir trečią. Vadinas, Bikinui tekdavo kronika, Tumui — publicistika ir recenzijos. Čia vėl jam prasidėjo įtemptas laikraštininko darbas: kas antrądien prirašydavo bent po porą straipsnių. Tik jo publicistika šį kartą buvo dar daugiau beletristiška, negu pirmesnė — „Vilty". Jo „Rygos Garso" straipsniai, galima sakyti, yr buvę per pus feljetonai.

Iš Rygos persikėlęs Petrapilin, bendradarbiauja jis „Vade', ir „Ateities Spinduliuos" iki iš čia per Stokholmą 1918 m. pargrįžta vėl Vilniun. 1920 m. iš Vilniaus atvyksta jis Kaunan ir darbuojas čia „Tautoj" ir „Lietuvos Balse", duodamas įvairiausių straipsnių, aktualių, gyvų feljetonų ir recenzijų, dažniausiai entuziastiškų, iškeliančių į padanges tą ar ar kitą „diemančiuką", kuris, kritiškiau pažvelgus, kai kada pasirodydavo beesąs visai menkavertis žvirgždpalaikis, 1921 m. Švietimo Ministerijai pradėjus leisti Lietuvos praeičiai tirti skirtą „Mūsų Senovės" žurnalą, Tumas mielai imasi jį redaguoti ir duoda jam nemaža medžiagos iš savo archyvo, kurį jis rinko nuo „Tėv. Sargo" laikų.

Daug jis yra rašęs ir kituose lietuviškuose nesocialistiškuose laikraščiuose. Štai paties Tumo patiektas jų sąrašas: Apžalga, Tėvynės Sargas, Varpas, Kryžius, Vilniaus Žinios, Lietuvių Laikraštis, Viltis, Vairas, Vaivoryktė, Draugija, Bažn. Apžvalga, Nedėldienio Skaitymas, Lietuvių Balsas, Rygos Garsas, Ateities Spinduliai, Vadas, Ganytojas, Trimitas, Laisvė, Skaitymai, Nepriklausomoji Lietuva, Taůta, Liet. Tauta, Katalikas, Lietuva, Laisvė (pastarieji trys ėję Amerikoj), o be to lenkiškuose: Głos Litwy, Kŕaj, Przegl. Katolicki, Kalendarz Nadbaltycki, ir rusų — Viestnik Trezvosti, Naša Žizn, Russkaja Žizn, Priloženije k Kovenskim gubernskim Viedomostiam. Sąrašas toli gražu nepilnas.

Jei Tumas būtų pasitenkinęs tąja neapsakomai plačia publicistika, jo nuopelnas Lietuvai reikėtų laikyti labai dideliu. Bet jo šalia publicistos nemažiau darbuotasi ir aukštesnėje dailiosios literatūros srity. Jo būta ne vien žurnalisto ir redaktoriaus, bet ir vieno iš talentingiausių mūsų beletristų kūrėjų.

Tumas — beletristas.

Pirmi beletristiki jo bandymai, kaip matėm, yr prasidėję jam dar mokiniui bebūnant. Jo perskaityti Turgenievo „Zapiski Ochotnika", Tolstojaus „Dietstvo i otročestvo", Aksakovo „Siemeinaja chronika" yr padarę jam nemažos įtakos. Ypač nustebino jį Aksakovo mokėjimas sudominti skaitytoją savo pasakojimu apie paprasčiausius gyvenimo nuotykius. Vėliau jam dingtelėjo į galvą: o kad taip pabandžius lietuviškai nupasakoti kai ką iš gerai jam žinomo svėdasiškių gyvenimo... Čia tai ir bus anas neišsemiamas šaltinis, iš kurio ir yra išplaukus visa Tumo beletristiška kūryba.

Prasideda ji gan anksi. Dar Mintaujoj bebūdamas, jis išverčia lietuvių kalbon vieną H. Senkevičiaus apysakaitę. Daili vertimo kalba labai patiko J. Jablonskiui ir jis pagavęs ją įdėdino „Varpan". Tuo paskatintas Tumas ima rašyti ir pirmuosius beletristikos dalykėlius iš savo „Aukštaičių vaizdelių" apie savo tėvelių buitį ir savo kūdikystės dienas. Vėliau 1902 m. Vadaktėliuose jis galutinai juos apdirba ir dalimis paskelbia „Vaivorykštėje", o viską „Pragiedrulių" 3-me tome.

Dar beredaguojant „Tėv. Sargą" kartais pasitaikydavo, kad savo publicistiškas temas apvilkdavo jis dailiąja forma. Tuo būdu yra atsiradę pirmieji Tumo scenos kūrinėliai: „Nepadėjus, nėr ko kasti", „Tiktai niekam nesakyk" ir kt. Ėję pirmą kartą per „Tėv. Sargą", vėliau pasirodė jie atskira knygele, vardu „Scenos vaizdeliai". Turėjo jie gan gero pasisekimo, nes užsieny net du kartu buvo spausdinti. Spaudą atgavus, prof. E. Volteris išleido juos trečiuoju kartu „Teatro knygynėly". Galop pats autorius 1915 m. Rygoj parūpino jų ketvirtąjį papildytąjį leidimą. Geriausias jų — tai

„Žemės ar moters?“ Visi čia asmenys tikrai gyvi, matyt, iš gyvenimo pagauti. Neblogi ir „Namai pragarai“. Nesykį jie vaidinta įvairiose Lietuvos vietose.

Rygoj ir tais pat 1915 metais išeina ir kitas Tumo beletristiškas veikalas — „Karo vaizdai“. Jų viso labo šeši: pirmutiniai penki — tikri dailės dalykai, šeštasis „Pabėgėliai“ — keli laikraščių feljetonėliai.

Rašydamas šiuos savo vaizdus, autorius, matyt, norėjo būti objektyvus — parodyti karo ne vien blogąsias, bet ir gerąsias savybes. Karo baisenybėms pavesta specialiai „Karo slibinas“. Formos atžvilgiu tai mažytė poemėlė, nes jis beveik visas parašytas moderniomis eilėmis be rimo, ritmo ir strofų. Puikus tai dalykas, galingai veikia skaitytojo fantaziją.

Kituose trijuose parodyta, kad karas, sujudindamas žmogų, gali jį net pakelti, padorinti, įkvėpti jam krikščioniškos artimo meilės. Sanitarinis traukinys su tūkstančiais sužeistųjų padaro iš egoisto pirmeivio „antimilitarininko“ Eičino, pasišventusį savanorį sanitarą; karo pakeistos gyvenimo sąlygos atgaivina nutautėlį šykštuolį Juodžiūną („Poną Direktorių“) ir paverčia jį ne tik „gailestingu nukentėjusiems nuo karo šelpti draugijos nariu, bet ir įkvepia jam noro Lietuvos labui veikti ir net lietuviškai eilėraščius rašyti“; galop pašaukimas karan jaunų Rimo ir Nerimo sutaikina dvi dori, bet dėl niekniekių susikivirčijusi šeimyni, o tų dviejų vaikinų mirtis net ir senius Rimą ir Nerimą sujungia. Beletristiškas Tumo talentas pasirodo čia visoje pilnumoje ir subrendime. Žymi tų vaizdų dalis parašyta autoriui dar Laižuvoj tebeklebonaujant.

Besidarbuodamas Petrapily centriniame komitete, Tumas atliekamą laiką skiria taip pat beletristikai. Čia 1916 m. išeina jo „Alegorijų vaizdai“. Yra juose nevisai vykusiai parinktų vertimų, bet yra ir originalių Tumo kūrinių. Geriausi: „Kaip Jonas su Petru kiaules ganė“, „Bevardžiai menkadūšiai“, „Dėdė lapę nušovė“, Vebronių buitis“, „Vapsva vabzdžių karalienė“, „Visavaldžiai“, „Ruduo pabaido“, „Pavasaris vilioja“. Juose surinkta daug įspūdžių iš Lietuvos gamtos, pagautų autoriui dar vaikui esant. Visi šie vaizdai begalo reljefiški ir gyvi, o kai kurie net slepia savy gilesnę alegoriją.

Petrapily Tumo talentas dar labiau subręsta ir sustiprėja. Jis sumano savo raštuose duoti ir pozityvių tipų, kad būtų kuo, jo žodžiais betariant, pasidžiaugti. Tam tikslui iš sau gerai žinomo aukštaičių gyvenimo, kurį jis buvo pamilęs ir giliai įsidėmėjęs nuo pat pirmųjų savo kudikystės dienų, prirašė vaizdelių miniatiūrų ištisą tomą ir, pavadinęs juos „Aukštaičių vaizdeliais", įdavė J. Rinkevičiui Vilniuj spausdinti. Penki to veikalo lankai jau buvo išspausti prieš pat karą, bet Rinkevičiui evakuacijos metu išvykus Rusijon, išspaustieji lankai ir rankraščiai sudegė Vilniuj. Bebandant juos rekonstruuoti, pirmykščio sumanymo planas prasiplėtė ir išdygo nauja idėja: atskirus to gyvenimo vaizdus pritaikinti mūsų kovų dėl kultūros laikams ir tuo sudaryti kaip ir kokią epopėją, grandiozišką Lietuvos sunkiausio vargo, priespaudos ir jos atbudimo paveikslą. Tuos vaizdus ir ima jis rašyti Petrapily. Iš pradžių dalimis jie pasirodo kun. Vailokaičio „Vade", vėliau 1918 išeina Vilniuj vardu „Pragiedruliai". Pirmoji knyga (dviejose dalyse), o 1920 — ir antroji knyga. Šįmet išėjo ir trečiosios knygos pirmoji dalis vardu „Šeimos vėžiai". Pirmoje tikrai mistriškai nupiešta Lietuvą per 40 metų slėgusi tamsa ir pirmieji tautiško susipratimo pragiedrulėliai atskiruose mūsų tautos asmenyse. Antrojoj stengtasi atvaizduoti tautiškas susipratimas atskirose visuomenės grupėse (kunigų, studentų, susiorganizavusių veikėjų). Trečioj parodyta pragiedrėjimas lietuvių šeimoj. Turi autorius sumanęs ir ketvirtąją dalį „Audra", kurioj žada atvaizduoti revoliucijų subruzdimą Lietuvoj 1905 m. ir nupiešti politinį mūsų tautos pragiedrėjimą.

Sprendžiant iš išėjusių ligšiol tomų, Tumo „Pragiedruliai" bus iš tikrųjų mūsų tautiška epopėja, bus tai, kas rusams yra Tolstojaus „Karas ir taika", lenkams Senkevičiaus „Trilogija" bei Reymonto „Chlopai". O jau tipų gausumu „Pragiedruliai" kažin bene bus prašokę Senkevičiaus didvyrius ir Reymonto „chlopus"; bent mūsų literatūroje jie tiesiog neturi nieko sau lygu. Tų tipų čia randam ištisą galeriją; jau vienas tik jų sąrašas užima du pilnu puslapiu! Mat, jin įeina 36 vardais pažymėti veikiantieji asmenys, neskaitant bevardžių. O koks vėl nepaprastas jų įvairumas! Rasi čia ir

jaunų ir senų, vyrų ir moterų, vaikinų ir merginų, lietuvių ir prūsų, žydų ir rusų, karštų patriotų ir niekšų išdavikų, kunigų ir pirmeivių, ponų ir darbininkų, kontrabandininkų ir žandarų, trumpai tarus — mažne visą mūsų margąją anų laikų Lietuvą. Ir visi jie yra taip tipiški, taip gyvai nupiešti, jog sykį su jais susipažinęs, nė vieno negalėsi užmiršti. Matyt, jie imti iš gyvenimo, paties autoriaus regėti, atidžiai studijuoti... O kas svarbiau, jie parodyti ne skyrium, lyg kokios nejudančios statulos, bet dramiškai, įpinti į bėgantį gyvenimą, turi savų nusistatymų, troškimų ir tikslų. Centralinė kovos dėl laisvės ir geresnės ateities idėja riša juos vienybėn ir, lyg saulė planetas, sukdina aplink save, sudarydama iš tos vaizdų galerijos įdomią apysaką, arba tikriau sakant pirmutinę mūsų grynai tautišką poemą, kad ir prozoj.

Kas „Pragiedruliuose“ mums ypatingai brangu, tai jų tautiškumas. Viskas čia saviška, lietuviška: ir žmonės, ir jų kalba, ir papročiai, ir įsitikinimai, ir viltys, taip kad nevienam skaitytojui gal net atrodys, jog autoriui nė nereikėję čia per daug sukti galvos, nes viskas čia taip paprasta, žinoma, sava...

O ir ištikrųjų tai toli gražu netaip: autoriaus, matyt, rūpestingai ir nemaža dirbta. Kiekvieno tipo charakteristikai tikslingai rinktos tinkamiausios ypatybės, kiekvienas veikiąs asmuo pieštas gyvomis, bet visai atskiromis varsomis. Kas norėtų geriau tuo įsitikinti, tepalygina pav., kad ir „prūselį“, Vidmantą su aukštaičiu Benediktu Šešiavilkiu: padėtimi abudu juodu artimi, bet kaip skirtingi visu kuo kitu. Tą pat randame ir žydų Schumacherio ir Seligmano, ir „proletarų kulgraužų“ Tupiko ir Statiko ir k. charakteristikose. Visur žymu nepaprastas Tumo sugebėjimas pastebėti tipingiausius žmonių būdo bruožus ir mokėjimas juos tikslingai ir artistiškai sunaudoti.

Retas iš mūsų rašytojų taip gerai tepažįsta mūsų žmonių gyvenimą, kaip Tumas. Nėra, gali sakyti, nė vienos gyvenimo kertelės, kuri būtų jam nežinoma. Ar jis ima kalbėti apie audimo meną, tuoj matyt tikras specialistas, žinąs visą audimo terminologiją geriau už nevieną pasenusią audėją. Prireikė jam aprašyti arklio kinkymą, jis ir čia nupieš visa,

kuogriežčiausiai išskaitydamas visas kinkymų dalis, kaip tikras žinovas. Užėjo kalba apie linų kultūrą—jų sėją, rovimą, mynimą, brukimą etc., jis ir čia atpasakos visa su tokiomis smulkmenomis ir draug taip poetiškai, jog skaitydamas negalėsi atsigėrėti ir jausies benorįs tik burbtelti: „ir iš kur jis visa tai ima"?.. O paslaptis čia visai lengva atspėti: ima jis visa tai iš gyvenimo, kurį pats savo akimis yr matęs, gerai pažinęs ir savo kolosalinėj atminty, lyg kokioj klišidėj, išlaikęs. Prireikus, jis viską iš ten ir ima.

Turėdamas tiek daug žinių, Tumas jų ir nesigaili, duoda daug, kartais net perdaug, lyg Daukantas savo „Būde". Bet ten jos savo vietoj, čia gi „Pragiedruliuose" kartais kenkia apysakos bėgiui, pagamindamos didžiules smulkmenų krūvas, kurias nekantresni skaitytojai paprastai aplenkia. Jei kada užsimanytų kas „Pragiedrulius" versti svetimosna kalbosna, tai tos smulkmenų krūvos taipgi reiktų apleisti. Kaip filologui mėgėjui, man visi tie žolių, pakinktų, juostų, audimų rūšių vardai buvo įdomūs, bet, kaip paprastas skaitytojas, vienur kitur jaučiaus tuo lyg prislėgtas, ir užuot poezijos, nukrypęs filologijos sritin. Mat, ir geri daiktai, jei be saiko kišami, gali tapti įkyrūs...

Šalia nepaprasto mokėjimo piešti išorinį žmonių gyvenimą, randame pas Tumą greta einantį ir nemažiau nuostabų sugebėjimą atjausti veikiančių asmenų išvidinius dvasios pergyvenimus. Dailininkas-koloristas Vaižgante pilnai prilygsta dailininkui-psichologui. Tai ypač žymu bajoro nusibaigėlio Sviestavičiaus, Napoleono Šešiavilkio, „doros nedorėlės" Knistautaitės ir kitų vaizduose. Jei čia kas beprikiština, tai nebent pasitaikąs vietomis perdidelis natūralizmas, ypač piešiant lytiškosios meilės apsireiškimus. Negalima pasakyti, kad tai būtų netiesa, bet drauge negalima pasakyti, ir kad dailė to būtų reikalavus.

Apie „Pragiedrulių" kalbą — nėr kas besakyti: ji neapsakomai turtinga, graži, vietomis tiesiog poetiška ir žavinti. Kas norėtų tuo įsitikinti, tepaskaito pav., ilgos žiemos aprašymą 1-os dalies pradžioj. Skaitydamas nenorom jauti spirginantį šaltį, pripustyto sniego sunkumą, atjauti prislėgtą žmonių ūpą... Ši įžanga tiesiog mažytis chef d'oeuvre'as:

grynas realizmas sujungtas čia su tikriausiu simbolizmu, vienas antram nė kiek nekenkdamu. Yra „Pragiedruliuose“ ir daugiau panašių perlų, pav., Napoleono Šešiavilkioko gerėjimasis pievos gražumu vasarą, (I, 210—211 p.), kun. Vizgirdos linų kančios pasaka ir daug kitų.

Antra „Pragiedrulių“ knyga būtų galėjus ir atskirą vardą turėti, nes iš kelių dešimčių asmenų, veikusių I-oj knygoj, antrojoj beliko tik du: kun. Vizgirda ir Mendelis. Kiti net tokie centraliai, k. š. Gintautas ir Vidmantaitė, vos porą kartų čia teminimi. Jie praslenka be pėdsako, kaip neaiškūs praeities šešėliai. Savo antroj knygoj autorius įveda skaitytoją į visai kitą Lietuvos kraštą (Vaduvą), rodo visai kitus žmones, kitus kovos būdus. Ta pati belieka tik neapsakoma autoriaus meilė, padariusi kiekvieną mūsų žemės kampelį jam brangų, kiekvieną gyvenimo smulkmeną neužmirštiną, kiekvieną širdies virptelėjimą — neišdildomą. Jautrioj autoriaus sieloj visa tai spindi, žėri, lyg brangūs spalvoti akmenėliai, iš kurių jis ir kuria įdomiausią neblunkamos mozaikos tipų galeriją. Tokios Iešmantų, Taučių, Niaurų šeimynos, toks Sauliukas, Aleksys, Burzdulis, Agiejevas — pasiliks skaitytojo atminty amžinai. Bet glaudesnio ryšio tarp „Pragiedrulių“ I-sios ir II-sios knygos nėra. Antroji knyga yra visai atskira Tumo sumanytos trilogijos dalis. Bendra čia tik „kovos dėl kultūros“, bendras tik lietuvių švieson ir laisvėn veržimasis, bendra ir grožio kūryba.

Tikro grožio ieškotojams atsidaro čia plačiausia dirva, rinkis, kiek tik nori ir ką mėgsti. Patinka tau idiliški dalykai — skaityk vaikų „makanikų“ žygius, Aleksiuko santykius su jo motina, gražesnių nerasi ir Tolstojaus veikale „Dietstvo i otročestvo“. Nori kvapą užimančių baisenybių — imk dėdės Alijaušo pasakojimus apie baudžiavos gadynę, apie „ašarų šulinį“, — baisesnių reginių net ir Dantės pragare neužtiksi. Nori gyvo nedirbtinio dramatizmo, apsistok prie Burzdulio istorijos, Agiejevo nužudymo, Taučiaus ir Niauros suėmimo scenų. Trokšti poezijos — perskaityk „Alaušo varpą“.

Be to, rasi čia ir gražių gamtos aprašymų ir sociologijos klausimų, ir gilių psichologijos įžvilgių ir folkloro davinių. Ar viskas čia savo vietoj, ar nebūtų buvę geriau atskiri

vaizdai kitaip sustačius, kai ką visai išmetus bei sutrumpinus — tai klausimai, kurių mes čia negvildensime. Jie lengva sukelti, bet sunku objektyviai išspręsti, nes jei kiekviena siela paslaptis, juo labiau tai pritinka dailininko sielai kūrybos metu. Be to, ne be įtakos liko čia ir „Pragiedrulių“ tikslas: — jie rašyti l i e t u v i a m s—l i e t u v i ų d v a s i a i k e l t i. Jei autorius būtų turėjęs omeny, kad jo veikalą vers ir kitataučiai, jis, be abejo, daug ką ten būtų kitaip išdėjęs ir sutvarkęs. Ir dideliai gaila, kad to nepadaryta. Nes dabar atskiri vaizdai, kad ir labai gražūs, bet organiško jų sąryšio kai kur visai nesimato.

Trečioj knygoj dailiai atvaizduota prieškarinių lietuvių inteligentų gyvenimas Kaune. Ypač čia atkreipta dėmesio į jų šeimyninius santykius. Šie yra buvę dažniausiai apgailėtini, nes lietuviai inteligentai, nerasdami lietuvaičių inteligenčių, vesdavo kitatautes — ruses, lenkaites, latvaites bei vokietaites. Aišku, jog iš tokių vedybų negalėdavo susidaryti lietuviškos šeimos. Jų nesant, negali normaliai plėstis nė lietuvių kultūrinis gyvenimas. Jį pakelti tegali tiktai naujos, tikrai lietuviškos šeimynos, kur ir vyras ir moteris bus abu lietuviai. Tam šeimos pragiedrėjimui ir paskirta ši trečioji „Pragiedrulių“ knyga. Ji dalimi yra ėjus per „Lietuvos Aidą“ ir „Židinį“, bet perskaityti ji visa iki galo man nepavyko, dėliai to apie ją čia plačiau ir nekalbėsiu.

Netrukus Vaižganto X tome žada pasirodyti naujas Tumo beletristikos kūrinys vardu „Dėdės ir dėdienės“. Jis specialiai skirtas autoriaus 60 metų amžiaus ir 40 metų literatūros darbo jubiliejui pagerbti. Įžangą tam leidiniui yra parašęs prof. Mykolaitis-Putinas. Joje gerb. mūsų estetas kalba apie „Šviesiąją Vaižganto kūrybą“. Tikimės tuo veikalu galėsią visais atžvilgiais pasigėrėti ir daug dar kitų nemažiau gražių iš gerbiamojo Jubiliato susilaukti. Dieve, jam padėk!...

Tumas — docentas ir mokslininkas.

Tumas yra vienas tų mūsų žymių vyrų, kurie turi ne vieną talentą. Ir ištikrųjų, ko tik jis imas, viskas jam puikiai

sekasi. Publicistika—jam vienas žaismas, beletristika — viena pramoga.

— Na, o kad taip pamėgintumei paskaityt mūsų universitete apie mūsų literatūros istoriją,—pasiūlo jam prof. Krėvė 1922 metais.

Pačiam Tumui ši mintis būtų nė galvon neatėjus. Jokiam universitete jis nėr mokinęsis, jokio specialinio literatūros istorijos mokslo nėr išėjęs, taigi paprastų iš profesoriaus reikalaujamų kvalifikacijų neturįs. Bet vyras pasiūlęs Tumui humanitarinį fakultetą, matyt, buvo geras psichologas ir gerai pažinęs Tumą. Nes kad ir neturėjo Tumas jokio mokslo laipsnio, duodančio teisę užimti bet kurią katedrą, užtat buvo kupinas kitokių brangių savybių, kurių daugelis patentuotų profesorių dažnai visiškai stinga. Apie Tumą galima pasakyti, kad kaip jis yra publicistas ir beletristas, taip yra jis ir gimęs profesorius. Tai pareigai eiti jis turi gerą iškalbą, galingą atmintį, netingi prisispaudęs dirbti, gali ištisomis valandomis, nepaleisdamas plunksnos iš rankos, rašyti, aiškiai ir sklandžiai savo mintis dėstyti. Tatai ir nėr ko stebėtis, kad jis pasiūlymą pabandyti paprofesoriauti priėmė, atsakydamas:

— Gerai, pamėginsiu.

Ir pamėginęs išdocentavo ištisus septynerius metus.

Ar jam pritrūko medžiagos lekcijoms? — Ne. Ar jo lekcijos buvo menkos, nuobodžios? Ne. Vieną, kitą jo viešą paskaitą didžioje universiteto salėje esu girdėjęs ir aš pats. Ten įsitikinau, kad Tumas ne tik moka savo lekcijas parašyti, bet ir palengvėl, neskubėdamas, rimtai, profesoriškai paskaityti!

Prieš keletą metų mūsų universitete laikinai yr dirbęs vokietis litvanologas prof. d-ras Spechtas. Susidomėjęs Tumo paskaitomis, jis visą semestrą lankė jas atsidėjęs. Ir ką gi? Gal rado jas esant menkavertes? Anaiptol, ne tik buvo jomis patenkintas, bet dar ir kitiems kolegoms jas gyrė.

Studentai, Tumo klausytojai, kiek žinau, taip pat dėl jo lekcijų niekados nerūgodavo. Anaiptol, kai kurie buvo net Tumą tiesiog įsimylėję, kaip ir Tumas juos.

Rimtai žiūrėdamas į savo profesoriškas pareigas, Tumas prie savo paskaitų ir rengdavos kuorimčiausiai, iš anksto jas sau ištisai pasirašydamas. Taigi tuo atžvilgiu niekas negalėjo padaryti jam nė mažiausio priekaišto. Dėstytojas, jis buvo pavyzdys kitiems.

Kita profesoriaus pareiga, tai tarti ką nors nauja, savo paskelbtais raštais dėstomo mokslo sritis praplėsti. Tumas čia nepasiliko kitų užpakaly. Jis kasmet vieną paskui kitą leido savo lietuvių literatūros istorijos tyrinėjimus, paskelbdamas juose daugybę naujų, beveik niekam nežinomų, vardų, raštų ir faktų.

Už vis rinko jis žinias apie „nepriklausomybės veikėjus“ ir rašytojus bei mūsų literatūros pionierius. Pririnko jis jų tokią daugybę, kad jie vienon krūvon nesutilpo ir to dėl gerb. profesoriui teko jie suskirstyti net septyniais būriais. Skaitytojams, manau, bus įdomu sužinoti, kuriam būriui kurie veikėjai Tumo priskirti. Taigi ir laikau savo pareiga kiekvieną būrį nors keliais žodžiais atskirai paminėti.

Pirmas būrys veikėjų įdėtas Vaižganto Raštų IV-an toman. Ten jis užima antrąją didesniąją to tomo dalį (97-239 psl.). Iš veikėjų čia paminėti šie: D-ras Basanavičius, Žemaitė, Maironis, Šatrijos Ragana, Margalis, Žalia Rūta, Stefanija Jablonskienė, aš, M. Dovoina-Silvastravičius, d-ras Antanas Vileišis, kun. Dominikas Tumėnas, kun. Jonas Vizbaras, A. Voldemaras, d-ras Jeronimas Ralys, Žemaičių pavyskupis Juozapas Skvireckas ir Vincentas Mickevičius (Kapsukas).

Basanavičių autorius pataria pagerbti jo paties raštais ir nurodo jo darbų objektą. Žemaitės aprašo laidotuves ir apibūdina jos asmenį ir savaimingumą. Maironies duoda asmens charakteristiką ir patiekia rimtą studiją apie jo poeziją. Apie mane įdėta čia du labai prietelingu straipsniu: vienas minint mano rašto darbo 25 m. sukaktį, antras mano amžiaus 60 m. sukaktį. Kitų veikėjų terandam vien trumpas charakteristikas bei nekrologus.

Antran būrin priskaityti šie veikėjai: vysk. Baranauskas, Juzumai, Skrodzkis (Skruodis), Juškos, Ivinskis, Vištelis, Silvestravičius, Žičkis, Myliauskis, P. Vileišis, Mežiniai, Dagilis, Gimžauskas ir Vincas Kudirka. Jų biografijos išleistos šešio-

mis atskiromis knygomis, sudarančiomis bendrai 650 psl. dvi iš jų—apie Baranauską ir Juškas sudaro vidutinio didumo apie 120 psl.) monografiji.

Į trečiąjį būrį įeina: Vienažindys, Sakalauskas Ksav., Jankus, Pakalniškis, Urbonavičius, Tumas ir kiti „apžvalgininkai", o taip pat Maironis, Juoz. Dovydaitis (Šiaulėniškis Senelis) ir Liudvika Didžiulienė. Jie aprašyti penkiuose atskiruose leidiniuose, sudariančiuose bendrai 848 psl. Maironiui skirta atskira daili monografija (272 psl.) patiekianti ne tik puikiai parašytą jo biografiją, bet ir kritišką jo kūrybos įvertinimą. Mano išmanymu, jau už šį vieną veikalą Tumas yra vertas daktaro laipsnio. Geresnės stūdijos apie Maironį kol kas nieks da nėra parašęs.

Ketvirtą veikėjų būrį sudaro „Tremtiniai, romantikai". jie užima visą XI-jį Vaižganto raštų tomą (234 pl.). Viso labo jų yra 14. Štai jie: Jurgis Ambraziejus Pabrėža, Valerijonas Zagurskis-Ažukalnis, Ansgaras Rožėnas, Antanas Savickis, Pranas Savickas, Aloyzas Kareiva, Anūpras Jesevičius, Juoz. Silv. Dovydaitis, Julijus Anusavičius, Pranciškus Butkevičius, Ladisl. Dembskis, Juoz. Želvys, Kalikstas Kasakauskis, ir Jeron. Kipr. Račkauskis. Iš Ažukalnio, Jasevičiaus, Anusavičiaus ir J. Dovydaičio įdėta eilėraščių bei giesmių, parodančių, kiek kuris turėjęs talento ir ko verti jų kūriniai.

Į penktą būrį surinkti „Aušrininkai, Šviesininkai". Jie užima visą Vaižganto Raštų XII-jį tomą (290 psl.). Čion įeina Basanavičius, Juoz. Andziulaitis (Kalnėnas), Jonas Mačys (Kėkštas), Jonas Šliūpas, Stan. Dagilis, Aleks. Fromas, Stan. Paškevičienė, Petras Vileišis, Česl. Pancerzynskis, Pr. Mašiotas, Ant. Vytartas, Seraf. Kušeliauskis ir Martynas Sederevičius. Su mažomis išimtimis čia vis stambios figūros, stebiną savo nepaprastu gyvenimu, plačiu veikimu, dideliais nuopelnais. Kai kurių biografijas skaitai, kaip interesingiausią apysaką.

Į šeštą būrį autorius suvarė „Beletristus". Beletristika jis laiko čia visa tai, ką vokiečiai vadina „Unterhaltungszwecken dienende Litteratur"; kitaip sakant, ima ją plačiausia prasme. Taigi beletristams priskaityti čia ne tik Gabrielė Petkevičaitė, Marė Pečkauskaitė, Sofija Przybylauskienė

ir Liudvika Didžiulienė, bet ir poetai bei eilėraštininkai — Justinas Zubrickas, Motiejus Gustaitis, Vinc. Šliogeris, Ant. Bartkevičius, Mykolas Šeižys ir publicistai poetai — Kudirka ir Vil. Vydūnas, ir dramaturgai-dramininkai Petras Pundzevičius ir Marcel. Šikšnys ir sakmininkas Juoz. Lideikis — Aldonas. O kadangi anot Mickevičiaus —

Žodžiuose mūsų vien tik noras, veiksme — galia matyti.

Sunkiau gerai pergyventi diena, kaip knyga parašyti, tatai laikydamas dorą kilnų gyvenimą tam tikra kūryba, Tumas beletristų tarpan įstatė ir garsią savo doru gyvenimu Žagarės Barborą Umiastauskaitę.

Tų savo beletristų jis duoda nevien gyvenimo aprašymą, bet daugelio (k. š. Šikšniaus, Vydūno, Pečkauskaitės, Žitkevičiaus, Šeižio...), patiekia ir platoką kūrybos įvertinimą. Tuo būdu čia randam ištisą seriją dailių kritiškų studijų apie žymius mūsų literatus.

Dar margesnis yra veikėjų septintas būrys. Jin įtraukta. Myk. Biržiška, Ed. Volteris, Vyt. Juškevičius, Dom. Bukantas, Liud. Noreika, Juoz. Kairiūkštis, Jonas Bartkevičius, Vyt. Endziulaitis, Juoz. Grandanas, Naftalis Fridmanas, Henr. Sienkevičius, Eliza Ožeškienė, Silv. Gimžauskas, Aleksandr Burba, Antanas Kaupas, Kaz. Jaunius, Jurgis Matulaitis, Adomas Žeimys, Juoz. Ambraziejus, Jonas Katelė, Juoz. Paškevičius, Antanas Pauperis, Felic. Paškevičius, Ant. Lenkevičius, Ant. Antanėlis, Juoz. Genys, Adomas Pranckūnas, Romualdas Styra, Kast. Stašys, Tomas Širvydas, Meč. Paliulionis, Kaz. Paltarokas, Kaz. Jasėnas, Juoz. Tumas, Ant. Smetona, Jurgis Šaulys, Just. Staugaitis, Lad. Stašinskas, Mart. Yčas, Jon. Yčas, Petras Leonas, Juoz. Tūbelis, Kaz. Vizboras, St. Šilingas, Kaz. Bizauskas, Aleks. Stulginskis, Jurg. Kubilius, Lad. Nagevičius, St. Nastopka, Ant. Juozapavičius. Visi jie pavadinti „publicistai". Čia publicisto žodis paimtas taip pat plačiausia prasme. Publicistas Tumui yra ne vien tas, kurs plunksna rašė, bet ir tas, kurs rašančiam padėjo, jį gelbėjo ar bent užuojautos parodė. Turėdami tai omeny, mes ir nedarysime autoriui priekaištų, kam jis publicistų skaičiun įbruko tokius kunigus, kaip Pauperį, Antanėlį, Styrą, ir k., nė vieno straipsnio savo amžiuje neparašiusius, arba

vysk. Paliulionį, generolą Nagevičių, Nastopką, toli nuo publicistikos stovėjusius. Tumui rūpėjo čia nė lietuvių publicistikos istoriją patiekti, bet surinkti daugiau medžiagos, nušviečiančios mūsų kultūrinį gyvenimą XIX amžiaus pabaigoje ir XX-jo pradžioje. Tą tikslą jis tikrai yra pasiekęs. Jo paminėjimai ir anksčiau nurodytų vyrų charakteristikos tiekia labai daug žinių, kurios būsimam mūsų kultūros istorikui bus labai svarbios.

Žinant tai, nebegalima daryti autoriui nė priekaištų, kad jis veikėjų suskirstyme į būrius buvęs negriežtas, įdėdamas pav. Basanavičių pirman ir trečian, Gimžauską antran ir septintan, Juoz. Dovydaitį trečian ir ketvirtan skyriun. Moksliškam veikale tokie pasikartojimai nebūtų pliusai. Bet medžiagos rinkiny jie visai pateisinami. Skaitydami tuos Tumo paminėjimus, žavinčius savo gyvumu ir nuoširdumu ir stebinančius savo gausumu, mes turim ne prikaišioti jam tai, ko nėra padaręs, bet tarti nuoširdų ačiū už tai, ką jis yra mums patiekęs. Be Tumo nenuilstamos plunksnos daug kas iš mūsų veikėjų taip ir nebūtų sulaukę jokio paminėjimo. Vienas tik Tumas tų vidutinės vertės veikėjų gyvenime mokėjo pastebėti net ir menką gėrio trupinėlį ir nepatingėjo tai spaudoj pažymėti. Jo raštuosna patekę, jie ir pasiliks žmonių atminty.

Be abejo, savo paskaitose universitete Tumas ne apie visus tuos veikėjus yra kalbėjęs. Bet vis dėl to, jei nebūtų tapęs profesorius, apie daugelį jų gal būtų visai užmiršęs. Profesūra pažadino jį rinkti kuo daugiau medžiagos mūsų literatūros ir kultūros istorijai. Jis tai padarė, fiksuodamas plunksna visa tai, ką jo plati atmintis savy yra išlaikius. Ištisa eilė jo storatomių raštų atsirado daugiausia jam beprofesoriaujant. Tais savo raštais jis, gali sakyti, yr sukūręs naują mūsų literatūros istorijos šaką, o drauge savo kolegoms humanitarams davęs darbštumo ir moksliško produktingumo pavyzdį. Tuo atžvilgiu ypač pažymėtini yra šie 1929 metai. Jų bėgyje Tumas yr nusistatęs laimėti negirdėtą rekordą, būtent, iki metų galo išleisti savo raštų dešimt tomų! Į vidurį rugpiūčio mėnesio jis aštuonius tomus jau yra paleidęs į knygų rinką. Jau leidžia devintą. Nėra abejo-

nės, kad ir dešimtą suskubs paleisti, jei tik ras leidėją. Šia veikalų krūva nori jis, matyt, kaip ir apvainikuoti savo profesorišką veikimą, nes ketina kuriam laikui iš universiteto visai pasitraukti. Daro jis tai tam, kad turėdamas daugiau atliekamo laiko, galėtų pabaigti seniau sugalvotus savo kūrinius.

Įvertindamas Tumo nuopelnus ir jo mokslo darbus, Lietuvos Universitetas 1923 m. yra jį pripažinęs docentu, o šiais 1929 yr nusprendęs suteikti jam ir garbės daktaro laipsnį. Reikia tikėtis, šis pastarasis titulas mūsų Jubiliatą dar tampriau suriš su Lietuvos Universitetu, o savo žaru ir Jubiliatas, tariuos, ilgainiui paskelbs dar nevieną paskaitų seriją Universiteto auditorijose ir pasižymės visuomenėje nevienu kilniu žygdarbiu. Tiesa, Tumo pergyventas 60 m. amžius, jo žili plaukai lyg ir rodytų, jį jau priėjus senatvės. Bet kas arčiau jį pažįsta, tas žino, jog tai tik matomybė, nes jo dvasia pasilieka tebeišlaikiusi savo karštą jaunystę, sveiką kūrybos energiją ir niekuomet nesilpnėjantį darbštumą. Tokie profesoriai su jaunuolio širdim, o senio prityrimu, mūsų Universitetui ypatingai yra reikalingi. Taigi ir linkiu mūsų Jubiliatui tapti dar garbės profesorium ir su Lietuvos Universitetu niekuomet nesiskirti.

Tumas — bažnytinis rašytojas.

Daug kas težino tik Tumą publicistą, beletristą ir docentą. Kad jis mūsų ir religinis bei bažnytinis rašytojas, to daugelis visai nėra girdėję. O tuo tarpu Tumo nemaž pasidarbuota ir toje, specialinėj srityje.

Pradėjęs savo kunigavimą vikaru, jis visų pirma susidūrė su vaikų katechizacijos klausimu. Vaikai reikia išmokyti poterių ir katekizmo. Bet kaip tai padaryti? Tumo kolegos, jauni kunigėliai, tuo klausimu laikydavos nevienodos taktikos: vieni vaikų mokymą poterių užkraudavo davatkėlėms, kiti bandydavo vaikus mokyti patys bekatekizuodami juos žodžiu.

Kad davatkėlės buvę nekokios katekėtės, Tumui buvo aišku kaip diena. Jis jų nė nekviesdavo talkon vaikų kate-

kizuoti. Iš kitos šalies jam buvo aišku, kad ir iš pačių kunigų katekizavimo žodžiu naudos neperdaugiausia. Toks katekizavimas tai tikra kankynė. Kankynė kunigui, nes norėdamas vaikus gerai išmokyti, turi tas pat tikėjimo tiesas po šimtą kartų vaikams kartoti. Kankynė ir vaikams, nes kol jie girdi kunigo žodžius, jie tariasi išmokę katekizmo, o kai tik grįžta iš bažnyčios namon, visai užmiršta, ką iš kunigo yra girdėję. Griežtai imant, toks mokymas — yra ir bus bergždžias darbas. Kad jis nebūtų bergždžias, turi vaikams ir kunigui ateiti į pagalbą spausdintas katekizmo tekstas arba knygelė.

Spaudai esant anais laikais uždraustai, tokių knygelių nebuvo. Vienatinis Valančiaus „Rymo katalikų mokslas" buvo beveik nebegaunamas, o be to vaikams jis buvo per platus. Šiems reikėjo turėti trumpesnis ir prieinamesnis katekizmo vadovėlis. Nesant, kas jį parašo originaliai, Tumas ima plačiai vartojamąjį Filochovskio katekizmą ir išvertęs lietuvių kalbon, išleidžia Tilžėje. Kaip tas leidinys buvo reikalingas, parodo faktas: per penkerius metus (1899 — 1904) išėjo jo net trys leidimai. Be paties katekizmo teksto buvo čia pridėta dar Tumo parašytoji įžanga apie katekizmą ir elementorius.

Leidžiant šį katekizmo vadovėlį, Tumui rūpėjo ir lietuvių kalbos grynumas. Taigi, kiek anais laikais buvo galima, jis stengės iš poterių ir katekizmo pašalinti senus polonizmus ir nevykusius teologiškus terminus pakeisti tinkamesniais. Tuo būdu šis Tumo išleistas katekizmas yra nemaž patarnavęs ne vien Bažnyčiai, bet ir mūsų tautybės reikalams. Lietuvių vaikai galėjo iš jo kiekvieną valandą pakartoti savo lietuviškus poterius, net jei ir pasitaikydavo jie užmiršti.

Po vaikų antroji Tumo meilė — tai mokslus einančioji jaunuomenė bei studentija. Ši taip pat religijos srity reikalinga dvasios sustiprinimo. Tumui tai buvo aišku. Tik kaip tai padaryti? Dėl žinojimo, jis gerai žinojo, kad į religiją galima dvejopai žiūrėti: iš vienos šalies, kaip į tam tikrą religinių tiesų sistemą, iš kitos — kaip į tikrąjį gyvenimo kelią. Pirmuoju žvilgsniu religijai stiprinti reikia gilesnio tų religinių tiesų pažinimo ir mokėjimo jas apologetiškai ap-

ginti. Antruoju žvilgsniu — reikia gilesnio persiėmimo Kristaus dvasia, kaip ji apsireiškia pačiame Kristaus asmeny ir jo darbuose. Į religinę filosofiją, į apologetiką Tumas neturėjo palinkimo. Užtat antrasis kelias — gilinimasis Kristaus gyveniman — Tumui atrodė tinkamesnis, kaip tiesiog vedąs į tikrojo gyvenimo idealą, kiek jis mums yra nušviestas evangelijos pasakojimuose. Skyrium nuo evangelijos paimtą vieną kitą religinę dogmą jaunuolis inteligentas gali laikyti neturinčia glaudaus sąryšio su krikščionyste ir būti linkęs paabejoti dėl jos, bet pačiam Kristaus asmeniui, jo gyvenimui ir pasišventimui nieko negalės prikišti. Turėdamas tai omeny, Tumas ir pasiryžta mūsų studentiją arčiau supažindinti su evangelijos turiniu. Tam tikslui jis verčia lietuvių kalbon barono *Nikolai* „Vadovėlį šv. Morkaus Evangelijai tyrinėti, skiriamą moksleivijai". Veikalas jau seniai spaudai prirengtas, bet, deja, lig šiol vis dar nesuradęs leidėjo. Kas yra pats baronas Nikolai: katalikas, ar protestantas, kunigas, ar civilis, aš gerai nežinau. To dėl ir manau, kad prieš įteikdamas šį savo vertimą spaudai, Tumas turėtų duoti jį d-rui prof. Grigaičiui ar kitam kuriam mūsų biblistui peržiūrėti, ar nėr ten kartais tulų nukrypimų nuo katalikų Bažnyčios mokslo. To reikalauja ne tik kanonai, bet ir pačių studentų dvasiškoji nauda.

Besirūpinant supažindinti studentiją su evangelija, Tumui labai rūpėjo ir pats evangelijos tekstas, o už vis jo lietuviškas vertimas. Todėl kai 1921 m. buvo sumanyta išleisti jubiliejinis lietuviškas Naujo Įstatymo arkivyskupo Skvirecko vertimas, Tumas mielai sutiko netiktai to leidinio būti korektorium, bet ir parašė jam įžangą. Gaila tik, kad joj tepaliesta to jubiliejinio leidinio vien finansinė pusė.

Mylėdamas moksleiviją apskritai, Tumas ypatingai mylėjo ir tebemyli klierikus ir jaunuosius kunigėlius. Jiems jis ir yra paskyręs, galima sakyti, patį gražiausį ir nuoširdžiausį savo veikalėlį „Jaunam veikėjui", išėjusį Kaune 1925 m., bet parašytą daug anksčiau. Jis dedikuotas dviem per anksti mirusiem Tumo draugam, pavyzdingiem kunigam: Pranui Turauskui (1876 — 1919) ir Jonui Visbarui (1869 — 1919). Savo turiniu jis priklauso pastoralei teologijai, savo gi for-

ma yra tai, ką vokiečiai vadina „theologische Plauderei“. Mat, autorius, įsivaizdavęs priešais bestovintį jauną kunigėlį, laisvai ir draugiškai kalbasi su juo, teikia jam įvairių patarimų ir perspėjimų, pasisako atvirai ir savo klaidas, kad jaunasis kunigėlis jų savo gyvenime vengtų, išanksto ieškotųsi geresnių ganytojavimo priemonių. Visa tai išdeda autorius laiškų — feljetonų formoj, necituodamas nė vieno askezos veikalo, nei Šv. Rašto tekstų, o vis dėlto jo veikalas patiekia tiek kilnių minčių, sužadina tiek gerų jausmų, kaip retas kurs, net ir geriausis asketikos vadovėlis. Ir ko čia tik nėra! Štai nuoširdžiausis pažadinimas į pasiryžimą, ištvermę: „Ryžkis nesidairyk!“ Štai rimtas raginimas į darbštumą „Nugalėk tinginį!“ O štai vėl kokia puiki oda šviesai, mokslui:

„Mokslas tai duona... Gardūs kiti valgiai. Gardūs cukrainiai. Vis dėlto jais nemisi... Miela muzika, tik jei tau tuo pradėjimu 10 valandų kas į ausį grotų, tu iš proto išeitum... Gera turėti prietelių. Tik jei jie pradėtų tave kasdien lankyti, tu nusipirktumei cerberį savo durims saugoti... Knyga net ne pati geroji... nuramins tave, patenkins tave, numalšins jauną nerimą, veržimąsi šokti bėgti toliau; o kur, o ko, nė pats nežinai“...

Joks mokslinčius geresnio knygai panegiriko neparašys. Kas nusimano poezijoj, perskaitęs straipsnį, „Ei, jaunuomene, kilk lig debesų“, tuojau supras, kad tai tikras eilėraštis, puiki poemėlė!

O kiek čia gyvų tipų! Štai „greitasis kunigėlis“, „skraidžiojąs po bažnyčią, kaip paukštytė“. Štai jo antipodas „kunigas lemtūta“. „Kalba kalba, tą savo breviorių... ir galo nėra. O žmonės laukia. Ruošias ruošias tas savo mišeles laikyti ir vėl galo nėra. O žmonės vis kantriai laukia. Geria geria tą savo arbatą... prieš lydėdamas velionį į kapus ir vėl galo nėra. O žmonės jau pradeda nekantrauti“...

Švelniai perspėja jaunus kunigus, kad nepapiktintų šiaip jau žmonelių kunigiško stiliaus neišlaikymu. Pats nusiskundžia nusidėjęs, buvęs bejausmis savo motinai, prašomos skarelės nenupirkęs. Mokindamas malonumo, duoda jaunam kunigėliui patarimą; „Nedrįsk žmonių barti. Tegu klebonas...

Būk malonus ir iškrypėliams. Ne lazda ir koneveikimais Mokytojas atvertė ištvirkėlius ir sukčius“...

„Aukščiausiojoj pareigoj“ iškelia labai svarbų klausimą apie didelį reikalingumą talentingai sustatyto vadovėlio, „kaip reikia mirštantieji marinti“.

Straipsnių „nebūk automatas“, „Tolyn nuo pinigų“, „Davatkos“ turinys ir be paaiškinimų suprantamas, bet klystų, kas manytų, rasiąs čia tam tikrų teorijų; jų vietą užima realiausio gyvenimo faktai.

Paskutiniai du dalykėliai — tikri diemančiukai. „Dilexi decorem domus Tuae“ geriau neparašytų nė didžiausis asketas ir mistikas, o „Fratres, sobrii estote“ — nė sausiausias abstinentas.

Šiek tiek nekonsekvencijos galima tik rasti ten, kur autorius kalba apie kunigų politiškąjį veikimą. Nes pradžioj 21-am pusl. jis rašo:

„Bažnyčios nebegana. Duok mokyklų, knygynų, skaityklų; duok laikraščių ir knygų; kalbi bažnyčioje, kalbi mokykloje tai, kalbėk dar ir rinkoje! Daryk partijas, frakcijas, krypsnius. Vesk rinkimus, skelbk programas, rašyk įstatus ir įstatymus; organizuok, kontroliuok, atstovauk; būk apologetas ir netikrųjų stabų griovikas; kontroliuok ir kritikuok!...“ o visa tai tam, kad būtų „daugiau, daugiau šviesos“. Bet į galą 103 psl. jis šaukia:

„Kaip aš begaliu eiti į dvasiškąjį tėvą savo sielos reikalais, matęs ar girdėjęs, kaip jis yra pagrimzdęs gryniausiame politikos materializme“?!

Ir kiek tolėliau 110 pusl. priduria:

„Mielas Dieve, kokių faktinių negerumų esti iš kunigų dalyvavimo seimuose, kad ir būtų jiems juridinių gerumų!“

Turėdamas tokių v i e n a k i t a i v i s a i p r i e š i n g ų d i r e k t y v ų, jaunasis kunigėlis tiesiog nežinos, kaip jam elgtis: ar čia eiti „daryti partijas, frakcijas, krypsnius“, ar bėgti nuo politikos, kaip nuo baisiausių velnio žabangų? Vieno nurodymo, kad pasitaiko daug faktinių negerumų iš kunigų dalyvavimo seimuose, čia neužtenka, nes nemažiau faktinių negerumų galima pririnkti ir iš k u n i g ų n e d a l y v a v i m o s e i m u o s e. Vadinas, kunigų ir politikos san-

tykių klausimas yra daug painesnis, negu Tumui atrodo. Čia reikia atsižvelgti ne vien į pačius negerumus, plaukiančius iš kunigų dalyvavimo ar nedalyvavimo politikoje, bet ir į įvairias laiko ir vietos aplinkybes, kultūrinį krašto stovį ir į daug ką kita. Iš to, kad „mūsų vikarams" nepatartina užsiimti politika, visai neišeina, kad Seipeliams ir Braunams nebūtų galima ministeriauti. Taigi Tumo veikalėly „Jaunam Veikėjui" šis svarbus klausimas tėra tik paliestas, bet neišspręstas.

Jis neišspręstas taip pat ir kituose tąja tema išleistuose Tumo raštuose, k. š. „Vikarų politika", „Politikos ar visuomenės kunigų darbas". Apie juos galima trumpai atsiliepti klasišku aforizmu: „Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas". Prityrusiu vadu toje srityje Tumas niekuomet nebuvo ir rodos, nebus, bet jo geri norai patarnauti kunigijai šiam atvejy neabejotini.

Iš savo prityrimo jis žinojo, jog jaunam kunigėliui ganytojavimą nemaž pasunkina neturėjimas įmanomos pamokslinės literatūros lietuvių kalba. Kaip kitur, taip ir čia Tumas stengias mūsų kunigijai patarnauti. Tam tikslui jis suieško kun. Ant. Bartkevičiaus „Pamokslai apie Sakramentus", prirengia spaudai, ir parašo įžangą, kurioje patiekia biografiškų žinių apie tų pamokslų autorių. Išeina jie Amerikoj, Shenandoah, Pa 138 psl. knygelės pavidale.

Išleisdamas 1915 m. Rygoj Valančiaus „Blaivybės Gromatas" ir parašydamas tam leidiniui įžangą vardu „Senoji Blaivybė", Tumas nemaža patarnauja ir mūsų blaivybiniam judėjimui.

Neapsakomai brangindamas Valančių, jis surenka ir išleidžia vysk. Motiejaus polemiškus raštus prieš pravoslaviją, davęs jiems vardą „Maskoliams katalikus persekiojant, Kaunas 1929", o taip pat išverčia lietuvių kalbon jo lenkiškus raštus memuarus ir išleidža šiais 1929 m. atskira knyga: „Motiejus Valančius Žemaičių vyskupas. Pastabos pačiam sau", pridėliojęs prie jų nemaž ir savo brangių pastabų. Abu pastaruoju leidiniu sudaro svarbią įnašą į Lietuvos bažnyčios istoriją.

Be Valančiaus Tumui brangūs ir Lietuvos vyskupai. Per ingresą Žemaičių vyskupo Pr. Karevičiaus jis entuziastiškai prakalba ir pasveikina naują ganytoją. Su nemažesniu džiaugsmu jis prabyla ir į naują Vilniaus vyskupą D-rą Jurgį Matulevičių jo konsekracijos dieną, ir į Telšių vysk. Staugaitį Just. ir k.

Neužmiršta jis paminėti spaudoje ir kiekvieną šiek tiek žymesnį gyvą bei nabašninką kunigą. Tų kunigų paminėjimų bei nekrologų jis yr prirašęs daugiau kaip 150. Ir ne tik prirašė, bet ir jų neužmiršo, kaip tai parodo kad ir šis jo paties sustatytas ir „Tiesos Kelio“ redakcijai atsiųstas jų sąrašas. Štai tie kunigai: Alekna Ant, Aleknavičius K., Ambrazevičius Juoz., Antanėlis Ant., Andriuškevičius Myk., Antanavičiai, Andriukaitis K., Bajorinas Ant., Baktys Petras, Barauskas Ed., Barauskas Petras, vysk. Baranauskas Ant., vysk. Beresnevičius Aleks., Bikinas Juoz., Bartkevičius Ant,, Budrikas Dom., Būčiai, Bučnys Pr., Burba Aleks., Butkevičius Pr., vysk. Cirtautas Gasp., Dabševičius Tom. Juoz., Dambrauskas Aleks., Daukša Mikalojus, De la Mennais, Dembskis Lad., Dembskis Vitalis, Dovydaitis Juoz-Silv., Dovydaitis Justinas, Eidimtas Ant., Eitvydas, Ercius St., Gabševičius, Garalevičius, Gargas, Genys Juoz., vysk. Giedraitis Merkelis, vysk. Giedraitis Juoz. Arn., vysk. Giedraitis Simanas, Gintila Jon. Kriz., Gimžauskas Silv., Grosas Sim., Gustaitis Mot., vysk Holovinskis Ign., Januševičius Pov., Jasėnas Kaz., Jaunius Kaz., Jesevičius Anūp., Jurgaitis Marc., Juškevičius Ant., Jurevičius Felic., Juzumas Tadas, Juzumas Ant., Juzumas Vincas, vysk. Kahnas, Karbauskas Jon., vysk. Karosas Ant., Kasakauskis Kalikst., Kašarauskas Ambr., Katelė Jon., Kaupas Ant., Kazlauskas Kaz., Kybelis Kaz., Kojelavičiai, Karklinskis Kaz., Lialis Felic., Legeckis Petr., Lenkevičius Ant., Liandsbergis Pr., Lideikis Juoz,, Lymantas, Liutostanskis, Mackevičius Ant., Maironis Jonas, Majevskis Kost., vysk. Matulevičius Jurg., Mežinys Myk., Mežinys Mat., vysk. Michalkevičius Kaz., Mykolaitis Vinc., Milukas Ant., Morkys Pov., Naudžiūnas Ant., Noreika, Novickiai, Nezabitauskas, Olševskis Myk., vysk. O'Rourkas Ed., Pabrėža Jurg. Ambr., Pakalniškis Kaz., vysk. Paliulionis Meč., vysk. Paltarokas Kaz., Paškevičius Samuelis, Paš-

kevičius Juoz., Pauperis Ant., Petkevičius, Petreikis Kaz., Pocius Dom., Pranaitis Just., Pronckietis Kaz., Pronckus Ad., Račkauskis Jer., Račkauskis Adol., Rajuniec Ant., Razutavičius Jurg., Rimavičius Petras, Rimavičius Brunonas, Rupeika Juoz., Rupeika Kajet., Savickis Ant. Savickas Pr., Sideravičius Martyn., Širvydas Tom., Skrodzkis Kaz., Stakauskas Juoz., Stanskis, Stašys Kast., vysk. Staugaitis Just., Styra Romual., Strazdas Ant., Šeižys Myk., Šilinskis Pov., Šimaitis, Širvydas, Kost., Šleivys Kaz., Šliogeris Vinc., Šliupavičius, Šukevičius Aleks., Tamulevičius J., Totoraitis Jon., Tatarė Ant., Purauskas Pranc., Urbonavičius Pr., Vaitkus Myk., Valentinas Petr., vysk. Valančius Mot., Viengalis Pov., Vienažindys Ant., Vizbaras Jon., Vytartas Ant., Zabermanas Jonas, Zagurskis Valer., Zaleskis Juoz., Žebrys Juoz., Žebrys Kaz., Žeimavičius Adom., Želvys Juoz., Žiogas Juoz., Žitkus Kaz. ir daug kitų trumpai minėta.

Dėliai to ir nenuostabu, kad Tumo klausytojai studentai ir yra praminę jį „klebonų istorininku“. Tai, žinoma, pasakyta su pašaipa, bet toje pašaipoje glūdi ir geroka tiesos dalis, parodanti, kad Tumas ir čia yra laimėjęs rekordą, nes iš visų mūsų kunigų rašytojų jis neabejotinai tapęs pats „kunigiškiausias“, bent ta prasme, kad apie kunigus daugiausia yra rašęs.

Ir tai nesunku sau išaiškinti. Savo netrumpam gyvenime Tumas ir kaip įvairiuose Lietuvos kraštuose kunigavęs, ir kaip įvairių laikraščių redaktorius ir raštams aukų rinkėjas, turėjo progos pažinti beveik visus Lietuvos kunigus, o pažinęs, galėjo ir kiekvieną jų tinkamai apibūdinti ir jų nuopelnus spaudoj parodyti. Simpatingas, judrus, kaip gyvsidabris, visuomet pilnas naujausių žinių, Tumas kiekvienoj klebonijoj būdavo mielas svečias. Daug ko jis vietos kunigams pripasakodavo, daug ir iš jų išgirsdavo. O kadangi jo atmintis sykį girdėto dalyko beveik neužmiršdavo, tai ir nenuostabu, kad ilgainiui Tumas pasidarė gyva mūsų kunigijos kronika.

* * *

Pati kunigija žiūrėjo į Tumą dvejopai: senesnieji kunigai (išskyrus vieną kitą) laikė jį nerimtu karštuoliu, nuolatiniu tvarkos ardytoju; kai kurie, k. š. Eidimtas, Zaleskis tiesiog jo nekentė, abejodami net jo katalikiškumu. Užtat jaunesnieji — galvą už jį guldė, klausė jo žodžių, gerėjos jo raštais, laikė savo dvasišku vadu, korifiejum, pranašu. Tai, gali sakyti, tęsės iki Tumui Vilniun išvykstant.

Šioj naujoj vietoj jis randa ir naujų gyvenimo sąlygų. Kad ir nepaliauja buvęs kunigas, ištikimai einąs savo kunigiškas pareigas, jis vis dėlto daugiau sukas tarp civilių Vilniaus inteligentų, negu tarp kunigų. Susiartina su Petru Vileišiu, susidraugauja su A. Smetona. Palaiko jis gerus santykius ir su vadinamais pirmeiviais bei kairiaisiais. Mat, Vilniuj lietuvių maž tesant, jis kiekvieną inteligentą lietuvį laikė brangintina jėga, kinkytina į bendrą tautybės darbą. Dėliai to tautybės principas jam ir atrodė vienatinai dėtinas Vilniaus lietuvių veikimo pagrindan. Tuo principu jis tikėjosi būsią galima daugiau pritraukti veikėjų. Jam rūpėjo daugiau jų kiekybė, negu kokybė. Jam svarbu buvo, kad lietuvių veikimas Vilniuj nuolat augtų, stiprėtų ir kad jis būtų aiškiai lietuviškas tautiškas. Toje grynai tautiškoje dvasioje buvo vedamas ir redaguojamas „Vilties“ dienraštis.

„Vilties“ leidėjai, daugiausia kunigai, tuo nevisai buvo patenkinti. Kai kurie ėmė rūgoti, kad „Vilty“ permaž teatsižvelgiama į Bažnyčios ir tikybos reikalus, kad šis dienraštis ganėtinai yra tautiškas, bet neužtektinai katalikiškas. Kas čia kaltas?—Žinoma, „Vilties“ redaktorius—Tumas!..

Ne visi tai į akis sakė, bet taip manančių buvo nemaža. O už akių buvo formuluojama ir konkretesnių priekaištų: Tumas per daug sucivilėjęs, suliberalėjęs, suvilnėjęs, vien Vilniaus krašto reikalams teatsidėjęs...

Griežčiau dalyką ištyrus, gal ir būtų paaiškėję, kiek yra tiesos tuose priekaištuose. Bet tam tyrimui nebuvo laiko, Michalkevičiui iš vysk. Cirtauto ultimatyviai pareikalavus, teatsiimie sau Tumą iš Vilniaus, šiam užuot teisinusis, teko

skubiai grįžti prie parapijinio darbo į Laižuvą, o per karą ir po karui kuo kitu užsiimti. Taip anie priekaištai savaime atkrito. Patsai gi Tumo pašalinimas nuo „Vilties“ išėjo tiesiog jos nenaudai, nes likusi be Tumo ji netik nėra tapus katalikiškesnė, bet anaiptol J. Kubiliaus straipsniuose apie katalikiškąjį veikimą ir moksleivius ateitininkus buvo pasirodžius, gali sakyti, beveik antikatalikiška. Kilusiame iš čia ginče Tumas visai nedalyvavo. Grynai katalikiško veikimo jis niekuomet nesmerkė, anaiptol, pats katalikiškoms organizacijoms yr nesykį padėjęs, k. š. „Blaivybei“ — savo paskaitomis, „Saulei“ — savo kelione Amerikon ir t. t.

Bet šalia katalikybės jam nemažiau brangi buvo ir tautybė. Jis jau seminarijoj yr buvęs „Basanavičiaus tipo tautininkas“, Vilnius jo tautišką nusistatymą dar labiau sustiprino. Pradžioje, seimų laikais, matom jį netik Tautininkų Sąjungos nariu, bet ir Tautininkų partijos veikliu agitatorium. Vėliau, ne su viskuo toje partijoj besutikdamas, jis iš jos išstoja, nors ir nepaliauja jai simpatizavęs. Ypač myli jis tautininkus moksleivius — „Jaunąją Lietuvą“, nesigailėdamas jai ir savo širdies ir savo aukų. Laikydamas ją katalikiška organizacija, jis net kaltina kunigus, kad jie „Jaunosios Lietuvos“ skyrių nenorį imti savo globon. Jei tie skyriai tos globos nesibijo ir jos nori, tai Tumo pabarimas gali būti ir teisingas, nes visuomet geriau, kai organizacija turi savo dvasišką vadovą — kunigą, negu kad pasilieka be jo. Tąja mintimi persiėmęs, Tumas visoms tautininkų organizacijoms nesigaili dvasiškų patarnavimų. Jis yra jų sacerdos magnus, jų įstaigų pašventėjas, jų darbų laimintojas, jų iškilmėse pamokslininkas, jų katalikystės liudytojas. Visa tai atlieka jis su mielu noru ir pasišventimu, nesigailėdamas net savo sveikatos ir laiko. Šįmet pav. Šiaulių šventėje besakydamas pamokslą ir bežiūrėdamas jų vaidinamos misterijos, peršalęs, gavo ausų uždegimą ir turėjo porą mėnesių persirgti. Tačiau klystų, kas manytų, Tumą esant tautininką ekskluzivistą. Tikrumoj to nėra. Dirbdamas tautininkų organizacijose ir laikraščiuose, jis neatsisako bendradarbiauti ir grynai katalikiškoje spaudoje ir akcijoje, kaip gali paliudyt kad ir mūsų blaivininkai ir ateitininkai, o taipgi „Bažnytinės

Apžvalgos“, „Vado“, „Tiesos Kelio“, „Ganytojo“, „Šaltinio“, „Mūsų Laikraščio“ redaktoriai.

Tiesa, rašant daug, labai daug, Tumui pasitaikydavo padaryt klaidingų žingsnių (pav. jo bandymas bendradarbiauti šiauliškėje „Kultūroj“) ar išreikšti spaudoje nuomonių, su kuriomis katalikai publicistai negalėdavo sutikti ir gaudavo su Tumu smarkiau susikirsti. Bet visa tai teparodo tik viena, kad Tumas, kaip ir kiti žmonės, nėra neklaidingas, kad jo vienur-kitur šiek tiek gal nuo tiesos nutolta. Iš čia gi tegalima tik viena išvada, kad į Tumo raštus ir žygius turime žiūrėti kritiškai, bet nevalia mums jų à priori niekinti ir patį jų autorių smerkti. Visa, ką jis yr daręs ar rašęs, darė ir rašė bona fide, turėdamas geriausių norų patarnauti tiesai ir pažangai ir neturėdamas nė mažiausio noro nuo Bažnyčios nutolti. Dėliai to ir vieno kunigo bandymas mesti šešėlį ant Tumo ortodoksijos, remiantis jo Vytauto bažnyčioj sakomais pamokslais, nuėjo niekais, nes arčiau dalyką ištyrus, skundas pasirodė silpnai tepamatuotas ir neįrodytas.

Kaipo romantininko, kun. Tumo tikėjimas yra giliai mistiškas, jokiu racionalizavimu nesusiaurintas, taigi pilnutinis, integralinis. Jis kasdien mielai laiko mišias, eina išpažinties, dalyvauja kasmet kunigų rekolekcijose, kalba brevijorių, neretai net savo bažnytėlėj užsidaręs. Tas pat pasakytina ir apie kitus jo grynai kunigiškus darbus.

Dėliai to nė kiek nėra suklydęs vysk. Pr. Karevičius, Tumą, kaip pavyzdingą kunigą, 1921 m. pakeldamas garbės kanauninku. Nuo savęs galiu čia dar pridėti, kad ta, tikrai užpelnyta garbė netik nesugadino jame kunigo, bet dar išėjo jam į dvasios sveikatą. Mat, kanauninkystė nebuvo jam tuščias titulas, bet tikras reališkas paaukštinimas, savotiška kunigo bajorystė — noblesse. O kadangi noblesse oblige, tatai ir kun. Tumas, užsidėdamas ant krūsinės kanauninkišką kryžių, užsidėjo drauge ir naują dvasišką kryžių, pereidamas iš blaivininko, kuriuo buvo, į kone pilnus abstinentus. Per kurį laiką abstinencijos idėja Lietuvoje kan. Tumo asmenyje turėjo vieną iš ener-

gingiausių ir gabiausių savo apaštalų. Paskutiniu laiku jis tą idėją kiek modifikavo.

Turėdamas tikrą kunigišką pašaukimą, Tumas karštai myli ir savo bažnyčią, prie kurios jam tenka gyventi. Ją jis rūpestingai prižiūri, daboja, kad ji būtų švari, daili, turėtų gėlių altoriuose. To jo rūpestingumo pavyzdį galime matyti, kad ir jo nūn valdomoje Vytauto bažnyčioje. Paėmęs ją, iš vokiečių sunaikintą, dvokiančią nuo joj laikytų supuvusių bulvių, Tumas ją gražiai atnaujino, altorius pastatė ir papuošė dailiais Kalpoko ir Janulio paveikslais, įtaisė suolus, paįvairino laikomas joje pamaldas žymių artistų giedojimais bei muzika ir tuo padarė tai, kad dabar Vytauto bažnytėlė mielai lankoma lietuvių kauniečių inteligentų. Jos garbę yra iškėlus ir susidariusi viešoji opinija apie Tumo gerą širdį, sukalbamumą, minimalinį formalumų reikalavimą. Čia yra daug tiesos, bet dėl formalumų, tai Tumas jų reikalauja nemažiau, kiek Bažnyčia yr nustačius. Juk kiekvieną jo, neturinčio savo cirkulo, žingsnį kontroliuoja kūrija.

Kas kitas, pagarsėjęs kaip publicistas, beletristas, mokslininkas ir bažnytinis rašytojas, gal būtų suklydęs, pakilęs puikybėn. Su Tumu to neatsitiko: jis kaip buvo, taip ir po šiai dienai tebėra visiems prieinamas, meilus, greitas kitam patarnauti ir padėti, visuomet malonus, linksmas, atlaidus. Taigi ir nenuostabu, kad jis, lyg koks magnesas, traukia savęsp kiekvieną tiek civilį, tiek kunigą. Visiems malonu su juo susitikti, draugiškai pasišnekėti. Neapsiriksiu, rodos, pasakęs, kad nėra kito Lietuvoje žmogaus, kurs tiek turėtų senų pažįstamų ir draugų, kaip Tumas. Myli jį daug kas, kaip žmogų, dar daugiau myli jį, kaip kunigą. Mes lietuviai kunigai turėtume jį dar labiau mylėti ir branginti, kaip savo luomo pažibą. Jis yra mūsų pažiba savo milžinišku talentu, o dar didesne — savo visur užsipelnyta meile. Su Tumu galima nesutikti, susiginčyti, bet būti jo priešu, susipykti — tiesiog nėra kaip. Jei kas jam prikiština, tai nebent per didelis jo gerumas net ir tokiems meilės nevertiems, kaip Kapsukas ir kiti panašūs, o taip-pat ir per didelis gyrimas jo kritiškuose veikalų vertinimuose. Bet tai yra vien širdies kaltės, net ir atleidimo nereikalingos. Jos plaukia iš

didelės Tumo meilės žmonėms. Visame savo gyvenime jis visuomet buvo ir po šiai dienai tebėra tai, ką rusai vadina „istinyj čeloviekoliubiec".

Panorėjus, būtų galima dar daug ko pasakyti apie Tumą ir k a i p ž m o g ų. Bet šiam mano rašiniui jau ir be to per ilgam išėjus, palieku tai kitiems jo biografams. Jei čia užbaigai kas bepridurtina, tai nebent šie L. Girios žodžiai, kuriais jis savo Tumo biografiją yr pradėjęs.

„Vienas populiaringiausių Lietuvoj žmonių yra, be abejo, kun. J. Tumas... Populiarus jis ir mėgiamas ne nuo vakar dienos, gali sakyti, visų mūsų visuomenės tarpe. Net ir tų, su kuriais jam teko idėjiniai kovoti, jau tai kaip publicistui, jau tai kaip visuomenės veikėjui..., jei ir nėra mėgiamas, tai vis dėlto gerbiamas. Savąjį populiaringumą įsigijo jis jau tikru gyvu savo talentu, žavinčiu jo rašiniuose, jau tai nepaprastu judrumu ir energija visuomenės darbuose, kuriuose jis lig šiol tebėra nenuilstamas. Mėgiamas gi jis dėl savo gyvo ir nuoširdaus būdo didžiai malonių savybių. Visas jo gyvenimas, nuo pat pirmųjų sąmoningumo žingsnių — tai vienas nesiliaująs visuomeninių emocijų judrumas, nuolat ir kiekvienose aplinkybėse ieškąs sau naujų siekimų vykinti, naujų spragų tverti: jo gyvenimas — nuolatinis darbas, — darbas ir darbas — ne sau, ne savajai karjerai, bet visuomenei, tautai, kraštui"...

Taigi ir baigiu šaukdamas:

Tesie šventi nun mūs' jaunimui
Darbai šio didžio darbininko!..

ANTROJI DALIS

*

MINĖTINIEJI KITATAUČIAI

I. RAŠYTOJAI
II. MOKSLININKAI
III. VISUOMENĖS VEIKĖJAI

RAŠYTOJAI.

Dante Alighieris.

(1265 — 1321).

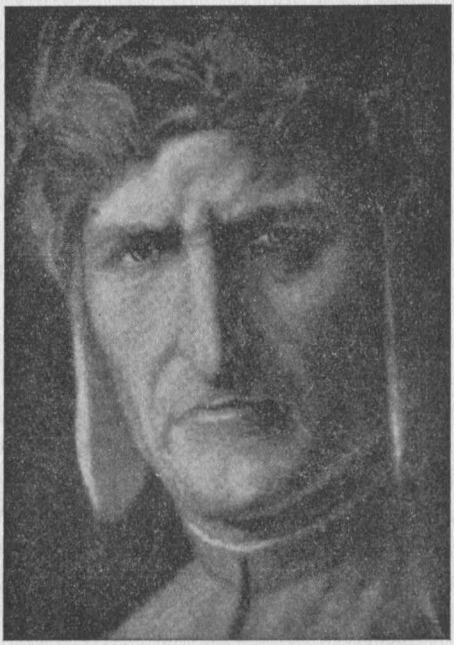

Sukakus šešiems šimtams metų nuo Dantės mirties, Italija suskato iškilmingai švęsti savo poezijos tėvo jubiliejų. Pats Romos papa Benediktas XV savo raštu, išleistu 1921 m. balandžio 30 d. į „visų katalikiškųjų aukštųjų mokyklų profesorius ir studentus", išdėstė Dantės nuopelnus Bažnyčiai ir tikybai, pažymėdamas ypatingai jo „Dieviškosios Komedijos" giliai katalikiškąjį charakterį.

Be Italijos šis Dantės jubiliejus rado atbalsio ir kitose šalyse. Paryžiuj buvo neperseniai iškilmingai švęstas Dantės paminėjimas tam tikromis pamaldomis ir paskaitomis. Maž

ne visi žymesnieji Europos laikraščiai yr įdėję straipsnių apie Dantę. Tai verčia ir mus patiekti „Draugijos“ skaitytojams pluoštą žinių apie tą garsųjį italų didvyrį.

Gimęs Florencijoje 1265 m. ritieriškai-aristokratiškoj Alighierių šeimynoj, Dantė beeidamas 9 metus pamilo platoniška meile kaimyno Falko Portinario 8 metų dukrelę Beatričę. Po 9 metų būdamas jau jaunikaitis, sutikęs ją gatvėje, dar labiau tapo sužavėtas jos grožiu ir nuo šio laiko liko jos ištikimas gerbėjas per visą savo amžių, nors ji po kiek laiko ištekėjus už kito, greit pasimirė. Tos meilės apimtas pradėjo Dantė aprašinėti savo jausmus dailiais sonetais, kurie ir atkreipė į jį anos gadynės poetų akį. To dėka, jo jaunystė praslinko kultūringoje poetų, literatų, dailininkų ir giedotojų draugystėje. Pirmutinis spausdintas jo veikalas buvo „Vita nuova“, sudėtas iš eilėraščių ir prozos straipsnių. Čia jis aprašo savo „naująjį“ gyvenimą, kurį jame sukėlė minėtoji meilė.

Be to dalyvavo jis ir politikoj, stodamas energingai opozicijon prieš tuometinio papos Bonifaco VIII šalininkus. Bet šiems gavus viršų, buvo netrukus visam amžiui ištremtas iš gimtosios Florencijos. Ištikus tam skaudžiam smūgiui, Dantė kurį laiką gyvena Paryžiuj, iš kur grįžęs Italijon ir neturėdamas kur prisiglausti, baladojos nuo vieno draugo pas kitą ir mirė Ravennoj. Čia jis šv. Pranciškaus bažnyčioj ir palaidotas. Jo paminklui atnaujinti papa Benediktas XV yra šiemet paaukojęs 100.000 lirų.

Ištrėmime bebūdamas, be kitų smulkesnių raštų, yr pabaigęs savo garsiąją „Dieviškąją komediją“ ir parašęs platų, gilių minčių pilną traktatą „De monarchia“.

Pirmasai veikalas labiausiai išgarsino Dantės vardą kaip katalikiškojo poeto. Ir ištikrųjų, būdamas karštas Dievo Trejybės garbintojas ir iš ten semdamas įkvėpimo, Dantė stengės tos Trejybės atspindį ir savo poemoj kuoaiškiausiai išreikšti. Tam tikslui visa jo poema padalinta trimis dalimis; jų vardai žinomi: „Pragaras“, „Skaistykla“, „Dangus“. Kiekviena iš tų trijų dalių yra sudėta iš 33 giesmių; kiekviena giesmė iš 33 strofų, kiekviena strofa iš 3 eilių (tercinų). Tuo būdu šios poemos struktūra tikrai primena viduramžių gotiką. Tu-

rinio atžvilgiu „Pragaras“ pasižymi dramatišku judėjimu, „Skaistykla“ — švelnia ramybe, „Danguje“ dramatizmo visai nebėra, jo vietą užima mokslo protavimai. Pastarieji, kaip tolimi nuo poezijos, atrodo negalimi poetiškai išreikšti. Bet Dantė yr apgalėjęs tas sunkenybes. Jis sugebėjo teologijos, filosofijos ir astronomijos teorijas apvilkti puikiu poezijos rūbu, nesumažindamas susidomėjimo pačiu pasakojimu. Poemos tema dvejopa: pirmoji atvira — parodyti sielos padėtį žmogui mirus; antra paslėpta, alegoriškoji — priminti, kad žmogus už savo darbus gaus arba užmokesnį, arba pasmerkimą. Bendras poemos tikslas parodyti, kad žmogus gali išsisaugoti nuodėmių ir stoti į kelią, vedantį išganyman. Tuo būdu Dantės poema alegoriškais pomirtinio gyvenimo regėjimais išreiškia doriškai-religinio pobūdžio mintį. Bet poemoj drauge randas gyvai atvaizduotas ir tuometinis politiškas Italijos stovis, įpinti jon ir asmeniški dainiaus pergyvenimai, paliesta dar ir bendra viso tuometinio pasaulio anarchiškoji suirutė.

Galop Dantės poemoj atsispindi ir visas anos gadynės mokslas, semtas jau tai iš senovės mitologijos, jau tai iš scholastiškai teologiškų spekuliacijų.

Dėliai tokios daugybės poemon įeinančių heterogeniškų elementų ji suprasti nelengva. Jai išaiškinti yra nuo senovės susidariusios atskiros draugijos, užsiimančios mokslišku jos tyrimu ir komentavimu. Tų komentorių prirašyta ištisos bibliotekos. Tas darbas dar ir šiandieną nėra visai baigtas.

Pati poema seniai jau yra išversta beveik į visas žymesnes Europos kalbas. Rusai ir lenkai turi net po keletą jos vertimų. Vien Lietuvoj Dantės poema tebėra nežinoma. Meno Kūrėjų D-ja buvo pernai sumanius leisti klasiškųjų veikalų vertimus. Būtų geistina, kad tarp tų vertimui parinktų dalykų rastųsi ir Dantės „Dieviškoji Komedija“. Mums, kaip katalikiškajai tautai, ši tikra katalikiškos poezijos pažiba, labai pritiktų turėti dailiai sulietuvinta.

Savo „Dieviškąja Komedija“ Dantė padėjo pamatą italų rašomajai kalbai. Nuo jo prasideda italų poezijos atgimimas. Tuo atžvilgiu Dantės nuopelnas buvo labai didelis.

Mažesnio talento rašytojas tuo gal ir būtų pasitenkinęs: radęs pasisekimo poezijoj, jis jai vienai visą amžių ir būtų betarnavęs. Dantei, kaip universališkam genijui, to neužteko. Praskynęs naujus kelius poezijoj, jis laikė savo pareiga tarti naują žodį ir kitose žmonijos minties srityse. Taigi be poezijos jam rūpėjo ir filosofija ir matematika ir metapolitika.

Matematikoj susidomėjęs garsiu ratilo kvadratūros klausimu, Dantė išranda apytikrę formulą $\pi = 3 + \frac{1}{10}\sqrt{2}$, kurią praeitam amžiui baigiantis buvo išnaujo išradęs mūsų matematikas vysk. Baranauskas.

Politikoj — visu svarbiausiu laikė Dantė visuotinės taikos klausimą. Jam išspręsti jis ir yra parašęs savo platųjį veikalą „De monarchia". Jo pamatinė mintis yra ši: Dabartinis žmonijos stovis nėra tobulas; jis tiesiog reikia laikyti anarchišku. Nes žmonija pasauly yra pasidalinus įvairiomis tautomis arba karalių valdomomis karalijomis. Bet karaliai, būdami nuo viens kito nepriklausomi, dažnai susipyksta. Iš čia kyla karai, didžiausia tautų nelaimė. Karai neleidžia žmonijai atsiekti savo tikslo, visuotinosios taikos. Atskiros, tautos ir atskiri žmonės turi tą tikslą laikyti irgi savo tikslu. Bet kaip jis pasiekti? Dantė teranda čia vieną išėjimą — visuotinosios žemėj monarchijos įkūrimą. Josios valdytojas, aukščiausis monarcha, pripažintas visų tautų ir jų valdovų, vaduodamasis aukštesniais teisybės principais, galėtų būti tarpininkas įvairių tautų ir jų valdovų susirėmimuose. „Ginčams pašalinti, sako Dantė, yra reikalingas vyriausis teisėjas. Taigi ten, kur gali kilti nesutikimų, turi būti ir teismas... Sakysime, tarp dviejų karalių, iš kurių nei katras nepriklauso nuo kito, gali kilti ginčas tai iš jų pačių, tai iš jų pavaldinių kaltės. Aišku, jog jiems reikia pastatyti teisėjas, turįs platesnę jurisdikciją, apimąs savo teise besiginčijančiųjų teises. Toks teisėjas ir bus (aukščiausis) monarcha.. Jis savo netiesiogine ar tiesiogine ištarme išspręs bylą"...

Ši Dantės pažiūra, kaip matom, yra labai artima šiandieną iškeltai, tik, deja, vis da neįvykdintai „tarptautinio tarpininkaujančio tribunolo" idėjai.

Siūlydamas savo visuotinąjį monarchą, Dante toli gražu nebuvo šalininkas žmonijos pavertimo vienu skruzdėlynu, kuriame dingtų visi tautiniai, rasiniai, politiniai ir kitoki skirtumai. Jis gerai suprato ir pats pabrėžė, jog valdyti — visas tautas nuo pusiaujo lig ašigalių vienu įstatymų šablonu yra negalimas dalykas. Bet iš kitos šalies jis aiškiai matė ir pažymėjo, kad visos tautos turi bendrą tikslą — ramų sugyvenimą bei visuotinąją taiką.

Į klausimą, dėlko jos kol kas nėra ir kas kliudo ją įvykdinti, Dantė sekdamas Aristoteliu atsako vienu žodžiu „gobšumas“: jis tai ardąs teisybę, turinčią jungti visas žmonijos dalis harmoningon vienybėn. Šiandienėj terminologijoj šis pragaištingas gobšumas vadinamas ekonomišku tautų lenktyniavimu ir valdžios troškimu. Dantės išmanymu tą visuotinos taikos ardytoją gobšumą galėtų suvaldyti irgi ne kas kitas, tik vienas visuotinasis monarcha. Nes jo valdžiai apimant visą pasaulį, jis nebeturėtų ko daugiau betrokšti; dėliai to jis ir galėtų geriau patarnauti teisybei tautų bei valstybių ginčuose.

Bet kas turėtų būti tuo visuotinuoju monarcha? Pačiam Dantei į šį klausimą nedavus aiškaus atsakymo, kaikurie liberalai, žinodami Dantės katalikiškumą, yra manę Dantę turėjus čia omenėje Romos papą — ir dėliai to pravardžiavo jį net „klerikalu“. Šis Voltaire'o ir kitų įtarimas neturi jokio pamato. Nes Dantė ne tik nebuvo šalininkas sujungimo papos asmenyje dviejų valdžių — dvasiškos ir civilinės, netik jis niekad nėr svajojęs apie atgaivinimą viduramžinės teokratijos, bet kaip tik tos teokratijos nelaimingą teoretiką papą Bonifacą VIII, paskelbusį mokslą apie du kalaviju — dvasinį ir civilinį sujungtu papos rankose, visa širdžia neapkentė ir jį net savo pragaran patalpino. Be to ir savo raštuose Dantė aiškiai pabrėžia tų dviejų valdžių skirtumą. „Vyriausias vyskupas, rašo jis, yra tam, kad vestų žmoniją amžinan gyveniman Apreiškimo nurodymais“, imperatorius gi yra tam, „kad vestų žmoniją į laikinąją laimę, filosofijos nurodymais“. Taigi greičiau galima pavadinti jis civilinės cezarokratijos, o ne teokratijos apaštalu.

Rašydamas apie visuotinąją monarchiją, Dantė teoretiškai kalbėjo apie visas pasaulio tautas. Bet faktiškai jis turėjo omenėj pirmiausia savo anos gadynės Italiją, suskaldytą atskiromis kunigaikštijomis, nuolat viena su kita besipjaunančiomis. Taigi ir nenuostabu, kad šiandiena italai laiko Dantę Italijos susijungimo pranašu.

Kaip visuotinos taikos teoretikas, Dantę galima drąsiai pavadinti dar ir pirmutiniu vakarų Europoj pacifistu. Tiesa, jo idealas liko neįvykdintas. Bet tai nė kiek nemažina jo nuopelnų.

Darydamas visuotinąją taiką pareinančia nuo visuotinos monarchijos įkūrimo, jis nurodė, jog ši taika yra negalima be teisėto sutvarkymo tarptautinių santykių. Tuo jis buvo tarptautinės teisės, Jungtinių Europos Valstybių ir šių laikų internalionalizmo pranašas.

Nemažesniu Dantės nuopelnu reikia laikyti ir jo pirmą kart istorijoj iškeltoji žmonijos tikslo problema. Tai toli gražu ne bergždi metafizika, bet gyvas amžinai aktualinis klausimas, tik Dantės atsakymu, į jį, žinoma, negalima tenkintis. Visuotinoji taika nėra žmonijos tikslas, bet tik svarbi sąlyga tam tikslui pasiekti. Tai yra įrodęs XIX am. pradžioj lenkų filosofas Hoene Wronskis. Jis priėjo išvadą, žmonijos tikslą esant dvejopą: teoretišką ir praktišką. Teorijoj žmonijos tikslas yra — pilna, nieko neišaiškinto nepaliekanti, absoliuti tiesa, praktikoj — pilnas kiekvieną žmogų visai patenkinąs absoliutus labas, apvainikuotas mirties nuveikimu ir nemirybės susikūrimu.

Dantė žmonijos tikslui atsiekti reikalavo visuotinosios taikos, palaikomos Romos papos ir visuotinojo monarcho; Wronskis įrodinėjo, kad tų dviejų autoritetų čia neužtenka. Jis šalia bažnyčios, kaip etiškos asociacijos doros supratimui žmonėse gilinti ir valstybės, kaip juridinės asociacijos fiziškai žmonių gerovei gaminti, reikalavo dar ir trečios — mesianiškos asociacijos, pavadintos absoliučia ūnija, žmonijai prie jos galutino tikslo vesti.

Panašią mintį yra išreiškęs ir rusų filosofas Vl. Solovjovas. Jo išmanymu žmonijai tinkamai sutvarkyti ir tikrajam

žmonijos gyvenimui kaip reikiant suorganizuoti, reikia trijų autoritetų: aukščiausiojo Karaliaus, aukščiausiojo Kunigo ir — aukščiausiojo Pranašo. Aukščiausiojo Kunigo uždavinys palaikyti visa, kas buvo šventa praeityje, kas paveldėta tradicijos keliu; aukščiausio Karaliaus — kurti krikščioniškoji dabartis, saugoti laikino gyvenimo normalinis plėtojimos, pranašų — rodyti žmonijai ateities idealus ir raginti ją juos vykdinti.

Sakyti, kad Solovjovas ir Wronskis savo aukščiau išdėtas mintis yra ėmę iš Dantės, negalima; bet kad Dantė šiame dalyke buvo tų dviejų slavų filosofų pranokėjas, tai yra neabejotina tiesa. Jų trijų idealai buvo visai artimi, jei ne identiški.

Iš čia dar sykį matome, kad kilni gilesnė mintis, sykį išreikšta ir įrodymais patvirtinta, nežūsta; ji eina iš vieno amžiaus į kitą, rūtulodamasi, brėsdama, įgaudama kas kart tobulesnių formų ir naujų šalininkų. Šiame savo žengime per pasaulį nauja mintis gali sutikti kliūčių, peikimo, net pasmerkimo, bet tai niekis; anksčiau ar vėliau glūdinti joje tiesa išeis aikštėn ir privers pasaulį jai nusilenkti. Tai atsitiko su daug kuo; tai atsitiko ir su Dante. Gyvas būdamas, dėl savo perdrąsių nuomonių jis turėjo daug priešų ir buvo ištremtas iš tėvynės. Šiandien jo priešai dingo, liko vieni jo gerbėjai, pradedant nuo papos Romoje lig pastaram moksleiviui Italijoje. Belieka tik palinkėti, kad jis rastų pagarbos ir mūsų Lietuvoje, juoba šiandieną, kuomet Italija yra parodžius mums tiek užuojautos ir palankumo.

Henrikas Senkevičius.

(1846 — 1916).

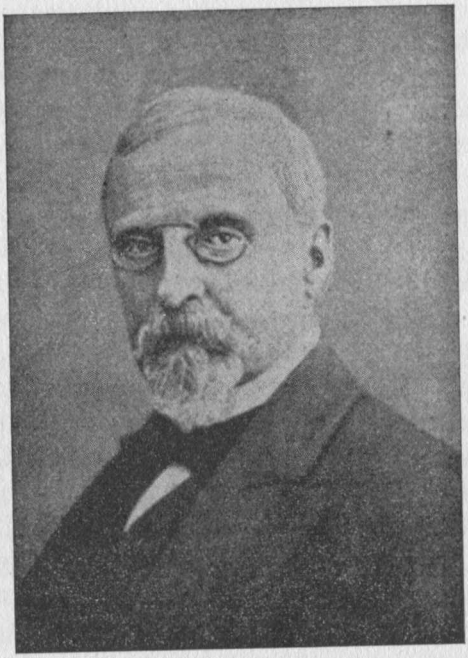

Lapkričio 15 d. 1916 m. mirė Šveicarijoj Vevey'e garsus lenkų rašytojas Henrikas Senkevičius. Jo mirtis sujaudino visą lenkų tautą. Netik Lenkijoj, bet ir toli už jos ribų — vakarų Europoj, Rusijoj, ir Lietuvoj — buvo laikomos gedulingos pamaldos, sakomi graudūs pamokslai Senkevičiaus nuopelnams pagerbti. Tokios pat pamaldos gruodžio 23 d. pernykščių metų buvo atlaikytos ir Kauno katedroj, rūpinantis vietos lenkų būreliui. Iš tos priežasties tariamės būsiant ne prošalį, parodžius čia skaitytojams, ką Senkevičius yr parašęs, kuo jis įgijo Lenkuose tokią garbę ir kaip jis žiūrėjo į Lietuvos praeitį bei mūsų tautos atgijimą.

I.

Kilęs iš istoriškosios Lietuvos bajorų, gimė jis gegužio 4 d. 1846 metais Siedlco gub. Vidutinius ir aukštesnius mokslus išėjo Varšuvoj. Rašyti pradėjo 1869 m. Pirmutiniai jo veikalai buvo graudūs, jausmingai parašyti vaizdeliai: „Senas tarnas“, „Onutė“, „Selimas ir Mirza“, „Piešiniai angliu“ ir k. Išleido juos Senkevičius, prisidengęs L i e t u v i o (Litwos'o) slapyvarde.

Atlikęs 1872—1873 metais ilgesnę kelionę Amerikon, paskelbė dailius savo „Kelionės laiškus“, o taip pat keletą trumpesnių vaizdelių, k. š. „Jonukas muzikantas“, „Poznaniečio mokytojo atsiminimai“, „Bartek'as pergalėtojas“ ir k.

Po to ėmėsi didesnių dalykų. Įsisteigęs Varšuvoj 1884 m. dienraštį „Słowo“, pradėjo jo feljetonuose spausdinti garsią savo trilogiją, t. y. didžiulę epopėją iš XVII amž. Lenkijos nusidavimų, susidedančią iš trijų plačių istoriškų apysakų: „Ugnimi ir kardu“, „Tvanas“ ir „Ponas Volodyjovskis“. Šiais veikalais, gyvai piešiančiais garbingas lenkų kovas su kazokais ir švedais, Senkevičius žavėte-sužavėjo lenkų publiką ir tapo mylimiausias jos rašytojas.

Užbaigęs trilogiją, keliauja pasilsėtų užsieniuosna; aplanko Italiją, Konstantinopolį, Atenus, o kiek vėliau ir Ispaniją. Toje kelionėje parašo keletą mažesnių apysakaičių, k. š.: „Būk palaiminta“, „Ta trečioji“, „Lux in tenebris lucet“ ir k., o draug prirengia spaudon naują didesnį, savo laiku daug triukšmo pridariusį, romaną „Be dogmato“.

1891 metais vėl apleidžia savo, kraštą vykdamas šį kartą lenkų aristokratų draugystėje Afrikon. Čia aplanko Egiptą, Zanzibarą, Bergamojo ir net Afrikos vidurį tarp upių Uami ir Kingami. Iš to laiko eina jo „Laiškai iš Afrikos“.

1893 metais išleidžia garsią savo apysaką „Polanieckių šeimyna“, o 1895-ais — dar plačiau pagarsėjusį užsieniuose romaną „Quo vadis“. Čia Senkevičiaus kūryba pasiekia aukščiausio laipsnio ir pagamina jam ne vien garsiausio lenkų, bet ir žymaus Europos rašytojo vardą.

Jo raštai verčiami įvairiomis kalbomis, Rymo akademija „dei Arcadi“ daro jį savo nariu, švedai teikia jam Nobelio

premiją, lenkai dovanoja Oblęgorko dvarą, jis pats prisipažįsta, turįs susikrovęs iš honorarų šimtą tūkstančių rublių...

Tačiau, kad ir visa ko pertekęs, nemeta plunksnos darbo. 1898 metais išleidžia keturtomę apysaką „Kryžiuočiai". Po jos eina istoriškas pasakojimas iš Sobieskio gadynės, „Garbės lauke" ir apysaka iš pastarosios rusų revoliucijos atsitikimų Lenkijoj vardu „Sūkuriai" (1910 m.). Visos jos, kad ir dailiai parašytos, jau nebesukelia skaitytojuose tokio entuziazmo, kaip trilogija bei „Quo vadis". Senkevičius sensta, jo talentas silpsta.

Bando jis rašyti ir jaunimui. Čion pridera jo pasakojimas „Tyruose ir giriose", kame nupiešta tūlo jaunučio lenko klaidžiojimai Afrikos miškuose. Pastaroji jo apysaka, kurią mirdamas paliko neužbaigtą, yra „Legionai" iš generolo Dombrovskio laikų.

Dalyvavo nabašninkas ir publicistikoj. Progai pasitaikius stengdavos užsienio spaudoj užtarti lenkų reikalus ir atremti daromus jiems priekaištus. Tam tikslui rašinėjo nesykį polemiškus straipsnius bei atvirus laiškus žymiems Europos veikėjams, k. š. Bertai Suttner, Kaizeriui Viliui II, Prūsų karaliui, vienam rusų ministeriui ir k. Tų straipsnių ir laiškų dalis draug su keliais vaizdeliais tapo paskelbta atskirame leidinyje vardu „Dvi pievi".

Toks tai yra Senkevičiaus literatiško darbavimosi inventorius.

II.

Matematiškai imant, tai toli nedaug: viso labo 10 didesnių apysakų ir apie trisdešimts trumpesnių vaizdelių. Senkevičiaus pranokėjas J. L. Kraševskis yra parašęs mažiausia dešimts kartų tiek. Tačiau tokios lenkų simpatijos nebuvo įgijęs. Kuogi Senkevičius taip sužavėjo lenkus?

Be abejo, ne trumpais savo vaizdeliais. Jie, kad ir dailūs, vis dėlto didesnio įspūdžio negalėjo padaryti. Tam buvo dvi priežastys: jų trumpumas ir daugumas. Dėliai trumpumo jie negalėjo stipriai veikti skaitytojų vaizduotę, savo gi daugumu jie neleido įspūdžiams susikoncentruoti.

Didesnėmis pastarojo periodo apysakomis, pradedant „Kryžiuočiais“ ir baigiant „Sūkuriais“, lenkų visuomenė maž teinteresavos. Jos, galima sakyti, buvo vien atskiri nauji lapai į seniau jau nupintą Senkevičiaus garbės vainiką...

Nepaprasto Senkevičiaus populiarumo paslapties, kaip jau aukščiau nurodėme, reikia ieškoti pirmiausia jo trilogijoj, paskui „Quo vadis“ ir galop dalimi „Polanieckių šeimoje“, t. y. jo pirmutinėse didesnėse apysakose. Dėl ko taip yra, geriausia į tai atsako jų turinys bei dvasia.

Kaip jau minėjom, Senkevičius rašyt pradėjo 1869 metais, t. y. netrukus po pastarajam lenkmečiui. Buvo tai didžiausios rusų valdžios reakcijos, viešpatavusios Lenkijoj laikai. Ši reakcija, lyg sunkus akmuo, slėgte slėgė lenkų visuomenę, tramdė kiekvieną gyvesnį jų tautiškos sąmonės apsireiškimą. Laikui bėgant, ta priespauda nė kiek nėjo mažyn, anaiptol garsaus Apuchtino bei Hurkos laikais buvo pasiekusi aukščiausio laipsnio.

Senkevičius atjautė tai giliau neg kiti. Jis matė, kaip ta reakcija tramdo lenkų dvasią, užgniaužia kiekvieną dorą iniciatyvą, užmuša visuomenėje pasitikėjimą savo jėgomis, gimdo apatiją, pesimizmą, rauna iš sielų visus aukštesnius įsitikinimus bei idealus, paversdama kultūringus kitais atžvilgiais žmones doriškais nihilistais, bei kažkokiais bergždžiais antžmogiais „be dogmato“.

Matydamas tai Senkevičius pasigailėjo savo tautos, sumanė ją žadinti, kelti jos dvasią, įdiegti jai bent vieną „dogmatą“. Bet kokį? Iš daugelio jis pasirinko vieną, būtent tą, kurs kiekvienam lenkui visada buvo brangus ir kuriam išreikšti užtenka vieno žodžio „ojczyzna“ (tėvynė).

Taikinti tas „dogmatas“ ateičiai, rodyti lenkams būsimąją jų „ojczyzną“ Senkevičius negalėjo. To būt neleidus rusų cenzūra. Taigi jis nuvedė savo skaitytojus praeitin, parodė jiems savo trilogijoj visą plačią XVII amžiaus Lenkiją, su jos valstybine organizacija, seimais ir elekcijomis, su jos nesuvaldoma bajorija ir didikų intrigomis, su jos kariuomene, karvedžiais ir jų žygiais, lyg tartė tardamas: štai, žiūrėkite, kokiose sunkiose aplinkybėse gyveno jūsų protėviai,

tačiau kaip jie kovojo su kazokais ir švedais, kaip nesigailėjo kraujo tėvynei nuo priešų ginti!..

Tie gyvi praeities vaizdai, ta juose glūdinti patriotiška tendencija, lyg dangaus rasa, krito į užtroškintą lenkų dvasią. Jie tiesiog buvo sužavėti, pamatę savo praeity tiek pasišventimo, heroizmo ir garbės. Visi šventai įtikėjo, kad taip viso ko ir būta, kaip Senkevičiaus aprašyta. Jo trilogija priimta su neapsakomu entuziazmu, lyg nauja oda į „ojczyzną", lyg nauja patriotizmo evangelija. XVII amž. Lenkija Senkevičiaus talentu paversta tapo gyvu paveikslu, iš kurio XIX amž. lenkai turį mokytis tėvynės meilės ir kitokių pilietiškų dorybių.

Negalima pasakyti Senkevičių buvus XVII a. Lenkijos Kolumbu. Dėl piešimo ją piešė ir prieš trilogijos autorių ne vienas lenkų rašytojas. Pats Senkeviciaus pranokėjas Kraševskis yr parašęs ne vieną istorišką apysaką iš XVII am. Lenkų istorijos (pav. „Polanovskio atminimai", „Piastas" ir k.). Bet jo pasakojimai praėjo nepadarę didesnio įspūdžio. Mat šis gabus rašytojas vartojo kitokią metodą: jis norėjo būti objektyvus, griežčiau laikės faktų; to dėl pas jį yr daugiau tiesos, mažiau idealizacijos, o nustatytos išaukšto tendencijos visai nė nežymu. Pav. jo Sobieskis, Mik. Visnioveckis ir kiti anos gadynės Lenkų valstybės šulai, šalia savo prakilnių ypatybių, turi tiek žmogiškų silpnybių, kad skaitytojuose sukelia daugiau pasigailėjimo, negu pagarbos.

Senkevičius žinojo Kraševskio nepasisekimo paslaptį. Jis suprato, kad tiesos keliu toli nenueisiąs, kad minias žavi ne nuogas objektyvumas, bet gyva tautiškomis varsomis žerinti legenda. Jis ją ir pasistengė sutverti „dla pokrzepienia serc" — širdims paguosti, kaip pats savo „Tvane" prisipažįsta.

Bet tą legendą jis sukūrė nauju būdu, naujomis naujiems laikams pritaikintomis priemonėmis. Seną savo amžių atgyvenusį legendų elementą — stebuklingumą — jis griežtai atmetė; užtat visą savo didelį talentą sukoncentravo ir pašventė vienam tikslui: rinkimui šviesių praeities faktų bei skaistesnių lenkų dvasios bruožų. Jis juos uoliai rankiojo, dailino, krūvon dėste. Iš to viso ir susidarė trilogijos medžiaga. Šviesesni praeities faktai pagamino trilogijos foną,

skaistesnės lenkų būdo ypatybės, tiksliai krūvon sujungtos, virto moliu idealiams lenkų kareivių tipams lipdyti.

Tokių tipų trilogijoj yra trys: Skrzetuskis iš „Ugnimi ir Kardu", Kmicicas „Tvane" ir Volodyjovskis iš „Pono Volodyjovskio"[1]). Visi jie narsybės pavyzdžiai, visi trys karščiausi ir pasiaukojimo pilni tėvynės gynėjai, visi trys — vieno kategoriško imperatyvo „tobie, ojczyzno" sekėjai. Kitaip sakant, jie yra gyvi paveikslai vienam principui skaitytojuose įdiegti: „pirma tėvynė, paskui asmens reikalai; o kritiškose valandose — viskas, net ir gyvybė, tėvynei, nieko sau". Šį principą trilogijoj jie skelbia ne tiek žodžiais, kiek darbais; tuo jie ir žavi skaitytojus.

Ne-be to, kad Senkevičius nerodytų trilogijoj ir tamsių XVII amž. Lenkijos gyvenimo bruožų, k. š. didikų egoizmo, bajorijos kivirčų, negerbimo svetimų teisių ir net gyvybės, neištikimybės karaliui ir k. Dėl rodymo jis jas rodo, bet daro tai labai atsargiai, pridengdamas lyg kokiu šydu, vien laikynai teleisdamas tamsai imti viršų ant šviesos. Iš tos priežasties skaitytojas, kad ir jaučia, jog XVII amž. Lenkijoj toli neviskas buvo gera, tačiau lieka įsitikinęs, kad ji visgi buvo tuomet tvirta ir garbinga ir jei vėliau žlugo, tai tik dėl to, kad neturėjo tokių kareivių, kaip Skrzetuskis, Kmicicas ir Volodyjovskis, ir tokių karvedžių, kaip Jeremis Visnioviecki s ir Sobieskis.

Kitaip sakant, trilogija nežymiai kište kiša mintį, jog Lenkijos išganymas — geroj armijoj, bei naujuose legionuose. Matyt ir pats Senkevičius buvo tos pat nuomonės, nes paskutinės jo apysakos tema — buvo jenerolo Dombrovskio legionai[2]).

Tuo būdu, matom, jog Senkevičius buvo nevien ano tau-

[1]) Dėl buvimo yra ir ketvirtas — Longinas Podbipięta — „lietuvis" vergiškai atsidavęs lenkystei ir pasižymįs milžiniška jėga, bet kitais atžvilgiais (pavarde, herbu, savo i d é e, f i x e — vienu kardo kirčiu nukirsti susyk trims priešams galvas) paverstas greičiau lietuvio „meškos" karikatūra, negu kareivio idealu.

[2]) Interesinga analogija: Mickevičius mirė beorganizuodamas lenkų legionus, Senkevičius — apie juos berašydamas, nors ir vienas ir antras buvo ne lenkai, bet istoriškosios Lietuvos sūnūs, taip pat, kaip nėra lenkai ir dabartinių lenkiškų legionų organizatoriai Pilsudskis su Janušaičiu.

tinio obalsio „tobie, ojczyzno“ išradėjas, bet ir ištikimas visame savo veikime sekėjas. Savo plunksna stengės jis iškelti Lenkiją į idealo aukštybes, užtat nūn ir Lenkija stato jį taip aukštai, kaip jokio kito rašytojo nestatė. Maža to, tas pats obalsis leidžia mums ir tolesnės Senkevičiaus kūrybos paslaptį giliau suprasti.

Po trilogijos, kaip žinom, eina romanas „Be dogmato“. Vyriausis veikiantis asmuo čia yra Plošovskis. Kas jis per žmogus? Yra tai tipas dykaduonio lėbautojo, turinčio kapitalą ir mokslą, bet gyvenančio be jokio tikslo bei ideało, nieko neveikiančio, atskyrus analizavimą savo egoistiškai sibaritiškų jausmų bei pergyvenimų. Dėl ko po Skrzetuskių, Kmicicų ir Volodyjovskių Senkevičius duoda Plošovskį — žmogų „be dogmato“? Dėl to, kad jis yra anų trijų pilniausia antitezė. Anie trys yra tokie, kokiais visi lenkai turėtų būti, šis toks, kurio nė vienas lenkas neprivalėtų sekti. Anie trys lenko patrioto idealai, šis — lenko karikatūra. Anų obalsis: viskas „ojczyznai“, šio viskas man, „ojczyznai“ nieko...

Tuo būdu ryšys tarp trilogijos ir „Be dogmato“ yra gan aiškus. Rašydamas šį pastarąjį romaną, Senkevičius, galima sakyti, papildė vien trilogiją ir to dėl nuo savo principo „tobie, ojczyzno“ nė kiek neatsitraukė.

Tą pat reikia pasakyti ir apie „Polanieckių šeimyną“. Šeimyna tai tautos pamatas. Tik sveikos doros šeimynos sukuria sveiką tautą. Senkevičius gerai tai žino ir to dėl stengias čia įkvėpti skaitytojams mintį, jog šeimyna—tai „służba Boża“ (Dievui tarnavimas), jog neištikimybė vyro moteriai, bei moters vyrui yra nusidėjimas ne vien Dievui, bet ir visuomenei bei visai tautai. Lenkų kritikas gr. St. Tarnovskis, sužavėtas tąja prakilnia autoriaus tendencija, pataria net kiekvienam inteligentui, ketinančiam stoti moterystėn, perskaityti tą apysaką, arba bent jos trečiojo tomo aštuntą ir devintą perskyrimą. Mūsų išmanymu, iš visų Senkevičiaus apysakų „Polanieckių šeimyna“ yra irgi verčiausia paskaityti dėliai daugybės išmėtytų joje prakilnių minčių ir pastabų. Rašydamas ją, Senkevičius išpildė nevien patriotišką, bet ir krikščionišką pareigą.

Bent kiek sunkiau suprasti, dėl ko po „Polanieckių šeimynos“ parašyta „Quo vadis“. Iš šalies žiūrint atrodo čia perdidelis šuolis: iš dabartinės Lenkijos — pagoniškon Nerono Romon. Šios paslapties nieks dar, rodos, tinkamai nėr išaiškinęs. Tarti gi, kad Senkevičius užsimanė piešti senovės Romą taip sau, be jokios priežasties, mums matos, negalima. Jei jis tai padarė, tai be abejo turėjo tam tikrą tikslą. Bet kokį? Į tai, rodos, vienas tėra galimas atsakymas: senovės Roma patraukė Senkevičių, kaip pirmiau Krasinskį[1]), vien kaipo simbolis valstybės, paremtos despotizmu ir vergyste ir to dėl pasmerktos sugriūti ir dingti. Toje pirmoje Romoje jis matė gyvą vaizdą slėgiančios nūn Lenkiją trečiosios Romos—Rusijos. Pirmoji Roma žlugo sutriuškinta šiaurės barbarų; to pat likimo, kaipo lenkų patriotas, laukė „Quo vadis“ autorius ir trečiajai Romai.

Tuo būdu ši apysaka, kad ir atrodo neturinti nieko bendra su pirmykščia Senkevičiaus kūryba, faktiškai ji remias tuo pat patriotišku pagrindu, kaip ir trilogija. Nes kad ir yra „Quo vadis“ savo turiniu istoriškas romanas, tačiau iš daug ko žymu, jog autoriaus norėta padaryti iš jos tam tikrą poetišką pranašystę bei drąsų, cenzūrai nepasiekiamą memento mori Rusijos adresu. Netrukus įvykusiame rusų-japonų kare lenkai ne-be pamato matė tą pranašystę pradėjus pildytis. Dabartiniame gi kare, privertusiame rusus jau ir iš pat Lenkijos trauktis, išvydo galutiną tos pranašystės išsipildymą. Iš čia pigiai suprantamas ir tos apysakos populiarumas. Kitataučiai gėrisi joje vien gyvais senovės Romos ir pirmųjų krikščionių vaizdais, lenkai šalia to, mato dar ir kit-ką, būtent viltį savo „ojczyznos“ atgimimo ant pavergėjos Rusijos griuvėsių... Trečioji Roma turi žlugti.., tai yra istoriška sąlyga naujos antrosios Lenkijos iškilimo. Toki, mums matos, buvo pamatinė mintis, paraginusi Senkevičių rašyt „Quo vadis“[2])..

---

[1]) Cfr. jo Irydyon'ą.

[2]) Kritišką peržvalgą „Kryžiuočių“, „Garbės lauke“, „Sūkurių“, vietos maž teturėdami, čia apleidžiame, nes visos jos, tiesą sakant, yra niekas kita, tik tolesnės trilogijos tąsos — su ta pat Lenkų praeities apoteoze, su ta pat patriotiška tendencija, su tuo pat galop senu obalsiu: „tobie, ojczyzno“!

Lig šiol kalbėjome apie Senkevičiaus apysakų turinį. Nun belieka dar tarti keli žodžiai ir apie jų formą. Pasakyti, kad ji daili — būtų permaža: ji beveik visur yra artistiška. Ypač moka Senkevičius piešti plačių minių judėjimus bei didžius mūšius. Pastarieji tiesiog primena Homero Iliadą. Tas pats epitetų vartojimas, panašus sakinių sustatymas, tik viskas žėri nauju spindesiu. Net ir mažesnių vaizdelių (k. š. „Senas tarnas", „Onutė" ir k.) formai nieko negalima prikišti: viskas ten mirga blizga gyvais poezijos žiedais, kad sunku atsigerėti. Mokėjimu parinkti turiniui atsakančią formą, Senkevičius daug kam gali būti mokytojas. Negėda būtų ir mums lietuviams rašymo meno iš jo pasimokius.

Tatai ir nenuostabu, kad lenkai taip pat nūn pasigenda Senkevičiaus. Mat jie jo asmenyje neteko ne vien didelio stilisto ir rašytojo, bet ir didžiausio savo patrioto. Tuo savo patriotizmu jis ypatingai buvo brangus lenkams. Jie teisingai matė tame jo nepaprastą dvasios didybę. Bet čia taipgi glūdi ir jo silpnybė, kaipo rašytojo ir publicisto. Ją aikštėn iškelti laikome savo pareiga. Patarlė de mortuis aut bene aut nihil (mirusius pagerbk, arba nieko apie juos nesakyk) čia negalima taikinti. Nes Senkevičius, kad ir nūn miręs, ilgai da gyvuos savo raštuose. O juose, deja, daug pasakyta netiesos taip apie mūsų praeitį, taip ir apie dabarties ieškinius. Taigi ir negalime tų Senkevičiaus klaidų palikti čia nenurodę.

III.

Kad Senkevičius savo gyvenimo tikslu laikė kėlimą lenkų dvasios, žadinimą juose „ojczyznos" meilės, tuo jis gerbtinas. Tolstojaus daromi patriotizmo jausmui priekaštai vargiai bau gali normalinį žmogų įtikinti. Patriotizmas visur ir visada buvo laikomas geru daiktu. Reikia tik, kad jis būtų savo vietoj — teisybės ribose. Deja, pas Senkevičių tos pastarosios sąlygos kaip tik ir nerandame. Dėl mokėjimo mokėjo jis karštai persiimti patriotizmu, bet vien tik lenkišku. Suprasti patriotizmas vokiškas bei rusiškas jam buvo daug sunkiau.

O jau ukrainiečių bei lietuvių patriotizmo jis visai negalėjo pripažinti. Iš čia ir ėjo jo neteisingas atsinešimas taip į ukrainiečių separatizmą, kuriam XVII amž. atstovavo Bagdonas Chmielnickis, kaip ir į tokį pat lietuvių idealą, kurio išreiškėju buvo kunigaikštis Janušas Radvila.

Senkevičiaus išmanymu, Chmielnickis esąs amžinai smerktinas, kad stengės atplėšti Ukrainą nuo tuometinės Lenkijos. Jis esąs vyriausias kaltininkas, kad rytiniai Lenkijos pakraščiai tapę ugnimi ir kardu nuterioti. Už tai pirmoj trilogijos dalyje šis ukrainiečių didvyris ir nupieštas kuojuodžiausiomis spalvomis.

Tiesa, dėl leidimo jam leista apysakoj „Ugnimi ir kardu“ pasiteisinti, leista net išskaityti kaltės, kuriomis lenkai buvo ukrainiečiams nusidėję. Bet, deja, toje lenkiškų kalčių litanijoje nėra vienos — visusvarbiausios. Toji kaltė — tai neteisėtas nuo Lietuvos atplėšimas ir pasisavinimas Uknos. Ta šalis buvo Lietuvos užkariauta ir prie jos prijungta. Lenkija niekados nebuvo jos teisėta savininkė. Liudija tai nuolatiniai lietuvių protestai prieš tą Lietuvai lenkų padarytąją skriaudą. Chmielnickis gerai tai žinojo ir to dėl išdėstydamas lenkų kaltes galėjo drąsiai pasakyti: kadangi jūs, Lenkai, nesat teisėti Ukrainos savininkai, kadangi neįstengiat ar nenorit jos gintį nuo rusų, totorių bei turkų, nors ir mokat gerai ją mygti ir naudoti, to dėl man ir tenka šventa pareiga rūpintis geresniu to mano gimtojo krašto likimu! Ir šiuo pasakymu Chmielnickis būtų visai išsiteisinęs. Senkevičius kaip tik to ir neparodo. Jam to neleido jo vienašališkas lenkiškas patriotizmas.

Iš to pat šaltinio plaukia taipogi ir iškoneveikimas Boguslavo ir Janušo Radvilų „Tvane“. Pirmasai padarytas ten kultūringu niekšu, antrasai politišku prasikaltėliu „zdraica“. Dėliai to nedovanotino „ojczyznai“ nusidėjimo Senkevičius ir verčia J. Radvilą ilgai kankintis sąžinės griaužimais mirties valandoje. Kas gi tai buvo per nusidėjimas? Gi tas, kad 1654 — 1660 metais rusams ir švedams Lietuvą užplūdus ir Lenkams jos gelbėti neateinant, J. Radvila buvo pradėjęs derėtis su švedais, kad padėtų Lietuvai tapti atskira nuo Lenkijos valstybe. Kad Lietuva per septynerius metus

buvo teriojama ugnimi ir kardu, tai Senkevičiui niekis; kad lietuviai stipo badu ir maru, tai niekis. Kad Lenkai Lietuvos negynė — tai irgi dovanotina. Bet kad Lietuvos galiūnas, lenkų nesiklausęs, buvo sumanęs gelbėti savo kraštą, tardamasis su švedais, tai čia toki nuodemė, už kurią kaltininkui vargiai ir pragare bau rasis tinkama vietelė... Toks bent lieka iš „Tvano“ įspūdis.

Tuotarpu tikroj istorijos šviesoj viskas kitaip atrodo. Lietuva net ir XVII amž. toli gražu nebuvo užmiršusi savo istoriškų teisių, kaip atskiros nuo Lenkų valstybės. Dėliai to ir Radvilai jautėsi turį teisės patys rūpintis savo krašto likimu, ypač tuo laiku, kai pats Lenkų „rzeczpospolitos“ egzistavimas daug kam buvo neaiškus ir abejotinas. Taigi jei J. Radvila mirdamas dėl ko nors ir griaužės, tai tik ne dėl tos tariamos „zdrados“. Darydamas derybas su švedais jis ne Lenkiją ardė, bet savo tėvynę Lietuvą bandė gelbėti. Jei Senkevičius, pats patriotas būdamas, to lietuviško Radvilų patriotizmo nesupranta bei nepripažįsta, tai tik vien dėlto, kad jis į viską žiūri savo amžių atgyvenusių lenkų unionistų akimis.

Tas pat ultralenkiškas patriotizmas iškreipia nesykį net ir patį artištišką trilogijos autoriaus pajautimą. Jau seniai daug kas pastebėjo, kad Senkevičius, liguistai neapkęsdamas „zdraicų“, žudo juos tokiomis kankynėmis, prie kurių blunka net ir tariamosios inkvizicijų baisybės. Pav. Kuklinovskio ir Azyos Melechovičiaus žudymo scenomis pasibiaurėjo net pats palankiausis Senkevičiui lenkų kritikas gr. St. Tarnovskis. Jis tiesiog pabugo, kad kitataučiai nepavadintų tų baisenybių XVII amž. lenkų barbarybėmis. Baimė tikrai ne bepamato[1]).

Kur kitur tas savotiškas Senkevičiaus patriotizmas dar keisčiau apsireiškia. Pav. išvestoms savo apysakose lenkėms merginoms teikia jis tokią galią vyrams žavėti, kad jos tuo atžvilgiu toli pralenkia visas mitiškas deives bei gracijas. Jei tikėti Senkevičiui, tai jaunai lenkaitei nereikia daug dar-

[1]) *St. Tarnowski.* Studya do historyi literatury polskiej. Tom. V. Wiek XIX H. Sienkiewicz. Kraków 1897. 121 ir 175 — 177 psl.

buotis; išėjo, pažvelgė ir sužavėjo. Sužavėtasis gi sykį, ypač ne lenkas, lieka amžinu lenkės vergu, gatavas jai už meilę atiduoti savo garbę, sąžinę, tėvynę — viską. Tokio sužavėjimo trilogijoj parodyta net du pavyzdžiu: vienas Bohuno — kazokų atamano asmenyje, antras — Azyos Melechovičiaus totorių-lipkų šimtininko.

Kaip tipiškas-unijonistas, Senkevičius nemoka žiūrėti į XVII amž. Lietuvą kitaip, kaip tik grynai endekiškai: jis ją laiko pilna Lenkų nuosavybe bei „rzeczpospolitos" provincija. Trokšdamas ją matyti galutinai sulenkintą, jis ją kolonizuoja bent ant popieriaus savo išsvajotais kareiviais-idealais: Kmicicą sodina Vadaktuose, Ketlingui skiria Skuodą, Volodyjovskį daro Liaudies tunto pulkininku... Gyvų tikrų, lietuviškai kalbančių lietuvių visoj tuometinėj Lietuvoj jis nei nemato; viso labo teparodo tik vieną — kažkokį suveltplaukį-niūroną, sukantį girnas Vadaktuose ir besikeikiantį: „padlos"... Taip atrodo XVII amž. Lietuva neva istoriškame „Tvane", Labiau išniekinti šią nelaimingąją šalį su jos lėtos vyrais ir liaudimi, kaip tai padarė Senkevičius, negalima.

Bet jam ir to buvo negana. Išjuodinęs mūsų praeitį „Tvane", jis tarėsi savo patriotiškam darbui užbaigti turįs pasmerkti taip pat ir visą naujausį lietuvių judėjimą. Tai jis padarė savo vaizdelyje „Varpininkas". To judėjimo kėlėjai rodomi čia tikrais padūkėliais, nežinia dėl ko paskelbusiais „broliams lenkams" kovą. Taigi kito vardo jiems ir nerandama, kaip tik "zły i durny"[1]) — nedori ir kvailiai. Kvailiai jie dėl to, kad užmiršę, „kas juos apkrikštijęs[2]), kas apšvietęs" ir t. t. nedori dėl to, kad už taip dideles lenkų geradarybes piktu atsilyginę. Dėl to toliau prikergiama jiems dar ir trečias epitetas „pohane duchy[3]) — pagoniškos dvasios.

Tiesa, tai sako ne pats Senkevičius, tik jo išvestas senas varpininkas, pabėgusis iš Lietuvos po pastarajam lenkmečiui

---

[1]) *H. Sienkiewicz.* Dwie łąki. Warszawa 1908, str. 63.

[2]) Faktiškai lenkų nuopelnas Lietuvos krašte buvo nekoks, nes ne jie buvo to krikšto iniciatoriai ir ne jie mokino lietuvius naujo tikėjimo tiesų. Tą visą apaštališką darbą atliko patys Lietuvos kunigaikščiai Vytautas su Jogėla, pavaduodami tuo būdu nei žodelio lietuviškai nemokančią lenkų kunigiją. Taigi girtis čia lenkams visai nėra kuo.

[3]) *H. Sienkiewicz* op. c. 64 p.

bajoras. Bet, deja, ir ten, kame „Varpininko“ autorius pats savo vardu apie tautinį lietuvių darbą kalba, nedaugiau tiesos terandame. Matyt tai kad ir iš Senkevičiaus polemikos su Björnsonu dėl daromų Galicijos rusinams skriaudų. Senkevičius jas visai ginčija. Björnsono informatorius rusinus vadina melagiais, stebis to rašytojo naivumu ir norėdamas jam parodyti tikrą lenkų dvasios kilnumą, neranda nieko geresnio, kaip žodžius apie meilę, kuriais prasideda Horodlio ūnijos dokumentas. Užcitavęs juos, tariasi priešą galutinai nuveikęs, nes pasididžiuodamas šaukia[1]):

„Bet gal tai koki ištrauka iš Pauliaus Apaštalo laiškų? Ne! Tai yra pasakyta Lenkijos su Lietuva padarytosios 1413 metais Horodlio unijos dokumente!“

Kad taip rašytų koks Sękta ar Obstas, tai jems būtų dovanotina. Senkevičiui puoštis tokiais pigiais publicistiškais laurais visai nepriderėjo. Kaip istoriškų apysakų rašytojas, jis negalėjo nežinoti, jog Horodlio ūnijos dokumentas buvo e g o i s t i š k o s L e n k ų p o l i t i k o s, o ne meilės aktas Jei lenkai Horodly kalbėjo bent kiek švelniau, kaip Krevoj 1385 metais, tai vien dėlto, kad Lietuva 1413 m. buvo sustiprėjus ir to-dėl buvo baugu lietuvių bajorija erzinti priminimu „inkorporacijos“ ir kitų panašių lenkų geradarybių[2]).

O da labiau nepriderėjo Senkevičiui rašyti gryną netiesą tvirtinant, kad „beveik visa lenkų spauda be spalvų skirtumo niekad nebus ir nesanti priešinga... tautinėms (ukrainiečių ir lietuvių) aspiracijoms“[3]). Kokį lenkų spauda parodė palankumą naujai atgimstančiai Lietuvai, gàlima matyti iš knygutės: Kwestya litewska w prasie polskiej, Warszawa 1905, o dar aiškiau iš ėjusių Vilniuj 1905—1914 metais lenkų laikraščių, nepalikusių nė vieno žymesnio mūsų veikėjo neapšmeižus. Visi gerai atsimenam, kaip lenkų spauda „be spalvų skirtumo“ prieš pat karą vienu balsu biaurausiai

[1]) *H. Sienkiewicz* Dwie łąki. 1908. str. 63.

[2]) Plačiau apie Horodlio ūniją sk. „Draugijos“ 70-me n-je kun. Kaz. Prapuolenio straipsnį „Penktojo šimtmečio Gardelio ūnijos sukaktuvės (1413—1913)“ ir patį tos ūnijos dokumentą ten pat 132—138 psl.

[3]) Cfr. *Sienkiewicz* op. c. 23 p.

šmeižė naują Žemaičių vyskupą Pr. Karevičių, niekad nieko bloga lenkams nepadariusį.

Šie faktai pirštu prikišamai parodo, kad aklas patriotizmas, pakenkusis Senkevičiui kaip rašytojui, dar labiau pakenkė jam kaip publicistui. Bepasakodamas apie Lenkijos praeitį, jis dar dalimi rodė lenkų kaltes, kaip tai liudija iškeltas apysakoj „Ugnimi ir kardu“ klausimas, kieno kaltė buvo didesnė: Lenkų ar Kazokų? Lenkams gi, savo bendralaikiams, jis jau panašaus klausimo nestatė: jam atrodė, kad juos visi skriaudžia, patys gi jie yra nieko nekalti. Dėliai to ir savo pažiūrose į lietuvių klausimą Senkevičius nemokėjo pakilti aukščiau nuvalkiotų endekiškų pliauškalų. Tai yra faktas patvirtintas autentiškais Senkevičiaus raštais.

Tiesa, dėl rašymo, jis yr parašęs, kad „jo dvasioje Lenkija visada buvus surišta su teisybės Ir laisvės ideja, su teise gyvuoti visiems“, kad jo obalsis buvęs „per tėvynę prie žmonijos, o ne prieš žmoniją“[1]), o savo atvirame laiške Kaizeriui Viliui II buvo net išsitaręs, kad „nėra teisės prieš teisę, teisę gi gyvuoti yr davęs tautoms Dievas“[2]), bet, deja, iš šių gražių principų „Tvano“ autorius nepadarė prideramų išvadų nelenkiškų tautų aspiracijoms pateisinti. Jaunoji Ukraina ir Lietuva jam atrodė esą ne Lenkams lygūs, nuo jų visai nepriklausomi tautiniai vienetai, bet tautos maištininkės, ardančios šventą senos ūnijos ryšį. Tiems „separatizmams“ slopinti jis ir rašė savo „Varpininkus“ bei Trilogijas.

Ne mūsų galioje buvo uždrausti Senkevičiui žeminti savo raštuose Lietuvą, jos praeitį ir dabartį. Bet mūsų pareiga yra — Senkevičiaus paskelbtąją netiesą kultūriškai atremti. Pusiau XIX amž. garbus mūsų dainius Antanas Baranauskas, išgirdęs sykį vieną lenką niekinant lietuvių kalbą, dailiai jam atkeršijo, parašydamas savo neužmirštiną „Anykščių šilelį“, Duok Dieve, kad parašytasis lietuvių bajorų dvasiai slopinti „Tvanas“ pažadintų vieną kitą jauną lietuvį rašytoją atker-

[1]) Cfr. H. Sienkiewicz op. c. 200 p.
[2]) Ibid. 223 p.

šyti Senkevičiui ne kuo kitu, bet tokia pat dailia istoriška apysaka iš XVII amž. Lietuvos gyvenimo, kuria netik būtų galima aistetiškai pasigerėti, bet ir iš jos savo praeitį tikroje šviesoje pamatyti. Medžiagos tam rasis užtektinai Radvilų archyve Nesvižiuj ir kitur. Pagalvokit apie tai, skaitytojai [1]).

---

[1]) Sk. „Ateities“ 1917 m. 2 n-rį, 38 — 49 psl.

A. a. St. Wyspianski[1])

(† Krakove lapkr. 28. 1927 m.).

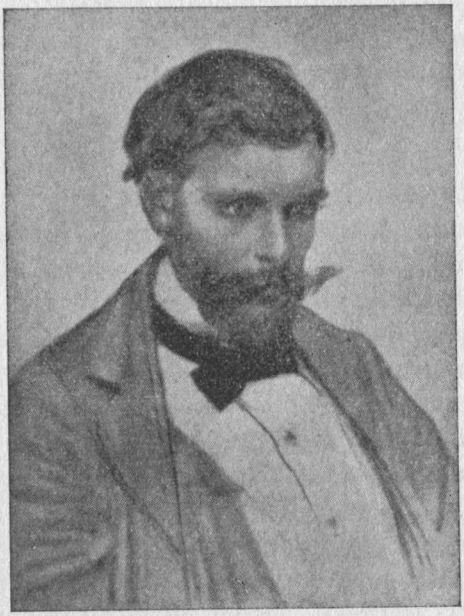

Gruodžio 4 (17) d. Kaune buvo gedulingos pamaldos už to pragarsėjusio lenkų poeto vėlę su pamokslu apie jo nuopelnus. Anot sakytojo prof. Liauso — nabašninko atmintis gyvuos amžinai lenkų širdyse, kaip išreiškėjo jų tautiškos „minties, jausmo ir gyvenimo". Pasižymėjo W-is labiausia savo dramomis: „Wesele", „Wyzwolenie", „Klątwa", „Legion", „Protesylas i Laodamia" ir k. Visos jos skiriasi nuo klasiškų dramos veikalų netik savo forma, bet ir mintimis ir eiliavimu ir kalba. W-is stengės sutverti naują tautišką dramą, duodamas joje liaudies elementui ir liaudies tarmei

[1]) „Draugijos" 1907 m. 12 n-ry.

žymios vietos. Šiaip jau į Lenkijos dabartį žiūrėjo W-is baisiai pesimistiškai: ji jam atrodė tamsi, juoda, iškraipyta, biauri, apmirus. Ir juo ji tamsesnė jam matės, juo karščiau jis troško ateities skaistesnės, pilno savo tautos „išsivadavimo“ ir garbingo Lenkijos atgimimo, su jos nauja galybe ir skaisčiu laisvės vainiku. Į tą skaisčią laisvos Lenkijos ateitį nuolat buvo nukreiptos W-io mintys. Ją jis nuolat simboliškai rodė ir savo dramose („Wesele“, „Legion“ ir k.) ir savo poemose („Kazimierz Wielki“) ir paveiksluose. Tas karštas jo veikalų patriotiškas simbolizmas patraukė lenkų širdis, suhipnotizavo jų protus, nutildė teisingus kritikos balsus ir padarė iš W-io tautišką „dievuką“.

Mums, lietuviams, iš šalies žiūrint, W-io raštai, o ypač paveikslai, atrodo visai neverti tos garbės, kurią jiems lenkai teikia. Lietuviams W-is gali būti geras pavyzdys nebent tik to, kuriuo keliu dailė eiti neprivalo. Ant visų W-io dramų, poemų, piešinių ir paveikslų guli aiški liguistumo žymė. W-is turėjo talentą, bet kaip sergąs džiova, neturėjo tikros artisto pusiausvyros. Nujausdamas greit mirsiąs, dirbo su paskuba, rūpinos išnaudoti silpstančias sielos jėgas, išmesti iš savęs kuodaugiausia minčių ir paveikslų, bet toms mintims ir paveikslams pagaminti dailią formą — jis nei laiko, nei spėkų neturėjo, galop ir nenorėjo. Per tai visi jo veikalai panėši į painius galvosukius, kuriuos skaitytojai ir žiūrovai patys turi išspręsti. To dėl be komentorių W-is sunku suprasti; tokį jo „Legioną“ iš pradžių supratę tik 4 lenkai, tarp kurių vienas buvo pats W-is, o antras Sienkiewicz'e. Lenkų kritikai, drovėdamies vadinti W-į dekadentu, vadina jį „modernistu“. Bet tame W-io „modernizme“ randame kone visas dekadentizmo ypatybes. Tikros, sveikos, natūralinės dailės, harmoningų, neiškraipytų linijų, W-is instinktyviai neapkentė. Kas nori tuo įsitikinti, teperžiūri W-io „iliustracijas“ Rydelio eilėraščių leidime, arba jo vitražus Krakovo pranciškonų bažnyčioje. Tiktai tokiam, džiovos suėstam, kaip W-is, artistui tegalėjo ateiti į galvą mintis paduoti projektą vitražo katedrai ant Wawelio—sutrūnijusio D. Kazimiero skeleto pavidale. Matyt artistas elgės sulig principu: p e-

reat vera pulchritudo, dummodo resurgat libera Polonia.

Kaip savo piešiniuose, taip ir savo raštuose W-is nuolat krypsta į dekadentų pusę. Išsiliejo jam susyk eilės ir strofos taisyklingos—gerai; jis jas paliks; išėjo nelygios, netaisyklingos, jis jų netaisys! Taisyti, lyginti, dailinti, tai poetų pigmėjų darbas. W-is laikė save didvyriu, naujosios gadynės poetu, nesuvaržytu senos poetikos įstatais, paskirtu svarbesniems darbams...

Jei W-io naujoji dailė lenkams patinka, tesidžiaugie ja sveiki. Mums nevertėtų imti iš jos pavyzdžių. Parašytieji Gerbačausko po W-o įtaka veikalai („Potępienie", „Griuvėsių gimnas") aiškiai parodė, kad W-io „maniera" mūsų tautiškai dvasiai neatsako.

Galop kalbant apie W-į, reikia atiduoti jam garbę už tai, kad jis, nors išvedė mūsų Mindaugą savo „Legione", tačiau jokio banališko absurdo apie „lietuvišką klausimą" nepasakė.

Marės Rodzevičiūtės jubiliejus[1]).

(1886 — 1911).

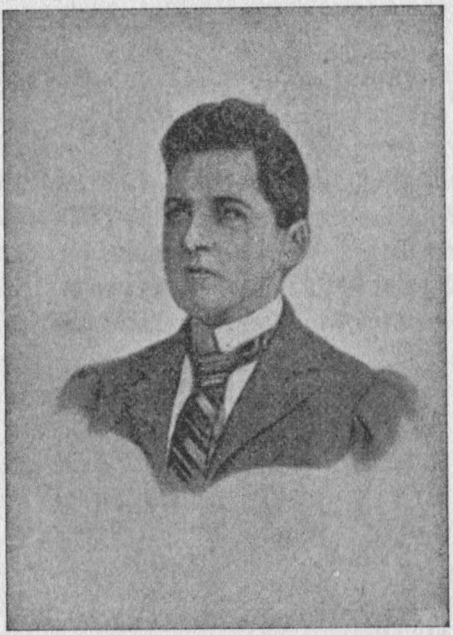

1911 metų gegužio pabaigoj buvo surengta Varšuvoj iškilmė žinomos lenkų literatės Marės Rodzevičiūtės 25 metų rašytojavimo jubiliejui pagerbti.

Turėdami daug garsių vyrų, lenkai kone kas met daro pas save panašias iškilmes. Lenkiški laikraščiai plačiai jas aprašinėja, kaip svarbius kultūrinio lenkų gyvenimo apsireiškimus. Mūsiškei visuomenei tos iškilmės, žinoma, maž terūpi, to dėl jos ir paduodama „Viltyj“ bei „Lietuvos Žiniose“ smulkių žinelių skyriuje. Svetimų rašytojų jubiliejai

[1]) Draugijos, 1911, 57-am n-ry.

mus nei šildo nei šaldo. Ne mums jie darbavos, ne mums jie ir garbinti.

Bet būna ir išimčių. Pasitaiko kartais rašytojų bei mokslo vyrų, kurie pagal tautystę kad ir nelietuviai, tačiau ne sykį daugiau negu tikri Lietuvos sūnūs patarnauja mūsų tautai, tai jos kalbos tyrinėjimui pasišvęsdami (k. š. prof. E. Volteris, kun. A. Srba, Schleicheris ir k.), tai mūsų tautos dvasią aikštėn iškeldami, k. š. Narbutas, Kraševskis, Mickevičius ir k.

Prie pastarųjų reikia priskirti ir p-lė Marė Rodzevičiūtė. Tiesa, kultūros atžvilgiu, ji gryna lenkė, lietuviškai, matyti, nemokanti. Gimus sulenkintoje senovės Lietuvos dalyje, ji visą savo amžių linko prie Varšuvos, iš ten sėmė šviesą ir ateities idealus, ten ji mielu noru ir gyvena, kai tik pasitaiko proga, ten ji daugiausia savo veikalus spausdina, ten galop ir savo jubiliejų šventė... O betgi, kiek galima spręsti iš gerb. jubiliatės veikalų, ji savo dvasia yra greičiau lietuvė negu lenkė. Gal tai ir nekiekvienam aišku, bet tai yra faktas. Jam patvirtinti štai keletas įrodymų.

Pirmiausis ir visusvarbiausis, kaip jau minėjome, — tai patys autorės veikalai[1]). Kalba jų lenkiška, bet dvasia lietuviška. Lietuviški taip pat svarbiausieji jos apysakų tipai. Užteks čia priminus kad ir vieną Čertvaną iš „Dievaičio".

Yra tai Lietuvos bajoras kad ir lenkų kultūros, žmogus tvirtas kūnu ir dvasia. Jis nuolat gyvas, veiklus, pilnas energijos, drąsiai stojąs į kovą su visokiomis kliūtimis. Jokio pas jį svyravimo, jokio nusiminimo nerasi. Nieks iš jo širdies neišplėš meilės savo žemės, savo tėvynės, savo žmonių. Jis neapleis sargybos, kur jį gimimas ar pareiga pastatė. Joks priešas, joki kliūtis jo nenuveiks. Jis gali lūžti, bet ne

---

[1]) Štai sąrašas svarbiausiųjų M. Rodzevičiūtės apysakų: „Jazon Borowski" (1884). „Farsa panny Heni" (1885), „Straszny Dziadunio" (1886), „Dievajtis" (1887), „Między ustami a brzegiem puharu" (1888), „Kwiat Lotosu" (1889), „Szary proch", „Nowele", „Ona" (1890), „Błękitni". (1891), „Obrazki", Hrywda" (1892), „Anima Vilis", „Na fali" (1893). „Lew w sieci" (1894), „Jaskułczym szlakiem", „Z głuszy", „Na wyżynach" (1895), „Jerychonka", „Kleinot" (1897), „Nie oswojone Ptaki" (1901), „Magnat" „Wrzos" (1902), „Macierz" (1903) ir k.

Lietuviškai išleista „Dievaitis" (cfr. „Dr." t. IV, 403—404 p.) „Rusvos dulkės", „Anima Vilis" (cfr. „Dr." t. IV, 211 p.) ir keletas mažesniųjų novelių.

pasiduoti. Tai geležinis žmogus, tikras didvyris pilna to žodžio prasme, bet draug su širdimi pilna meilės ir begalinio jautrumo.

Lenkų kritika pripažino „Dievaitį“ puikiausia Rodzevičiūtės apysaka, o Čertvaną — geriausiai jai pasisekusiu tipu. Matyti piešė jį autorė su tikra meile, ne tiek iš gyvenimo, kiek iš savo širdyje sukurto ir giliai atjausto idealo. Šiaip ar taip — Čertvanas yra autorės už vis numylėtas. Visi kiti vėlesni jos apysakų tipai — tai tojo centralinio vien variantai bei modifikacijos. Ar imsime pav. eks-kapitoną Kareivį iš „Rusvų dulkių“, ar sibirietį Mrozovickį iš „Anima vilis“, ar kurį kitą iš jos apysakų žymesnį asmenį — visur rasime tą pat energiją, veiklumą, širdies gerumą, nesilenkimą prieš pavojus ir kliūtis, mylėjimą savo gimtojo krašto, žodžiu sakant, rasime tą patį Morkų Čertvaną, tik kitaip pavadintą, iš kito luomo kilusį, kitose aplinkybėse veikiantį... Visi jie yra lyg pirmykščio savo prototipo *lietuvio* Čertvano vaikai bei ainiai, nes visi jie daugiau ar mažiau į jį panėši. Tuo būdu visas Rodzevičiūtės apysakų rinkinys yra tarsi viena ilga iliustracija pirmųjų tautiškojo mūsų himno žodžių!

Lietuva, tėvyne mūsų, tu didvyrių žeme!

Tuos „didvyrius“ autorė nuolat lenkams rodo, nuolat jiems, kaip pavyzdį, prieš akis stato, gal dėl to, kad lenkų visuomenėje jų niekur pamatyti nei surasti negali...

Šiaip ar taip — gerb. jubiliatė tarp lenkų rašytojų yra įgijus teisingai užpelnytą garbę. Neidama paskui naujausias madas, netarnavo ji nei kraštutiniam realizmui, nei pasipūtusiam dekadentizmui, nei bergždžiam romantizmui. Kokia buvo pradžioje, tokia pasilieka ir po šiai dienai — vienam asmenyje pilietė ir dailininkė.

Mums lietuviams ji pasiliks amžinai minėtina savo širdinga užuojauta aršioje mūsų kovoje už spaudos atgavimą. Ji viena iš lenkų rašytojų suprato tos kovos svarbą — ji viena nemetė į mus paniekinančio litvomanų vardo. Ar ji grįš kada nors į Lietuvą ir ar bandys ieškoti čia temų naujoms savo apysakoms iš dabartinio lietuvių gyvenimo, mes nežinom. Bet esame tikri, kad ji viena tegalėtų teisin-

gai suprasti mūsų idealus ir išvengti klaidų, kurias padarė M. Tiškevičaitė savo netikusiame „Spójnik'e“ ir Weyssenhofas savo biauriai melagingoje „Unijoje“.

Taigi, duok Dieve, kad gerb. jubiliatė ilgai dar gyvuotų ir pagamintų mums nevieną apysaką, panašią į „Szary proch“ bei „Dievaitis“, tik be kai kurių pasitaikančių šioj pastaroj socialinių sentimentalizmų, kurie šiandieną būtų ne vietoj [1]).

---

[1]) Sulyg. tos apysakos kritiką „Draugijoj“, t. VI, 403 — 404 psl.

L. N. Tolstojus.

1828—1908.

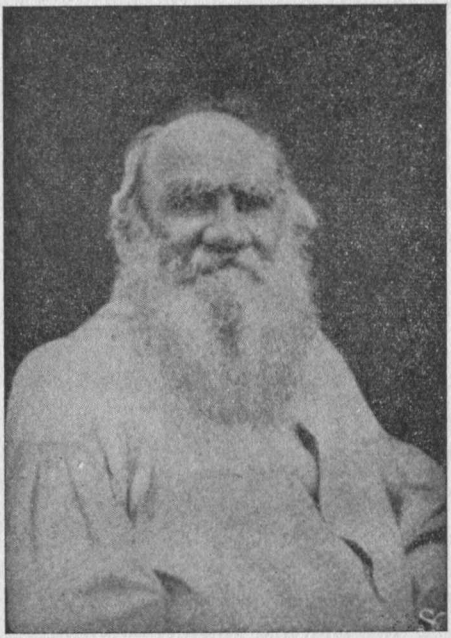

I.

1908 m. rugpiūčio 28 d. garsiam rusų rašytojui L. N. Tolstojui sukako 80 metų. Dėl tos priežasties ne tiktai iš Rusijos, bet ir iš tolimiausių užsienių pasipylė nesuskaitoma daugybė telegramų, adresų ir kitokių pasveikinimų. Viso pasaulio laikraščiai buvo pilni straipsnių apie Tolstojų. Pagyrimų tikrai nesigailėta: kelta jubiliatas į padanges ne tiktai kaip genialis rašytojas, bet ir kaip visuomenės veikėjas ir net kaip gyvenimo mokytojas. Tarp tų pagyrimų ir charakteristikų, žinoma, toli ne viskas teisinga. Tolstojus tikrai yra pagirtinas, kaipo autorius romanų „Karas ir taika“, „Ona Kareninienė“, „Atsikėlimas“ ir kitų dailių apysakų ir

vaizdelių, kuriose jis begalo gyvai ir plastiškai yr nupiešęs rusų gyvenimą kuoplačiausiose ribose. Pagirtinas yra taip pat ir apskritai kaip publicistas, kursai turėjo gana drąsos pasakyti viešai savo kritikos ir papeikimo žodį apie įvairius visuomenės ir religinio Rusijos gyvenimo netobūlumus ir nukrypimus nuo krikščioniškojo idealo. Tolstojaus kritiškose pastabose visada randama daug tiesos. Bet ten, kur jis bando išreikšti savo pozityvius idealus, paprastai parodo užuot genijaus vien tik savo nuostabią siauraprotystę. Būdamas iš prigimties artistas-rašytojas, Tolstojus nemoka galvoti idėjomis; jis galvoja vaizdais ir jausmais, užmiršdamas paprastai, jog kas kita ideja, kas kita konkretus vaizdas ir jog per tai comparaison n' est pas raison. To dėl neturįs sau lygaus kaip artistas, Tolstojus jokios kritikos neišlaiko kaip filosofas, nekalbant jau nieko apie jo teologiškas teorijas, kurias garsusis rusų filosofas Vl. Solovjovas visai teisingai yr pastatęs šalia akliausių „dyromolų" tikėjimo. Ir ištikrųjų visa Tolstojaus krikščionystė, be dogmų, be hierarchijos, be apeigų, sutraukta į vieną bergždžią individualinį morališkumą ir teizmą, yra lyg didelė skylė arba tuštuma, nieku neparemta. Nors tai kam ir bus nuostabu, tačiau mūsų išmanymu, Tolstojus ne tiktai nerado tikros objektyvios tiesos, bet ir rasti jos negalėjo, nes jis, tiesą sakant, visai jos nemylėjo. Jis visur ir visuomet mylėjo vien tik save, būdamas visame savo gyvenime kraštutiniausis individualistas: jam tiesa buvo tai, ką jis subjektyviai jautė, ką jis manė, apie ką jis svajojo. Priimti ką nors iš visuomenės, iš žmonijos ir pritaikinti tai savo gyvenimui, jis laikė pažeminimu savęs: to dėl visa ką jis stengėsi prieiti visuomet pats „savo protu". Praeitis, tradicija — jo akyse neturėjo jokios pozityvios vertės. Nepripažindamas jokių ryšių nei su valstybe, nei su bažnyčia, jis jautėsi esąs ne žmonijos narys, bet jos vadovas, turįs teisės vesti ją ten, kur jam patinka. Būti paprastam žmogui ir krikščioniui, jam rodės permaža, jis troško būti viršžmogis ir virškrikščionis, bet ištikrųjų buvo tiktai pilnas viršegoistas. Per tai jis ir

gyvenime prie nieko negalėjo tvirtai prisirišti: nuolat, lyg ligonis lovoje, mėčiojosi iš vieno padėjimo kitan, nuo vieno užsiėmimo prie kito: buvo jis ir paleistuviu, ir asketu, ir karininku, ir valdininku, ir mokytoju, ir artoju, ir kurpium, ir beletristu, ir filosofu, ir teologu, ir sociologu ir Dievas žino kuo, bet visur ir visada, prisilietęs p o n i š k a i prie kokio darbo, tuoj jį mesdavo ir ieškodavo kito, su kuriuo pasikartodavo ta pati istorija. Jaunystėje jis jokio aukštesnio mokslo nebaigęs, suaugęs irgi jokio mokslo nuodugniai neištyrė. Tatai ir visi jo neva moksliški veikalai pasižymi tikru dilentantizmu ir nuostabiu paviršutiniškumu, kurį rusai teisingai vadina „vierchogliadstvo“. To paviršutiniškumo neva „moksliškuose“ Tolstojaus veikaluose nematyti tegali tik panašūs jam nepilnamoksliai diletantai, nemokantieji atskirti tiesos nuo dailiai skambančiųjų sofizmų. Šiandieną pripažįsta tai dalimi net ir patys rimtesni Tolstojaus garbintojai, nes kad ir vadina jį savo telegramose ir straipsniuose „garbiu mokytoju“, tačiau nieks iš jų Tolstojaus mokslo nebando priimti v i s o j e j o p i l n y b ė j e ir tapti jo sekėju. To dėl v a d o v u t i e s o n Tolstojus nebuvo ir nebus, bet už tai buvo ir bus nesulyginamas ž a d i n t o j a s gerų j a u s m ų ž m o n i ų š i r d y s e. O tuo žadintoju jis yra ne ten, kur jis e x p r o f e s s o „m o r a l i z u o j a“, bet ten kur jis artistiškai piešdamas realinį gyvenimą su visomis jo neteisybėmis ir netobulumais, savaime, nejaustinai lyg verste verčia skaitytoją pasibiaurėti tomis neteisybėmis ir tuo būdu kelia žmonių širdyse norą geresnio, tobūlesnio gyvenimo, paremto meile ir teisybe. Tuo atžvilgiu Tolstojaus apysakos ir net smulkesni jo beletristiški veikalėliai visados galės būti visų skaitomi su tikra nauda. To dėl duok Dieve, kad garbus Jasnos Polianos jubiliatas ilgai dar gyvuotų ir metęs visai bergždžią moralizavimą ir menką savo filosofiją, daug dar pagamintų puikių, tikrai artistiškų veikalų, kuriems rašyti ir yra jam Dievo duotas tikrai nepaprastas talentas [1]).

---

[1]) „Draugijos“ 1908 m., 12 n-ry.

II.

Sukakus šimtui metų nuo L. Tolstojaus gimimo, pasaulis vėl yra prisiminęs Jasnos Polianos atsiskyrėlį. Jam pagerbti šiauliškė „Kultūra“ yra išsivertus ir paskelbus jo „Žodį dvasininkams“. Tame žody paniekinta visas šv. Raštas, atmesta netik Senojo, bet ir Naujojo Įstatymo stebuklai, paneigtos visos krikščionystės dogmos, tepalikta vien evangeliškieji dorovės principai. Šitokia „krikščionyste“, iš kurios pašalinta visas antprigimtinis turinys, Tolstojus norėjo apšviesti rusų tautą, padaryti ją persiėmusią artimo meile, blaivią, nerūkančią, branginančią ne tik žmonių, bet ir gyvulių gyvybę, atsisakiusią net karo metu šaudyti į besiveržiančius priešus. Tolstojaus norai atrodo gražiausi ir Rusijai naudingiausi. Bet kadangi iš jo „krikščionystės“ buvo visai pašalintas Kristus ir Dievo apreiškimas, tatai jis savo mokslu įvedė rusų tauton ne šviesą, bet biauriausią laisvamanybę ir nutiesė kelią bolševizmui. Griaudamas valstybės ir tikybos pagrindus, Tolstojus virto bolševikų bendradarbiu, jų tikslų vykintoju. Taigi ir nenuostabu, kad bolševikai 1928 m. Maskvoj šventė šimtametį Tolstojaus gimimo jubiliejų.

Jau tas vienas faktas parodo, kad Tolstojus mums lietuviams nėra ir negali būti dvasios vadas. Dėl turėjimo jis yra turėjęs nemažą rašytojišką talentą, jo apysakos plačiai yra pagarsėjusios pasauly, bet ir jas gadina Tolstojaus kreivos pažiūros į pasaulį, o kai kur (kaip šit jo „Atsikėlime“) įpintos net biaurios blevyzgos prieš Švenč. Sakramentą. Visi gi jo teologiški ir filosofiški raštai neturi jokios vertės. Nors jis ir kalba dažnai apie mokslą, nors jis vardan mokslo yra atmetęs Dievo apreiškimą ir Šv. Raštą, tačiau pats jis jokio mokslo nebuvo rimtai ištyręs. Būdamas ponas, jis visą amžių liko lengvabūdžiu ponu, nes ėjo ten, kur lengviau. Lengviau netikėti, negu tikėti, jis ir netikėjo į pamatines krikščionystės tiesas; lengviau paviršutiniškai prašliaužti, negu gilintis į mokslą, jis ir nesigilino; lengviau skelbti išdidžiai, ko gerai nežinai, negu prisipažinti neištyręs to dalyko, jis ir skelbė, skleisdamas įvairiausias religines nesąmones. Kaip seniau ponai primesdavo savo religinius įsitikinimus (pav. mūsų senovės Radvilai, paversdami daugybę katalikų kalvinais),

taip ir Tolstojus visą amžių stengės primesti rusams savo klaidingus įsitikinimus.

Kiek jis tuo savo nelemtu apaštalavimu pridirbo žmonijai žalos, sunku ir apsakyti. Pridengdamas visas savo nesąmones artimo meilės skraiste, jis sėkmingai klaidino mažo mokslo inteligentus ir kaimiečius. Turėdamas silpną galvą, nesugebančią logiškai galvoti, jis savo tariamiems įrodymams vartojo dažniausiai palyginimus bei pasakas. Tuo jis daugiausiai suviliodavo jaunimo. Net ir mūsų katalikiškam jaunime yra Tolstojaus suviliotųjų. Sykį „Literatūros" knygyne teko man matyti šitokią sceną: studentas lietuvis prašo parodyt visus Tolstojaus veikalus. Pardavėjas parodo. Bet kaina studentui neprieinama. Jis tiek pinigų neturi. Reikėjo matyt studento kovą su savim. Taip jis atrodė betrokštąs visus Tolstojaus veikalus turėti, nes manė, rasiąs juose visą gyvenimo gudrybę... Bet Tolstojus brangus. Iš kur gauti tiek pinigų jam nusipirkti?! Taip ir palikau besikamuojantį studentėlį — tolstoistą.

Gaila man buvo to vaikino. Jis greičiausiai ir liks visą gyvenimą suklaidintas, netekęs tikėjimo nei tikro gyvenimo tikslo. Taigi dabar tiesiog nežinau, kas daugiau pasauliui yra pridaręs žalos: ar sunkiai suvirškinamas Marksas, bolševizmo įkūrėjas, ar švelniakalbis Tolstojus, mokėjęs patiekti skaitytojams baisiausių dvasios nuodų savo talentu pasaldintoje formoje.

Jei juodu matuoti griovimo laipsniu, tai Tolstojus greičiausiai laimėtų pirmenybę. Nes nėra beveik nė vieno žmonijai brangaus daikto, kurio jis būtų nemėginęs griauti. Griovė jis netik religiją ir valstybę, bet ir daugybę kitų daiktų, k. š. mokslą, meną, kultūrą, tėvynę, patriotizmą, kariuomenę, ir t.t. ir t.t. Būdamas griovėjas iš prigimimo, jis yra tapęs didžiausias revoliucionierius. Revoliucionieriai jį ir tegarbina. Mums katalikams jis yra didžiausias priešas, taigi nė vienas katalikas neturi jo už ką nei branginti, nei gerbti. Jei kas iš mūsų jį gerbtų, tai būtų žymė, kad nesižinąs, nei kas esąs, nei ką daraš [1]).

---

[1]) „Vienybė" 1928 m.

Vl. S. Solovjovas.

(1853—1900).

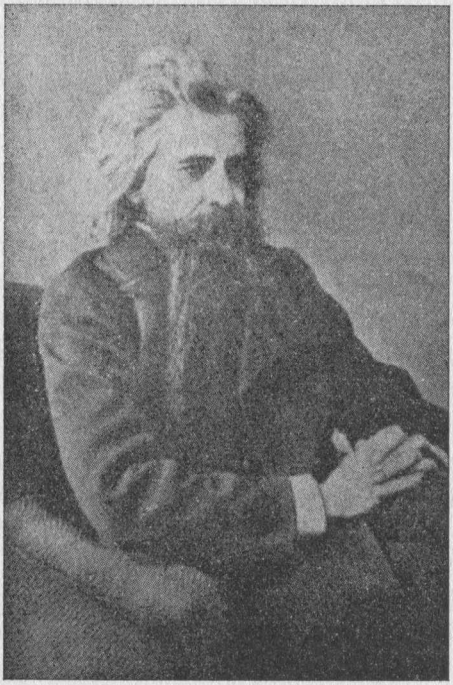

Būdamas 1880 — 1881 m. Peterburgo Universiteto Fizikos-matematikos Fakulteto studentas, aš turėjau laimės klausyti visų fakultetų studentams skaitytų Vl. S. Solovjovo filosofijos lekcijų. Vėliau studijuodamas geniališkus jo raštus, aš stiprinau jais savo katalikiškus įsitikinimus. Jo veikalai yr man nušvietę pagrindinius religijos ir krikščioniškojo gyvenimo klausimus. Taigi galiu tarti, kad joks katalikų apologetas, joks kitas krikščioniškas filosofas nėr mano dvasiai suteikę tiek šviesos, kiek Vl. Solovjovas.

Labiausiai brangi man buvo jo dvejopa — pravoslavijos ir socializmo kritika. Pirmojoj jis grynai teologiškai yr įrodęs, kad rusų pravoslavija, kurios įsikibę laikės anų laikų reakcionieriai ir carizmo šalininkai, yra ir bus bejėgė, kol nepripažins Romos Šv. Tėvo primato. Antrojoj, remdamasis ekonomiškojo intereso ideja, jis yra pirštu prikišamai išaiškinęs, kad socializmas, už kurį guldė galvas visi anos gadynės revoliucionieriai bei carizmo priešinikai, yra „didžiausia neteisybė", kurios pamatais žmoniška valstybinė tvarka sukurti taip pat negalima.

Pigu suprasti, kad šios pažiūros tegalėjo pagaminti Vl. Solovjovui vien priešų. Ir ištikrųjų rusų pravoslaviškoji dvasiškija, apšaukus Vl. Solovjovą pravoslavijos atskalūnu, buvo jam absoliučiai uždraudus berašyti ką nors bažnyčios klausimais. Dabargi socializmo vykdintojai bolševikai, laikydami ne be pamato Solovjovo filosofiją nesutaikoma su komunizmu, visus jo raštus yra paskelbę draustinais. Tuo būdu šiam krikščioniui filosofui, gyvam esant, yr čiaupę burną rusai reakcionieriai, dabar jam mirus, tą pat daro laisvo žodžio lygiai neapkenčią rusai komunistai.

Žinodamas tai ir prisiminęs, kad nieku ikšiol nesu dar atsilyginęs šiam garbiam savo mokytojui, aš palaikiau savo pareiga — bent šiose 25 metų jo mirties metinėse[1]) pagerbtį jį, patiekdamas mūsų visuomenei bent platesnį jo gyvenimo aprašymą. O kadangi tas jo gyvenimas yr buvęs pilnas aukštų siekimų ir krikščioniško pasišventimo, tai ir skiriu šią biografiją ypatingai idealų ieškančiai mūsų jaunai kartai. Pažinus arčiau tą tikrai ideališką, sakyčiau net šventą žmogų[2]), ji, tariuos, panorės eiti Vl. Solovjovo pėdomis ir sužadins savyje noro tapti naujos gadynės pranašais, Dievo Karalystės žemėj skelbėjais.

---

[1]) Ši biografija pradėta rašyti 1925 ir, autoriui tuomet jos neužbaigus, liko atidėta vėlesniam lakui ir užbaigta vos 1929 m.

[2]) Soloviev anima candida, pia ac vere sancta est — taip atestuoja jį garsusis vysk. Strossmayeris savo laiške nuncijui Vonutelli Vienoj (spalio 12 d. 1886 m.).

I.

Vl. Salovjoyas yra gimęs Maskvoj¡ sausio 16 (28) d. 1853 m. Rusų cerkvę mini tą dieną šv. Petro Apaštolo pančius. Gimusiam duota šv. Vladimiro, rusų apaštalo vardas.

Savo laiške S. Lukjanovui Vl. Solovjovas sakosi gimęs pirm laiko, vos 7 mėnesius teturėdamas, to dėl pirmąją dieną „negalėjęs net rėkti, tik tyliai žiobčiojęs, kaip žvirblytis".

Tačiau augo sveikas. Mat, gyvenimo sąlygas turėjo kuogeriausias tiek dvasios, tiek turto atžvilgiu. Jo tėvas Sergiejus Solovjovas buvo Maskvos universiteto profesorius, daugiatomės Rusijos istorijos autorius. Nebuvo tai sausas specialistas, bet plačiai apsišvietęs žmogus, mėgęs domėtis tikybos, mokslo ir politikos klausimais.

Nepaprastos dvasios gabumus galėjo jaunutis Vladimiras paveldėti ne tik iš tėvo, bet ir iš motinos, iš namų Romanovaitės, kilusios iš senos talentingos mažrusių šeimos, turėjusios savo narių tarpe garsųjį ukrainiečių filosofą G r i g ą S k o v o r o d ą[1]). Pats Vl. Solovjovas mėgdavo nurodinėti, kad jis yr kilęs iš dvasiškių luomo, nes jo senelis Mikalojus Solovjovas yra buvęs šventikas.

Talentinga buvo ir visa Solovjovų šeima. Vladimiro brolis Vsevolodas yr pagarsėjęs istoriškais romanais, o sesuo Poliksena — dailiais eilėraščiais.

Pačiame Vladimire jau nuo pirmų metų reiškės jo būsimas, nepaprastas pašaukimas. Kas tik pažvelgdavo į šį ryškiu veideliu, tankiais tamsiai gelsvais plaukais, slaptingai giliomis akutėmis berniuką, pigiai atspėdavo, kad čia auga didžiulė dvasios jėga ir savotiškai tvirtas būdas. Iš vienos šalies buvo žymu jame daugiau susivaldymo ir savin gilinimosi, iš antros jo stipriau ir giliau jausta. Būdamas kelerių metų jis atmintinai mokėjo daugybę rusų liaudies dainų ir žymesnių rusų poezijos eilėraščių. Yra užsilikę pasakojimų, kad jis ištisas valandas išsėdėdavęs priešais kėdę, reiškusią jam arklį, dainuodamas Kolcovo dainelę: „Na, širmukai, stumkis". Buvo tikrai įsimylėjęs tėvo vežėją, tvirtą ilgabarzdį ber-

[1]) Mėgdavusį juokais girtis, kad, „pasaulis jį gaudęs, bet nepagavęs".

ną. Vos tik ištrūkdavo į kiemą, bematai atsidurdavo daržinėj, puldavo jam ant krūtinės, glamonėdavo ir bučiuodavo jį... Elgetas mylėdavo tiesiog mistiškąja meile. Nuo to laiko, kai pradėjo turėti savo pinigų, jie visada buvo skiriami išmaldos prašytojams.

Į to pat amžiaus draugus nelinko ir jų neieškojo, nes jau anksti buvo juos dvasia pralenkęs. Užtat visa, ką aplink save matydavo, jis taip giliai atjausdavo, kad įasmenindavo net negyvus daiktus. Pav. savo mėgiamąją veršenaitę su knygomis vadindavo Grigeliu, o paišelį, kurį ilgu šniūreliu per petį persirišęs lyg kardą nešiodavos, buvo praminęs Andreliu. Šis jo vaikiško būdo polinkis yr vėliau pasireiškęs pačioje jo filosofiškoje sistemoje, nes įasmeninęs gamtą, jis įrodinėjo, kad pasaulis tur atskirą sielą. Tai „pasaulio sielai" jis yra net nevieną dailų eilėraštį parašęs.

Nelengva nustatyti laikas, kuomet jis ėmė gamintis žinių iš humanitariškų mokslų. Iš kaikurių davinių tenka spėti, kad tai turėjo įvykti labai anksti. Nes 6-7 metų būdamas, jis mėgo to pat amžiaus sesytei Nadei pasakoti viduramžio Kastilijos istorijas ir pats raitydavo savo rūbų skvernus, kad labiau panėšėtų į ispanų hidalgą.

Tėvas atydžiai sekė savo nepaprasto sūnelio dvasios rūtulojimąsi. Jis išanksto atspėjo, koks dvasios maistas vaikui labiausiai tinka. Taigi po tėvo priežiūra Vladimiras, vos septintus metus beeidamas, yra išmokęs šventosios istorijos ir perskaitęs šventųjų gyvenimus. Ir netik jis juos skaitė, bet ir sekti jais stengės. Tam tikslui ėmė grūdinti savo valią, numesdamas nuo savęs žiemos metu apklotą ir tyčia šaldamas. Kai motina ateidavo jį apkloti, manydama, kad jam bemiegant apklotas nuslinkęs žemėn, jis prašydavo nekliudyti jam elgtis, kaip jis randa reikalinga. Šis asketizman palinkimas yra ypatingas Solovjovo būdo bruožas. Lyg raudonas siūlas, jis tęsės per visą jo gyvenimą. Daug kas iš to, ką jis vėliau yr sakęs ar parašęs, yra neabejotinai užsimezgę tuose jo jaunystės metuose.

Į mokslą turėjo jis begalinį palinkimą. Būdamas aštuonerių metų, gerai mokėjo istoriją ir geografiją, tuodu savo mėgiamiausiu dalyku.

Eidamas devintus metus, buvo karštai pamilęs to pat amžiaus savo draugę Julytę. Su ja viena jis težaisdavo ir tebėgiodavo. Bet ši jį apleido, pasirinkdama sau kitą berniuką. Būsimasis filosofas giliai tai atjautė ir savo vaikiškame dienyne tą dieną užrašė: „Visą naktį nemiegojau, vėlai kėliau ir vos beįstengiau užsimauti blauzdines“. Sią savo pirmąją meilę vėliau jis pusiau juokais, pusiau rimtai yr aprašęs eilėrašty: „Trys pasimatymai“.

Vienuoliktais savo gyvenimo metais jis įstojo į V-ją Maskvos gimnaziją tiesiog III-on klasėn. Čia netik gerai mokės, bet ir daug skaitė, stengdamasis kiekvieną klausimą suprasti lig dugno. Turėjo labai gerą atmintį, buvo didelių gabumų, tai jo dvasios plėtojimasis ėjo labai sparčiai. Sykį, dar vienoj žemesnių klasių tebūdamas, jis pasiprašė, kad tėvas pasiimtų jį su savim į labai rimtą viešą paskaitą, ir sugrįžęs namon, atpasakojo beveik visą.

Gimnazijoj jis greitai brendo, tapo linksmas, sąmojingas, draugiškas, o pradžioj net buvo linkęs siausti. Kurį laiką jis buvo net užsikrėtęs vaikišku militarizmu: išgirdęs kareivius gatve einant, puldavo prie lango, vaikščiodavo žiūrėti karišku iškilmių, manevrų ir mėgdavo karštai įrodinėti, kad narsumas tai pamatinė vyrų dorybė.

Vyresnėse klasėse jis yr pergyvenęs skaudžių abejojimų ir fanatiško neigimo laikotarpį. Mat, buvo karštai atsidavęs nihilizmui ir materializmui, atidžiai ir uoliai studijavo įvairias teorijas, griaunančias krikščionystės pagrindus. Kokį laiką didžiausiu filosofu laikė Spinozą, o didžiausiu rusų rašytoju socializmui palankų Pisarevą.

Nežiūrėdamas giminių ir gimnazijos vyresnybės draudimo, jis užsiaugino ilgus plaukus, kaip pirmeivystės ženklą, ir naiviai bandė vykdint savo naujus įsitikinimus. Prisiginčijęs vieną vakarą su draugais, jis, nukabinęs nuo sienos šventųjų paveikslus, buvusius jo karštų vaikiškų maldų liudytoju, išmetė lauk į sodną.

Paveiktas vieno savo menkaverčio draugo nihilisto, 15-os metų Solovjovas su kažkokiuo liguistu pasigerėjimu tyčiojos iš šventų daiktų ir tikybos tiesų, kurių jo karštas ir bet kuo nesitenkinąs protas nenorėjo priimti.

Tėvas atidžiai sekė sūnaus dvasios klaidžiojimą, bet nevartojo jokių spaudimo priemonių, laikydamas tai paprasta proto augimo liga[1]). Tik kada-ne-kada pašiepiamai stabdydavo ir gėdindavo išdidusį jaunikaitį. Pav. sykį sūnui apie vieną prancūzų knygą išsitarus: „Na, ten gerai suduota krikščionystei", senis istorikas truputį senovišku būdu jam atsakė: „O tau už tai vertėtų gerai ausis patampyti"!...

Pas daugelį jaunimo bedievystės ir plikojo materializmo laikotarpis paprastai sutampa su pirmais girtavimo ir paleistuvavimo bandymais. Apie Solovjovą to pasakyti negalima. Nuo moterų jis šalinos ir žiūrėjo į jas pašiepiamai ir net piktai. Iš čia savaime aišku, kad jo abejojimai ir dvasiško gyvenimo pagrindų neigimas yra gimę ne iš kylančių aistrų, bet buvę tam tikras jo dvasios augimo etapas. Jame glūdėjo gyvas tiesos troškimas ir kalės pirmieji to idealo diegai, kuriam jis vėliau taip didvyriškai tarnavo. Jis liūdėjo dėl prarasto, jam gaivalingai reikalingo tikėjimo, bet drauge negalėjo ir nenorėjo atmesti ir savo nesukalbamojo proto reikalavimų.

Dėliai to išpradžių jis sunkiai kentėjo; vėliau, ieškodamas išeities iš tos kankynės, jis pasiryžo sutaikinti tikybą su protu savyje, o paskui stengės prote rasti paramos tikybai ir nurodyti jon platų kelią kitiems. Šis aukštas uždavinys reikalavo iš jo nesibaigiamo, karšto ir didelio jėgų įtempimo ir tokio savin įsigilinimo, kuris vien tik Dievo išrinktiesiems yra teprieinamas.

Uoliai tiesos bėieškodamas jis gan greit išvydo materializmo klaidingumą ir palengvėl, nejustinai sugrįžo krikščionystėn. Paprastuose žmonėse tas grįžimas būna savotiškas kompromisas: protas nusileidžia, tikyba drungnėja, suliepsnodama tik netikėtoms nelaimėms užgriuvus. Solovjove, tuomet dar 16 metų jaunikaity, priešingai, tų dviejų elementų sutapimas dešimteriopai padidino jų jėgą ir įtempimą. Darbas pas jį virte virė, kliūtys ir pagundos, kuriose kiti

[1]) Psichologas à la Gobys pasakytų — „ne proto, bet tikriau lyties brendimo įtaka". Be to S-vą pastūmėti netikėjiman galėjo ir negavimas iš mažens sistematiško tikėjimo pagrindų nušvietimo, pati jo į kraštutinumus linkusi prigimtis, o už vis jo netikinčio draugo įtaka.

grimsta, buvo šalin nustumtos ir jo siela diena iš dienos augo aukštų idealų besiekdama.

Namiškiai nei nepatėmijo, kuomet ir kaip yra dingus jo bedievystė. Jie matė tiktai, kad dar gimnaziją belankydamas, jis pripažinęs religijos būtinumą, uoliai studijavo religijų istoriją, buvo sužavėtas budizmu, paskui Schopenhaueriu ir Hartmanu ir susiartinęs su slavofilais. Įstojęs 17-os metų universitetan, jis jau buvo sąmoningai tikįs krikščionis, nors ir užsikrėtęs iš slavofilų skolintu nepalankumu katalikystei.

Sėkmingai nugalėjęs dvasios krizį, Solovjovas susilaukė ir kitų pasisekimų; jo vardas buvo įrašytas vadinamojon „aukso lenton". Kadangi tuo laiku jis sapne pakartotinai buvo girdėjęs slaptingą vidųjį balsą: „mokykis chemijos", tatai jis ir buvo įstojęs fizikos-matematikos fakultetan, kur uoliai studijavo gamtos mokslus. Bet baigęs du kursu, jis neišlaikė kvotimo iš fizikos, neatsakęs į kai kuriuos visai elementarius klausimus. Vėliau jis juokingai pasakodavo apie tą ištikusį jį kvotimų metu „proto sutemimą", pridurdamas, kad, gamtos mokslai yra jam nemaža padėję išnarpliot tikybos klausimus ir ją sustiprinti. Savo draugui poetui Veličkai jis nekartą sakydavęs, kad į Dievažmogį reikia žiūrėti ne tik kaip į Dievo malonės apsireiškimą, bet ir kaip į istoriškąjį faktą, prirengtą ištisos žinomų ir patikrinamų įvykių eilės.

Kaip matyt iš jo laiškų, vėliau jis yra supratęs, kad anie slaptingi balsai: „mokykis chemijos", reiškę ne materialinę, tik dvasiškąją chemiją, t. y. vidųjį šiaip jau nesujungiamų pravoslaviškų Rytų su katalikiškais Vakarais sujungimą. Dėliai to iš II-jo fizikos-matematikos fakulteto kurso jis perėjo į III-jį istorijos-filosofijos fakulteto, nustebindamas tuo savo tėvus Darydamas šį pakeitimą, jis nepritirė jokių sunkenybių, nes iš gimnazijos laikų buvo gerai prisirengęs, išmokęs visas svarbesniąsias Europos kalbas. Baigdamas universitetą, uoliai klausė taipgi lekcijų Maskvos dvasiškoje Akademijoj, kur mokinos Bažnyčios istorijos ir studijavo originale šv. Tėvų raštus. Šios pastarosios studijos buvo jam beveik pačios reikalingiausios, nes jis, istiesų, visą savo amžių darbavos kaip teologas bei Dievo tiesos skelbėjas. Savo laiške jenerolui A. A. Kiriejevui jis pats sa-

kosi, „neskiriąs etikos nuo religijos, religijos neskiriąs nuo pozityvaus apreiškimo, pozityvųjį apreiškimą neskiriąs nuo Bažnyčios“. Iš čia pigu suprasti, kokia milžiniška darbo daugybe buvo užpildyti jo jaunystės metai.

II.

Puikiai baigęs universiteto stūdijas, Solovjovas, beeidamas 20-tus metus, buvo paliktas prie universiteto kandidatu į profesorius. Bet profesoriui reikia turėti mokslo laipsnis. Taigi Solovjovas ir imas rašyti disertaciją magistro laipsniui.

To amžiaus jauni žmonės paprastai svajoja apie pasisekimą, meilę, karierą. Solovjovo siekimuose kariera nevaidino jokios rolės; meilę jis brangino, bet statė ją antron vieton po savo idealų. Pirmiausias jo idealas buvo tarnauti „amžinai Kristaus tiesai“. „Aš ne tik tikiuos, bet ir esu tikras, kaip kad aš esu, jog mano pažintoji tiesa anksčiau ar vėliau bus pripažinta visų ir tuomet savo vidujine jėga priduos kitą išvaizdą visam tam melo pasauliui ir panaikins visą gyvenimo neteisybę, liaudies tamsumą, inteligentijos moralinį iškrikimą, kumsčio teisę tarp valstybių ir tą tamsos, purvo ir kraujo bedugnę, kurioj žmonija ikšiol kankinasi. Visa tai pranyks, kaip nakties šmėkla prieš kylančią sąmonėj amžiną Kristaus tiesą, ikšiol nesuprastą ir žmonijos atmestą“...

Taip yr rašęs Solovjovas savo draugei giminaitei Kotrynai Romanovaitei liepos 25 d. 1873 m. dar universitete bebūdamas. O kiek vėliau (rugpj. 2 d. 1873) šios paklaustas apie savo užsiėmimą, šiaip jai atsakė:

„Nuo to laiko, kai aš esu pradėjęs galvoti, aš supratau, kad esamoji visuomenės tvarka ir žmonių savytarpiai santykiai, nustatą visą žmonių gyvenimą, yra toli ne tokie, kokie turėtų būti, kad ši tvarka yra pagrįsta ne protu ir teise, bet daugiausia kvailu likimu ir akla jėga, egoizmu ir grynu pavergimu. Praktikos žmonės, kad ir mato tos tvarkos netikumą, bet taikos prie jos, nes randa sau šiltą vietelę ir gyvena kaip tinkami. Kiti negalėdami susitaikinti su pasaulio blogiu, bet laikydami jį būtinu ir amžinu, tenkinasi bejėge esamosios tikrenybės neapykanta ir keikia ją à la Byron. Tai la-

bai taurūs žmonės, bet nuo jų taurumo niekam nei šilta nei šalta. Aš nepriklausau nei vienai, nei antrai jų rūšiai. Sąmoningai įsitikinęs, kad dabartinis žmonijos būvis ne toks, kaip turėtų būti, aš manau, kad jis turi būti pakeistas, sureformuotas. Aš nepripažįstu esamojo blogio amžinu... Pripažindamas perkeitimo reikalą, aš tuomi pat pasižadu paaukoti visą savo gyvenimą ir visas savo jėgas tam, kad šis perkeitimas tikrai įvyktų... Aš žinau, kad kiekviena reforma turi prasidėti viduje, iš žmogaus proto ir širdies. Žmonės vaduojasi savo įsitikinimais, vadinas, reikia veikti įsitikinimus, įtikinti žmonės, kad priimtų tiesą. Pati tiesa, t. y. krikščionystė mano sąmonėj yra savaime aiški, bet kyla klausimas, kaip ji įvesti visų sąmonėn, kuriems ji šiandieną yra kožkokia baidyklė, dalykas visai svetimas ir nesuprantamas... Kai krikščionystė apsireikš kaip šviesa ir išmintis, kai ji taps tikru įsitikinimu, t. y. tokiu, kuriuo žmonės gyvens ir įvykdins, tuomet viskas pakitės... Bet lig šio praktiško krikščionystės įvykdinimo dar labai toli. Dabar tenka dar gerai padirbėti, kad jos teoretiškoji pusė, t. y. teologiškasis mokslas būtų nušviestas. Tai yra dabartinis mano uždavinys".

Vadinas, Solovjovo, dar prieš viešumon išeinant, jau turėta rimto nusistatymo kovoti visomis jėgomis su blogio pasauly viešpatavimu ir steigti Dievo karalystę žemėje. Dėliai to ir nenuostabu, kad jis turėjo drąsos savo draugei pareikšti: „Aš myliu tave, kiek tik žmogus gali mylėti, bet aš priklausau ne sau, tik tam uždaviniui, kuriam aš tarnausiu ir kuris neturi nieko bendra su asmeniškais jausmais, su asmens gyvenimo reikalais ir tikslais". — „Daugeliui, rašo jis jai kitam laiške, viskas baigiasi meile ir šeimos laime. Tai jų svarbiausis tikslas. Ašai gi turiu visai kitokį uždavinį, kuris man diena iš dienos vis labiau aiškėja ir rimtėja".

Suprantamas dalykas, kad S-vui taip nusistačius, jo moterystė su „mieląja Katriute" neįvyko. Ji ištekėjo už Selenino, jisai nuėjo toliau savo pasirinktu krikščioniškojo „pranašo" keliu ir pasiliko visą amžių nevedęs. Jojo dvasiškąja sužadėtine nuo to laiko buvo vien „Dieviškoji Išmin-

tis — Sofija“ bei aukščiau minėtoji „pasaulio siela“. Taigi ir nenuostabu, kad jo protas sparčiai augo ir brendo. Jo pažiūrai į pasaulį susikristalizuoti nemaž padėjo ir gyvenimo aplinkybės. Jo tėvas buvo žmogus nepartinis, mokąs gerbti kitų įsitikinimus. Taigi jaunam S-vui savo tėvo namuose tekdavo susidurti su anų laikų minties galiūnais, klausytis jų įdomių šnekų ir pačiam neretai dalyvauti ginčuose su nevienu iš jų. Ypač artimesnieji santykiai su Maskvos universiteto profesorium P. D. Jurkevičium ir Maskvos dvasiškosios Akademijos profesorium Kudriavcevu yra padarę jaunam filosofui teigiamos įtakos. Tai žymu tiek jo raštuose, tiek pačioj jo dvasios sudėty.

Troškimas pagauti abstrakčią tiesą jungės jame nuo jaunystės su troškimu ją tuojau realizuoti. Tuo, be kitko, galima išaiškinti jo atsidavimas spiritizmui, kurin jis bestudentaudamas buvo įsitraukęs. Susiartinęs su Lapšinų šeima, jis buvo tapęs „rašomuoju medijum“; mat, jį žavėjo reališkas, kaip jam rodės, susidūrimas su „užkarstiniu pasauliu“. Bet vėliau, apsikrovęs kitais darbais, nebeturėjo laiko spiritizmu beužsiimti. Bent taip jis pats juokais yra sakęs savo draugui Veličkai.

Įtemptas proto darbas ir erziną spiritistiškų seansų įspūdžiai yra pakenkę S-vo sveikatai, padarydami jį nekantrų kiršingą. Jis lengvai supykdavo, bet greit ir atsileisdavo. Po kiekvieno tokio išsišokimo jis tuojau gailėdavos ir atsiprašydavo.

Nežiūrint tų silpnybių, S-vas turėjo didelio pasisekimo žmonėse. Jo rimtas, malonus veidas, gilios akys, tamsūs ilgi plaukai traukte traukė prie jo visų jį arčiau pažinusių širdis. O tarp jaunesnių moterų ir mergaičių nemaža buvo tokių, kurios jį tiesiog dievindavo.

Nemažiau sekės jam ir mokslo darbai. Daug ir giliai jis tuo laiku yra mąstęs apie erdvės ir materijos esmę ir priėjęs žymių pozityvių išvadų. Savo disertaciją magistro laipsniui jis yr pabaigęs per kelis mėnesius, pasigaudamas stenografo. Disertacijos tema buvo: „Vakarų filosofijos krizis“. Klausimas drąsus ir nelengvas, tačiau jaunas filosofas išsprendė jį nuostabiai puikiai. Savo giliai siekiančia argu-

mentacija jis visai sugniuždė anų laikų stabuką — pseudomokslišką ir pusiau materialistiškąjį pozityvizmą. Šio gynėjai Lesevičius ir Volfzonas, negalėdami viešajame dispute atremti jauno magistranto įrodymų, tik griežė dantimis. Rimtesni oponentai — profesoriai Karinskis, Sreznievskis, Vladislavlevas prisipažino nuveikti ir sužavėti S-vo įrodymais. Nemažiau buvo nustebintas ir žymus akademikas istorikas Bestiuževas-Riuminas. Jis tiesiog yr parašęs vienai savo pažįstamai: „Galim pasveikinti Rusiją susilaukus geniališko žmogaus. S-vo disputas yr virtęs tikru triumfu. Ir pats jo veikalas, — įrodęs pozityvizmo klaidingumą ir jo vieton pastatęs mistiškai filosofiškąją srovę, — ir drąsus gynimas nemažiau drąsių tezių, — visa tai yr padarę gilaus įspūdžio mokslo ir visuomenės atstovams. Daugelis jautė, kad nuo šio jaunučio filosofo prasidėsiąs naujas rusų filosofijoj laikotarpis...“

III.

Apgynęs savo disertaciją, S-vas buvo paliktas prie Maskvos universiteto tobulintis filosofijos dalykuose ir rengtis prie profesūros. Gruodžio 19 d. 1874 m. jis buvo išrinktas ir patvirtintas filosofijos docentu. Sausio 27 d. 1875 m. jis paskaitė pirmutinę savo lekciją, pavestą metafizikai apginti ir pateisinti. Bet neilgai jis tedocentavo, nes vos pusmečiui tepraslinkus, buvo valdžios pasiųstas į užsienius „apsipažinti su Indijos gnostikų ir viduramžių filosofija“.

Pirmiausia savo stūdijų vietą pasirinko jis Londoną. Čia garsiame Britų Muziejuje per penkis mėnesius uoliai darbavos, skaitydamas tam tikrus, retai kur kitur berandamus veikalus.

Londonas jam labai patiko. Jis laikė jį sveikiausiu miestu pasauly. Nusiskundžia tiktai, kad esąs privėrstas dėvėti aukštą cilinderį, nes „pasirodyti gatvėj be cilinderio esą lygu pasirodymui be kelnių“.

Londone jis susipažino su Rusijos tyrėju Rolstonu ir gamtininku Wallace'u. Motinai juokais praneša, kad angliškai besimokąs iš gatvės vaikų ir batų valytojų. Šie pastarieji ypatingai jį stebino, nes Rusijoj jų nebuvo.

Gyvenimas Londone jungės su nemažomis išlaidomis. Joms padengti reikėjo pinigų, kurių jaunas filosofas nekartą stigdavo, nes vienam laiške motinai „su didžiausiu širdies skausmu“ praneša, kad jo „kapitalai pirm laiko yra galą gavę“. Kitame trumpai tepažvmi: „Arbatą geriu, kai noriu, o kaip, tai nesvarbu“. Matyt, pasitaikydavo jam gerti ir be užkandos. Be arbatos gerdavęs dar porterį ir alų, bet labiausiai nudžiugęs, kai suradęs Londone sidrą gėralą panašų į rusų „kvasą“.

Kaip matyt iš laiškų kunigaikščiui D. N. Certelevui, S-vas Londone yr bandęs arčiau susipažinti ir su spiritizmu. Bet anų laikų anglų spiritizmas yra jam padaręs tokio pat neigiamo įspūdžio, kaip ir prancūziškasis, su kuriuo jis jau pirmiau buvo apsipažinęs. „Iš vienos šalies, sako S-vas, stovi šarlatanai, iš antros — aklai tikį, o vidury mažytis tikrosios magijos grūdelis, kuris toj srity visai negalima pažinti“. „Aš dalyvavau, rašo jis toliau, garsaus Williams'o seanse ir radau, kad tai yr labiau nachališkas, negu gabus klėčius. Egipto tamsybių pridaryti jis pridarė, bet jokių stebuklų neparodė. Kai tamsoj skrajojęs varpelis nusileido man ant galvos, aš pagavau ne tik jį, bet drauge ir raumeningą ranką, kurios savininkas betgi atsisakė pasiskelbti dvasia. Po to visos smulkmenos visai nebeįdomios. Apsireiškęs seanse Džonas Kingas tiek buvo panašus į dvasią, kiek aš į dramblį“.

Iš šio ir kitų laiškų Certelevui matyt, kad S-vas buvo susipažinęs beveik su visais garsiais anų laikų medijais (Hume'u, Kate Fox'aite, Williams'u). Bendra jo išvada yra ši: „Vietos spiritizmas (o drauge ir bendrasis, nes Londonas jo centras) yra visai niekingas daiktas (niečto vies'ma žalkoje). „Aš esu matęs, sako toliau S-vas, pačius garsiuosius medijus ir garsiuosius spiritistus, bet nežinau, kuris jų yra niekingesnis“.

Garsiems spiritistams — fizikui Crookes'ui, gamtininkui Wallace'ui S-vas teisingai prikiša naivumą ir nekritiškumą jų spiritiškuose eksperimentuose. Apie kitus, mažiau pagarsėjusius spiritistus jis ironiškai atsiliepia, kad jie esą verti „nebent nutylėjimu pagerbti“.

Šis artimesnis susipažinimas su spiritizmo praktika greičiausia ir bus išgydęs S-vą nuo užsikrėtimo tąja tikrai pavojinga dvasios liga. Vėliau savo laiškuose N. N. Strachovui jis atvirai prisipažįsta, kad „r e l i g i n i ų t i e s ų s p i r i t i z m o k e l i u n ė r a g a l i m a į r o d y t i".

Iš kitos šalies d v a s i ų b u v i m o įrodymas S-vui ir nebuvo reikalingas, nes jis jų buvimu niekuomet nėra abejojęs Viename savo laiškų tam pačiam Strachovui jis pusiau rimtai, pusiau juokais rašė: „kad ir esama, kaip sako, religijos be Dievo (budizmas), bet religijos be angelų ir velnių nebuvo ir negali būti. Dar galima valstybė be caro (pav. prancūzų respublika), bet valstybės be valdininkų ir piktadarių negalima nė įsivaizduoti". O kitam laiške jis kategoriškai pareiškia: „Aš netik tikiu į visa, kas antgamtiška, bet, tiesą pasakius, aš vien tik į tai ir tetikiu".

Be spiritizmo S-vas Londone su ypatingu susidomėjimu yra studijavęs G. Gichtelio, G. Arnoldo, Johno Pordage'o monografijas apie Dieviškąją Išmintį (Sofiją) ir liko tuo mokslu persiėmęs visam amžiui.

Šias studijas Britų Muziejuje S-vas laikė viena iš svarbiausių savo gyvenimo įvykių. Bet turėdamas laiko nedaug, po penkerių mėnesių gavo keliauti toliau.

Taigi per Prancūziją ir šiaurinę Italiją nuvyko Egiptan. Apsigyvenęs Kaire, darė ekskursijas į jo apylinkes, maudės Nile, lipo į šimtą sieksnių aukštą Cheopso piramidą, leidos į šimtą sieksnių gilų Juozapo šulinį, stebėjos garsiu sfinksu, lankė vietos muziejus, studijavo muzulmanų sektas, ieškojo senų Egipto krikščionystės pėdsakų. Sykį buvo pats vienas nuvykęs net į tyrus, kur beduinai vos jo nenudėjo, palaikę velniu...

Grįždamas iš Egipto 1876 m. pavasarį, jis apsistoja kelioms savaitėms Paryžiuj ir rašo čia savo pirmutinį prancūzų kalba veikalą: „Principes de la religion universelle". Prancūzai, matyt, jam buvo pridarę daug nemalonumų, nes jis savo laiške motinai vadina juos „prakeiktais, piktesniais negu anglai ir Egipto juodukai". Tų nesmagumų greičiausia bus prityręs S-vas beieškodamas leidėjų minėtam savo veikalui. Išeiti jis neišėjo, bet svarbiausios jo mintys nežuvo,

nes buvo sunaudotos vėlesniame S-vo veikale „La Russie et l'Église universelle".

Grįžęs Rusijon ir lygindamas ją su tik ką matytąja Vakarų Europa, S-vas pastebi didelį skirtumą Rusijos nenaudai. Taigi savo laiške tėvui gegužės 4 d. 1877 m. rašo: „Peterburgas visai nesidomi didžiais dalykais; atrodo, lyg istorija rūtulotųs kaž kur Atlantidoje. Aš visai įsitikinau, kad Peterburgas tėra vien tolima kolonija, laikinai tapusi valstybės centru".

Baigęs savo stūdijas užsieniuose, S-vas pradeda skaityti lekcijas Maskvos universitete. Bet jau vasario 14 d. 1877 m. jis atsistatydina. Mat, tuo laiku Maskvos universiteto profesorių tarpe buvo kilę ginčų dėl universiteto įstatų pakeistinumo.

Praslinkus aštuoniolikai dienų, S-vas buvo paskirtas prie Švietimo Ministerijos esamosios Mokslo Komisijos nariu. Jos uždavinys buvo mokslo vadovėliai vertinti.

Šį naująjį savo užsiėmimą S-vas savo draugui Certelevui šiaip charakterizavo: „Nuobodumas neapsakomas, kvailumas neišsemiamas; gera tik kad nedažnai..." Iš to laikotarpio užsiliko kelios S-vo parašytos logikos bei filosofijos vadovėlių recenzijos.

IV.

Nuo šio laiko yra prasidėjęs peterburgiškis S-vo gyvenime laikotarpis, gausus mokslo darbais ir pedagogišku jo veikimu. Tačiau jis vos neliko laikinai sustabdytas. Mat, prasidėjus tuomet rusų-turkų karui, S-vas, kaip karštas slavofilų šalininkas, buvo sumanęs laikraščio „Moskovskija Viedomosti" korespondentu vykti veikiančiojon armijon Balkanų pussalin. Buvo jau gavęs ir leidimą, bet dėl susidėjusių aplinkybių į karo lauką nepateko. Likimas sulaikė jį Peterburge.

Čia jis išbuvo beveik ketverius metus, bedocentaudamas Peterburgo universitete. Jo lekcijų teko ir man klausyti. Dėstė jis mums metafiziką. Kalbėdavo labai išlėtą, užbaigęs sakinį stabteldavo, lyg galvodamas, kol pasakys kitą. Mėgstan-

tiems užsirašinėti tai buvo labai patogu, nes jie S-vo paskaitas galėdavo užsirašyti žodis į žodį. Klausantiems tie nuolatiniai kalbos pertraukinėjimai dalinai kliudė pagauti profesoriaus mintį. Savo paskaitas S-vas baigdavo kelioms minutėms prieš varpelio atsiliepimą. Tuomet nulipęs nuo katedros ir studentų apsuptas, klausinėjo jų, gal kas ko nesupratęs ar beneturįs kokių priekaištų. Į tai studentai viens už kito statydavo jam visokių klausimų, į kuriuos jis čia pat mielai atsakinėdavo. Šitokie laisvi profesoriaus su studentais pašnekesiai Peterburgo universitete buvo naujiena. Jie studentams be galo patiko ir padarė S-vą visų mylimiausiu profesorium.

Be universiteto S-vas dėstė filosofiją ir aukštesniuose moterų kursuose, kur lygiai turėjo geriausio pasisekimo. Apie savo klausytojas viename savo laiške jis yra padaręs juokais šią pastabą, kad jos stebiną jį „daugiau savo skaičium, negu grožiu“. Darydavo jis nemaž ir privačių viešų paskaitų mielai lankomų plačios publikos. Tuo pačiu laiku jis yr parašęs ir išspausdinęs tris žymius filosofiškus veikalus: „Skaitymai apie teandrizmą“, „Filosofiški pilnutinio žinojimo pagrindai“ ir „Atitrauktinių principų kritika“.

Pirmame S-vas nurodo, kad žmonija savo istoriškame procese — nuo gamtos bei nuo to, kas nėra Dievas — ėjo prie absoliutaus principo, prie to, kas tikrai yra Dievas. Ir tas Dievo ieškojimas neliko bevaisis. Pasirodžiusiame žemėj Kristuje žmonija rado savo tikrąjį Dievą ir susijungime su Juo — savo galutinąjį tikslą.

Antrasis veikalas skirtas nurodymui, kas yra pilnutinis žinojimas. Materialistai mano, kad pilnutinę tiesą tegalįs mums atskleisti vien gamtamokslis. Racionalistai tiki tą pilnutinę tiesą suseksią besigilindami racionalinėn filosofijon. Teologai yra tikri absoliučią tiesą yrą radę apreiškime bei pozityvioj teologijoj. S-vas neniekina nei vieno iš tų mokslų, bet nurodo, kad žinojimas, gautas iš kurio nors vieno iš šių trijų mokslų yra dalinis, netobulas, nepilnas; norint prieti pilnutinis žinojimas, reikia teologiškoji tiesa nušviesti racionalinės filosofijos ir pozityvaus mokslo šviesa. S-vo išmanymu pilnutinį žinojimą sudaro pozityvaus mokslo, racionalinės filo-

sofijos ir krikščioniškojo apreiškimo organiškoji sintezė. Tokį pilnutinį mokslą jis vadino laisvąja teosofija.

Trečiame veikale pagalios S-vas patiekia originalę savo filosofijos sistemą, išvesdamas ją iš absoliutaus principo bei Dievo. Pastarasai veikalas buvo įteiktas universiteto valdybai, kaipo daktariškoji disertacija. Balandžio 6 d. 1880 met. S-vas ją puikiai yra apgynęs. Tačiau profesoriaus vietos negavo.

Netrukus po to pasibaigė ir visas jo pedagogiškas veikimas. Mat, kovo 28 d. 1881 m. po caro Aleksandro II nužudymo savo viešoj paskaitoj S-vas yra paskelbęs nuomonę, kad einant aukštesniais krikščionystės principais, reikėtų caro užmušėjams dovanoti ir jų mirtimi nebausti. Šitie žodžiai vienuose klausytojuose sukėlė nemalonaus nustebimo, kituose sužadino dideliausio entuziazmo. Rusų valdžia dėl šito incidento, kad ir nedarė S-vui jokio spaudimo, tačiau S-vas pats yra priėjęs įsitikinimą, kad geriau būsią iš universiteto pasitraukus. Tatai lapkričio 6 d. 1881 m. jis įteikė ministeriui savo atsistatydinimo prašymą ir lapkričio 11 d. buvo atleistas. Nuo to laiko, išskyrus porą paskaitų 1882 m. pradžioje, S-vas jokių paskaitų nebeskaitė. Savo tolesnio veikimo objektu jis pasirenka publicistiką. Čia jis su savo plunksna stoja į kovą su viešuoju melu ir blogiu, griauja viešpatavusius anuomet visuomenėj rusiško nacionalizmo stabus ir skelbia kilnius geresnės ateities idealus. Tam didžiam darbui jis aukoja paskutiniuosius aštuonioliką savo gyvenimo metų.

V.

Šis pastarasis laikotarpis (1882 — 1900) galima padalinti į tris trumpesnius periodus. Pirmame (nuo 1882 iki 1888) S-vas labiausiai domėjos religiniais ir bažnytiniais klausimais. Ypač daug pajėgų ir laiko jis yra paskyręs kilniam Rytų ir Vakarų bažnyčių susijungimo klausimui. Imdamasis to milžiniško darbo, S-vas neturėjo jokių iliūzijų. Jis gerai žinojo, jog pakreipti Rytų į Vakarus, Maksvos į Romą jis neįstengs. „Gyvojo savo būsimųjų darbų vaisiaus, rašė jis savo mylimai K.

Romanovaitei, aš be abejo nepamatysiu. Sau aš nieko gera nelaukiu. Jei mane palaikys pamišėliu, tai da bus geriausia. Bet aš apie tai maž tegalvoju. Anksčiau ar vėliau — pasisekimas ateis, man to ir užtenka". Vadinas, S-vas matavo pajėgas sumanymais, o ne sumanymus pajėgomis; jis dirbo ne tai, kas pasiekiama, bet tai, ką sąžinė jam yra nurodžius. Nusikratęs katalikystei nepalankios slavofilų įtakos, S-vas yr priėjęs išvadą, kad jie, o ypatingai jų teologas Chomiakovas, klysta, laikydami Rytų ir Vakarų bažnyčių susijungimą negalimu. Savo laiškuose jenerolui A. A. Kiriejevui jis skelbia priešingą nuomonę po kelissyk pakartodamas: „Caeterum censeo: primum et ante omnia Ecclesiae unitas instauranda, ignis fovendus in gremio sponsae Christi". Ši išvada suartino S-vą su katalikais ir atstūmė nuo jo pravoslavus, ypač tuos, kurie dogmatiškame Bažnyčios besirūtulojime matė ereziją.

Tuo laiku jis yra parašęs savo „Religinius gyvenimo pagrindus",— puikų, originalinį krikščioniškos asketikos vadovėlį — ir „Teokratijos istoriją ir ateitį". Šis pastarasis veikalas buvo sumanytas labai plačiai; jo turėjo išeiti net trys tomai, bet išėjo tiktai pirmasis, kuriame patiekta neapsakomai įdomi ir gili „Šventosios istorijos filosofija". Aplenkta čia tik vienas Naujojo Įstatymo svarbus — šv. Petro ir jo įpėdinių primato — klausimas, gal dėl to, kad šiam klausimui S-vas yra paskyręs atskirą, prancūziškai parašytą veikalą „La Russie et l'Église universelle" (1884).

Jo laiškuose iš to periodo randam nusiskundimų dėl rusų cenzūros varžymų. Iš ten matyt taip pat, kad rusų dvasiškija iš pradžių yra bandžius S-vą geruoju patraukti savo pusėn, nes jis laiške V. N. Strachovui yra prasitaręs šiais žodžiais: „Man tenka turėti reikalo ir su gyvais „monachais", kurie man labai meilinasi (uchaživajut), tikėdamiesi, matyt, mane pigiai nupirkti, bet aš ir už brangią kainą jiems neatsiduosiu".

Nuo 1888 iki 1895 m. S-vas užsiima daugiausia politikos klausimais, ypač tautybės idėjos nušvietimu. Mat, tuomet kaukiąs ir kriuksįs (zavyvajuščij i chriukajuščij) rusų patriotizmas buvo bepradedąs kelti galvą, reikalauti, kad valdžia

kitatikiams ir kitataučiams Rusijoj neduotų jokios laisvės ir jokių teisių. Laikydamas tą nusistatymą nekrikščioniškų, S-vas su visu širdies karščiu užsistojo už nepravoslavus ir nerusus savo plačiame veikale „Tautiškasis klausimas Rusijoj“. Čia jis įrodė, kad branginimas vien tik to, kas rusiška, kas savo, nėra tikras patriotizmas, kad tarp nacionalistiško šovinizmo ir tikrojo patriotizmo esama tokio pat skirtumo, kaip tarp šlykštaus egoizmo ir krikščioniškos savęs ir artimo meilės. Mat, S-vui rūpėjo, kad visuomenės gyvenimas Rusijoj neitų sau, o krikščionystė sau, teišeidama aikštėn vien šventadieniais, bažnyčios sienose. Jis reikalavo, kad krikščionystės dėsniai būtų vykinami gyvenime, netik atskirų asmenų, bet ir visų kolektyvų — šeimoj, visuomenėj, valstybėj, darbo ir pramonės srityje ir t. t. Dvasiškai cenzūrai uždraudus jam rašyti bažnyčios klausimais, S-vui, tiesą sakant, nieko kita neliko, kaip užsiimti publicistika ir bėgamosios politikos klausimų kritika. Tą jis ir darė.

Pagalios pastarame trečiame periode (nuo 1895 — 1900 m.) S-vas grįžta vėl prie mokslo ir filosofijos klausimų. Jis verčia Platono veikalus, patiekia gilų blogio klausimo išsprendimą savo „Trijuose pašnekesiuose“, imasi rašyti gnozeologijos traktatą, bet nesuskumba jo užbaigti; pagalios išleidžia platoką etikos sistemą vardu „Labo pateisinimas“. Čia jis nušviečia daugybę doros klausimų, sumuša nevieną anuomet plačiai Rusijoj paplitusį sofizmą. Ypač nemaža vietos jis čia skiria pragaištingam L. Tolstojaus „moraliam amorfizmui“: iš pamatų griauna jo žalingą „nesipriešinimą blogiui“, aiškina krikščioniškąją karo prasmę ir pareigą tarnauti kariuomenėj, ko Tolstojus visai nepripažindavo; priešais Tolstojaus tvirtinimą „valstybė — tai organizuotas plėšimas“, stato savąjį „valstybė — tai organizuotas gailestingumas“... Ši polemika su Tolstojaus mokslu yra anonimiška: Tolstojaus vardas niekur neminimas, bet pragaištingi jo teigimai S-vo objektyviai nušviesti, išnagrinėti ir parodyti visoj savo atstumiamoj nuogumoj. Iš S-vo šalies tai buvo didelis pilietiškas patarnavimas anų laikų rusų visuomenei, visokių Tolstojaus sekėjų energingai kvailinamai.

„Labo pateisinimas“ yra vienas iš svarbiausių S-vo veikalų. Šį perskaitęs patsai S-vas sakydavęs, bejaučiąs savy noro pagerėti, patobulėti. Šiuo savo veikalu jis yr davęs giliausią ir gražiausią doros filosofiją. Jon įdėjo jis tiek sveikų ir gražių minčių, kiek jokiam kitam veikale nerasi. Jei čia kas galima beprikišti, tai nebent S-vo neigiamas atsiliepimas apie tarptautinės kalbos reikšmę. Jos S-vas, deja, visai nesuprato.

Pilnumo dėliai tenka dar pažymėti, kad be proza rašytų raštų S-vas yr palikęs ir gana storoką kilnių ir dailių eilėraščių rinkinį. Mat, jo turėta ir nemenko poetiško talento. Jo poezija dažniausiai buvo alegoriškai-mistiška, skirta slaptingai pasaulio sielai bei S-vo ypatingai numylėtai Dievo Išminčiai-Sofijai. Štai jų keletas:

1.

Drauge miel's, aš netikiu pilniausiai
Nei žodeliams, nei akims tavoms
Ir nei sau, tiktai tikiu tvirčiausiai
Ten danguj žvaigždelėms žerinčioms.

Jos nuo paukščių kelio aukštumoje
Siunčia sielon svajones tikras
Ir daigin' beribės tyrumoje
Man gėles, kurių čion nieks neras.

Ir tarp tų gėlelių, amžinybėj,
Lyg sidabro aplieta šviesa,
Kaip graži tu — ir dangaus šviesybėj,
Lygiai meilę skaisti ir liuosa...

2.

Viena, viena baltajai žemei žiba
Žvaigždė dausos'.
Ir gundo žengt į tolimąją ribą,
Pakilt prie jos.
Kam to? Viską Dievas aky subūrė,
Kas yr, ar bus:
Čia ir slapta visos gyvybės jūrė,
Čia ir dangus.
Ir žvilgsnis tas taip artimas, malonus,
Žiūrėk į jį!
Tu pats tapsi pasaulio šio valdonas
Jo atspindy.

3.

Traukinyje iš ryto.

Oras ir langelis sunkiai atkovotas,
Beržas geltonuojąs tarp pušų tamsiųjų,
O už jų dangužio mėlynasis plotas
Ir lovelėj minkštos želmenų jaunųjų.

Negyvais perkūnais trenkdams bėga, skrieja
Sunkiai atsidusdams garvežys įkyrus.
O gamta mums sielon tyliai meilę lieja
Nejudrioj šviesoje, tartumei, apmirus.

Tam nesutarimui ar nebus jau galo?
Ar gal yr, kas turi jį nuveikt galybę?
Ir susieis iš vieno meilėj idealo
Judinys negyvas—nejudi gyvybė?..

4.

Drauge miel's, ar nematai tu,
Jog vis', ką mūs' akys mato,
Yr vien atspindys, šešėliai
Nuo nematomybės rato?..

Drauge miel's, ar negirdi, jog
Triukšmas žemės nuodėmingos
Yr vien atbalsis iškrypęs
Viršharmonijos slaptingos.

Drauge miel's, ar nejauti tu,
Jog viena tėr' brangenybė,
Ką širdis apreiškia širdžiai
Per tylėjimo ramybę.

5.

Taip graudžiai iš vakarų
Vėjas mums niūniuoja;
Verkią dangus ir giria,
Pušys jos siūbuoja.

Tai iš mirusių šalies
Brangios vėlės šaukia.
Girdžia virpanti širdis,
Ašaros tik plaukia.

Vėjas pūtęs liovėsi,
Dangus palinksmėjo,
Bet iš mirusių šalies
Širdis neparėjo...

6.

Kai pūvančioje Bizantijoj
Ugnis užgeso pašvęsta
Ir nusigrįžo nuo Mesijo
Karalius, kunigas, tauta, —

Jis iš Rytų gaujas sukėlė,
Ir skyrė bausmės rykšte būt...
Skaudi lėmimo valandėlė —
Ir antras Rymas gavo žūt...

Mus žlugusiosios Bizantijos
Vis nepamoko dar likimas.
Šaukt daug kas Rusijai nebijos:
Tu trečias Rymas, trečias Rymas.

Na, ką gi?! Dievas nepritrūko
Baudimo priemonių... Antai,
Naujus smūgius jau rengia, suka
Tautų atbudusių tuntai.

Vadai jų nuo Rytų salynų
Ir nuo Altajaus ir toliau, —
Pasieniuos nuveiktųjų Kynų
Pulkus surinko savo jau...

Jie kaip skėriai nesuskaityti
Jie ir besočiai, kaip skėriai,
Jėgos nežemiškos atvyti,
Ein' šiaurėn, plėšdami žiauriai.

O, rusai, jūs' garbė yr dingus.
Dvigalvis aras gul purve.
Jūs' vėliavų skutus garbingus
Vaikai bevalkioja gatve!..

Drebėti gaun', kam nerūpėjo
Malonės įsakas garbus:
Va, trečias Rymas subirėjo,
O jau ketvirto nebebus!..

Taip savo poezijoj, taip ir prozos raštuose S-vas neieškojo nei garbės, nei savo proto užgaidų patenkinimo: į visą savo literatiškąjį darbą jis žiūrėjo, kaip į Dievo jam uždėtos pareigos ėjimą bei Dievo valios vykdymą (poslušanije).

Taip pat jis niekuomet nebuvo šalininkas kūrybos dėl kūrybos. Kai N. Strachovas vienam laiške S-vui buvo išsitaręs,

jog užvis svarbu, „kad mintis būtų įvesta gyveniman, įkūnyta tikrenybėje“, tai šis atsakė: „O man rodos, kad reikia dar žinoti, ar mintis verta įkūnyti“? Vadinas, jis brangino tik tokią kūrybą, kurioj matė moralinę vertybę.

Lygiai neigiamai žiūrėjo jis ir į mokslą dėl mokslo. Kad ir buvo jaunystėj studijavęs gamtą, tačiau anksti yr priėjęs įsitikinimą, kad „tyrinėti pašalinių apsireiškimų vaidiniai (prižnaki) yra dar kvailesnis darbas negu tais vaidiniais gyventi“, juoba, kad mokslas nepasiekiąs savo tikslo: „Žmonės žiūrinėja per mikroskopus, piausto nelaimingus gyvulius, virina chemiškose retortose visokį brudą ir mano betyrinėją gamtą“. Iš tiesų, jie „užuot gyvos gamtos tebučioja vien jos negyvą skeletą“. Ir S-vas juos už tai teisingai vadina „asilais“, nes „ko žmogus savo dvasia neatspėja, to jis jokiomis mašinomis iš gamtos neiškvos“.

Nebrangindamas mokslo ir kūrybos dėl kūrybos, S-vas savo kūryboj visuomet yra turėjęs aukštesnį tikslą. Koks 'gi jis buvęs? Į tai S-vas pats atsako, jog savo veikalais jis „nesistengęs nei bet kam patikti, nei bet ką įtikinti: jam terūpėję vien „liudyti apie tiesą, į kurią jis tikėjęs ir apie sielą, kurią matęs“. Tikslas tikrai krikščioniškas, rekomenduotinas kiekvienam kūrėjui katalikui.

Skirdamas krikščioniškoj valstybėj trejopą tarnavimą: karališką, kunigišką ir pranašišką, S-vas ne be pamato laikė ir save naujų laikų pranašu. Atiduodamas, kas pridera karališko ir kunigiško tarnavimo atstovams, jis savo sąžinėj atidžiai klausė Dievo balso ir to balso skatinamas drąsiai nurodinėjo savo tautiečiams jų nukrypimus nuo krikščionystės idealo tiek kasdieniame gyvenime, tiek literatūroj, tiek socialiame veikime, tiek pagalios pačioje politikoje.

Drąsus jo balsas, žinoma, nepatikdavo galiūnams ir didikams. Ypač turintieji savo rankose valdžią žiūrėjo į jį, kaip į nesukalbamąjį keistuolį. Kiti tiesiog jo neapkentė, kaip nepataisomo viešos ramybės ardytojo. Didžiausių priešų jis turėjo tarp rusų teologų ir archijeriejų, laikiusių jį pavojingiausiu pravoslavijos priešu, pikčiausiu tikybos griovėju ir didžiausiu eretiku. Pigu suprasti, kiek jautrioji S-vo širdis dėliai šių neteisingų priekaištų turėjo iškentėti.

Iš kitos šalies nestigo S-vas ir draugų. Šių buvo net daugiau, kaip priešų. Vienas S-vo draugas juokais lygindavo S-vo širdį su Nojaus arka. Nes kaip į šią veržės visoki gyviai, taip ir aplink S-vą spietės įvairiausi žmonės. Stodamas prieš priverstiną rusifikaciją Rusijos vakaruose ir skelbdamas Rytų ir Vakarų bažnyčių susijungimo reikalą, jis patraukė savęsp daugybę lenkų, lietuvių ir kitų tautų katalikų. Gindamas žydus nuo juodašimčių ir antisemitų puolimų savo veikale „Žydai ir krikščionių klausimas“ (1884) ir užstodamas net jų talmudą straipsny „Talmudas ir naujausioji polemiškoji literatūra apie jį Austrijoj ir Vokietijoj“ (1886), S-vas susilaukė žydų tarpe karščiausių sau prietelių ir gerbėjų. Savaja puikia ir objektyvia Mahometo biografija „Mahometas, jo gyvenimas ir religinis mokslas“ (1896) jis įgijo nemaž draugų net ir tarp kultūringų mahometonų. Dėliai to, kai kurie jo draugai ne be pamato vadindavo jį visuotiniu žmogum (vsečeloviek), o kiti visuotiniu krikščioniu (vsechristijanin). Ir tame posaky buvo nemaža tiesos. Kiekvienoje tikyboje jis brangindavo tą tiesos dalį, kurią ten rasdavo. Kokios gi religijos laikės pats S-vas?

Savo laiške V. Rozanovui jis vadina ją „dvasios religija“. Jis laiko ją „laisva tiek nuo lotyniško, tiek nuo bizantiško vienpusiškumo (ograničennosti), platesne ir turiningesne už visas atskiras religijas“. Tačiau ji nesanti „nei jų suma, nei ekstraktas, kaip gyvas žmogus nėra suma nei ekstraktas atskirų savo organų“. Tos S-vo religijos pagrindu buvo Kristus, Dieva-žmogis ir jo iš numirusių atsikėlimas. Per Kristų, pirmąjį mirties nugalėtoją, žmonija turinti siekti nemirybės. Nemirybė — tai žmonijos tikslas. Kaip gyvulių pasaulis svyra į protą, taip žmonija svyranti į nemirybę. Pasaulio proceso prasmę sudaro žmonijoj kova su chaosu ir mirtimi. Kristaus atsikėlimas yra toks pat stebuklas, kaip pirmos gyvos akelės pasauly atsiradimas. Bet mirčiai nugalėti reikia vidaus dvasios tobulybės. Ją aukščiausiame, nes begaliniame laipsny, yr turėjęs Kristus. Dėliai to Jis ir savy nugalėjo mirtį ir suteikė galimumo ją nugalėti kiekvienam, kas tik tikru tikėjimu ir gyva meile bus susijungęs su Juoju. Savo laiške Kristaus atsikėlimo neigėjui L. Tolstojui S-vas sakosi nei kiek

neabejojęs Kristaus atsikėlimu; visi priekaištai tai tiesai savo silpnumu tik stiprina jo tikėjimą į ją. Geriau pažinęs krikščionystės tiesas, S-vas sakosi radęs „jose ne vien visų širdies reikalavimų patenkinimą, bet ir visų proto problemų ir mokslo uždavinių išsprendimą". Ir šis posakis tenka laikyti ne tuščiu žodžiu, bet giliausiu S-vo įsitikinimo išreiškimu.

Taip žiūrėdamas į krikščionystę, S-vas ir rūpinos jos įsakymams niekuomet nenusidėti. Kad ir gerai buvo pažinęs savo kritišku protu žmonių vertę, nes „užuot Dievo ir žmogaus paveikslo dažnai juose pastebėdavo įvairių gyvulių (k. š. vilko, lapės, kiaulės, hienos, asilo ir k.) paveikslus", tačiau krikščioniškąjį artimo meilės įsakymą jis stengdavosi visuomet vykinti. Nė vienas pavargėlis nelikdavo jo nesušelptas. Dėliai to, kur tik S-vas beeidavo, visur paskui jį sekdavo visoki elgetos ir net nesąžiningi išnaudotojai. Prašančiam pašalpos jis neturėdavo drąsos neduoti. Per tai, ką tik turėdavo, neretai visa išdalindavo ir gaudavo maitintis, kaip Dievas davė, pusbadžiai.

Tiesą sakant, maistui jam nedaug ir tereikėdavo, nes mėsos šiaip jau nevalgydavo, nors ir nebuvo vegetarijonas. Visas jo valgis būdavo arbata, duona ir daržovės.

Svaiginamųjų gėralų negerdavo, bet mieloj draugijoj nuo vyno stiklelio neatsisakydavo. Šiame dalyke jis laikydavos pažiūros: kas yra žmogus negėręs, tas išgėręs daros dar žmoniškesnis; o kas šiaip jau yra galvijas (skot), tas išgėręs daros dar didesnis gyvulys (skotina).

S-vo biografai vienu balsu pažymi nepaprastą S-vo širdies gerumą, norą padėti artimui, o ypač prispaustiems ir persekiojamiems, k. š. žydams, katalikams, vargšams. Aukštai taip pat brangino jis ir mandagumą ir pats stengėsi tai dorybei niekuomet nenusidėti. Supykti, tiesa, supykdavo, bet jo noras susitaikinti visuomet būdavo stipresnis, negu laikini nekantrumo išsiveržimai.

Šalia to jis buvo labai sąmojingas, linksmas. Užsiliko nemaža jo parašytų juokingų eilėraščių[1]). Todėl draugijoj bū-

[1]) Štai keletas pavyzdžių:

1.

Izrailia vedia stezej čudesnoi
Hospod' zaraz dva čuda sotvoril:

Otverz usta oslicie bezslovesnoi
I govorit' proroku zaprietil.
Dalekoje griaduščieje tailos'

davo visų karštai pageidaujamas. Jis būdavo mielas svečias ir Austrijos bei Anglijos pasiuntinių salionuose ir savo mokslo draugų bei literatų kabinetuose. Jo paties kambarys viešbuty, kur jis dažniausiai gyvendavo, būdavo kimšte prikimštas žmonių, kurie tarpusavy neturėdavo nieko bendra, išskyrus susidomėjimą S-vo asmeniu.

Tokiose sąlygose S-vo darbo diena paprastai būdavo nenormalinė. Dieną svečių sukliudytas, darbui gaudavo skirti didesnę nakties dalį, sutrumpindamas savo miego valandas iki minimumo. Tai, žinoma, negalėjo eiti jam į sveikatą. Atsigaudavo šiek tiek, apsigyvendamas kur pas draugus, bet tai tęsdavos neilgai. Be to, jis dažnai ir nepavalgydavo, kaip reikiant. Draugams jį už tai barant, juokais atsakydavo, kad „valgyt kasdieną pietus esąs blogas papratimas“. Jis jų reguliariai ir nevalgydavo, kad tuo galėtų duoti galimumo valgyt pietus kasdien kitiems.

Reikia dar pridurti ir tai, kad jo gyvenime pasitaikydavo ir labai sunkių valandų. Apie vieną tokį momentą jis savo draugui Certelevui taip rašė: „Apie save galiu tepasakyti, kad esu labai patogioj padėty, būtent, man dabar visais

---

V sich čudesach pervonačalnich dniei,
I nyne kaźń Moaba soveršilas'
Uvy! nad biednoi rodinoi mojei.
Gonima, Rus', ty bozpoščadnym rokom,
Chotia za griech inoi čiem Bileam:
Zagraždeny usta tvoim prorokam,
A slovo volnoje dano tvoim oslam.

2.

Cviet lica hemoroidnyi,
Volos padajet siedoi,
I grozit mnie rok obidnyi
Preždevriemennoi biedoi,
Ja na vsio, sud'ba, soglasen,
Tolko plieš'ju nedari:
Golyi čierep, ach! užasen,
Čto ty tam ni govori!
Znaju bezvolosych mnogo
Miež sviatych otcov u nas;
No vied' mnie ne ta doroga,
V diele sviatosti — ja pas.
Prieimuščestvom falšivym
Ne choču ja ščegoliat'
I k glavam mirotočivym
Griešnyj čierep pričisliat'...

3.

Skoro, skoro, drug moi milyi,
Budu vypuščen v tiraž
I vozmu s soboi v mogilu
Ne blistatelnyi bagaž.
Mnogo driani za dušoju
Ja imiel na siei zemlie —
I z bezpiečnostju bolšoju
Byl netviord v dobrie i zlie.
Ja v siebe podobje Božje
Ne prieryvno oskorbliał,
Liš' s obščestviennoju ložju
V blud korystnyi nevstupał.
A zatiem, chotia priemnogo
I bezputno ja liubil.
Nikovo zato, jei Bogu,
Ne rodil i ne ubil.
Vot i vsie moi zaslugi,
Vsie zaslugi do odnoi.
A tepier' prošča'ite, drugi,
So sviatymi upokoi?

atžvilgiais taip bloga, kad blogiau nė būti negali. To dėl turės būti geriau“...

Taip tai nuo nemigos, nuo neužtektino maitinimos, nuo netvarkingo įtempto darbo, „kurio visad turėdavęs daugiau neg laiko“, netvirta S-vo sveikata (jis beveik visuomet sarguliuodavo) ėmė palengvėl eiti silpnyn. Jis į tai nekreipė dėmesio ir nesišaukė gydytojų. Maža to, būdamas nesveikas, išsirengė tolimon kelionė į Ukrainą. Mat, norėjo nuliūdusį dėl sūnaus mirties savo draugą Certelevą aplankyti ir paguosti.

Bet Maskvon jam atvykus, sveikata visai pablogėjo. Tačiau to nežiūrėdamas, jis užsuko pas kitą savo draugą kunigaikštį Trubeckojį, gyvenusį netoli nuo Maskvos kaime Uzskoje. Čia tuojau paaiškėjo S-vą nebepagysiant. Todėl buvo prie ligonio pakviestas vietos šventikas, kuris ir suteikė mirštančiam filosofui paskutinius sakramentus. Prieš mirdamas S-vas kalbėjo ebraiškai Dovido psalmes, iš ko kunigaikštis Trubeckoj padarė išvadą S-vą meldusis už žydų tautą. Bet šis spėjimas vargiai bau yr teisingas. Nes Dovydo psalmes kalba nevien žydai, bet ir katalikai ir pravoslavai. Taigi Dovydo psalmes galima laikyti bendru dvasišku ryšiu, jungiančiu ir Senojo ir Naujojo Įstatymo išpažinėjus. Dėliai to kur kas panašiau į tiesą, jog S-vas, kaip dvasiško visos žmonijos vienijimos apaštalas, kalbėdamas ebraiškai Dovydo psalmes, meldės už visą žmoniją, o ne vien tik už žydus.

Remdamiesi tuo, kad S-vas paskutinius sakramentus yr priėmęs iš pravoslavų šventiko rankų, daugelis rusų mokslininkų mano S-vą buvus visą amžių ištikimą pravoslavų bažnyčios narį. Tai toli gražu ne pilna tiesa.

Visų pirma čia reikia pažymėti, kad S-vo pažiūros į Bažnyčią nevisada buvo vienodos ir pastovios. Savo jaunystėj, kaip matėm, jis slavofilų įtakoje buvo kraštutinis pravoslavas, persiėmęs šių prietarais, prikaišiojęs katalikystei romanizmą, jezuitizmą, dvasiško autoriteto išnaudojimą. Vėliau, geriau pažinęs katalikų Bažnyčią, virto jos karščiausiu apologetu, o į pravoslaviškąją ėmė kritiškiau žiūrėti. Šioje pastaroje jis skyrė nepriklausomą rusų bažnyčią nuo Rytų bažnyčios, pripažįstančios Konstantinopolio patriarkos val-

džią. Kadangi didžiausi Bažnyčios skilimo kaltininkai yra buvę Konstantinopolio patriarkos, tatai S-vas nebe pagrindo laikė jų bažnyčią popiežių ekskomunikuotą ir nuo visuotinosios Bažnyčios atskirtą.

Apie rusų bažnyčią, S-vo išmanymu, to pasakyti negalima, nes ji Bažnyčios skaldyme nėra dalyvavus; savo tikinčiose liaudies masėse ji neatmeta nė vienos katalikų pripažintos dogmos: jos sakramentus popiežiai laiko tikrais, jos liturgiškas apeigas — brangintinomis. Todėl rusų tauta savo daugumoj priklausanti tikrai visuotinai Kristaus Bažnyčiai; tos Bažnyčios nariais nėra vien tik tie rusų dvasiškiai ir teologai, kurie viešai atmeta „naująsias" katalikų dogmas, k. š. popiežiaus primatą ir tikybos dalykuose neklaidingumą, Švenč. Marijos Mergelės Nekaltąjį Prasidėjimą, Šv. Dvasios ėjimą ir iš Sūnaus. Kadangi S-vas į tas dogmas tikėjo ir jas viešai gynė, tatai jis tos visuotinosios Kristaus Bažnyčios nariu laikė ir save ir todėl savo religinėse praktikose laikėsi rusų pravoslavų cerkvės apeigų ir nematė rimto reikalo padaryt susijungimo aktą su Roma. Be to tam žingsniui nedaryti jis turėjo ir rimtų motyvų. Mat, kol jis išviršinai priklausė pravoslavų bažnyčiai, jis buvo rusų laikomas savo žmogum, todėl ir jo žodžiai katalikystės naudai darydavo jo broliams rusams didesnio įspūdžio ir turėdavo didesnės reikšmės. Viešai gi susijungęs su Roma, jis būtų buvęs apšauktas pravoslavijos atskalūnu, eretiku, rusų tautos išdaviku; jo raštai būtų netekę savo svarbos ir nieks iš rusų pravoslavų nebebūtų jų skaitęs.

Atsižvelgiant į tai, yra manančių, kad S-vas yra pasilikęs išviršinai pravoslavu, Romai tai leidus ir tam pritarus[1]). Bet iš kitos šalies yra žinių, kad S-vas, būdamas Zagrebe, kasdien lankydavęs vietinę gotiškąją katalikų baziliką, o vėliau, net ir pats prisijungęs prie katalikų Bažnyčios. Apie tai liudija virtęs kataliku ir vėliau priėmęs kunigystę rusas Mikalojus Tolstojus savo paskelbtame rusų laikraščiuose laiške. Štai jo žodžiai:

[1]) Tokių faktų prieš karą yra buvę nevienas.

„Kad S-vas buvo dvasioj katalikas, liudija jo raštai... kad jis yra prisijungęs ir prie katalikų Bažnyčios kūno ir yra priėmęs šv. Komuniją iš katalikų kunigo rankų, tam yra gyvų liudytojų, būtent kunigaikštytė Dolgorukovaitė, Vilniaus gubernatoriaus duktė, Dimitrijus Nievskis, Uspienskio soboro protopresbiterio anūkas. Tai įvyko vasario 18 d. 1896 m. 9 val. ryto, Prečistenkoj, Vsevoložskoj gatvelėj Sobolevo namuose, antrame aukšte, naminėj Lourdiškės Dievo Motinos koplytėlėj, jo tikėjimo išpažinimą priėmusio kunigo (Tolstojaus) bute. Be minėtų asmenų ir namų tarnų šiame akte dalyvavo tiktai vien intymiausi S-vo draugai.

Taigi šis S-vo prisijungimas yr įvykęs ketveri metai prieš jo mirtį. S-vas nematė reikalo skelbti apie tai žmonėms, kurie galėjo to žingsnio tinkamai neįvertinti. Bet rusų katalikų tarpe visi apie tai žinojo, k. š. kunigaikštienė Volkonskienė, autorė veikalo „apie Bažnyčią", kurį S-vas yra redagavęs, hofmeisteris Žerebcovas, autorius knygos „Šv. Dvasios kilimas", N. S. Ušakovas, Solomirskis ir k. Užsieniuose žinojo apie tai vysk. Strossmayeris, kai kurie kardinolai ir Bažnyčių susijungimo klausimu labiau susidomėję vyskupai".

Faktas, kurio taip griežtai yra pažymėtas laikas ir vieta, tenka laikyti tikru ir neabejotinu, juoba kad jis visai atsako S-vo psichologijai ir įsitikinimams. Priėmimas paskutinių sakramentų iš pravoslavų šventiko rankų nė kiek tam neprieštarauja, nes mirties valandoje S-vas turėjo pilną teisę pasinaudoti ir pravoslavų šventiko patarnavimu.

Kita versija apie S-vo asmeniškąjį ūnijos aktą su Roma eina iš aukštų katalikiškų Peterburgo sferų. Pagal ją, S-vas po viešo išpažinimo savo veikale „La Russie et l'Eglise universelle", jog priima visas katalikų Bažnyčios dogmas, nejautęs reikalo daryti formalinį ūnijos aktą su Roma, kaip to reikalauja dogmatiškoji ir moralinė teologija. Taigi reikėję, kad koks žymus žmogus jam tą pareigą primintų. Tas žmogus ir buvęs Leonas XIII. Kai 1888 m. S-vas buvęs Romoj ir gavęs Vatikane privačią audienciją, Leonas XIII, laikydamas rankoj S-vo veikalą „La Russie et l'Eglise universelle", mandagiai šypsodamas, taręs: „Taip kilniai atjausdamas ir kitiems įrodydamas rusų cerkvės su Romos Bažnyčia ūnijos

reikalingumą, „Tamsta turėtumei savo tautiečiams ir pats duoti tos ūnijos pavyzdį“. Vykindamas tą patarimą, S-vas ir atlikęs ūnijos aktą Tolstojaus koplyčioje, turėdamas Romos leidimą viešai pasilikti vienybėje su pravoslaviškąja cerkve. Tą teisę turėjęs ne vien S-vas, bet ir kunigaikštis Bielosielskis-Bielozerskis ir kiti, tiek civiliai, tiek ir dvasiškiai rusai. Tatai ir paskutinius sakramentus galėjęs S-vas teisėtai priimti iš pravoslavų šventiko.

Ir viena ir antra versija tvirtina, S-vą oficialiai prisijungus prie kat. Bažnyčios, bet tikrų to prisijungimo įrodymų, deja, kol kas nėra. Jei tas prisijungimas tikrai būtų įvykęs, tai turėtų būti ir to prisijungimo S-vo pasirašytas dokumentas. Bet apie jį nieks nemini ir nieks nėra jo matęs.

Taigi bene bus panašiausias į tiesą L. Kobilinskio—Ellis'o pranešimas, kad visas S-vo prisijungimas teapsireiškęs vien tuo, kad S-vas Tolstojaus koplyčioj iškilmingai yra perskaitęs kat. Bažnyčios „Credo“, laikydamas rankoj degančią žvakę, ir tuo parodęs viešai, kad būdamas Rytų Bažnyčios narys, nori draug būti ir kat. Bažnyčios sūnus. Laikyti tą aktą perėjimu iš pravoslavijos katalikystėn tegalima nebent visai nesuprantant S-vo pažiūrų į Bažnyčią. Toks perėjimas, vaizdingu Kobilinskio pasakymu, jam būtų buvęs taip pat negalimas, kaip ir „perėjimas iš Maskvos Rusijon“. Sk. Monarchia S. Petri. Aus den Hauptwerken von Vl. Solowjews systematisch gesammelt, übersetzt und erklärt durch L. Kobilinski-Ellis. Grünewald Mainz, 1929, S. 1—2.

Mirė S-vas liepos 31 d. 1900 m.

Jo kūnas iš kaimo Uzskoje buvo pergabentas Maskvon ir palaidotas šalia jo tėvo kūno Novodievičjo vienuolyno kapuose. Iki karui, jo kapas dažnai buvo lankomas jo gerbėjų ir gausiai puošiamas gyvomis gėlėmis. Kaip jis atrodo dabar, deja, žinių neturime. Viena tik aišku, kad to žmogaus vardas ir atmintis pergyvens ilgus amžius, nes jis netik kentėjo, bet ir mąstė už milijonus savo tautiečių.

Ši trumpa ir nepilna S-vo biografija tesie man leista užbaigti savo eilėraščiu, parašytu, gavus pirmąją žinią apie jo mirtį:

Vl. Solovjovas.

Tikruose rusuos'—tai buvo žmogus,
Tarp pravoslavų—tikras krikščionis;
Vedė į gera tautiečius blogus,
Rodė jiems kelią tiesos, malonės.
Šaukė: pameskit seną aklybę!
Atskalos siena tegu sugriūna!
Viešpats mylėt juk liepė vienybę,
Vienas Bažnyčioj piemuo tebūna!
Žemės valdovams vėl taip kalbėjo:
Skriausti nedrįskit tautų silpnųjų,
Nes Dievą patį tur Apgynėją
Minios vargdienių ir nuskriaustųjų!
Šio amžiaus mokslą ištyręs visą,
Jis Dievo žodį giliai suprato, —
Tarti nykštukams bedieviams drįso:
Aklas, kurs Dievo protu nemato!..
Taip visą amžių pranašo būdu
Vykdė ir skelbė Viešpaties valią:
Byro jo žodis tyriausiu grūdu,
Tik... į kiečiausio granito kelią...

19. 3. 29.

Literatūra:

Vl. S. Solovjeva Sobranie sočinenij, 9 tomai.
Vl. S. Solovjeva Pisma. 3 tomai.
Vl. S. Solovjeva Stichotvorenija.
V. L. Veličko. Vlad. Solovjev. Žizn i tvorenija. Izd. 2-e. SPB. 1903.
E. L. Radlov. Vlad. Solovjev. Žizn i učenije. SPB, 1913.
N. E. Trubeckoj. Mirosozercanie Vl. S. Solovjeva, 2 tomu.
M. d'Herbigny. S. J. Un Newman russe, Vladimir Soloviev Paris, 1911.
E. M. Lange. Vladimir Solovjew. Eine Seelenschilderung, Mainz, Grünewald 1923.
Iz. Tamošaitis. Vl. Solovjevo pažinimo teorija. Logos 1923, 50—68 p.
St. Šalkauskas. Vl. Solovjevas ir jo pasaulio sielos koncepcija. Logos 1926.
St. Šalkauskas. L'âme de monde dans la philosophie de Vl. Solovjev, mag. disertacija.
Dr. Ambrozaitis. Staatslehre Wl. Solowjews Paderbon, Schöningt 1927, 112 p. in 8°.
Prof. Wlad. Szylkarski. Solowjews All-Einheitslehre im Lichte seiner Dichtung. „Der Graal" Sonderheft Wlad. Serg. Solowjew August 1928 m.
Prof. Vl. Šilkarskis. Levas Tolstojus ir Vl. Solovjevas brošiūroj „Ateizmas ir mokslas".
Dr. L. Bistras. Das Gute. Solowjews Etik. Kaunas, 1922.

MOKSLININKAI.

J. M. Hoene-Wronskis — matematikas.

(1778 — 1853).

Paskaita laikyta 1929 m. gegužio 30 d. Did. Universiteto salėj autoriui priėmus matematikos garbės daktaro diplomą.

Jūsų Magnificencija, aukštai gerbiamasis dekane, garbūs profesoriai ir malonusis jaunime!

Suteiktas man Lietuvos Universiteto Matematikos-Gamtos Fakulteto matematikos garbės daktaro laipnis uždeda man malonios pareigos garbiems to fakulteto mokslo vyrams tarti čia nuoširdžiausios padėkos žodį, juoba kad, tiesą sakant, ši garbė tenka man daugiau, kaip vienam iš pirmųjų Lietuvoje matematikos mėgėjų, teparašusių lietuviškai vos keliolika trumpučių matematiškų tyrinėjimų, negu kaip matematikui

tikra to žodžio prasme. Tarp matematikos mėgėjo ir tikro matematiko esama labai didelio skirtumo. Tam skirtumui nušviesti aš ir pasirinkau vieną iš tikrųjų matematikų, tik, deja, šiandiena dar tinkamai neįvertintą ir kaip reikiant vis dar nesuprastą. Tas didelis ir garbus matematikas — tai J. M. Wronskis.

Dėl ko iš daugybės garsiausių matematikų aš pasirinkau šį, o ne kurį kitą, tam yra keletas priežasčių. Pirmiausia tai ta, kad Wronskis mane jaunystėj yra sužavėjęs netik savo matematiškų išradimų gausumu, bet ir jų pagrindimo bei išvedimo filosofiškumu. Jis patraukė mane tuo, kad jis buvo ne vien matematikas, bet ir matematikas-filosofas. Atskyrus Dekartą ir Leibnicą, kiti garsūs matematikai tos svarbios ypatybės, deja, nėra turėję.

Antra priežastis — chronologiška, nes pernai rugpiūčio 24 d. yra sukakę lygiai 150 metų nuo Wronskio gimimo. Jo tautiečiai lenkai Varšuvoje tą jubiliejų yra pažymėję savo laikraščiuose; vėliau buvo ketinę surengti didesnę iškilmę, pakviesti jon svečių iš užsienių. Ar ji įvyko ir kaip yra pasisekus, aš, deja, žinių nesu gavęs, nors jon buvau irgi kviestas.

Trečia — tai nesenai atsiradus galimybė arčiau susipažinti su matematiškais Wronskio veikalais. Tie jo veikalai, ypač seniausieji, buvo tapę bibliografiška retenybe, negaunama už jokius pinigus. Zinodama tai, garsi Hermanno firma Paryžiuj 1925 m. manuldruku yra išleidus visus seniausius Wronskio matematiškus veikalus keturiuose storokuose tomuose. Dėl pigumo tas leidinys nepigus, nes mokama 600 frankų, bet kiekvienas, vidutiniškai pasiturįs matematikas vis dėlto galės jį įsigyti ir su Wronskio matematiškais tyrinėjimais iš jo apsipažinti.

Pagalios ketvirta — tai Wronskio universališkumas. Neperdedant, Wronskis galima pavadinti XIX amžiaus Leibnicu. Nes jis kiaurai žinojo netik tyrąją ir pritaikomąją matematiką, bet ir kitus mokslus, k. š. istoriją, teologiją, socialę ekonomiją, politiką, o už vis filosofiją. Ir tas Wronskio enciklopedizmas nebuvo paviršutiniškas, nes jis kiekvieną mokslą mokėjo iš pamatų. Tuo atžvilgiu Wronskis XIX a. mokslininkų tarpe neturi sau lygių, nes jis buvo netik didis matematikas, bet ir lygiai didis astronomas ir fizikas ir mechani-

kas ir išradėjas, nekalbant jau apie jį, kaip viską apimančios absoliučios filosofijos sistemos autorių.

Iš šios pastarosios aplinkybės sveiki, tikiuos, suprasit, jog pilnos Wronskio charakteristikos aš čia Tamstoms negalėsiu patiekti, nes tam tektų parašyti ištisa knyga. Dėliai to aš tekalbėsiu šiandieną apie Wronskį vien tik, kaip matematiką, pridėjęs vos keletą trumpų žinių apie jo gyvenimą.

I.

Hoene Wronskis yra gimęs Poznanės apylinkėse rugpiūčio 24 d. 1778 m. Jo tėvas čechas, iš profesijos architektas, buvo grapo Račyńskio pakviestas Lenkijon, kur ir apsigyveno, vedęs lenkę Gertrudą Gruberiūtę. Tos moterystės pirmagimis ir buvo mūsų matematikas, gavęs prie krikšto dvejopą Juozapo-Marijos vardą.

Paties tėvo gerokai pramokytas, dešimties metų buvo atiduotas į Varšuvos kadetų korpusą, kuris anais laikais buvo laikomas pavyzdinga mokykla. Baigęs čia 1794 m. mokslą, šešiolikos metų jaunikaitis Wronskis stojo puskarininkiu į lenkų artilerijos eiles. Galima spėti, kad Wronskis jau ir tuomet buvo gerokai apsipažinęs su balistika, nes jo seniausiuose užrašuose yra užsilikę nemaža pastabų, liečiančių tą svarbią pritaikomosios matematikos sritį Tą pat patvirtina ir faktas, kad pirmutinis Wronskio paskelbtas, tik, deja, neužsilikęs, veikalas yra buvęs „Le bombardier polonais".

Tą artilerijos mokslą jis nevien teoretiškai mokėjo, bet ir praktikoj sugebėdavo pritaikinti. Tai parodo kad ir šis atsitikimas. Kai 1794 m. prūsų kariuomenė buvo apgulus Varšuvą, Wronskis gerai nutaikintu šūviu uždegė Wolios priemiesty daržinę, nuo kurios smarkiai išsiplėtęs gaisras privertė prūsus trauktis iš ten šalin. Už tai iš vyriausio karo vado Wronskis yra gavęs aukso laikrodėlį dovanų.

Atmintiname mūšy ties Maciejovicomis Wronskis buvo prie Kosciuškos, su kurio drauge ir pateko rusų nelaisvėn. Sekančiais 1795 m. 17-os metų W-kį randame jau rusų armijos eilėse majoro laipsny, priskirtą prie Suvorovo štabo. Garsusis feldmaršalas labai mėgo jauną karininką ir dažnai kalbėdavos su juo apie karo dalykus. Biografų liudijimu W-is būdavęs beveik kasdienis Suvorovo svečias.

Patarnavęs rusų armijoje porą metų, W-is vyksta Petrapilin ir bando įstoti laivynan. Tolimos kelionės, lankymas ikšiol nematytų kraštų masino, matyt, jauną žmogų. Bet pasirodė, kad dar nesutvirtėjęs W-io organizmas negali pakelti vargų, sujungtų su ilgu plaukiojimu jūroje. Taigi su mintimi tarnauti laivyne teko W-iui persiskirti.

Be to netrukus įvykusi carienės mirtis ir Suvorovo atsistatymas yra pakreipę W-io likimą kiton pusėn. Jis gavo įsakymą grįžti pulkan, kurin buvo priskirtas. Dėliai to teko jam atsisveikinti su Petrapiliu ir vykti Gardinan, o vėliau Vilniun.

Bet čia W-is neilgai gyveno. Sklindančios iš užsienių politiškos žinios paragino jį išeiti iš rusų armijos. Jo atsistatydinimas priimtas, o caras Povilas I, reikšdamas W-iui ypatingos malonės, suteikė jam teisę dėvėti rusų kariškąją uniformą, kuo W-is vėliau nemaža didžiavos.

1797 m. W-is vyksta į užsienius. Čia jis iš pradžių svajoja apie diplomatiškąją karierą, bet Vokietijoje, arčiau susipažinęs su anų laikų vokiečių filosofija, pasiryžta visai atsiduoti mokslui, įsitikinęs, kad tuo keliu galėsiąs daug daugiau naudos padaryti netik savo tėvynei, bet ir visai žmonijai.

Nuodugniai išstudijavęs Kanto, Fichtes, Hegelio, Schellingo ir kitas vokiečių filosofiškas sistemas, 1801 m. W-is vyksta Prancūzijon. Cia jis bando supažindinti prancūzus su naująja vokiečių filosofija, patsai gi studijuoja astronomiją ir įstoja į organizuotus tuomet Prancūzijoj lenkų legijonus.

Bet 1803 m. ūmai iš jų išeina, nustebindamas tuo savo draugus. Prie to žingsnio yr pastūmėjęs W-į netikėtai kilęs jame dvasios krizis. Įvyko šis krizis rugpiūčio 15 d. tų pačių 1803 m. surengtame prancūzų tautos šventėje linksmam vakarėly. W-is čia susyk pasijuto priėjęs didžiausį išradimą. Palikęs tat besilinksminančius draugus, jis, lyg apsvaigęs, bėgo su paskubiu namo, stumdydamas gatvėj praeivius, nes jo galvoj suspindo nepaprastai drąsi mintis — iš vieno racionalinio principo bei absoliuto išvesti visas mokslas, pasiekti absoliuti tiesa visose žinijos srityse. Kelią į tą absoliuciją tiesą turi nurodyti absoliučioji filosofija, o josios tiesų tikrumą — ga-

rantuoti matematika, kaip žemesnis ir labiau apčiuopiamas mokslas.

Bet anų laikų matematika W-io nepatenkina. Jis imasi ją reformuoti, stengdamasis jos pagrindines tiesas ir bendruosius metodus išvesti iš savo atrasto absoliūto ir tuo išpręsti visas jos dar neišspręstas problemas. Darbas buvo nelengvas. Iš vienos šalies reikėjo sukritikuoti netobulos anų laikų matematikos klaidingi metodai, o iš kitos — nurodyti kelią, vedantį matematiką į galutiną jos pagrindimą ir ištobulinimą.

W-is nepabugo to sunkaus darbo. Apsigyvenęs nuo 1801 m. Prancūzijoj ir nuo 1810 m. persikėlęs Paryžiun, jis per 50 metų su nuostabia ištverme darbuojas, galima sakyti, visose mokslo srityse, neduodamas ramybės garsiausiems anų laikų prancūzų matematikams savo giliomis kritikomis, kuo užsitraukia ir sau nemaža nemalonumų ir vargo, netekdamas kartais net duonos kąsnio. Bet ir tose sunkiose aplinkybėse jis nepaliauja dirbęs mokslo darbo.

Jo nuo 1801 iki 1853 padaryti moksliški išradimai, jo ginčai su anų laikų mokslininkais ir mokslo akademijomis, jo visoki politinių, socialių, religinių ir moksliškų, reformų projektai — užpildo žymiausią jo biografijos dalį[1]). Deja, visur jį lydi nepasisekimas. Jo matematiški veikalai lieka nesuprasti ir tinkamai neįvertinti, jo išrastos ir apipatentuotos mašinos neranda pripažinimo. Vienatinio šviesesnio momento jis tesusilaukė vedęs p-lę Montferrierių. Per ją jis susiartino su jos broliu matematiku A. E. de Montferrier'u, kuris, pažinęs W-io matematiškų išradimų svarbą, ėmės uoliai juos platinti ir populiarinti — iš pradžių savo dvitomiame matematikos žodyne (Dictionnaire des sciences pures et appliquées. Paris 1835), o vėliau savo keturtomėj Matematikos Enciklopedijoj (Encyclopédie mathématique ou exposition complète de toutes les branches des Mathématiques d'après le prin-

[1]) Vienatinė W-io biografija, parašyta varšuviečio matematsko S. Dicksteino „Hoene Wronski, jego życie i prace, Kraków 1886, kad ir išleista Krokuvos Mokslų Akademijos, lenkų publikai nepadarė jokio įspūdžio, tik Varšuvos antisemitams davė progos be jokio rimto pagrindo pulti tos biografijos autorių.

cipes de la philosophie des Mathématiques de Hoene Wronski, Paris, Amyot). W-io pažiūros į matematiką išdėtos čia aiškiai ir gana populiariai. Taigi ši enciklopedija yra geriausias įvadas į matematiškus W-io veikalus.

Be jų W-is yra parašęs daugybę filosofiško turinio raštų. Štai žymesni iš jų:

Philosophie critique découverte par Kant, fondée sur le dernier principe du savoir humain. 1803.

Prodrome du Mesianisme 1831.

Prolégomènes du Messianisme 1842,

Metapolitique Messianique, 1839.

Philosophie absolue de l'histoire, 1852.

Apodictique Messianique ou Traité du savoir suprème, 1870.

Nomothétique Messianique ou lois suprèmes du monde, 1881.

Caméralistique. Economie politique et finanses, 1887.

Adresse aux nations slaves, sur les destinées du monde, 1847.

Adresse aux nations civilisées sur le sinistre désordre revolutionnaire, 1848.

Les cent pages décisives pour S. M. Empereur le Russie, 1850.

Epître à S. M. Empereur de Russie.

Epître du Souverain Pontife Leon XII sur l'urgence actuelle de l'accomplissement de la religion, 1827 ir k.

W-io biografo Dicksteino apskaitymu, spausdintų W-io veikalų skaičius siekia 107. Jo užsilikusių atskirų rankraščių, paminėtų Dicksteino knygoj, aš esu suskaitęs 337, jų tarpe pasitaiko ir didžiatomių mokslišku tyrinėjimų.

Jausdamas beartėjant savo mirties valandą, W-skis, pagautas gailesio, išsitarė: „Visagalis Viešpatie! Man taip daug kas dar liko pasakyti!..“ Žodžiai visai suprantami lūpose to žmogaus, kurs savo galingu protu buvo apglėbęs beveik visą žmonijos mokslą.

Mirė W-is rugpiūčio 9 d. 1853 m. Jo paminkle garsusis kompozitorius Gounod'as, didelis W-io gerbėjas, yra iškaldinęs šiuos Izajo pranašo žodžius:

Et erit sepulchrum eius gloriosum. Isaiae XI. 10. Ch. Gounod.

II.

Apsipažinę su W-io gyvenimu, eikim nūn prie jo matematiškų veikalų. Kaip esu minėjęs, matematika nebuvo jam tikslas, tik priemonė aukštesniems tikslams pasiekti. Šiuos pastaruosius jam buvo nurodžius filosofija. Dėliai to jis ir matematikon yra ėjęs filosofijos keliu.

Filosofiškai žiūrėdamas į fiziškąjį pasaulį, jis visų pirma skyrė jame formą bei jo buvimo būdą (la manière d'être de la nature) ir jo turinį bei esmę (son contenue on son essence même). Pasaulio turiniu užsiima fizika, jojo forma — matematika.

Pasaulio formą sudaro laikas, apimąs bendrai visas fiziškas realybes, ir erdvė, apimanti vien išorinius daiktus. Tuo būdu bendriausia prasme matematika galima pavadinti laiko ir erdvės dėsnių mokslu (sience des lois du temps et de l'espace).

Bet kadangi lygindami bei matuodami laiką ir erdvę prieiname dydžio bei kiekio (quantité) sąvokas, tatai griežtesne prasme matematiką galime pavadinti kiekių mokslu (science des quantités).

Pritaikintas laikui kiekis abstrakcijos keliu veda į skaičiaus sąvoką; pritaikintas erdvei — gamina tysos (étendue) sąvoką. Tuo remdamasis W-is prieina fundamentalinį matematikos paskirstymą — į erdvės mokslą bei geometriją ir į skaičių mokslą, kurį jis pavadino algoritmija. Šiai pastarajai jis yra paaukojęs daugiausia savo jėgų ir laiko.

Algoritmijos turinin jis priskaitė įvairius matematikos veiksmus (k. š. dėstymą, imstymą, dauginimą, dalymą ir k.) ir tam tikrus matematiškus padarinius, (k. š. logaritmus, nesibaigiamus padaugus, netrūkstamas trupmenas, eilutes ir k. p.) Šiuos pastaruosius jis trumpai vadina algoritmais.

Kiekvienam algoritme jis skirdavo jo prigimtį (nature) ir jo skaitmeninį dydį bei išmatavimą (mesure). Šis pastarasis

teprieinamas vien tam tikru to algoritmo išrutūlojimu. Pav. iš formulos

$$(1)\ \lg(x\,.\,y\,.\,z\ldots) = \lg x + \lg y + \lg z + \ldots$$

gaunam pažinti vien to algoritmo prigimtį. Atskiro $\lg x$ dydis iš (1) yra mums neprieinamas. Kas kita jei paimsim formulą:

$$(2)\ \lg x = x - 1 - \tfrac{1}{2}(x-1)^2 + \tfrac{1}{3}(x-1)^3 - \ldots \pm \frac{1}{n}(x-1)^n \mp \ldots$$

Davę x-ui tam tikrą reikšmę, iš antros dalies (2) form. galim susekti ir x-o logaritmui atsakomą dydį.

Giliau galvodamas apie šį dalyką, W-is pastebėjo, kad kiti yra algoritmų prigimties dėsniai ir kiti algoritmų išrūtulojimo bei apskaitymo dėsniai. Dėliai to jis visą algoritmijos mokslą ir suskirstė į dvi dali: į algoritmų prigimties mokslą, kurį jis pavadino algoritmiškąja teorija, ir į algoritmų išrūtulojimo bei apskaitymo mokslą, kurį jis pavadino algoritmiškąja technija.

Pirmuoju savo matematikos tyrimo tikslu W-is laikė uždavinį pagaminti visos algoritmijos, o ypač technijos, filosofiją. Tai jis ir įvykdė išleisdamas savo „Introduction à la philosophie des Mathématiques et Technie de l'Algorithmie" 1811 ir „Philosophie de la Technie algoritmique". Pastarasis veikalas turėjo dvi dali: pirmoji išėjo 1815; o antroji 1816—1817.

Teisingu Montferriero pasakymu, tuose veikaluose išdėta pirmutinė tikra ir giliai siekianti matematikos filosofija. Jei mes ją sulyginsime su šiandienėmis matematikos filosofijomis, pav. Bertrando Russel'io „Einführung in die mathematische Philosophie", 1923 ar H. Weyl'io „Philosophie der Mathematik", 1926, tai nustebę išvysime, kad šie nauji matematikos filosofai tiesiog neturi aiškaus supratimo apie tai, kas po teisybei sudaro tikrą matematikos filosofijos objektą. Nes pav. Russelis tą objektą identifikuoja su matematiškos logikos pagrindais (die Anfangsgründe der mathematischen Logik"), o Weyl'is — su kai kuriais svarbiais iš matematikos darbo savaime aikštėn išėjusiais filosofiškais rezultatais bei žvilgsniais (einige wichtige philosophische Resultate

und Gesichtspunkte, welche sich hauptsächlich aus der Arbeit der Mathematik... selbst ergeben haben).

W-is eina visai kitokiu keliu. Jis visų pirma duoda filosofišką pagrindinių matematiškų sąvokų pamatavimą bei dedukciją, toliau nustato organišką matematikos architektoniką, suvesdamas visą matematikos turinį į tam tikrą sistemą, kurioje kiekvienas matematiškas veiksmas ir kiekvienas algoritmas randa sau atatinkamą natūralinę vietą, ir pagalios užbaigia giliausiu ir plačiausiu algoritmiškos technijos pagrindimu, nurodydamas aukščiausius jos dėsnius ir bendriausias metodas. Šiuose savo tyrinėjimuose W-is tarp kitko yra priėjęs ir savo aukščiausį algoritmiškos technijos dėsnį (loi suprème):

$$(3)\quad Fx = A_0\Omega_0 + A_1\Omega_1 + A_2\Omega_2 + A_3\Omega_3 + \ldots$$

kur Fx veikia bet kokią x'o funkciją, Ω_0, Ω_1, Ω_2... yra pagalbinės x'o funkcijos, tam tikru dėsniu tarpusavy surištos arba ir nesurištos, o A_0, A_1, A_2... yra reiškiniai nuo x nepareinantieji.

Šis W-io aukščiausis dėsnis duoda galimumo kiekvieną išvestines turinčią funkciją išrūtuloti eilute ir tuo kiekvienai x'o vertei surasti tos funkcijos dydį.

W-is gerai suprato šio savo aukščiausio dėsnio didelę svarbą ir teisingai jį brangino. Taigi ir nenuostabu, jog prieš paskelbdamas savo veikalus, liečiančius matematikos filosofiją panorėjo savo aukščiausiam dėsniui gauti Paryžiaus Mokslų Akademijos pripažinimą. Tam tikslui trumpai jį išdėjęs ir nurodęs, kad iš jo galima gauti netik visos anais laikais žinomos funkcijoms rūtuloti eilutės (k. š. Tayloro, Maclaurino, Burmano, Paolio, Krampo, Arbogasto...), bet ir daugybę kitų ikšiol nežinomų, W-is 1810 m. pasiuntė tą savo memuarą Paryžiaus mokslų Akademijai.

Ši W-io memuarą įteikė dviem geriausiem anų laikų matematikam Lagrange'ui ir Lacroix įvertinti ir apie jį jai referuoti. Referentai buvo labai nustebinti neapsakomu W-io dėsnio bendrumu, bet nespręsdami jo iš esmės, pasitenkino vien patarimu, kad W-is savo naujas įdėjas labiau išplėstų ir, pritaikinęs jas kuriam konkrečiam fizikos klausimui, įro-

dytų jo mokslišką vaisingumą. Galop pareiškė, kad W-io memuaro įvertinimas esąs nelengvas uždavinys.

Tokiu savo darbo atestavimu W-is liko nepatenkintas. Jis pasiuntė Akademijos sekretoriui savo pastabų. Bet kai į jas gavo oficialinį lygiai sau nepalankų atsakymą, jis tiesiog užsigavo ir nuo to laiko ėmė negerbti netik savo referentų, bet ir apskritai visų oficialinių mokslo atstovų, vadindamas juos su pašaipa „ces.messieurs de l'Académie", ir laikydamas — matematikos filosofijoj, o per tai ir pačioj matematikoj visiškais nemokšais.

Šį savo patentuotų mokslininkų nebranginimą W-is ėmė reikšti ne vien žodžiais, bet ir savo giliomis jų matematiškų veikalų kritikomis. Iš čia 1812 m. atsiranda jo „Lagrange'o analitiškų funkcijų teorijos sumušimas" (Refutation de la théorie des fonctions analytiques de Lagrange); 1814 m. išeina jo „kontr-pastabos" prieš nevykusias Cournot'o pastabas apie diferencialinio skaičiavimo metafiziką (Philosophie de l'Infini contenant des contreréflexions et des réflexions sur la metaphysique du calcul infinitésimal); 1818 — „Laplace'o ženeratrisių funkcijų teorijos kritika" (Critique de la théorie des fonctions génératrices de Laplace). Šiuose savo veikaluose W-is nurodo netik minėtųjų mokslininkų matematiškus netobulumus bei negriežtumus, bet ir nevieną svarbesnę jų padarytą klaidą, neužmiršdamas prie šios progos prikišti jiems jų nemokslišku mą. Panašių pasišaipymų netrūksta ir vėlesniuose W-io raštuose. Skaitant tai, tiesiog daros nemalonu.

Susidarius šitokiems santykiams su Paryžiaus matematikais, W-is nuo 1810 m. visai į juos neatsižvelgia ir eina savais keliais. Norėdamas pirštu prikišamai parodyti savo naujų metodų galingumą, jis savo tyrimui renkas pačias sunkiausias matematikos problemas ir jas išsprendęs, triumfuodamas nurodo oficialinio mokslo bejėgiškumą.

Savo darbą pradeda jis nuo m-jo laipsnio lyginių (lygčių) tipo:

$$(4)\quad 0 = A_0 + A_1x + A_2x^2 + A_3x^3 + \ldots + A_mx^m$$

išsprendimo. Savo pirmutinį tuo klausimu veikalą (Resolution générale des equations de tous les degrés) jis išleidžia

1812 m. ir dedikuoja Lenkijai. Tačiau paties lyginių iš sprendimo čia nėra, o yra tik trumpai nurodyta W-io fundamentalinė metoda, vedanti į tą išsprendimą, ir patiekta bendri m šaknų reiškiniai, kurie galima sutraukti į vieną formulą [1])

$$(4)' \quad x_m = \varrho_m \sqrt[m]{\xi_1} + \varrho^2{}_m \sqrt[m]{\xi_2} + \varrho^3{}_m \sqrt[m]{\xi_3} + \ldots + \varrho_m^{m-1} \sqrt[m]{\xi_{m-1}},$$

kame $\xi_1, \xi_2, \xi_3 \ldots \xi_{m-1}$ yra konstitutyvios lyginio (4) šaknų dalys, o ϱ_m m-ji vieneto šaknis, nustatytoji formula:

$$\varrho_\mu = \cos\left(\frac{\mu}{m} \cdot \pi\right) + \sin\left(\frac{\mu}{m} \cdot \pi\right)\sqrt{-1}.$$

Duodant reiškiniuose x_m ir ϱ_m skaičiui m reikšmes 1, 2 $3 \ldots m$, lengvai gaunama iš (4) m šaknims m įvairių reikšmių.

Portugalų matematikas Torriani 1818 m. yra paskelbęs memuarą, kuriame tarėsi įrodęs W-io (4)′ formulos klaidingumą. Vėliau 1826 garsusis Abelis yr paskelbęs savo įrodymą, kad aukštesnės, kaip 4-jo laipsnio lygtys, algebriškai yra neišsprendžiamos [2]), iš ko taipgi tektų manyti, kad ir W-io (4)′formula negali būti tikra. Tačiau vėlesniame savo veikale „Reforme du savoir humain" [3]) W-is netiktai yra davęs savo (4)′ form. matematiškąją dedukciją, bet ir jos pasigaudamas išsprendęs 5-jo laipsnio anglų matematikų jam pakištą lyginį:

$$(5) \quad x^5 - x^3 + x^2 - 32 = 0,$$

apskaitydamas visas penkias jo šaknis. Be to jis yr įrodęs (4)′ form. pritaikomybę 2-jo, 3-jo, 4-jo ir aukštesnių laipsnių lyginių išsprendimui, pažymėdamas tiktai, kad konstitutyvios šaknų dalys $\xi_1, \xi_2, \xi_3 \ldots$ užbaigtoj formoj teesti vien lyginiuose neaukštesnio laipsnio už 3-jį; pradedant gi nuo 4-jo laipsnio lyginių, tos konstitutyvios šaknų dalys tegaunamos vien iš tam tikrų nesibaigiamų eilučių, kurias W-io nurodytu dėsniu sudaro lyginio koeficientai.

---

[1]) Tiesą sakant, ši formula yra ne W-io naujai išrasta, bet paimta iš Bezout'o ir Eulerio raštų, kaip apie tai pats W-is liudija. Plg. taipgi L. Euler. Drei Abhandlungen über die Auflösung der Gleichungen. Oswald's Klasiker. 1928. W-io tik duota matematiškoji tos formulos dedukcija.

[2]) N. H. Abel. Oeuvres t. I, 28 et seq.

[3]) Wronski Reforme du savoir humain t. II, LXVI — LXVIII, CXLIX, CLV — CLVIII p.

Iš čia matom, jog Torrianio ir Abelio įrodymai, kad 5-jo ir aukštesnių laipsnių lyginiai algebriškai yra neišsprendžiami, yra teisingi ne absoliučiai, bet tik ta prasme, kad šaknų konstitutyvios dalys 4-jo ir aukštesnių laipsnių lyginiuose užbaigtoj formoj nėra galimos. Pasakius absoliučiai, kad aukštesnių kaip 4-jo laipsnio lyginių išsprendimas esąs negalimas, būtų netiesa, nes W-is, išdėdamas savo fundamentalinę metodą, yra nurodęs lyginių koeficientų nesibaigiamas eilutes, iš kurių visuomet galime apytikriai apskaityti konstitutyvias šaknų dalis. ir traukiaut iš jų m-ją šaknį, gauti kiekvienai lyginio šakniai atsakantį apytikrį dydį. Tiesa, tose eilutėse šalia konvergencijos gali pasitaikyt ir divergencijos ir tuomet galutini apskaitymo rezultatai gali išeit netikri. W-is tai pramatė ir nurodė kelius, kaip tos negeistinos divergencijos išvengti[1]). Tad (4)' W-io formula tenka laikyti tikra. Be to W-is yra išradęs ir kitą — teleologišką ją metodą, vedančią į *m* laipsnio lyginio suskaidymą *m* daugikliais, to dėl ir į išprendimą m-jo laipsnio lyginio. Kad ši antroji metoda aukštesnių laipsnių lyginių sprendime duoda tikrų rezultatų, įrodė tai įvairūs matematikai, k. š. W-io mokinys Bukaty[2]), Montferrieras[3]), Krauze[4]), Dickstein[5]) ir k.

Ši antroji W-io metoda yra pagrįsta naujomis W-io išrastomis simetriškomis funkcijomis alef, taip pavadintomis dėl to, kad W-is yra jas žymėjęs hebraiška raide aleph. Jomis apskaityti užtenka keturių pirmųjų aritmetikos veiksmų. Dėliai to W-is ir laikė šią savo metodą tikslingiausia ir visų lengviausia.

Suradęs kelią aukštesnių laipsnių lyginiams spręsti, W-is imasi kitos nemažiau sunkios problemos — m-jo laipsnio kongruencijų išsprendimo. Pasigaudamas tų pat funkcijų aleph, jis netiktai teoretiškai ją išsprendžia, bet ir konkre-

---

[1]) Wronski Op. c. t. II, CL et seq.
[2]) Wronski Op. c. t. II, 150—153 p.
[3]) Montferrier Encyclopédie math. t. III, 441—443 p.
[4]) Krauze Metoda teleologiczna H. Wronskiego. Wiad. matem. t III, 110—125 str.
[5]) Dickstein Uwagi o metodzie teleologicznej. Wiad. mat. 126—129 str.

čiais skaitmeniškais kongruencijų pavyzdžiais savo išsprendimo tikrumą patvirtina[1]), tuo papildydamas ir praplėsdamas garsaus toj srity Gausso tyrimus.

Kadangi iki XIX a. neapibrėžti lyginiai temokėta spręsti vien tik 1-jo ir 2-jo laipsnio, tatai W-is patiekia metodą bet kurio laipsnio ir su bet kokiu nežinomųjų skaičium neapibrėžtiems lyginiams išspręsti[2]). Tarp kitko jis išsprendžia lyginį:

$$(6)\quad z^n - Ny^n = Mu^n$$

iš čia išveda negalimumą Fermato lyginio:

$$(7)\quad x^n + y^n = z^n$$

prie x, y, z sveikų skaičių ir $n > 2$.

W-io laikais, kaip ir šiandieną, diferencialiniams lyginiams integruoti vartota įvairiausios metodos. Būdamas tuo nepatenkintas, W-is išranda bendras metodas bet kuriems diferencialiniams lyginiams integruoti. Daugelis matematikų dar ir šiandien laikosi tos nuomonės, kad tokios bendros integravimo metodos nėra galimos, o jei ir būtų teoretiškai galimos, tai turėtų būti taip painios, kad praktikoj būtų visai nepritaikomos.

Norėdamas tuo įsitikinti, prancūzų matematikas E. West'as pritaikė W-io bendrąsias integravimo metodas konkrečiams klausimams ir be didelio vargo gavo visai gerų rezultatų, ką ir pažymėjo savo 1886 m. išleistame veikale „Exposé des methodes générales en Mathématiques d'après H. Wronski". Apie šias bendras W-io metodas E. Westas rašo: „Le lecteur qui aura intérêt à aprofondir ces procédés nouveaux se convaincra qu'ils n'offrent rien d'illusoire et qu'ils peuvent entrer immédiatement et facilement dans la pratique". Op. c. VII p.).

Savo veikale „Introducton à la philosophie des Mathematiques" W-is, dėstydamas savo neapsakomai įdomią logaritmų teoriją, tarp kitko yra priėjęs formulą[3]):

$$(8)\quad \pi = \frac{2\infty}{\sqrt{-1}}\left[(1+\sqrt{-1})^{\frac{1}{\infty}} - (-\sqrt{-1})^{\frac{1}{\infty}}\right]$$

---

[1]) Cfr. reforme du s. h. t. I, 76 p. et seq.
[2]) Cfr. Op. c. t. I. 214—216 et alibi passim.
[3]) Op. c. p. 26

kurią jis laikė galutinu ratilo kvadratūros išsprendimu. Ir iš tikrųjų, jei jau kūbiškos šaknies geometriškas nubrėžimas skriestuvu ir tiesikle yra negalimas, tai apie nubrėžimą (8) formulon įeinančių begalenybiškų radikalų nėr kas nei kalbėti. Savo senoviškoj išvaizdoj form. (8) atrodo keistoka, bet josios teisingumas lengva patikrinti, išrūtulojus kabėse stovinčius reiškinius Newtono binomo dėsniu. Tai padarius, ženklai ∞ ir $\sqrt{-1}$ išnyksta ir dešinioji (8) form. pusė virsta žinomąja Leibnico eilute:

$$\frac{\pi}{4} = 1 - \frac{1}{3} + \frac{1}{5} - \frac{1}{7} + \ldots$$

Savo (8) form. W-is labai brangino dėl to, kad ji išreiškia π užbaigtoj formoj ir vienais elementariais algoritmais.

Šalia logaritmų teorijos W-is yra bandęs ir logaritmų praktiką bei vartojimą sureformuoti. Tam tikslui paskirstęs logaritmuotiną skaičių trimis dalimis, jis parodė, kaip kiekvienos jų logaritmas apskaitomas skyrium ir kaip iš dalių logaritmų galima gauti viso skaičiaus logaritmas. Šituo keliu eidamas, W-is gavo galimumo visą skaičių logaritmų knygą sutraukti į vieną nedidelį puslapėlį. Tiesa, skaičiaus logaritmui iš tos W-io lentelės gauti reikia truputį daugiau laiko, bet ji tuo gera, kad ji visur su savim lengva pasiimti ir padaro storų logaritmų knygų vartymą nebereikalingą.

Be to apskaitymams palengvinti W-is buvo išradęs įvairių prietaisų, k. š. aritmetiškąjį žiedą, pastovų ir judamąjį aritmoskopą, visuotinąjį kalkuliatorių ir k.

Negalima nutylėti ir to, kad jis mažybinį skaičiavimą yra praplėtęs, įvesdamas naują to skaičiavimo rūšį. Šiam naujam skaičiavime kintamasai dydis ir funkcija didėja, ne tam tikrus priedus Δx ir Δy įgaudami, bet savo laipsnį tam tikru priedu padidindami. Pav. iš

$$(9)\quad y = \varphi(x)$$

tuo nauju keliu gaunama

$$(10)\quad y^{1+\sqrt{v}} = \varphi(x^{1+\sqrt{x}})$$

iš kur (10) reiškinį dalant (9)-ju randama

$$y^{\sqrt{y}} = \frac{\varphi(x^{1+\sqrt{x}})}{\varphi(x)}$$

Jei laipsnio priedai $\overline{x}$, $\overline{y}$ yra begaliniai maži, tuomet žymint juos raide g, gaunama

$$(11)\quad g\varphi(x) = \frac{d\mathrm{L}\varphi(x)}{\mathrm{L}\varphi(x)}$$

Gautus dydžius $\overline{x}$, $\overline{y}$ W-is vadina laipsniais (grades), o begaliniai mažus laipsnių priedus gy, gx laipsneliais (gradules)[1]). Deja, mokslininkai maž tekreipė dėmesio į tą laipsnelių skaičiavimą, nors jis duodas visokioms funkcijoms lygiai gerai pritaikomas, kaip ir paprastas diferencialinis skaičiavimas.

Praplėtęs yr W-is taipgi matematiką ir naujų funkcijų jon įvedimu. Jo išrastos funkcijos aleph jau esam aukščiau minėję, kalbėdami apie aukštesnių lyginių išsprendimą. Kitas W-io įvestas funkcijas šin mokslas yr pagerbęs duodamas joms wronskianų vardą. Yra tai tam tikrų funkcijų determinantas[2]).

Nemažiau įdomios ir svarbios yra naujos funkcijos W-io pavadintos aukštesnių laipsnių sinais bei kosinais (sinus et cosinus des ordres supérieurs). Jos yra taip pat periodiškos kaip ir paprasti sinai bei kosinai, tuo tik skirtumu, kad paprasti sinai bei kosinai, perėję savo ki-

---

[1]) Sk. Introduction à la philosophie des Mathématiques 48—61 p.

[2]) Lietuvos univ. profesorius d-ras O. Volk'as wronskianų esmę ir svarbą apibrėžia šiais žodžiais:

„Die Wronski'sche Determinante ist diejenige Determinante, die aus den Funktionen $Y_1(x)$, $Y_2(x) \ldots Y_n(x)$ und ihren $n-1$ Ableitungen gebildet ist:

$$W = \begin{vmatrix} Y_1, & Y_2, & \ldots & Y_n \\ Y_1', & Y_2', & \ldots & Y_n' \\ \ldots & \ldots & \ldots & \ldots \\ Y_1^{(n-1)}, & Y_2^{(n-1)}, & \ldots & Y_n^{(n-1)} \end{vmatrix}$$

Ihre Bedeutung liegt darin, das ihr Verschwinden die notwendige und hinreichende Bedingung dafür darstellt, dass die n Funktionen Y_1, Y_2, $\ldots Y_n$ von einander linear abhängen, also eine Beziehung von der Form besteht:

$$a_1 Y_1 + a_2 Y_2 + \ldots + a_n Y_n \equiv 0,$$

wo a_1, $a_2, \ldots a_n$ Konstante bedeuten. Von besonderem Werte ist ihre Anwendung in der Theorie der linearen Differentialgleichungen; das Nichtverschwinden von W ist die notwendige und hinreichende Bedingung dafür, dass n partikuläre Lösungen ein Fundamentalsystem bilden und somit die allgemeine Lösung bestimmen".

timo periodą, grįžta prie tų pat dydžių, o aukštesnių laipsnių sinai ir kosinai su kiekvienu kitimo periodu įgauna vis didėjančių dydžių. W-is laikė tas funkcijas ypatingai tinkamomis dangaus kūnų judėjimams matematiškai išreikšti. Savo veikaluose jis po keletą kartų prie tų funkcijų grįžta, papildydamas jų teoriją naujais daviniais[1]).

Bet atskiros funkcijos buvo W-iui vien atskiri matematikos faktai. Jais jis domėjos, bet žiūrėdamas į matematiką filosofiškai, jis užvis ieskojo aukščiausių ir bendriausių jos dėsnių. Jų jis yr suradęs tris. Pirmas tai jau aukščiau minėtasis a u k š č i a u s i s d ė s n i s:

$$Fx = A_0\Omega_0 + A_1\Omega_1 + A_2\Omega_2 + A_3\Omega_3 + \ldots,$$

apimąs visus dydžių darymosi (génération) būdus. W-is iš jo yr išvedęs įvairiausias funkcijoms išrūtuloti eilutes, bei visą, anot jo žodžių, matematiką.

Antras — tai u n i v e r s a l i n ė p r o b l e m a. Jai W-is yr davęs šią išraišką:

$$(12)\ 0 = fx + x_1 f_2 x + x_2 f_2 x + x_3 f_3 x + \ldots,$$

kur fx, f_1x, f_2x . . . reiškia bet kokias x'o funkcijas, o x yra dydžių x_1, x_2, x_3 . . . funkcija. Kadangi matematikos uždaviniai duodas suvedami į tuos ar kitus lyginius, tatai W-is ir tvirtino, kad jo universalinė problema apima visus atskirus matematiškus uždavinius, išskyrus tik klausimus liečiančius skaičių teoriją. Šios užbaigimu jis laikė trečią dėsnį, išreikštą m laipsnio kongruencijos formoj:

$$(13)\ x^m \equiv a\ (\text{mod. M})$$

Iš aukščiau patiektų faktų sveiki, tariuos, būsit jau įgiję bent apytikrį supratimą apie milžiniškus W-io darbus, nuveiktus tyrosios matematikos srity. Bet jais jo moksliškas veikimas toli gražu nėr išsibaigęs. Didis tyroje matematikoje, W-is nemažiau buvo didis ir pritaikomoje.

---

[1]) Jų teorija geriausiai yra išdėta veikale „Reforme du s. h.“ t. I CIII—CXII p.

III.

Pritaikomosios matematikos uždaviniu W-is laikė išaiškinimą šių trijų klausimų:

1) kaip pasaulis yra susidaręs iš dangaus kūnų;

2) kaip dangaus kūnai yra susidarę iš materijos, ir

3) kaip materija yra susidarius iš elementarių, primityvių jėgų?

Pradėkim tat ir mes nuo pirmojo klausimo, t. y. nuo astronomiškų W-io veikalų.

Laplace'o bendralaikis W-is buvo vienatinis matematikas, kuris gerai suprato Laplace'o dangaus mechanikos netobulumus ir net klaidas. Tuo remdamasis W-is ir imasi jau nebe reformuoti senąją, bet tiesiog kurti naują tobulą dangaus mechaniką. Jos pamatan jis deda savo à priori išvestą dėsnį:

$$(14)\quad Gdx = -wd\varphi.$$

Šį dėsnį jis išveda iš tarpusavio dangaus kūnų jungimosi (jonction) jėgos G ir jų skyrimosi (séparation) jėgos H veikimo. Tos jėgos lygios ir sau priešingos, taip kad $G = -H$. Pirmos veiksmą laiku dx W-is išreiškia padaugu Gdx, o antrosios padaugu $wd\varphi$, kur w reiškia teleologinį ryšį bei greitį, o $d\varphi$ — kūnus jungiančio vektoriaus r kampinį pasisukimą laiku dx [1]).

Iš to savo pamatinio dangaus mechanikos dėsnio W-is išveda visus Keplerio ir Newtono dėsnius ir tuo remdamasis didžiuojas, dangaus mechaniką iš empiriško mokslo padaręs tikru racionaliniu, o pakeisdamas jame Laplace'o trikdančias jėgas (forces perturbatrices) savo trimis organiškomis jėgomis, astronomiją iš netvarkos mokslo (science de désordre) pavertęs tvarkos mokslu.

Jis duoda nurodymų ir garsiai astronomijoj trijų kūnų problemai išspręsti [2]) ir formulą Urano judėjimams apskaityti, prikaišiodamas Leverrierui, kad šis savo apskaitymams pasinaudojęs jo formulomis, nieko apie tai neprisimindamas [3]).

---

[1]) Epître à S. M. l'Empereur de Russie, p. 30 et seq.

[2]) Reforme du s. h; t. I, DLII et seq., form. (181).

[3]) Op. c. t. I, CLXXXIII — CXCVIII p.

Tikrai tenka stebėtis W-io darbštumu šioje srity. Jo rankraščiuose yra užsilikę penki stori tomai, skirti dangaus mechanikai. Ištraukos iš tų veikalų buvo dalimi paskelbtos spaudintuose W-io raštuose, k. š. Prolégomènes du Messianisme, Reforme du savoir humain t. I, Epître a S. M. l'Empereur de Russie ir k. Bet tos ištraukos toli gražu neduoda pilno supratimo apie W-io nuopelnus ir išradimus dangaus mechanikos moksle.

Šalia dangaus mechanikos W-iui rūpėjo ir paprastoji žemės mechanika, ypač hidrodinamika bei skysčių teorija.

Bendroj skysčių teorijoj iki W-io tebuvo žinomi tik du dėsniu:

$$(15)\quad 0 = Pdx + Qdy + Rdz$$

$$(16)\quad 0 = P\left(\frac{dR}{dy}\right) + R\left(\frac{dQ}{dx}\right) + Q\left(\frac{dP}{dz}\right) - R\left(\frac{dP}{dy}\right) - Q\left(\frac{dP}{dx}\right) - P\left(\frac{dQ}{dz}\right)$$

kame x, y, z—skysčiaus punkto koordinatos, o P, Q, R tam tikri veikimai į tą punktą koordinatų kryptimi. Tuodu dėsniu tinka skysčiams tiek judėjimo, tiek rimties stovy.

Šalia šių dviejų W-is išrado skysčių pusiausvyrą nustatančius tris naujus dėsnius, būtent:

$$(17)\quad 0 = PZ - RX$$

$$(18)\quad 0 = QZ - RY$$

$$(19)\quad 0 = PY - QX$$

kame

$$X = P\left(\frac{dP}{dx}\right) + Q\left(\frac{dP}{dy}\right) + R\left(\frac{dP}{dz}\right)$$

$$Y = P\left(\frac{dQ}{dx}\right) + Q\left(\frac{dQ}{dy}\right) + R\left(\frac{dQ}{dz}\right)$$

$$Z = P\left(\frac{dR}{dx}\right) + Q\left(\frac{dR}{dy}\right) + R\left(\frac{dR}{dz}\right)$$

ir du skysčių pastovumą tvarkančiu dėsniu:

$$(20)\quad 0 = P^3\left(\frac{dU}{dA}\right) + Q^3\left(\frac{dV}{dA}\right) + R^3\left(\frac{dW}{dA}\right)$$

$$(21)\quad 0 = P^3\left(\frac{dU}{dB}\right) + Q^3\left(\frac{dV}{dB}\right) + R^3\left(\frac{dW}{dB}\right)$$

kame A ir B yra konstantos, gautos integruojant punkto trajektorijos lyginius

$$0 = Qdx - Pdy$$
$$0 = Rdx - Pdz$$

o U, V ir W yra nustatytos lyginiais:

$$U = \left(\frac{S}{P}\right)_x,\ V = \left(\frac{S}{Q}\right)_y,\ W = \left(\frac{S}{R}\right)_z$$

kur $$S = (P^2 + Q^2 + R^2)\Delta$$

ir Δ reiškia pastovų bei kintamą skysčio tirštumą.

Remdamasis šiais savo naujais dėsniais W-is nurodė, kad visos trys iktol buvusios Newtono, Huygenso ir Clairaut'o žemės elipsoido teorijos yra klaidingos, nes prieštaraujančios skysčių pusiausvyros dėsniams. Jų vieton jis stato savo žemės elipsoido teoriją, duodančią jam galimumo nustatyti bet kuriame žemės vidurio punkte jos masės tirštumą [1]).

Su geofiziškais W-io tyrinėjimais glaudžiai rišas jo labai smulkmeningai išdirbta ir, rodos, galutinai užbaigta jo antplūdžių ir atoslūgių teorija, išdėta veikaluose: „Véritable science nautique des marées. Paris, Amyot, 1853", „Application nautique de la nouvelle théorie des marées. Paris, Gauthiers Villars, 1886" ir kitur. W-is čia yr nurodęs nevieną Laplace'o klaidą šiuo klausimu.

Kadangi garas yra tam tikras skysčių padaras, tai šalia tyrinėjimo skysčių dėsnių W-is nemaž yra pasidarbavęs ir garo teorijai. Mat, jis gyveno pačioj garo mašinų plėtimosi ir gelžkelių Prancūzijoj tiesimo pradžioj. Suprantamas dalykas, jog tiek pirmosios garo mašinos, tiek gelžkelių ir lokomotyvų konstrukcija, būdamos labai netobulos, negalėjo W-io patenkinti. Jis visa tai tiesiog vadino barbarybe ir savo papročiu ryžosi tą dalyką saviškai sureformuoti. Tam tikslui 1834—1835 m. išleidžia platoką veikalą „Nouveaux systèmes de Machines à vapeur fondés sur la découverte des vrais lois des forces mécaniques", kur jis duoda naujus garo ir apskritai dujų dėsnius, nurodo jų pritaikomybę lokomotyvų ir šiaip jau garinių vežimų judėjimui, nustato maksi-

[1]) Sk. Prolégomènes du Mess. form. LXXI ir LXXII.

malinį jų greitį (462,4 metrų į sekundą gelžkeliuose ir 101,7 metrų į sekundą paprastuose vieškeliuose), kalba pagalios ir apie galimumą pritaikinti tuos garo dėsnius ir beplaukiojantiems jūroj laivams.

Nesitenkindamas teorija, W-is imas ir pats konstruuoti įvairių naujų garo mašinų modelius, išradinėja įvairiausias ratų sistemas (roue vive, roue accomplie, roue dynamogène, roue à rails mobiles...) Iš jų ypač įdomūs r a t a i j u d o m a i s r e l s a i s. Matydamas, kiek pinigų tenka sukišti į bet kurį ilgesnį gelžkelį, W-is buvo sumanęs tą keblumą pašalinti tokia garvežimių konstrukcija, kad jie dėl važiavimo važiuotų geležiniais relsais, tik ne pastoviai kely padėtais bet sujungtais su besisukančiais ratais, taip kad garvežimis vieną savo relsą pravažiavęs automatiškai pasidėtų kitą, tą pravažiavęs pasitiestų pirmąjį ir t. t. Šiaja savo ratų judomais keliais sistema W-is norėjo visus Prancūzijos vieškelius paversti gelžkeliais [1]).

Antras jo išradimas — tai originalis garo generatorius bei p n e u m a t o g e n a s. Milžiniški ir gramozdiški lokomotyvų pečiai garui gaminti W-iui negalėjo patikti. Svarbiausių jų netobulumu W-is laikė tai, kad jie garui gaminti vartoja vien pašalinę šilimą. W-is įrodė, kad sunaudojant vidujinę garo šilimą galima generatoriaus talpumas sumažinti iki minimumui ir tuo padaryti jis lengvai pritaikomas paprastiems vežimams. Tuo savo išradimu W-is yr padėjęs pamatą laisvam važinėjimui paprastais vieškeliais ir to dėl jis galima pavadinti šiandieninio a u t o m o b i l i z m o p r a n o k ė j u. Tik, deja, jo išradimai liko tinkamai neįvertinti. Prancūzijos valdžia, kuriai W-is siūlė savo gelžkelių reformos projektus, laukė ką pasakys apie tai Paryžiaus akademikai, o kadangi šie W-iui buvo nepalankūs dėl jo aštrių kritikų jų matematiškų veikalų, tatai jie savo nuomonės apie W-io išradimus lokomocijos srity neskubėjo reikšti, o jei kur ir reiškė, tai neigiama prasme. Tuo būdu W-io siūlomos valdžiai gelžkelių reformos liko nepriimtos.

[1]) Kadangi šiandienių t a n k ų konstrukcija remias ratų judomais relsais principo pritaikymu, tatai W-skis galima laikyti ir tankų iniciatorium. Sk. apie tai prof. P. C h o m i c z o brošiūrėlę: „H o e n e W r o n s k i j a k o w o j s k o w y. W a r s z a w a, 1928, 12 psl.

Aukščiau mes pavadinom W-į šiandienio automobilizmo pranokėju. Nėkiek neperdėsime ir pavadinę jį šiandienės aviacijos iniciatorium. Nes tame pat savo veikale „Nouveax systèmes de machines à vapeur“ jis sakosi turįs savo išrastą ir apipatentuotą valdomo aerostato modelį. Kalbėdamas apie tai, W-is pažymi, kad jo laikais valdomojo aerostato klausimas laikyta neišsprendžiamu. W-is matematiškai sugriauja tą nuomonę, įrodydamas, kad valdomas skraidymas ore yra taip pat galimas, kaip ir valdomas plaukiojimas vandeny. Jis patiekia net valdomojo aerostato ribiniam greičiui formulą:

$$(22)\quad v = 2g\sqrt[3]{3(\sqrt{2}-1)\frac{p}{g}},$$

kur p yra aerostato skersinis, o g žemės traukimo konstanta.

Iš tos formulos (22) jis randa, jog apskritai aerostato greitis yra proporcionalinis kubinei šakniai iš aerostato skersinio ir kad maksimalinis tokio aerostato greitis bus 203 metrai į sekundę [1]), bei 730,8 kil. į valandą.

Toliau tam pačiam veikale susiduriam su dar nuostabesniais dalykais: W-is kalba apie aerostatus metaliniais paviršiais, varomus garo jėga. Iš metalų jis renkas geležį bei varį. Jo apskaitymu metalinės skardos vieno milimetro storio tam tikslui visai užtektų. Toks metalinis 40 metrų skersiniu aerostatas, pripildytas vandenilio galėtų pakelti 4000 kilogramų.

Iš šių apskaitymų sveiki matot, kad visas cepelinų klausimas jau 1835 m. W-io buvo beveik visai išspręstas. Šiandienė technika tepridėjo prie jų vien tik naujoviškus, patobulintus motorus.

Laisvą susisiekimą žeme, vandeniu ir oru W-is teisingai laikė neapsakomos svarbos dalyku. Jis vadino jį vienu žodžiu lokomocija. Tos lokomocijos dėsniams nustatyti, jos netobulumams pašalinti, jos reformai įvykinti W-is yra parašęs net 37 didesnius bei trumpesnius mokslo veikalus.

---

[1]) Op. c. 24—25 p.

Kadangi šoviniai sudaro irgi tam tikrą judančių kūnų rūšį, tatai W-is nemaž yra pasidarbavęs ir balistikos srity, kaip tai liudija jo užsilikę rankraščiuose veikalai, k š. „Nouvelle Ballistique ou théorie générale des projectiles“, „Calculs pour l'action de la poudre à canon“ ir k.

Kaip žinom, iš savotiškų judėjimų susideda ir muzikos fenomenai. Savo esme jie priklauso akustikai. Besidarbuodamas joje, jis netik filosofiškai yr nušvietęs balsų ir tonų esmę, bet ir muzikalę gamą buvo padaręs savo matematiškų tyrinėjimū objektu. Pažymėtinas čia jo surastas estetiško tonališkumo dėsnis

$$(23)\quad \left(\frac{1}{2}\right)^{\wedge\left(\frac{m}{n}\right)} = \frac{m}{n},$$

kur m ir n reiškia dviejų tonų virpėjimo skaičius, o $\wedge$ logaritmą, kurio pamatu yra skaičius 2 [1]).

Nesvetimas buvo jam ir kitos fizikos šakos, kaip tai matyt iš jo rankraščių apie jo išrastus naujus areometrus, pantermometrus, teleometrus, mikrometrus, pirometrus ir kitokius fizikos prietaisus. Rengės jis išleisti dar ir atskirą fizikos filosofiją, bet, deja, nesuskubo jos užbaigti.

Netrūksta pas W-į matematikos pritaikymų net ir tokiom, iš pažiūros, nuo matematikos nutolusioms sritims, kaip socialinė ekonomija. Išreiškęs matematiškais simboliais gaminančias ir reproduktyvias ekonomines jėgas, ekonomiškąjį produktyvumą, ekonomiškąjį priauglį ir kitas ekonomiškas sąvokas, W-is yra gavęs ištisą eilę matematiškų formulų pamatiniams socialinės ekonomijos dėsniams nustatyti, iš kurių jis yra ištraukęs labai įdomių išvadų apie šalies turtų augimą bei mažėjimą, apie jų dalinimosi sistemas, apie iš to dalinimosi plaukiančias socialines pasėkas ir t. t. [2]).

Pagalios W-is yr pritaikęs matematiką net ir politiškų partijų kovoms apibrėžti. Iis iš savo gautų matematiškų formulų yr parodęs, kaip tos kovos prie vienų sąlygų gali nuvesti šalį į anarchiją, prie kitų — į despotizmą [3]). W-io iš-

[1]) Henry Ch. Wronski et l'Esthétique musicale. Paris, Hermann, 1887, p.

[2]) Sk. Adresse aut nations civilisées. Paris, 1847, p. 19—38.

[3]) Sk. Epître secrète a S. A. le prince Louis Napoleon. Metz. 1851, p. 5—9.

manymu, nėra tokio mokslo, kuris nesiduotų sumatematizuojamas. Ir juo kuriam moksle matematikos daugiau, juo jis, W-io išmanymu, yr pasiekęs aukštesnio laipsnio ir tobulumo[1]).

Taip žiūrėdamas į matematiką ir aukštai brangindamas jos pritaikymų universalumą, W-is ir pats buvo matematikas universalistas. Nebuvo tos matematikos šakos, kurioj jis nebūtų dirbęs ir net žymių išradimų joje nepadaręs. Bet kadangi tiriamojo dalyko kiaurai nepažinus, išradimai daryti negalima, tatai, tuo remiantis, yra pagrindo manyti, W-į žinojus visą anų laikų matematiką.

Turėdamas gi ją visą savo galvoje, jis buvo sumanęs parašyti ir filosofiškąją matematikos istoriją, bet, deja, to sumanymo nesuskubo įvykinti. Paliko tik nemaža medžiagos tam darbui savo istoriškame manifeste[2]) ir angliškai parašytame „įvade į matematikos dėstymą". Šiame pastarame jis visą matematikos istoriją skirsto penkiais laikotarpiais.

Pirmame (kur daugiausia pasireiškia Rytai ir Egiptas) matematikos tiesos tirta konkrečiai, nes pačių tų tiesų abstrakčiai suprasti neįstengta. Jos jungta su tam tikrais gamtos bei žmogaus padarais. Pav. žinota, kad, išmatavus trikampio kampus ir matavimo rezultatus sudėjus krūvon, visuomet gaunama du stačiuoju kampu. Bet dėl ko taip yra ir net turi būti, to nežinota.

Antrame (Graikijoj) susekta daug gilių abstrakčių matematiškų tiesų, bet jos dar tebuvo atskiri mokslo faktai ir neturėjo bendrų dėsnių reikšmės. Pav. į kūgio piūvių (ratilo, elipsės, parabolės, hiperbolės) ypatybes žiūrėta, kaip į atskiras nuo kita kitos nepriklausomas tiesas, bet tos ypatybės neapimta vienu bendru dėsniu.

Trečiame (Vakarų Europoj) matematika Cardano, Dekarto, Fermato, Keplerio veikaluose yra jau pasiekus aukštų bendrų dėsnių, ištobulindama algebros mokslą. Bet gautieji šiame

[1]) Sk. Wstęp do wykładu matematyki przez H. Wronskiego. Wydawca L. Niedzwiecki. Paryž, 1886, p. 1 et seq.

[2]) Sk. Reforme du s. h. II t. „Manifeste historique concernant cette reforme du savoir humain, p. I—CCXXIII.

laikotarpy matematiški rezultatai, kad ir labai bendri, visgi tam tikru atžvilgiu turėjo savų individualumo žymių. Pav. buvo rasta 3-jo ir 4-jo laipsnio lyginių šaknims bendri reiškiniai, bet neturėta jokio supratimo apie universalinį tų šaknų darymosi dėsnį ir net apie tai, ką mes šiandien vadinam išrūtulojimu eilutėmis.

Ketvirtame (naujosios matematikos) laikotarpy tas universalinis dydžių darymosi dėsnis apsireiškė pagalios Newtono ir Leibnico sukurtame diferencialiniame skaičiavime. Čia tai matematikai, tapę mažybinių kiekio elementų viešpačiai, galėjo jau žengti į naudingą savo mokslo pritaikymą įvairiausiems gamtos apsireiškimams tirti. Nesuskaitomi to pritaikymo rezultatai, ypač dangaus mechanikoj, nustebino pasaulį. Bet nežiūrint tų pritaikymų vaisingumo, vienatinis galingas tos naujos matematikos įrankis — eilučių vartojimas, nustatytas Tayloro teorema, ilgą laiką lieka vienintelis. Ir tik vėliau Wallis, įvesdamas savo nesibaigiamus padaugus, Euleras savo netrūkstamas trupmenas, Lagrange'as savo ne visai vykusias analitiškas funkcijas, pastumia matematiką pirmyn, labiau jos ribas praplėsdami.

Tačiau, kad ir priėjus tuo keliu aukšto tobulumo ir bendrų kiekio darymosi dėsnių, matematika vis dar tebelieka sąlyginumo (reliatyvumo) stadijoj. Tai parodo kad ir pati aukščiau paminėtoji kiekio darymosi priemonių daugybė. Dar didesnė yra matematiškų, iš vienos kitų išvesti nesiduodančių teoremų daugybė. Visa tai, W-io išmanymu, parodo, kad matematikai dar trūksta absoliučių principų. Juos jai pagaminti W-is ir laikė savo uždaviniu.

Nuo tų absoliučių matematikos principų paskelbimo ir yra prasidėjęs penktasis ir paskutinysis matematikos istorijos laikotarpis.

Tuo būdu pereidama iš pirmojo laikotarpio antrajin, matematika yra pasistūmus nuo konkretumo į abstraktumą; pereidama iš antrojo trečiajin, ji yra pašokus nuo atskirumo į bendrumą; pereidama iš trečiojo ketvirtajin, ji yra pakilus nuo individualumo į universalumą ir pagalios kad ji galėtų pereiti iš ketvirtojo penktajin, ji turi pakilti nuo sąlyginumo bei reliatyvumo į absoliutumą.

IV.

Absoliutas, absoliutumas, kaip žinom, buvo W-io idealas. Šiaip jau tiesa jo nepatenkindavo: jis visur ieškojo galutinos, absoliučios tiesos, išvestos iš absoliučių principų. Tas absoliutumo siekimas buvo W-io ir stiprioji ir drauge silpnoji pusė. Laikydamasis savo absoliutu pagrįsto k ū r i m o d ė s n i o (loi de création), jis matematikoj lengvai yr priėjęs daugybę naujų svarbių tiesų, kurių šiaipjau matematikas arba visai nebūtų suradęs, arba tepriėjęs jas vos po ilgų stūdijų ir įtempto galvojimo. W-is, remdamasis tuo kūrimo dėsniu, netik be vargo yr sutvarkęs visą algoritmiją ir abi jos dali teoriją ir techniją, bet ir geometriją ir mechaniką ir astronomiją ir fiziką ir filosofiją ir teologiją ir apskritai visas žymiausias pasaulio realybes[1]).

Bet iš kitos šalies tas absoliutumo siekimas yra nuvedęs kartais W-į į perdrąsius apibendrinimus, kurie, tikrumo sąlygų griežtai nenustačius, vėlesnių matematikų tarpe yra sukėlę rimtų abejojimų. Pavyzdžiu čia gali būti, kad ir W-io universalinė problema, aukščiau nurodytas pamatinis astronomijos dėsnis (14) ir kai kurie kiti dalykai. Suradus naujesniais laikais funkcijų, neturinčių išvestinių, kilo rimto abejojimo, ar bepritaikomas toms funkcijoms net aukščiausis W-io dėsnis. Žinoma, atmesti tuos dėsnius à priori nebūtų moksliška. Jų klaidingumui nustatyti reiktų įrodyti, kad tam tikrais konkrečiais atvejais jie veda į klaidingus rezultatus. Bet jau pats faktas, kad tokių abejojimų naujesnių matematikų tarpe yra kilę, yra labai reikšmingas. Net ir didžiausiam W-io gerbėjui šiandieną jau nevalia jo matematiškų teigimų imti be kritikos. Pats kritikavęs žymiausių matematikų raštus, W-is savo pavyzdžiu ragina ir savo raštų skaitytojus imtis griežtos moksliškos jų kritikos. Jei ta kritika ir konstatuotų pas W-į tų ar kitų klaidų buvimą, ji betgi negali paneigti milžiniškų W-io nuopelnų matematikos mokslui. Klaidų yra darę ir Euleris ir Laplace'as ir kiti. Nebuvo neklaidingas ir

[1]) Sk. jo: Apodictique messianique fondant peremptoirement la verité sur la terre ou developpement génétique de toutes realités par la loi de création. Paris, 1876, 384 p. in-4.

W-is. Kai kurias savo klaidas jis pats yra nurodęs. Bet iš kitos šalies teisybė verčia mus pasakyti, kad vargiai bau rasis pasauly kitas matematikas, kurs tiek originalinių ir svarbių idėjų matematikon būt įnešęs, kiek yr įnešęs W-is.

Jei lenkai apie Mickevičių sako, kad jis yr kentėjęs už milijonus, tai apie W-į drąsiai galima pasakyti, kad jis galvojo už tūkstančius ir už tai yra vertas didžiausios pagarbos. Deja, tie jo galvojimų rezultatai, ypač liečiantieji matematiką ir fiziką, daugumoje tebėra nepaskelbti. Jie guli sukrauti Krokuvos Mokslų Akademijos knygyne. Tos Akademijos pareiga — kuogreičiausiai išleisti visus dar neišspaustus W-io matematiškus veikalus, o jei tai susyk padaryti nebūtų galima, tai pradėti leisti dalimis bent pačius žymesniuosius. Įvykęs pernai W-io 150 metų gimimo jubiliejus duoda kaip tik geros progos tam darbui pradėti. Ar Krokuvos Mokslų Akademija tą savo pareigą supras, negaliu pasakyti. Aš žinau tik tiek, kad visų matematiškų W-io veikalų išleidimas turi šiandien mokslui pirmaeilės svarbos. Suprato tai garsi Hermanno firma Paryžiuj, išleisdama visus seniausius matematiskus W-io veikalus. Bus tikra gėda, jei Krokuvos Mokslų Akademija, kaip Puškino „Šykstusis Raitelis", pasitenkins vien W-io veikalų saugojimu.

Iš to, kas aukščiau buvo pasakyta, tariuos Tamstos, jei nepilnai, tai bent dalimi būsit pažinę W-į, kaip pirmaeilį matematiką. Nūn tenka dar bent trumpai nušviesti klausimas, dėl ko W-is pas bendralaikius nėra radęs pripažinimo. Tam buvo keletas priežasčių.

Pirmiausia — tai W-io moksle užimtoji nauja pozicija. Savo svarbiausius matematiškus išradimus jis rėmė netiek matematiškais, kiek aukštesniais filosofiškais pagrindais, imtais daugiausia iš kritiškos Kanto filosofijos. Prancūzai gi, ypač anų laikų Paryžiaus matematikai, tos filosofijos nežinojo ir nesuprato. Iš čia jie ir prikaišiojo W-iui, kad jis savo matematiškas tiesas daraąs galvosūkiais, nes patiekiąs be matematiškų įrodymų. Priekaištas neteisingas, nes kas yr kiek dirbęs matematikoj, tas žino, jog įrodinėti kiekvieną matematiškąjį išvadžiojimą nėra galima. Čia užtenka nurodyti tik

kelias, kuriuo nauji rezultatai prieita ir kuriuo eidamas kiekvienas matematikas tų rezultatų gali prieiti. Pas W-į jo filosofiški keliai visuomet esti nurodomi.

Antra W-io nepasisekimo priežastis — tai jo kietas, per griežtas būdas. Užsigavęs sykį tuo, kad prancūzai matematikai tinkamai neįvertino jo aukščiausiojo matematikos dėsnio, jis per visą savo gyvenimą juos niekino, laikydamas nemokšais, smarkiai kritikuodamas jų mokslišku veikalus. Tiesa, tose savo kritikose nuo objektyvios tiesos jis nenukrypdavo, tačiau nurodinėdamas jų klaidas, juos nuo savęs galutinai atstūmė.

Trečia—tai dažnai pas W-į pasitaikąs painiojimas mokslo klausimų su filosofijos ir net politikos dalykais. Pav. savo svarbiausius išradimus astronomijoj jis yra išdėjęs ne moksliškame traktate, bet atvirame laiške rusų carui Mikalojui I ir kunigaikščiui Čartoryskiui. Savaime aišku, jog tikri mokslininkai nė vieno tų laiškų nėra skaitę. Vadinas, kelias naujoms tiesoms skelbti W-io buvo pasirinktas nevykęs.

Kitur, kaip šit savo derybose su Londono matematikais, W-is tyčia pakišo jiems klaidingą formulą, norėdamas ištirti, ar jie tą klaidą suras. Šiems klaidą suradus, W-is netik neatsiprašė, bet dar labiau išniekino juos, išvadindamas „žąsiukais“ (oisons). Einant šitokiu keliu W-iui, žinoma, sunku buvo rasti simpatijų ir pasitikėjimo mokslo pasauly.

Tačiau tos ir panašios W-io žmogiškos silpnybės negali nustelbti tikrų W-io nuopelnų matematikos srityje.

Jis visuomet pasiliks didis, nes pirmutinis buvo tikras matematikas filosofas.

Jis pasiliks didis, nes visas tyros ir pritaikomos matematikos šakas buvo kiaurai iš pamatų ištyręs.

Jis pasiliks didis, nes daugybę svarbiausių matematikos klausimų savo naujais metodais yra išsprendęs ir daugybė matematiškų išradimų matematikos mokslą praturtinęs.

Jis pasiliks didis, nes šalia giliausio mokslo, jis turėjo ir giliausį tikėjimą, kaip tai matyt iš to, kad jo rankraščiai dažnai yra užbaigti krikščioniška keturių raidžių A. M. D. G. emblema, kas reiškia ad majorem Dei gloriam.

Jis didis tuo, kad visą savo gyvenimą mokslui buvo paaukojęs, dirbdamas nesykį labai sunkiose materialinėse sąlygose.

Jis didis dar ir tuo, kad mokslą yra aukščiau pastatęs už tautybę, nes kad ir buvo karštas lenkas patriotas, tačiau savo veikalus rašė svetima prancūzų kalba, lenkiškai nė vienos mokslo stūdijos nepaskelbdamas.

Tuo aš ir baigiu savo pranešimą apie W-į, kaip matematiką. Jis, žinoma, toli gražu nepilnas ir netobulas. Trumpoj paskaitoj vispusiškiau sucharakterizuoti W-io matematiški nuopelnai buvo beveik negalima.

Aš būčiau tikrai laimingas, jei jūsų tarpe, jauni klausytojai, atsirastų bent vienas, kurs W-io pavyzdžiu pasiryžtų visą savo gyvenimą paaukoti mokslui ir tuo patarnauti ne tik Lietuvos garbei, bet ir visos žmonijos naudai.

W-is, kaip jau žinom, buvo karininkų profesijos. Bet jis suprato, kad anais laikais kardu Lenkijos nepakels ir jai laisvės prarastos neatgaus. Tatai remdamasis evangelijos žodžiais: „pažinkite tiesą, ir ji jus atvaduos“, W-is ir pasiryžo visą savo gyvenimą paaukoti — pilnai, absoliučiai tiesai pažinti. Šis W-io pavyzdys įsidėmėtinas ir mums lietuviams. Kardu, ginklais mes Lietuvą garsią nepadarysim, bet giliu galvojimu, aukštu mokslu, kilnia kūryba mes galim tarti pasauliui savo žodį. Tik čia visiems, o ypač jums, mieli jaunuoliai, reikia giliai atmintin įsidėti, kad tas žodis, dėl to, kad naujas, negali būti skolintas iš senų Markso ar Lenino raštų. Jis tur eiti iš jūsų jaunos dvasios, iš karšto noro daryti gera savo broliams, žadinti juose gerų jausmų, pamilti absoliučią tiesą ir, W-skio pavyzdžiu, visiškai jai pasiaukoti.

Du didžiausiu slavių filosofu —

Vl. Solovjovas ir J. M. Hoene-Wronskis[1]).

J. M. Hoene-Wronskis yra miręs rugpiūčio 9 d. 1853 m. Tais pat 1853 m. sausio 28 d. yra gimęs didžiausias rusų mintytojas Vl. S. Solovjovas. Jei pripažinsime, kad garsiausi žmonės, kaip ypatingi Dievo išrinktiniai, yra siunčiami šin pasaulin ypatinga Jo valia, taï norom-nenorom teks pripažinti, kad ir šis chronologiškas sutapimas toli gražu nėra aklo atsitikimo padaras.

---

[1]) Straipsny „Šalin siauraprotystę" esam nurodę, kiek pikta padaro žmonijai mintytojai savo siauromis pažiūromis į pasaulį. Taigi kas ieško pilnos, plačios, gyvos tiesos, turi eiti visašališkų, plačiapročių galvotojų pėdomis, o nuo siauraprocių būti kuotoliausiai. Nes skirtumas tarp vienų ir kitų yra tas, kad pirmieji ieško g y v o s i š m i n t i e s, antrieji tenkinas vien š a l t u m o k s l u; pirmieji stengias savo tyrimuose prieiti p i r m ą v i s o k o p r i e ž a s t į, antrieji dažniausiai tą priežastį arba visai atmeta, tenkindamies antrykščių priežasčių tyrimu, arba pažinę pirmą priežastį, ignoruoja antrykščias. Pirmieji rūpinas viską sąžiningai sutraukti plačion sintezėn ir to dėl atsižvelgia į visus jiems žinomus faktus; antrieji tenkinas kurį vieną klausimą išsprendę kurią vieną faktų kategoriją išaiškinę ir iš to siauro matymo kampo stengias viską aprėpti. Tarp siauraprocių ir plačiaprocių mintytojų yra beveik tas pat skirtumas, kaip tarp eretikų ir tikrų katalikų. Katalikas jau tai f i d e e x p l i c i t a, jau tai fide i m p l i c i t a pripažįsta v i s a s Dievo apreikštas tiesas. Eretikas — tų tikėjimo tiesų sritį savavališkai s u s i a u r i n a: vienas priima, kitas atmeta. To dėl, kaip daug yra eretikų, taip dar daugiau siauraprocių mintytojų; tuo tarpu tikrų plačiaprocių mintytojų tėra vos nedidelis būrelis. Jin priklauso: Aristotelis, Platonas, šv. Augustinas — iš senovės mintytojų, šv. Tomas Akvinietis, Dekartas, Leibnizas — iš vėlesniųjų ir Hoene-Wronskis ir Solovjovas — iš naujesniųjų. Ypač tuodu pastaruoju yra verta kiekvienam mūsų inteligentui pažinti, nes, remdamies visais savo pranokėjais, patiekia taip plačią ir aukštą krikščionišką pažiūrą į pasaulį, kad joje galima rasti beveik visų svarbiausiųjų klausimų išsprendimą. To dėl ir drįstu paduoti čia skaitytojams bent trumpą žinutę apie tuodu slavių filosofu, turinčią ne kritišką, bet vien i n f o r m a c i n į pobūdį. Šis straipsnis pirmiausia buvo parašytas rusų kalba ir įdėtas laikraštin „Putj" (1903, N 12) vardu: „Polskij predšestviennik Vl. S. Solovjova J. M. Hoene-Wronskij". Čion dedamas sutrumpintoj formoj.

Ar žinojo Vl. Solovjovas apie Hoene-Wronskį ir jo viską apimančią filosofiškąją sistemą, mes tikrai negalim pasakyti. Tačiau kad abu kalbamuoju filosofu teoretiškosios ir praktiškosios filosofijos klausimais yra priėję nesyk, kad ir įvairiais keliais, tų pačių arba bent visai artimų išvadų ir įsitikinimų, šiandieną dėliai to negali būti jokios abejonės. Artimesnis su Vl. Solovjovo ir H. Wronskio veikalais apsipažinimas tai visiškai patvirtina. Žemiau mes dedame aškių to dalyko įrodymų. Štai jie.

1. Kaip žinoma, Vl. Solovjovas į savo filosofiškosios sistemos pagrindą yr paėmęs absoliutaus principo, kaip esamojo, sąvoką (poniatije absoliutnavo načala, kak suščavo). Tas pat reikia pasakyti ir apie filosofiškąją Wronskio sistemą. Lenkų filosofas netik visas savo smulkesnes išvadas, bet ir visus savo išradimus tyrųjų mokslų (matematikos, astronomijos, fizikos ir k.) srityje laikė tiesiog logiškomis pasėkomis, savaime plaukiančiomis iš jo atrastos absoliuto idėjos. Galutiną išaiškinimą klausimo apie tai, kas yra absoliutas, Wronskis laikė visų didžiausiu savo išradimu. Dėliai to ir savo filosofiškajai sistemai jis yra davęs vardą: „Messianisme ou philosophie absolue". Wronskio išmanymu, jo absoliučioji filosofija esanti galutinas žmogiškosios minties užbaigimas. Toliau jau nėra kur beeiti. Absoliučioji gryna tiesa, kiek ji žmogui yr prieinama, jau atrasta; taigi būsimoms mintytojų kartoms belieka vien tik plėtoti, aiškinti ir imti visokeriopo teoretiškojo ir praktiškojo žmogaus triuso pagrindu. Įdomu, kad ir Vl. Solovjovas savo gyvenimo pabaigoj panašiai protavo, tvirtindamas, kad dabar „sunku kąnors tikrai nauja pasakyti"[1]).

2. Apie filosofiškąją Vl. Solovjovo sistemą Bulgakovas[2]) taip sako: „Filosofijos istorijoj visai negalima rasti filosofiškos sistemos, kuri būtų taip visašališka, kaip solovjoviškė: nekalbant jau apie tai, kad visa naujausioji filosofija, pradedant Dekartu, pasirodo vien reikalinga jai prieranga, nėra nei vieno didesnio filosofiško bei religiško mokslo, kuris ne-

[1]) Sk. jo „Tri razgovora".
[2]) Bulgakovas: Ką duoda dabartinei sąmonei Vl. Solovjovo filosofija? Voprosy filosofii i psichologii, 1903 m.

būtų sunaudotas, kaip medžiaga šiai visašališkajai sistemai: graikų filosofija, apvainikuota Platonu ir neoplatonikais, budizmas ir krikščionystė, kabalistiškoji filosofija, visam kam čia nustatyta atatinkamoji vieta".

Tas pat reikia pasakyti ir apie Wronskį. Jo sistema, kad ir skiriasi savo forma, bet nei kiek neapsileidžia solovjoviškei savo platumu. Visam kam joje paskirta savo vieta: ir Dievui ir žmogui, dvasiškam ir žemiškam gyvenimui, filosofiškoms ir religinėms sistemoms, tikybos dogmoms ir mokslų tiesoms, proto kombinacijoms ir aiškiems faktams, dailei ir politikai, net ir dorinio sugedimo ir žmogaus paklydimų sritis ir ta aiškinama aplamais dėsniais. Gana peržiūrėti Wronskio filosofiškus veikalus, k.š. jo Nomothétique, Prolégomènes du Messianisme, Reforme du savoir humain ir k. kad įsitikintumėm, jog visa, kas aukščiau pasakyta, yra tiesa. Vl. Solovjovas teisingai yra pavadinęs savo sistemą „pilnutinio žinojimo filosofija" (filosofija cielnavo znanija). Wronskis savo veikalais stengės įrodyti, kad jo filosofiškoji sistema netik duoda jam galimumo aprėpti visą mokslų sritį, bet ir eiti dar toliau ir kiekvienoje mokslo šakoje daryti naujų mokslišku išradimų.

3. Lygiai, kaip ir Vl. Solovjovas, Wronskis buvo netiktai įsitikinęs spiritualistas ir giliai tikįs krikščionis, bet ir labai dievobaimingas žmogus. Tai įrodo tiek jo daugingi veikalai, kuriuose jis apie Dievą ir tikėjimą kalba su didžiausiu nuolankumu, tiek ir daugelis jo rankraščių, pažymėtų kiekvienam apšviestam katalikui gerai žinoma anagrama: A.M.D.G. kas reiškia: Ad majorem Dei gloriam. Taigi aišku ir suprantama, kad tikėjimas ne tik nepašalinamas iš filosofiškosios Wronskio sistemos, bet anaiptol, įeina jon, kaip ir pas Solovjovą, kaip reikalingas ir net svarbiausis elementas. Anot Solovjovo tikroji filosofija turi būti „viską apimanti", t. y. būti pilnutinė tyrojo mokslo, teoretiškos filosofijos ir tikros teologijos sintezė. Lygiu būdu ir Wronskis savo mesianizmą apibrėžia kaip „Union finale de la philosophie et de la religion, constituant la philosophie absolute" [1]). Užtat

[1]) Cfr. Prolėgomėnes du Messianisme, 64 p. et alibi passim.

nenuostabu, kad abu tuodu slaviškuoju filosofu labai domėjos religijos klausimais aplamai, o ypač Vakarų ir Rytų bažnyčių susijungimo klausimu. Kaip ir Solovjovas, Wronskis aiškiai matė to klausimo išsprendimo sunkumą; tačiau nelaikė jo neišsprendžiamu: anaiptol, tikėdamas galutinu teisybės žemėj laimėjimu, jis tikėjo ir galutinu bažnyčių susijungimu ir todėl dažnai savo veikaluose tą klausimą judino[1]), nors ir negvildeno jo taip išsamiai ir su tokiu dalykų pažinimu, kaip tai yr daręs Solovjovas savo „Didžiajame ginče", „La Russie et l'Église universelle" ir kitur. Be to tarp Solovjovo ir Wronskio buvo čia ir principinio skirtumo: mat pravoslavijoj gimęs, augęs Vl. Solovjovas linko visa siela katalikų Bažnyčion, o katalikystėje gimęs, augęs ir gyvenęs Wronskis ateities Bažnyčia laikė pravoslaviškąją, nes ji atrodė jam labiau branginanti krikščioniškąją žmogaus laisvę ir nėsanti tiek nugrimzdusi misticizman, kaip katalikiškoji. Šis Wronskio kaltinimas yra neįrodytas, jo pažiūra siaurai subjektyvė ir vienašališka. Platesnę tos pažiūros kritiką žiūr. lenkiškame Wronskio „Prolegomenų" vertime II t. 62—63 psl.

4. Vl. Solovjovas tam tikram žmonijos doriškojo sutvarkymo išsiplėtimui yra pripažinęs tris aukščiausius tarnavimus: aukščiausiojo kunigo, karaliaus ir pranašo. Anot Solovjovo „tikrasis pranašas yra visuomenės veikėjas, visai nepriklausomas ir nieko iš šalies nesibijąs"[2]); jo pašaukimas—būti „visuotinosios laisvės skelbėju", tačiau taja sąlyga, kad toji laisvė būtų pasiekta „vidaus heroizmu". Tąja prasme Solovjovas ir pats save laikė pranašu. Į visą savo literatiškąjį besidarbavimą jis žiūrėjo vien, kaip į tarnavimą Dievui, vykdymą Dievo valios krikščioniškuoju heroizmu. „Dievo valią vykdydamas", garbus rusų filosofas per visą savo gyvenimą nepaliovė žodžiu „deginęs žmonių širdis", visai nežiūrėdamas to, kaip tą jo žodį priims įvairūs „staugiančiojo ir kriuksinčiojo" pseudo-patriotizmo atstovai.

Wronskis šiąja kryptim irgi labai panašus Solovjovui. Pripažindamas, kad žmonijos doriškajam sutvarkymui neužtenka dviejų esamųjų draugijų: j u r i d i š k o s i o s, t. y.

[1]) Cfr. Prolégomènes du Messianisme, 496—500 p.
[2]) Cfr. Vl. S o l o v j o v, Opravdanije dobra, 477 p.

valstybės ir etiškosios, t. y. bažnyčios, Wronskis tolydžio nurodinėjo reikalingumą trečios draugijos — mesianiškosios, kurią jis vadino „absoliučiąja ūnija“ (Union absolue). Wronskio išmanymu, toji draugija, susidedanti iš įvairių civilizuotų tautų žymiausių vyrų, būtų lyg kaip ir „organizuotoji pranašybė“. Toji draugija turėtų vesti tautas pažangos keliu geresnėn ateitin, nurodydama aukščiausius ir galutinus žmonijos žemėj gyvavimo tikslus. Wronskis manė, tąją draugiją įkurti Apveizda yra skyrusi slavių tautas, o Rusija turinti būti tos „absoliučios unijos“ globėja.

Būdamas tvirčiausiai įsitikinęs visišku savos filosofiškosios sistemos tikrumu ir pripažindamas ją galint išspręsti netik metafiziškus ir moksliškus, bet ir politiškus klausimus, Wronskis, nesant „absoliučios unijos“, laikė savo pareiga kreiptis savo vardu į įvairius pasaulio valdovus ir Europos visuomenės atstovus su patarimais, kas reikia daryt beveik visur tuomet Vakarų Europoj įsigalėjusiam revoliuciniam judėjimui pašalinti. Tatai rašė atvirus laiškus Popiežiui Leonui XII, carui Mykalojui I, kunigaikščiui Čartoryskiui ir kitiems. O kai su širdies skausmu įsitikino, kad jo kaip nepripažinto pranašo balsas pasilieka Europos visuomenėje šaukiančiojo tyruose balsu, jis dažnai kartodavo, taikindamas sau šias Šilerio eiles:

Dein Orakel zu verkünden
Warum warfest du mich hin
In die Stadt der ewig blinden?..

5. Pagalios Wronskis, lygiai kaip ir Solovjovas, buvo įsitikinęs slavofilas. Tautiškas Rusijos klausimas, klausimas apie istoriškąjį rusų tautos ir valstybės pašaukimą, labai Solovjovui rūpėjęs ir paraginęs jį parašyti nevieną apie tai straipsnį, interesavo taip pat ir Wronskį. Su tuo klausimu susitinkame jau Wronskio veikale „Prolégomènes du Messianisme“, kurio pilna antraštė yra išreikšta žodžiais: „Le destin de la France, de l'Allemagne et de la Russie“ ir kaikuriuose vėlesniuose jo veikaluose. Greta su šiuo Wronskis kaip lenkas, žinoma, domėjos ir istoriškuoju Lenkijos pašaukimu. Savo pažiūrą į tą dalyką jis yr išdėjęs atvirame laiške kunigaikščiui Čartoryskiui. Wronskio išmanymu, lenkai tegali

pasiekti savo istoriškąjį pašaukimą, eidami vien ramios civilizacijos keliu, nekeldami jokių maištų prieš valdžias, tarp kurių Lenkija buvo padalinta. Nes viltis atgauti Lenkijos nepriklausomybę ginklu esanti apgaulinga (espérance illusoire) [1]).

Wronskis gerai žinojo, kad lenkų emigrantų pažiūros yra visai priešingos, to dėl neneigdamas, kad revoliucinis judėjimas yr užliejęs netik visą Europą, bet net ir kai kurias Azijos valstybes, k. š. Persiją ir Turkiją, jis klausia: „Ar, tamsta, tiki Rusiją žlugsiant"? Ir tuojau kategoriškai atsako: Ne! Nes, anot Wronskio, Rusija esanti pačios Apveizdos palikta, kad Dievo vardas ir idėja nepranyktų pasauly.

Suprantamas dalykas, kad toks kategoriškas lenkų emigracinės partijos revoliucinių svajonių pasmerkimas iš vienos šalies, o iš kitos — toksai gilus tikėjimas į Rusijos neįveiktinumą ir aukštą jos istoriškąjį pašaukimą — buvo pakaktina priežastis, kad Wronskio vardas lenkų tarpe taptų nepopuliariausis.

---

[1]) Quelles sont donc, me demanderez-vous enfin, Prince, ces mysterieuses destinées de la Pologne? Je vais avoir l'honneur de les dévoiler à Votre Altesse.

Avant tout, permettez moi, Prince, de prévenir que, pour arriver à l'accomplissement de ces destinées de la Pologne encore inconnues aujourd' hui et les seules propres au salut de notre patrie, toute violence, surtout toute révolte des nations slaves contre leurs souverains respectifs, doivent désormais être ecartées religieusement. La legale soumission politique est la seule voie praticable pour arriver aux destinées dont il s'agit. Bien plus, les procédés qui conduiront à ces destinées doivent s'exercer au grand jour; toutes démarches occultes ne pourraient que nuire au libre developpement du progrés public qu'il faudra suivre.

En outre, il faut renoncer sincérement à l'éspérance illusoire que, dans la présente tourmente revolutionnaire, surtout dans la conflagration universelle qui pourra en résulter, et qu'il faudrait conséquement chercher à provoquer, l'indépendance de la Pologne surgira au milieu de ces ruines politiques.

[2]) Kaip matyt iš kitų vietų — W. kalba ne apie biurokratiškąją Rusiją, bet apie Rusiją atgimusią per tikrą mokslą ir tikrą tikėjimą.

[3]) „Non, comme à la suite de l'invasion de Napoléon qui trainait aussi avec lui l'Europe entière, la Russie sortirait victorieuse de cette lutte en aparence inégale. Et voulez-vous savoir pourquoi? Parce que la Providence a formé et constitué la Russie telle, quelle est, pour ne pas laisser effacer sur la terre le nom et l'idée de Dieu ... Remarquez, Prince, qu'il suffit de croire en Dieu pour comprendre qu'il ne saurait pas en être autrement" (Epitre à S. A. le prince Czartoryski p. 20 — 21).

Aukščiau paduotosios ištraukos, rodos, gana aiškiai parodo, kad žingeidus skaitytojas Wronskio veikaluose gali rasti nemaža įdomių ir žinotinų minčių. Aukščiau mes esame nurodę, kad filosofiškoji Wronskio sistema ir savo pamatiniu punktu ir savo pilnumu ir panašumu besprendžiant bažnytinius ir apskritai slaviškuosius klausimus, turi didelio panašumo į filosofiškąją Vl. Solovjovo sistemą. Mes esam giliai įsitikinę, kad geriau ištyrus ir sulyginus tiedvi sistemi tamsios jų pusės galėtų paaiškėti iš viena antrosios ir atvirkščiai.

Sulyginamasis tų sistemų tyrimas priklauso ateičiai. Tačiau, kad tas tyrimas būtų galimas, reikia, kad būtų kritiškai atspausdintas pilnas Wronskio veikalų rinkinys. Krokuvos Mokslo Akademija, kaip matėm, tuo darbu ikšiol neužsiima. Ar negalėtų pradžią šiam svarbiam darbui padaryti naujai įkurtoji Vilniaus „Towarzystwo Przyjacioł Nauk"? Jei pati viena ta draugija ir neįstengtų išleisti visų Wronskio veikalų, tai jau vienu to klausimo pajudinimu užsipelnytų nemaža garbės, nes jos žodis, rasit, sujudintų ir kitas Krokuvos ir Varšuvos apsileidusias mokslo draugijas. Kadangi Wronskio veikalai visi rašyti nelenkiškai ir turi svarbos visoms mokslo įstaigoms, tai mums matos, bent tame dalyke, prie vilniškės lenkiškos „Mokslo prietelių draugijos" galėtų prisidėti ir mūsiškė „Lietuvių Kat. Mokslo Akademija". Ypač šiuo tautiško šovinizmo laiku įsigilinimas veikaluosna tokio plačiapročio filosofo, kaip Wronskis, pastačiusio mokslo meilę aukščiau už siaurus tautiškus polonizmo idealus, būtų, mūsų išmanymu, labai naudingas, jei ne sukietėjusiems savo litvofobijoj mūsų endekams, tai bent visiems geros valios Lietuvos lenkams [1]).

---

[1]) Sk. „Draugijos" 1907 m. 9 nr-į.

Kun. D-ras Luigi Cerebotani.

(1847—1928).

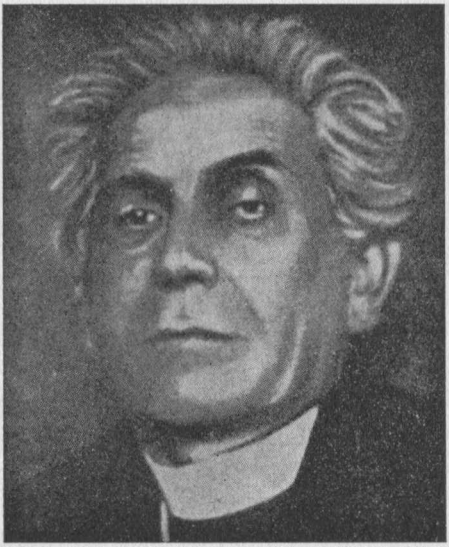

I.

Laikrašty „Muenchener Neueste Nachrichten“ 288-me 1928 m. radom šią liūdną žinią:

„Iš Veronos atėjo pranešimas, kad š. m. spalių 19 d. vakare yra miręs monsignoras prof. d-ras Luigi Cerebotani. Garsus šis mokslininkas ilgai gyveno Muenchene ir čia įvairiuose visuomenės sluoksniuose plačiai buvo žinomas.

Mažo ūgio, akin puolančia galva, gyvais, pietų gyventoją išduodančiais veido bruožais, banguojančiais žilais plaukais jis kreipdavo į save kiekvieno praeivio dėmesį.

Gimęs Lonatoj 1847 m. sausio 11 d., jis savo jaunystę praleido Veronoj, kur rugsėjo 7 d. 1869 m. buvo pašvęstas kunigu. Kiek vėliau, gavęs teologijos ir filosofijos daktaro laipsnį, jis iki 1873 m. ėjo įvairias pareigas Vatikane. 1877 m. tapo kardinolo kunigaikščio Hohenlohės sekretorium ir vienos tarptautinės auklėjamos įstaigos vedėju. 1883 m. grįžo Veronon ir čia per penkerius metus profesoriavo vietos

seminarijoj. 1889 m. drauge su Apaštališkojo delegato titulu gavo pareigą būti Muenchene gausingai gyvenusių italų ganytoju.

Šalia tų grynai kunigiškų darbų monsignoras Cerebotani užsiiminėjo ir tyru mokslu, ypač fizika. Šioj srity daug jis yra įvykdęs įdomių eksperimentų ir padaręs nemaža svarbių išradimų. Savo išrastam prietaisui, kuriuo buvo galima telegrafiškai persiuntinėti ne vien raštą, bet ir vaizdus, jis jau prieš 20 metų buvo paėmęs valstybinį patentą, tik nepatogios aplinkybės neleido jam tą savo išradimą įvesti praktikon. Be šio jis buvo išradęs teletopometrą bei universališkąjį geodėtiškąjį aparatą, autotelemetorografą, spiralografą, teleautografą, įvairius multipleksinius aparatus, elektriškąjį laikrodį be vielų, automatiškąjį telefonų įtaisymą ir k.

Nemaža išleido jis ir veikalų, kuriuose daugiausia aprašinėjo savo išradimus. Rašė jis ir religinėmis temomis. Mielai laikydavo paskaitas Muencheno Politechnikos, Žurnalistų ir Rašytojų draugijose, kurių jis yra buvęs narys. Nesišalino ir nuo bendresnės reikšmės literatūros klausimų.

Turėjo jis pasisekimo ir Paryžiuj, kur skaitė apie savo naujus išradimus, k. š. apie telegrafiškąjį vaizdų persiuntimą, apie aparatą bevielių telegramų paslapčiai užtikrinti, apie minų sprogdinimą, apie sustojimo signalų statymą gelžkeliuose. Paryžiaus specialistai tais jo išradimais labai domėjos. Kad ir nepavyko jam įvesti juos praktikon, tačiau jie pažadino ne vieną ieškoti praktiškojo jų pritaikymo.

Monsignoras Cerebotani buvo Popiežiaus Mokslų Akademijos tikrasis narys ir Vokiečių Muziejaus komisijos nuolatinis narys. Tame muziejuj sudėti kun. Cerebotanio išrasti aparatai. Dėliai savo malonaus būdo mirusysis mokslininkas buvo aukštai gerbiamas visų, su kuo tik susidurdavo".

II.

Iš to, kas aukščiau pasakyta, matom, jog a. a. kun. Cerebotani yra buvęs gilus fizikos tyrėjas. Bet drauge jis buvo geras ir scholastiškosios filosofijos žinovas. Visą pastarąjį 15-os metų laikotarpį jis užsiiminėjo šiandienės fizikos ir

senos scholastiškosios filosofijos susintezinimu. Jo norėta mūsų dienų fizikos principai nušviesti tomistiškosios metafizikos šviesa. Savo mintis tuo dalyku jis išdėjo savo pastaruose pašnekėsiuose (Soliloquien): I Mein individuelles Dasein 1915, II ir III Das Problem der Materie, 1916—1917, IV Wissenschaft und Mystik, 1922. Visi šie veikalai yra išėję Muenchene. Juose išdėta pagrindai naujai moksliškajai ontologijai ir kosmologijai. Autorius skina čia kelius ne vien fizikai, bet ir pačiai tomistiškajai metafizikai. Pagailestavęs, kad šiandieniai mokslininkai teužsiima vien materijos apsireiškimų tyrimu, jis teisingai pastebi, kad jie visai nežino, nei kas yra materija. Nes materijos apsireiškimai, jo įsitikinimu, tėra vien jos matomybė (Sein-Schein), o ne jos tikrenybė (Sein). Iš kitos šalies tamsokai scholastikų materiae primae sąvokai jis teikia konkretesnio turinio, laikydamas ją tuo, ką šių dienų fizika vadina energija. Iš tos energijos jis išveda ne tik judėjimą ir nejudėjimą bei rimtį, bet ir pačią erdvę[1]). Tuo būdu šita kun. Cerebotanio pažiūra į erdvę beveik sutampa su garsaus Einšteino teorija, tvirtinančia, kad erdvės tik ten teesama, kur yra materijos.

Laikydamas materialinės gamtos apsireiškimus vien materijos matomybe, kun. Cerebotani stato drąsų tvirtinimą, kad materijos judėjimo matomybei tikrumoje bei mūsų jutimams neprieinamoje energijos esmėje gali atitikti ne judėjimas, bet rimtis. Tuo remdamasis jis nemato negalimumo ir tame, kad matomam žemės judėjimui aplink saulę tikrumoj bei viršjutiminiame energijos pasauly gali atitikti ne judėjimas, bet rimtis, kitaip sakant, žemė gali ir nejudėti, nors mūsų akims ir atrodo judanti.

Pastarasis autoriaus pašnekėsis „Wissenschaft und Mystik“ susideda iš trijų dalių: pirmojoj kalbama apie „gamtą ir gamtamokslį“, antrojoj—apie „ontologiškuosius elementus elektros apsireiškimuose“ ir trečiojoj—apie „materiją ir dogmą“.

---

[1]) In meinem Denken thronte immerwährend die Idee, dass die Welt Energie sei und folglich, dass auch die Bedeutung von Ruhe und Raum in dem Begriff Energie zu suchen sei. Soliloquien II, 6.S.

Visose jose yra išreikšta daug įdomių minčių, apie kurias vietos trūkumas neleidžia mums čia plačiau kalbėti.

Turim tik pažymėti, kad kun. Cerebotanio „Pašnekesiai“ yra gana sunkiai paskaitomi. Nevienas sakinys, norint gerai suprasti, tenka po du, triskart skaityti. Mat, norėdamas išdėti savo mintis kuo trumpiausiai, gerb. mokslininkas vienan sakinin sudeda daug minčių. Iš kitos šalies laikydamas savo skaitytojus aukštais inteligentais, jis daug dalykų, reikalingų paaiškinimo, palieka neišaiškintų. Tačiau, kas apgalės jo raštus, ras juose ne vieną brangią minties perlą. Dėliai to kun, Cerebotanio „Pašnekesius“ rekomenduojam kiekvienam inteligentui katalikui, ypač gerb. ontologijos ir kosmologijos profesoriams ir studiozams.

Tesie garbė šiam kunigui — mokslininkui! Tešviečia jis savo pavyzdžiu ir mūsų jaunai dvasiškijai!..[1])

---

[1]) Sk. „Ryto“ 1928 m. 246 n-rį.

Liudvikas Pasteuras.

(1822—1895).

1922 metų gruodžio 27 d. sukako lygiai šimtas metų nuo garsaus prancūzo mokslavyrio L. Pasteuro gimimo. Neturtingų tėvų sūnus, Pasteuras savo energija ir pasišventimu laimingai išėjo mokslus ir 1848, teturėdamas vos 26 metus, jau buvo paskirtas fizikos mokytoju Dijono liciejuje. Po dvejų metų matom jį chemijos profesorium Strassburge, o 1854 — Lille. Per dešimtį metų (1857—1867) veda jis aukštąją mokyklą (Ecole Normale), kaip jos direktorius. Be to chemijos mokslą 1863 m. dėsto dailės mokykloje, o 1867 — Sorbonoje. 1881 metais lieka išrinktas Paryžiaus mokslo akademijos nariu. Ši garbė tenka jam už mokslišku nuopelnus fizikoj ir

organiškoj chemijoj. Savo vynrūgščio sudėties tyrimais deda jis pamatus stereochemijai. 1857 m. paskelbia savo gyvybinę fermentacijos teoriją, o 1867 m. griežtais eksperimentais įrodo savaimio gimimo teorijos klaidingumą. Jis konstatuoja, jog alkoholiui fermentuojant, gaunama gintarinė rūgštis ir glicerinas. Žinomiausi yra jo alaus ir vyno konservavimo metodai (pasteurizacija). Savo tyrimais šilkvabalio ligų ir vištų choleros, o dar labiau pasiutimo ligos, jis tapo tikras žmonijos geradaris. Pasiutusių šunų aprietiems gydyti 1886 m. įsteigtas Paryžiuj specialinis Pasteuro institutas, kuriame 1886—1905 m. suteikta pagalbos 29.000 aprietų asmenų. Jis yr parašęs daug mokslišku veikalų. Svarbiausieji yra šie: Etudes sur le vin (1866), Etudes sur le vinaigre (1868). La maladie des vers à soie, du tomu (1870). Etudes sur la bière (1876), Microbes organisés (1878), Quelques refléxions sur la science ir k. Visas pasaulis pripažino jo nuopelnus. Prancūzų valdžia paskyrė jam 12.000 frankų metinės subvencijos. Jam pastatyta du paminklu Lille (1899) ir Besansone (1902). Jo pagarbai nuliedinta atskiras medalis. Įteikdamas šį medalį Pasteurui Paryžiaus Mokslų Akademijos sekretorius, garsusis chemikas J. Dumas apie Pasteuro mokslo darbus yra tarp kitko šiaip atsiliepęs:

„Jau Tamstos pirmieji tardymai yra amžinai išsklaidę iš chemijos visas slaptas jėgas, išaiškindami vynrūgšties anomalijas.

„Įrodęs alkoholio fermentacijos gyvybinį pobūdį, Tamsta išplėtei ir pritaikei tą mokslą įvairiausioms fermentacijos rūšims ir tuo būdu uksaus fabrikacijai davei griežtų taisyklių, kurias pramonė šiandieną su dėkingumu kuoplačiausiai vartoja.

„Tuose mažiausiuose fermentacijos gamintojuose Tamsta atradai trečią karalystę, kuriai tie gyvūnėliai priklauso. Jie turi visas gyvybės žymes, tik savo gyvybei nereikalauja oro, o reikiamą sau šilimą randa chemiškoje dissociacijoje, kurią jie patys aplink save gamina.

„Gilus fermentų studijavimas yr davęs Tamstai pilną išaiškinimą įvykstančių organiškose substancijose (k. š. vyne, aluje, vaisiuose ir kitose organiškosios materijos rūšyse) per-

mainų. Tamsta supratai jiems pritaikintos šilimos apsaugojamąją rolę ir išmokei reguliuoti jos pasėkas fermentams užmušti.

„Skiepijimas, tiesa, buvo ir seniau naudinga praktikoje priemonė. Bet Tamsta davei tikrą jo teoriją ir praplėtei jo pritaikinimus. Tamsta susekei, kaip iš organiškųjų apkrečiamų nuodų sudaryti skiepijimo medžiaga. Savo skalsų tyrimais Tamsta patarnavai visos Europos ūkiui. Medicinoj nuo Tamstos yr prasidėjus nauja era, nes Tamsta įrodei, kad kiekviena apkrečiamoji liga turi savo skiepijimo medžiagą...

„Tamstos nurodytųjų metodų dėka šilkininkai liko apdrausti nuo dideliausių nuostolių..."

Tuose iškalbinguose J. Dumas'o žodžiuose išreikšta ne vien oficialinis mandagumas, akademiškas panegirikas, bet ir tikras moksliškų Pasteuro nuopelnų įvertinimas. Tuos nuopelnus suprato ne vien specialistai, bet ir šiaip jau publika. Pasteuro išradimai nevien žingeidumą tenkino, bet ir tiekė apčiuopiamų rezultatų, tai apgindami žmogaus turtą, tai jo paties sveikatą. Iš čia lengva suprasti visuotinas Pasteuro tyrimais susidomėjimas.

Bet dar labiau išgarsino Pasteuro vardą jo tyrimai savaimio gimimo. Šį gimimą tam tikrose aplinkybėse esant galimą, tvirtino trys gan žymūs prancūzai mokslininkai - materialistai Pouchet'as, Joly ir Musset'as. Pasteuras laikėsi priešingos nuomonės, tvirtindamas, kad visi anų trijų mokslininkų bandymai su skysčiais nėra griežti: visuose juose skysčiai susiduria su oru, o iš oro patenka į skysčius visokių gyvių mažytės sėklelės, iš kurių paskui ir rūtulojas skysčiuose įvairūs gyvūnėliai, Pasteuro išmanymu, užkirtus kelią gyvūnėliams patekti į skysčius tam tikrais būdais, skysčiuose jokia gyvybė neatsiras. Tas pat bus, pastačius skysčius giliuose rūsiuose arba aukštuose kalnuote, kur gyvūnėlių sėklos negal patekti. Savo šiuos spėjimus Pasteuras patikrino griežtais eksperimentais, pirštu prikišamai įrodžiusiais, kad ištikrųjų taip yra, kaip Pasteuro buvo sakyta. Tuo būdu tapo įrodytas pamatinis biologijos principas: o m n e v i v u m e x o v o a u t e x v i v o — t. y. kad kiekvienas gyvis gimsta

iš gyvio bei iš gyvio kiaušinėlio. Savaimis gimimas yra tvirtinimas niekuo nepaiemtas ir nerandąs moksle jokio patvirtinimo. Buvo tai didelis materializmui smūgis. Šalininkams pažiūros, kad gyvybė gali rastis iš negyvos, neorganiškos materijos, nebeliko nieko kita, kaip griebtis pasakos, kad nors dabar žemė, kaip sena višta, ir neįstengia iš negyvos materijos pagimdyti gyvybės, bet anksčiau, kol ji buvus jaunesnė ir šiltesnė, ji tą stebūklą galėjus padaryti. Bet tokie įrodymai tegal patenkinti nebent trečiaklasį mokinuką...

Garbus, kaip pirmaeilis mokslininkas, Pasteuras yra dar didesnės garbės vertas ir kaip įsitikinęs karštas katalikas. Niekur ir niekuomet jis nesislėpė su savo religiniais įsitikinimais. Viešai jis bažnyčią lankė, viešai mišių klausė, viešai išpažinties ėjo, viešai namie meldės, viešai paskutinėje ligoje šventus sakramentus priėmė ir viešai kaip tikras katalikas mirė. Jo religingumas buvo tikrai gilus, gyvas ir pavyzdingas.

Nemažiau pavyzdingas buvo ir jo darbštumas. Beprofesoriaudamas Besansono kolegijoje Pasteuras buvo įprašęs vietos panaktinį, kad ateitų kasdien jo prikelti 4 val. ryto tardamas šiuos žodžius; „Pasteurai, kelkis! Vyk lauk tinginystės velnią!“ Kartais panaktiniui tekdavo gerokai papurtinti, kad įmigęs jaunas profesorius atbustų. Bet sykį atbudęs ir pasimeldęs eidavo tuojau prie darbo.

Tepažadina šis pavyzdys ir mūsų jaunimą daugiau melstis ir dirbti, o mažiau miegoti. Tuomet ir mes ilgainiui, rasit, susilauksime savų Pasteurų... Duok, Dieve, kad tai tikrai įvyktų [1]).

---

[1]) Sk. „Draugijos“ 1922 m., 11-12 n-rį.

Grigas Mendelis.

(1822 — 1922).

Nėra beveik pusinteligenčio, kurs nebūtų girdėjęs Darvino vardo. Apie darvinizmą kalbant, ne naujiena išgirst net trečios klasės gimnazistėlius. O. G. Mendelis tebėra nūn dar daugeliui net ir tikrų mūsų inteligentų nežinomas. Tuo tarpu darvinizmo garbė tikroj mokslo šviesoj kaskart labiau blunka, o mendelizmas šiandien randa mokslininkų tarpe kaskart didesnio pripažinimo. Mendelio paveldėjimo teorijai dėstyti steigiama atskiros katedros Europos universitetuose, tai teorijai plėtoti ir aiškinti leidžiama specialiai laikraščiai, Amerikoj įkurta nevienas Mendelio teorijai tirti institutas, su dideliausiais sodais paveldėjimo bandymams daryti. Tuo susirūpinę vokiečiai ragina nūn savo tautiečius nesigailėti lėšų

tokiems pat institutams Vokietijoj rengti, nes kitoniškai, girdi, esą pavojaus, kad mendelizmas galįs tapti specialiai amerikietišku mokslu.

Taip dalykams stovint, tariamės būsiant ne pro šalį davus čia žiupsnelį žinių apie patį G. Mendelį ir jo šiandieną po visą pasaulį plačiai pasklidusią teoriją.

Jonas Mendelis (Grigo vardą jis yr priėmęs Augustiniečių vienuolynan įstodamas) yr gimęs liepos 22 d. 1822 Heizendorfe, netoli Odrau, Austrijos Silezijoj. Jo tėvai buvo pasiturį ūkininkai. Jo tolesniam pašaukimui galėjo turėti įsravos ta aplinkybė, kad jo tėvas vertės sodininkyste ir nuo pat jaunystės išmokino savo sūnų medžių skiepijimo. Vaikas rodė nepaprasto gabumo, taigi jo giminės padėjo jam įstoti iš pradžių Tropau'o, o paskul Olmütz'o gimnazijon. Vienas iš jo mokytojų buvo vienuolis Augustinietis; ta aplinkybė, rasit, ir paragino Mendelį, baigus gimnaziją, įstoti Augustiniečių ordenan. Jis buvo priimtas Brünn'o vienuolynan, turėjusio Karališkojo vienuolyno vardą. 1847 metais jis tapo pašvęstas kunigu ir vienuolyno lėšomis nuo 1851 — 1853 m. mokėsi Vienos universitete matematikos, fizikos ir gamtamokslio. Mokslus baigęs buvo paskirtas vienuolyno realinėj mokykloj vyresniuoju fizikos mokytoju ir mokytojavo čia iki 1868 m., kuomet buvo išrinktas savo vienuolyno vyriausiuoju.

Čia, deja, jo moksliškas darbavimos turėjo pasibaigti, nes dėl kilusių vienuolyno su valdžia kivirčų (1872), Mendelis turėjo daug nemalonumų ir bergždžių susirašinėjimų, kurie ir užimdavo visą jo laiką. Jo mokslo darbai nerado pripažinimo, nieks iš gamtininkų neatkreipė dėmesio į juos, Tai irgi pakirto jo energiją. Iš prigimimo linksmas ir draugiškas Mendelis senatvėj apkarto, įgavo chronišką inkstų ligą ir pergyvenęs 62 m. mirė sausio 6 d. 1884 m.

Pažinę trumpai Mendelio biografiją, prisižiūrėkim nūn arčiau pačiam mendelizmui. Mendelizmu vadinas Mendelio išrastoji ir bandymais patikrintoji paveldėjimo teorija. Savo bandymus jis daugiausia darė kryžiuodamas įvairias žirnių rūšis, kurių vienuolyno sode labai lengva buvo priveisti. Tie Mendelio bandymai tęsės aštuonerius metus. Panašių

bandymų jis yr daręs ir su žole Hieracium, bet tie neturėjo tokios reikšmės, kaip bandymai su žirniais.

Šiuos pastaruosius bandymus surašęs, Mendelis 8 kovo 1865 m. padarė pranešimą Brünno Gamtos Mylėtojų Draugijoj, kurios kurį laiką buvo net pirmininku. Pranešimas buvo išspausdintas Draugijos organe. Bet nėkieno neatkreipė dėmesio.

Toks pat likimas buvo ir kito jo pranešimo apie Hieracium'ą. Tik 1900 m., kai botanikai Correns, de Vries ir Tschermak'as nepriklausomai viens nuo kito yr priėję paveldėjimo teorijoj tų pat rezultatų, ką ir Mendelis, jo abu pranešimu tapo atskira knygute išleista rinkinyje „Oswald's Klassiker der exakten Wissenschaften" N. 121, Leipzig, 1901. Nuo to laiko prasideda tikras Mendelio ir jo teorijos triumfas. Ta teorija imta kaskart labiau studijuoti, plėtoti, tobulinti. Jos nustatyti dėsniai ir metodai pasirodė netik tikri, bet ir begalo vaisingi

Savo bandymus, kaip jau minėjom, darė Mendelis su žirniais, bet vėliau pasirodė, kad paveldėjimo procesai floroje ir faunoje niekuo beveik nesiskiria: dėsniai tvarkantieji ypatybių paveldėjimą augmenyse tinka ir gyvuliams, ir net pačiam žmogui.

Priemonė Mendelio pavartota paveldėjimui tirti buvo rūšių kryžiavimas. Gautoji kryžiavimu nauja augalų bei gyvių karta vadinama hibridais. Tai turint omenėj, nesunku suprasti hibridizacijos proceso eiga. Jei kryžiuojamoji augalų ar gyvių pora bus vienos rūšies, tai ir nauja karta bus tos pat rūšies — ir čia paveldėjimo proceso ypatybių nepastebėsime. Kas kita jei kryžiuojamoji pora skirias bent viena kuria charakteringa ypatybe. Čia naujoji karta F_1 jau skirsis nuo gimdytojų poros F. Kryžuodami du F_1 individu, gausime naują kartą F_2 ir t.t.

Savo bandymus Mendelis yr pradėjęs nuo žirnių, iš kurių vieni turėjo apskritus grūdus, o kiti netaisyklingai kampuotus, visos gi kitos jų ypatybės buvo tos pat. Sukryžiavęs juos, jis gavo hibridų kartą F_1, kuri pasirodė beturinti grūdus visus apskritus.

Šis rezultatas privertė Mendelį įvesti mokslan dvi naujas sąvokas: dominuojančių (viešpataujančių) ir recesyvių (nykstančių) žymių. Dominuojanti bus ta žymė, kuri kartoj F_1 pasilieka, o recesyvi, kuri hibriduose dingsta, nors gimdančioje poroje ji (pav. grūdo kampuotumas) yra buvusi.

Kryžiuojant du hibridu F_1 gaunama nauja jų karta F_2; bet čia pasirodo nuostabių apsireiškimų: iš vienokių individų naujoj hibridų kartoj F_2 dalis gimdo žirnius kampuotais grūdais, kita gi dalis didesnioji — apskritais grūdais. Vadinas, kartoj F_2 recesyvios žymės grįžta. Pirmoji dalis veisiasi grynai; t. y. gimdo ir toliau kampuotus žirnius. Antroji gi tolesnėj F_3 kartoj duoda dalimi apskritus, dalimi kampuotus žirnius. Kitaip sakant viena dalis apskritais grūdais veisiasi grynai, antroji gimdo nevienokius žirnius.

Patyrinėjęs arčiau tą keistą apsireiškimą, Mendelis surado, jog visos tos grupės laikosi vienos taisyklės: vienas ketvirtis hibridų F_2 atgauna recesyvią žymę ir veisiasi toliau grynai, dviejose ketvirtyse — dominuojanti žymė pasilieka, bet veisiama toliau užsilaiko kaip F_1, t. y. gimdo nevienokią ainiją; ir viena ketvirtis išlaikanti dominuojančią žymę ir besiveisianti grynai. Šitie rezultatai galima išreikšti bendra formula. Jei gimdančioji pora tesiskiria tik viena ypatybe, tai kartoj F_2 viena ketvirtis turės recesyvią žymę, o tris ketvirtis dominuojančią. Vadinas, abi grupi santykiuos kaip 1 : 3. Iš pastarųjų trijų ketvirčių du ketvirčiu bus hibridai, viena keivirtis veisis grynai. Tuo būdu visa F_2 karta susiskaidys galutinai į tris grupes, kurios santykiuos kaip $^1/_4$: $^2/_4$: $^1/_4$.

Šis skaitmeninis dėsnis apsireiškia ir floroj ir faunoj ir net žmonėse; jį randam net ir tuose atvejuose, kai gimdantieji skiriasi ne viena ypatybių pora. Mendelis tai yra nustatęs savo bandymais. Jei mes simboliu n pažymėsime žymių porų skaičių, iš kurių viena pridera vienam iš gimdančiųjų, o antra antram, tuomet $(1+3)^n$ bus bendra formula atskirų grupių F_2 kartoj skaičiui, o $(\frac{1}{4} + \frac{2}{4} + \frac{1}{4})^n$ bus bendra formula grupėms, kurios F_2 kartoj įgauna įvairių ypatybių.

Susekimas tų skaitmeninių santykių turi labai didelės

reikšmės, nes jis duoda galimybės numatyti bandymų rezultatus. Čia jau ne vien subjektyvūs speliojimai, kaip pas Darviną, bet gryna realybė, tikri gamtos dėsniai, leidžiantieji tyrėjui giliau pažvelgti į paveldėjimo, o per tai ir į rūšių keitimos procesą. Dėliai to šiandien mendelizmas moksle diena iš dienos vis aukštyn kyla, o darvinizmas kaskart labiau parodo savo silpnas pusės ir nustoja savo taip kitados išpūsto autoriteto [1]).

---

[1]) Sk. „Draugijos“, 1922 m., 7-8 n-rį. Vokiečių kalba neseniai yra išėjęs apie Mendelį ir mendelizmą platus veikalas: Gregor Johann Mendel Leben, Werk und Wirkung von Dr. Hugo Iltis. Berlin, Julius Springer, 1924, 426 psl. in-8.

D-ras Liudas-Lozorius Zamenhofas.

(1859—1917).

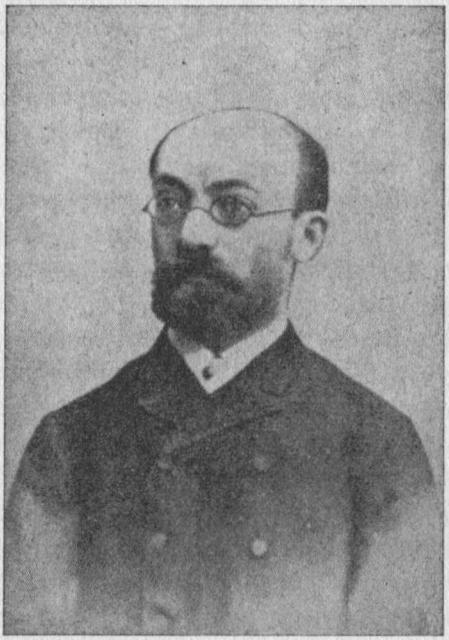

Šio vyro vardas yra nūn plačiai žinomas pasauly, kaip tarptautinės Esperanto kalbos išradėjo. Toji kalba buvo jo vienatinis dvasios kūdikis: jai jis netik gyvybės yr suteikęs, bet ir ją ūgdęs, auklėjęs, iki galop ant kojų pastatęs ir į platųjį pasaulį išvedęs. Tuo būdu Esperanto kalba liks amžinai surišta su D-ro L. Zamenhofo vardu. Bet pati tarptautinės kalbos idėja Zamenhofui nepriklauso. Ji yra daug senesnė už jį ir turi jau gan ilgoką ir įdomią savo istoriją.

Pirmieji, kurie ją yr surašę, buvo du prancūzų matematiku—L. Couturat'as ir L. Leau. Jų veikalas apie tai

yra išėjęs Paryžiuj 1903 metais[1]). Iš ten sužinojom, jog apie tarptautinę kalbą jau rimtai yr galvoję XVII amžiaus filosofai Dekartas ir Leibnicas. Ten pat yra aprašyti ir 25 tarptautinės kalbos projektai, pasirodę pasauly dar prieš Esperanto atsiradimą. Vadinas, nestigo žmonių, jau ir seniau galvojusių apie tarptautinės kalbos klausimą ir bandžiusių net savotiškai jį išspręsti, tik, deja, tie jų tarptautinės kalbos projektai nėr prigiję, nes buvo dar nepribrendę ir pasirodę nelaiku.

D-ras Zamenhofas tuo atžvilgiu buvo laimingesnis. Jis gyveno antrojoj XIX amžiaus pusėj, kuomet susisiekimas žeme, vandeniu ir elektra buvo jau pasauly plačiai pasklidęs ir gerokai ištobulintas. Paleista telegrafu žmogaus mintis galėjo per valandą pasiekti tolimiausius žemės kraštus. Geležinkeliais ir garlaiviais buvo galima per vieną dieną pervažiuoti keletas Europos valstybių. Šiandie aeroplanai ir cepelinai rengiasi per vieną savaitę aplėkti aplink visą žemę.

Naudodamiesi šiais susisiekimo patogumais, žmonės nūn jau nebepasėdi vietoj: jie, lyg tie mašalai pavasarį, tik zuja ir zuja, trankydamiesi iš vieno žemės krašto į kitą. Tose savo kelionėse jie susiduria su įvairiausių tautų atstovais, kalbančiais įvairiausiomis kalbomis. Visi jie malonėtų su savo bendrakeleiviais arčiau susipažinti, pasišnekėti, pasiteirauti apie gyvenimo sąlygas jų kraštuose. Bet nemokėdami svetimų kalbų, lieka vieni kitiems nesuprantami, nežinomi, svetimi...

I. Tarptautinės kalbos reikalingumas.

Čia tai išeina aikštėn gyvas vienos, visiems bendros tarptautinės kalbos reikalas. Mat, turėdamas proto, žmogus, atsidūręs šalia kito, negal užčiaupęs burną snopsoti, kaip koks nebylys; jis jaučia reikalo pasidalinti mintimi su artimu. Bet šį tikslą atsiekti jam kliudo svetimų kalbų nemokėjimas. Kaip gi ši kliūtis pašalinti? Tai galima

[1]) Histoire de la Langue universelle par L. Couturat et L' Leau. Paris, Hachette, 1903, 596 p. in-8.

padaryti dvejopu būdu: arba visiems išmokstant visų pasaulio kalbų, arba kiekvienam išmokstant vienos—tarptautinės. Bet pirmutinis būdas yra neįvykdomas, nes pasauly kalbų esama apie 560! Tatai belieka griebtis antrojo būdo — ir mokytis vienos tarptautinės. Ją įvedus į visas mokyklas, kiekvienas žmogus galės drąsiai keliauti per visą pasaulį, nes visur be vargo galės susikalbėti su vietos gyventojais.

Be susisiekimo ir turizmo tarptautinės kalbos reikalas jaučiamas kaskart gyviau ir kitose kultūros srityse. Imkim pav. kad ir prekybą. Ji savo esme yra tarptautinis dalykas, nes kiekvienas pirklys nori ir stengias turėti reikalų bei santykių su viso pasaulio prekybos firmomis. Bet tie santykiai palaikyti nelengva. Tam tikslui tenka samdyti didelis korespondentų būrys laiškams svetimomis kalbomis rašyti. Visam tam tenka daug pinigų išleisti. Bet teįsigali visur tarptautinė kalba, tie daugingi korespondentai nebebus reikalingi, nes visa korespondencija galės eiti viena tarptautine kalba. Tai bus ir daug pigiau ir kur kas patogiau. Šiai reformai įvykus, prekyba visur galės žymiai pakilti ir sustiprėti.

Tarptautinės kalbos reikalauja ir švietimo sritis. Nėsant kol kas vienos visoms tautoms bendros kalbos, visos šiandienės vidurinės mokyklos bei gimnazijos yra priverstos savo programosna be savos gimtosios įvesti dviejų, trijų ar net ir daugiau svetimų kalbų mokymą. Prie rusų pav. mes lietuviai turėdavom kamuotis besimokydami pustuzinio svetimų kalbų, būtent—rusų, slavių, vokiečių, prancūzų, lotynų ir graikų. Joms pažinti tekdavo padėti be galo daug laiko ir darbo. Tuo tarpu svetimų kalbų mokslas yra pats bergždžiausis, nes apsunkindamas jaunimo atmintį, nič nieko neduoda jo protui. Mokėjimas šešiomis kalbomis pavadinti mokslą, toli gražu juk nepadaro mus šešiskart mokytesnius už kitus. Taip pat ir žinojimas, kaip vadinas duona šešiose kalbose nesuteikia juk žmogui galimumo šešiskart daugiau užsidirbti duonos. Anaiptol — priverstas svetimoms kalboms skirti tiek brangaus laiko ir proto jėgų mūsų jaunimas išeina iš gimnazijų šešiskart mažiau išlavintas, negu

išeitų iš mokyklų, kur vieton šešerių svetimų kalbų bebūtų dėstoma vien tik tarptautinė. Dėl daugybės svetimų kalbų mūsų moksleivija nei vienos jų negali gerai išmokti, neišskiriant nei savos gimtosios. Iš čia savaime plaukia išvada, kad svetimų kalbų mokslas reiktų sumažinti kiek tik galima, būtent, paliekant mokyklose tik dvi kalbi: g i m t ą j ą ir t a r p t a u t i n ę. Įvedus tą reformą, gimnazijose atliktų daug laisvo laiko, kuris kur kas produktingiau būtų galima paskirti dalykams, žmogų tikrai lavinantiems, būtent, matematikai, fizikai, filosofijai, gamtamoksliui, kraštotyrai, vietos teisei, gilesniam religijos pažinimui ir t.t. Dabar gi dėl kalbų daugumo tie dalykai arba visai nedėstomi, arba trumpinami iki minimumo, nes vargšai moksleiviai turi vilkti nepakeliamą svetimų kalbų jungą. Atpalaiduoti nuo jo, duoti galimumo mūsų moksleivijai plačiau ir giliau apsišviesti tegali vien tik tarptautinė kalba, nes ji v i e n a gali atstoti v i s a s svetimas kalbas.

Nemažiau reikalinga ji ir apskritai m o k s l u i. Mokslo darbas eina šiandien visuose kultūringuose kraštuose ir visomis kalbomis. Bet iš esmės mokslas yra p a r e x c e l l e n c e tarptautinis dalykas. Teisingu vieno lenkų poeto pasakymu „Tiesos saulė nežino nei Rytų nei Vakarų“. Ypač tai žymu mokslininkų kongresuose. Į juos paprastai suvažiuoja iš 20—30 kraštų daugybė mokslo vyrų, atsivežančių su savim apie tiek pat ir kalbų. Kad tuose kongresuose nepasikartotų Babelio bokšto istorija, mokslo referatai teleidžiama skaityti tiktai keturiomis kalbomis — angliškai, prancūziškai, vokiškai ir itališkai, nes tos kalbos būdamos didžiųjų Europos valstybių kalbos labiausia yr žinomos mokslo pasauly.

Tačiau ir be paaiškinimų aišku, kad šitoki tvarka nėra nei teisinga nei kultūringa, nes, jos dėka, visos kitos tautos, net ir tokios didžiulės, kaip rusų bei japonų, lieka nuskriaustos. O be to ir tų pačių keturių kalbų daugelis atvykusių mokslininkų nemoka ir todėl skaitomais tomis kalbomis referatais negali pasinaudoti.

Visai kas kita būtų, jei visi referatai būtų skaitomi viena tarptautine kalba. Tuomet visi kongreso dalyviai galėtų ir

visus referatus suprasti ir diskusijose dėliai jų dalyvauti, kaip tai ir yr buvę viduramžiais, kai universitetų ir mokslo kalba yra buvus viena lotyniška.

Dėl stigimo nestinga ir šiandien žmonių, kurie tą seną lotynų kalbą norėtų mokslui vėl įpiršti. Bet tas pasiūlymas yra nepriimtinas, nes viena — niekas pasauly negrįžta atgal; antra — lotynų kalba, kaipo seniai mirusi, neturi naujoms idėjoms ir išradimams atatinkamų žodžių; o trečia — ji tur labai painią gramatiką, daugybę išimčių ir todėl yra neapsakomai sunki išmokti. Šių dienų gyvenimui reikia kitokios kalbos — dailios, skambios, o ypatingai lengvai išmokstamos. Tokia kalba tegali būti tiktai nauja, filosofiškai sukurta, tarptautinė.

Tarptautinės kalbos reikalas kaskart labiau jaučiamas ir aukštesnėj r e l i g i j o s s r i t y. Pradėkim kad ir nuo Katalikų Bažnyčios. Iš esmės ji yra tarptautinė įstaiga, nes savo sekėjų turi visuose kraštuose, visose tautose. Prancūzai, vokiečiai, italai, lenkai, ispanai, lietuviai ir kiti, būdami katalikai, jaučias esą b r o l i a i Kristuje, turi vieną bendrą Š v. T ė v ą Romoje. Taip mus mokina katalikų tikėjimas, ir mes tą tiesą mielai pripažįstam. Bet iš kitos šalies, gyvenimo pamokyti, mes matom, kad toji mūsų katalikiškoji b r o l y b ė nėra tobula, nes kad ir esam Kristuje broliai, bet kalbam įvairiomis kalbomis ir to dėl negalim vieni su kitais susišnekėti, o ir paties bendrojo mūsų Tėvo žodžių be vertėjo nesuprantam. To dėl nestinga įvairių tautų katalikų, kurie prieš šią pilką dabarties realybę stato skaistų ateities idealą, kai, tarptautinei kalbai visur paplitus, visų tautų katalikai, kaip vienos šeimos broliai, galės lengvai su kits kitu susikalbėti ir tartus jiems bendrojo Tėvo žodžius bei patarimus be vargo suprasti. To dėka, reikia tikėtis, gautų žymiai sustiprėti ir pati Katalikų Bažnyčios vienybė.

Nemažiau reikalinga tarptautinė kalba ir krikščionims nekatalikams. Sparčiai ikšiol ėjęs pas juos d i f e r e n c i a c i j o s procesas, nūn atrodo besibaigiąs. Jo vietoj ima kas kart stipriau reikštis priešingas i n t e g r a c i j o s procesas. Įvairių konfesijų krikščionys nekatalikai jaučia reikalo tar-

pusavy susiartinti, susipažinti, ieškoti bendrų uždavinių, siekti bendrų religinių tikslų. To dėl anglikonai ima vis labiau bičiuliuotis su Rytų pravoslavais, vokiečių ir prancūzų protestantai ieško kontakto su Amerikos ir Anglijos unionistišku protestantišku judėjimu. Tam tikslui vis dažniau daroma tarptautiniai krikščionių nekatalikų susirinkimai, suvažiavimai, kongresai (Stockholme, Lausannoj, Jeruzolimoj ir k.). Juose vis labiau ir labiau aiškėja didelė tarptautinės kalbos svarba krikščionijos susiartinimo ir susipažinimo darbe.

To dėl ir nenuostabu, kad pastarais laikais tarptautine kalba ima naudotis įvairiausios tikybos: ir katalikai[1]) ir protestantai[2]) ir teozofai[3]) ir Japonijoj naujai kilusio religinio judėjimo Omoto šalininkai[4]) ir panašaus Persijoj atsiradusio Baha-io mokslo sekėjai[5]) ir komunistai[6]) ir kitokių naujų srovių skelbėjai. Visa tai pirštu prikišamai parodo neapsakomai didelę tarptautinės kalbos svarbą šiandieniniame religijos gyvenime.

Pagaliau negalim čia aplenkti ir dar vieno šios gadynės žymaus kultūros veiksnio — radio. Jo iš bet kur paleistas kalbos ar dainos balsas plaukia tiesiog per visą pasaulį, pasiekdamas tolimiausius žemės užkampius. Jis visur girdimas, kur tik yra žmogaus ausis ir nesugedęs radio aparatas. Išradimas — tikrai stebėtinas. Tik nelaimė, jo veikimą žymiai kliudo kalbų įvairumas. Dėliai to žymus per radio leidžiamųjų pranešimų daugumas nueina niekais, nes klausytojai kad ir girdi žodžių garsą, bet jų nesupranta dėl svetimų kalbų nemokėjimo. Būtų visai kas kita, jei leidžiamos per radio žinios būtų perduodamos tarptautine kalba. Tuomet

---

[1]) Sk. jų tarptautine Esperanto kalba leidžiamus laikraščius: Espero Katolika, Paris, 22 Cours Albert 1-er, kaina metams 25 frankai; La juna Batalanto, Köln, Dagobertstr. 28, Germanujo, kaina metams — 5 litai.

[2]) Kristana Revuo, 142 High Holborn, W. C. J. London, Anglujo; Espero Kristana, išeina Suomijoj; La ora Epoko, Baden, Svisujo.

[3]) Espero Teozofia, Praha, Krakovska 17, Čekoslovakijoj.

[4]) Omoto, gazeto Esperanta, Kameoka, Japonijoj.

[5]) La nova Tago, Hamburg, Germanujo.

[6]) Sennaciulo, 14 Avenue de Corbera, Paris.

visas pasaulis galėtų ne tik girdėti kiekvienos stoties pranešimus, bet ir juos pilnai suprasti. Dabar, to nesant, radio mažiausiai perpus nustoja savo svarbos. Taigi nei kiek neperdėsime pasakę, jog kiekvienas radio vakaras prašyte prašo valstybių, kad greičiau į savo radio programas įvestų tarptautinę kalbą. Be jos radio atrodo, lyg būtų nepilnas, neužbaigtas išradimas. Jį tinkamai užbaigti ir apvainikuoti tegali vien tarptautinė kalba.

Tuo būdu šiandieną nėra nė vienos žymesnės kultūringo gyvenimo srities, kur tarptautinės kalbos reikalingumas nebūtų jaučiamas. Ji kasdiena daros reikalingesnė visiems — ir mokslininkams ir darbininkams, ir pirkliams ir keliauninkams ir komunistams ir katalikams... Dėliai to ir nenuostabu, jog žmonija jos laukte laukė. Ir šis laukimas niekais nenuėjo: 1887 m. ji galop į pat laiką yra pasirodžius, nes viskas buvo jau prirengta jos tolesnei kilniai misijai žemėje.

Kaip jau aukščiau minėjau, sukūrė ją D-as L. Zamenhofas. Jis yra gimęs inteligentiškoj žydų šeimoj — Baltstogėj, taigi istoriškosios Lietuvos ribose, vėliau kurį laiką gyveno net etnografiškojoj Lietuvoj (Veisėjuos); buvo vedęs kaunietę Klarą Zilbernikaitę. Londone, trečiame Esperantininkų kongrese 1907 m. Lietuvą viešai yra pavadinęs savo tėvyne[1]) ir to dėl mums lietuviams ypatingai brangus. Mes tikrai galim džiaugtis, jog Esperanto išradėjas, kad ir nelietuvis, yra vis dėlto artimas Lietuvai žmogus.

Žiūrint į žmonijos gyvenimą krikščioniškai, tenka tarptautinės kalbos išradimas laikyti nepripuolamu, bet Dievo iš aukšto numatytu ir nustatytu faktu, nes visos kilnios idėjos paprastai žmonėms ateina iš aukštesnio dieviško pasaulio. Dėliai to nėra pripuolama ir tarptautinės kalbos išradėjo d-o Zamenhofo gimimo vieta — istoriškoji Lietuva, nepripuolama ir jo tautystė.

Pasauliui esant skirstomam į Rytus ir Vakarus, istoriškoji Lietuva randas kaip tik jų vidury, lyg kokia tas dvi pa-

[1]) Sk. D-ro A. Möbusz'o Dokumentoj de Esperanto. Berlin, Ellersiek, 1921, 79 psl.

saulio dalis jungianti grandis. Kalbėdamos įvairiausiomis kalbomis ir todėl negalėdamos vienos kitų suprasti, Rytų ir Vakarų tautos nuo amžių instinktyviai jautė tarptautinės kalbos reikalą ir svarbą. Iš kur gi tai kalbai už vis pritiko išeiti? Aišku, jog iš istoriškosios Lietuvos, iš to krašto, kur yra įvykę smarkiausių kovų tarp Rytų ir Vakarų ir kurio istoriškas pašaukimas — būti tarpininku tarp Rytų ir Vakarų ir įvykinti abiejų intelektualinių pagrindinių gyvenimo principų sintezę [1])

Iš kitos šalies, kuriai tautai tarptautinė kalba buvo užvis reikalingiausia. Aišku, jog pirmoj eilėj žydams, kaipo tautai, nuolat su viso pasaulio tautomis susiduriančiai ir tarp visų tautų išmėtytai. Taigi ir išrasti ji užvis pritiko žydui.

Tuo būdu providencialinis istoriškosios Lietuvos žydo pasirinkimas tarptautinei kalbai sukurti randa pilniausio pateisinimo. Tą parinkimą darydamas Dievas yra pasielgęs netik gerai, bet ir išmintingiausiai. Tuo Jis yr pasiekęs susyk dvejopą tikslą: vieną — didelio palengvinimo beplatinant tarptautinę Zamenhofo kalbą dabarty ir antrą — jos galutiną pasauly įsigalėjimą ateity. Nes jei krikščionys ir būtų tai kalbai nepalankūs (ko iš tikrųjų nėra), tai viso pasaulio žydai, kaipo savo tautiečio išradimą, neabejotinai palaikys ir tuo užtikrins jai galutiną laimėjimą. Tai ir sudaro žymią Zamenhofo Esperanto pirmenybę, sulyginus ją su kitais tarptautinės kalbos projektais. Be šios yra ir kita vidujinė Esperanto pirmenybė, bet apie ją aš pakalbėsiu žemiau.

Čia gi aš tik pažymėsiu, kad D-as L. Zamenhofas net ir man pačiam buvo brangus žmogus. Mat, man teko garbė būti vienam iš pirmųjų jo šalininkų ir jo kalbos Lietuvoje pionierium. Tai man davė progos ilgesnį laiką su juo susirašinėti Esperanto kalbos reikalais. Dėliai to aš ir laikau savo pareiga patiekti čia Lietuvos visuomenei bent trumpą D-ro L. Zamenhofo biografiją, nes tas vyras yra tikrai vertas mums lietuviams pažinti.

---

[1]) Sk. mūsų filosofo St. Šalkauskio veikale: Sur les Confins de deux Mondes. Génève, Atar: 1919, p. 53 et seq.

II. D-ro L. Zamenhofo gyvenimas.

D-as L. L. Zamenhofas, kaip jau buvo minėta, yra gimęs Baltstogėj 1859 m. gruodžio 15 d. Jo tėvas Markus Zamenhofas turėjo čia įsisteigęs savo mokyklą, bet dėl menko joj mokinių skaičiaus nekiek iš jos teturėjo pelno. Tačiau to nežiūrėdamas sumanė sukurti savo šeimą ir vedė vietos pirklio dukterį Rozaliją Soferiūtę. Tos moterystės pirmgimis ir buvo Esperanto išradėjas Liudas-Lozorius. Vėliau jo tėvai yr susilaukę dar 4 sūnų ir 3 dukterų.

Šeimai padidėjus, tėvams pasunkėjo gyvenimas. Teko ieškotis geriau užmokamų užsiėmimų. Būdamas iš profesijos pedagogas, Markus Zamenhofas netrukus gavo geografijos ir naujų kalbų mokytojo vietas valdiškose Baltstogės mokyklose. Kiek vėliau (1873 m.) jis su visa šeima persikelia Varšuvon ir čia veterinarijos institute ir realinėj gimnazijoj dėsto vokiečių kalbą. Uždarbiui padidinti kurį laiką dirba valdiškoj cenzūroj, kur jam, kaipo svetimų kalbų mokovui, buvo pavesta užsienio laikraščių peržiūrinėjimas.

Stropiai besirūpinant, tėvams pavyko vaikai išleisti į mokslus ir į žmones. Visi jie yr baigę gimnaziją ir universitetą. Trys jų tapo gydytojai, ketvirtas — vaistininkas.

Tėvas buvo protingas, bet kietas žmogus, priešas visokių svajonių. Tikybos atžvilgiu buvo visai netikįs; jis tepripažino vieną tik — įtempto darbo ir griežto kasdienių pareigų ėjimo religiją.

Užtat motina turėjo labai švelnų būdą. Geraširdė, jautri, kukli, giliai tikinti, ji visa širdimi buvo atsidavus vaikų ir namų reikalams. Kiek galėdama ji švelnindavo tėvo smarkumus santykiuose su vaikais. Dėl barimo ir ji bardavo vaikus, bet motiniškai: geruoju, glamonėdama ir bučiuodama, stengdavos palenkti juos į gera. Ir tie jos bučiuojamieji patarimai geriau veikė, negu kieta tėvo ranka. Tėvo paliktiems be pietų, ji per seną tarnaitę pasiųsdavo slapta valgį pažymėdama, kad ši malonė tesuteikiama vien „paskutinį kartą".

Tos bausmės paprastai tepasiekdavo vien jaunesnesiuosius šeimos narius. Liudą, kaip suaugusį, gerbė ir pats tėvas ir visa šeima. Doras, kuklus, niekuomet nepakeliąs balso,

nors ir turėjęs bent kiek atkaklumo, jis visuomet vengdavo padaryti bet kam nemalonumo. Klasėse jis rodė nepaprasto talento rašto darbams, dažnai būdavo susimąstęs, užimtas mokslo dalykais ir tuo stebindavo savo mokytojus. Dėl ramaus laikymosi ir švelnių manierų draugai buvo jį praminę „baronu“. Bet šiaip jau jis buvo gyvas, linksmas berniukas, gerai mokėjo rengti visokias pramogas bei ekskursijas. Dėliai to nesyk jis būdavo centras, aplink kurį mielai spiesdavos moksleivijos būriai.

Iš savo motinos jis buvo paveldėjęs jautrų nuoširdumą. Taigi ir mylėjo ją neapsakomai. Dažnai, jai susirgus, slaugydavo ją su pilniausiu atsidavimu, stengdamasis atspėti net mažiausius jos norus. Suprantamas dalykas, nemažesne meile atsilygindavo jam ir motina. Ji laikė Liudą savo didžiausia brangenybe ir skelbė, visame pasauly nėsą geresnio sūnaus už jį. Galima sakyti, ji ir padarė jį idealistą, įkvėpdama jam noro tarnauti žmonijos suartinimo idealui.

Pirmieji jo jaunystės metai yr praslinkę Baltstogėj. Miestas toli nemilijoninis, bet gyventojų įvairumas tautybės atžvilgiu buvo labai didelis. Maišės ten anais laikais ir rusai ir vokiečiai, ir lenkai ir baltgudžiai, ir žydai ir lietuviai (daugiausia atvykę iš kaimo). Kadangi be savos gimtosios kalbos retas kurs kitoniškai temokėdavo kalbėti, tatai iš to kalbų įvairumo kildavo nesusipratimų ir skriaudų. Daugiausia tekdavo jų pritirti iš rusų policijos ir žandarų. Šie versdavo visus kalbėti rusiškai, remdamiesi tuo, kad čia, girdi, rusų kraštas. Atkaklesni lenkai prieš tai keldavo protestus ir, žinoma, nukentėdavo. Dar daugiau neteisybių tekdavo iš rusų patirti žydams. Jaunutis Liudas akylai į tai žiūrėjo ir atmintin sau dėjos. Vėliau, 1905 metais įvykęs Baltstogėj žydų pogromas dar labiau jį sujaudino. Ši žiauri neapykanta tarp tame pat mieste begyvenančių tautų labai stebino jauną idealistą. Jam skaudėjo širdį tai matant, ir jis nusistatė pašalinti tą blogybę, kai išaugsiąs.

Pergalvojo jis daugybę projektų savo tikslui pasiekti. Tinkamiausia, bet gi jam atrodė bendros žmonijos kalbos idėja. „Kad tik žmonės galėtų kits kitą suprasti, dingtų ir neapykanta, tarp jų“, svajojo jis ir vaikiškai ėmė svarstyti,

kuri kalba tiktų būti viso pasaulio kalba. Bet lenkai neapkenčia rusiškos, rusai nemėgsta vokiškos, vokiečiams nemaloni prancūziška, prancūzai nesutiktų priimti angliškos. Kas gi daryti? Patenkinti visus tegalėtų vien nauja, neutralinė, tarptautinė. Jei visi žmonės jos išmoktų, jie galėtų viens kitą pažinti iš savo patyrimo, sueitų į savytarpius santykius, aklai nebetikėtų laikraščių kurstymams, diplomatų intrigoms ir tuo būdu išnyktų nesusipratimas tarp kaimynių — tautų.

Persikėlęs su tėvais lenkų sostinėn ir įstojęs Varšuvos gimnazijon, Liudas mokės senovės kalbų, studijavo istoriją. Čia jis pastebėjo, kad visą istorijos turinį sudaro vien pasakojimai apie karus tarp tautų ir diplomatiškas valdovų intrigas. Iš istorijos jis žinojo, kad galingos valstybės nesidrovėdavo kurstyti vienas tautas prieš kitas ir tuo susilpninę jas, užgrobdavo jų teritorijas. Bet padidėjusi valstybė neilgai tesidžiaugdavo savo laimėjimu. Prieš ją jungdavosi krūvon kitos valstybės, pabugusios jos galybės. Iš čia kildavo naujų kruvinų susirėmimų ir tuo būdu karams nebuvo galo.

Šis liūdnas vaizdas neduodavo ramumo genialiam jaunuoliui. Jis svajojo: reikia sugriauti tautas skiriančios sienos! Tautos nūn vis da tebėra žaislas politikų avantūrininkų rankose. Tautos turi pačios kontroliuoti valstybių šeimininkavimą. Jos pačios turi savytarpy susižinoti. Karų rengėjų intrigantų monopolis tur baigtis. Jų galybė remias vien žmonių tamsumu. Tenušvinta saulė ir dings tamsoj beglūdį vampirai. Besimokant graikų ir lotynų kalbų, jam ateidavo galvon mintis, kad jos tiktų vėl būti tarptautinės. Nes argi ne graikiškai kalbėjo visas kultūringas pasaulis Aleksandro Didžiojo laikais? Ar ne lotyniškai ginčijos Europos mokslininkai renesanso gadynėj? Ar ne lotyniškai rašė savo veikalus Kalvinas ir Erazmas Roterdamietis?

Bet giliau pagalvojęs pamatydavo, kad abi tos dvi kalbos yra sunkios, pilnos painių gramatiškų taisyklių, išimčių, neturinčios naujoviškų terminų. Tautoms susišnekėti reikia tokios kalbos, kuri būtų lengva išmokti ir tuoj ją vartoti pradėti. Ji tur būt prieinama ne vien mokslininkams, bet ir bemoksliams darbininkams.

Šiems pastariesiams Liudas simpatizavo jau gimnazistas būdamas. Jis mielai skaitydavo Nekrasovo eilėraščius ir Gorkio pasakojimus apie skurdų varguolių gyvenimą. Jis ir vėliau jiems buvo artimas, nes ir gyvenimui sau buvo tyčia pasirinkęs darbo žmonių kvartalą. Jis žinojo, kad kovai iškilus, jie pirmon galvon bus siunčiami žudyti mūšio lauke, ir kad to dėl jie yra palankiausi taikos idėjai. Jų reikalai visose tautose tie patys. Jiems tat ir yra intereso jungtis savo profesiniems reikalams ginti. Bet čia vėl ta pati kliūtis, kalbų įvairumas. Tai reikia panaikinti, galvojo Liudas, įvedant vieną visiems bendrą lengvą tarptautinę kalbą.

Jis ir ėmė bandyti ją sukurti.

Bet ar tai galima? Ir pasistatęs sau šį klausimą, jis ėmė ieškotis medžiagos tos kalbos žodynui. Jam atėjo į galvą mintis: ar nebūtų galima susitarti dėl trumpučių garsų, k. š. *ba, ca, da, be, ce, de, ab, ac, ad, eb, ec, ed* ir savavališkai nustatyti jų prasmė? Bet tuoj išvydo, kad tai negalima. Tų dirbtinių žodžių nei jis pats negalėjo išmokti, nei atsiminti.

Taigi ir priėjo išvadą: g y v a i k a l b a i, r e i k i a i r g y v ų š a k n ų. Jos reikia imti iš bendro Europos kalbų šaltinio. Štai tarptautinės kalbos klausimo išsprendimas. Tos kalbos žodynas turi būti r o m a n o - g e r m a n i š k a s, nes anglai, prancūzai, ispanai, italai, olandiečiai, skandinavai ir net slavai turi daugybę iš ten skolintų šaknų. Tokie pav. žodžiai, kaip v i r o, k a r t o, n o v a, v i n o ir k. priklauso 10—12 kalbų. Taigi šaknų parinkimas žodžiams šiame atvejy panėši į daugumos balsavimą. Bet kalba yra didelis dalykas. Painios gramatikos, stori žodynai, dešimtys tūkstančių žodžių ir reikšmių baugino jaunuolį Liudą.

Bet čia jam padėjo vienas atsitikimas. Sykį būdamas 6-oj ar 7-oj klasėj, jis pripuolamai pastebėjo parašą š v e i c a r s k a j a, o kitoj vietoj kitą — k o n d i t e r s k a j a. Ta galūnė — s k a j a sudomino jį ir parodė, kad sufiksai duoda galimumo iš vieno žodžio sudaryti daugybę kitų, kurių nebereikia mokytis. Ši mintis pridavė jaunam išradėjui drąsos. Jis pasijuto turįs pamatą po kojų. „Ant didžiulių žodynų krito šviesos spindulys ir jie mano akyse ėmė greitai eiti

vis mažyn ir mažyn“, rašė jis vėliau savo draugui N. Borovkai.

Nuo to laiko jis ėmė stropiai studijuoti sufiksų ir prefiksų sistemas įvairiose kalbose. Jis čia rado neapsakomai gausų šaltinį. Gyvos kalbos naudojos tais sufiksais ir prefiksais aklai, netvarkingai. Taisyklingai sunaudojus juos, iš menko šaknyno gaunama ištisas žodžių miškas. Ir kas svarbiausia, jis gaunamas savaime, be ypatingo mokymos.

Dar būdamas gimnazijoj, Liudas jau buvo laikomas žymiu kalbininku. Jis mokėjo vokiečių ir prancūzų kalbas. Nuo 6-os klasės jis ėmė mokytis angliškai. Jį nustebino faktas, kad anglų kalba apseina beveik be jokios gramatikos. Liudas padarė iš čia išvadą, kad ir tarptautinė kalba gali apsieiti be lankstymų, asmenavimų ir kitokių gramatiškų sunkenybių. Galunės *o*, *a*, *e*, galima laikyti sufiksais daiktvardžiams, būdvardžiams ir prieveiksniams sudaryti. Tuo būdu bendrais bruožais jis jau buvo sugalvojęs savo tarptautinę kalbą, išdirbęs jai ištisą sistemą sufiksų: - *ino*, - *ulo*, - *ema*, - *igi* ir k.

Bet drauge tuo laiku jaunam kalbininkui teko pergyventi gilus dvasios krizis. Mat, Liudas, kaip ir jo tėvas, dar gimnazijoj tebebūdamas ir 16 metų tesukakęs, buvo netekęs tikėjimo. Jo kritiškam protui žydiškos religinės apeigos ir talmudo teorijos atrodė beprasmės, neracionalinės. Bet kilusi iš čia širdy tuštuma jam buvo labai skaudi. Jis nebematė gyvenimo tikslo. Kam jis bedirba? Kam jis da beegzistuoja? Ar negeriau tuoj mirti? Jam viskas atrodė tuščia, šlykštu. Šis krizis yra jį daug prikamavęs.

Tačiau jis tą krizį nugalėjo. Palengvėl, giliau begalvodamas, jis priėjo įsitikinimo, kad yra Dievas, kad žmogus, to Dievo leistas, turi nemirią sielą ir tam tikrą sau žemėj skirtą pašaukimą — gyventi ne vien sau, bet ir visai žmonijai.

Atgavęs tuo būdu tikėjimą, Liudas vėl pajuto noro gyventi, darbuotis, kurti. Būdamas paskutinėj klasėj, jis 1878 m. turėjo jau baigtą tarptautinės kalbos projektą, bet toli gražu nepanašų į dabartinę Esperanto. Gruodžio 5 d. tų pat metų

Liudo kambarėly buvo atšvęstas naujos kalbos gimimas. Septyni Liudo draugai ėmė tuoj tos kalbos mokytis.

Birželio 1879 m. draugai, baigę gimnaziją, išsiskirstė. Jie bandė platinti Z-fo išrastąją kalbą, bet sutikę pašiepimų, jos atsižadėjo. Skaudus smūgis teko nukentėti ir pačiam Liudui. Draugų įkalbėtas Liudo tėvas patarė jam rinktis gydytojo profesiją, ir metus svajones apie tarptautinę kalbą, rimtai užsiimti medicinos mokslu. To dėl ir pareikalavo iš Liudo, kad visus savo raštus apie tarptautinę kalbą atiduotų jo globai. Tai buvo didelė auka. Liudas ją padarė. Surišęs virvele savo sąsiuvinius ir raštus, įteikė tėvui, kuris ir uždarė juos savo indaujoje. „Su svajonėmis apie žmoniją palauk dar keletą metų"...

Tais žodžiais tėvo palydėtas į Maskvą, Liudas ėmės stropiai mokytis medicinos, studijavo anatomiją, piaustė lavonus. Bet ir čia lindo jam galvon mintys: argi žmonės nepanašūs į kits kitą? argi ne tie pat jų organai, reikalai, geismai? argi kalbos bei odos skirtumai tai pakeičia? Ne ir ne! Žmonės tie pat ir to dėl nesusipratimai tarp jų turi dingti!..

Maskvoj gyveno jis vargingai uždarbiaudamas lekcijomis ir bendradarbiavimu spaudoje, savo reikalams vos 19 rublių per mėnesį teišleisdamas.

Duotąjį tėvui žodį — neužsiimti tarptautine kalba — Maskvoj jis sąžiningai vykdė. Bet slėgė jį pasidariusi per tai jo širdy didelė tuštuma. Kaip begyventi be idealo? Jis bandė užpildyti tą tuštumą gilia užuojauta žydų tautos kentėjimams. Kurį laiką jis buvo pasidavęs sionizmo idealams, rašė karštus eilėraščius apie tautinį žydų atgijimą Palestinoj. Tačiau sionizmo vadu nėra buvęs. Jam nepatiko šiurkštoki sionistų puolimai svetimų tautų — lenkų, rusų, rumunų. Jo švelniam teisingumo jausmui buvo nemalonūs perdėjimai, rašant apie žydų tautos nuopelnus. Jis negalėjo pakęsti šovinizmo net ir savo tautiečiuose.

Jo išmanymu, žydai turėtų geriau pažinti kitas tautas. Dėl valdovų priespaudų ir išnaudojimo yra kentėję ne vien žydai, bet ir lenkai ir lietuviai ir kiti. Temyli žydai savo įstatymą ir tautą, bet drauge temyli ir žmoniją ir tetarnauja jai!..

Taip besidarbuojant ir besvajojant Maskvoj Liudui praslinko dveji metai. Jis nutarė grįžti Varšuvon ir ten baigti medicinos mokslą.

Pargrįžęs, klausinėjo motinos apie savo tėvui įteiktus rankraščius. Motina su ašaromis pranešė, kad tėvas jam gera velydamas, jo rankraščius sudeginęs. Tai buvo skaudus smūgis. Liudas jautės užgautas ir paprašė, kad tėvas grąžintų jam laisvę, nes jis jaučiąs savy tam tikros pareigos vykdyti savo idėją Jis pasižadąs tik tiek, kad niekam nekalbės apie savo užsiėmimą, kol nebus baigęs universiteto.

Po teisybei žuvę rankraščiai nekiek ir teturėjo vertės. Liudas viską turėjo savo atminty, to dėl netrukus sustatė savo kalbos naują laidą. Tai įvyko 1884 m. rugpiūčio mėnesį. Naujas kalbos projektas buvo jau daug tobulesnis už 1878 m. bandymą.

Nuo to laiko jis per šešetą metų vis tobulino savo kalbą, versdamas į ją įvairius garsių autorių kūrinius ir rašydamas jąja originalinius raštus. Savo rašinius jis garsiai skaitydavo; daugelis formų atrodė geros, bet praktikoj pasirodė nepatogios. Vienos buvo persunkios, kitos blogai skambančios. Visam kam ištaisyti teko padėti daug darbo ir laiko.

Nuolat sumaniai taisoma ir dailinama jo kalba palengvėl įgijo lankstumo, gyvumo, skambumo, plaukė laisvai kaip gyvoji. Ji turėjo savy tam tikros jėgos, nes ją vartojo genialinis žmogus. Jis sukūrė joj naują stilių, įkvėpė savo dvasios, įpylė savo jausmo. Nutaręs padaryti ją pasaulinės literatūros kalba, jis pirmiausia pabandė pritaikinti ją poezijai. Tam tikslui jis ir parašė pirmuosius savo eilėraščius apie žmonių ir tautų susidraugavimą.

Visas tas darbas buvo atliktas tyloj, pasauliui negirdint. Ši priverstina tyla labai slėgė jauną kalbininką. Jis vengė žmonių, nedalyvavo susirinkimuose, draugijoj jautės svetimas. Tuo būdu jo studentavimo laikai praslinko nelinksmai, širdžiai skaudant. Tuos liūdnus jausmus jis ir išreiškė viename iš pirmųjų esperantiškai parašytų savo eilėraščių „Mia penso“ (Mano mintis):

Mia penso kaj turmento kaj doloroj kai esperoj!
Kiom de mi en silento al vi iris jam oferoj!

Kiom havis mi plej karan — la junecon — mi ploranta
Metis mem sur la altaron de la devo ordonanta!

Štai pavyzdys skausmuose gimusios naujos kalbos, savo aiškumu, skambumu ir tobulumu galinčios lenktyniuoti su viso pasaulio kalbomis. Ji buvo jau sukurta, beliko tik paleisti ji viešumon. Bet neturtingam vos tepradedančiam praktikuoti gydytojui tai buvo nelengva. Savo idėją užjaučiančių jis nerado. Viena tik kaunietė p-lė Klara Zilbernikiūtė, kauniškio pirklio duktė, suprato jo mintį ir įtikėjo į jo išradimą. Sąmojinga, linksma, energinga ir geraširdė ji pastebėjo tylų, susimąsčiusį jaunuolį. Juodu pamilo kits kitą ir nutarė susituokti.

Tekėdama už Liudo ji galėjo pramatyti gan sunkoką ateity gyvenimą. Nes jis kad ir turėjo nuo dvejeto metų gydytojo diplomą, tačiau nuo 1885 iki 1887 m. veltui yra bandęs surasti sau įmanomos praktikos. Kilnojos iš vienos vietos kiton, stengdamasis surasti pacientų, bet kuklumas jam kliudė. Plocke sykį buvo jis pakviestas į turtuolio namus. Sirgo senutė ponia ir prie jos jau buvo trys daktarai. Liga buvo neišgydoma, po kelių dienų ligonė mirė. Gydžiusiems ją daktarams pasiųsta gausus honoraras. Trys mielai jį priėmė, tik Zamenhofas atsisakė priimti, nes kaip čia beimsi, jei ligonis yra miręs.

Kitą kartą Veisėjuos jis buvo pakviestas prie drugio krečiamos mergaitės. Motina iš skausmo buvo beveik proto netekus. Ištisus du mėnesius jis negalėjo užmiršti jos verksmo ir vaitojimų. Dėliai to jis nutarė mesti bendrą praktiką ir pasirinko okulisto specialybę.

Tam tikslui jis, nuvykęs Vienon, išklausė specialinį oftalmologijos kursą. Pagrįžęs 1886 m. Varšuvon atidarė akių gydomąjį kabinetą. Tais pačiais metais jo sužadėtinė paragino jį išleisti savo naujos kalbos vadovėlį.

Jam jis nuo kelerių metų jau ir pats buvo ieškojęs leidėjo, bet veltui. Nieks nenorėjo rizikuoti pinigų tam dalykui. Bet su tuo savo vadovėlio išleidimu reikėjo skubėt, nes kaip tik tuo laiku pasirodė Šveicarijoj kun. Schleyer'io išrastas „volapūkas". Z-fas apie jį nieko nebuvo girdėjęs. Tačiau toji kalba ėmė gan sparčiai plėstis, atsirado jos sekėjų,

volapükiškų knygų ir laikraščių. Z-fas iš pradžių džiaugės, kad bent pasirodė žmogus, praktiškai pastatęs tarptautinės kalbos klausimą. Bet arčiau tą kalbą pažinęs, pamatė, jog Schleyerio tarptautinės kalbos klausimo išsprendimas yra nevykęs. Mat, Schleyeris šaknis savo kalbai daugiausia ėmė iš anglų kalbos, bet taip iš pryšakio ir iš užpakalio apkapodavo, kad jos virsdavo į nieką nepanašios. Pav. iš angl. žodžio w o r l d jis padarė v o l, iš s p e a k e n — p ü k, iš kur ir susidarė v o l a p ü k, reiškiąs p a s a u l i n ę k a l b ą. Be to Schleyeris norėdamas padaryti savo kalbą prieinamą kyniečiams, neištariantiems garso r, kur tik šaknyse rasdavo tą garsą, pakeisdavo jį garsu l, taip kad Amerika volapükiškai vadinos M e l o p, Europa — J u l o p, profesorius — p l o f e d. Tuo būdu žinomiausi žodžiai virsdavo nežinomais ir tekdavo atmintinai kalti. Taigi ir nenuostabu, kad volapükiškas judėjimas greit kilęs, greit ir pasiliovė. Mat, žmonės įsitikinę, kad tokios tarptautinės kalbos jie išmokti nepajėgs, ją ir metė. Ši aplinkybė kaip tik ir praskynė kelią Z-fo kalbai. Reikėjo tik paskubėti su jos viešu pasirodymu. Čia Z-fui atėjo pagalbon jo sužadėtinės tėvas, kaunietis Zilbernikas. Kad ir pirklys, jis brangino aukštas idėjas ir to dėl netik leido dukteriai tekėti už Esperanto išradėjo, bet ir davė lėšų pirmiems esperantiškiems vadovėliams išleisti [1]). Vasarą 1889 m. buvo nutarta iškelti jaunųjų vestuves, o prieš tai atspausdinti minėtuosius vadovėlius.

Liepos 14 d. cenzorius leido juos spausdinti, nematydamas nieko pavojinga rusų valstybei. Z-fas nekantriai laukė jų pasirodymo. Jis jautė, kad sykį jiems pasirodžius, nebegalės mesti pasirinkto kelio, kad tuo žingsniu jis stataš į pavojų visą savo ir šeimos gyvenimo ramybę, bet nebegalįs persiskirti su idėja, įėjusia jo kūnan ir kraujan, ir jis tą žingsnį padarė.

Pirmasai, anksčiausiai pasirodęs vadovėlis buvo rusų kalba. Po to netrukus išėjo to vadovėlio leidimai lenkų, prancūzų, vokiečių ir anglų kalbomis. Visų tekstas buvo tas pats,

[1]) Šiam kilniam faktui pagerbti Kauno miesto valdyba 1926 m. gatvę, kurioj gyveno Zilbernikas, ir pavadino Z a m e n h o f o gatve.

susidedąs iš įžangos, keleto esperantiškų tekstų (Tėve mūsų, iš Biblijos, laiškas, pora eilėraščių), pilnos gramatikos iš 16 taisyklių ir trumpučio žodynėlio. Gale buvo padėtas pasižadėjimo tekstas — tuoj imtis tos kalbos mokytis, kai 10 milijonų žmonių atsiųs tą pat pažadėjimą. Čia pat autorius paskelbė savo išrastąją kalbą „viešąja nuosavybe“, atsižadėdamas visų savo teisių į ją. Knygelė buvo pasirašyta D-ro Esperanto slapyvarde, nuo kurios Z-fo išrastoji kalba ir buvo trumpai pavadinta Esperanto. Tai įvyko 1887 m. rudenį.

Netrukus rugpiūčio 9 d. įvyko Z-fo vestuvės. Jaunavedžiai pasisamdė Varšuvoj kuklų butą Przejazdo g-vėj, 9 ir ėmė siuntinėti išspaustus vadovėlius įvairių kraštų žmonėms. Žmona rašinėjo adresus, siuntinėjo skelbimus laikraščiams. Taip praėjo pirmieji jų bendro gyvenimo metai, nušviesti meilės ir kilnaus tautų susiartinimo idealo.

Kaip gi buvo sutiktos tos Z-fo brošiūrėlės? Gal visai nutylėtos ir užmirštos? Z-fui, suprantamas dalykas, tai labai rūpėjo, ir jis nekantriai laukė savo idėjos įvertinimo.

Po kiek laiko pradėjo plaukti atsakymai, paklausimai, patarimai. Netrūko ir karštų pagyrimų. Keletas laiškų buvo parašyta nauja Esperanto kalba. Jų tarpe buvo ir mano pirmasis esperantiškai parašytas atviras laiškas. Naujos kalbos sekėjų skaičius ėmė sparčiai augti. Aplink Z-fą pradėjo spiestis rinktinis įvairiatautis jo šalininkų būrelis. Su jais teko jam koresponduoti, atsakinėti į jų paklausimus, daugeliui tą pat dalyką aiškinti. Tai buvo bergždžias ir nuobodus darbas. Norėdamas jo išvengti, jis 1888 m. išleido bendrą atsakymą brošiūros pavidale (Dua libro de l'Lingvo Internacia). Čia jis su džiaugsmu pažymi vis didėjantį susidomėjimą jo naująja kalba. Jos sekėjai susirašinėjo ne tik su Z-fu, bet ir savytarpy vieni su kitais. Vienas iš pirmųjų esperantininkų A. Grabovskis išverčia Esperanto kalbon keletą Puškino ir Goethės dalykėlių. Išleistame 1889 m. esperantininkų „Adresyne“ (Adresaro) pateikta jau tos kalbos šalininkų ištisas tūkstantis. Vienas po kito ėmė jon virsti žymesni volapūkistai. Niurenberge perėjo jon visas jų klūbas su savo pirmininku

L. Einsteinu. Esperantininkų grupės įsikūrė Sofijoj, Maskvoj. Prasidėjo tarptautinis esperantiškas judėjimas.

Bet materialiniai Z-fo reikalai nėjo geryn. Pacientų pas jį telankydavos mažoka. Pašalpą savo vodovėliams išleisti, jis iš kilniaširdžio Zilberniko priėmė, bet savo šeimai išlaikyti pašalpos imti nenorėjo ir stengės pats užsidirbti begydytojaudamas. Tuo tarpu gimus dvejetui vaikų, išlaidos padidėjo. To dėl pasiuntęs laikinai žmoną su vaikais pas jos tėvą Kaunan, pats ėmė ieškoti praktikos kitur. Buvo atsidūręs net Chersone ties Juodaja Jūra, bet pasisekimo neturėjo. Kovo mėn. 1890 m. abu su žmona vėl grįžta Varšuvon.

Čia jis savo sekėjų raginamas imas redaguoti laikraštį La Esperantisto. Skaitytojai daugiausia buvo begrašiai: užsimokėjusių tesusirado apie šimtą. Po kiek laiko jis sukišo tan laikraštin visus savo atliekamus pinigus ir atsidūrė kritiškoj padėty. Be to susirgo dar ir jo taip mylėtoji motina. Kas daryti? Liautis laikraštį leidus? Bet tuomet žus taip gražiai bepradėjęs plėstis esperantiškas judėjimas. Taigi laikraščio likimu turi susirūpinti patys esperantininkai. Jis pats nieko daugiau nebepajėgiąs padaryti...

Šis graudus Z-fo atsiliepimas nenuėjo niekais. Išgirdo jį kilnus vyras, kuklus matininkas W. H. Trompeteris iš Schalk'o Vestfalijoj. Vienas iš pirmųjų esperantininkų jis suprato Z-fo idėjos svarbumą. Taigi iš savo neperdidelės algos jis pasisiūlė per trejus metus apmokėti laikraščio leidimo išlaidas ir siuntinėti kas mėnuo pačiam Z-fui po šimtą markių kaip atlyginimą už redagavimo darbą. Tuo būdu ir laikraščio ir Z-fo gyvenimas buvo aprūpintas iki 1894 m. Už tokią auką Z-fas buvo Trompeteriui neapsakomai dėkingas, ką ir yra viešai pareiškęs pirmame visuotiname esperantininkų kongrese, įvykusiame mieste Boulogne-sur-Mer.

Tos aukos dėka Z-fas galėjo per trejus metus ramiai darbuotis. Bet likimas rengė jam naujų smūgių. 1892 m. miršta jo mylimoji motina; 1894 m. jo materialinė padėtis daros vėl nepakenčiama ir jis su šeima kelias į Gardiną.

Čia jis išbūna ketverius metus. Susilaukia iš garsaus grafo L. Tolstojaus pilniausio pripažinimo savo idėjos. Savo viešumon paleistame apie tai laiške garsusis rusų rašytojas yra

išsitaręs apie Esperanto šiais žodžiais: Gavęs prieš šešetą metų esperantišką gramatiką, žodyną ir tąją kalba parašytus straipsnius, aš po dviejų valandų galėjau jei ne rašyti, tai bent laisvai skaityti tąja kalba!.. Daug kartų esu matęs, kaip žmonės, negalėdami susišnekėti, imdavo į kits kitą šnairuoti. Taigi Esperanto mokymasis ir platinimas be abejo yra krikščioniškas dalykas, padedąs kurtis Dievo karalystei, kuri yra svarbiausis ir vienatinis žmogaus gyvenimo tikslas. (1894 m. balandžio 27 d.).

Šis laiškas nemaž padrąsino Z-fą. Išvertęs esperantiškai, jis įdėjo jį savo leidžiaman laikraštin La Esperantisto. Vėliau 1895 m. jis paskelbė ten pat ir Tolstojaus straipsnio „Tikėjimas ir protas“ vertimą. Rusų cenzūra, įžiūrėjus čia Tolstojaus mokslo propagandos, uždraudė platinti La Esperantisto Rusijoj. O kadangi ten buvo daugiausia jo ėmėjų, tat laikraštis teko uždaryti. Bet su juo nutrūko ir ryšys tarp pačių esperantininkų. Tai buvo Z-fui neapsakomai skaudus smūgis, juoba kad prie to prisidėjo dar ir sunki materialinė padėtis.

Bet sykį mesta sėkla nežuvo. Gruodžio mėn. tų pačių metų pasirodo Švedijoj naujas esperantininkų organas Lingvo Internacia. Jį pasiėmė leisti Upsalos esperantininkų klūbas. Nuo to laiko esperantiška spauda jau nebepaliovė gyvavus.

Mirus Zamenhofienei, jos vaikai ima spiestis aplink tėvą. Grįžta Varšuvon 1898 m. ir Liudas ir apsigyvena žydų liaudies kvartale prie g-vės Dzika, 9. Čia jis ir išbūna iki karui. Pradėjęs akių gydytojo praktiką, jis pasiryžta tarnauti neturčiams, to dėl ir paskyrė minimalinį mokestį — 40 kap. už seansą. Jo pacientai daugiausia buvo darbininkai, siuvėjos ir kiti darbo žmonės. Jų skaičius sparčiai ėmė didėti, taip kad gailiaširdis gydytojas būdavo užimtas gydymo darbu beveik visą dieną. Taip jis kukliai ir neturtingai išgyveno iki mirties.

Užsiėmęs visą dieną ligoniais, plunksnos griebtis jis vos tik vakarais tegalėjo. Korespondavimas, vertimai, originalių veikalų rašymas užimdavo jam žymią naktų dalį. Jo numilėtoji idėja plėtės. Esperantiškas judėjimas stiprėjo. Nuo

1900 iki 1905 jis žymiai pakilo. Dešimtyje įvairių kraštų, susikūrė naujos esperantininkų grupės ir įsisteigė nauji esperantiški laikraščiai. Prancūzijoj tą judėjimą palaikė rimtos draugijos. Garsūs mokslininkai stojo esperantininkų eilėsna. Buvo gyvo reikalo viešai pasirodyti pasauliui. Tam tikslui ir buvo sušauktas pirmutinis visuotinas esperantininkų kongresas mieste Boulogne-sur-Mer.

Su keista baime laukė Z-fas tos valandos. Jis svyravo, vykti ten, ar ne? Kelionės išlaidos bus didelės. Be to jam niekuomet nėra tekę viešai prabilti. Jis jautės ir nemokąs kalbėti. Vengė tiekos naujų nepažįstamų žmonių, kurie nukreips savo akį į jį.

Tačiau galutinai nutarė vykti. Mat, esperantininkai to norėjo ir kvietė jį. Taigi prirengė kongresui kalbą, nusistatęs išreikšti joje visą savo mintį ir siekiamojo tikslo aukštumą.

Išvyko su žmona trečios klasės vagone į Paryžių. Čia jam prasidėjo baugi savaitė. Garsiausioj pasaulio sostinėj kurto jis nuo triukšmo ir nuo saldžių pagyrimo žodžių. Mat, dviejų akademijos narių esperantininkų generolo Sebert'o ir Javal'io, o taip pat ir judraus profesoriaus Bourlet'o buvo surengta Z-fui pagerbti didelė iškilmė. Paryžiaus burmistras iškilmingai priėmė jį miesto rotušėj. Švietimo ministeris įteikė jam garbės legiono ordeną. Eifelio bokšte buvo jam surengti pietūs, kuriuose dalyvavo garsiausi prancūzų mokslininkai.

Visose tose iškilmėse Z-fas laikės kukliai, nedrąsiai, bet visuomet švelniai. Sunkios buvo jam tos dienos, pripratusiam per ilgą laiką namie tyliai darbuotis. Bet jis suprato, kad šitie pagerbimai nemaž padeda jo idėjai pagarsėti. Todėl jis viską kantriai pakėlė. Net ir vėlai vakare priėmė žurnalistus, mielai atsakinėdamas jiems ne apie save, tik apie tarptautinės kalbos klausimą.

Bet didžiausio savo triumfo tesusilaukė jis tik kongreso buveinėj, Boulogne. Čia jis gavo susitikti su savo idėjos sekėjais, suvažiavusiais iš įvairiausių kraštų.

Visos to pajūrio miestelio gatvės buvo išpuoštos esperantiškomis žaliomis vėliavomis su balta žvaigžde vidury. Aplink teatrą — susirinkimo vietą — jau girdis tarptautinės kalbos garsai. Anglai su flanelinėm kepuraitėm, prancūzai

iškilmių frakais, lenkai, rusai, olandai kelionės rūbais, grakščios ispanės įvairiaspalvėm mantiljom, susirinkę aikštėje draugingai šnekučiuojas. Lengvai ir sklandžiai plaukia esperanto žodžiai — vienų kitiems, — švedų — italams, prancūzų — rusams. Atrodo lyg tautas skiriančios sienos tikrai jau būtų griuvę.

Bet štai ir vakaras. Temsta. Teatro salėn renkas svečiai į bendrąjį posėdį. Iš viešbučių, iš uosto, iš gelžkelio stoties skuba tiesiog su lagaminais rankose — susirinkimo vieton. Visur skamba Esperanto.

Iš svečių beveik niekas nėr da Z-fo matęs. Daugumas tepažįsta jį iš jo veikalų, iš trumpo atviro laiško bei iš jo fotografiškų atvaizdų. Staiga pasigirsta muzika. Tai grojama esperantininkų himnas La Espero. Visi atsistoja. Štai su kongreso rengėjais įeina ir visų gerbiamas Esperanto išradėjas — Z-fas. Žemas, nedrąsus, nuoširdus, su aukšta kakta, apskritais dideliais akiniais, pusėtinai pražilęs. Entuziazmas, šauksmas, pagarbos išreiškimas!.. Rankų, skarelių, skrybėlių mojavimams nėra galo!...

Bet štai išeina garbaus svečio sveikinti vietos burmistras. Vėl šauksmų griausmas. Pagalios pakyla Z-fas. Triukšmas dingsta. Visi susėda. Ir tyloje pasklindo jo žodžiai:

„Brangūs vienaminčiai, broliai ir sesers! Aš sveikinu jus čion susirinkusius iš artimų ir tolimų kraštų, kad broliškai paspaustumėm kiti kitiems rankas vardan didžios, visus mus rišančios idėjos.

„Šventa mums yra ši diena. Kuklus mūsų susirinkimas. Pasaulis maža apie tai težino, ir ištarti mūsų susirinkime žodžiai neskris telegrafu į visus pasaulio miestus ir miestelius. Mat, suvažiavo čion ne valstybių valdovai, nei jų ministeriai pasaulio žemėlapio pakeisti, nežeria mūsų salėj aukso rūbai nei aukšti ordenai, negaudžia armotų šūviai aplink mūsų namus, kur mes esam susirinkę, bet mūsų salės atmosferoj plaukia slėpiningi garsai, tylūs, ausiai negirdimi, bet kiekvienos jautrios sielos nujaučiami. Tai garsai nūn gimstančiojo didelio dalyko! Oru sklinda slaptingi vaidiniai-pasvajai: akys jų nemato, bet siela juos jaučia. Jie yra būsimos, visai naujos gadynės vaizdai. Jie lėks per

pasaulį, įsikūnys, sustiprės, ir mūsų vaikai bei anūkai pamatys juos, pajus ir pasigerės jais.

„Dažnai susirenka atskirų tautų žmonės ir susišneka, bet koks skirtumas tarp jų ir mūsų susišnekėjimo! Ten vienos tautos atstovas žeminas prieš kitos tautos žmogų, kalba jo kalba, gėdydamos savos, švepluoja ir rausta, jaučiasi suvaržytas akyvaizdoj to, su kuriuo kalba, o šis pastarasis jaučias stiprus ir išdidęs. Mūsų susirinkime nėra silpnų nei stiprių tautų, privilegijuotų ir ne; nieks čia nesižemina ir nesivaržo. Visi mes esame lygiateisiai; mes visi jaučiamės esą vienos tautos, vienos šeimos nariai. Ir pirmą kart istorijoj mes, įvairiausių tautų atstovai, stovime vienas šalia kito ne kaip svetimi, ne kaip varžytininkai, bet kaip broliai, neprimesdami kits kitam savo kalbos, bet kits kitą mylim ir spaudžiam kits kitam ranką neveidmainingai, kaip kitatautis kitataučiui, bet nuoširdžiai, kaip žmogus žmogui. Taigi ir suprantam šios dienos svarbumą, nes šiandien, šiuose svetinguose Boulognės mūruose yra susirinkę ne prancūzai su anglais, ne rusai su lenkais, bet žmonės su žmonėmis".

Taip kalbėjo Z-fas. Jo rankose drebėjo popierius. Jis buvo labai susijaudinęs. Nemažiau buvo suelektrizuota ir publika; ji lyg gaudyte gaudė plaukiančius iš Z-fo lūpų žodžius. Šis tuo padrąsintas kalbėjo toliau. Priminė su pagarba volapūko kūrėją kun. Schleyerį, tinkamai įvertino jo nuopelnus ir paprašė atsistojimu pagerbti mirusįjį. Toliau kalbėjo apie pirmuosius esperantizmo pionierius—L. Einšteiną, Vasnievskį, Trompeterį. Klausytojai ir tuos pagerbė atsistodami.

Galop baigė savo kalbą kilniu himnu į Dievą, „meilės ir tiesos šaltinį", „galingą bekūnę paslaptį"...

Kai baigęs kalbėti Z-fas atsisėdo, ovacijoms nebuvo galo. Daugelio akyse blizgėjo ašaros. Nuo šios valandos visi jautė, kad tarptautinei kalbai tikrai yr gimus nauja gadynė. Jos nei karas neįstengė sunaikinti. Esperantiškas judėjimas kas metai ėmė sparčiai augti, ypač Vakarų Europoj. Z-fui beliko vien džiaugtis savo idejos triumfu.

Jo gyvenimas nuo to laiko plaukė vienodai. Per ištisus metus jis gydydavo savo beturčius pacientus, atsakinėdavo

į savo sekėjų paklausimus bei abejojimus Esperanto kalbos dalykuose, daugindavo esperantiškąją literatūrą, versdamas žymiausius garsių rašytojų veikalus. Vasarą keliaudavo į visuotinuosius esperantininkų kongresus, jei jie įvykdavo Europoj. Ten prabildavo į susirinkusiuosius gerai apgalvota programine kalba, kuri visuomet sukeldavo didžiausio entuziazmo klausytojuose ir pilniausio pritarimo. Visi reikšdavo jam aukščiausios pagarbos, kaipo nuujos kalbos tėvui ir mistrui.

Jam taip besidarbuojant ir esperantininkų judėjimą betvarkant, atėjo ir 1914 metai. Kaip paprastai jis vasarą išsirengė į 10-jį esperantininkų kongresą, turėjusį įvykti Paryžiuj. Ten jis turėjo išdėstyti savo planą kovai su tautiškuoju šovinizmu. Bet Koelne jį užklupo karas.

Su dideliu vargu per Skandinaviją ir Petrapilį žmonių kimšte prikimštame prekių vagone sugrįžo jis Varšuvon. Ir fiziškai ir moraliai nuvargintas, jis nebegalėjo nei paeiti, nei lengvai bekvėpuoti. Aplinkui siautė karas, artėjo armotų trenksmas. Iš aeroplanų imta mėtyti bombos. Viena krito net Dzika g-vėj, kur Z-fas gyveno. Bet tai jo nebaugino. Jis jau buvo apsipratęs su mintimi apie mirtį. Daug skaudesnė jam buvo karo sukelta neapykanta ir kraštutinio šovinizmo aistros. Dėl jų gyvenimas Varšuvoj pasidarė jam nebepakenčiamas. Rusų kareivija užplūdo miestą, švaistės kazokai ir plėšikai čerkesai. Drebėjo lenkai, dar labiau žydai. Jų kalba panaši į vokiečių duodavo progos įtarinėti jie esą vokiečių šnipai. Jie nerodo didelio atsidavimo rusams — taigi „išdavikai". Į vietos gubernatorių plaukė anonimiški skundai prieš žydus krautuvininkus. Daugelis jų buvo sušaudyti. Vienas rusų žurnalistas puolė net patį D-rą Z-fą, kaipo „pavojingą tarptautininką".

Per velykas 1915 m. jis paskelbė laikraščiuose savo „Laišką diplomatams". Tai labai stipriai parašytas dalykas, gaila tik kad jis nepasirodė 3—4 metais vėliau prieš Paryžiaus konferenciją.

Liepos mėn. 1 d. 1915 m. rusai pasitraukė iš Varšuvos. Išeidami jie degino jau prinokusių javų laukus. Anksti rytą

įžengė miestan vokiečiai. Bet ir jie buvo žydams nepalankūs. Dar labiau padidėjo vargas, kai pradėjo trūkti maisto.

Nuo tų moralių kankynių Z-fo sveikata dar labiau pablogėjo. Jis vos begalėjo kvėpuoti. Žmona perkėlė jį į geresnį butą ties Sasų sodnu, Krolewska g-vėn 41. Bet tai maž begelbėjo. Sunku jam buvo bekvėpuoti. Kalbėti tegalėjo su dideliu vargu. Be to, slėgė jį ir jo šeimynos nelaimės. Toli Rusijoj mirė jo brolis Aleksandras. Jo duktė Sofija liko Charkove, kaipo gydytoja. Dėl karo turėjo pasiliauti susirašinėjimas, nebeateidavo laiškai. Nemaž skausmo pridarė jam žinios apie daugybę žuvusių garsių esperantininkų, jo draugų. Su skausmu jis kalbėjo: „kodėl jie, o ne aš“?

Karštai laukė jis karo galo, bet pirmiau atėjo jo paties gyvenimo galas. Nebegalėjo jau net gulėti, turėjo vien sėdėti ar stovėti. „O, kad bent keletą minučių pasilsėti“! Gydytojas vieną dieną leido jam valandėlei prigulti. Tai buvo balandžio mėn. 14 d. 1917 m. Atsigulus, jam pasidarė geriau. Bet po kelių minučių užduso. Norėjo šaukti, bet gerklė užkimo. Atbėgo žmona, padėjo atsisėsti, bet širdis nustojo plakus ir jis persiskyrė su šiuo pasauliu.

Kuklios buvo jo laidotuvės. Palydėjo jį iš svetimų keletas žymesnių lenkų esperantininkų, vienas laivo kapitonas vokietis ir daugelis jo išgydytų pacientų. Palaidotas jis vietos žydų kapinėse.

Prieš mirdamas jis prirašė keletą lapelių, kuriuose išreiškė savo religinius įsitikinimus. Prasideda rašinys šiais žodžiais:

„Visa, ką čia rašau, yr atsiradę mano galvoj ne dabar, bet prieš 40 metų, kai turėjau apie 16—18 metų. Kad ir esu skaitęs daugybę mokslišku ir filosofiškų veikalų ir daug mąstęs, tačiau mano tuometinės mintys apie Dievą ir sielos nemirybę liko beveik nepakitėję“.

Pažymėjęs, kad jo religinių įsitikinimų nesupras nei netikį, nei tikį, jis toliau taip rašo:

„Mano motina buvo tikinti, mano tėvas ateistas. Vaikas būdamas, aš tikėjau į Dievą ir į sielos nemirybę kaip mane mokino mano gimtoji religija. Aš gerai neatsimenu, kuriais metais aš praradau tikėjimą, bet atsimenu, kad aukščiausio netikėjimo laipsnio buvau pasiekęs, kai turėjau 15—16

metų. Tai buvo skaudžiausis mano gyvenimo laikas. Viskas mano akyse buvo nustoję vertės. Su panieka žiūrėjau aš į kitus žmones, matydamas juose beprasmį mėsos gabalą, susidariusį nežinia nei kam, nei dėl ko, begyvenantį amžinybėje mažiau nei sekundą, veikiai supūnantį ir per būsimus milijonus ir milijardus metų daugiau nebepasirodysiantį. Kam aš gyvenu? Kam aš mokaus? Kam aš dirbu ir dėl ko aš myliu?! Nes visa tai yra taip neprotinga, taip menkos vertės, taip juokinga!..“

Kas gi jį išgelbėjo iš to pesimizmo ir nusižudymo? Gi ši nauja mintis:

„Aš pajutau, kad mirtis gal būt nėra pranykimas, kad esama tam tikrų dėsnių gamtoje..., kad mane kaž kas laiko aukštam tikslui...“

Tai paskutiniai jo rašinio žodžiai. Tačiau išdėti savo religinių pažiūrų Z-fas nesuskubo. Mes tik žinom, kad jis savotiškai tikėjo į Dievą ir į sielos nemirybę, „laikė Dievą savo širdy“, o sykį krikščionių jaunuolių pasveikintas, atsakė jiems:

„Aš esu vien žmonijos mylėtojas žydas, tikyboj liberalas, bet... man atrodo, kad nėr pasauly nieko gražesnio, kaip p i l n a s sekimas Jėzaus mokslu!“

Iš čia matom, kad jis laisvai žiūrėdamas į žydų tikybą, mokėjo aukščiau pakilti už savo tautiečius ir pilnai įvertinti Kristaus mokslo kilnumą. Garbė tesie jam už tai.

III. Zamenhofo tarptautinė kalba Esperanto.

Kaip matėm, Z-fas buvo vienos idėjos žmogus. Ta idėja pripildė visą jo gyvenimą, nustatė visą jo veikimą. Ji nūn nebeatskiriama nuo jo, kaip ir jis nuo jos. Ji, jo išrastoji tarptautinė kalba Esperanto, padarė jį didvyriu, įrašė neišdildomomis raidėmis jo vardą istorijos lakštuosna. Taigi kalbant apie Z-fą, negalima praeiti pro šalį nesusipažinus arčiau ir su jo genialiu kūriniu — Esperanto kalba.

Kaip jau minėjau, tarptautinės kalbos sistemų yra daug. Apie 25 buvo jau iki 1887 m., t. y. iki pasirodant Esperanto

kalbai. Po 1887 m. iki šiam laikui jų atsirado dar daugiau. Čia tai ir kyla klausimas, ko dėl nė viena iš tų įvairių sistemų nėra tiek įsigalėjus ir taip pasauly paplitus, kaip Esperanto? Kame glūdi jos vidujinė pirmenybė prieš kitus tarptautinės kalbos projektus?

Atsakymo į tai netenka ilgai ieškoti. Jis savaime aiškus: vidujinė Esperanto kalbos pirmenybė glūdi jos nepaprastame l e n g v u m e. Jos išmokti gali be vargo kiekvienas net ir bemokslis darbininkas. Dėl ko? Gi dėl to, kad Z-fas yr iš jos pašalinęs visa, kas paprastai pasunkina kalbų mokslą.

Svetimas kalbas padaro sunkias išmokti už vis du dalyku: plačios, painios jų g r a m a t i k o s ir stori jų ž o d y n a i. Iliustracijai imkim kad ir lietuvių kalbą: kitaip joj linksniuojama t ė v a s, kitaip m o t i n a, kitaip ž e m ė, kitaip s ū n u s, dar kitaip r a u m u o, s e s u o, m ė n u o. Tas pat pasakytina ir apie veiksmažodžių asmenavimą. Maž ne kiekvienas vis kitaip sudaro savo praeitą laiką, pav. dirbu — d i r b a u, nešu — n e š i a u, kalbu — k a l b ė j a u, raunu — r o v i a u, važiuoju — v a ž i a v a u ir t. t. Vis tai yra kalbos faktai. Jų protu neišvesi. Jie reikia atmintinai iškalti. Tam gi reikia daug darbo ir laiko. Z-fo kalboj visų gramatiškų formų skaičius privestas prie minimumo: ten visų daiktavardžių tėra viena galūnė — *o*, būdvardžių — *a*, prieveiksmių — *e*. Lygiai visi veiksmažodžiai dabartiniam laikui turi vieną galūnę — *as*, praeitam — *is*, būsimam — *os* ir t. t. Visos gramatiškos taisyklės Esperanto kalboj neturi jokių išimčių, jokių nukrypimų. Tuo būdu visa Esperanto gramatika buvo galima suvesti į 16 trumpų taisyklių, lengvai išmokstamų per pusvalandį.

Kitas beveik nenuveikiamas sunkumas svetimų kalbų besimokant — tai jų stori žodynai. Juose telpa šimtai tūkstančių žodžių. Kiekvienas jų tenka skyrium mokytis. O tai darbas vidutinio išsilavinimo žmogui beveik nepakeliamas. Jų neišmokęs, nežinosi, kaip koks daiktas vadinas ir negalėsi svetima kalba susišnekėti. Protas čia nieko negelbės. Viską teks imti vien savo atmintimi.

Z-fas ir čia yra padaręs genialinių reformų. Visų pirma jis pastebėjo, kad beveik visose Europos kalbose yra nema-

ža bendrų žodžių, pav. mašina, bankas, teatras, telegrafas, telefonas, direktorius, sekretorius, algebra, astronomija, logika, geometrija, agentas, misionierius ir t.t. ir t.t Jie ir be paaiškinimų visiems kultūringiems europiečiams yra suprantami. Tuo remdamasis Z-fas juos ir laikė tarptautiniais ir jų savo žodynan visai nedėjo.

Antras svetimų kalbų sunkumas eina iš daugybės visai nereikalingų šaknų. Pav.

mes lietuviai			o esperantiškai bus:
šale	gaidys	turim višta	koko — kokino
„	jautis	„ karvė	bovo — bovino
„	tėvas	„ motina	patro — patrino
„	sausas	„ šlapias	seka — malseka
„	aukštas	„ žemas	alta — malalta
„	girti	„ peikti	laudi — mallaudi
„	pasirodyti	„ pranykti	aperi — malaperi
„	supti	„ lopšys	luli — lulilo
„	kirpti	„ žirklės	ĉizi — ĉizilo
ir t. t.			ir t. t.

Iš šių pavyzdžių matom, kad kur lietuviškai yra dvi atskiros šaknys, ten Esperanto kalboj tėra viena šaknis, ir iš jos padaroma atatinkami 2-jo stulpelio žodžiai, pasigaunant tam tikrų prefiksų bei sufiksų. Vadinas, atminties darbas dvigubai čia palengvintas.

Tų sufiksų bei prefiksų mes čia teparodėm vos keletą. Z-fas savo kalbon įvedė jų apie 20. Tuo reikalingas kalbai šaknų skaičius sumažėjo iki minimumui, nes mažiausiai dešimts kartų tiek kitų reikalingų žodžių esperantininkai galėjo pasidaryti patys, pasinaudodami minėtais prefiksais ir sufiksais.

Pirmame Z-fo žodynėly šaknų tebuvo tik 900, įskaitant čion taip pat visas Esperanto galūnes, prefiksus ir sufiksus. Atrodė, kad su tiekos šaknų toli nenueisi. Tačiau praktika parodė, kad pasigaunant to mažyčio žodynėlio, buvo galima ir įvairiausi laiškai rašyti ir net ištisi veikalai išversti. Tuomi pirštu prikišamai buvo parodyta, kad Esperanto kalba yra

visų lengviausia, nes ji mažiausiai teapsunkina žmogaus atmintį. To dėka ji yra prieinama net ir kaimiečiui bei paprastam darbininkui.

Būdama lengviausia išmokti ji drauge yra ir skambiausia ir dailiausia. Savo dažnai pasitaikančiais garsais: ĝ (dž), ĉ (č), ĵ (ž), ŝ (š) ji panėši į italų kalbą; savo dažnais dvibalsiais -aj, -oj, -ajn, -ojn primena senovės graikiškąją, savo vienodu kirčiu, krintančiu visuomet ant priešpaskutinės sąjamos, ji yra artima lenkiškajai, o savo veiksmažodžių formomis visai atsako lietuviškajai. Tuo būdu Esperanto kalboj, galima sakyti, glūdi filosofiškai suglausta visų kalbų kvintesencija. Kitaip sakant, ji yra įkūnytas kalbos idealas. Joje pasiekta paskutinė kalbos tobulumo riba.

Tokia ji pasirodė man ir daugeliui kitų esperantistų. Visi ja gerėjos ir mielai jos mokės. Bet pirmam entuziazmui ataušus, ėmė rastis ir kritikų. Vieniems nepatiko kai kurios Esperanto galūnės, kitiems kai kurie sufiksai, tretiems parinktos žodynui šaknys. Laikui bėgant ta kritĩcizmo epidemija ėmė augti ir apie 1893 metus ji pasiekė savo kulminacinio punkto. Z-fą užvertė įvairiausių reformų projektais.

Daugiausia priešininkų turėjo Z-fo įvestos keturios raidės su stogeliais viršum jų (ĉ, ĝ, ĵ, ŝ). Mat, esperantistai, užsimanę ką nors esperantiškai paskelbti, išgirsdavo paprastai iš spaustuvininkų atsakymą, kad jie negalį darbo priimti, nes neturį tų „kepurėtų“ raidžių. Liedinti gi jos dėl menko lapelio ar brošiūrėlės neapsimoką.

Tiesa, Z-fas buvo leidęs vieton tų kepurėtų raidžių vartoti paprastas raides c, g, j, s, pridūrus tik prie jų raidę h (vieton ĉ rašyti ch, vieton ŝ — sh ir t. t.), bet taip parašius pakitėdavo esperantiškų žodžių išvaizda. Dėliai to dauguma reformos šalininkų ir reikalavo iš Esperanto abėcėlės visai išmesti kepurėtas raides. Lengva tai buvo pasakyti, bet nelengva padaryti. Tačiau tas reformatorių reikalavimas buvo toks įkyrus ir griežtas, kad Z-fas nusileido ir ėmės savo kalbą dar kartą perdirbinėti.

Ir perdirbo ją iš pamatų: išmetė visai daiktvardinę dalelę *la*, davė kitas galūnes daiktvardžiams ir būdvardžiams,

pakeitė veiksmažodžių asmenavimą, išmetė iš žodyno daugybę šaknų, jų vieton įvedė naujų.

Kaip ši nauja Esperanto kalbos forma skyrės nuo dabartinės, geriausiai tai galima matyti iš žemiau dedamo naujai išversto T ė v e m ū s ų. Jis skambėjo šiaip:

Patro nue kvu esten in cielo, sankte estan tue nomo, venan regito tue, eston volo tue, kom in cielo, sik anku sur tero. Pano nue omnedie donan al nu hodiu e pardonan al nu debi nue, kom nu anku pardonen al nue debenti; ne kondukan nu in tento, sed liberigan nu de malbono.

Tą savo plačiai išdirbtą reformos projektą Z-fas paskelbė 1894 metais laikrašty L a E s p e r a n t i s t o. Rašinys ėjo per šešis numerius (1 — 5/6). Mus, anų laikų esperantininkus, nemaž nustebino Z-fo kuklumas, nuolaidumas, svetimų nuomonių gerbimas. Reikalauta iš jo reformos, jis ir sureformavo iš pamatų savo kūrinį. Bet būdamas atsargus, jis iš savo šalies nedarė jokių griežtesnių žingsnių. Kaip kitur, taip ir čia laikydamasis demokratiškojo principo, jis kreipės į viso pasaulio esperantininkus su prašymu pasisakyti: k a s u ž e s a m o s i o s E s p e r a n t o k a l b o s n e r e f o r m a v i m ą, k a s u ž Z-f o s u r e f o r m u o t o s k a l b o s p r o j e k t ą. Klausimas turėjo būti išspręstas slaptu balsavimu. Ir balsavimas įvyko. Jo rezultatai paskelbti tų pačių 1894 m. minėtojo laikraščio L a E s p e r a n t i s t o 7-me ir 8-me n-riuose. Žymi balsų dauguma buvo už palikimą Esperanto jo ikšiol vartojamoj formoj. Jų skaičiuje buvo ir mano balsas.

Tuo būdu klausimas buvo baigtas: Reformatoriai, pasirodę mažumoj, nurimo. Jų daugelis suprato, kad geriau pradėtas darbas toliau varyti, negu jis visokiais taisymais silpninti ir net statyti žuvimo pavojun. Nuo to laiko esperantiškas judėjimas ėmė dar sparčiau plėstis ir stiprėti. Taip praėjo trylika metų.

Bet 1907 m. atsirado Z-fo kalbai naujas pavojus. Jį sukėlė Prancūzų Esperantininkų Sąjungos pirmininkas L. de Beaufront'as. Iš pradžių jis buvo griežčiausis Esperanto reformavimo priešininkas. Bet vėliau jis saviškai perdirbo Esperanto kalbą ir davė jai I d o vardą. Esperantiškai i d o reiškia v a i k ą, taigi jo norėta tuo parodyti, kad jo Ido yra

Esperanto gimdinys. Kurį laiką jis tos savo naujos kalbos viešai neskelbė, to dėl ir buvo laikomas esperantininku. Bet netrukus jis suvaidino labai negarbingą rolę. Tai įvyko prie šių aplinkybių.

Rudenį 1907 m. susirinko Paryžiuj „Delegacijos tarptautinei kalbai išrinkti" valdyba. Ši „Delegacija" buvo įsteigta prancūzų matematiko L. Couturat'o, padedant prancūzų esperantininkams. Ji surinko daugybę žymių vyrų parašų, o taip pat ir draugijų, pritariančių tarptautinės kalbos idėjai, ir kreipės į Akademijų Sąjungą, kad ši oficiališkai išrinktų vieną tarptautinę kalbą iš daugybės esamųjų projektų. Bet Sąjunga nesutiko imtis to darbo.

Tuomet „Delegacija" sušaukė Paryžiun užsienio mokslininkų komitetą. Be Couturat'o jame dalyvavo tik trys žymesni mokslininkai, būtent Ostwaldas, Jerpersenas ir Baudouinas de Courtenay. Kiti pasiuntė vien savo sekretorius ar draugus. Komitetas prašė Zamenhofą paskirti savo Esperanto gynėją. Šis pasiūlė de Beaufrontą.

Bet Z-fo pasitikėjimas šiuo žmogum buvo apviltas. Nes de Beaufrontas, užuot gynęs Komitete Esperanto kalbą, pasiūlė jam savąją Ido. Couturat'as palaikė de Beaufront'ą nes juodu abudu dirbo iš vieno kurdamu Ido. Tuo būdu visi kiti tarptautinės kalbo projektai, k. š. Spokil, Parla, Bolak turėjo savo gynėjus, vieno tik Esperanto nieks negynė. Tačiau Komitetas vis tik išrinko tarptautinę Esperanto kalbą, pridurdamas tik sąlygą, kad ji būtų sureformuota Ido principų pamatais.

Sužinoję apie šį Komiteto nutarimą, ištikimesni esperantininkai neapsakomai pasipiktino de Beaufronto pasielgimu. Jei jis turėjo savo kalbos projektą ir ketino jį siūlyti Komitetui, tai jam reikėjo atsisakyti nuo pasiūlytos Esperanto gynėjo pareigos. Tuo tarpu jis sutiko tą pareigą priimti, o iš tikrųjų jos visai nevykdė, nes vieton ginti Esperanto, stengės įbrukti Komitetui savo Ido. Tai buvo visais atžvilgiais neetiškas pasielgimas, daręs gėdos doram žmogui. Dėl to iš pradžių de Beaufront'as ir gėdijos prisipažinti esąs Ido kūrėjas.

Bet vėliau prie to prisipažinęs, ėmė su Couturat'u platinti Ido kaipo naują tarptautinę kalbą. Z-fui, kad ir labai skaudėjo širdį dėliai tos išdavystės, tačiau jis ilaikės ramiai: jis tik vėl kreipės į viso pasaulio esperantininkus su prašymu — tepasisako, ar reikalingos yra Esperanto kalbai de Beauftront'o ir Couturat'o siūlomos reformos, ar ne. Žymus daugumas atsakė neigiamai, nurodydami, kad Esperanto kalbai reikalingas energingesnis jos platinimas, negu jos reformavimas. Tuo būdu Z-fo laimėjimas 1912 metais buvo taip pat pilnas, kaip 1904 m. Esperanto gyvenimas buvo užtikrintas.

Vėliau Esperanto kalbos tyrumui saugoti ir jos natūraliněi evoliucijai kontroliuoti tapo įsteigtas atskiras Kalbos Komitetas (Lingva Komitato), kurin įėjo žymiausi įvairių tautų Esperanto kalbos mokovai. Garbė tame Komitete atstovauti lietuvių tautai teko man. Kalbos Komiteto įstatai buvo išdirbti 1912 m. ir patvirtinti tų pat metų gegužio 25 d. Pagal tuos įstatus Komiteto narių skaičius yra neapibrėžtas. Jie renkami 9-iems metams.

Prie Kalbos Komiteto sudaryta dar ir atskira aukščiausioji Komisija. Ji nūn vadinas Esperantininkų Akademija. (Esperantista Akademio). Jos narių skaičius negal būt didesnis, kaip 18. Akademijos nariai renkami taip pat 9-iems metams iš Kalbos Komiteto narių. Akademija svarsto jos pačios iškeltus klausimus, arba atsiųstus įvairių sekcijų ir komisijėlių, premijuoja geriausiais pripažintus esperantiškus veikalus, tiria siūlomas kalbos reformas ir t. t.

Be šių dviejų esperantininkai turi dar dvi bendri įstaigi: Nuolatinį Komitetą Kongresams rengti, (Konstanta Kongresa Komitato = K.K.K.) ir Centralinį Biūrą (Centra Oficejo = C. O.) Paryžiuje.

Iš privačių esperantiškų organizacijų paminėtinos: 1) Universalinė Esp. Sąjunga (Universala Esp. Asocio = U.E.A.) Genevoj, 2) Tarptautinis Katalikų Esper. Susivienijimas (Internacia Katolika Unuiĝo Esp. = IKUE) Paryžiuje, 3) Katalikų Internationalas (IKA) Koelne, 4) Pasaulinė Katalikų Jaunimo Sąjunga (Mondjunularo Katolika = Moka) Koelne ir k.

Pastarais laikais tarptautinėsna esperantiškosna organizacijosna ima spiestis įvairiausios profesijos ir srovės, k. š. gydytojai, pedagogai, paštininkai, policininkai, gelžkeliečiai, komunistai, teosofai, vegetarijonai, darbininkai ir k.

Visa tai parodo, kad esperantizmas sudaro šiandieną rimtą jėgą pasauly. Taigi ir nenuostabu, kad Esperanto kalbai ima reikšti savo palankumą ne vien karštas jaunimas, bet ir šaltai galvojantieji komersantai ir įvairių kraštų ministeriai ir net Tautų Sąjunga.

Jau pirmame jos posėdy vienuolikos tautų atstovai yra išsitarę dėl sunkenybių, kylančių tautų susisiekimui iš kalbų įvairumo, o taip pat ir dėl būtino reikalo tas sunkenybes pašalinti.

Toliau ta pati Tautų Sąjunga yr susidomėjus valdišku tarptautinės kalbos Esperanto įvedimu į mokyklas įvairiose valstybėse; čia ji yr išreiškus vilties, kad šis Esperanto mokymas galės ilgainiui būt įvestas į visas pasaulio mokyklas ir įsakė savo sekretoriui parengti viešą pranešimą apie tai, ko tame dalyke jau yra atsiekta. Savo pilnutiniame posėdy 21. 9. 1922 ji yra priėmus savo sekretoriaus pranešimą ir 26 balsais prieš 2 pripažinus Esperanto kalbą vienatine tarptautine kalba, o 20. 9. 1924 pasiūlius visoms Tautų Sąjungon įsirašiusioms valstybėms priimti Esperanto kaipo praktišką tarptautinio susižinojimo priemonę ir vartoti ją šalia gimtosios kalbos, o drauge įvesti ją telegrafijon ir radiotelegrafijon.

Remdamasi tuo pasiūlymu Pasaulinė Telegrafo Draugija savo posėdy Paryžiuj 29. 10. 1925 pripažino Esperanto telegrafo kalba ir pritaikino jai paprastąjį tarifą. Taigi ir yra vilties, kad Z-fo kalba netrukus bus įvesta į visas pasaulio mokyklas. Kai tai įvyks, tarptautinės kalbos klausimas bus galutinai išspręstas ir nuo to laiko nieks jau nebegalės pasakyti svetimo krašto žmogui: aš tave, brolau, nesuprantu!... Tuomet visoj pilnumoj paaiškės Z-fo idėjos kilnumas ir jo darbų vaisingumas.

IV. Zamenhofo raštai.

Kalba yra priemonė mintims reikšti. Net ir gražiausia kalba, jei ji nevartojama, maž tereiškia. Suprasdamas tai Z-fas tuoj ėmė savo kalbą vartoti, taikindamas ją įvairiausioms literatūros rūšims.

Pradėjo jis nuo poezijos, nes savo dvasios viduje jis buvo daugiau poetas negu praktikos žmogus. Temas savo originališkiems eilėraščiams jis ėmė iš savo pergyvenimų. Tuo būdu yr atsiradę ir jo liriški kūriniai: „Ho, mia kor", „Mia penso", „Al la fratoj", „La vojo", eperantininkų himnas „La espero" ir kilni malda „Preĝo sub la verda standardo" [1]).

Dar daugiau eilėraščių jis yra išvertęs iš kitų poetų, k. š. Mickevičiaus, Goethės, Šilerio, Heinės, Hauffo, Uhlando, Byrono.

Visi tiek originaliniai, tiek versti poetiški Z-fo kūriniai yra parodę neapsakomą Esperanto kalbos lankstumą, turtingumą, skambumą ir muzikalumą. Nevienam esperantininkui poetui ji atrodė lyg tyčia sukurta poezijai ir to dėl galinti būt pavadinta poezijos kalba par excellence.

Šalia trumpų eilėraščių Z-fas ėmės vėliau ir ilgesnių dalykų. Pradėjo nuo sunkiausios Šekspyro dramos „Hamletas", mistriškai išversdamas ją baltomis eilėmis. Žinovai tvirtino, kad iš visų svetimomis kalbomis „Hamleto" vertimų Zamenhofiškis yra pats tobuliausias. Verčiant jį iš Esperanto kalbos angliškai, gauta tekstas beveik niekuo nesiskiriąs nuo originalo. Padarius tą bandymą su kitais vertimais, išeidavo tekstai labai nuo originalo nutolę.

Baigęs „Hamletą", Z-fas ėmės kitų klasiškų veikalų. Energingai besidarbuodamas jis per keletą metų yr išvertęs ir išleidęs Goethės Ifigeniją Tauridoj, Šilerio Plėšikus, Moliero Dandeną, Gogolio Revizorių, Orzeškienės Martą, neskaitant kitų mažesnių dalykų. Visi tie vertimai žavi skaitytoją savo kalbos aiškumu, savo stiliaus gražumu, o

[1]) Daugybė Z-fo eilėraščių galima rasti jo paties išleistame rinktiniame veikale „Fundamenta Krestomatio de la lingvo Esperanto". Paris, Hachette, 1908, 317—333 pusl.

drauge ir artimumu originalui. Kaip tokie, jie liks amžiams klasiškos Esperanto kalbos pavyzdžiais.

Išvertęs tiek garsių pasaulinės vertės veikalų, Z-fas po kiek laiko nukreipia savo literatišką veikimą visai kiton pusėn, — būtent, Senajan Įstatyman. Kas jį prie to darbo yr pastūmėjęs, — ar faktas, kad kai kurios literatūros (pav. vokiečių, slovakų ir k.) yr prasidėję nuo Biblijos vertimų, ar Z-fo noras tarptautiniais tapusius senos šventos žydų literatūros veikalus padaryti visiems prieinamus, apvilkus juos nauju Esperanto kalbos rūbu, šiandieną sunku pasakyti. Mes stovim vien prieš faktą, kad Z-fas yra . pasižymėjęs ir kaipo Biblijos vertėjas.

Savo darbą pradėjo jis nuo pirmosios Senojo Įstatymo Genezės bei Pradžios knygos. Vėliau jis ir išvertęs dar tris išminties veikalus (libri sapientiales), būtent: Pamokslininką, Patarlių ir Psalmių knygas. Visi tie Z-fo vertimai atlikti iš originalo, t. y. iš senos hebrajų kalbos; visi jie yra tikrai pavyzdingi ir pilnai atsaką originalui. Senovės įkvėpta mintis naujam Esperanto rūbe netik nieko nėra nustojus, bet priešingai yr įgavus naujo gilumo ir dvasiško spindėjimo.

Ypač rekomenduotinas mūsų jauniems teologams Z-fo psalmių vertimas. Aš tyčia lyginau jį su lotyniškų vertimu, vartojamu mūsų Brevijoriuje. Iš šio sulyginimo pasirodė, kad daugely vietų, kur lotyniškas tekstas yra visai nesuprantamas ir beprasmis, Z-fo vertimas teikia aiškių, kilnių ir giliai religinių minčių. To dėl Psalmių studijoms Z-fo Psalmių vertimas galima rekomenduoti, kaipo svarbi pagalbinė mokslo priemonė.

Visais tais savo vertimais Z-fas norėjo netik Esperanto literatūrą praturtinti, bet drauge parodyti, kad toji kalba tinka visokioms mintims išreikšti, pradedant nuo paprasčiausių iki pačių aukščiausių, nuo kasdienio gyvenimo pašnekėsių iki paties Dievo įkvėptų Biblijos posakių. Tai buvo, galima sakyti, savotiškas argumentum ad hominem, kuriuo Z-fas norėjo iš pamatų sugriauti pradžioje ypač dažnai vartotą priekaištą, kad Esperanto kaipo dirbtinė kalba negalėsianti gyvų žmogaus jausmų ir minčių tinkamai iš-

reikšti. Po tiekos Z-fo išverstų įvairiausių veikalų minėtas priekaištas jau negalėjo būti toliau bekartojamas.

Kaip matom, Z-fas savo amžiuje yra palikęs nemaž esperantiškų originalių ir verstų veikalų. Deja, ikšiol jie tebėra išmėtyti įvairių formų leidiniuose. Surinkti krūvon ir išleisti visus Z-fo veikalus kol kas nieks dar nesirūpina. O jie išleisti jau būtų metas. Nes tiek jau nūn yra pasauly esperantiškų draugijų ir tiek prie jų esperantiškų bibliotekų, kad visi Z-fo veikalai galėtų rasti užtektinai pirkėjų. Nes kokia gi būtų esperantiška biblioteka, jei joj nebūtų visų Z-fo veikalų? To dėl reikia tikėtis, kad jie netrukus kurios nos rimtos firmos ir bus išleisti. Turint juos, ir bus galima tinkamai įvertinti Z-fo nuopelnai esperantiškai literatūrai.

V. Zamenhofo svajonės.

Susipažinę su Z-fu genijum ir jo Esperanto kalbos ir literatūros kūrimu, tuo ir būtumėm galėję baigti šią biografiją. Bet Z-fe šalia genijaus glūdėjo ir svajotojas. Taigi pilnumo dėliai tenka tarti dar keletą žodžių apie jo svajones.

Tos svajonės yra kilę iš jo išrastos Esperanto kalbos. Remdamasis tuo, kad pasigaunant jo kalbos įvairių tautų žmonės gali susišnekėti, jis padarė išvadą, kad jo kalba gali taip pat žmones dvasiškai suartinti, juos brolybės, lygybės, teisybės ryšiais glaudžiai sujungti į vieną neutralinę žmogišką tautą ir tuo pašalinti tautų neapykantą, panaikinti karus ir padaryti visą žmoniją laimingą. Tą savo įsitikinimą jis pavadino Esperanto vidaus ideja. Tuo būdu Esperanto buvo jam jau nevien kalba, bet ir tam tikra idejinė priemonė tarptautinei taikai įvykinti. Priėjęs šio įsitikinimo, jis šalia neutralinės tarptautinės kalbos stengės sukurti ir tam tikrą neutralinių humanitarinių principų sistemą. Iš pradžių jis ją buvo pavadinęs hilelizmu (nuo garsaus I-jo am. žydų mokytojo Hillelio), o paskui— homaranizmu, t. y. visą žmoniją apimančiu humanizmu.

Paties Z-fo pasakymu, homaranizmas yra „tyrojo žmogiškumo ir absoliutinės teisybės siekimas“. Kaip jo tarptautinė kalba stovėjo virš gimtųjų kalbų, taip jo homaranizmas turėjo būti „tiltu tarp visų religijų“, sudaryti tam tikrą neutralinę religiją, stovinčią virš kitų religijų. Šių pastarųjų išpažinėjai, Z-fo išmanymu, neišsižadėdami savų religijų, kuriose yr gimę, gali būti tos naujos neutralinės religijos nariais ir lankyti bendrą homaraniškąją šventyklą, nes homaranizme tėra tik viena visoms religijoms bendra D i e v o b u v i m o d o g m a.

Tuo būdu katalikai, pravoslavai, protestantai, žydai, mohamedonai ir kiti, tapę homaranais, jausis savitarpy suartėję, susidraugavę, neteks religinio fanatizmo ir vengs viso, kas gal įvairių tikybų žmonėse sužadinti religinės neapykantos, religinių karų.

Iš kitos šalies Z-fas matė, kad šiandieną karus kur kas dažniau sukelia ne tikybinė, bet t a u t i n ė n e a p y k a n t a, to dėl ir ieškojo užvis priemonių jai pašalinti. Padaryti tai turėjo tas pat homaranizmas su savo dvylika principų. Jie išdėti ir suformuluoti garsioj „Homaraniečio deklaracijoj“[1]). Z-fas vadina juos net homaranizmo d o g m o m i s. Ne pro šalį bus čia paminėjus jų bent svarbesniąsias.

„1. Aš žmogus ir mano idealai vien grynai žmogiški; visus kitus tautinius idealus bei siekimus aš laikau grupiniu egoizmu ir žmonijos neapkentimu...

„2. Aš tikiu, kad visos tautos yr lygios ir aš sprendžiu apie žmogaus vertę iš jo darbų, o ne iš jo kilmės. Kiekvieną įžeidimą ar persekiojimą žmogaus už tai, kad jis yr kitos tautos, kitaip kalba ir kitaip tiki, negu aš, aš laikau barbarybe.

„3. Aš tikiu, kad kiekvienas kraštas priklauso ne tai ar kitai tautai, bet visiems savo gyventojams be skirtumo kalbos ir religijos. Painiojimą krašto interesų su tos ar kitos tautos, kalbos ar religijos interesais aš laikau liekana anų

[1]) Sk. Z-fo brošiūrą rusų kalba: Homaranizm (Hillelizm), S. Peterburg, 1906, 6—16 psl.

barbariškų laikų, kuomet yr viešpatavus kumšties ir kardo teisė.

„4. Santykiuose su kitais kiekvienas žmogus turi kiek galėdamas vartoti neutralinę—žmogišką kalbą ir gyventi neutralinės žmogiškos religijos principais. Kiekvieną pastangą primesti kitiems žmonėms savo kalbą ar religiją aš laikau barbarybe.

„5. Savo tėvynę aš vadinu tą valstybę, kurioj esu gimęs ar kurioj nuolat gyvenu... Bet nei visos savo tėvynės, nei jos dalies aš neturiu vadinti kurios nors t a u t o s v a r d u, bet neutraliniu geografišku, arba homaranišku, susidarančiu iš vyriausio miesto vardo, priduriant prie jo galūnę *io* jei turima omeny visa tėvynė, arba žodį „kraštas" jei kalbama apie jo dalį. Pav. Peterburgio, Parizio, Varšuvos kraštas...

„6. Patriotizmu aš vadinu tarnavimą savo tėvynei bei naudai visų piliečių be skirtumo tautybės, kalbos ir religijos. Vienos tautos piliečių daugumas neturi teisės primesti kitiems savo kalbos bei religijos. Kiekvienai tautai priklauso teisė turėti mokyklas savo kalba ir su savos religijos dėstymu, bet mokyklose skirtose įvairių tautų piliečiams dėstymas tur eiti neutraline žmogiška kalba...

„8. Savo tauta aš laikau visus žmones gyvenančius mano tėvynėj be skirtumo tautybės, kalbos ir tikybos. Bet prie savo tautos vardo aš turiu pridurti žodį „homaranietis"...

„9. Savo kalba aš vadinu tą kalbą, kurią aš geriau moku ir mieliau vartoju, bet prie jos vardo aš turiu pridurti žodį „homaraniškoji", kad parodyčiau, jog aš jos nelaikau stabuku. Su homaraniečiais aš turiu šnekėtis homaraniškąja kalba.

Į klausimą, kokia yra mano t a u t i n ė kalba, aš turiu atsakyti, kad nacionalinių kalbų aš nepripažįstu, nes kiekviena tauta kalba daugybe kalbų.

„10. Savo tikyba aš vadinu tą, kurioj gimiau, ar kurion esu prirašytas, bet prie jos vardo aš turiu pridurti žodį „homaraniškoji", kad tuo parodyčiau, jog aš ją išpažįstu remdamasis šiais principais:

a) „Dievu" aš vadinu tą mano protui nesuprantamąją Aukštesniąją Jėgą, kurį valdo pasaulį ir kurios esmę aš turiu teisės aiškinti sau, kaip man mano protas ir širdis rodo.

b) Pamatiniu jos dėsniu aš laikau taisyklę: „elkis su kitais taip, kaip nori, kad kiti su tavim elgtųs“ ir klausyki savo sąžinės balso; visa kita aš laikau žmonių nustatytomis legendomis bei religiniais papročiais.

c) Visų tikybų esmė tėra viena ir ta pati, jos tesiskiria vien legendomis ir papročiais. Taigi dėl religijos negalima žmogaus nei girti nei peikti. Iš čia homaranietis tur pareigos stengtis, kad įvairios religijos, įvairūs tikybiniai papročiai palengvėl užleistų vietą bendriems, neutraliniams—žmogiškiems papročiams.

„11. Kai bus įsteigta homaraniškoji šventykla, kiekvienas homaranietis turės ją dažniau lankyti, klausyti joj kilnių mokytojų mokslo apie gyvenimą ir mirtį, apie mūsojo „aš“ santykius su visata ir amžinumu, dalyvauti etiškuose pašnekėsiuose, giedoti dvasią taurinančius himnus ir t.t.

Šių dogmų tekstą aš bent kiek sutrumpinau, stengdamasis betgi, kiek buvo galima, neapleisti nė vienos svarbesnės jų minties. Z-fas tas savo dogmas labai brangino, stengės jomis sutvarkyti visą žmonijos gyvenimą; jų pamatines mintis jis išdėjo ir savo „Laiške diplomatams“ [1]).

Tuo tarpu visas jo homaranizmas yra gryna svajonė, pagailėtina garsaus vyro silpnybė. Išrasdamas savo tarptautinę kalbą Esperanto, Z-fas yr padaręs genialinį išradimą. Ir tame yra jo neužmirštinas nuopelnas. Bet Esperanto yra kalba ir daugiau niekas. Kaip kalba, ji gali lygiai gerai būti priemonė tiek žmonėms suartinti, tiek ir jiems supiudyti. Ak ją vartoja netik katalikai, bet ir bolševikai. Taigi Esperanto nėra jokiu panaceju žmonijos žaizdoms gydyti, neapykantai ir karams naikinti!

Kad neapykanta ir karai kyla ne iš negalėjimo susišnekėti, geriausiai tai parodo nesiliaujamoji tautose klasių kova ir vidaus karai. Kolčakas ir Leninas, rusų baltoji ir raudonoji armija galėjo juk puikiausiai susišnekėti, nes vieni ir

[1]) Tų dogmų tekstas buvo paskelbtas pirmą kart esper. laikraščio „Ruslanda Esperantisto“ 1-am 1908 m. n-ry. Mano tų dogmų kritika pasirodė tame pat laikrašty tais pat metais. Sk. mano „Malgrandaj pensoj“, 98—109 psl.

kiti kalbėjo rusiškai, o betgi savitarpy kruvinai kovojo, kraujo upes praliejo. Tikrai gaila, kad Z-fas tos taip aiškios tiesos nesuprato. Žmonių santykiuose kalba toli gražu ne viskas. Lemiančią rolę juose vaidina ir žemi materialiniai interesai ir aukšti dvasios įsitikinimai bei idejos. Taigi ir žmonijai gydyti reikia įvairių labai komplikuotų vaistų, o ne vieno tik Esperanto, kaip Z-fas kad manė. Jei žmonija dar nepašalino tautinės neapykantos, nepanaikino karų, nepadarė galo religiniams persekiojimas, tai visai ne dėlto, kad ji nėra turėjus vienos neutralinės kalbos, bet dėlto, kad tautos stigo geros valios, trūko moralinių jėgų.

Manyti, kad šiandienės socialinės blogybės eina vien iš kalbų ir religijų skirtumo, yra didelė klaida. Kalbų ir tikybų įvairumas nėra karų priežastys, bet tik pretekstai. Žmones ir tautas persekioti kitus ir kariauti su jais verčia ne perdidelis patriotizmas nei perdidelis religingumas, bet priešingai: peržemas patriotizmas ir permažas religingumas, arba tikriau sakant, jų nedorumas. Įkvėpti gi jiems daugiau geros valios ir moralinės stiprybės—homaranizmas niekuomet neįstengs.

Kaip iš jo dogmų esam matę, jis savo esme yra priešingas ir tautybei ir tikybai. Jis yra priešingas tautybei, nes stengias visus tautinius skirtumus užtrinti, ar bent sumažinti iki minimumo. Jo idealas ne tautos sukūrusios savo tautines kultūras, bet bendras neutraliai žmogiškas skruzdėlynas. Jis yra ir antireliginis, nes tepripažindamas tik vieną Dievo buvimą, kitas visas dogmas laiko legendomis bei papročiais. Tuo būdu pozityvios tikybos vieton stato vien pliką, be jokio turinio deizmą.

Jei homaranizmas būtų glaudžiai ir neatskiriamai surištas su Esperanto, kaipo šio vidaus ideja, kaip yr manęs Z-fas, tai smerkiant homaranizmą, tektų draug su juo pasmerkti ir Esperanto kalbą. Bet taip nėra. Kas kita homaranizmas, kas kita Esperanto. Vienas gali gyvuot be kito. Jei Z-fas juodu surišo, tai buvo ne proto, ne logikos, bet svajonės darbas. Dėliai to Esperanto kalbą mes priimam, kaipo genialinį išradimą, o homaranizmą griežtai atmetam, kaipo smerktiną Z-fo paklydimą.

Bet smerkdami tą jo paklydimą, mes turim atsižvelgti į tai, jog jis yr suklydęs ne iš blogos valios, bet iš nuoširdaus žmonių pamylimo, jiems laimės troškimo, kitaip sakant, kilnaus idealizmo. Šio pagautas, jis yr tiesai nusidėjęs suklysdamas svarbiame dalyke; bet ir klydo jis tyriausių motyvų vedamas ir to dėl savo garbaus vardo nė kiek nepažemindamas.

VI. Zamenhofas Lietuvoje.

Kaip jau esam aukščiau minėję, Z-fas kurį laiką yr gyvenęs ir etnografiškoje Lietuvoje, Veisėjų miestely. Apie jo ten gyvenimą stud. A. Paškevičius yr surinkęs šių žinių: Z-fas, bestudentaudąmas Maskvoj, yra susipažinęs su stud. farmaceutu Pikoveriu, kuris, baigęs mokslus, vedė Z-fo seserį ir įsisteigė Veisėjuos vaistinę. Rudenį 1885 m. Pikoveriui susirgus proto liga, sesers kviečiamas, atvyko į Veisėjus Z-fo brolis Leonas, o vėliau gavęs gydytojo diplomą, ir pats Liudas Z-fas. Pradžioj gydytojo praktika jam čia visai nesisekė, nes liaudis nebuvo pratusi šauktis gydytojo, neišsigalėdama jam užmokėti už lankymą ligonio. Be to, Z-fas turėjo akyplėšišką konkurentą — felčerį Kukliauskį, kuris būdamas vietos žmogus, turėjo didesnio pasitikėjimo liaudyje. Z-fas telankė vien aplinkinius dvarus.

Kartą 1886 m. pavasarį, jam grįžtant iš Gardino, kaime prie pat Veisėjų pastojo kelią iš skausmo raunanti sau plaukus moteriškė. Pasirodė, kad jos mažytė dukrelė, sirgusi kosuliu, nuo Kukliauskio vaistų buvo visai nustojusi žado ir atrodė mirusi. Z-fas apžiūrėjo mergytės kūną; ji per 3 valandas ištikrųjų nerodė jokių gyvybės ženklų; pasirodė ji buvus nunuodyta. Z-fas ėmės ją gaivinti atatinkamais vaistais ir atgaivino kūdikį. Už savo darbą nieko neėmė, bet dar paliko rublį ligonei vyno nupirkti. Greitai po visą apylinkę pasklydo garsas apie stebuklingą rudbarzdį daktarą, ir Z-fas pasidarė visų gerbiamas. Iš neturtingų jis nieko neimdavo, o lankydamas turtingus ligonius jis parinkdavo aukų vaistams pirkti tiems, kurie negalėdavo užsimokėti. Būdamas geraširdis, jis, ištikus nelaimei, padėdavo ir šiaip

jau žmonėms. Sykį sudegus vieno ūkininko troboms, atidavė jam visus savo pinigus, taip kad namon pagrįžęs pats turėjo skolintis. 1886 m. Veisėjų žydeliui bevežant Z-fą į Kauną, krito arklys — ir vargšas verkė netekęs savo maitintojo. Z-fas, sujaudintas jo ašaromis, padovanojo jam 50 rub. kitam arkliui nusipirkti.

1887 m., sugrįžęs iš Vienos, kad ir buvo apsigyvenęs Varšuvoj, dažnai lankydavo savo seserį Veisėjuos, o visą tų metų vasarą praleido besiirstydamas laiveliu po Ančių ežerą, nes negalėdavo kitur pasislėpti nuo beieškančių jo pacientų. Nemažiau dirbdavo ir naktimis; mat, rengė tuomet spaudai Esperanto kalbos žodyną ir gramatiką. Per savaitę sudegindavo po 3 svarus žvakių. Iš Veisėjų dažnai važinėdavo į Kauną, kur buvo susižiedavęs su Kauno pirklio Zilberniko dukterim Klara. 1887 m. rudenį apleido visai Veisėjus.

Tos žinios gautos iš Abrom-Ausser-Millerio, kurio namuose gyveno Z-fas ir iš rabino Smolskio paliudijusio apie Z-fo maldingumą ir ištikimybę izraelitų papročiams.

Veisėjų apylinkėse senos moterėlės da ir dabar atsimeną gerąjį rudbarzdį gydytoją, bet nei vienas iš veisėjiečių nežinojo, kad jis yra šiandien garsus visam pasauly ne vien savo gydymu...

VII. Mano santykiai su Zamenhofu.

Jie yra prasidėję 1887 m, išėjus pirmam Esperanto kalbos vadovėliui. Aš tuomet dar Petrapilio Dvas. Akademijoj bestudentaudamas, parašiau Z-fui pirmutinį esperantišką atvirą laiškelį, pranešdamas, kad apsiimu išmokti jo kalbos, nelaukdamas, kol 10 milijonų žmonių tokį pažadėjimą atsiųs.

Kadangi tuomet man jau buvo žinomos rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų, lotynų ir graikų kalbos, tai bevartydamas Esperanto žodynėlį, aš pamačiau, kad aš ir nesimokydamas tos kalbos, jau jos moku. Taigi ir nenuostabu, kad savaitei praslinkus nuo vadovėlio gavimo, galėjau be klaidų parašyti Z-fui pirmąją savo atvirutę.

Vėliau jam naują esperantišką knygą išleidus, aš 1888 metams baigiantis, pasiunčiau jam pinigų, prašydamas man tą knygą atsiųsti. Į tai atsakė man Z-fas pirmuoju savo atviru laiškeliu pasiųstu man iš Varšuvos 9. XII. 1888. Šio laiškelio tekstas skambėjo šitaip:

Gerbiamasis!

Du rubliu gavau. Puškino pasakojimą aš Tamstai šiandieną išsiunčiau. Už likusius pinigus įrašiau Tamstą esperantininkų adresų ėmėjų skaičiun, o už 1 rub. 35 kap. Tamsta turėsi kredito būsimiems veikalams. Parašyk tiktai norimojo veikalo skaičių ir savo kredito numerį (Tamstos kredito numeris yra N. 4).

Su pagarba *L. Zamenhofas.*

Iš to laiško mes matom, kad Z-fas buvo tvarkos žmogus: gautuosius pinigus jis tuojau įrašo savo knygosna, numeruoja kreditorius, siuntinėja prašomus veikalus ir t. t.

Iš fakto, kad baigiantis 1888 m. aš tebuvau 4-sis Z-fo kreditorius, tenka spręsti, jog Esperanto kalba ir literatūra buvo tuomet vos tepradedanti plėstis.

Naujų veikalų leidimas Z-fui, matyt, ėjo gana sunkokai. Pav. naujų esperantininkų adresai, turėjusieji išeiti 1888 m. pradžioje, nebuvo pasirodę balandžio pabaigoje. Mano paklaustas, kada gi tie adresai pasirodys, Z-fas 1. V. 88. atsakė: „Nei gegužio, nei birželio mėn. „Adresai" negalės išeiti. Jie tepasirodys tik liepos mėn."

Būdamas ištremtas Rusijon ir turėdamas daug atliekamo laiko, aš 1890 m. pradėjau versti lietuvių kalbon esperantiškąjį žodynėlį ir net rašyti „Esperanto kalbos vadovėlį lietuviams". Apie tai aš pranešiau ir Z-fui. Jis, manydamas, kad aš galėsiu savo vadovėlį spausdinti Varšuvoj, 3. V. 90 man šiaip atsakė:

„Džiaugiuos, kad Tamsta esi pradėjęs versti žodynėlį lietuviams. Jei manai jį išleisti tokio pat formato, kaip kiti žodynėliai, tai jis apsieis (1000 egz.) apie 20 rub. Patarčiau parašyti apie tai Kelteriui — spaustuvininkui ir jis detaliau Tamstai atsakys".

Z-fas visai nežinojo, kad spausti bet ką lietuviškomis raidėmis Rusijos ribose tuomet buvo uždrausta. Mano vadovėlis su žodynėliu išėjo 1890 m. tik ne Varšuvoj, bet Schoenkės spaustuvėj Tilžėje [1]).

Z-fas tuo vadovėliu, matyt, buvo labai susidomėjęs, nes 2. VIII. 91 tarp ko kita man rašė:

„Lietuviškų vadovėlių aš iki šiol dar nesu gavęs. To dėl ketinu viename iš išeinančių „La Esperantisto" numerių paskelbti, kad norintieji gauti tą vadovėlį tesikreipia tiesiog į Schoenkę".

Apie tą laiką aš buvau Z-fui pranešęs, kad vokiškame Meierio vadovėly yra paduota viena klaidinga gramatiška taisyklė. Į tai jis man atsakė šiais žodžiais:

„Meierio taisyklė apie veiksmažodžių dalyvius tikrai yra netikusi; jei autorius prieš spausdindamas būtų man atsiuntęs rankraštį, aš tą taisyklę būčiau išmetęs".

Kai 1892 m. naujos tarptautinės kalbos autorius Lott'as buvo išsiuntinėjęs savo projektą, pavadintą „Kosmopolit" anų laikų esperantininkams, aš parašiau to sumanymo smarkią kritiką ir pasiunčiau Z-fui. Į tai jis man atrašė:

„Tamstos laišką apie „Kosmopolitą" aš gavau. Aš jį paskelbsiu, tur būt, 2-me 1892 m. n-ry. Tą pat nuomonę aš esu gavęs ir iš kitų esperantininkų".

1895 m. esperantiškąjį judėjimą, kaip aukščiau minėjau, buvo ištikęs skaudus smūgis: rusų valdžia buvo užgynus leisti esperantiškąjį laikraštį „Esperantisto" Rusijos ribose. Pranešdamas man apie tai, Z-fas laikė savo pareiga paguosti mane, pridurdamas šią pastabą:

„Nežiūrint nesitikėtų smūgių, mūsų dalyko padėtis yra gera ir greit jis iš naujo sustiprės. Šiomis dienomis pradės eiti naujas esperantiškas laikraštis, kurio kaina metams bus 1 rub. 50 kap." (Iš atviro laiško 26. XII. 95).

Sausio 27 d. 1896 m. Z-fas yra atsiuntęs man pakvietimą išversti ką nors jo leidžiamajai Bibliotekai (Biblioteko de

[1]) Mokintuvė terptautiškos kalbos D-ro Esperanto. Tilžėj Schoenke, 1890, 60 psl. in-16. Ji buvo 1908 m. be mano žinios Schoenkės išleista antru atveju.

Esperanto). Užimtas kitais darbais aš šio prašymo negalėjau išpildyti.

Baigiantis 1901 m. aš esu pasiuntęs Z-fui peržiūrėti savo sumanytąjį leisti himną (Kanto) su p. Naujalio sukomponuotomis gaidomis. Į tai 15. I. 02 gavau šį atsakymą:

„Tamstos himnas yra parašytas gerai ir be klaidų ir aš nerandu jame nieko, kas būtų taisytina".

Toje pat atvirutėj pridėjo prierašą:

„P. S. Beje, ar negalima kur gauti Tamstos lietuviškąjį Esperanto vadovėlį. Ar Tamsta negalėtum pasiųsti man bent vieną jo egzemplioriu?"

Aš patenkinau tą prašymą ir gavau iš Z-fo 26. I. 02 atvirutę, kurioj jis man dėkojo už vadovėlio atsiuntimą.

Negaudamas ilgą laiką manojo „Kanto", Z-fas 6. I. 05 kreipėsi į mane atsiklausdamas: „Kas gi pasidarė su „Kanto", kurį Tamsta esi išleidęs prieš keletą metų? Dėl ko jo nėra kataloge, spausdinamame „Espero" viršely? Ar tamsta nenori jo pardavinėti?"

Aš paaiškinau dalyką ir pasiunčiau Z-fui „Kanto" 50 egz. Kaip paprastai jis padėkojo man 19. V. 02 atskira atvirute.

1910 m. aš pasiunčiau Z-fui savo brošiūrėlę „Esperanto, kiel scienca helpilo". Į tai man atsakė 3. V 10, kad gavęs ją „su džiaugsmu".

Iš viso užsiliko pas mane 21 Z-fo man rašytas atviras laiškas. Jų turinys daugiausia sukas apie bėgančius reikalus. Bet, kaipo Z-fo autografai, jie man visados pasiliks brangūs.

Vykdamas 1912 m. į trečiąjį katalikų Esperantininkų kongresą Budapešte per Varšuvą, aš turėjau garbės asmeniškai aplankyti D-rą Z-fą jo namuose. Buvau jo nuoširdžiai priimtas ir pavaišintas arbata. Nors apsilankymas tęsės daugiau kaip valandą, bet ji man prabėgo nejustinai. Pašnekėsio tema, žinoma, buvo Esperanto, jo atsiekti laimėjimai ir naujos perspektyvos ateičiai. Kaip visada, Z-fas buvo labai mandagus, visai natūrališkas savo žodžiuose ir mintyse. Šnekėjo ne kaip mistras su savo mokiniu, bet kaip draugas su draugu. Deja, nesuskubau tuoj pažymėti pašnekėsio turinio ir to dėl smulkmenų dabar nebeatmenu.

Karui ištikus, nutrūko ir mano santykiai su Z-fu, o 1917 m., kaip matėm, jis yra miręs.

Kaipo pirmo lietuviško Esperanto kalbos vadovėlio autorius, korespondavęs su jos išradėju ir jį pažinęs, aš jau seniai rengiaus parašyti lietuviškai ir pirmąją Z-fo biografiją. Anksčiau to nepadaręs, aš skubėjau bent savo senatvėje atlikti tą garbės pareigą. Kaip šis darbas man pavyko, tesprendžia patys skaitytojai.

Griežtumo dėliai turiu čia pažymėti, jog II-sis šio rašinio skyrius beveik visas yra verstas iš Z-fo biografijos, parašytos p. E. Privat'o [1]).

---

[1]) Edmond Privat. Vivo de Zamenhof. Brita Esp.-Asocio. 17 Hart Street. London W. C. I. 1920, 206 p. in— 12.

A. Bielensteinas[1]).

Mintaujoj 1907 m. mirė garsus latvių filologas ir archeologas, filosofijos daktaras Augustas Bielensteinas. Jo Baltijos pamario priešistoriškosios senovės tyrinėjimai žinomi visos Europos specialistams mokslavyriams. Kai kuriuos iš tų veikalų išleido Peterburgo Mokslų Akademija, o jo filologiškiems latvių kalbos tyrinėjimams pripažinta Demidovo premija. Visų svarbiausiais Bielensteinò veikalais laikoma: „Die lettische Sprache nach ihre Lauten und Formen“ ir „Die Grenzen des lettischen Volksstammes“. Karaliaučiaus universitetas pripažino jam daktaro laipsnį honoris causa. Pabaigoje 1905 m. latvių revoliucijonierių gauja, įsiveržusi Bielesteino gyveniman, sudraskė jo sąsiuvinius ir rankraščius, tą visų brangiausį senelio mokslavyrio turtą, kurį jis tiek metų su meile rinko ir krovė latvių tautos naudai. Tasai latvių revoliucijonierių vandalizmas sutrumpino 80-mečio senelio amžį ir graban jį įvarė. Jis, kurs pirmutinis supažindino Europos mokslą su latvių praeitimi, niekuomet nesitikėjo tokio iš latvių nedėkingumo. Tasai liūdnas faktas iš Bielensteino gyvenimo pasiliks amžinu įrodymu, į kokį apjakimą ir žvėrišką gyvuliškumą veda „eserų“ idealizuojamas „politiškas susipratimas“. Bielensteino vardas brangus ir mums lietuviams, nes jo latviškos kalbos tyrinėjimai apšviečia mokslo šviesa nevieną ir mūsų kalbos dėsnį.

---

[1]) „Draugijos“ 1907. 7-am n-ry.

Antanas Mierzynskis[1]).

1907 m. vasarą mirė Varšuvoj žinomas mokslavyris, filosofijos daktaras, buvęs Varšuvos Universiteto dekanas, lietuviškos mitologijos tyrėjas A. Mierzynskis. Per savo gan ilgą amžių (nabašninkas yr gimęs 1829 m.) išleido daug mokslišku disertacijų lenkų, prancūzų, vokiečių ir lotynų kalbomis. Jo svarbiausieji veikalai yra šie: 1) Jan Lasicki. Zródło do mytologji litewskiej (Kraków, 1870); 2) Zródła do mytologji litewskiej od Tacyta do końca XII w. (Warszawa, 1892 ir 1896); 3) Romowe. Rozprawa archeologiczna. (Poznań, 1900); 4) Przysięga Kiejstuta. (Poznań, 1894 ir k. Gilesnės moksliškos sintezės M. nesugebėjo savo veikaluose patiekti, nes iš prigimties buvo daugiau darbštus kompiliatorius, negu tikras mokslininkas. D-ras V. Pietaris, kritikuodamas M. veikalus apie Lietuvos praeitį, tiesiog kaltino jį, kaip tendentišką ir net nesąžiningą lietuvių kultūros šmeižiką. Kiek teisingi buvo tie priekaištai, mes čia nesiimame spręsti. Nurodome tik faktą, kurį vėlesniais laikais dalinai patvirtino taipogi ir kun. Tumo tyrinėjimai apie senovės lietuviškąją gričią. Bet jei M-io veikalai ir neturėtų tikrai moksliškos vertės, visgi jie pasiliks bent šaltiniai tolesniems mūsų praeities tyrėjams. Jau vien už tai pridera M-iui iš mūsų padėka.

---

[1]) „Draugijos“ 1907 m. 9-am n-ry.

III. VISUOMENĖS VEIKĖJAI.

Jonas Kalvinas.

(1509 — 1564).

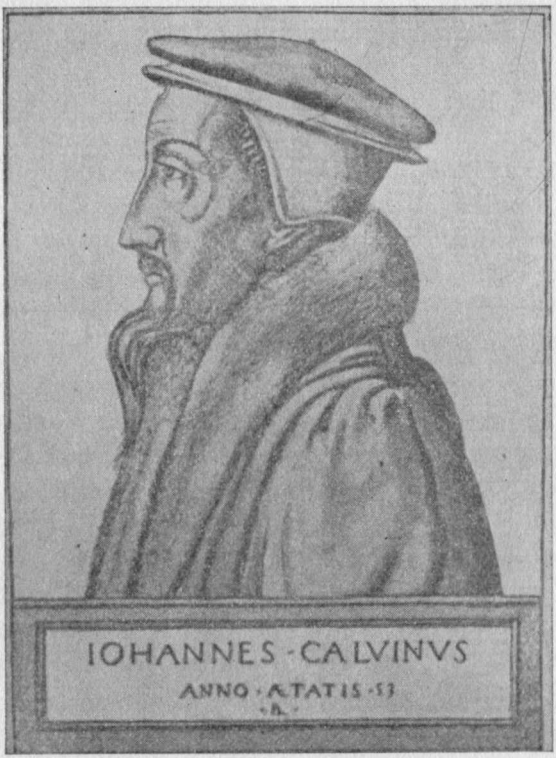

Kas yra lankęs Biržų, Švobiškio, Papilio apylinkes, tas žino, kad tose vietose šalia lietuvių katalikų esama ir lietuvių nekatalikų, išpažįstančių Kalvino mokslą. Kaipo Kalvino sekėjus, žmonės ir vadino juos kalvinais. Kuriuo metu yr atsiradę kalvinai, kas buvo pats Kalvinas, kaip jis gyvenęs, koks buvęs jo mokslas, apie tai ir noriu čia trumpai paaiškinti. Reikalingas tam dalykui žinias imsiu iš 1909 m. Vilniuj išleistos knygutės „Jonas Kalvinas, jo gyve-

nimas ir veikimas". Ją yra parašęs kalvinų kunigas Jonas Šepetys, Švobiškio kalvinų parapijos klebonas, 1909 metais švęstam 400 metų Kalvino gimimo jubiliejui pagerbti. Tas žinias imu tyčia ne iš katalikų raštų apie Kalviną, bet iš paties kalvinų kunigo veikalėlio, kad lietuviai kalvinai negalėtų man prikaišioti aš apie K-ną netiesą parašęs. Iš patiektų kun. Šepečio knygelėj žinių skaitytojai pamatys, kaip nūn patys kalvinai kalba apie savo „didį mokytoją ir reformatorių".

Jonas Kalvinas yra gimęs Prancūzijoj Noyono mieste 1509 m. liepos 19 dieną.[1]) Jo senelis buvo paprastas kubilius. Bet K-no tėvas yra buvęs jau vyskupo sekretorius, kapitulos notaras ir sindikas. Dar būdamas kūdikiu K-nas buvo tėvų paskirtas dvasiškam luomui. Savo būdu buvo „stačiokas"; jis negalėjo kęsti, kas jam atrodė esą neteisinga. Su savo draugais apsieidavo, lyg koks teisėjas, „smarkiai bausdamas kiekvieną sauvalią" (5 psl.).

Turėdamas keturioliką metų, išvažiavo Paryžiun toliau mokytis. Metus išbuvęs mokykloje (De la Marche), perėjo kiton (Montaigu). Draugai jo nemylėjo ir vadindavo „aocusativus" (skundikas). Septynioliką metų teturėdamas, kad ir nebuvo dar pašvęstas kunigu, tačiau skaitės dviejų parapijų klebonu. Evangeliją skelbti pradėjo Pont-Lévèque savo tėvo gimtinės vietoj. Norėjo jis pradėti teologijos mokslą Sorbonos universitete, bet tėvas liepė jam mesti teologiją ir imtis teisės mokslo, kad galėtų ilgainiui tapti advokatu.

Besimokindamas teisių, K-nas susipažino su kai kuriais naujų mokslų skelbėjais, k. š. su Buceriu ir Bėza, bet dar nebuvo nusistatęs mesti katalikystę, „nes smarkioji katalikų Bažnyčios vienybė, gerai pastatytoji organizacija, labai patiko Kalvinui". 1532 metais išleidžia jis pirmutinį savo veikalą, kurį stengias „kuogreičiausia parduoti", kad sugrįžtų jam išlaidos, o taipogi kad knygai visame pasauly išsiplatinus, taptų garbingas (10-11 psl.). Netrukus po to K-nas virto aiškiu kat. Bažnyčios priešu.

---

[1]) Mums matos, čia kun. Šepečio suklysta, nes visi kiti rašytojai sako Kalviną gimus liepos 10 d., o ne 19.

„Savo pamoksluose K-nas niekino išpažintį, šventų vietų lankymą ir stebuklingų abrozdų garbinimą.“ Jis nori iš aukšto visai Prancūzijai paskelbti „naują mokslą“ (13 psl.). 1533 m. K-nas savo prieteliui Cop'ui rašo prakalbą, kurioje aiškina „jog žmogus tiktai per tikėjimą gali apturėti išganymą, o gerų darbų nuopelnas yra nieku“ (13 p.).

Katalikams dėl tos prakalbos subruzdus, K-nas bėga iš Paryžiaus ir „permainęs pavardę.... pradeda savo nerimtą gyvenimą be tėviškės“ (13 p.). 1534 m. atsisako galutinai nuo kunigystės ir „nuo pelno, kurį ligšioliai turėjo iš parapijos“ (14 p.). 1534 m. rudenį K-nas vėl keliauja Paryžiun. Kadangi karalienė Margarita buvo palanki protestantams, tatai K-nas manė sulauksiąs gerų pasėkų. Bet tarp pačių protestantų kilo netvarka. Mat, „šitame laike priviso Paryžiuje daugybė sektų“. Tų sektų šalininkai, „lyg pasiutę iš savo tikėjimo“ puldavo katalikų procesijas, keldavo triukšmus bažnyčioje ir „naktimis visur ant bažnyčių ir vienuolynų durų... lipdydavo savo laiškelius, kuriuose išjuokdavo popiežių, mišias ir t.t. 1534 m. tokių laiškelių buvo tokia daugybė, kad ir metai buvo pavadinti laiškelių metais (l'année des placards). Naktyje iš 17 į 18 spalių 1534 m. buvo vėl visur, o net ir ant karaliaus kabineto durų išlipdyti laiškeliai, kuriuose užgaunančiais žodžiais kalbėta apie mišias ir katalikų komuniją“ (14 p.).

Žinoma, karaliui ir „katalikams“ tokie piktžodžiavimai negalėjo patikti. Protestantai imta bausti, kaip kriminalistai. K-nas pabėgo į Bazelį Šveicarijon. Čia 1536 m. jis parašė savo visų svarbiausiąjį veikalą „krikščioniškojo tikėjimo išdėstymas“ (Institutio christianae religionis). Štai svarbiausieji jo mokslo tvirtinimai.

Žmogaus išganymas bei neišganymas pareina nuo Dievo valios.

Žmonės gyvuoja, kad garbintų Dievą, kuris vienus iš jų jau nuo amžių dar prieš jiems gimus, savo gailestingumui paaukštinti yr paskyręs išganymui, kitus — savo teisybei padauginti dar jiems nieko bloga bei gera nepadarius, yra paskyręs prakeikimui...

Dievas nuo amžių vienus yra įrašęs gyvato, kitus — mirties knygon. Sykį įrašytas gyvato knygon, turi malonės ir negali jos netekti, nežiūrint visų klaidų... Įrašytasai mirties knygon visuomet lieka Dievo rūstybės indu „ir viskas, net ir jo viežlyvybė ir tikėjimas ir geri darbai veda į prakeikimą“ (17 p.).

Bažnyčia, kuriai, anot K-no, priklauso vien išrinktieji, „turi teisę smarkiai žiūrėti į kiekvieno gyvenimą ir bausti visus, kurie neklauso“ (18 p.). Toks tai buvo K-no mokslas. Jis plaukė iš K-no būdo. K-nas savo įsitikinimu „buvo aristokratas. Dievo išrinktieji — tai dangiškoji aristokratija“. K-nas turėjo Seno Testamento žokono dvasią“. „Jis pyksta, rūstauja, baudžia visiškai senų pranašų dvasioje. Dėl to ir jo Dievas buvo rūstybės ir kerštо Dievas, neturįs pasigailėjimo, be jokios žmogaus kaltybės jau nuo amžių padaro jį savo rūstybės indu“ (18 p.).

Koks buvo K-nas, toks ir jo padėjėjas Farelis. Jis puldavo katalikų procesijas, eidavo į bažnyčias, „nustumdavo į šalį kunigą ir, užėmęs jo vietą, pradėdavo pamokslą prieš „Rymo Antikristą“ (22 p.), t. y. popiežių. Žinoma, tokie pamokslai negalėdavo vesti žmones į dorą. Pripažįsta tai net ir pats kun. Šepetys. Kalvinų „kunigai, rašo jis, daugiausia griovė „Rymo Antikristą“ ir nemokėjo patobulinti pasielgimo“. Kasdien žmonės piktžodžiavo, niekindami daiktus, „kuriuos per amžius garbindavo kaip šventus. Prisidengę evangelija, žmonės tankiai darydavo biauriausius darbus“ (23).

K-nas sumanė pataisyti savo sekėjų gyvenimą, tik ne meile ir Dievo žodžiu, bet baudimu. Nuo 1537 m. sausio 16 d., tapęs „Genevos popiežium“, dažnai jis apsilankydavo (miesto) tarybos posėdžiuose, o taryba jo įtakoje leisdavo vis smarkesnių nutarimų ir vis aštriau bausdavo net ir už visai menkus nusikaltimus. Taip pav. lošėją kortomis pririšdavo prie stiebo su kortomis prikabinėtomis aplink kaklą; jauną moterį, atėjusią bažnyčion su naujoviškai sušukuotais plaukais, sodindavo kalėjiman, o su ja ir tą, kas plaukus šukuodavo. Buvo užginti brangūs parėdai, šokiai, vakarai, pasilinksminimai.

Aštriausiai bausdavo K-nas už katalikų tikybos liekanas: šventus paveikslėlius, rožančius etc. (25 p.). Tais savo nežmoniškumais suerzino K-nas ženeviečius ir turėjo bėgti Strasburgan. Čia jisai 1539 m. buvo įsirašęs siuvėjų cechan ir vedė žmoną Ideletę Štorderienę našlę (30—31 p.). Tačiau negalėjo užmiršti savo Ženevos. Mat, „prigimtas jame viešpatavimo geidulys nebuvo panaikintas menka kunigo vieta", tatai jis ir ilgėjos Ženevos, „kur jis galėjo tapti respublikos galva" (31—32 p.). K-no prietelis Farelis taip pat nesnaudė. Jis prikalbinėjo miesto tarybą, kad pagrąžintų K-ną. Galop 1541 m. rugsėjo 13 d. „ponas K-nas" vėl grįžta Ženevon. Jam paskirta „algos 500 florenų (apie 6000 litų), 12 mierų kviečių ir du kibiru vyno".

Sugrįžęs Ženevon K-nas ima tvarkyti Ženevos bažnyčią. „Pirmą vietą naujoje tvarkoje užima konsistorija arba vyresniųjų kolegija, sudėta iš 6 kunigų ir civilių vyrų. Kiekvienas konsistorijos narys turi daboti kiekvieno ženeviečio gyvenimą; be to kiekvienas konsistorijos narys turėjo trejopą pareigą: jis skundė kaltininką, jis buvo liudytojas ir galop teisė kaltininką. Žinoma, iš tokio teismo nebuvo galima laukti bešališkumo nutarimuose. „Blogu daiktu buvo ir tai, kad konsistorijos nariai gaudavo algą iš nuobaudų pinigų". Bausdavo konsistorija „už kiekvieną prasikaltimą prieš bažnytinius įstatymus; o tuose įstatymuose buvo aprašyta kiekvienas žmogaus žingsnis: vestuvėms ir puotoms buvo pažymėtas svečių skaičius, skaičius dovanų, valgių, drabužiams buvo pažymėtas savotiškas sukirpimas ir mada" (36 p.).

K-nas manė, kad Dievui patinka tiktai tokia valdžia, kuri yra visuomet smarki ir aštri, be jokio pasigailėjimo. K-no išmanymu, „geriau nubausti nekaltą, nekaip palikti be pabaudos kaltą". Taigi ir nenuostabu, kad „Kalvino zokonas" buvo „parašytas krauju ir ugnimi" (38 p.). Per penkerius K-no Ženevoj viešpatavimo metus (1542—1646) buvo — 58 žmonės pasmerkti mirti, 76 ištremti iš Ženevos. Labai baisių būdavo kankinimų, tardant prieš teismą, o nė vienas tardymas neapsieidavo be kankinimų. „Apskųstąjį tol kankindavo, kol prisipažindavo. Taigi Ženevos konsistorija buvo baisiausiu tribunolu". Už Dievo vardo įžei-

dimą buvo nustatyta didelė bausmė, o tokiu įžeidimu laikyta, jei rasdavo pas ką kryželį, šventųjų paveikslėlius ir panašius dalykus.

Bausdavo net ir už menkiausius niekniekius, k. š. už neleistą rūbų spalvą bei fasoną ir kitką. Taip pav. trys piliečiai buvo pasodinti kalėjiman trims dienoms už tai, „kad suvalgė pietuose 31 pyragėlį“ (39 p.).

Neturėdamas širdies jautrumo, K-nas neturėjo supratimo ir atjautimo gamtos grožio, poezijos, dailės, ir dėl to yra užgynęs tai ir kitiems. Šiaip jau mokslą taip pat „brangino žemai“ (40 p.). Nenuostabu, kad prie tokios tvarkos buvo privisus Ženevoj „paslėptų ir atvirų šnipų gauja“. Šitie šnipai už paskirtą atlyginimą iš pabaudos pinigų „pranešdavo konsistorijai apie visus atsitikimus mieste“ (41 p.).

Ko verti buvo patys konsistorijos nariai, ypač kalvinų kunigai? Šepetys apie juos taip rašo: „Savo pamoksluose keikdavo jie kasdien savo parapijonų ydas, bet patys negyveno be papeikimo“. Puikiausiai tai yr pasirodę 1543 m., prasidėjus marui, kai vienas ši kalvinų kunigų Blanchet'as, užsikrėtęs liga, mirė, nieks daugiau nebenorėjo eiti ligoninėn. K-nas pasisakė pats norįs ten eiti, bet miesto taryba jo ten neleido ir liepė kunigams mesti burtą, kuris tur eiti pas ligonius. Tuomet visi kalvinų kunigai procesijoje eina į tarybos posėdį ir čia atvirai prisipažįsta, kad nors ir yra jų pareiga—tarnanti parapijai gerų ir blogų dienų metu, bet jie neturi drąsumo eiti į ligoninę (42 p.).

Žinoma, toks kalvinų kunigijos pasielgimas žymiai sumažino jos autoritetą žmonėse. Ypač smarkus buvo subruzdimas prieš patį K-ną. Kaip gi jis į tai reagavo? Gi „supykęs ant tų neklaužadų, pareikalavo, kad 700 jaunikaičių būtų nuteista mirtin“. Ar tas reikalavimas buvo išpildytas, kun. Šepečio knygelėj nepasakyta. Užtat 1545 m. liepos mėn. 25 d. Jonas Gruet'as už tai, kad pas jį rasta raštų, kur jis pajuokia Šv. Raštą, K-ną vadina popiežium ir t.t., buvo kalaviju nukirstas. Taip pat 1555 m. gegužės mėn. buvo nužudyti dar keturi K-no priešai — Berteljer ir jo draugai (42 p.). Kiti trys, būtent Sebastionas Castellio, kurs kai kurias Biblijos vietas kitaip aiškino, Jeronimas

Bolsec'as, kurs kartą pamoksle buvo puolęs K-no predestinacijos mokslą ir Gentilis, kurs kitaip negu K-nas buvo supratęs Trejybės dogmą, buvo ištremti iš tėvynės.

Bet didžiausia, tikrai dangun šaukianti neteisybė — tai buvo Mykolo Servet'o Ženevoje 1553 m. spalio mėn. 26 d. sudeginimas. Kalvinas pats buvo jo skundėjas ir nedavė jam apgynėjo. Paties Šepečio pasakymu „visa jo kaltė buvo tame, kad jis kitaip mokino apie Kristų ir Šv. Trejybę, negu K-nas". Be to Servetas buvo kitatautis, niekuomet Ženevoj savo mokslo neskelbęs. Taigi po teisybei K-nas neturėjo jokios teisės jį teisti ir bausti. Bet K-nas laikė save aukštesniu už visas teises ir nužudė mirties visai neužsitarnavusį žmogų.

Žiūrint į Kalviną šios dienos šviesoje, tenka jis pavadinti religiniu diktatorium, o jo valdžią Ženevoj — diktatūra. Ji buvo kuosunkiausia. Taip nuo 1547 m. K-nas vargino ženeviečius, varydamas juos prievarta į dangų. Ši religinė K-no diktatūra tęsės iki pat jo mirties, kuri įvyko 1564 m. gegužio 27 dieną. Tuo būdu, jei reformatai prieš 20 metų yr šventę K-no gimimo 400 metų jubiliejų, tai 1964 m. galės švęsti jo mirties 400 metų sukaktuves. Bet K-no garbė nuo tų iškilmių nepadidės. Anaiptol, laikui bėgant, jis ateinančioms kartoms darysis vis labiau nesuprantamas ir nesimpatingas.

Aukščiau patiekti faktai rodo kalvinų tėvą ir pirmutinį mokytoją buvus gerokai nutolusį nuo evangelijos mokslo ir beveik visai neturėjusį Kristaus dvasios. Dėl tikėjimo jis tvirtai tikėjo į Dievą, bet tas jo Dievas toli gražu nebuvo tas, kurį Kristus vadino savo Tėvu. Tai dalimi pripažįsta net ir pats Šepetys, pareikšdamas, kad K-nui Dievas „nepermeldžiamas ir nepasigailintis", maž tesutinka „su mūsų prasme apie meilės Dievą, kurs visiems jų kaltybes atleidžia".

Beabejo K-nas norėjo žmonėms gera, savo žiauriomis priemonėmis jis daugelį ženeviečių yr sulaikęs nuo nedorų poelgių, bet tas geras tikslas negali pilnai pateisinti nei kat. tikybos pametimo, nei Serveto sudeginimo, nei kitų K-no priešų nužudymo. Dėl ko K-nas tais negarbingais, Kristaus dvasiai visai priešingais žygiais yr suteršęs savo vardą? Gi

dėl to, kad jis jokio aukštesnio autoriteto dvasios dalykuose nepripažindamas, laikė save vieną neklystančiu. Dėliai to jis tuos, kas su juo nesutikdavo, vadino „laukiniais žvėrimis“, „šnypščiomis gyvatėmis“, „nelemtais šunimis“ ir kuriuos tik galėjo pasiekti, be pasigailėjimo žudė. Mat, jis kitiems tikėjimams nepripažino jokios tolerancijos, reikalavo „bažnyčiai“, (o po teisybei — sau) būtinos paklusnybės, neleido jokios savo mokslo kritikos, taigi man tiesiog sunku suprasti, dėl ko mūsų broliai reformatai tą visųdidžiausį laisvės priešininką laiko laisvės karžygiu? Ak ir pats kun. Sepetys dalimi pripažįsta, kad K-nas atnešęs žmonėms ne laisvę, bet „pančius“. „Mes, reformatai, rašo jis, išsiveržėme iš tų pančių ir dėl to neteisingai mus vadina kalvinais“ (19p.). Jei mūsų reformatai K-no mokslą laiko pančiais ir nebenori net kalvinais vadintis, tai aš, kaip katalikas, galiu tuo vien tepasidžiaugti. Ir aš tikiuos, kad mūsų broliai reformatai, metę žiaurų K-no mokslą ir padarę naują savo tikėjimo reformą, įvykdins ilgainiui Kristaus pranašystę apie vieną Piemenį ir vieną Aviją. Duok Dieve, kad tai kuogreičiausiai įvyktų!..

Iš kitos šalies K-no gyvenimas parodo, kad neapykanta katalikystės ir maištas prieš Bažnyčią gali labai greitai paplisti pasauly, ir daug žalos pridaryti tautoms ir kat. tikybai. Naujas K-no mokslas, teatsiradęs XVI a., antroj to pat amžiaus pusėj užima beveik visą Lietuvą. Priimą jį pirmiausia įžymiausi Lietuvos didikai, aristokratai, dvarininkai, ponai. Dėl ko? Gi dėl to, kad šis naujas tikėjimas netik nevaržė jų laisvės, bet teikė dar jiems įvairių privilegijų. Jie buvo pilni reformatų bažnyčios ponai: jie išlaikydavo savo lėšomis bažnyčias ir kunigus, jie šaukdavo sinodus, jie nustatydavo bažnyčioj tvarką... Dėliai to „kunigai buvo jų pavaldiniai“ (57 p.). O kadangi XVI a. ponai turėjo savo rankose beveik neaprėžtą valdžią ir laisvę, to dėl, virtę patys kalvinais, varu primetė tą naują tikėjimą ir savo baudžiauninkams kaimiečiams. Iš čia ir atsirado pas mus lietuviai kalvinai bei reformatai.

Ilgainiui patys didžiausi kalvinizmo platintojai ir šulai, k. s. kunigaikščiai Radvilai, Sapiehos, Tarnovskiai ir k., geriau apsišvietę tikybos dalykuose, sugrįžo katalikų Bažnyčion;

reformatais tepasiliko vien nedaugingi kaimiečiai, kurių skaičius tesiekia nūn vos 12.000. Bet ir tie patys, pažinę geriau K-no gyvenimą, nebenori būti K-no dvasios vaikais ir bevelija vadintis nebe kalvinais, bet protestantais reformatais. Tuo būdu K-no įtaka, galinga XVI a. Lietuvoje, šiandien jau nebegali pasigirti senoviniu savo autoritetu.

Istorijos šviesoje K-nas pasirodo buvęs gabus teologas, geras pamokslininkas, talentingas rašytojas, energingas diktatorius, bet toli gražu ne šventuolis, ne Kristaus sekėjas. To dėl ir Bažnyčią bandė jis reformuoti ne Dievo, bet savo vardu. O tokio darbo pasėkos paprastai būna menkos. Iš jų žmonijai esti daugiau žalos, negu naudos[1])

---

[1]) „Vienybė“, 1909 m., 27 ir 28 n-riai. Bet čion šis straipsnis dedama bent kiek perdirbtas.

Pastebėtos spaudos klaidos

Išspausta:	turi būti:
56 p. 12 e. ap. pakelti ir	pakelt ir
134 p. 18 e. vir. Crooke'as	Crookes'as
177 p. 9 e. vir. arba	kalba,
353 p. antgalvy A. a. Wyspianskis	raides A. a. išbraukti
426 p. 18 e. v. subjektyvė	subjektyvi
488 p. 1 e. v. Kiom	Kion

TURINYS.

Pusl.

Prakalba III
Prelatas Aleksandras Dambrauskas V

Pirmoji dalis. Paminėtinieji lietuviai.

I. Rašytojai.

1. D-ras Vincas Pietaris 3
2. Kun. Jonas Balvočius-Gerutis 65
3. Kun. Antanas Kaupas 91
4. Kun. Juozas Šnapštys-Margalis 113
5. Jonas Biliūnas 121

II. Mokslo vyrai.

6. Kun. Ambroziejus Kašarauskis 123
7. Vysk. Antanas Baranauskas, kaip matematikas 156
8. Kun. Kazimieras Jaunius 167
9. D-ras Jonas Spudulys 185
10. Kun. D-ras Simanas Šultė 188
11. Kun. Albertas Vijukų-Kojelavičius 191

III. Mūsų visuomenės veikėjai.

12. Vysk. Motiejus Valančius 202
13. Vysk. Mečislovas-Leonardas Paliulionis 213
14. Vysk. Gasparas Felicijonas Cirtautas 225
15. Kun. Juozas Lideikis (Aldonas) 247
16. Prel. Jonas Rodavičius 260
17. Anūpras Vaitkevičius 267
18. Kun. Jonas Katelė 270
19. Kun. Peliksas Sereika 272
20. Kun. Mykolas Skarupskis 276

Tebegyvieji.

Kan. Kazimieras Prapuolenis 283
Kan. Juozas Tumas-Vaižgantas 288

Antroji dalis. Minėtinieji kitataučiai.

I. Rašytojai.

1. Dante Alighieris 331
2. Henrikas Sienkevičius 338
3. St. Wyspianskis 353
4. Marės Rodzevičiūtės jubiliejus 356
5. L. N. Tolstojus 360
6. Vl. S. Solovjovas 365

II. Mokslininkai.

7. J. M. Hoene-Wronskis — matematikas 395
8. Du didžiausiu slavių filosofu Vl. Solovjovas ir J. M. Hoene-Wronskis 423
9. Kun. D-ras Liugi Cerebotani 430
10. Liudvikas Pasteuras 434
11. Grigas Mendelis 438
12. D-ras Liudas-Lozorius Zamenhofas 443
13. A. Bielensteinas 489
14. Antanas Mierzynskis 490

III. Visuomenės veikėjai.

15. Jonas Kalvinas 491